

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

İİBF DERGİSİ

e-ISSN
2667
405X

Cilt: 22
Sayı: 1
Yıl: 2020

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAHİBİ

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Murat ATAN
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan Yardımcısı

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ahmet AKSOY
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
Prof. Dr. Hamit Emrah BERİŞ
Prof. Dr. Selda AYDIN
Prof. Dr. Yücel UYANIK

EDİTÖR

Prof. Dr. Murat ATAN

BÖLÜM ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Bilal KARABULUT
Prof. Dr. Derya SIVUK
Doç. Dr. Aykut GÖKSEL
Doç. Dr. Banu METİN
Doç. Dr. Emine Ebru AKSOY
Doç. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU
Doç. Dr. Selin ERTÜRK ATABEY
Dr. Öğr. Üy. Gökhan AYKAÇ
Dr. Öğr. Üy. Seçil MİNE TÜRK
Arş. Gör. Dr. İrşat SARIALIOĞLU
Öğr. Gör. A. Aziz YILDIZ

YAYIN ALT KURULU

Dr. Öğr. Üy. Oğuzhan YAVUZ
Dr. Öğr. Üy. Pınar OKAN GÖKTEN
Arş. Gör. Dr. Burcu NAZLIOĞLU
Arş. Gör. Dr. Gönül DİNÇER
Arş. Gör. Mesut ASLAN
Arş. Gör. Neslihan Gence ŞEN
Arş. Gör. Nursel KARAMAN
Arş. Gör. Savaş GAYAKER
Arş. Gör. Zarf Songül GÖKSEL

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA - HABERLEŞME

Münire DEMİRTAŞ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beşevler/Ankara
Tel: (0312)216 13 62
dergipark.gov.tr/ahbvuibfd
iibfdergi@hbv.edu.tr

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Alaeddin TİLEYLİOĞLU	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali HALICI	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın KESER	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül MENGİ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. E. Tuncay SENYEN-KAPLAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan UYGUR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erineç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp Günay İSBİR	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat SEKMEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün ARSAVA	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKON	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Altan ÇABUK	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim AOUBE	Hawaii University
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cahit GÜRAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat CANITEZ	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal BİÇERLİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nuran BAYRAM	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Öznur YÜKSEL	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ralph H.SALMI	California State University, San Bernardino
Prof. Dr. Sedat MURAT	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sertaç Hami BAŞEREN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel TURAN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol DURGUN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü KARATEPE	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi KESER	Girne Amerikan Üniversitesi

TASARIM-DİZGİ: A. Aziz YILDIZ

YAYIN TÜRÜ: Yerel Süreli

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Hakemli bir dergidir. Dergimizde yayımlanan makaleler, yazarların kendilerini bağlamaktadır.
Dergimiz TÜBİTAK-ULAKBİM (SBVT), SOBİAD, EBSCO ve ASOS Index tarafından taranmaktadır.
Yeni ISSN: 2667-405X
Eski ISSN: 2148-1792 (Elektronik), 1302-2024 (Basılı)

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

dergipark.gov.tr/ahbvuibfd

Cilt: 22 Sayı: 1

İÇİNDEKİLER

Türkiye’de Transfer Harcamalarının Fayda Yansıması	
Duran BÜLBÜL, Yücel SAĞIR.....	1-24
Yönetişim Göstergeleri Doğrultusunda Ülkelerin Performanslarının Değerlendirilmesi	
Mehmet Akif ÖZER, Deniz KOÇAK, Hasan TÜRE	25-53
Türkiye’de Seçim Kararının Mahiyeti	
Ömer KESKİNSOY	54-73
Büyük Güçlerin Sürekli Bir Mücadele Alanı: AFRİKA (İng)	
Buğra SARI	74-97
Kendini Ayarlama ve Bağlamsal Performans: Benlik Saygısının Aracılık Rolü (İng)	
Emine KALE.....	98-119
Doğrulamalı Faktör Analizi ile Mesleki Doyum Ölçeği'nin Yapı Geçerliliğinin Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Örneğinde İncelenmesi	
Şükrü Anıl TOYGAR, Mehmet KIRLIOĞLU	120-133
Evrenselci ve Özselci Kültürler Ayrımında Yöneticilerde Etik Karar Verme Davranışı	
Pınar FAYGANOĞLU, Ali GÜRİSOY.....	134-156
İşgücü Piyasasına Erişim Bağlamında Sosyal Dışlanma: Domlar Üzerine Bir Değerlendirme	
İşıl KURNAZ BALTAÇI, Okan Güray BÜLBÜL.....	157-193
Uluslararası Politik Ekonomide Bir Dengeleme Aracı Olarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası	
Mehmet ŞAHİN	194-209
Logaritmik ve Yarı Logaritmik Ölçüm Hatalı Modeller: SIMEX Yönteminin Etkinliği	
Şahika GÖKMEN, Rukiye DAĞALP	210-224
Esnek Enflasyon Hedeflemesinden Enflasyon Tahmini Hedeflemesi Rejimine Geçiş: Türkiye Deneyimi	
Tolga DAĞLAROĞLU	225-248
Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkelerinde Yenilenebilir Enerjinin GSYH Üzerine Etkisi: Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı	
Younes GHOLİZADEH, Müslüme NARİN	249-270
Teoride ve Pratikte Yeni Şehircilik Akımı	
Arzu MALTAS EROL, Kemal GÖRMEZ.....	271-310
Sosyal Medya'nın Güvenlik Boyutu ve Güç Dengesi	
Mesut ASLAN.....	311-334
Kültürel Sıkılık-Esnekliğin Sosyal Kaytarmaya Etkisinde Örgütsel Adalet ve İletişim Doyumunun Aracılık Etkisi	
Arzu UĞURLU KARA, Enver AYDOĞAN.....	335-351

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

dergipark.gov.tr/ahbvuibfd

Volume: 22 Issue: 1

CONTENTS

Public Transfer Expenditure Benefit Incidence in Turkey

Duran BÜLBÜL, Yücel SAĞIR.....1-24

Assessment of Countries' Performance through the Governance Indicators

Mehmet Akif ÖZER, Deniz KOÇAK, Hasan TÜRE 25-53

Nature Of The Decision Of Election In Turkey

Ömer KESKİNSOY 54-73

AFRICA: A Constant Battlefield of Great Power Rivalry (Eng)

Buğra SARI 74-97

Self-Monitoring and Contextual Performance: The Mediating Role of Self Esteem (Eng)

Emine KALE.....98-119

**Evaluation of The Structural Validity of the Job Satisfaction Scale in Health and Social Work Professionals and with
Confirmatory Factor Analysis**

Şükrü Anıl TOYGAR, Mehmet KIRLIOĞLU 120-133

Ethical Decision Making Behavior Among Managers in the Distinction of Universalist and Specialist Cultures

Pınar FAYGANOĞLU, Ali GÜRSOY.....134-156

Social Exclusion in the Context of Access to the Labour Market: An Assessment on Doms

Işıl KURNAZ BALTACI, Okan Güray BÜLBÜL.....157-193

The Asian Infrastructure and Investment Bank as a Rebalance Mechanism in International Political Economy

Mehmet ŞAHİN 194-209

Logarithmic and Semi-Logarithmic Measurement Error Models: Effectiveness of SIMEX Method

Şahika GÖKMEN, Rukiye DAĞALP 210-224

Transition to Flexible Inflation Targeting Regime of Inflation Forecast Targeting: Turkey's Experience

Tolga DAĞLAROĞLU 225-248

**The Effect of Renewable Energy on GDP in Selected European Union Countries: Cobb-Douglas Production Function
Approach**

Younes GHOLIZADEH, Müslüme NARİN 249-270

New Urbanism Movement in Theory and Practice

Arzu MALTAŞ EROL, Kemal GÖRMEZ.....271-310

Security Aspect of Social Media and Power Balance

Mesut ASLAN.....311-334

**The Mediated Effect of Organizational Justice And Communication Satisfaction in The Effect of Cultural Tightness-
Looseness on Social Loafing**

Arzu UĞURLU KARA, Enver AYDOĞAN.....335-351

Türkiye’de Transfer Harcamalarının Fayda Yansıması

Duran BÜLBÜL*

Yücel SAĞIR**

Geliş Tarihi (Received): 20.09.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 24.02.2020

Öz

Kamu harcamalarının önemli kalemlerinden bir tanesi transfer harcamalarıdır. Türkiye’de bütçe harcamalarının önemli bir bölümünü transfer harcamaları oluşturmaktadır. Bu harcama kaleminden hangi gelir grubunun ne kadar faydalandığı ve bunun gelir dağılımına etkisi, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu çalışmamızda, bu konuları (ortalama) fayda yansıma analizleri ile anlamaya çalıştık. Kısmi denge analizine dayanan tüm dünyada uygulanan yöntem ile fayda yansıma analizi hesaplanmıştır. Bu nedenle çalışmamızda belirli varsayımlar bulunmaktadır. Fayda yansıması hesaplanırken 2017 TÜİK Hane halkı Bütçe anketi verileri temel alınmıştır. Çalışmanın sonucu, transfer harcamalarının genel itibari ile fakir yanlısı olduğu, ancak tarımsal desteklerin daha çok zengin yanlısı olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, burs kapsamında kamu kurumları tarafından verilen destekler de en düşük, orta alt ve orta gelir gruplarına yakın seviyede yansımaktadır. Transfer harcamaları toplu şekilde ele alındığında, en düşük gelir grubu ile orta alt gelir grubu lehine yansıma olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Fayda Yansıma Analizi, Ortalama Fayda Analizi, Transfer Harcamaları*

* Prof. Dr. , Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, duranbulbul@gazi.edu.tr

** Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, yucel.sagir@hbv.edu.tr

Public Transfer Expenditure Benefit Incidence in Turkey

Abstract

One of the significant parts of public expenditure is transfer expenditure. In Turkey, transfer expenditure is significant part of public budget expenditure. Which income groups are beneficiary from transfer expenditure and how much value of this expenditure are crucial issues that have to be dwelled on. In this work, we try to understand these issues by analyzing the average benefit incidence. Average benefit incidence which is calculated by prevalent method in the World, depends on the partial equilibrium analysis. Therefore this analysis has some basic assumptions. We use Turkish Statistical Institute 2017 Household Budget Survey data set to analyze average benefit incidence. The result of this work is that most transfer expenditures are pro-poor, however agricultural subsidies are pro-rich. In addition to this result, the beneficiaries of the scholarships given by the public entities are equally distributed among less income, lower income and middle income groups. Totally, transfer expenditure incidences are equally distributed among the less income group and lower middle income group.

Keywords: *Benefit Incidence Analysis, Average Benefit Incidence, Transfer Expenditure*

Giriş

Kamu maliyesinde temel iki araştırma alanı bulunmaktadır. Bunlar kamu gelirleri ve kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarının vatandaşa ulaşması ve etkileri çok eskiden beri tartışılan ve araştırılan konulardan bir tanesidir.

Hükümetler uyguladıkları politikaların, programların veya harcamaların belirli kesimlere ulaşması veya bu grupların bunlardan yararlanmasını istemektedirler. Özellikle eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda kamusal hizmetlerin bütün vatandaşlara ulaşması istenen faaliyetlerdir.

Buna ek olarak, sosyal yardım programları ve yoksullukla mücadele programlarında transfer harcamalarının hedeflenen gruba ulaşması istenmektedir. Çünkü bu harcamaların belirli amaçlar için yapılmaktadır ve bu amaçlara ulaşıp ulaşılmadığı sonucu muhakkak ayrıntılı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamız 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde transfer harcamaları kavramı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de transfer harcamaları genel olarak değerlendirildikten sonra bazı transfer harcamaları ve bu harcamalardan faydalanan topluluklar ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde harcamaların yansısı kavramı değerlendirilerek fayda yansısı analizinin aşamaları incelenecek, fayda yansısı sonuçlarının değerlendirilmesinde önemli olan bazı önemli kavramlar değerlendirilerek ve harcamalarının fayda yansısı ile ilgili olarak literatür taramasına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde çalışmanın verisi ile ilgili bilgi verilerek çalışmada yapılan analizin sonuçları ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmanın genel değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır.

1.Transfer Harcamaları Kavramı

Bütün hükümet harcamaları doğrudan geliri arttırmaz. Bazı hükümet harcamaları basit bir şekilde ekonomik sistemin bir bölümünden diğer bölümüne satın alma gücünü transfer eder. Bu harcamalar, transfer harcamaları olarak adlandırılmaktadır. (Sharp, 1970; 12).

Bir hükümet harcamasını transfer harcaması sayabilmek için bu harcamanın o dönem için ülkenin üretimini arttırmayan bir kaynağa yapılması gerekmektedir. (Sharp, 1970; 12)

Transfer harcamaları iki genel sınıfa ayırabiliriz: Düzenlemeler ile belirlemiş kişilere yapılan destekler ve kamu borcu nedeniyle yapılan faiz ödemeleridir. İlk grup iki alt gruba ayrılabilir. Devletin bazı transferleri saf destektir. Örneğin bağımlı çocuklara yapılan yardım gibi. Diğer taraftan emekli ödemeleri alıcının daha önce devletine hizmet sağladığı zaman tam

karşılığını alamadığı desteklerdir. (Poole, 1956; 12). Bu kapsamda transfer harcamalarının bir kısmı tam karşılıksız, bir kısmı ise belirli bir karşılığa (prim ödemesine) binaen yapılmaktadır.

Transfer harcamalarını da kendi aralarında çeşitli yönlerden sınıflandırmak mümkündür (Türk, 2005, 39)

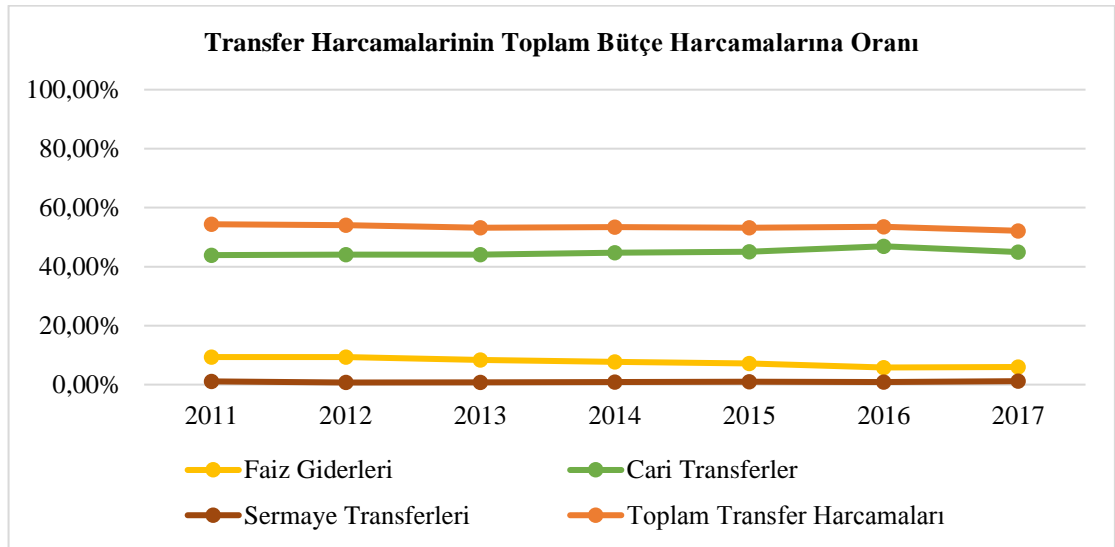
- Dolaysız transfer harcamaları (içinde devlet borçlarının faizleri, savaş gazilerine ve engellilerine ödenen maaşlar, sosyal yardımlar vb. yer alır);
- Dolaylı transfer harcamaları (başlıca iktisadi gayeli mali yardımlar. Bu transfer harcamalarının özelliği tüketicilerin veya üreticilerin gelirlerini dolaylı bir şekilde reel olarak artırır);
  - Gelir transferleri (kişilerin gelirlerini artıran transferlerdir) ;
  - Servet transferleri (sermaye birikimine sebep olan transferlerdir);
  - Verimli ve verimsiz transferler (bu sınıflandırmaya göre iktisadi gayeli mali yardımlar verimli, sosyal gayeli mali yardımlar verimsizdir).

2. Türkiye’de Transfer Harcamaları

Türkiye’de transfer harcamaları ile ilgili analitik bütçe üzerinden bilgi alabilmekteyiz. Türkiye’de analitik bütçe kapsamında transfer harcamaları, cari transferler, sermaye transferleri ve faiz giderleri şeklinde alt kategorilere ayrılmıştır.

Bu üç ana kalemtedeki harcamaların son dönemdeki gelişimi aşağıdaki iki grafikte görülebilmektedir.

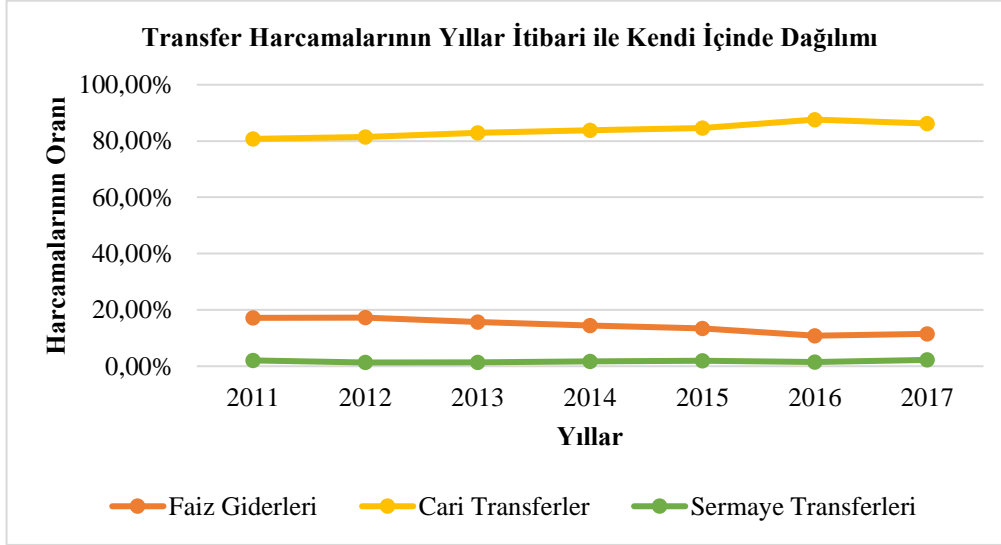
Grafik 1: Transfer Harcamalarının Yıllar İtibari ile Toplam Bütçe Harcamalarına Oranı

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>

Grafik 2: Transfer Harcamalarının Yıllar İtibari ile Kendi İçinde Dağılımı

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>

Yukarıdaki iki grafiği incelediğimizde toplam transfer harcamalarının toplam bütçe harcamalarına oranı % 55 civarında olduğu görülmektedir. Transfer harcamalarının yaklaşık %80'ini cari transferlerin, geri kalan kısmının büyük çoğunluğunu faiz giderleri olduğu-%20'lerden yüzde 10'lara gerilemiştir.- , sermaye transferlerinin ise çok düşük değer aldığı görülmektedir.

2.1. Türkiye'de Bazı Transfer Harcamaları ve Faydalanan Topluluk

Türkiye'de faiz harcamaları gibi çok farklı transfer harcama kalemleri bulunmaktadır. Burada, çalışmamızda kullanacağımız bazı transfer harcamaları ve bu harcamalardan faydalanan gruplar hakkında genel bilgi vereceğiz.

2.1.1. Emekli aylığı ödemeleri.

Türkiye'de en önemli transfer ödemelerinden bir tanesi emekli aylığı ödemeleridir. Türkiye'de emeklilik sistemi 1940'lı yılların sonlarına dayanmakta ve çeşitli dönemlerde değişiklikler göstermiştir.

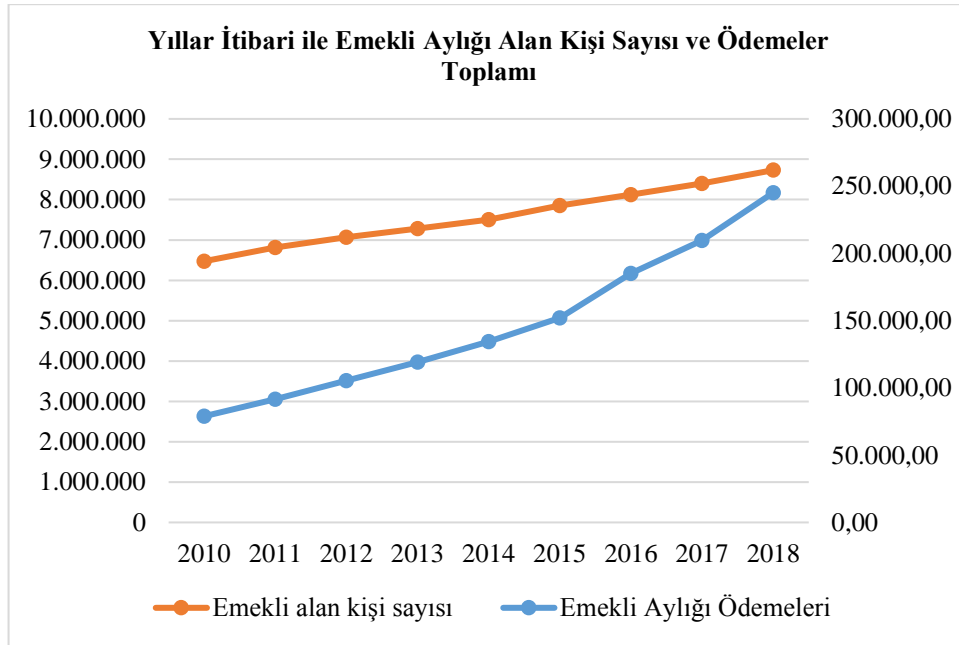
Sosyal güvenlik sistemindeki ağırlaşan finansman sorunları ve sosyal güvenlik uygulamalarında SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı arasındaki norm ve standart farklılıklarının yol açtığı adaletsizlikler nedeniyle, sistemin mali ve sosyal açıdan sürdürülemez olduğu görülmüş ve 1999 yılında 4447 sayılı Kanunla emeklilik yaşı gibi sosyal güvenlik sistemine ilişkin temel parametrelerde reform niteliğinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Norm ve standart birliğin sağlanması ve sosyal güvenlik sisteminin finansal yapısının iyileştirilmesi amacıyla, 2006 yılında yürürlüğe giren 5502 sayılı Kanunla SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı tek çatı altında toplanarak Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuş, 2008 yılında sosyal

güvenliğe ilişkin son reform kanunu olan 5510 sayılı Kanun yürürlüğe girmiş ve sistem parametrelerinde yeniden değişiklikler yapılmıştır. 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının a bendi ile devredilen SSK sigortalıları, b bendi ile devredilen Bağ-Kur esnaf ve tarım sigortalıları, c bendi ile de devredilen Emekli Sandığı sigortalıları kapsamıştır. (Erdem,2017;4)

Türkiye’de emekli aylığı alınması için belirli primin yatırılması ve belirli yaşın doldurulması gerekmektedir. Bu nedenle bu gelirler daha çok belirli bir yaşın üstündeki ve genellikle başka bir işte çalışmayan kişilerden oluşmaktadır.

Türkiye’de yıllar itibari ile (yaşlılık) emekli aylığı alan kişi sayısı ile ödeme tutarları aşağıda grafikte görülmektedir.

Grafik 3: Yıllar İtibari ile Emekli Aylığı Alan Kişi Sayısı ve Ödemeler Toplamı

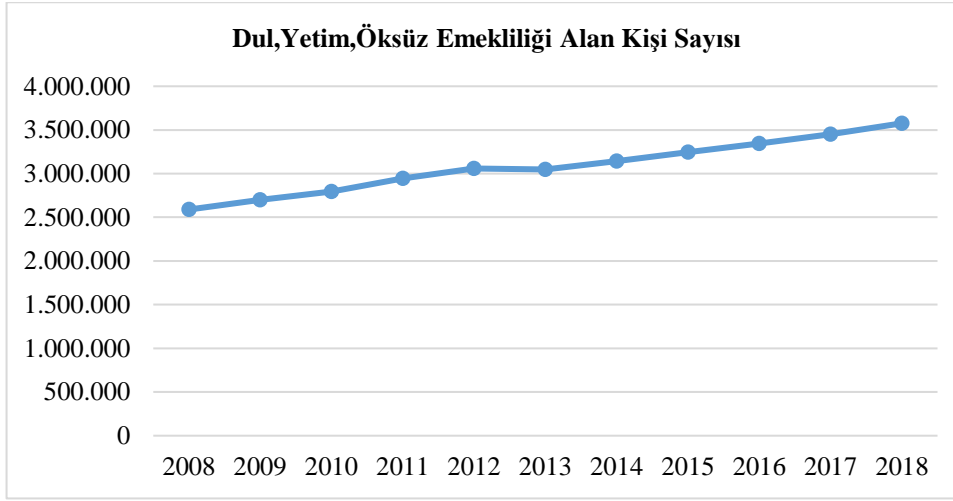
Kaynak: SGK Mali Bilgiler ve Sigortalılar Bültenleri

2.1.2. Dul, yetim, öksüz kapsamında emekli maaşı ödemeleri.

Türkiye’de emeklilik aylığına hak elde etmiş kişilerin vefat etmesi durumunda emekli aylığını hak elde eden varisleri bulunmaktadır. Türkiye’de dul ve yetim aylığı, ölen sigortalının hak sahiplerine ödenen aylıktır. Eğer ödeme eşe ise dul aylığı, çocuk ise yetim aylığı ismini almaktadır. Bu şekilde sigortalının ödediği primlerin karşılığında eş ve çocuklar yararlanmış olmakta, devlet tarafından da bu ailelere sosyal transfer yapılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda hak sahibi olarak yıllar itibari ile dul,yetim aylığı alan kişi sayısı yer almaktadır. Tabloya göre aylık alan kişi sayısında yaklaşık % 40 seviyesinde artış bulunmaktadır.

Grafik 4: Yıllar İtibari ile Dul, Yetim Aylığı Alan Kişi Sayısı

Kaynak: SGK Mali Bilgiler ve Sigortalılar Bültenleri

2.1.3. İşsizlik maaşı ödemeleri.

İşsizlik maaşı, Sigortalı işsizlere 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununda belirtilen şartları taşımaları halinde işsiz kaldıkları dönem için yine Kanunda belirtilen süre ve miktarda yapılan ödemedir.

4447 sayılı Kanun yürürlüğe girdiği 2002 yılından sonra kapsamda bazı değişiklikler olmuştur, ancak tüm çalışanları kapsayan bir yapıya bürünmemiştir.

İşsizlik ödeneğinden yararlanma koşulları;

1-Kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalmak

2- Hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün hizmet akdine tabi olmak,

3-Hizmet akdinin feshinden önceki son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak,

4-Hizmet akdinin feshinden sonraki 30 gün içinde en yakın İŞKUR birimine şahsen ya da elektronik ortamda başvurmak,

Şeklindedir.

İşsiz kalan kişilerin yukarıdaki şartları taşıması durumunda kamu otoritesi tarafından ödeme yapılmaktadır.

Mart 2002 tarihinden 30.04.2019 tarihine kadar işsizlik ödeneğine 11551669 kişi başvurmuş 7.053.746 kişi hak kazanmıştır. Bu kapsamda hak eden kişilere toplam 25.951.144.207. TL ödeme yapılmıştır. (İŞKUR, 2019:1)

İşsizlik maaşı ödemelerinden faydalanan kişi sayısı aylar itibari aşağıda tabloda görülmektedir. Buna göre işsizlik ödemelerinden faydalanan kişi sayısı yıl içinde yatay bir seyir izlerken yıllar itibari ile artış görülmektedir. Türkiye’de 2011 yılın işsizlik maaşı

ödemelerinden faydalanan kişi sayısı ortalama 170 bin civarında iken bu rakam 2017 yılında 500 bin civarına gelmiştir. Bu bakımdan işsizlik maaşı ödemelerinden faydalanan kişi sayısında önemli derecede bir artış olduğu görülmektedir.

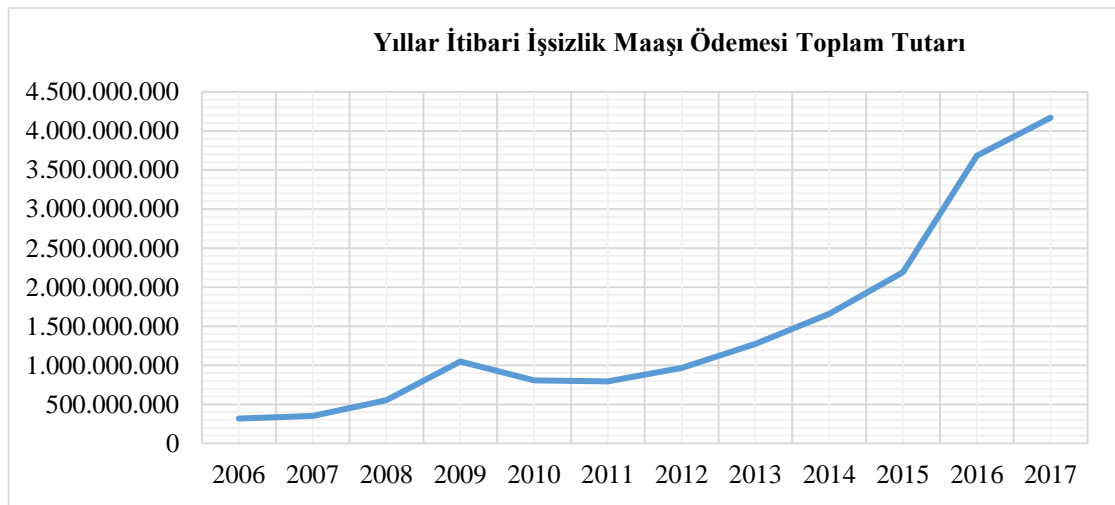
Tablo 1: İşsizlik Ödemelerinden Faydalanan Kişi Sayıları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ocak	231.829	184.199	196.534	236.015	260.878	321.547	375.188	507.357
Şubat	231.536	182.446	193.861	236.130	259.312	323.684	389.392	496.318
Mart	219.745	179.186	195.125	234.593	254.897	320.220	403.993	490.318
Nisan	204.166	172.643	185.791	221.922	249.390	305.015	398.206	448.826
Mayıs	190.383	164.774	179.863	213.783	247.480	294.901	398.902	422.817
Haziran	180.117	165.299	181.618	214.846	254.953	305.407	412.792	409.926
Temmuz	183.383	166.504	189.511	229.206	271.092	331.773	440.170	421.441
Ağustos	181.099	167.113	188.959	226.118	280.914	329.610	467.943	413.324
Eylül	172.009	167.105	186.064	224.180	273.828	310.957	459.088	402.000
Ekim	167.196	161.529	177.914	208.953	261.360	309.916	459.351	383.201
Kasım	165.900	162.811	191.963	222.377	273.128	309.571	465.105	383.757
Aralık	170.425	174.363	202.923	234.345	288.992	326.592	481.573	408890

Kaynak: İŞKUR İşsizlik Sigortası Aylık İstatistik Bültenleri, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>

Türkiye’de yıllar itibari ile işsizlik maaşı ödemeleri aşağıdaki grafikte görülebilmektedir. Buna göre işsizlik maaşı ödeme toplam tutarlarında yıllar itibari ile önemli bir artış görülmektedir. 2009 ekonomik krizden dolayı daha fazla bir artış gerçekleşmişken, daha sonra 2010 yılında düşüş olduktan sonra tekrar artış seyrine geri dönmüştür.

Grafik 5: Yıllar İtibari İşsizlik Maaşı Ödemesi Toplam Tutarları

Kaynak: İŞKUR İşsizlik Sigortası Aylık Yayınları, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>

2.1.4. Yıllık yaşlılık maaşı (nakdi).

65 yaşından yukarı ihtiyaç sahiplerine Emekli Sandığı tarafından ödenen yaşlılık maaşı kapsamıştır. Bu kapsamda yapılan harcamalar 65 yaşından fazla yaşı olması ve ihtiyacı olması gerekmektedir.

Buna diğer şekilde ifade etmek gerekirse; Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne ad altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış veya nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak kaydıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarına, muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (1.620) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda bağlanan aylıktır. (Camkurt, 2014;81)

2022 sayılı Kanun kapsamında ödenen aylıklar her yılın Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere üç ayda bir peşin olarak ödenmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın verilerine göre, 2016 yılı itibarıyla yukarıda belirtilen koşulları taşıyan, yaşlıların sayısı 620.019 kişidir. Bu kişilere aylık 228,35 olmak üzere yıllık ortalama yardım tutarı ise 2 bin 740 TL 'dir. (ASPB, 2016: 61)

Bu kişilere sağlık hizmetlerinden faydalanmasına da imkân verilmektedir.

2.1.5. Yıllık sosyal yardım fonu ve aile yardımı nakdi yapılan transferler.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Yardım Kurumunun ve belediyeler gibi diğer kamu kurumları nakit olarak ailelere yardımda bulunmaktadır.

Buna örnek olarak, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bağlı olarak nakit olarak şartlı eğitim ve şartlı sağlık yardımı yapılmaktadır. Şartlı nakit transferinin temel hedef kitlesi ekonomik güçlükler nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ya da düzenli sağlık kontrollerini yerine getiremeyen ve düzenli geliri olmayan yoksul kesimdir.

2015 yılı itibari ile şartlı nakit eğitim yardımı için 664,130,245 TL bütçe tahsis edilmişken 2,018,870 kişi faydalanmaktadır. Şartlı sağlık yardımı 343,848,510 bütçe tahsis edilmişken 1,023,079 kişi faydalanmaktadır. (AÇSHB,2017; 12)

Diğer taraftan belediyelerde nakit olarak ailelere yardımda bulunmaktadır.

2.1.6. Yıllık gazilik ve malullük maaşı, hastalık yardımı (nakdi).

Türkiye'de şehit, gazi ve malullere maaş verilmekte ve ayrıca bu kişilere ve ailelerine sağlık yardımı yapılmaktadır.

Türkiye'deki gazi ve şehit ailelerinin hastanelerden ve sağlık hizmetlerinden yararlanması 1005, 3713, 2330 ve 211 sayılı Kanunlarla belirlenmiştir. Bu kanunlar ile güvence

altına alınmış gazi, şehit ve yakınları, hastanelerden ve çeşitli sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmaktadır. (Köleoğlu, 2013:112)

Türkiye’de şehit, gazi ve malullere verilen maaş da bir transfer harcamasıdır ve bu kişilerin temel gelirlerinden biridir.

2.1.7. Kamu kurumları tarafından verilen burslar.

Öğrencilere kamu kurumları tarafından verilen burslar bu kategoride yer almaktadır. Öğrenciler özellikle üniversite öğrencileri okullarını çalışmadan belirli burs ve krediler ile devam edebilmektedir. Türkiye’de ilköğretim için MEB’in düzenlediği Parasız Yatılılık ve Bursluluk sınavında başarılı olunması durumunda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kişilere burs verilmektedir.

2015 yılı itibari ile Milli Eğitim Bursundan 244,141 kişi faydalanmaktadır. Bu harcamalar için 442,668,000 TL bütçe ayrılmaktadır. (AÇSHB,2017: 12)

Türkiye’de merkezi yönetim öğrencilere kredi ve burs imkânı sunmaktadır. Bu şekilde öğrenciler bu harcamalardan faydalanmaktadır.

2017 Kredi Yurtlar Kurumunun faaliyet raporuna göre Kredi Yurtlar Kurumu 2017 yılında yurtiçinde ve yurtdışında 1.190.856 öğrenciye 5.936.316.338,05 TL öğrenim kredisi ödemesini gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde 2017 yılında yurtiçinde ve yurtdışında 432.500 öğrenciye 2.040.887.614,36 TL burs ödemesi yapmıştır.

Çalışmamızda Kredi Yurtlar Kurumunun yükseköğrenim öğrencilerine verdiği kredi, gelir niteliği taşımadığından dolayı bu transfer harcaması olarak değerlendirilmemiştir.

2.1.8. Tarımsal destek ödemeleri (nakdi).

Bütün ülkeler tarım ve tarımsal destek ödemeleri gerçekleştirmektedir. Türkiye, Çin, Endonezya ve Güney Kore’de ise, AB ve OECD ülkeleri geneline kıyasla, tarımsal desteklemelerin GSYH içindeki payları yüksektir. (Yıldız, 2017: 48),

Tarım sektörüne desteklerde en önemli kalemlerden bir tanesi Doğrudan Gelir Desteği (DGD) 2001 yılından 2008 yılına kadar sürmüştür. Doğrudan Gelir Desteği (DGD) yerine gübre ve mazot destekleri gibi bazı alan bazlı destekler getirilmiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 15). Bu ödemeler doğrudan kişilere yapılmaktadır.

Türkiye’de günümüzde uygulanan tarımsal desteklemeler mazot, gübre, toprak analizi, fark ödemesi, hayvancılık, sertifikalı tohum/fidan kullanımı ve tohumluk üretimi, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sistemine katılım, organik ve iyi tarım, biyolojik ve biyoteknik mücadele, tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri, araştırma ve geliştirme projeleri gibi konularda verilmektedir. Ayrıca Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) ve Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) programı da GTHB’nin kırsal kalkınma ve

çevre kapsamında uyguladıkları politikalarıdır. İlave olarak %50 devlet destekli olarak yürütülen tarım sigortası (TARSİM) uygulaması da tarımda risk yönetimi ve üretici gelirinde istikrar sağlamaya dönük önemli bir politika aracı olarak ortaya çıkmaktadır (Tan ve Everest, 2015: 267).

2014 yılı içerisinde alan bazlı tarımsal desteklemelerin toplam destekler içerisindeki payı %28, telafi edici destekleme niteliğinde olan fark ödemelerinin toplam destekler içerisindeki payı %30 olarak gerçekleşmiştir. (Bayraktar, 2016:52)

2.1.9. Devlet tarafından verilen aynı yardımlar.

Devlet tarafından hane halkı fertlerine verilen battaniye, kömür, yiyecek, giyecek, vb. maddelerin bir grupta değerlendirilebiliriz. Devlet fakir ailelere, özellikle belediyeler ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığıyla aynı yardımlarda bulunmaktadır. Bu harcamalar da ailelerin gelirlerine doğrudan etki etmektedir.

Türkiye’de 2015 yılı itibari ile 681,364 (HH) hane halkı gıda yardımından yararlanmaktadır. Bu harcamalar için ayrılan toplam bütçe 199,790,000 TL’dir. Aynı şekilde 2,139,667 (HH) hane halkı kömür yardımından yararlanmaktadır. Kömür yardımı için de 804,985,000 TL bütçe ayrılmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı aile yardım programı, ihtiyaç sahibi ailelerin gıda, giyim vb. temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla her yıl alınan Fon Kurulu Kararı ile Ramazan ayı ve Kurban Bayramı öncesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına (merkez nüfusu olmayan büyükşehir vakıfları hariç) birer periyodik pay tutarında kaynak aktarılması şeklinde yürütülen yardım programıdır. Vakıfların periyodik paylarından yıl içerisinde yaptıkları gıda yardımları da dikkate alındığında 2016 yılında toplam 656.509 hane için 287,23 milyon TL kaynak kullanılmıştır. (ASPB, 2016; 50)

2003 yılından itibaren, Türkiye Kömür İşletmelerinden sağlanan kömür, SYD Vakıflarınca belirlenen ihtiyaç sahibi ailelere en az 500 kg olmak üzere ve standartlara uygun torbalanarak evlere teslim edilmek suretiyle bedelsiz olarak ulaştırılmaktadır. Kömürün illere kadar ulaştırılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. Kömürün ihtiyaç sahibi ailelere dağıtımını ise Valiliklerin sorumluluğunda Vakıflar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kömürün muhtaç durumda olan vatandaşlarımıza dağıtım sürecinde oluşan nakliye, hamaliye vb. giderler için 2016 yılında SYD Vakıflarına Fondan 12.485.417- TL kaynak aktarılmıştır. (ASPB, 2016; 51)

Aynı yardımların önemli bir bölümünü belediyeler vermektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının (2015) verilerine göre belediyelerin sosyal yardım kapsamındaki bütçe toplamı yaklaşık 1,250,000,000 TL’dir.

3. Harcamaların Yansıması Kavramı

Vergi ve benzeri gelirler ile özel kesimden sağlanan kaynaklarla topluma belli kamu hizmetleri sunulur, ancak kamu hizmetlerinden ya da yardım programlarından gerçekte kimin ne kadar fayda elde ettiğini belirlemek kolay değildir. Yansıma kavramı genel olarak vergiler üzerinden değerlendirilmekle beraber harcamalar üzerinden de değerlendirilmeler bulunmaktadır.

Musgrave (1959) harcamanın yansıması terimini gelir dağılımını değiştiren faktör ve ürün fiyatlarının etkisini anlatmak üzere durmuştur. Verginin sabit tutularak harcama kalemlerindeki değişimin etkisi üzerinde durmuştur. Mc Clure (1974) ise faydanın yansıması deyimini kamu harcamalarının bireylerin ve ailelerin refahını hem nakit transferleri hem de aynı yardımlarla sağlanan faydalar yoluyla artırılması olarak kullanır.

Rosen (2008), kamu harcamaları politikasının gerçek gelirler üzerindeki dağılımını, kamu harcamalarının yansıması (veya etkisi) (expenditure incidence) olarak adlandırmaktadır.

Kamu harcamaları yansıması (expenditure incidence) ve fayda yansıması (benefit incidence) olmak üzere iki farklı kavramın araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların birbirlerinden çok kopuk olmayışı, hatta genel ve kısmi denge analizi gibi bir sınıflandırmayı işaret edisidir. Kamu harcamaları yansıması (expenditure incidence) genel denge analizine göre değerlendirilirken, fayda yansıması (benefit incidence) kısmi denge analizine göre değerlendirilmesidir.

Kısmi denge analizi, gayrisafı gelir dağılımı üzerinde kamu harcamalarının doğrudan etkilerini incelerken, genel denge analizi ise göreceli fiyatlar sebebiyle ortaya çıkan dolaylı etkileri inceler(Shah,2005; Ruggeri,2003).

3.1. Fayda Yansıma Analizi ve Aşamaları

Fayda analizlerinin uzun bir tarihi olsa da, bu konu üzerindeki ilgi esas olarak Robert Mc Namara'nın gelişmekte olan ülkelerde hangi hükümet harcamaları yoksulların gelir dağılımını ve yaşam standartlarını artırır çalışmasının sonucu olarak canlanmıştır. Mc Namara (1972) kamu harcamaları modelinde meydana gelen kaymanın hükümetin fakirlerin durumunu düzeltmek için kullanabileceği en etkili yöntemlerden olduğunu savunur (Selden and Wasylenko,1992:1) Fayda Yansıma Analizi toplum içerisindeki değişik gruplar, özellikle de farklı gelir seviyesindekiler arasında devlet harcaması ve teşviklerinin dağılımını değerlendirmek ve analiz etmek için kullanılır.

Demery (2000)'ye göre fayda yansıma analizi 4 aşamada yapılması açıklanırken, Davoodi'ye göre (2003) beş aşamalı olarak yapılması açıklanmıştır.

Demery'ye göre aşamalar

- 1) Birim maliyeti hesaplama
- 2) Kullanıcıları belirleme
- 3) Kullanıcıları gruplar içinde toplama
- 4) Hesaplama

Davoodi (2003) 'ye göre aşamalar

- 1) Birim maliyeti belirleme
- 2) Kamu harcamalarından elde edilen ortalama faydayı tanımlama
- 3) Kullanıcıları zenginden fakire sıralama ve sonra bunları grup haline getirme
- 4) Ortalama faydanın gruplara nasıl dağıldığını hesaplama
- 5) Çeşitli temel dağılımlar ile faydanın dağılımının sonuçlarını karşılaştırma.

3.1.1. Birim maliyeti tahmin etme.

Kamu tarafından sağlanan ürünlerin birim maliyeti bu ürün için toplam maliyeti bu ürünü kullanan toplam kullanıcı sayısına bölünmesi suretiyle tahmin edilir. Bu kişi başına düşen harcama kavramının benzeridir, ancak burada payda sadece malı kullanan popülasyondur. Örneğin, ilköğretim harcaması birim maliyeti toplam ilköğretim harcamasının ilköğretime kayıtlı öğrenci sayısına bölünmesidir. (Chakraporty, 2013: 6)

3.1.2. Kullanıcıyı belirleme.

Genel olarak bu bilgi zengin- fakir, erkek – kadın, şehirli ve kırsal vb. ayrılan standart alt grup ile hane halkı araştırmalarından elde edilir. Öğretmenler maaş almalarına rağmen eğitim harcamalarından fayda sağlayan kullanıcılar arasında değerlendirilmezler (Davoodi, 2003: 7)

Davoodi(2003) hizmet sağlayıcılardan elde edilen bilgiye nazaran hane halkı araştırmasından daha doğru bilgi alındığını ifade eder, diğer taraftan Demery (2000) hizmet sağlayıcıların hizmeti kullananlar ile ilgili daha doğru bilgi verse de kullanıcıların gelir ve harcama durumlarını bilemediğini ifade etmektedir.

3.1.3. Kullanıcıları gruplar halinde toplama.

Bireyleri ve hane halklarını gruplar içinde toplama kamu harcamalarının faydalarının popülasyon arasında nasıl dağıldığını belirlemede önemlidir. Ampirik deliller en çok kullanılan gruplama yönteminin gelir dilimlerine veya aylık kişi başı harcama dilimlerine (AKHD) dayanmaktadır. Kullanıcıları gelir veya AKHD'ye göre gruplara ayırarak kamu harcamalarının dağılımının progresif (eşitsizliği azaltıcı) veya regresif (eşitsizliği artırıcı) olup olmadığını açıklanabilmektedir. Gruplama da kırsal ve şehirli olarak da yapılabilmektedir. Bu gruplamadan sonra da cinsiyet ve sosyal gruplara göre de önemli sınıflandırmalar yapılabilir.

Ancak FYA çalışmalarından cinsiyet ve sosyal gruplara göre sınıflandırma ihmal edilmektedir. (Chakraporty, 2013:6)

3.1.4. Fayda yansımaları hesaplama.

Fayda yansımaları kamu malının birim maliyet bilgisi ile bu malların kullanıcılarını biraraya getirerek hesaplamadır.

Matematiksel olarak, fayda yansımaları aşağıdaki formüle göre hesaplanır.

$$X_j \equiv \sum_i U_{ij} \left(\frac{S_i}{U_i} \right) \equiv \sum_i \left(\frac{U_{ij}}{U_i} \right) (S_i) \equiv \sum_i e_{ij} (S_i) \quad (2.1)$$

X_j = grup j tarafından alınan sektör özellikli destek; ; U_{ij} = grup j tarafından i hizmet kullanımı; U_i = i hizmetinin bütün gruplardan faydalanılması (kullanımı) ; S_i = i hizmetine net devlet harcaması ve e_{ij} = grup j'nin i hizmetinden kullanım payı (Chakraporty, 2013: 7)

3.1.5. Çeşitli temel dağılımlar ile faydanın dağılımının sonuçlarını karşılaştırma.

Fayda yansımaları hesaplamaları yapıldıktan sonra faydanın nasıl dağıldığı Lorenz eğrisi ve 45 – derece doğrusu ile karşılaştırmalar yapılarak fayda yansımalarının sonuçları değerlendirilir. Ayrıca Suit Index'de bize sonuçların değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

3.2. Fayda Yansımalarında Bazı Önemli Kavramlar

3.2.1. Yoğunlaşma eğrisi (concentration curve).

Gelirin veya tüketimin dağılımı genellikle Lorenz eğrisi ile gösterildiği gibi, kamu harcamalarından alınan fayda da yoğunlaşma eğrisi (concentration curve) ile ifade edilebilir. Bu durumda nüfusun (hane halkı ya da birey olarak) birikimli yüzdesi yatay ekseninde gösterilirken – en fakirden en zengine doğru bir sıralama yapılır. Buna karşılık, (hane halkı ya da birey olarak) alınan faydanın kümülatif orantısı dikey ekseninde gösterilir.

3.2.2. Hedefleme (targeting).

Kamu harcamalarının fakir gruplara ulaşip ulaşmamasına göre değerlendirilmesidir.

Hedeflemede kamu harcamasına karar veren kişilerin hangi gruplara ulaşmasını hedeflemesi ile ilgili bir durum olup, bu durumda vatandaşlar edilgen durumda değerlendirilmiştir. Ancak kişilerin kamu harcamaları ile ilgili düşünceleri, talepleri aktif bir biçimde değerlendirmeleri olmaktadır. (Sen, 1995:11)

Kamu harcamalarının da hedeflemesini politik ve sosyal uygulanabilirliği tartışmalı olsa da değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.(Sen, 1995:20)

3.3.3. Progressivity (eşitsizliği azaltıcı) durumu.

Duclos (2000)'a göre Progressivity (eşitsizliği azaltıcı) kavramı ve ölçülmesi vergi çerçevesinde geliştirilmiş ve kamu faydasına genişletilmiştir. Genel olarak söylenebilir ki,

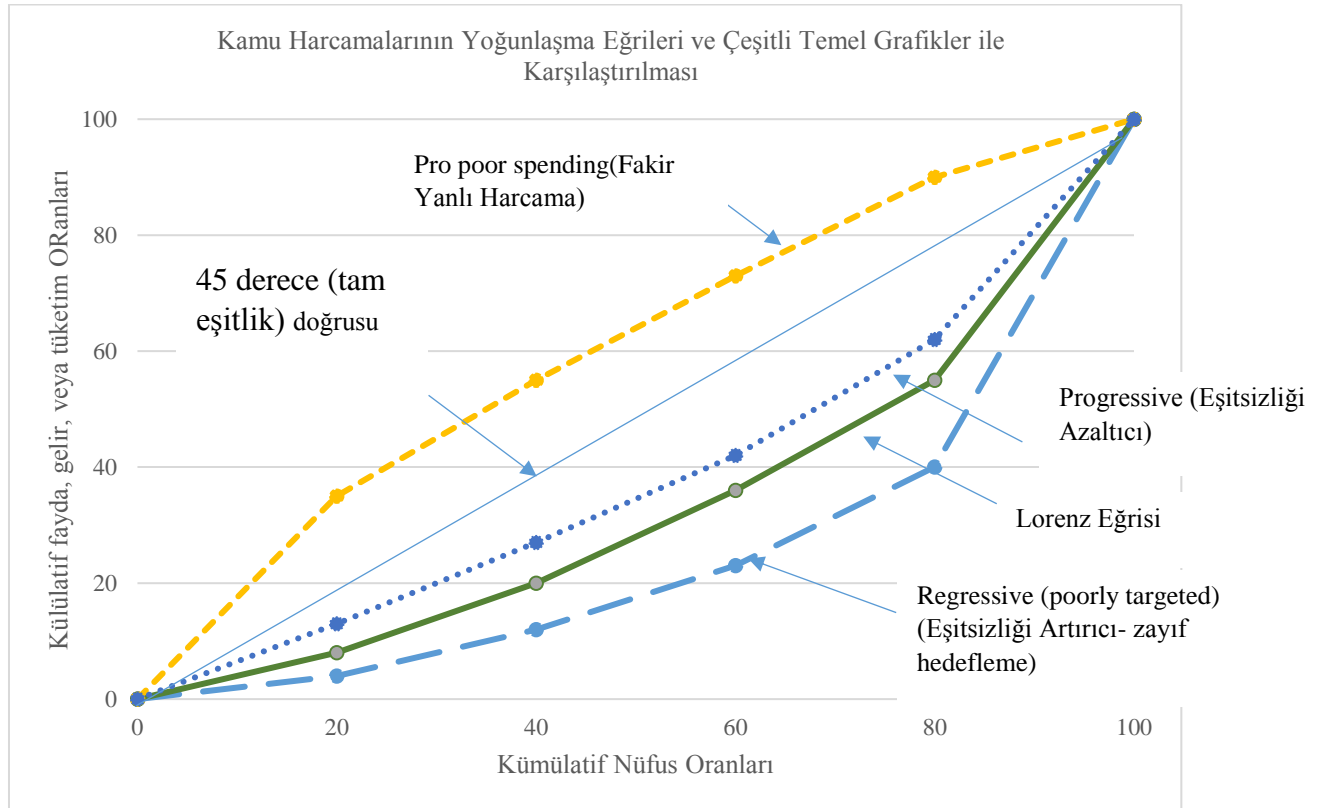
kamu faydalarının “progressivity” (eşitsizliği azaltıcı) vergide anlaşılanın tam tersi şeklinde tanımlanabilir ve faydalar negatif vergiler şeklinde tanımlanabilir. (Albayrak, 2009: 11).

Progressivity’in iki ölçümü tanımlanmıştır (Younger et al. 1999; Glick ve Razakamanantsoa, 2005). “Harcama Progressivity”, veya basitçe progresivity, fayda dağılımı ile refahın dağılımının karşılaştırılmasını içerir. Eğer fayda dağılımı lorenz eğrisinin üstünde kalıyorsa, bu harcama progresif (eşitsizliği azaltıcı) diye adlandırılır.

İkinci ölçüm Sahn ve Younger (2000) “kişi başı progressivity”dir. Bu fayda dağılımı ile harcama yerine popülasyonun dağılımını karşılaştırır. Eğer fayda dağılımı her bölgede 45-derece eşitlik doğrusunun üstünde ise bu dağılıma “kişi başı progressivity”dir. (fakir yanlısı – pro poor). (Gaddah,2011: 6)

Aşağıda tabloda resimlenmiş olup, belli bir kamu harcaması hizmetinden elde edilen faydaların yoğunlaşma eğrisi (concentration curve), Lorenz Eğrisinin üstünde fakat 45-derece doğrusunun altında ise, kamu harcaması hizmetinden elde edilen fayda progresif (eşitsizliği azaltıcı) denir.

Grafik 6: Kamu Harcamalarının Yoğunlaşma Eğrileri ve Çeşitli Temel Grafikler ile Karşılaştırılması

3.3. Harcamalarının Fayda Yansıması ve Transfer Harcamalarının Fayda Yansıması ile İlgili Literatür Taraması

Kamu harcamalarının fayda yansıması ile birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Çalışmaların çoğunluğu eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları ile ilgili olmakla beraber transfer harcamaları ile ilgili çok önemli çalışmalar bulunmaktadır.

Fayda yansıma çalışmalarının uzun bir tarihi vardır. 1975 yılından önce fayda yansıması savunma gibi tam kamusal harcamaların yansımasına odaklanmıştır. Aaron and McGuire (1970) yaptığı çalışma buna örnek olarak verilebilir.

Fayda yansıması analizi öncüleri Malezya için yapılan ikiz Dünya Bankası çalışmaları olan Selowsky (1979) ve Meerman (1979)'dır. Bu çalışmalar daha çok sosyal harcamalara odaklanarak fayda yansıma analizine yön vermiştir. Meerman (1979) kamu harcamalarının elde edilen faydanın dağılımını tespit etmek için kamu hizmetinin maliyetini hesaplamıştır ve kamu hizmetlerinin kimler tarafından kullanıldığını belirlemek için de hane halkı verisini kullanmıştır. Meerman kamu harcamalarından daha çok zenginlerin faydalandığını tespit etmiştir. Aynı dönemde, Selowski (1979) Kolombiya için eğitim ve sağlık harcamaları üzerinde çalışmıştır. Selowski de çalışmasında kamu harcamalarından faydalanın daha çok zengin olduğunu ancak ilköğretim harcamaları ile sağlık harcamalarının fakir yanlısı olduğunu tespit etmiştir.

Gertler and Glewwe (1989), Gertler and van der Gaag (1988), Gertler, et al. (1988), ve Laraki (1989), sosyal hizmetlerin talep eğrileri tahmin etmeye başlayarak fayda yansımasına biraz daha farklı yaklaşmışlardır. Tahmin edilen talep fonksiyonu, talep ve gelirler üzerinde kullanıcı ücretlerinin etkisini değerlendirmede kullanılmıştır.

Thomas M. Selden ve Michael J. Wasylenko (1992) “Working Paper” olarak Dünya Bankasına bir çalışma hazırlamıştır. Bu uygulamalı çalışma, fayda yansıması analizi ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında eğitim, sağlık ve aynı transferlere bağlı olarak gelir dağılımı dâhilinde oluşan sosyal grupların ne derece fayda elde ettiğini göstermek üzere yola çıkan bir çalışmadır. Bu çalışmada önce yöntem anlatılmış, daha sonra gelişmekte olan ülkelerde elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda gelişmekte ülkelerde eğitim ve sağlık harcamalarının fakir yanlısı olduğu, tarımsal desteklerin tarafsız olduğu ve savunma gibi tam kamusal malların gelir ile orantılı dağıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Peter Lanjouw and Martin Ravallion (1999) yılında fayda yansıma analizi ile ilgili çalışmasında kamu harcama reformları ve bu reform programlarının kapsamının programların uygulanma zamanına göre farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmiştir.

Davodii(2003) ve Demery(2000) yaptığı çalışmalarda fayda yansıma analizinin yöntemi ayrıntılı izah edilmiştir.

2014 yılında Lee tarafından Çin Halk Cumhuriyetinde transfer harcamalarının yansıması değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışma da transfer harcamalarının 65 yaş üstü ile 19 yaş altı kişilere yansıdığı ve bu nedenle jenerasyonlar arası adaletsizlik olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye’de kamu harcamalarının fayda yansıması analizi Abuzer Pınar tarafından 2004 yılında “Devletin Bütçesi Toplumda Nasıl Yansıyor?” adlı bir çalışma ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada temel olarak TÜİK 1994 ve TÜİK 2002 yıllarındaki veriler kullanılarak (eğitim, sağlık, altyapı, sosyal transferler alanlarında) fayda yansıma analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda, ilk ve orta öğrenim harcamalarının bir ölçüde gelir dağılımını düşük gelir grupları lehine düzelttiği, üniversite eğitime ilişkin sonuçların ise belirsiz olmakla beraber son yıllarda orta üstü gelir grubuna net katkı sağlandığına ulaşılmıştır. Sosyal transferler açısından bütçenin etkisinin düşük gelir grupları lehine olduğu söylenebilmekle beraber faiz harcamalarının etkisinin bu durumu bozduğunu ifade etmektedir.

Özlem Albayrak 2009 yılında “The redistributive effects of fiscal policies in Turkey, 2003” adlı doktora tezinde temel olarak TÜİK 2003 yılı verileri üzerinden kamu harcamalarının (eğitim, sağlık, altyapı, sosyal transferler) yansımasını fayda yansıması analizi (BIA) ile gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada harcamaların progresif (eşitsizliği azaltıcı) olduğunu, ancak hedeflemenin iyi yapılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Albayrak’ın Türkiye ile ilgili olarak, harcamaların fayda yansıma analizi alanında en kapsamlı çalışmayı gerçekleştirdiği görülmektedir.

Türkiye’deki bu iki çalışma (ortalama) fayda yansıması alanında çok önemli çalışmalardır.

4.Çalışma Bulguları

4.1. Çalışmanın Verisi

Çalışmamızda hesaplamalar TÜİK 2017 yılı Hane halkı Bütçe Anketi verileri temel alınarak yapılmıştır. TÜİK Hane halkı Bütçe anketinde transfer harcamaları ile ilgili hane halkının elde ettiği gelirler ile bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızın veri setini oluşturan 2017 Hanehalkı Bütçe Anketi soruları; 1 Ocak – 31 Aralık 2017 tarihleri arasında her ay değişen 1296, yıl boyunca toplam 15552 hanehalkına uygulanmıştır. Cevap veren hanehalkı sayısı 12166’dır. 2017 Hanehalkı Bütçe Anketi’nin örnekleme yapısı gereğince tahmin düzeyi Türkiye genelidir.

4.2. Transfer Harcamaları Fayda Yansıması Sonuçları

Türkiye’de kamunun çok farklı kalemlerde transfer harcamaları yaptığı görülmektedir. Aşağıda TÜİK Hane halkı Bütçe Anketi kapsamında hesaplanan transfer harcama kalemleri görülmektedir. Şüphesiz daha farklı kalemlerde kamu transfer harcaması bulunmaktadır ancak bu harcamaların kullanıcılarını belirlemek mümkün değildir.

Hane halkı Bütçe Anketi kapsamında gerçekleştirilen transfer harcamalarını prim ödemesine bağlı olan ve prim ödemesine bağlı olmayan diye ikiye ayırmak gerekmektedir. Çünkü emekli maaş ödemeleri gibi kamu harcamaları belirli bir prim ödemesine bağlı olarak kişilere verilmektedir. Bu nedenle bu harcamalar kısmen primin karşılığı olmaktadır.

Diğer taraftan tarımsal destek ödemeleri, kamu tarafından verilen karşılıksız burslar belirli şartların karşılığında ancak prim gibi herhangi bir ön ödeme olmadan yapılmaktadır. Bu nedenle bu sınıflandırma transfer harcamalarının yansıma analizinde dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır.

A) Prime Dayalı Transfer Harcamaları

1- Emekli Aylığı Ödemeleri

2- Dul, Yetim ve Öksüzlere yapılan Emekli Aylığı Ödemeleri

3- İşsizlik Maaşı Ödemeleri

B) Prime Dayalı Olmayan Transfer Harcamaları

1- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ve Belediye gibi Kurumların Nakdi

Yardımları

2- Tarımsal destek ödemeleri (Nakdi)

3- Devletten tarafından yapılan aynı yardımlar

4- Yıllık yaşlılık maaşı (Nakdi)

5- Yıllık gazilik ve malullük maaşı, hastalık yardımı (Nakdi)

6- Öğrencilere verilen burslar

A) Prime Dayalı Transfer Harcamaları

Tablo 2: 2017 Prime Dayalı Transfer Harcamalarının Yansıması

	Emekli Aylığı Harcamaları	Dul Yetim Öksüzlere Aylık Ödemeleri ve Sağlık Giderleri	İşsizlik Maaşı Ödemeleri	Toplam
En Düşük Gelir	0,487	0,663	0,011	1,161
Orta Altı Gelir	1,045	0,178	0,006	1,229
Orta Gelir	0,723	0,139	-0,001	0,861
Orta Üstü Gelir	0,650	-0,090	0,002	0,562
En Yüksek Gelir	-2,920	-0,890	-0,018	-3,828

Kaynak: TÜİK Hane halkı Bütçe Anketi, Yazarın Hesaplamaları

Prime dayalı transfer harcamalarının yansımaları değerlendirildiğinde;

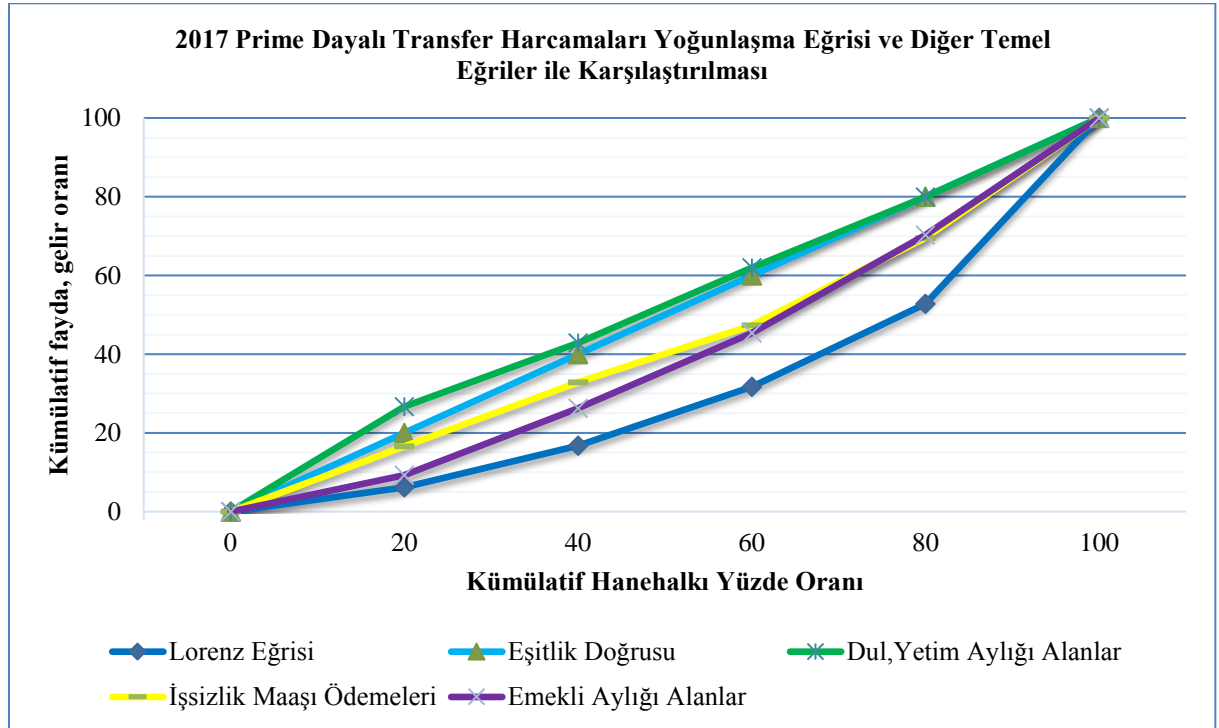
Emekli aylığı ödemelerinde; en fazla yansımaya orta alt gelir grubuna olurken, daha sonra orta gelir ve orta üst gelir pozitif yansımıştır. En düşük gelir grubuna da diğer gelir dilimlerine göre az olsa da pozitif yansımaya varken, en üst gelir grubuna negatif yansımaya olduğu görülmektedir.

Dul, yetim ve öksüzlere yapılan emeklilik ve tedavi gideri ödemelerinin yansımada en fazla en düşük gelir grubuna pozitif yansırken, daha sonra orta alt ve orta gelir grubuna yansımıştır. En yüksek gelir grubuna en fazla negatif yansımaya bulunurken, orta üst gelir grubuna da negatif yansımaya ortaya çıkmıştır.

İşsizlik maaşı ödemelerinde en üst gelir grubuna negatif yansımaya olurken, en alt gelir grubuna pozitif yansımaya olmuştur. Orta alt gelir grubuna da pozitif yansımaya olurken, diğer gruplara yansımaya sınırlı olmuştur.

Prime dayalı transfer harcamalarında toplam yansımaya en fazla katkı, harcama olarak en büyük olan emekli aylığı ödemelerinde olmuştur. Prime dayalı transfer harcamalarında gelir grupları arasında düşük gelir grubu lehine yansımaya olduğu ifade edilebilir.

Grafik 7: 2017 Prime Dayalı Transfer Harcamaları Yoğunlaşma Eğrisi ve Diğer Temel Grafikler ile Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK Hane halkı Bütçe Anketi, Yazarın Hesaplamaları

Prime dayalı transfer harcamalarının yoğunlaşma eğrileri incelendiğinde;

Emekli aylığı ödemelerinin yoğunlaşma eğrisi Lorenz eğrisinin üstünde ancak 45 derece tam eşitlik doğrusunun altında olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu harcama kişi başı progresif olmayıp sadece progresif (eşitsizliği azaltıcı) olduğu ancak Lorenz eğrisinin altında olması nedeniyle pro-poor- fakir yanlısı olmadığı görülmektedir.

İşsizlik maaşı ödemeleri yoğunlaşma eğrisi emekli aylığı ödemelerinin yoğunlaşma eğrisinin üstünde olmakla beraber emekli aylığı ödemeleri gibi Lorenz eğrisinin üstünde 45 derece tam eşitlik doğrusunun altında yer aldığı için progresif (eşitsizliği azaltıcı) ancak pro-poor – fakir yanlısı- değildir.

Dul, yetim veya öksüzlere yapılan emeklilik ve tedavi giderleri ödemelerinde ise yoğunlaşma eğrisi hem Lorenz eğrisinin hem de 45 derece tam eşitlik doğrusunun üstünde yer alarak hem kişi başı progresif (eşitsizliği azaltıcı) hem de fakir yanlısı –pro-poor olduğu görülmektedir.

B)Prime Dayalı Olmayan Transfer Harcamaları

Tablo 3: 2013 Prime Dayalı Olmayan Transfer Harcamalarının Yansıması

	Yaşlılık Aylığı Ödemeleri	Sosyal Yard. Fonundan Yapılan Harcamalar	Gazilik Yardımları	Burs Kapsamında Yapılan Ödemeler	Tarımsal Destekler	Devlet Aynı Yardım Giderleri	Toplam
1.grup	0,114	0,062	0,075	0,010	-0,002	0,059	0,318
2.grup	0,006	0,018	0,030	0,008	-0,016	0,034	0,080
3.grup	-0,001	0,004	0,008	0,011	-0,015	-0,004	0,003
4.grup	-0,029	-0,020	-0,007	-0,007	0,006	-0,019	-0,076
5.grup	-0,090	-0,065	-0,108	-0,022	0,027	-0,070	-0,328

Kaynak: Yazar Hesaplamaları

Prime dayalı olmayan transfer harcamaları incelediğimizde;

Yaşlılık aylık ödemeleri en düşük gelir grubu lehine yansıma olurken orta alt ve orta gelir grupları çok az yansırken orta üst ve en üst gelir dilimlerine artarak negatif yansıma olmuştur.

Gazilik ve malullük yardım ödemeleri yansıma etkisi yaşlılık aylığında olduğu gibi en düşük gelir grubuna pozitif, orta alt, orta gelir gruplarında daha az olmakla beraber pozitif olurken, en yüksek gelir grubuna negatif etki etmektedir.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu üzerinden veya belediye gibi diğer kamu kurumlarının nakdi yardımının yansımasında, en düşük gelir grubu lehine en fazla ve daha sonra orta alt ve orta gelir gruplarına pozitif yansıma olmuştur. En yüksek gelir grubuna en fazla olmak üzere orta üst gelir grubuna negatif (aleyhine) yansıma olmuştur.

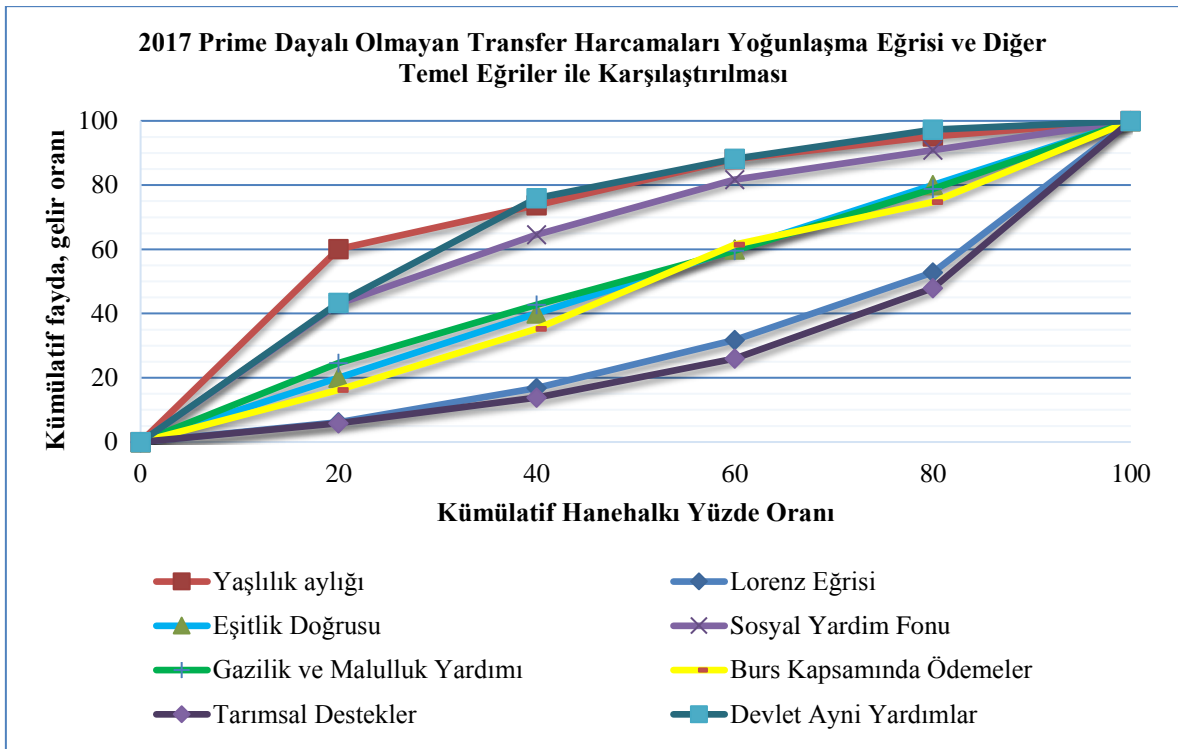

Burs kapsamında yapılan harcamalarda yansımının en alt, orta alt, orta gelir grupları lehine yaklaşık eşit şekilde pozitif değerde olurken. Orta üst grubuna az da olsa negatif yansımaya olurken, en yüksek gelir grubuna negatif yansımaya gerçekleşmiştir.

Devletin yaptığı aynı yardım harcamaları en düşük gelir grubu lehine olurken, en yüksek gelir grubuna negatif yansımaktadır. Orta alt gelir grubuna da pozitif yansımaya olurken, aynı orta üst gelir grubuna negatif yansımaya olmaktadır.

Tarımsal destek ödemelerinin yansımaları orta üst gelir grubu ile en yüksek gelir grubuna pozitif etki ederken, en alt, orta alt ve orta gelir grubuna negatif etki etmiştir.

Grafik 8: 2017 Prime Dayalı Olmayan Transfer Harcamaları Yoğunlaşma Eğrisi ve Diğer Temel Grafikler ile Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK Hane halkı Bütçe Anketi, Yazarın Hesaplamaları

Prime dayalı olmayan transfer harcamalarının yoğunlaşma eğrilerini yukarıdaki grafikte görebilmekteyiz. Buna göre;

Devletin aynı yardımları hem Lorenz eğrisinin üstünde hem de 45 derece tam eşitlik doğrusunun üstünde yer almakta olduğu değerlendirildiğinde bu harcamaların kişi başı progresif (eşitsizliği azaltıcı) ve fakir yanlısı olduğu değerlendirilmektedir.

Aynı şekilde sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonundan veya belediye gibi kamu kurumlarından yapılan nakdi yardımlar kişi başı kişi başı progresif (eşitsizliği azaltıcı) ve fakir yanlısı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Yaşlılık aylığı yoğunlaşma eğrisi hem Lorenz eğrisi hem de 45-derece tam eşitlik doğrusunun önemli derece üstünde olduğundan fakir yanlısı ve kişi başı progresif (eşitsizliği azaltıcı) diyebiliriz.

Gazilik ve malullük yardımı hem Lorenz eğrisinin üstünde hem de 45 derece tam eşitlik doğrusunun az üstünde olduğu için fakir yanlısı ve kişi başı progresif (eşitsizliği azaltıcı) denilebilir.

Burs kapsamında yapılan ödemelerin yoğunlaşma eğrisi her nokta da Lorenz eğrisinin üstünde olmakla beraber tam eşitlik doğrusunun önce altında daha sonra üstünde yer almaktadır. Bu nedenle kısmen kişi başı progresif (eşitsizliği azaltıcı) ve fakir yanlısı diyebiliriz.

Tarımsal destek ödemelerinin yoğunlaşma eğrisi ise diğer prime dayalı olmayan transfer harcamalarının yoğunlaşma eğrilerinin aksine hem Lorenz eğrisinin altında hem de 45 derece tam eşitlik eğrisinin önemli seviyede altında olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu harcamaların regresif olduğu aynı zamanda zengin yanlısı bir harcama olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Türkiye’de bazı transfer harcamalarının yansısı 2017 yılı TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verileri üzerinden analiz edilmiştir. Bu şekilde transfer harcamalarından hangi gelir dilimlerinin faydalandığı ve bunun sonucunda gelir durumlarında nasıl değişim gerçekleştiği analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada öne çıkan temel sonuçları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz.

Toplam transfer harcamalarının faydasının en çok en düşük gelir grubu ile orta alt gelir grubuna bir birine yakın değerinde pozitif yansımaktadır. Diğer bir ifade ile transfer harcamalarından en düşük iki gelir dilimi faydalanmaktadır. Transfer ödemelerinden gelir durumuna en büyük katkıyı yapan “Emeklilik Aylığı” ödemesinin yansısının en fazla orta alt gelir grubuna gitmektedir. Buna ek olarak, transfer ödemelerinden gelir durumuna ikinci büyük katkıyı yapan “Öksüz Yetim Aylık Ödemelerinde” faydanın yansısı en alt gelir grubuna olmaktadır.

Çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre prime dayalı olmayan transfer ödemelerinde, bütün transfer harcamaları fakir yanlısı ve progresif (eşitsizliği azaltıcı) iken tarımsal destek ödemeleri diğer transfer harcamalarının aksine zengin yanlısı ve regresif (eşitsizliği arttırıcı) bir etki yapmaktadır. Bu nedenle bu harcamaların tekrar gözden geçirilmesinde fayda bulunmaktadır. Prime dayalı olmayan transfer ödemeleri arasında burs kapsamında yapılan ödemelerin faydasının en alt, orta alt ve orta gelir dilimlerinde paylaşıldığı ve bundan en alt

gelir grubunun da önemli derece faydalandığı görülmektedir ki bu durum kamu eğitim harcamalarının yansımalarının daha çok düşük gelir dilimlerine olmasına imkan vermektedir.

Kaynakça

- AÇSHB. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*.
- Albayrak, Ö. (2009). The Redistributive Effects of Fiscal Policies in Turkey, 2003. PhD thesis. University of Nottingham.
- ASPB. (2016). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2016 Faaliyet Raporu.
- Bayraktar Y., B. E. (2016). Tarımsal Desteklerin Değişen Yapısı Ve Yüksek Tarımsal Desteklerin Nedenleri: Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 66(1), s. 45.
- Camkurt, M. (2014). Yaşlılık ve Yaşlıların Sosyal Güvenliği Kapsamında 65 Yaş Aylığı Bağlanması İşlemleri. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 13-3*, 71.
- Camkurt, M. (2014). Yaşlılık Ve Yaşlıların Sosyal Güvenliği Kapsamında 65 Yaş Aylığı Bağlanması İşlemleri. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 13- 3*, 71.
- Chakraporty, L., Singh, Y., & Jacob, J. (2013). *Analyzing Public Expenditure Benefit Incidence in Health Care: Evidence from India*. The Levy Economics Institute Working Paper Collection, Working Paper No.748.
- Davoodi, H. R. (2003). *How Useful Are Benefit Incidence Analyses of Public Education and Health Spending?* IMF Working Paper Collection, Fiscal Affairs Department and Middle Eastern Departmen.
- Demery, L. (2000). *Benefit Incidence; A Practitioner's Guide*. Washington D.C.: The World Bank.
- Erdem, O. (2017). Türkiye'de Kamu Emeklilik Sistemlerinin Aktüeryal Modellemesi. Devlet Planlama Uzmanlık Tezi.
- İŞKUR. (2019, 6 15). *İşsizlik Sigortası Aylık Yayınları*,. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> adresinden alındı
- İşkur. (2019-1). *İşsizlik Sigortası Bülteni*.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *TCKB Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Tarımsal Yapıda Etkinlik ve Gıda Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- Köleoğlu, Y., Karataşoğlu, S., & Namal, M. (2013). Türkiye'de Gazi ve Şehit Ailelerine Sağlanan Sosyal Haklar ve Gazi ve Şehit Aileleri Bilgi Bankası Oluşumunun Sağlanmasında Batman İli Örneği. *Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt:3- Sayı-2*.

- Muhasebat Genel Müdürlüğü. (2019, 6 15). Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri:
<https://muhasabat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri> adresinden alındı
- Pınar, A. (2005). Türkiye'de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri ile Bir Tahmin Denemesi. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, (s. 206-220). Karahayıt/Denizli.
- Poole, K. E. (1956). *Public Finance and Economic Welfare*. New York: Rinehart 6 Company Inc. .
- Rosen, S., & Gayer, T. (2008). *Public Finance, 8.e.d.* Boston: McGrw-Hill.
- Ruggeri, G. (2003). Public Expenditure Incidence Analysis. A. Shah içinde, *Bringing Civility in Governance, Vol 3 of handbook on Public Sector Performance Reviews*. Washington D.C.: The World Bank.
- Selden, T., & Wasylenko, M. (1992). *Benefit Incidence Analysis in Developing Countries*. Washington D.C.: The World Bank.
- Sharp, Ansel M. , & Sliger, B. (1970). *Public Finance - An Introduction to the Study of the Public Economy*. Business Publications Inc.
- Tan, S., & Everest, B. (2015). Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları. *International Conference on Eurasian Economies*, (s. 266-270). Kazan, Russia.
- Türk, İ. (2005). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yıldız, F. (2017). Türkiye'de Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Tarımsal Destekleme Ödemelerinin Tarımsal Üretim Üzerindeki Etkisi: 2006-2016 Dönemi. *Sayıştay Dergisi*, 45-63.

Yönetişim Göstergeleri Doğrultusunda Ülkelerin Performanslarının Değerlendirilmesi

Mehmet Akif ÖZER*

Deniz KOÇAK**

Hasan TÜRE***

Geliş Tarihi (16.09.2019) – Kabul Tarihi (27.01.2020)

Öz

Günümüzde politik, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan çok yönlü dönüşüm süreci sonucunda, hukukun üstünlüğünü sağlama, sosyo-ekonomik şartları düzenleme, kamu etkinliğini ve hesap verebilirliği geliştirme gibi ihtiyaçlara cevap verebilmek adına “yönetişim” kavramı gündeme getirilmiştir. Devlet, özel sektör ve sivil toplum gibi farklı aktörlerin etkileşimini gerektiren bu kavram ise gerek yerel düzeyde gerekse küresel düzeyde çeşitli çıkarların içine alınabileceği ve işbirliğine dayanan eylemleri gerektiren bir yönlendirme ve denetleme kalıbı olarak kabul edilmektedir. Bu kavramın kalitesinin ölçülerek ülke performanslarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amacıyla Dünya Bankası tarafından yürütülen “Dünya Yönetişim Göstergeleri” isimli raporda ise altı yönetim göstergesi tanımlanmıştır. Ancak doğası gereği karmaşık bir yapıya sahip olan bu kavramın objektif bir şekilde ele alınarak ülkelerin yönetim performanslarının değerlendirilmesi oldukça zor bir iştir. Bu amaçla çalışmada, Dünya Bankası tarafından tanımlanan yönetim göstergeleri kullanılarak ülkelerin yönetim performansları toplulaştırılmış ve ayrıştırılmış düzeylerde değerlendirilmesi yapılmıştır. Topplulaştırılmış düzeydeki değerlendirmede, ülkelerin mevcut durumlarının benzerlik seviyelerine göre kümelenmesi amacıyla *k*-ortalama yöntemine başvurulmuştur. Diğer taraftan ülkelerin bireysel olarak performans düzeylerinin tespit edilmesi yani ayrıştırılmış düzeyde değerlendirilmesinin yapılması için sentetik indeks kullanılmıştır. Topplulaştırılmış düzeydeki değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular, ülkelerin refah, gelişmişlik ve büyüme gibi farklı birçok açıdan benzer seviyelerde bir arada değerlendirilmesini mümkün kılmakta iken ayrıştırılmış düzeydeki değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular, ülkelerin mevcut durumlarının tespit edilmesini ve ülkeler arası farklılıkların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yönetişim Göstergeleri, Sentetik İndeks, Ülke Sıralaması, Ülke Kümelemesi.*

---

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.

** Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Ankara, Türkiye.

*** Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Ankara, Türkiye.

Assessment of Countries' Performance through the Governance Indicators

Abstract

As a result of the multi-faceted transformation process experienced in political, social and economic fields, the concept of “governance” has been come to the fore in order to meet the needs such as ensuring the rule of law, regulating socio-economic conditions, improving public effectiveness and accountability. This concept, which requires the interaction of different actors such as the state, private sector, and civil society, is accepted as a pattern of steering and supervision that can involve various interests both at the local and global levels and requires collaborative actions. Six governance indicators are defined in the “World Governance Indicators” conducted by the World Bank in order to measure the quality of this concept and evaluate the performance of the countries comparatively. However, it is difficult to evaluate objectively the countries' governance performances which is complex in nature. For this purpose, the countries' governance performances are aggregated and disaggregated levels by using the governance indicators defined by the World Bank. In the aggregated level assessment, the *k*-means method is used in order to cluster the countries' current situation according to their similarity levels. On the other hand, the synthetic index is used to determine the individual performance levels of the countries, namely, to evaluate them at a disaggregated level. The findings obtained at the aggregated level enable the countries to be evaluated at similar levels in many different aspects such as prosperity, development, and growth, while the findings obtained at the disaggregated level enable the determination of the current situation of the countries and reveal the differences between countries.

Keywords: *Governance Indicators, Synthetic Index, Country Ranking, Country Clustering.*

Giriş

Günümüzde “yönetişim”, politik, sosyal ve ekonomik alanlarda ülkelerin kalkınmalarına rehberlik edebilecek kuralların ve toplu eylemlerin yaratılması ile ilişkilendirmesini kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda yönetişim, toplumsal-politik bir sistemdeki ilgili olan aktörlerin ortak çabaları sonucunda oluşan yapı ya da düzen olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt vd., 1998: 274). İlgili yazında yönetişime atfedilen içeriklerin çok farklı şekillerde belirlendikleri görülse de genel olarak bu kavramın, birbirleri ile net bir ayrıma sahip olmayan kamu kuruluşları ve özel sektör arasında var olan bir yönetim tarzı olduğuna ve aynı zamanda daha iyi bir yönetim için revize edilen bir kavram olduğuna vurgu yapılmaktadır (Stoker, 1998: 17-18).

Yönetişim, birbirleri ile ilişkili olan pozisyonlar ve karşıt çıkarılara sahip olan aktörler tarafından inşa edilen bir süreç olarak da kabul edilmektedir (Cope vd., 1997: 447). Bu durumun nedeni yönetişimin, toplumdaki aktörleri ortak olarak görmesi ve bu aktörlerin politik, sosyal ve ekonomik etkileşimlerinin bir yönlendirme ya da denetleme kalıbı şeklinde ele alınmasıdır (Tekeli, 1996: 52-53). Bu sayede yönetişimin, yönetmekten kaynaklandığı bilinmekle birlikte bu kavramın ötesinde bir takım aktörlerin ya da kurumların etkili olduklarına da işaret edilmektedir. Bu kapsamda yönetim sistemine ilişkin olan anayasal ve biçimsel hukuksal anlayışların sınırlı ve yanlış yönlendirici olduğu söylenebilmektedir (Yüksel, 2000: 149). Bu sınırlılık ise kamu yönetimindeki siyaset ve yönetim ayrımını toplumla etkileşimde bulunarak sona erdiren yönetişim sayesinde mümkün kılınmaktadır.

Küreselleşme ve yetki devri, 21. yüzyılın başlarında yönetişimin gündemini belirlemiştir. Bu durum yönetimleri, mevcut ve doğacak meydan okumalara karşı yeni planlar yapmaya zorlamıştır. Yönetimler küreselleşmiş dünyada etkin kamusal programlar için yeni strateji araçları geliştirmenin yanında bunu gerçekleştirecek kapasite artırımlarını sağlamak zorunda kalmışlardır. Birçok kamu bürokrasisi geleneksel doğrudan programları yerine getirebilmek için kurumsal yapılarını ve personel sistemlerini değiştirmişlerdir (Kettl, 2005: 152). Tekelci kamu sektörüne karşı olarak piyasa rekabeti kılavuzluğunda yol alan özel sektörün egemenliğini savunan yeni ekonominin gerçekleri karşısında, özel sektör yönetiminin tecrübeleri temelinde kamu yönetişiminin örgüt ve yönetim yapısının yeniden yapılanmasında oldukça farklı reform türleri ortaya çıkmıştır. Bu noktadaki eğilimler daha çok hükümetleri ticarileştirmek, uygun örnekleri uyumlaştırmak, kamu kuruluşlarını özel sektör kuruluşları gibi yönetmek ve özel sektör kuruluşları ile ticari ortaklıklara girmek yönünde olmuştur. Dünya çapında görülen ve yönetimi yeniden yapılandırmaya yönelik olan bu eğilimler, bugün hala birçok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkesinde görülmektedir. Daha da özelinde, özel sektördeki yönetsel özerklik ve esneklik izlendiğinde, farklı bakanlıkların ve birimlerin özel sektör benzeri otonom kuruluşlara

dönüştüğü; bunun mali, personel ve yönetsel konularda ilgili birimlere oldukça serbest hareket etme fırsatı verdiği görülmektedir.

Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerin yönetim süreçlerine bakıldığında, çoğu üçüncü dünya ülkesinin ilgili süreçlerinde bu ülkelerde yaşanan durumlarla karşılaştıkları söylenebilmektedir. Örneğin Güney Asya'da Bangladeş kayıtsız kurulları demiryolu, enerji ve telefon gibi birçok sektöründe kapsamlı olarak uygulamakta iken, Nepal ve Pakistan gibi ülkeler bazı sektörlerinde bu yapıyı hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu duruma bir diğer örnek ise Singapur'un bütçe ve personel sistemlerini revize etmeyi amaçlayan özerk kurullar uygulaması olarak verilebilmektedir.

Yönetişim sürecinde yaşanan farklı yönetsel özerklik uygulamaları Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland'da da görülmüştür. Ayrıca Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Uganda gibi Afrika ülkeleri de bu uygulamaları ilk yapmaları bakımından diğer ülkeler için öncü bir rol üstlenmişlerdir. Yönetişim sürecinde yaşanan bu değişiklikler, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde klasik bürokratik modelden sert bir kopuşun yaşandığını ortaya koymaktadır. Esasında işletme yönetimini referans alan bu yönetim modelindeki içsel değişimler ile birlikte özel sektör ve kamu sektörü kolektifliğinin var olmasına neden olan dışsal yapıda da çeşitli değişimler meydana gelmektedir.

Yeni projelerin yapılmasında, yeni stratejilerin uygulanmasında, yeni görevlerin yerine getirilmesinde, özel sektör ve kamu kolektifliği konusunda özel sektördeki ile kamudakiler arasında çeşitli çıkar çatışmaları yaşansa da Endonezya, Filipinler, Hindistan, Malezya, Nepal, Pakistan, Singapur, Tayland ve Vietnam gibi Asya ülkelerinde bunun gibi yeni durumlar artış göstermeye başlamıştır. Aynı zamanda Arjantin, Gana, Meksika, Senegal, Güney Afrika Cumhuriyeti, Uganda, Zimbabve gibi ülkelerde de özel sektör ve kamu kolektifliğine dair yapılan girişimler de artış göstermektedir (Haque, 2004: 209-210).

Yönetişim, son yıllarda iyi yönetim¹ üzerinden ilkeler odaklı olarak Afrika gibi, kararlılığın ve devlet yapısının var olmadığı ülkelerde, güç ve idare sorunları kapsamında dile getirilmektedir. Nitekim Dünya Bankası tarafından yürürlüğe konulmuş olan "Yapısal Uyum Programlarında" yaşanan olumsuzluklar, Dünya Bankası'nın bu uyum programlarını hayata geçirmeye çalıştığı ülkelerin kamu yönetimleri üzerinde daha çok çaba göstermesine ve yine bu ülkelerde kamu yönetimine dair birtakım yeni kıstasların alınmasına sebep olmuştur. Bu çabalar ve kıstaslar sayesinde revize edilen iyi yönetim

---

¹ Good governance

kavramı; bireylerin güvenliğinin sağlandığı, hukukun üstünlüğünün var olduğu ve yargı bağımsızlığının sağlandığı hukuk devletini, kamu harcamalarını güvenilir ve yasal bir şekilde yönetmekte olan kamu kuruluşlarını, siyasal liderlerin faaliyetlerinden dolayı halka hesap verebildiği veya halkın onlardan hesap sorabildiği, bütün bireylerin gerekli bilgiye kolayca ulaşabildiği şeffaf yönetimi ve insan haklarının asgari gereklerini içermektedir. Bu sayede insan odaklı olan iyi yönetişimin; doğal kaynaklar, kültür, coğrafi büyüklük ya da ülkenin konumunda daha kritik bir öneme sahip olduğu gerçeğinin yerleştirilmesine yol açılmış ve bu süreçte daha kararlı ve güvenilir bir kalkınma politikasının meydana getirilmesinden ve aynı zamanda uygulanmasından sorumlu olan devlete, birtakım yeni vazifeler ve eylemler yüklenmesi gerektiği genel olarak kabul edilen bir durum haline gelmiştir. Sonuç olarak tüm bu anlatılanlar kapsamında iyi yönetişim, politik ve sosyo-ekonomik ilişkileri şeffaf ve hesap verebilir bir biçimde yönlendiren bir süreç ya da yapı olarak değerlendirilmektedir (Özer, 2015: 221-222).

Çalışmada küresel anlamda bir kalkınma hedefi olarak; politik, sosyal ve ekonomik alanlarda ülkelerin yönetişim performanslarının etkin bir şekilde ölçülmesi ve yönetişimsel başarılarının karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde tarihsel değişim süreci içerisinde yönetişim kavramı açıklanmaya çalışılmış ve yönetişim kavramının temel özellikleri anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yönetişim göstergeleri detaylı olarak ele alınmıştır. Dünya Bankası tarafından yürütülen “Dünya Yönetişim Göstergeleri” isimli raporda tanımlanmış olan bu yönetişim göstergeleri üzerinde 141 ülkenin yönetişim performansının toplulaştırılmış ve ayrıştırılmış düzeylerde analiz edilmesi amacıyla çalışmanın üçüncü bölümde çalışmada kullanılan teknik anlatılmıştır. Bu çerçevede ülkelerin mevcut durumlarının benzerlik seviyelerine göre kümelenmesi esasına dayanan toplulaştırılmış düzeydeki değerlendirmede, *k*-ortalamalar yöntemi; yönetişimsel başarı konusunda ülkelerin yönetişim göstergeleri hedeflerine ne ölçüde ulaştıklarının bireysel olarak değerlendirilmesinde ise sentetik indeks kullanılmış olup ilgili bölümde teknikler ve yapılan performans değerlendirmesi sunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise yönetişim göstergeleri kapsamında ülke performanslarının değerlendirmesi sonucunda elde edilen bulgular ve öneriler sunulmuştur.

1. Yönetişim: Kavram, Tarihsel Süreç ve Özellikler

Günümüz koşullarında giderek karmaşık bir hal alan yönetişim kavramı, bir ilişki ağı içerisinde çelişkili ve farklı çıkarılara sahip olan bağımsız aktörlerin bir arada gerçekleştirdikleri bir süreçtir. Bu kapsamda yönetişim, toplumdaki zıt güçlere sahip aktörlerin varlığından faydalanarak, süreçteki istikrarın sağlanmasında kullanılan bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Tekeli, 1996: 52). Bu yaklaşımda hiyerarşide üst konumda yer alanların tek yönlü kararları neticesindeki bir yönetilme yerine,

otonom birçok sayıda farklı aktörün etkileşim, uyum ve koordinasyonu neticesindeki bir yönetilme sağlanmaktadır. Bu sayede yönetim sürecinde, hükümetin yanında sivil toplum, özel sektör gibi hükümet dışında yer alan aktörlerin de katılımlarına ağırlık veren bir yönetişim modeli benimsenmiş olmaktadır (Yüksel, 2000: 158). Ancak bu yönetme mekanizmasında hükümetin, kontrol ve yönlendirme kapasitesindeki rolü azalsa da ilgili süreçte her zaman varlığını koruduğu bilinmektedir (Peters ve Pierre, 1998: 224).

Bir terim olarak ilk defa Kuzey Avrupa’da kullanılan yönetişim teriminin kökeni 16. yüzyıla dayanmaktadır. 17. yüzyılda ise Fransa’daki hükümetle hükümet dışı aktörleri ortak bir paydada buluşturmaya iten yaklaşımın yönetişim terimini kullandığı bilinmektedir (Yüksel, 2000: 147). Bu terimin gelişmesi ise İngiltere’de gerçekleşmiştir. Klâsik Westminster modeline meydan okunması sonucunda doğan bu terim, parlamento üstünlüğü, güçlü kabine hükümet sistemi ve seçimler aracılığıyla sağlanan sorumluluk sisteminin olduğu İngiliz modelinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemde bakanlık sorumluluğunda yer alan üniter bir devletin yönetilmesi egemen olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Stoker, 1998: 21-22). Bu egemen yapıya karşı çıkan yönetişim ise sistemdeki sorunları bu sistemin yapısında var olan olumsuzluklarla ilişkilendirmektedir. Günümüzde yönetişim teriminin, 1980’lerde Latin Amerika’da dikkat çeken demokratikleşme dalgası ve bu dalganın ilerleyen yıllarda Afrika’da yayılması neticesinde genel olarak önem kazandığı bilinmektedir. Bu yıllarda neoliberal kuramcılar, daha siyasal bir yaklaşımı kabullenen yönetişim terimi üzerinde yoğunlaşmışlardır (Yüksel, 2000: 153). Diğer taraftan bu süreçte, Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Sovyet Rusya’nın çözülmesi, dünyadaki ekonomi ve güç dengesinin değişmesine, klasik devlet anlayışının eleştirilmesine ve uluslararası kurumlar tarafından ortaya atılan ideal devlet kavramının sorgulanmasına neden olmakla birlikte tüm bu yaşananlar yönetişim terimine olan ilginin de artmasına neden olmuştur. Nitekim 1980’li yılların sonlarına doğru Dünya Bankası’nın yapısal uyum çalışmalarına rağmen ekonomik performansları kötüleşmekte olan ülkeler için 1989 yılında kurum tarafından yayınlanan “Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth”² adlı raporda yönetişim kavramına değinilmiştir (Ünlükaplan vd., 2018: 488).

Yönetişim kavramı sayesinde, pasif kişilerin oluşturduğu bir toplum, faaliyette bulunma yeteneğine sahip kişilerin oluşturduğu bir topluma evrilmektedir. Bu noktada hükümetler bireyleri yetkilendirme ve güçlü kılma rolünü üstlenmektedir (Tekeli, 1996: 52). Bu noktada hükümet ile bireyler arasında var olan ilişki, himaye etme tarzında bir ilişkiye dönüşmektedir. Çünkü yönetişim, mevcut sistemde faaliyette bulunma yeteneğine sahip bireylerin var olmalarına olanak tanımaktadır. Günümüzde

---

² <http://documents.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf> (12.09.2019).

de demokrasinin gelişimine paralel olarak kamu yönetiminin hiyerarşik yönü azalmakta ve rasyonelliği artmaktadır. Demokrasinin gelişimi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilen bu durum ise kamu çıkarı ile ilgili sorumlulukları değiştirerek yönetimi güçlendirecek ortamlar hazırlamaktadır (O'Toole, 1997: 443). Yönetişim sisteminde günümüzde yaşanan gelişmeler ise kapitalist, post-sosyalist ya da birçok üçüncü dünya ülkesinde görülmeye devam etmektedir. Yeni değişmekte olan kamu sektörü yönetişimi ile ilişkili olan bu gelişmeler ise yönetimde egemen olan devlete bir meydan okuma şeklinde değerlendirilmektedir. Yönetişimde ve devlet yapısında görülen bu son reformlar üçüncü dünya ülkeleri için piyasa dostu küreselleşme, anti-devletçi ekonomik reformlar, mali krizleri azaltacak anti refahçı kamu politikaları, verimliliği ve kaliteyi artırma, tahsisleri geliştirme olarak görülmekte ve uygulamaya aktarılmaktadır. Ancak doğal olarak bu süreçte bazı olumsuz çıktılar da üretilmektedir. Bu olumsuz çıktılar ise içsel olarak gelir dağılımının kötüye gitmesi ya da bireylerin sosyal ve politik haklarında çeşitli bozulmaların meydana gelmesi şeklinde; dışsal olarak hükümetin tek egemen olduğu bir yönetim yapısının var olması ya da dışa bağımlılığın artması ve uluslararası düzeyde eşitsizlik var olması şeklinde belirtilebilmektedir (Haque, 2004: 204). Yönetişim; 'ekonomik, sosyal ve politik öncelikler', 'seçilmiş görevlilerin değişen rolleri', 'katılımcılık', 'bürokratik şartlar', 'saydamlık', 'yeni liderlik anlayışı' ve 'demokratik sorumluluk' gibi bazı temel özelliklere sahiptir. Sıralanan bu özelliklerin irdelenmesi yönetim kavramının daha iyi anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir:

Ekonomik, sosyal ve politik öncelikler: Yönetişim, katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin oluşturduğu bir üçgen içerisinde değerlendirilmektedir. Bu üçgende ilgili öncelikler üzerindeki konsensüs sonucunda var olmaktadır. Bu önceliklerin bir neticesi olarak yönetim üzerinde çalışan kişiler ise temelde egemen olan yapıların artık yeni oluşumlarla revize edildiğini söylemektedirler. Bu noktada en aktif olan önceliklerin ise tüketici öncelikleri olduğu bilinmekle birlikte sorumluluk teorisinin de aktif bir rol oynadığı söylenmektedir. Sorumluluğun ilgili yazında yarattığı boşluk, yeni arayışların başlamasına neden olmuştur. Kamu hizmetlerinin niteliğinin piyasa talepleri doğrultusunda belirlenmesi, tüketicilerin isteklerini seçtikleri kişilere başvurmadan doğrudan hizmet sağlayıcılardan istemesine olanak sağlamıştır (Peters ve Pierre, 1998: 225).

Seçilmiş görevlilerin değişen rolleri: Yönetişim seçilmiş görevlilerin fonksiyonlarını mevcut olandan daha az önemli göstermektedir. Tartışmalarda bu bakış açısından hareket edildiğinde, ağırsal ilişkilerin gelişimi ve kamu kaynaklarıyla özel kaynakların bir araya getirilmesi önem kazanmaktadır. Onlar için hedef ve öncelikleri belirlemek (Peters ve Pierre, 1998: 223) halâ klâsik rol olarak durmaktadır.

Katılımcılık: Yetki devri neticesinde yönetim için şeffaf politikaların belirlenmesi, uygulanması ve sonuçlarının duyurulması bir hedef haline gelmiştir. Sivil toplum örgütleri ise yetki devrini daha etkinleştirilmekte ve denetlenebilmesini sağlamaktadır. Ancak birçok ülkede yaşanan aşırı merkeziyetçilik ve yönetsel açıdan yaşanan bazı yapısal sorunlar kamu sektörünün etkin bir şekilde işleyişini kısıtlamaktadır (HABİTAT II, 2000: 1).

Bürokratik şartlar: Siyasal sorumluluk ve bürokratik denetim fonksiyonları demokrasi bağlamında gelişen sorunların çözüme kavuşturulmasında en temel faktörlerdendir. Siyasal liderlerin çıkarlarına hizmet eden denetim ve süreçler hiyerarşinin dışına çıkılmasına sebep olmaktadır (Wolf, 1996: 165).

Saydamlık: Saydamlık mekanizması toplumsal çıkarların gözetilmesi bağlamında oluşturulmuş en önemli araçların başında gelmektedir. Saydamlık sayesinde kurumsal bakış ve politikalarla uyum daha net bir şekilde belirlenmekte ve anayasal sistemde otorite-hiyerarşi ilişkileri (Green ve Hubbell, 1996: 38) daha belirgin olarak görülebilmektedir.

Yeni liderlik anlayışı: Liderlerin, rejimin değerleri açısından diyalog ve işbirliği oluşturabilme becerilerine sahip olmalarının yanı sıra kamu çıkarlarını, temel hak ve özgürlükleri ve hukukun üstünlüğünü koruyucu yapıda olmaları gerekmektedir (Green ve Hubbell, 1996: 39).

Demokratik sorumluluk: Yönetimde temel unsurun; demokratik sorumluluğun sağlanması olduğu kabul edilmekle birlikte idare gücünü birbirinden ayırt etmenin ve bunları bireyselleştirmenin oldukça zor olması, demokratik sorumluluğun karmaşık ve sorunlu bir ölçüt olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır (O'Toole, 1997: 449; Kettl, 2000: 494).

2. Yönetişim Göstergeleri

Yönetişim kalitesinin ölçülmesi halen politika yapıcılarının ve araştırmacıların ilgisini çekmektedir. İyi yönetim, ülkelerin uluslararası itibarının artırması ve ülkelere saygınlık kazandırması bakımından oldukça önemli bir kriterdir. Bu kriter sayesinde politika yapıcılar, yönetim açısından ülkelerinin diğer ülkelere göre göreceli olarak değerlendirmesini yapabileceklerdir. Ancak günümüzde dahi iyi yönetim göstergelerinin neler olduğu ve karşılaştırma yapmanın mümkün olup olmaması gibi sorulara cevap aramakta ve bu sorularla yönetişimin ölçülebilirliği tartışması devam etmektedir. Bu kapsamda yönetim göstergelerine bakıldığında bu göstergelerin aslında çok yeni olmadığı da görülebilmektedir. Örneğin Ted Robert Gurr ve Harry Eckstein'in politik değerleri ölçmesi, 1972'de Freedom House

tarafından politik haklar ve yurttaşlık haklarının ölçülebilmesi göstergelerin yeni olmadığını ispatlayan nitelikteki örnekler arasındadır. Fakat literatürde bu veriler olmasına rağmen, verilerin bazılarının karşılaştırmaya olanak vermemesi ya da yıllar arasında kopukluk olması nedeniyle ilgili verilerin yönetim kalitesini ölçmeye elverişsiz olduklarını söylemek mümkündür (Canikalp, 2015: 38).

Bir ülkenin ekonomik, politik ve yönetsimsel anlamdaki durumu hakkında bilgi sunan ve bu sayede yönetim kavramının ölçülebilmesine olanak sağlayan göstergeler ilgili yazında kabul gördüğü şekliyle WGI (**World Governance Indicators**) (1996-2017) tarafından; (i) ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, (ii) politik istikrar ve şiddetsizlik, (iii) hükümet etkinliği, (iv) idari kalite, (v) hukukun üstünlüğü ve (vi) yolsuzluğu kontrol edebilme şeklinde altı gösterge ile tanımlanmıştır (Kaufman, Kraay ve Mastruzzi, 2010a, 2010b). Dünya Bankası tarafından yapılan en önemli yönetim kalitesi araştırması ise Kaufmann, Kraay ve Zoido-Lobaton tarafından yapılan Dünya Yönetişim Göstergeleri³ adlı araştırma olmuştur. İlgili alanda yönetime dair yapılan araştırmaların objektif olabilmesi için Dünya Yönetişim Göstergeleri, kamu kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, hane halklarının, firma araştırmalarının ve ticari bilgi sağlayıcıların içerisinde olduğu 35 farklı kaynaktan üretilmiş olan 340 değişkene dayandırılmaktadır. Ayrıca bu veriler ise her yıl her ülke için yenilenmektedir (Canikalp, 2015: 42-43).

İlgili yazında bulunan çalışmalar, yönetişimin ölçülebilirliğine cevap verme ve karşılaştırmaya olanak sağlaması bakımından hızla genişlemektedir. Bu kapsamda son yıllarda yönetim göstergeleri üretmek için birçok kurum ortaya çıkmış ve bu konu birçok kişinin uğraşı haline gelmiştir. Ancak bu çalışmalarda kullanılan göstergelerin birçoğunun heterojen yapıda olması eleştirilmelerine neden olmaktadır.

Yönetişim göstergelerinin *facto*⁴ ve *de jure*⁵ şeklinde değerlendirilmesi de mümkündür. Bu kapsamda reel tabanlı göstergeler oluşturmak için kullanılan verilerin genellikle *de jure* niteliği taşıdığı söylenebilmektedir. Ancak resmi olmayan kurallar ve uygulamalar yani *de facto* niteliği taşıyan göstergelerin ise ülke yönetişiminin gerçek kalitesinin şekillenmesinde oldukça fazla önem taşıdıkları da bilinmektedir. Bu kapsamda ise bir ülkede yolsuzlukla mücadeleyi amaçlayan sıkı yasaların veya yolsuzlukla mücadele eden kurumlarının var olması, bu sıkı yasaların ve kurumların olmadığı ülkelere kıyasla ilgili ülkenin mutlaka daha düşük bir yolsuzluk düzeyine sahip olduğu anlamını taşımamaktadır. Reel tabanlı göstergelerin diğer algıya dayalı göstergelerden temel fark ise yinelenebilir ve nispeten daha

---

³ World Governance Indicators

⁴ fiili

⁵ yasal

şeffaf olmalarıdır. Ancak bu, reel tabanlı göstergelerin mutlaka tarafsız oldukları anlamına da gelmemektedir. Aksine reel tabanlı göstergeleri önemli derecede somutlaştırmak ve yorumlamak için öznel olarak türetilmiş algıya dayalı göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır (Canikalp, 2015: 39). Bu çalışmada ise literatürde geniş kabul gören WGI (1996-2017)⁶ tarafından kuramlaştırılan ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar ve şiddetsizlik, hükümet etkinliği, idari kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğu kontrol edebilme şeklindeki temel altı yönetim göstergesi esas alınmıştır. Bu nedenle öncelikle bu göstergelerin ne olduğu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı şekilde ortaya konmaktadır.

2.1. İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik

Literatürde ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik göstergesi, politik süreç, vatandaşlık hakları ve politik haklar ile ilgilidir. Bu gösterge ülke vatandaşlarının hükümet seçimine ne ölçüde katıldıklarını göstermektedir. Bağımsız medyanın ölçümü de bu göstergenin kapsamı içindedir (Çeliksoy, 2015: 125). Bunun yanında ilgili gösterge bireylerin dernek kurabilme özgürlüğü ile birlikte hükümetlerin denetlenebilmesini ve demokratik hesap verme sorumluluğunu da içeren ortak bir ifadedir. Bilindiği gibi ifade özgürlüğü; bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının (izharının) veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir. Yapılan bu tanımlar çerçevesinde ise ifade özgürlüğünün üç unsurlu bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu unsurlardan ilki, bireylerin dış dünyadaki bilgi ve fikirlere serbest bir şekilde ulaşmasını, ikincisi bu bilgi ve fikirlerden yararlanarak kendi kanaat ve düşüncelerini oluşturmalarını ve sonuncu unsur ise kanaat ve düşüncelerini serbestçe dışa aktarmalarını ifade etmektedir. Bu kapsamda ifadeyi oluşturma sürecinden dışa vurulmasına kadar geniş bir süreci anlatan ifade özgürlüğünün çok sayıda alt unsurlara sahip olduğu görülebilmektedir. Bu alt unsurlara yönelik başlıklar “bilgi edinme”, “düşünme ve kanaat/düşünce geliştirme” ve “düşünceyi ifade etme” şeklinde oluşturulabilmektedir (Oran, 2018: 13-14).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 29. Maddesinin son fıkrası şu hükmü içermektedir: “Herkes haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir toplumda ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı gereklerini yerine getirmek maksadıyla kanunda belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.” Aynı beyannamenin 30. Maddesinde de şu hüküm yer almaktadır; “İşbu demecin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde bu demeçte ilan olunan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme veya eylemde bulunma hakkını verir şeklinde yorumlanamaz.” Bu sınırlamalardan anlaşılacağı üzere

⁶ <https://info.worldbank.org/governance/wgi/#home> (10.09.2019).

beyanname, ifade özgürlüğünden yararlanmanın ahlak, kamu düzeni ve genel refah gereksinimleri bakımından sınırlandırıldığını kabul etmiş bulunmaktadır. Sınırlamanın yasada öngörülmüş olması (hukukun üstünlüğü, keyfiliğe karşı hukuk güvencesi), sınırlı sayımla belirtilen amaçlara yönelik olması ve aynı zamanda demokratik topluma aykırı düşmeyen ve öngörülen amaca ulaşmak için gereken ölçüde olması (Oran, 2018: 37-38) gerekmektedir. Hesap verebilirlik göstergesi ise bir kurumda görev yapmakta olan bireylerin otorite ve mesuliyetlerini kullanmalarına yönelik olarak, ilgili bireylere karşı cevap verebilir olma, bu duruma ilişkin eleştiri ve beklentileri dikkate alarak bu yönde bir faaliyet gösterme ve herhangi bir yenilgi veya olumsuzluk durumunda ilgili mesuliyeti üzerine alma gereksinimini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle kamu örgütleri, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarındaki karar alıcıların, kamuoyuna ve kurumsal ortaklık içerisinde bulunduğu kişilere karşı hesap verebilmelerini ortaya koymaktadır. Hukuk devletinin en seçkin özelliği ise yöneten kişilerin yönetilen kişilere karşı mesuliyet üstlenmeleridir. Nitekim hukuk devletinin işleyişinde; bireylerin birtakım kurallar altında kamu politikaları üretmek üzere politikacılara yetki vermeleri ve bu durumun neticesinde düzenlenen kamu politikalarının hayata geçirilmesinde politikacılardan bürokratlara doğru olan bir süreç içerisinde yapılan iki tür yetki devri mevcuttur. Politikacı ile bireyler arasındaki yetki devri ilişkisi politik sorumluluk, politikacı ile bürokrasi arasındaki yetki devri ilişkisi ise yönetsel sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Bu sorumluluk mekanizmalarının her ikisi de hesap verebilirlik ilkesi üzerinde odaklanmaktadır (Özer, 2006: 79-80). Bu ilkenin hayata geçirilebilmesi ise vatandaşın aktif olduğu, vatandaş adına denetim mekanizmalarının kurulduğu ve kamu görevlilerinin bu denetim mekanizmaları aracılığıyla vatandaşları hesap verebilir duruma getirmeleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca bireylerin kamu otoritelerini denetleyebilmeleri için onların faaliyetleri hakkında da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu noktada bilgi edinme hakkının, idarenin halk tarafından denetimini kolaylaştıran bir unsur olduğu bilinmekle birlikte bu hakkın, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirliğin olmazsa olmaz şartı olduğu da söylenmektedir (Akçay, 2013: 10).

Hesap verebilirlik temelde iki boyutlu bir kavram olarak açıklanmaktadır: Birinci boyutuyla hesap verebilirlik, hukuka ve otoritelere bağlılık şeklinde açıklanırken, ikinci boyutuyla ahlaki bağlılıkla, ahlaki standartlara bağlı kalarak ahlak dışı yaklaşım ve davranışlardan kaçınma olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda hesap verebilirliği sağlamanın bir yolu yasa, tüzük, yönetmelik gibi maddi yaptırımlı hukuk kuralları, diğer yolu ise örf ve adet kuralları, görgü kuralları, dini kurallar gibi daha çok kültürel değerlerden kaynaklanan ahlaki kurallar olarak görülebilmektedir (Çiçekli, 2016: 51). Bu yönüyle hesap verebilirlik uygulamada üç şekilde gerçekleşmektedir (Öner, 2011: 55):

- Siyasi yönden hesap verebilirlik: Siyasi partilerin ve temsilcilerinin seçimler yoluyla hesap verebilirliği,
- İdari yönden hesap verebilirlik: Hükümet kuruluşlarının kuruluş içi ve kuruluşlar arası hesap verebilirliği,
- Hukuki yönden hesap verebilirlik: Yargı organları da dâhil olmak üzere devletin tüm birimlerinin hüküm ve hareketlerine karşı yargı yolunun açık olmasıdır.

Tüm bu kapsamda hesap verebilirlik, hükümetlerin yetkilerini ve kamu kaynaklarını kullanmadaki tasarruflarının ne derece denetim altına alınabildiğinin bir göstergesidir. Denetimden uzak tavır gösteren yönetimlerin bu tasarruflarından kuşku duyulması ise kaçınılmaz olmaktadır. Bununla birlikte hükümetlerin bu konudaki anlayışlı ve işbirlikçi tutumları, adil, eşit ve tarafsız yönetimlerinin somut bir göstergesi niteliğinde kabul edilmektedir. Ayrıca bu gösterge; demokrasi indeksi, kazanılmış haklar, kamu görevlilerinin sorumlulukları, insan hakları, dernek kurma özgürlüğü, politik hak ve özgürlükler, temel haklar, basın özgürlüğü indeksi, sivil toplum, hükümet politikalarının şeffaflığı, seçim süreci, seçim dürüstlüğüne güven, devlet memurlarının kararlarında adam kayırma, kanun yapma organının etkinliği, siyasette ordunun rolü, halka demokratik hesap verme sorumluluğu ve ifade özgürlüğü gibi çok sayıda değişkenin kullanılmasıyla oluşturulmaktadır (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2011).

2.2. Politik İstikrar ve Şiddetsizlik

Yönetişim literatüründe politik istikrar ve şiddetin yokluğu göstergesi, en yalın haliyle iktidardaki hükümetin anayasal olmayan yöntemlerle ve/veya yurtiçi şiddet veya terörizm yoluyla görevden uzaklaştırılması olasılığını içermektedir (Çeliksoy, 2015: 125). Bu yönüyle ilgili gösterge ile bir ülkedeki hükümetin siyasi sebeplerle ve hukuksal olmayan bir şekilde (terörizm, iç çatışma, dış çatışma ya da etnik gerilimler gibi şiddet içeren yollarla) istikrarsızlaştırılmasının algısı ölçülmektedir (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2011). Politik istikrar kavramı üzerinde uzlaşıya varılmış kesin bir tanım bulunmamakla birlikte, araştırmacılar bu konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarda farklı yaklaşımlarla konuya açıklık getirmeye çalışmışlardır. Genelde politik istikrar kavramı, dar ve negatif anlamda, bir ülkede iç savaşların, askeri darbelerin (başarılı veya girişim aşamasında kalmış), sık anayasal değişikliklerin (örneğin diktatörlükten demokrasiye geçiş gibi), yerel politik terörizmin, yozlaşmanın ve kamulaştırmanın olmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda politik istikrarın, siyasi mübadele akımlarının düzenli bir şekilde gerçekleşmesi anlamına geldiği söylenebilmektedir. Bu mübadele akımları ise ne kadar düzenli olursa, politik istikrar da o oranda düzenli olmaktadır. Bir hükümetin politik istikrarının sınırlarını belirlemek için politik mübadeleler içerisindeki düzen ve düzensizlik

kavramlarının sistematik bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Bir politik davranış, eylem veya mübadele eğer politik mübadele sistemini (veya kalıbını) bozmuyorsa düzenlidir. Eğer bu kalıbı bozuyorsa düzensizdir. Burada düzen halini içeren politik istikrar, bir ülkenin gelişim sürecinde büyük öneme sahip değişkenlerden bir tanesidir. Düzenin bozulmasıyla oluşan istikrarsız bir yapının varlığı ise zaman içinde düşük seviyede ekonomik büyümeye ve düşük ekonomik kalkınmaya sebep olabilmektedir. Bir ekonomide politik istikrarın unsurları ise bir politik yapıda şiddetin olmaması, devletin öz değerlerini tehdit eden değişimlerin olmaması, iktidarın kendi politikasını kontrol edebilme kabiliyeti, iktidarın politik sorumluluklarını karşılayabilme derecesi ve iktidarın politik davranışlarındaki düzenin derecesi şeklinde sıralanabilmektedir (Özek, 2018: 36-37).

Politik istikrar hali; bireylerin güvenliğinin ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı, yargı bağımsızlığının var olduğu hukuk devletini, kamu harcamalarını güvenilir ve yasal bir şekilde yöneten kamu kuruluşlarını; siyasal liderlerin hareketlerinden dolayı bireylerine hesap verebilirliğini veya bireylerin onlardan hesap sorabilirliğini, bütün bireylerin gerekli bilgiye kolayca erişilebilirliğini veya yönetimin şeffaflığını ve insan haklarının asgari gerekliliklerini içermektedir (Öner, 2011: 59). Bu gerekleri sağlamayan politik istikrarsızlık kavramının göstergeleri ise çeşitli çalışmalarda farklı şekillerde gruplandırılmaktadır. İlk gruplandırmaya göre politik istikrarsızlık, yönetsel istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluk göstergeleri şeklinde iki başlık altında incelemektedir. Bir diğer gruplandırmada ise politik istikrarsızlık, düzenli ve düzensiz hükümet değişiklikleri (kabine değişiklikleri, anayasa değişiklikleri vb.) şeklindeki resmi istikrarsızlıklar başlığı ile devrimler, darbeler, iç savaşlar ve politik amaçlı suikastlar gibi daha sert yönlerini vurgulayan gayri resmi istikrarsızlık başlığı altında incelenebilmektedir (Kartal, 2018: 8).

Yukarıdaki gruplandırmalar ışığında aslında politik istikrarsızlığın tanımlanmasında üç temel görüşten söz edilmektedir. Bunlar sırasıyla sosyal düzensizlik, miyopluk ve kutuplaşma ile zayıf hükümet yaklaşımıdır. Sosyal düzen; bir toplumsal yapıda, toplumsal parça ve bütünlerin sistem oluşturacak şekilde etkileşimde bulunmaları halidir. Belirsizlik ise bu etkileşimin sağlanmasını engellemektedir. Dolayısıyla sosyal düzensizlik, bir toplumu oluşturan birey ve ögeler arasında kurulması olası ilişki sayısının, mevcut normatif sistemle denetlenemeyecek düzeyde artması olarak tanımlanabilir. Toplumsal parça ve bütünler arasındaki etkileşimin zayıf olması da politik istikrarsızlığa işaret etmektedir. Politik istikrarsızlık bu açıdan ele alındığında mülkiyet haklarını da etkilemektedir ve politik olarak teşvik edilen cinayet, askeri darbe, yağma ve grevlerin sıklıklarıyla örneklendirilebilmektedir. Miyopluk ve kutuplaşma açısından politik istikrarsızlık hükümet değişikliklerinin sayısı ile ilişkilendirilmektedir. Bu noktada miyopluk iktisadi anlamda, ekonomik

ajanların uzağı görememesi, bir diğer deyişle veri bilgi düzeyinde gelecek hakkında tam öngöründe bulunulamaması anlamına gelmektedir. Politik istikrarsızlığı ele alan son yaklaşım olan zayıf hükümet yaklaşımı ise iktidarın varlığını ve yaşamını tehdit eden ciddi politik rahatsızlıkların varlığının politik istikrarsızlığa neden olduğunu savunmaktadır. Buna göre politik istikrarsızlığın temel sebebi belirsizliktir. Dolayısıyla iktidarın varlığını ve sürekliliğini tehdit eden her unsur, politik istikrarsızlığa neden olmaktadır (Pehlivan, 2009: 5-6). Bu doğrultuda da politik istikrarsızlığın; suikastlar, kabine değişiklikleri, iç savaş, darbeler, büyük hükümet krizleri, gösteriler, etnik gerginlikler, üst yönetim değişiklikleri, bölünme/parçalanma, devletin istikrarı, gerilla savaşı, iç çatışmalar, majör anayasa değişiklikleri, orta dereceli sivil çatışmalar, küçük çaplı iç çatışmalar, seçim sayısı, kutuplaşma, iktidardaki partinin yıl sayısı, tasfiyeler, rejim değişiklikleri, dini gerginlikler, devrimler, görevden ayrılan veto oyuncusu sayısı, grevler şeklinde birçok değişkene sahip olduğu görülebilmektedir (Kartal, 2018: 7).

2.3. Hükümet Etkinliği

Hükümet etkinliği göstergesi ile kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu görevlilerinin yeterliliği, kamu hizmetlerinin siyasi baskılardan bağımsızlık derecesi, politika oluşturma ve bu politikaları uygulama kalitesi ve hükümetin bu politikalara olan bağlılığının güvenilirliği gibi algıların ölçülmesi amaçlanmaktadır (Çeliksoy, 2015: 125). Bu gösterge; mevzuatın kalitesi ve kurumsal etkinliği, aşırı mevzuat ve bu durumla ilişkili formaliteleri, eğitim sistemi memnuniyeti ve kalitesi, toplu taşıma sistemi memnuniyeti, yol ve otoyol memnuniyeti ve alt yapı yeterliliği gibi çok sayıda farklı değişkenin kullanılmasıyla oluşturulmuştur (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2011). Esasında hükümet etkinliği, usullerin ve kurumların kaynaklarını verimli kullanmalarını sağlayacak sonuçlar üretmeleri gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Özer, 2006: 81). Uygulamada bir devlet kaynaklarını ne kadar etkin kullanırsa o kadar etkili kabul edilmektedir. Vatandaş ise vergi mükellefi ve kamu hizmet ve mallarından faydalanan olarak sivil toplum aracılığı ile devleti gözetim rolünü üstlenmektedir. Böylelikle, kamu görevlileri ve seçilmiş temsilciler faaliyetlerinden dolayı topluma karşı sorumlu tutulmaktadır (Akçay, 2013: 10).

Literatürde etkinlik “Sonuca ulaşmada gösterilen başarı olarak ifade edilmekte olup; uzun dönem vizyonu koruma, kaynakların etkin kullanımı, bunun için teknik donanım, insanların bir takım kaygılarına karşı duyarlı olma, bu kaygıların ifade edilebildiği ve çözüm arandığı bir ortam yaratma gibi kriterlerle ölçülmektedir. Etkinliğin artırılması ve kaynakların verimli kullanılması için yönetim modelinin uygulanması istenmektedir. Geniş anlamda, amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesini ifade eden etkinlik görüşü ise kamusal girişim, program veya projelerin hedeflerinin veya sonuçlarının

ölçülebilir olduğu varsayımına dayanmaktadır. Kamu yönetimi ve kamu hizmetleri için önemli bir norm olarak tanınan etkinlik kavramı, açıklık ve hukukun üstünlüğü gibi daha klasik sayılabilen diğer normlara göre daha yenidir. Günümüzde de birçok devletin yaşamakta olduğu mali sıkıntılardan dolayı, kamu idarelerinin hizmet sunarkenki performanslarının etkili ve verimli olması oldukça ilgi duyulan konular haline gelmiştir. Bugün genel anlamda idari hukukunda hukukun üstünlüğünün dışında 3E olanak da bilinen Ekonomi, Etkililik ve Etkinlik ilkelerine, kamudaki işlemlere yön veren ilkeler şeklinde çeşitli anlamlar atfedilmektedir. Etkinlik amaçlara ulaşırken optimal kaynak kullanımını, gereksiz kaynak ve zaman tüketiminden kaçınmayı ifade etmektedir. Bu kavram verimlilik ile benzerlik göstermekle birlikte birbirlerinin yerine kullanılmamaktadır. Verimlilik, girdi olarak kullanılan kaynaklar ile elde edilen çıktının sonucudur. Dolayısıyla verimlilik, mevcut kaynakların en iyi şekilde değerlendirilerek en iyi çıktının alınmasını hedeflemektedir (Yalçın, 2010: 35). Bu yönüyle etkinlik kavramı, verimlilikten daha kapsamlı bir kavramdır. Organizasyonların belirlediği amaçlarına ve stratejik hedeflerine ulaşmak için gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda, bu amaçlara ve hedeflere ulaşma derecesini ortaya koyan performans boyutudur (Özer, 2005: 120). Diğer taraftan hükümet etkinliği ilkesinin gerçekleşebilmesi için yukarıda sayılanlar dışında yerinden yönetim, kamu faaliyetlerinde açıklık, bürokratikleşmeden uzaklaşma, yurttaşların katılımının sağlanacağı birlikte yönetme tarzlarının benimsenmesi, kanunları yenileme mekanizmalarının hayata geçirilmesi, yurttaş katılımının desteklenmesi ve bu suretle demokrasinin kurumsallaştırması gerekmektedir. Ayrıca devlet, özel girişim ve özel sektör adına uygun ve yeterli koşulların yaratılması kolaylaştırılmalı, bunun için devlet “katalizörlük” rolü oynamalı ve özel sektör açısından da piyasanın yetersizlikleri karşısında devlet ve piyasa işbirliği sağlanmalıdır (Bozkuş, 2009: 68).

2.4. İdari Kalite

İdari kalite göstergesi ile hükümetin özel sektör gelişimine olanak sağlayan ve teşvik eden gerekli politikalar / düzenlemeler oluşturma ve uygulama kabiliyetine ilişkin algıların ölçülmesi sağlanmaktadır. Bu gösterge haksız rekabet uygulamaları, fiyat kontrolleri, ayrımcı gümrük tarifeleri, aşırı koruma, ayrımcı vergiler, hükümet düzenlemelerindeki yük, vergilemenin kapsamı ve etkisi, ticari sınırlamaların yaygınlığı, yerel rekabetin yoğunluğu, yeni bir iş kurma kolaylığı, anti-tröst politikasının etkinliği, çevresel düzenlemelerin sıklığı, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük gibi çok sayıda değişkenin kullanılmasıyla oluşturulmuştur (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2011). Yönetişim sürecinde idari kalitenin sağlanabilmesi için kurumların ve usullerin tüm vatandaşlara hizmet etme gayreti içinde olmaları gerekmektedir. Kaliteli hizmet sunum sürecinde görevli yöneticilerin cevap vermeye hazır, sempatik, sorunlara duyarlı aynı zamanda halkın ihtiyaç ve isteklerini anlayabilen ve uygulayabilen bir

yapıda olması gerekmektedir (Özer, 2006: 81). Bu bağlamda kamu hizmetinin, pasif olan tüketicilerini aktif olan tüketici ve sorumluluk sahibi bireylere dönüştürecek şekilde revize edilmesi gerekmektedir (Bozkuş, 2009: 64). Bunun yanında kamu yönetimindeki liderler, iyi yönetim ve kalkınma konularında etkili bir bakış açısına sahip olmalı ve stratejik vizyon bakımından gelişme ve ilerleme odaklı ilgili unsurları belirlemeli ve bu unsurları uygulamalıdır. Stratejik vizyonun belirgin olması gerekmele birlikte süreklilik göstermesi de istenen bir durumdur. Bu noktada stratejik vizyonun, çalışanlarla yöneticiler tarafından belirlenmesi ve buna yönelik ulaşılabilir olan hedefler konulması ve çalışanların bu hedeflere ve vizyona inanmaları sağlanmalıdır (Bozkuş, 2009: 65).

İdari kalite hedefinde olan hükümetler için kalite yönetimi anlayışı da etkin çözümler sunmaktadır. Bu anlayış ile mal veya hizmet üreten tüm kuruluşların, bu mal veya hizmeti sundukları kişilere ve kuruluşlara gereksinimlerini karşılayacak ölçüde hizmet götürmeleri, onların istenilen gereksinimlerini sağlamak için gerekli olan ilişkileri uygun bir seviyede tutarak örgüt içinde çalışanlar ve tedarikçiler ile birlikte kuruluş arasındaki ilişkileri müşteri anlayışı ilkesi ile tatmin edici bir seviyeye getirecek olan yönetim becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan kamu hizmetlerinin etkili bir şekilde uygulanmasında, yaşanan teknolojik gelişmeler de oldukça önem arz eden bir konu haline gelmektedir. Organizasyonların bünyesindeki teknolojik olanaklar, yapı ve kurum içi ilişkilerin farklılaşmasına ve yeni kamu yönetimi anlayışının meydana getirdiği ekonomi, etkenlik, mesuliyet ve kalitenin daha iyi seviyelerde gerçekleştirmelerine çeşitli yardımlarda bulunmaktadır (Yalçın, 2010: 37).

2.5. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü göstergesi ile toplum kurallarına olan güvenin, bu kurallara uyma konusundaki algıların (sözleşme uygulamalarının kalitesi, mülkiyet hakları, emniyet güçleri, mahkemeler gibi) ve suç/şiddet olasılığı algısının ölçülmesi amaçlanmaktadır (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2011). Hukukun üstünlüğü anlayışında, kurumların adil olarak oluşturulan yasal çerçeveler içinde hareket etmeleri ve kişilerin de kendi davranışlarına kanunların uygulanabileceğini kabul etmeleri esastır. Bu sayede sürekli sorgulanan ve yaptığı eleştirilen hantal bir devlet yerine katılım ile gelecekteki stratejilerini gerçekleştiren, diğer kamusal, özel ve sivil aktörlere rollerini oynaması için fırsat veren ve tüm bunları değerlendiren devlet yönetimine geçilebilmektedir. Diğer taraftan hukuka bağlı ve saygılı bireyler de devletin sürdürülebilirliğine yardımcı olmaktadır (Özer, 2006: 80). Bu kapsamda hukukun üstünlüğü göstergesi, yönetenler ve yönetilenler arasında, birbirlerine karşı hak ve görevlerini belirleyen kuralların hukukiliğini temel alan bir yönetim göstergesini ifade etmektedir. Bu sayede yönetenlerin vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin hizmet etmeleri ve diğer işlemlerinde kanunlara riayet etmeleri mümkün kılınabilmektedir. Dolayısıyla ilgili gösterge ile devletin gücünün düzenlendiği

söylenmektedir. Çünkü kanun önünde eşitlik yasal zemine oturtulmakta ve bu şekilde yargı kuralları ve yönetim usullerinin belirleyicisi (Öner, 2011: 45) hukuk olmaktadır. Günümüzde de hukukun üstünlüğü demokrasinin iyi işleyebilmesi için önemli bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu ilke tarafsız bir şekilde uygulamaya konulduğunda devlet otoritesinin keyfi davranışlarına karşı zayıf olan taraf korunarak adalet sağlanabilmektedir.

Hukukun üstünlüğü ilkesinin en önemli amacı, devletin ve devlet görevlilerinin önceden belirlenmiş evrensel hukuk kurallarına uygun mevzuata göre hareket etme zorunluluğuna uymalarıdır. Bir ülkede vatandaşlar yasaları ihlal ettikleri zaman devlet onların peşine düşerek ilgili kanunlara göre cezalarını yargı organı aracılığıyla vermektedir. Ancak kamu görevlileri kanunlara uymazsa hukukun üstünlüğü ilkesi burada ortaya çıkacak ve kanunlara uymayan kamu görevlilerine hukuken hesap sorabilip gerektiğinde de cezalandırma yoluna gidebilecektir. Bu ilkeye göre toplum, devletin vesayetinde olmadığından özgür, çoğulcu, katılımcı, egemenliğin sahibi ve tek kullanıcısı olarak kabul edilmektedir. Devlet tüm kurumlarıyla topluma hizmet ettiği sürece meşrudur. Toplum medeni ve özgür olduğundan yönlendirilmesi mümkün değildir. Olaylar toplum tarafından “devlet aklıyla” değil “ortak akıl” kullanılarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan bu ilkeye göre bireyler ise özgür, girişimci ve katılımcı olarak nitelendirilmektedirler. Bireyler temel hak ve özgürlüklere devlet verdiği için değil doğuştan sahiptirler ve sahip olunan bu temel hak ve özgürlükler anayasal düzenlemelerle güvence altına alınmaktadır. Burada her birey, kendisine anayasal vatandaşlık bağı tanınarak yurttaş statüsünde kabul edilmektedir ve bu anlamda bireylerin “rüşünü ispat etme” gibi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır.

Hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirebilmek için çağdaş kanunlara, etkin ve verimli çalışan mahkemelere ve yasaları şeffaf bir biçimde yorumlayarak uygulayan düzenleyici kurumlara sahip bağımsız bir yargı sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle iyi yönetim kapsamında yasaların; kapsam ve uygulama noktasında genel olması, yasal bir otorite tarafından açık, anlaşılabilir ve tutarlı bir şekilde hazırlanması, uygulanırken şeffaf süreçlerden geçirilmesi, ilkel bir yargı sistemine sahip olması ve siyasi iradede bağımsız bir yargı organı tarafından yorumlanması gerekmektedir (Tülücoğlu, 2016: 42-43). Son olarak temelinde devlet işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğu ve yargısal denetime bağlı olması amacıyla devletin geliştirilmiş olan biçimsel boyutu ile ilgili kabul görmüş olan unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır (Başaran, 2016: 18):

- Devlet örgütlenmesinin erkler ayrılığı esasına dayanması,
- Mahkemelerin bağımsızlığının sağlanması,
- İdarenin kanuna bağlılığı,

- İdarenin işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık olması ve
- Devletin her türlü işlem ve eyleminden kaynaklanan zararın idare tarafından karşılanması.

2.6. Yolsuzluğu Kontrol Edebilme

Yolsuzluğu kontrol edebilme göstergesi ile hem küçük hem de büyük çaplı yolsuzluk biçimlerinin yanı sıra devletin seçkinler ve özel çıkarlar tarafından “ele geçirilmesi” de dâhil olmak üzere kamu gücünün özel kazanç için ne ölçüde kullanıldığının algısı ölçülmektedir. Bu gösterge, kamu görevlileri arasındaki yolsuzluk, halkın politikacılara duyduğu güven, kamu fonlarının saptırılması, ihracatta ve ithalatta düzensiz ödemeler, kamu hizmetlerinde düzensiz ödemeler, vergi tahsilinde düzensiz ödemeler, kamu sözleşmelerinde düzensiz ödemeler, yargı kararlarında düzensiz ödemeler ve yolsuzluk indeksi gibi çok sayıda değişkenin kullanılmasıyla oluşturulmuştur (Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2011).

Yolsuzluk genel olarak kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. Bu noktada politik alanda büyük yolsuzlukların iş ortamı üzerine etkisi ve seçkinlerin devleti zorla ele geçirme eğilimleri bu gösterge ile ölçülmektedir (Çeliksoy, 2015: 126). Birçok ülkede, rüşvet, bahşiş ve kişisel temasların devreye sokulması gibi biçimlerle yolsuzluk kurumsallaşmış durumdadır. Bu nedenle yolsuzluk, birçok açıdan küresel bir olgu olarak kamu yönetimi sistemlerinin kendilerine verilen görevleri yerine getirme kabiliyetleri önünde ciddi bir engel olarak kabul edilmektedir (Çiçekli, 2016: 57-58). Özellikle son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde hizmet sağlanmasında kayırma, siyasallaşma, aracıya başvurma, rüşvet ve kabilecilik gibi etik dışı davranışların görünen yönünün yaygınlık kazanması hali olarak yolsuzluklar sürekli artış göstermektedir. Dolayısıyla birçok ülkede siyasal atamaların yaygınlaşması, siyasal tutum ve davranışların dikkate alınarak hizmet sağlanması, yaygın rüşvet, kayırmacılık niteliğindeki uygulamalar, aracı kullanmanın sıklığı, rüşvet, iltimas, irtikâp, zimmete geçirme, ihalelere fesat karıştırma gibi birçok yolsuzluk türü ile de karşı karşıya kalınmaktadır (Özer, 2014: 117-118). Yolsuzlukla mücadele kapsamında ise öncelikle yönetimde şeffaflık sağlanması gerekmektedir. Toplumun ihtiyacı olduğu kamusal bilgiye kolayca erişebilmesi ile serbest bilgi akışı sağlanmış olacak ve bu doğrultuda yönetimde şeffaflık mümkün olabilecektir. Şeffaflık sayesinde piyasalar sorunsuz bir şekilde işleyebilmekte ve izlenen politikalarda yapılan hatalar kolaylıkla tespit edilebilmektedir (Özer, 2006: 79).

3. Yönetişim Göstergeleri Kapsamında Ülke Performanslarının Değerlendirilmesi

3.1. Sentetik İndeks

Ülkelerin yönetim performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak olan altı gösterge, farklı gelişim yönlerini ve hedeflerini temsil ettiklerinden, ülkelerin yönetim ile ilgili değerlerinin sıfır ile bir arasında olacak şekilde normalleştirilmesi bu değerlerin karşılaştırılabilirliğine olanak sağlamaktadır (Huang ve Liao, 2003). Bu kapsamda daha yüksek yönetim gösterge değeri daha iyi bir performansı ifade etmekte ise (1) eşitliği kullanılarak; daha düşük yönetim gösterge değeri daha iyi bir performansı ifade etmekte ise (2) eşitliği kullanılarak değerler normalleştirilmektedir (Pasimeni, 2012):

$$X_{ic} = \frac{x_{ic} - \min_k\{x_{ik}\}}{\max_k\{x_{ik}\} - \min_k\{x_{ik}\}}, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad c = 1, 2, \dots, k \quad (1)$$

$$X_{ic} = \frac{\max_k\{x_{ik}\} - x_{ic}}{\max_k\{x_{ik}\} - \min_k\{x_{ik}\}}, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad c = 1, 2, \dots, k \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitliklerde i yönetim göstergesini, c ülkeyi, $\max_k$ ve $\min_k$ değerleri ise ilgili yönetim göstergesinin mevcut dönem boyunca aldığı maksimum ve minimum değerleri ifade etmektedir. Diğer taraftan bu normalleştirilmiş göstergelerin aritmetik ortalaması ya da geometrik ortalaması alınarak sentetik indeks üretilmesi yani altı yönetim göstergesinin toplulaştırılması sağlanmaktadır. Aritmetik ortalamanın kullanıldığı doğrusal toplulaştırmalarda her ülke için bir skor elde edilmekte ve ülkeler sıralanmaktadır. Aritmetik ortalamadan farklı olarak geometrik ortalamada ise veriler arasındaki yüksek ortalama farkları dikkate alınarak verilerin daha homojen bir şekilde toplulaştırılması yapılarak her ülke için bir skor elde edilmekte ve ülkeler sıralanmaktadır. Ortalamadan sapmaları hesaba katarak, ülkeler için daha dengeli bir yönetim performans değerlendirmesi sağlayan geometrik ortalama formülasyonu ise (3) numaralı eşitlikte verilmektedir (Pasimeni, 2013):

$$I_c = \left(\prod_{i=1}^n X_{ic} \right)^{1/n}, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad c = 1, 2, \dots, k \quad (3)$$

Bu eşitlikte yer alan I_c , c . ülke için yönetim indeksini ve X_{ic} , i . yönetim göstergesi için c . ülkenin değerini ifade etmektedir. Aynı zamanda toplam yönetim gösterge sayısı $n = 6$ ve toplam ülke sayısı $k = 141$ 'dir. Ülkelerin yönetim göstergelerine ait değerlerinin normalleştirilmesi sonucunda bazı değerler sıfır olabilmektedir, bu durumun bir sonucu olarak ülkelerin yönetim indeksine dair skorları da sıfır olmaktadır. Bu durumda ilgili yönetim göstergesinin değeri sıfıra çok yakın bir atama ile düzeltilebilmektedir. Diğer taraftan yönetim göstergelerinin toplulaştırılmasını sağlayan I_c

yönetişim indeksi sayesinde, ülkelerin yönetim skorlarındaki bir birimlik artışın marjinal faydası yönetim skorunun nispeten daha düşük olduğu ülkelerde daha yüksek fayda sağlayacağından, bu ülkelerin ilgili yönetim göstergelerine daha fazla önem vermeleri gerektiği söylenmektedir. Bu kapsamda ilgili indeksin, ülkelerin kalkınmaları için bir önkoşul olarak kabul edilen iyi yönetimlerine dair bilgi sunması bakımından politika yapıcılar ve araştırmacılar için önemli bilgiler sunduğu söylenebilmektedir.

3.2. k – ortalamalar algoritması

En çok kullanılan kümeleme algoritmalarından biri olan k – ortalamalar algoritması, küme merkezleri ile küme üyeleri arasındaki toplam mesafenin minimize edildiği kısıtlı bir optimizasyon problemidir (Likas, Vlassis ve Verbeek, 2003). Bu optimizasyon probleminde U bölüm matrisini ve $\mathbf{v}$ küme merkezlerini ifade etmek üzere, amaç fonksiyonu olan $J(U, \mathbf{v})$, (4) eşitliğindeki gibi tanımlanmaktadır (Ross, 2010: 343-344):

$$J(U, \mathbf{v}) = \sum_{k=1}^n \sum_{i=1}^c \chi_{ik} (d_{ik})^2, \quad (4)$$

Bu eşitlikte yer alan U matrisi i . kümedeki k . verinin üyeliğini ifade eden χ_{ik} elemanlarından oluşan $c \times n$ tipinde bir matristir. Bu matrislerin kümesi ise $M_c = \{U | \chi_{ij} \in \{0, 1\}, \sum_{i=1}^c \chi_{ik} = 1, 0 < \sum_{k=1}^n \chi_{ik} < n\}$ şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer taraftan amaç fonksiyonunda yer alan ve k . veri olan $\mathbf{x}_k$ ile i . küme merkezi olan $\mathbf{v}_i$ arasındaki uzaklık ölçümünü ifade eden d_{ik} ölçümü ise (5) eşitliği kullanılarak hesaplanmaktadır:

$$d_{ik} = d(\mathbf{x}_k - \mathbf{v}_i) = \|\mathbf{x}_k - \mathbf{v}_i\| = \left[\sum_{j=1}^m x_{kj} - v_{ij} \right]^{1/2}, \quad (5)$$

Her bir verinin R^m uzayındaki konumunun tanımlanması için m tane koordinatının tanımlanması gerektiğinden, her bir küme merkezinin de aynı uzaydaki m tane koordinatının tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla m elemanlı i . küme merkezinin yani $\mathbf{v}_i = \{v_{i1}, v_{i2}, \dots, v_{im}\}$ 'nin j . koordinatı ise (6) eşitliğindeki gibi tanımlanmaktadır.

$$v_{ij} = \frac{\sum_{k=1}^n \chi_{ik} x_{kj}}{\sum_{k=1}^n \chi_{ik}} \quad (6)$$

k – ortalamalar algoritmasının adımları ise aşağıda sunulmaktadır (Jain, 2010):

Adım 1. Küme sayısı ve başlangıç bölüm matrisi seçilir.

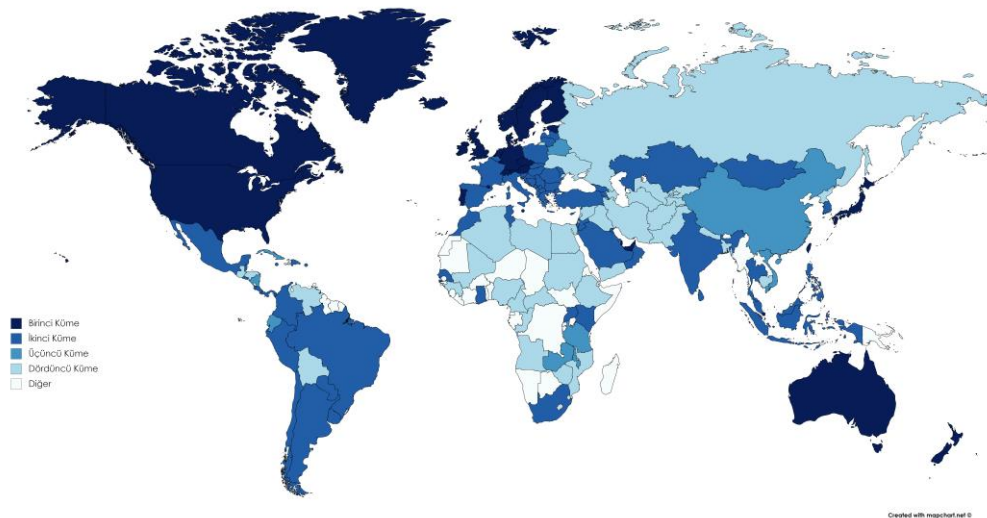
Adım 2. Her bir veri kendisine en yakın olan küme merkezine atanarak yeni bölüm matrisi oluşturulur.

Adım 3. Yeni küme merkezleri hesaplanır.

Adım 4. Küme üyeliği sabitlenmiş ise durulur. Aksi halde Adım 2'ye gidilir.

3.3. Çözüm ve Bulgular

Yönetişim göstergeleri kapsamında toplam 141 ülkenin 2017 yılına ait değerleri WGI⁷ isimli projeden çekilerek veri seti oluşturulmuştur. Bu ülkelerin yönetim performanslarının değerlendirilmesi amacıyla, ülkeler k – ortalamalar algoritması kullanılarak dört kümeye ayrılmıştır. Değerlendirme temelinde dört küme seçilmesinin sebebi, ülkelerin yönetim konusunda yüksek, ortalama-yüksek, ortalama-düşük ve düşük olarak yorumlanmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Siyasi, ekonomik ve yönetsel perspektiflerde mikro düzeyde katılımı, makro düzeyde denetimi sağlayan yönetim kavramının, karar verilen dört küme altında değerlendirilmesi sonucunda, ülkelerin ilgili yönetim göstergeleri bakımından benzer seviyelere atanması mümkün kılınmıştır. Değerlendirmeye alınan göstergeler bakımından hangi ülkelerin benzer seviyelerde olduklarını görsel olarak temsil eden kümeler Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Ülkelerin Yönetişim Göstergeleri Kapsamındaki Benzerlik Seviyeleri

⁷ <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> (01.09.2019).

Şekil 1’de birinci kümeye atanan ülke sayısı 29, ikinci kümeye atanan ülke sayısı 66, üçüncü kümeye atanan ülke sayısı 10 ve son olarak dördüncü kümeye atanan ülke sayısı ise 36’dır. Şekil 1’de diğer ile ifade edilen küme ise çalışmaya dâhil edilmeyen ülkeleri (çok küçük ada ülkeler, savaş durumundaki ülkeler ya da çok fakir ülkeler) göstermektedir. Ülkelerin yönetim göstergeleri kapsamında bir arada değerlendirilmesini sağlayan bu kümelerdeki ülkeler ise Tablo 1’de listelenmektedir. Ayrıca tabloda ilgili kümelere ilişkin bütün göstergeler açısından ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Bu değerler kümelerin birbirleriyle değerlendirilebilmeleri açısından önsel bir bilgi sunmaktadır. Yönetim göstergeleri kapsamında ülkelerin toplulaştırılmış bir düzeyde yapılan değerlendirmesi, yönetsel başarı açısından ülkelerin aynı küme içine atanmasını sağlamaktadır. Bu sayede küme bazında ülkelerin refah, gelişmişlik, büyüme, gelir gibi farklı birçok açıdan karşılaştırılabilmesi de mümkün olmaktadır. Örneğin birinci kümeye düşen ülkeler düşünüldüğünde, bu ülkelerin hepsinin yüksek gelirli olduğu bilinmekle birlikte BAE, Katar, Tayvan, Hong Kong ve Singapur dışındaki diğer tüm ülkelerin gelişmiş ülke olarak da değerlendirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda gelişmiş ülkelerin, yönetim sürecinde iyi bir performans gösterdikleri, dolayısıyla yönetim ve politik açıdan benzer konumlarda yer aldıkları söylenebilmektedir. İkinci kümede yer alan ülkelerin farklı yönetsel süreçlerde yönetsel özerklikleri uygulayan ülkeler oldukları görülebilmektedir. Nitekim bu yönetsel özerklik uygulama konusunda öncü rol oynayan Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Uganda gibi ülkelerin aynı küme içerisinde yer almaları bu durumu doğrulamaktadır. Diğer taraftan bu kümede yer alan Belçika, Fransa, Slovenya, Slovak, İspanya, Kıbrıs, Bulgaristan, Romanya, İtalya, Macaristan, Polonya, Yunanistan, Hırvatistan, Litvanya ve Letonya dışındaki diğer tüm ülkelerin gelişmekte olan ülkeler oldukları bilinmekle birlikte, gelir düzeyleri açısından da ilgili kümeye düşen ülkelerin büyük çoğunluğunun yüksek gelir ya da orta-yüksek gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Üçüncü ve dördüncü kümelerde yer alan ülkelerin ise gelir düzeyleri açısından çoğunlukla orta-düşük ya da düşük gelir düzeylerine sahip oldukları bilinmekle birlikte, gelişmişlik açısından da çoğunlukla gelişmekte olan ya da az-gelişmiş ülkeler olarak nitelendirildikleri görülmektedir.

Tablo 1. Ülkelerin Yönetişim Göstergeleri Kapsamındaki Benzerlik Seviyeleri⁸

Küme	Kümeye Düşen Ülkeler	İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik	Politik istikrar ve şiddetsizlik	Hükümet etkinliği	İdari kalite	Hukukun üstünlüğü	Yolsuzluğu kontrol edebilme
Yüksek	Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Finlandiya, Lüksemburg, Kanada, İsveç, Hollanda, Lihtenştayn, İzlanda, Danimarka, Avusturya, Avustralya, Andorra, Grönland, İrlanda, Almanya, Japonya, Birleşik Krallık, Hong Kong, Singapur, Malta, Portekiz, Estonya, Amerika Birleşik Devletleri, Tayvan, Çekya, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar.	83,93*	83,51*	91,63*	91,71*	91,78*	90,65*
		22,38**	12,57**	6,83**	7**	6,32**	7,82**
Ortalama Yüksek	Belçika, Fransa, Slovenya, Uruguay, Kıbrıs, Şili, Litvanya, Mauritius, Letonya, İspanya, Kore Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Polonya, Bahamalar, Kosta Rika, İtalya, Macaristan, Dominika, Hırvatistan, Porto Riko, İsrail, Gürcistan, Bulgaristan, Jamaika, Malezya, Yunanistan, Romanya, Fiji, Güney Afrika Cumhuriyeti, Panama, Karadağ, Umman, Gana, Arnavutluk, Arjantin, Sırbistan, Moğolistan, Makedonya, Senegal, Sri Lanka, Ürdün, Kuveyt, Peru, Endonezya, Brezilya, Hindistan, Kolombiya, Fas, Dominik Cumhuriyeti, Tunus, Kosova, Tayland, Bosna Hersek, Ermenistan, El Salvador, Bahreyn, Moldova, Filipinler, Belize, Suudi Arabistan, Meksika, Kazakistan, Türkiye , Paraguay, Uganda, Kenya.	55,88*	47,63*	58,78*	62,84*	56,33*	53,37*
		20,35**	21,04**	16,03**	13,98**	17,09**	18,58**
Ortalama Düşük	Zambiya, Vietnam, Çin, Maldivler, Tanzanya, Malawi, Ekvator, Belarus, Nikaragua, Küba.	24,98*	46,48*	38,99*	28,17*	35,87*	36,39*
		14,44**	13,11**	13,56**	11,63**	10,01**	13,66**
Düşük	Honduras, Guatemala, Nepal, Rusya, Bolivya, Ukrayna, Kırgız Cumhuriyeti, Azerbaycan, Lübnan, Mali, Bangladeş, Mısır, Kamboçya, Cezayir, Mozambik, İran, Etiyopya, Pakistan, Gine, Kamerun, Nijerya, Angora, Özbekistan, Kongo Cumhuriyeti, Tacikistan, Zimbabve, Irak, Orta Afrika Cumhuriyeti, Türkmenistan, Afganistan, Sudan, Venezuela, Libya, Kore, Suriye, Yemen.	20,27*	16,84*	20,51*	17,87*	14,70*	14,78*
		13,29**	13,01**	13,33**	13,53**	9,74**	9,52**

Kümeleme analizi sonucunda oluşturulmuş olan dört kümeden herhangi birinin bir diğerine karşı üstün ya da başarısız olduğu yönünde bir çıkarım yapılamamaktadır. Böyle bir yorum yapabilmek için ülkelerin bireysel olarak performans düzeylerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmada Pasimeni (2012, 2013) tarafından önerilen sentetik indeks kullanılarak ülkelerin yönetim performanslarının ayrıştırılmış bir düzeyde değerlendirilmesi de amaçlanmaktadır. Alt göstergelerin

8 * ortalama ve ** standart sapmayı ifade etmektedir.

birleştirilmesi esasına dayanan sentetik indeks sayesinde 6 göstergede değerlendirilen ülkeler tek bir indeks ile performanslarına göre sıralanabilmektedir. Bu sayede performans sıralaması sonucunda başarılı bulunan ülkelerin buldukları kümeler de başarılı olarak değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan 6 yönetim göstergesi de pozitif göstergeler olup daha yüksek yönetim gösterge değerleri daha iyi performansları ifade etmektedir. Bu nedenle sentetik indeksin ilk aşaması olan normalleştirme aşamasında (1) numaralı eşitlikten yararlanılarak yönetim göstergeleri normalleştirilmiştir. Normalleştirilmiş yönetim göstergelerinin (3) numaralı eşitlik kullanılarak toplulaştırılması sonucunda, her ülke için güvenilir ve objektif değerlerin elde edilmesi sağlanmıştır. Tablo 2’de ülkelerin yönetim göstergeleri kapsamındaki sentetik indeks değerleri ile birlikte, benzerlik seviyelerine göre atandıkları kümeler sunulmaktadır:

Tablo 2. Ülkelerin Yönetim Göstergeleri Kapsamındaki Sentetik İndeks Değerleri

Ülke	Skor	Küme	Ülke	Skor	Küme	Ülke	Skor	Küme
Yeni Zelanda	0,98	1	İsrail	0,62	2	Türkiye	0,33	2
Norveç	0,97	1	BAE	0,62	1	Paraguay	0,33	2
İsviçre	0,97	1	Gürcistan	0,61	2	Maldivler	0,32	3
Finlandiya	0,96	1	Bulgaristan	0,59	2	Tanzanya	0,32	3
Lüksemburg	0,95	1	Jamaika	0,58	2	Malawi	0,31	3
Kanada	0,95	1	Malezya	0,58	2	Ekvator	0,30	3
İsveç	0,95	1	Yunanistan	0,57	2	Uganda	0,29	2
Hollanda	0,94	1	Romanya	0,57	2	Belarus	0,28	3
Lihtenştayn	0,94	1	Fiji	0,56	2	Kenya	0,28	2
İzlanda	0,93	1	Katar	0,56	1	Nikaragua	0,27	3
Danimarka	0,92	1	Güney Afrika	0,56	2	Küba	0,27	3
Avusturya	0,91	1	Panama	0,54	2	Honduras	0,27	4
Avustralya	0,91	1	Karadağ	0,54	2	Guatemala	0,26	4
Andorra	0,91	1	Umman	0,54	2	Nepal	0,25	4
Grönland	0,89	1	Gana	0,53	2	Rusya	0,25	4
İrlanda	0,89	1	Arnavutluk	0,51	2	Bolivya	0,25	4
Almanya	0,89	1	Arjantin	0,51	2	Ukrayna	0,25	4
Japonya	0,89	1	Sırbistan	0,51	2	Kırgız	0,23	4
Birleşik Krallık	0,86	1	Moğolistan	0,50	2	Azerbaycan	0,23	4
Hong Kong	0,85	1	Makedonya	0,49	2	Lübnan	0,22	4
Singapur	0,85	1	Senegal	0,48	2	Mali	0,21	4

Malta	0,85	1	Sri Lanka	0,46	2	Bangladeş	0,20	4
Portekiz	0,85	1	Ürdün	0,46	2	Mısır	0,20	4
Estonya	0,84	1	Kuveyt	0,45	2	Kamboçya	0,20	4
Belçika	0,84	2	Peru	0,45	2	Cezayir	0,20	4
ABD	0,84	1	Endonezya	0,45	2	Mozambik	0,19	4
Tayvan	0,83	1	Brezilya	0,43	2	İran	0,19	4
Fransa	0,80	2	Hindistan	0,43	2	Etiyopya	0,17	4
Çekya	0,80	1	Kolombiya	0,41	2	Pakistan	0,17	4
Slovenya	0,79	2	Fas	0,41	2	Gine	0,16	4
Uruguay	0,79	2	Dominik	0,41	2	Kamerun	0,15	4
Kıbrıs	0,78	2	Tunus	0,40	2	Nijerya	0,15	4
Şili	0,78	2	Kosova	0,40	2	Angora	0,13	4
Litvanya	0,77	2	Tayland	0,39	2	Özbekistan	0,12	4
Mauritius	0,75	2	Bosna Hersek	0,39	2	Kongo	0,12	4
Letonya	0,74	2	Ermenistan	0,38	2	Tacikistan	0,10	4
İspanya	0,74	2	El Salvador	0,37	2	Zimbabve	0,09	4
Kore	0,74	2	Zambiya	0,37	3	Irak	0,07	4
Slovak	0,73	2	Bahreyn	0,36	2	Orta Afrika Cum,	0,05	4
Polonya	0,72	2	Moldova	0,36	2	Türkmenistan	0,05	4
Bahamalar	0,71	2	Filipinler	0,36	2	Afganistan	0,04	4
Kosta Rika	0,69	2	Vietnam	0,36	3	Sudan	0,04	4
İtalya	0,67	2	Belize	0,35	2	Venezuela	0,03	4
Macaristan	0,67	3	Çin	0,35	3	Libya	0,02	4
Dominika	0,67	3	Suudi Arabistan	0,35	2	Kore	0,01	4
Hırvatistan	0,67	3	Meksika	0,34	2	Suriye	0,01	4
Porto Riko	0,63	3	Kazakistan	0,34	2	Yemen	0,01	4

Tablo 2’de sunulan ülkelerin sentetik indeks değerleri ve ait oldukları kümeler birlikte değerlendirildiğinde, yüksek sentetik indeks değerine sahip ülkelerin birinci kümede, ortalama–yüksek indeks değerine sahip ülkelerin ikinci kümede, ortalama–düşük indeks değerine sahip ülkelerin üçüncü kümede ve son olarak düşük indeks değerine sahip ülkelerin ise dördüncü kümede oldukları görülmektedir. Diğer taraftan kümeleme analizi sonucunda benzerlik seviyelerine göre dört kümeye atanan ülkelerin, yönetişimsel açıdan da benzer özellikler gösterdikleri görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak yönetişimsel başarının, ülkelerin ekonomik ve gelişmişlik anlamında da öne çıktığı sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca sentetik indeks sonucunda birinci kümeye düşen ülkelerin yüksek

performans değerine sahip olmaları da bu sonucu desteklemektedir. Ülkelerin iyi yönetişimleri ile ilgili temsili (proxy) bir değer olarak ilgili sentetik indeks değerinin kullanılması ise ülkelerin mevcut durumlarının değerlendirilmesi mümkün kılmakla birlikte ülkeler arası farklılıkların da ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ülkeler arasındaki ve içindeki performans farklılıklarını dikkate alan yönetim politikalarının oluşturulmasında da ilgili indeks değerleri oldukça önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik refahlarını artıran politikaları uygulama kapasitesi olarak tanımlanan “yönetişim” kavramı devlet, özel sektör ve sivil toplum gibi farklı aktörlerin işbirliğine dayanan eylemleri gerektirmektedir. Bu eylemler çerçevesinde şekillenen “iyi yönetim” kavramı, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sosyo-ekonomik şartların düzenlenmesi, kamu etkinliğinin ve hesap verebilirliğinin geliştirilmesi gibi hedeflerin gerçekleşmesini zorunlu kılarak ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarına yardımcı olmaktadır. Bu hedeflerin yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirilmesi ise ülkelerin yönetim kalitelerinin ölçülmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak günümüzde yönetim kalitesinin ölçülmesine dair farklı disiplinlerde farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu yaklaşımların standartlaştırılması ise özellikle ülkeler arası karşılaştırmaların yapılmasına olanak sağlaması bakımından politika yapıcılar ve araştırmacılar açısından oldukça önemlidir.

Nitekim Dünya Bankası tarafından yürütülmekte olan Dünya Yönetişim Göstergeleri adlı projede tanımlanan yönetim göstergeleri politik, sosyal ve ekonomik gibi farklı birçok boyutta yönetim kalitesinin ölçülmesine yönelik 200’den fazla ülke ve bölge için 1996 yılından günümüze kadar önemli veriler sağlamaktadır. Çalışma kapsamında ise 141 ülkenin 2017 yılına ait ilgili yönetim göstergeleri sistematik yaklaşımlar (k – ortalamalar algoritması ve sentetik indeks) içerisinde ele alınarak ülkelerin yönetim kalitelerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sistematik yaklaşımlardan olan k – ortalamalar algoritması, ülkelerin yönetim performanslarının toplulaştırılmış düzeyde değerlendirilmesine olanak tanımakta iken bir diğer sistematik yaklaşım olarak ele alınan sentetik indeks, ülkelerin bireysel olarak yönetim performanslarının tespit edilmesi için ayrıştırılmış düzeyde değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır.

Topplulaştırılmış düzeydeki değerlendirmeler, ülkelerin mevcut durumlarını benzerlik seviyelerine göre kümeleyerek bu ülkelerin refah, gelişmişlik ve büyüme gibi farklı birçok açıdan bir arada değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu durum siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle hızlı bir dönüşüm sürecinin yaşandığı günümüz dünyasında, ülkelerin ilgili alanlardaki politikalarının diğer ülke politikalarından bağımsız bir şekilde değerlendirilmemesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Nitekim çalışma kapsamında k – ortalamalar algoritması kullanılarak, benzerlik seviyelerine göre dört küme içerisinde değerlendirilmekte olan toplam 141 ülke, yönetsimsel açıdan benzer özellikler gösterecek şekilde kümelere ayrılmıştır. Diğer taraftan ayrıştırılmış düzeydeki değerlendirmeler ise ülkelerin mevcut durumlarının tespit edilmesini ve ülkeler arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu farklılıkları dikkate alarak oluşturulan politikalar ülkelerin kalkınmalarına rehberlik edebilecek öncelikli yönetim göstergelerinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda sentetik indeks kullanılarak ülkelerin iyi yönetimlerine ilişkin elde edilen değerlerin ülkelerin diğer ülkelere göre değerlendirilmesine, karşılaştırılmasına ve kıyaslanmasına olanak sağladığı söylenebilmektedir.

Kaynakça

- Akçay, M. (2013). *Belediyeler ve İyi Yönetişim*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arap, İ. ve Yılmaz, L. (2006). “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının “Yeni” Kurumu: Kamu Görevlileri Etik Kurulu”. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 51-69.
- Başaran, K. (2016). *Yönetişim Yaklaşım ve Yerel Yönetimler Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: TODAİE.
- Bozkuş, B. (2009). *Türk Kamu Yönetiminde Yönetişim Tartışmaları ve Yönetişimin Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Canikalp, E. (2015). *Yönetişim Kalitesi, Kamu Harcamalarının Kompozisyonu Ve İktisadi Büyüme: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Cope, S., Leishman, F. and Storie, P., (1997), “Globalization, New Public Management and the Enabling State”. *International Journal of Public Sector Management*, 10(6), 444-460.
- Çeliksoy, E. (2015). *Yönetişimin Kurumsallaşma Üzerine Etkileri: AB Ülkeleri ve Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiçekli, A. (2016). *Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Bimer'in Hesap Verebilir Yönetime Etkisi: Van Sağlık Hizmetleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Van 100. Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Green, R. T. and Hubbell, L. (1996). “On Governance and Reinventing Government”. In G. Wamsley (Eds.), *Refounding Democratic Public Administration, Modern Paradoxes, Post Modern Challenges*. USA: Sage, pp. 38-67.
- Habitat II (2000). İSTANBUL 5 Ülke Raporu, Yönetişim Alt Bölümü, İstanbul.
- Haq, M. S. (2004). “Küreselleşme, Yeni Politik Ekonomi ve Yönetişim: 3. Dünya Bakışı” (Çev. M. Akif. Özer). *Türk İdare Dergisi*, 445, 203-218.
- Huang, J. T. and Liao, Y. S. (2003). “Optimization of Machining Parameters of Wire-EDM Based on Grey Relational and Statistical Analyses”. *International Journal of Production Research*, 41(8), 1707-1720.

- Jain, A. K. (2010). "Data Clustering: 50 Years beyond k-Means". *Pattern Recognition Letters*, 31(8), 651-666.
- Kartal, G. (2018). *Orta Doğu Ülkelerinde Politik İstikrarsızlık, Enerji Güvenliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Doktora Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2010a). "Response to 'What Do the Worldwide Governance Indicators Measure?'". *European Journal of Development Research*, 22, 55–58.
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2010b). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*. World Bank Policy Research Working Paper, 5430.
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2011). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246.
- Kettl, D. F. (2000). "The Transformation of Governance: Globalization, Devolution, and the Role of Government". *Public Administration Review*, 60(6), 488-497.
- Kettl, D. F. (2005). "Yönetişimin Dönüşümü: Küreselleşme, Yetki Devri ve Hükümetlerin Rolü" (Çev. M. Akif Özer). *Sayıştay Dergisi*, 54(Temmuz-Eylül), 137-156.
- Likas, A., Vlassis, N. ve Verbeek, J. J. (2003). "The Global K-means Clustering Algorithm". *Pattern Recognition*, 36(2), 451-461.
- O'Toole, L. J. (1997). "The Implications for Democracy in a Networked Bureaucratic World". *Journal of Public Administration Research and Theory*, 7(3), 443-460.
- Oran, N. (2018). *İfade Özgürlüğü ve Din*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,, Kırıkkale.
- Öner, O. (2011). *Kamu Yönetiminde Hizmet Sunumunun Etkinleştirilmesi: İyi Yönetişim*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Özek, Y. (2018). *Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomilerinde Politik İstikrarın Makroekonomik Belirleyicileri*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Özer, M. A. (2005). *Yeni Kamu Yönetimi* (1. Baskı). Ankara: Barış Kitap.
- Özer, M. A. (2006). "Yönetişim Üzerine Notlar". *Sayıştay Dergisi*, 63(Ekim-Aralık), 59-90.
- Özer, M. A. (2014). "Yerel Yönetimlerin Karşı Karşıya Kaldıkları Yozlaşma ve Etik Sorunlarının Denetim Boyutu". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49(2), 136-167.
- Özer, M. A. (2015). *Yeni Kamu Yönetimi* (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pasimeni, P. (2012). "Measuring Europe 2020: A New Tool to Assess the Strategy". *International Journal of Innovation and Regional Development*, 4(5), 365-385.
- Pasimeni, P. (2013). "The Europe 2020 Index". *Social Indicators Research*, 110(2), 613–635.
- Pehlivan, H. (2009). *Politik İstikrar ve Ekonomik Performans: Ampirik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Peters, B. G. ve Pierre, J. (1998). "Governance without Government? Rethinking Public Administration". *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8(2), 223-244.
- Ross, T. J. (2010). *Fuzzy Logic with Engineering Applications*. Washington: John Wiley and Sons, Ltd., Publication.
- Stoker, G. (1998). "Governance As Theory: Five Positions". *International Sociel Science Journal*, 50(1), 17-29.

- Tekeli, İ. (1996). “Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine”. *Sosyal Demokrat Değişim*, 3, 45-54.
- Tülüceoğlu, S. (2016). *Türk Kamu Yönetiminde İyi Yönetişim Algısı, Isparta Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ünlükaplan, İ., Arısoy, İ., Canikalp, E. (2018). “Yönetişim Kalitesi ve İktisadi Büyüme: Türkiye Ekonomisi için Bir Ampirik Analiz”. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 487-508.
- Wolf, J. F. (1996). Moving Beyond Prescriptions Making Sense of Public Administration Action Contexts. Gary L. Wamsley (Ed.), *Refounding Democratic Public Administration, Modern Paradoxes, Post Modern Challenges*, Sage, USA, pp.141-167.
- Yalçın, A. (2010). *İyi Yönetişim İlkeleri ve Türk Kamu Yönetimine Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yüksel, M. (2000). “Yönetişim Kavramı Üzerine”. *Ankara Barosu Dergisi*, 58(3), 145-159.

Türkiye’de Seçim Kararının Mahiyeti

Ömer KESKİNSOY*

Geliş Tarihi (Received): 19.12.1999 – Kabul Tarihi (Accepted): 26.02.2020

Öz

Seçimlerin yenilenmesi yönündeki tasarruf parlamento kararı biçiminde olabileceği gibi kanun biçiminde de olabilir. Zira 1982 Anayasası döneminde her iki şekilde alındığına dair örnekler bulunmaktadır. Bununla beraber seçimlerin parlamento kararı şeklindeki bir tasarrufla gerçekleştirilmesi isabetli olandır. Çünkü seçimlerin yenilenmesi kararı parlamento kararıyla gerçekleştirildiğinde bu kararın Cumhurbaşkanına gönderilmesi gerekmediği gibi, karara karşı Anayasa Mahkemesine iptal istemiyle başvurulması da mümkün değildir. Böylece TBMM’nin aldığı seçim kararının geri gönderilmesi ve iptal edilmesi ihtimalleri ortadan kalkmış olur. 2017 yılına dek TBMM’nin seçim kararı alması için özel bir çoğunluk öngörülmemiştir. Dolayısıyla seçim kararı Anayasanın 96 ncı maddesinde dayanağı olan genel karar yeter sayısına uygun olarak alınabilmektedir. Oysa değişiklikler sonrası TBMM’nin seçim kararı alması imkânsız denecek derecede zorlaştırılmıştır. Bunun sebebi seçimlerin yenilenmesi ya da tersi yöndeki adımların Cumhurbaşkanına odaklanmak istenmesidir. Lakin bunda isabet olduğunu ifade etmek zordur. Nedeni ise yürütmeyi tam güç merkezi yapmak ve bu yolla yasamayı tamamen silik bir pozisyona düşmeye mahkûm etmektir. Cumhurbaşkanının mensubu olduğu partinin parlamentoda çoğunluğu sağlayan parti olması hâlinde seçim kararının parlamento kararı veya şekli kanun biçiminde alınması oldukça güçtür. Tersisi durumda ise kanun biçimindeki bir tasarrufla seçimlerin yenilenmesi mümkün olup, seçim kararının alınmasındaki özel çoğunluk engeli aşılabılır. Ne var ki her iki hâl bakımından krizlere gebe olabilecek süreçler kaçınılmazdır. Tecrübe edilmesine ve krizlere yol açmasına fırsat verilmeksizin gerekli değişikliklerin yapılması en doğru tercih olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seçim, parlamento kararı, maddi kanun, şekli kanun

---

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, omer.keskinsoy@hbv.edu.tr

Nature Of The Decision Of Election In Turkey

Abstract

The disposal towards the renewal of elections can be in the form of an act of parliament or in the form of law. Yet there are examples of both with regard to the 1982 Constitution Act. Nonetheless, holding the renewal of the elections via a disposal in the form of an act of Parliament is the accurate and right way. Because when the renewal of the elections is forced via an act of Parliament, neither this decision has to be conveyed to the President for approval, nor could any applications be made to the Constitutional Court for cancellation demands. Thus the possibility of the returning or cancellation of the decision taken by the Grand National Assembly of Turkey shall be abolished. Until 2017, no special majority was foreseen for the Assembly to take an election decision. Therefore the election decision could be taken in accordance with the general verdict quorum which based on the 96th article of the Constitution. However, after the amendments, it's nearly impossible for the Assembly to make an election decision. The reason for this is the actions towards the renewal of elections or vice versa is desired to be focused on the President. Yet it is hard to imply correctness on this matter. The reason for this is to make the Executive Power the center of all powers, and by this way, to condemn the Legislative Power into a completely obscure position. In case the political Party of the President is the majority Party within the assembly, it is hard to take an election decision via an act of parliament or via an adjective law. In reverse situation, it is possible to renew the elections via a disposal within the form of a law and the special majority obstacle on taking an election decision could be surpassed. However, crisis in both situations are inevitable. The right choice is to make the necessary amendments without causing any crisis or unfavorable experiences.

Keywords: *election, act of parliament/assembly, material law, adjective law.*

Giriş

Seçim kararının, şekli kanun biçiminde, ya da parlamento kararı biçiminde alınmasını emreden, hakeza yasaklayan bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde seçim kararının her iki şekilde alındığına dair örnekler vardır. Bazı kavramlardan hareketle seçim kararının ne şekilde alınması gerektiği hususu bu çalışmanın temel amacıdır. Bu minvalde olmak üzere 1982 Anayasası döneminde alınan seçim kararları gözden geçirilmiştir.

Seçim kararlarının alınmasında farklı saikler öne çıkabilmektedir. Bunlardan en önemlileri olarak; milletvekilleri bakımından emeklilik hakkının doğması süresi, koalisyon hükümetlerinin varlığı ve konjonktürel faktörler zikredilebilir. Türk mevzuatında yer alan düzenlemeler gereği milletvekili seçilenlerin “milletvekili emeklisi” çerçevesinde emeklilik haklarının doğması için en az iki yıl milletvekilliği yapmış olmaları gerekir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hiçbir zaman iki yıl dolmadan TBMM tarafından erken seçim kararı alınmamıştır (Keskinsoy, 2019:391, 392). Her ne kadar milletvekillerinin söylemlerinde oldukça ulvi duygularla seçilmek ve görevi devam ettirmek istedikleri dile getirilse de işin gerçek kısmı bakımından önceliğin menfaatler olduğu anlaşılmaktadır. TBMM tarafından erken seçim kararı alınmasında ikinci temel etken olarak koalisyon hükümetlerinin iktidarda olması gösterilebilir. 1982 Anayasası döneminde ilk genel seçim 06/11/1983 tarihinde yapılmış ve bir partinin tek başına iktidar olabileceği milletvekili çoğunluğu elde edilmiştir. Bu seçimlerden sonraki ikinci seçim 29/11/1987 tarihinde yapılmış tekrar bir partinin tek başına iktidar olabileceği çoğunluk elde edilmiştir. 1982 Anayasası döneminde 20/10/1991 tarihinde yapılan üçüncü genel seçimler sonrası koalisyon tablosu ortaya çıkmış, bu durum 24/12/1995 ve 18/04/1999 seçimlerinde de değişmemiştir. TBMM tarafından erken seçim kararı alınmasında üçüncü temel etken konjonktürel faktörlerdir. Bunun en önemli iki örneği 03/11/2002 ve 22/07/2007 tarihlerinde yapılan seçimlerdir (<http://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>). Bu seçimlerden birincisi, koalisyonların getirdiği siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, ikincisi cumhurbaşkanı seçiminde TBMM’de doğan kriz nedeniyle olmuştur. 1982 Anayasası döneminde yapılan 12/06/2011, 07/06/2015, 01/11/2015 ve 24/06/2018 seçimleri de konjonktürel faktörler nedeniyle. Hâlbuki 1982 Anayasasında 2007 yılında değişiklik olmadan evvel seçimlerin beş yılda bir yapılacağı yönünde hüküm bulunmaktaydı. Bununla beraber 1982 Anayasası döneminde yapılan seçimlerin hiçbirinde Anayasada öngörülen süre doldurulamamıştır. 2007 anayasa değişiklikleri ile dört yıla indirilen seçim dönemi süresi, 2017 anayasa değişiklikleriyle tekrar beş yıla çıkarılmış ve bu süre ile Cumhurbaşkanının görev süresi eşitlenmiştir. Böylece

istisnaları saklı kalmak üzere, değişiklikler sonrası Cumhurbaşkanı seçimleriyle genel seçimlerin aynı zamanda yapılması esası benimsenmiştir.

TBMM'nin erken seçim kararı alması bakımından 1924 ve 1961 anayasaları dönemlerindeki erken seçim kararlarında aynı faktörlerin etkin olduğu ifade edilebilir. 1921 Anayasasına göre seçimler iki yılda bir yapılır. 1924 Anayasasına göre seçimler dört yılda bir yapılır. 1946 seçimlerine dek tek partili bir dönem söz konusudur ve seçimler anayasalarda öngörülen sürelerle doldurularak yapılmıştır. Seçimlerin Anayasada öngörülen süreler dahilinde yapılması 1957 seçimlerine kadarki seçimlerin tamamında geçerliliğini korumuştur. Bu seçimlerin hepsi bakımından geçerli olmak üzere tek başına iktidarı elde edecek çoğunluk sağlanmıştır. 1957 erken seçimlerine gidilmesi sonucunu doğuran karar, iktidarı dizginleyecek Anayasa Mahkemesi gibi mekanizmaların ve sivil toplum örgütlerini güçlendirici düzenlemelerin bulunmaması şeklindeki faktörler nedeniyledir. Bazıları biraz önce ifade edilen sebepler sonucu 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle 1924 Anayasası dönemi sona ermiştir. 1924 Anayasasında olduğu gibi 1961 Anayasasının düzenlemeleri de seçimlerin dört yılda bir yapılacağını hükme bağlamıştır. Bu Anayasa dönemindeki seçimlerin ilki 15 Ekim 1961'de, ikincisi 10 Ekim 1965'te, üçüncüsü 12 Ekim 1969'da olmak üzere ilk üçü vaktinde yapılmış ve bir partinin iktidarı tek başına kuracağı çoğunluk sağlanmıştır. 5 Haziran 1977 seçimleri TBMM'nin erken seçim kararı sonucu yapılmış ve koalisyon tablosu ortaya çıkmıştır. 12 Eylül 1980 ihtilaliyle 1961 Anayasası dönemi sona ermiştir (<http://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>).

1924 Anayasası döneminde bir istisnası hariç, seçimler normal vaktinde yapılmıştır. Dolayısıyla bu Anayasa döneminde sadece 1957 seçimleri TBMM'nin erken seçim kararı alması sonucu yapılmıştır. 1977 seçimleri hariç 1961 Anayasası döneminde yapılan seçimlerin tamamı normal süresinde yapılmıştır. Binaenaleyh sadece 1977 seçimleri TBMM'nin erken seçim kararı sonucu olmuştur. Bir istisnası hariç, oldukça dikkati mucip bir şekilde, 1982 Anayasası dönemindeki seçimlerin tamamı TBMM'nin erken seçim kararı alması sonucu yapılmıştır. Ezcümle sadece bir genel seçim Anayasada öngörülen süre doldurularak yapılmıştır. Bu seçim, 2007 Anayasa değişiklikleriyle seçim döneminin dört yıla düşürülmesi düzenlemesinin ilk ve tek uygulaması olan 07/06/2015 tarihinde yapılan seçimdir. Görülüyor ki, seçim döneminin dört yıl olarak düzenlendiği 1924 ve 1961 anayasaları döneminde seçimlerin erken seçim kararı sonucu yapılmasının örnekleri tektir. Oysa 1982 Anayasası döneminde yapılan genel seçimlerin sadece bir tanesi Anayasada öngörülen süre doldurularak yapılmış, diğerlerinin tamamı erken seçim kararı sonunda yapılmıştır. 1982 Anayasasının seçimi beş yıl olarak düzenleyen hükmünün geçerli olduğu dönemlerin hiçbirinde bu süre

doldurulamamıştır. Biraz önce ifade edildiği üzere, bu anayasa döneminde sadece bir defa süresi doldurularak seçim yapılmıştır. 2017 değişiklikleriyle seçim döneminin beş yıla çıkarılması ve cumhurbaşkanı seçimleriyle TBMM seçimlerinin eşzamanlı olarak yapılmasının kural kabul edilmesi bir yana, seçimlerin vaktinden önce yapılması tasarrufunda TBMM'nin karar almasının ziyadesiyle zorlaştırılması izahı güç bir husus gibi durmaktadır. Seçimlerin yapılmasında istikrar kazanmış süre olan dört yıl uygulaması ve erken seçim kararında TBMM'nin tasarruf yetkisine sahip olması hususlarının göz ardı edilerek erken seçim tasarrufunun Cumhurbaşkanına adeta terkedilmesi ve seçim döneminin beş yıla çıkarılması izahındaki güçlüklerin sebeplerinden bazıları olarak görülebilir.

TBMM'nin erken seçim kararı almasında inisiyatifin kendisinde kalması milli iradenin tecelli ettiği yer olmasının doğal sonucudur. Oysa 2017 anayasa değişiklikleri sonrası TBMM'nin erken seçim kararı alması neredeyse bu yetkisinin elinden alınması derecesinde zorlaştırılmıştır. 2017 anayasa değişiklikleriyle erken seçim yapılması sonucunun ortaya çıkmasında asıl gücün Cumhurbaşkanı olması yönünde değişiklikler yapılmıştır. Anayasanın 116 ıncı maddesinde yer alan düzenlemeler gereği Cumhurbaşkanına bilakaydüşart seçim kararı alma yetkisi verilmişken, TBMM'nin erken seçim kararı alması üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun elde edilmiş olması gibi oldukça zor özel çoğunluk şartına bağlanmıştır. Bu çalışmada, Meclisin erken seçim kararı almasındaki zorlaştırıcı düzenlemeler bakımından bir çıkış yolu olarak seçim kararının şekli kanun biçiminde alınması halinde özel çoğunluğun gerekmeyeceği fikri ileri sürülmüştür.

1. Tarihçe Ve Kavramsal Çerçeve

1.1.Tarihçe

İlk yazılı anayasa çeşidi olarak kabul edilen anayasa 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıdır. Dolayısıyla yazılı anayasacılıkta milat, 1787 ABD Anayasasıdır. Bu Anayasayı takip eden ikinci yazılı anayasa, 1789 Fransız İhtilali sonrası yapılan 1791 Fransız Anayasasıdır. Yazılı anayasa çeşidi, çok kısa denebilecek bir sürede yaygın hâle gelmiştir. Türk tarihindeki ilk yazılı anayasa ise 1876 Kanun-ı Esasidir.

İlk yazılı anayasa olarak kabul edilen 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıyla, geleneksel (teamülî-örfi) anayasa türü dönemi sona ermiştir. Zira günümüzde; İngiltere, İsrail, Andorra, Suudi Arabistan, San Marino gibi birkaç istisna dışında diğer ülkelerde geleneksel anayasa türü terk edilmiştir (Fendoğlu, 2018: 52). Dolayısıyla geleneksel anayasa çeşidi istisnai bir anayasacılık hâlini almıştır.

Balada ifade edilenler, 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının ilanına dek devletlerin ‘anayasasız’ oldukları anlamına gelmez. Anayasaların doğuşu ile devlet mefhumunun ortaya çıkışı eşzamanlıdır. Çünkü ‘devlet’, müesses bir nizama dahilinde örgütlendirilmiş olmayı gerektirir. Müesses nizamın varlığının temel kaynağı ise ‘anayasadır.’

1.2.Anayasal Devlet- Anayasalı Devlet

Anayasa, bir devletin yönetimine dair ana kodları ihtiva eden kaideler bütünü demektir. Binaenaleyh, anayasasız devletin tahayyülü kabil değildir. Lakin “anayasalı devlet” ile “anayasal devlet” farklıdır. Her devletin bir anayasası vardır. Ancak bazı devletler anayasa ile kendilerini de bağlı sayıp, hukuk devleti olmanın temel gereklerini garanti altına alırken (Aliefendioğlu, 199: 43; Arslan, 2005: 32.), bazıları ise çoğu zaman anayasa ile kendilerini bağlı saymaksızın ve hukuk devleti olmanın temel gereklerine yer vermeksizin bir anayasa ile yönetiliyor olabilirler (Erdem, 2012: 12). Birinci hâlde anayasalı devletten, ikinci hâlde ise anayasal devletten söz edilir (Anayurt, 2018: 129).

Anayasalı devlet-anayasal devlet kavramları, kanun devleti-hukuk devleti kavramlarından bağımsız düşünülmez. Kanun devletinde önemli olan, devlet yönetiminde kanunlara dayalı hareket edilmesidir. Kanun devletinde kanunların muhteva olarak yönetilenleri devlet karşısında hiçleştirilmesinin dahi önemi yoktur. Bu neviden devletlerin anayasalı devlet olduğu muhakkaktır. Bundan ötürü diktatörlükler dahi anayasalı devlet olabilir.

Anayasal devlette ise, devletin meşruiyetinin en önemli kaynağı kahir ekseriyet nezdinde kabul gören anayasadır (Caniklioğlu, 2010: 30). Anayasal devlette devlet de anayasa ile bağlıdır. Bunun yanı sıra, anayasal devlette hukuk devletinin temel gerekleri mahiyetindeki ilkeler, başta anayasa olmak üzere alt mevzuat ile garanti altına alınmıştır. Bundan maksat, zayıf konumdaki yönetilenlerin güçlü devlet karşısında silikleştirmesini engellemektir (Erdoğan, 2005: 44-46). Dolayısıyla anayasal devlet ile hukuk devleti mefhumları birbirlerinden bağımsız düşünülemez.

1.3.Kavramsal Çerçeve-Geleneksel Anayasa

Anayasa ibaresi, sadece yazılı kuralların bir araya getirilmiş şeklini kastetmek üzere kullanılmaz. Bu nedenledir ki, 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası öncesi itibarıyla devletlerin ‘anayasasız’ olduğu söylenemez. Aynı minvalde olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu gibi bazı devletler kutsal kitapları, İngiltere gibi bazı devletler ise süregelen geleneksel yönetim şekliyle ilgili kaideleri esas almak suretiyle yönetilmişleridir. İşte bu neviden devletlerin anayasa türü, geleneksel-örfi-yazısız-yazılı olmayan anayasa olarak ifade edilir.

Geleneksel anayasacılık türü yazılı anayasacılık türüne takaddüm eder. Dolayısıyla yazılı anayasa türüne geçilmesinden önce de devletler, bir “anayasa”ya göre yönetilmekteydi. Mamafih anayasasız devlet olmaz (Gören, 1999: 1).

Öğretide geleneksel anayasa; teamülî-örfi-yazılı olmayan-yazısız anayasa olmak üzere farklı şekillerde ifade edilmektedir. Teamulî anayasa, devletin, uzun süreden beri uygulanagelen ve genel kabul görmüş kurallara göre yönetilmesi manasında kullanılır. Bu neviden anayasalar, örfi-geleneksel-yazılı olmayan anayasa şeklinde de ifade edilir (Hazır, 2009: 40). Dolayısıyla teamulî anayasa; iktidarın el değiştirişi ve devlet idaresinin işleyişinin, uzun süreden beri uygulanagelen ve genel kabul görmüş esaslar dairesinde gerçekleştiği anayasalar olarak ifade edilebilir (Özer, 2009: 16; Demir, 1998: s. 13).

Geleneksel anayasacılık anlayışının söz konusu olduğu ülkelerde devlet iktidarının nasıl el değiştireceğine ve devletin nasıl yönetileceğine dair kurallar özgün metinler hâlindeki anayasalarla belirlenmiş değildir. Yalnız bu durum, geleneksel anayasa çeşidinin geçerli olduğu ülkelerde, devlet yönetimiyle ilgili hiçbir yazılı metin olmadığı anlamına gelmez (Kubalı, 1969: 73-81; Soysal, 2011: 60). Mesela, İngiltere’de ziyadesiyle itibar edilen 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Dal, 2006: 67), 1628 tarihli Petition of Rights, 1689 tarihli Bill of Rights bu neviden yazılı metinlerdir (Teziç, 2003: 14, 147; Göze, 2007: 429-450).

1.4.Anayasa Hukuku Gelenekleri

Özel hukuktaki örf ve âdetlere karşılık geldiği ifade edilebilecek anayasa hukuku teamülleri, uzun süreden beri uygulanagelen ve devam ettirilmesi yönünde hâkim kabul bulunan uygulamalardır (Kubalı, 1969: 73-75; Tunaya, 1982: 117; Has, 2009: 13; Soyaslan, 1990: 9; Anayurt, 2018: 109-110). Özel hukuktaki örf ve âdetlerden farklı olarak anayasa hukukundaki örf ve âdetlerden müteşekkil “anayasa hukuku” geleneklerine aykırı hareket edilmesinin bir müeyyideye bağlanmış olması söz konusu değildir Dolayısıyla geleneksel anayasa ile anayasa hukuku gelenekleri aynı manaya gelmez. Her şeyden evvel geleneksel anayasa bir anayasa çeşididir. ‘Anayasa hukuku gelenekleri’ ise anayasa çeşitleri altında yer alır. Başka bir ifade şekliyle, anayasa hukuku gelenekleri, anayasa çeşitlerine göre daha alt-özeldir. Geleneksel anayasa ile anayasa hukuku gelenekleri ilişkisi de böyledir.

Anayasa hukuku gelenekleri, geleneksel anayasa çeşidinin doğrudan bir sonucu değildir. Zira anayasa türü farkı olmaksızın, her anayasa çeşidi bakımından anayasa hukuku geleneklerinin oluşması mümkündür. Bu nedenle, anayasa hukuku gelenekleri, yazılı anayasa çeşidinin varlığı hâlinde de söz konusu olabilir (Kubalı, 1969: 73-81).

Hukuk, sadece pozitif mevzuattan ibaret görülemez (Rumpf, 1995: 2). Hukuk alanında her hususun yasal dayanağının olması gerekmez ve bu mümkün de değildir (Tunç, 2018: 1; Anayurt, 2018: 111). Dolayısıyla anayasa hukuku geleneklerinin yasal dayanağı olması gerekmez. Bununla beraber yasal dayanağa kavuşturulmuş anayasa hukuku gelenekleri olabilir. (Anayurt, 2018: 109). Zira yazılı anayasa hukuku normlarının kahir ekseriyeti anayasa geleneklerinin/pratiklerinin yazıya dökülmüş hâlden ibarettir (Çağlar, 1989: 66).

Anayasa ve alt mevzuatta yer alan düzenlemeler, kişiden kişiye değişiklik göstermemesi gereken ve istikralı bir biçimde uygulanması elzem olan kuralların kodifiye edilmesinden ibarettir. Hukuk ise en sade ifade şekliyle, bu kuralların nasıl yorumlanacağını, hangi metodolojiye göre tahlillerinin yapılması gerektiği gibi hususları ihtiva eden çok geniş bir bilim alanıdır (Aldıkaçtı, 1982: 3-6). Hukuk sadece kanunları okumak ve anlamaktan ibaret olsaydı, matematikçilerin, fizikçilerin, kimyagerlerin, hekimlerin, eczacıların ve benzeri meslek erbaplarının da hâkim, savcı gibi görevleri icra etmesinin mümkün olması gerekirdi. Ne var ki, hukuk ile kanun mukayese edildiğinde, hukuk bir umman kanun ise onun içindeki bir damlacıktan ibarettir. Burada önemli olan damlacık değil, onun umman içinde ifade ettiği anlamdır. Maharetse, bunu kavrayabilmek, yorumlayabilmek ve adeta denizden bir inci çıkarmayı başarabilmektir.

2.Kanun Kavramı

Düzenleme türleri arasında en kadim olanı kanundur. Kanunlar maddi ve şeklî olmak üzere ikiye ayrılırlar. Maddi anlamda kanunda önemli olan hangi organın onu yaptığı değil yapılan düzenlemenin mahiyetidir. Şeklî anlamda kanunda ise önemli olan onu yapan organın yasama olması ve düzenlemeyi “kanun” ismi altında yapmasıdır (Başgil, 1939: 19; Akyılmaz, 2019: 14).

Bir düzenleme; genel, soyut, objektif, kişilik dışı ve sürekli olma niteliklerini haizse maddi anlamda kanundan söz edilir (FENDOĞLU, 2018: 81; Akyılmaz, 2019: 14). Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu gibi kanunlar, hakeza tüzükler, kanun hükmünde kararnameler, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri maddi anlamda kanun kategorisinde mülâhaza edilir (Gözler, 2011: 830).

Bir düzenleme, yukarıdaki paragrafta zikredilen niteliklerden en az birini taşıyor olmasına rağmen yasama organı tarafından “kanun” adı altında vücuda getirilebilir (Kürkçüer, 1965: 30-31; Gözler, 2011: 830). Yasama organı ehemmiyetine binaen bazı düzenlemeleri kanun biçiminde yapar. Mesela bütçe, af, para basılması gibi tasarruflar kanun şeklinde yapılır.

Hâlbuki bunlar maddi anlamda kanunun niteliklerinin tamamını taşımaz. Örnek olarak, bütçe kanunları yıllık-sürelidir.

3.Parlamento Kararı Kavramı

Parlamento kararları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun haricinde kalan kararlarıdır (Teziç,1972: 11; Özbudun, 2017: 235). Parlamento kararları; genel, soyut, objektif, kişilik dışı, sürekli olma niteliklerini haiz olmadıkları için maddi anlamda kanun kategorisinde değerlendirilemezler. Zira İçtüzük hariç, parlamento kararları kural işlem niteliği taşımazlar. Parlamento kararları TBMM tarafından “kanun” adı altında-kanun biçiminde yapılmadıklarından şekli kanun kategorisinde de yer almazlar.

Parlamento kararları subjektif işlem mahiyetindeki TBMM kararlarıdır. TBMM Başkanının, Kamu Başdenetçisinin seçimi kararları, hakeza Anayasa Mahkemesine, Hâkimler Savcılar Kuruluna üye seçimi kararları, aynı şekilde Sayıştay başkan ve üyelerinin, Radyo Televizyon Üst Kurulu üyelerinin seçimi kararları parlamento kararı şeklinde icra edilir.

4.Seçim Kararının Niteliği

Seçim kararının kanun biçiminde yahut parlamento kararı biçiminde alınması gerektiğine dair emredici bir düzenleme yoktur. Doktrinde, seçim kararının münhasıran parlamento kararı biçiminde alınması gerektiği yönünde de bir kanaatte bulunmamaktadır. Bu durumda seçim kararının kanun biçiminde ya da parlamento kararı biçiminde alınması TBMM'nin takdir ve tercihinde olan bir husustur.

Doktrinde üzerinde ittifak edildiği üzere; yasama dokunulmazlığının kaldırılması, milletvekilliğinin düşürülmesi ve TBMM İçtüzüğü'nün münhasıran parlamento kararı biçiminde alınması gereken kararlar olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu tür kararların maddi veya şekli olması fark etmeksizin ‘kanun’ biçiminde değil, ‘parlamento kararı’ biçiminde alınması gerekir. Aksi takdirde, örneğin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kanun biçiminde yapılırsa buna karşı dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili Anayasa Mahkemesine başvuramaz. Çünkü kanunlara karşı Anayasa Mahkemesine müracaat hakkı sadece Cumhurbaşkanı, TBMM üye tamsayısının beşte biri oranındaki milletvekili ve TBMM’de grubu bulunan en büyük iki siyasi parti grubuna aittir (AY. m. 150). Mamafih kanunların şekil denetimi bakımından iptali istemiyle Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı daha da sınırlıdır. Zira kanunların şekil bakımından denetimi istemiyle Anayasa Mahkemesine müracaat hakkı sadece Cumhurbaşkanı ve TBMM üye tamsayısının beşte biri oranındaki milletvekili tarafından yapılabilir (AY. m. 148/2). Oysa yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı münhasıran

parlamento kararı biçiminde alınması gereken kararlardan kabul edilmesi sebebiyledir ki bu karara karşı dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili veya başka bir milletvekili Anayasa Mahkemesine iptal istemiyle müracaat edebilir (AY. m. 85). Dokunulmazlığın kaldırılması kararının münhasıran parlamento kararı olarak kabul edilmesinin ana nedeni biraz önce ifade edilenler çerçevesinde Anayasa Mahkemesine müracaat hakkının kolaylaştırılması ve bu yolla dokunulmazlığı kaldırılan kişinin hukuk nezdinde korunmasının sağlanmasıdır. Şimdiye kadar ifade edilenler milletvekilliğinin TBMM kararıyla düşürülmesi hâlleri bakımından da geçerlidir.

TBMM İctüzüğünün parlamento kararı biçiminde olması zorunluluğu eşyanın tabiatındandır. İctüzükler yasama organının yönetsel bağımsızlığı ilkesinin bir sonucu olan ve yasama organlarının nasıl çalışacağını düzenleyen kurallardan müteşekkil düzenlemelerdir. Bu neviden düzenlemeler muhtevaları gereği münhasıran parlamento kararı biçiminde olması gereken düzenlemelerdir.

Yukarıda ifade edilenler çerçevesinde seçim kararı, münhasıran parlamento kararı biçiminde alınması gerekli olan kararlar kategorisinde yer almaz. Lakin bu durum seçim kararının parlamento kararı, hakeza kanun biçiminde alınamayacağı anlamına gelmemektedir.

4.1. Seçim Kararının Kanun Biçiminde Alınması Durumu

Seçim kararının kanun biçiminde alınması hâlinde, kanunlarla ilgili sonuçlar hüküm ifade eder. Bu çerçevede en önemli husus kanun biçiminde alınan seçim kararının Cumhurbaşkanına gönderilmesi zorunluluğu ve karara karşı anayasa yargısı yolunun açık olmasıdır.

4.2. Seçim Kararının Parlamento Kararı Biçiminde Alınması

Seçim kararının parlamento kararı biçiminde alınması hâlinde Cumhurbaşkanına gönderilme durumu ortadan kalkar ve eylemli içtüzük değişikliği olmadığı müddetçe karar anayasa yargısına konu edilemez.

4.3 . Uygulama

Yukarıda ifade edildiği üzere seçim kararının şekli kanun biçimindeki bir düzenlemeyle gerçekleştirilmesine engel bulunmamaktadır.[†] Zira seçim kararı münhasıran parlamento kararı

[†] Zira 1987 ve 1991 milletvekili erken genel seçim kararı, parlamento kararı biçiminde değil, kanun ile olmuştur. Bkz. 3404 sayılı Kanun (10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun) m. 2. RG No: 19609, RG T: 19.10.1987; 3757 sayılı Kanun (2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda

biçiminde alınması gereken kararlardan değildir. Bununla beraber seçim kararının ‘parlamento kararı’ biçiminde alınması hususunda bir ‘anayasa hukuku teamülünün’ oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Bunun sebebi seçim kararlarının kahir ekseriyetinin şekli kanun biçiminde değil, parlamento kararı biçiminde alınmış olmasıdır.[‡]

İlk üç istisna saklı kalmak üzere, 1982 Anayasası döneminde alınan milletvekili erken genel seçimi kararlarının tamamı ‘parlamento kararı’ biçiminde olmuştur. Lakin 6 Kasım 1983, 29 Kasım 1987 ve 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimlerinin yapılması sonucunu doğuran kararlar, parlamento kararı biçiminde değil kanun ile olmuştur.[§] Zira söz konusu seçimler; 10.06.1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu** geçici madde 1, 3404 sayılı Kanun (10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun) m. 2’de^{††} ve 3757 sayılı Kanunun-2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması ve XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Uygulanacak Hükümler Hakkında Kanunda^{‡‡} yer alan düzenlemelerin sonucudur. Buna göre; *“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak milletvekili seçimi için oy verme günü 6 Kasım 1983 tarihidir.” “3403 Sayılı Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanunun 18 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. Madde 18. Türkiye Büyük Millet Meclisi XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi için oy verme günü 29 Kasım 1987 Pazar*

Değişiklik Yapılması ve XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Uygulanacak Hükümler Hakkında Kanun) m. 15. RG No: 20972, RG T: 26.08.1991.

[‡] Bkz. TBMM K. No: 384, KT. 27.10.1995, RG. No: 22449 (mükerrer); TBMM K. No: 590, KT. 30.7.1998, RG. No: 23421; TBMM K. No: 745, KT. 31.7.2002, RG. No: 24834, T. 2.08.2002; TBMM K. No: 891, KT. 3.5.2007, RG. No: 26511 (mükerrer), T. 3.5.2007; TBMM K. No: 987, KT. 3.3.2011, RG. No: 27864 (mükerrer), T. 4.03.2011; TBMM K. No: 1183, KT. 20.4.2018, RG. No: 30397 (mükerrer), T. 20.04.2018.

[§] Bkz. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu geçici madde 1, RG. No: 18076, RG T: 13.06.1983; 3404 sayılı Kanun (10.6.1983 Tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun) m. 2. RG No: 19609, RG T: 19.10.1987; 3757 sayılı Kanun (2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması ve XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Uygulanacak Hükümler Hakkında Kanun) m. 15. RG No: 20972, RG T: 26.08.1991.

^{**} Bkz. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu geçici madde 1, RG. No: 18076, RG T: 13.06.1983.

^{††} Bkz. 10.09.1987 tarihinde 3403 sayılı Kanun ile (Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanun) m. 18. RG. No. 19571, RG T: 11.09.1987.

^{‡‡} Bkz. 3757 sayılı Kanun (2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması ve XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Uygulanacak Hükümler Hakkında Kanun) m. 15. RG No: 20972, RG T: 26.08.1991.

günüdür (m. 2).” “Türkiye Büyük Millet Meclisi XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçimi için oy verme günü 20 Ekim 1991 Pazar günüdür (m. 15).”§§

1995 yılında alınan seçim kararı şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Seçimlerinin Yenilenmesine ve Seçimlerin 24 Aralık 1995 Pazar günü yapılmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 27.10.1995 tarihli 16 ıncı Birleşiminde (71) ret ve (1) çekimser oya karşı (279) kabul oyuyla karar verilmiştir.”***

2017 Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmesinden önce alınan son seçim kararı şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yenilenmesine ve seçimin 24 Haziran 2018 Pazar günü yapılmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 20.04.2018 tarihli 89’uncu Birleşiminde karar verilmiştir.”†††

4.4. Seçim Kararının Alınmasında İsbetli Olan Tercih

1982 Anayasası döneminde, ilk üç seçim kararı hariç, 1995 yılında yapılan erken seçimler dahil, bu tarihten itibaren seçim kararlarının tamamı parlamento kararı biçiminde alınmıştır. İsbetli olan da budur. 1982 Anayasası dönemindeki ilk üç seçim kararının kanun biçimindeki bir düzenlemenin sonucu olması, 12 Eylül 1980 sonrası seçimle teşekkül eden bir TBMM’nin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla her şeyden evvel parlamento kararı alacak bir meclis yoktur. Bunun yanı sıra, mevzuatın önemli bir kısmı kurucu meclis††† tarafından yenilenmiştir. Bu çerçevede, 10.06.1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu

§§ Bkz. RG. No: 18076, RG T: 13.06.1983; RG No: 19609, RG T: 19.10.1987; RG No: 20972, RG T: 26.08.1991.

*** TBMM K. No: 384, KT. 27.10.1995, RG. No: 22449 (mükerrer)

††† TBMM K. No: 1183, KT. 20.4.2018, RG. No: 30397 (mükerrer)

††† 12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime elkoymuştur. Daha sonra Milli Güvenlik Konseyi oluşturulmuştur. Bu Konsey; Devlet ve MGK Başkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı sıfatlarını uhdesine alan Orgeneral Kenan Evren ve diğer kuvvet komutanlarından oluşmuştur. Bakanlar Kuruluna ait görevlerin yerine getirilmesi amacıyla, 21 Eylül 1980 tarihinde Bülend Ulusu başkanlığında ve sivillerden oluşan Bakanlar Kurulu teşekkül ettirilmiştir. MGK, Bakanlar Kurulunun programını görüşüp Hükümete güvenoyu vermiş, böylece yürütme görevi Hükümete bırakılmıştır. 27 Ekim 1980 tarihinde kabul edilen Anayasa Düzeni Hakkında Kanun gereği; yasama yetkisinin Milli Güvenlik Konseyi tarafından; Cumhurbaşkanına ait görev ve yetkilerin, MGK Başkanı ve Devlet Başkanı tarafından kullanılacağı hükme bağlanmıştır. 29.06.1981 tarihinde kabul edilen 2485 sayılı Kanunla, Kurucu Meclis oluşturulacağı düzenlenmiştir. Bu Kanunun 1 inci maddesinin ilk fıkrasına göre; “Kurucu Meclis; (Milli Güvenlik Konseyi) ile, kuruluş, görev ve yetkileri bu Kanunda belirtilen (Danışma Meclisi)’nden oluşur.” Aynı Kanunun 2 inci maddesine göre; “Kurucu Meclisin görevleri: a)Yeni Anayasa’ya ve Anayasa’nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak; b)Halkoyuna sunulan ve Milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasa’nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak; c)Yeni Anayasa’nın ve Siyasi Partiler Kanununun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanununu hazırlamak; d)Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir.” şeklinde belirlenmiş ve bu görevler arasında yeni anayasanın hazırlanmasına da yer verilmiştir. Biraz önce belirtildiği gibi; kurucu meclis; MGK ve Danışma Meclisi olmak üzere iki yapıldır. 2485 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinde yer alan düzenlemeler gereği; Danışma Meclisi, her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyince seçilen 120 üye ile, Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşur. Daha önce ifade edildiği üzere Milli Güvenlik Konseyi; Devlet ve MGK Başkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı sıfatlarını uhdesine alan Orgeneral Kenan Evren ve diğer kuvvet komutanlarından oluşur.

geçici birinci maddesi^{§§§} uyarınca, 12 Eylül 1980 ihtilali sonrası ilk seçim 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrası ilk seçim kararı, Kurucu Meclisin ürünü olan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun geçici 1 inci maddesiyle başladığı dikkate alındığında, daha sonraki iki seçim kararının bu madde üzerinde yapılan değişiklikler şeklinde sürdürüldüğü görülür. Ancak daha sonraki iki seçim kararının kanun biçimindeki bir düzenleme ile gerçekleşmesi ‘olması gereken doğru bir uygulamanın sonucu olmayıp’ ilk seçim kararının kanun biçiminde alınmış olmasının daha sonraki iki seçimde de sürdürülmesinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki yukarıda da ifade edildiği üzere seçim kararının parlamento kararı biçiminde alınması bir zorunluluk olmamakla beraber, olması gerektir.

Seçim kararının şekli kanun biçiminde değil, parlamento kararı biçiminde alınmasının gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir. Birinci gerekçe, seçim kararının alınması aşamasındaki gereksiz bürokrasiyi önlemektir. Seçim kararının alınması şekli kanun biçiminde bir düzenlemeyle gerçekleştirildiği takdirde sürecin tamamlanması için Cumhurbaşkanına gönderme ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalanma zorunluluğu bulunmaktadır. Hatta bu noktada Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisi dahi vardır. Böyle bir durum ise, seçim kararının mahiyetiyle bağdaşmaz.

Seçim kararının parlamento kararı biçiminde gerçekleştirilmesinin ikinci gerekçesi, bu yöndeki karara karşı Anayasa Mahkemesine gidilmesini engellemektir. Zira eylemli içtüzük mahiyetinde olmadığı sürece parlamento kararları Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenemez.

4.5. 2017 Anayasa Değişiklikleri Sonra Seçim Kararının Mahiyeti

Çalışma konusunu yakından ilgilendiren 2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri pek önemlidir. Anayasanın 116 ıncı maddesinin ilk fıkrasına^{****} göre; Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Beşte üç çoğunluk çok yüksek bir sayıya tekabül etmektedir (360). Hâlbuki aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan düzenlemelere göre Cumhurbaşkanı dilediği zaman seçim kararı alabilir.

---

^{§§§} Geçici birinci maddenin ilk fıkrasına göre; “*Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak milletvekili seçimi için oy verme günü 6 Kasım 1963 tarihidir.*”

^{****} AY. m. 116/1; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.*”

2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri yapıncaya değin Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimlerin yenilenmesine karar vermesi bakımından özel bir çoğunluk öngörülmemiştir. Dolayısıyla seçimlerin yenilenmesi kararının Anayasanın 96 ıncı^{†††} maddesine uygun olması kâfiydi. Bu çerçevede seçimlerin yenilenmesi kararı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olmamak kaydıyla toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla alınabilmekteydi. Oysa 2017 anayasa değişiklikleri çerçevesinde TBMM'nin seçimlerin yenilenmesi yönünde bir karar alması imkânsız denecek derecede zorlaştırılmıştır. Zira seçimlerin yenilenmesine dair karar için TBMM üye tamsayısının beşte üçüne ulaşılmış olması şarttır (AY. m. 116/1).

Seçimlerle ilgili tasarruf bakımından Anayasa sadece seçimlerin yenilenmesinde özel çoğunluk aramaktadır. Zira Anayasanın 116 ıncı maddesinin ilk fıkrasının birinci cümlesi; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.*” hükmünü havidir. Fakat aynı durum seçimlerin geriye bırakılması kararına teşmil edilemez. Çünkü hukukta istisnaların dar yorumlanması esası geçerlidir. Kaldı ki genel hüküm özel hüküm mantığı kurulduğunda da aynı sonuca ulaşılır. Dolayısıyla Anayasanın 78 inci^{††††} maddesi mucibince savaş nedeniyle seçimlerin geriye bırakılması kararının verilmesi 116 ıncı maddeye göre değil, 96 ıncı maddeye göre olur.

4.5.1. TBMM'nin Toplantı ve Karar Yeter Sayıları

Anayasanın 96 ıncı maddesine göre; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır.*” Bu sayı asgari 200'dür (600x1/2=200). TBMM'nin asgari toplantı yeter sayısı üye tamsayısının üçte biridir ve toplantı yeter sayısının istisnası yoktur. Çünkü 2007 yılında Anayasada yapılan değişiklikler çerçevesinde madde metnine “*bütün işlerinde*” kaydı getirilmesi nedeniyle istisnaya yol açacak değerlendirmelerin ve çıkarımların önü kapatılmıştır. Bu değişikliğin en temel sebebi 2007 yılında yaşanan Cumhurbaşkanı seçimi krizidir. Aynı maddeye göre; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir.*” Bu çerçevede mesela 550 milletvekiliyle toplanan Meclis en az 276 kabul oyu ile karar

^{†††} AY. m. 96; “Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.*”

^{††††} AY. m. 78/1'e göre; “Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkan görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.”

alabilir. 599 milletvekiliyle toplanan Meclis asgari 300 kabul oyu ile karar alabilir. Toplantı yeter sayısından farklı olarak, karar yeter sayısı bakımından evvela istisnai karar yeter sayılarının olabileceği kaydı düşülmüş, daha sonra genel karar yeter sayısının ne olduğuna dair kurala yer verilmiştir. Bu nedenle, “*başkaca hüküm olmadığı sürece*” karar yeter sayısı toplantıya katılanların salt çoğunluğudur.

TBMM İçtüzüğüne göre; “*Salt çoğunluk belli bir sayının yarısından az olmayan çoğunluktur.*” (TBMM İçt. m. 146/1). Buna göre; salt çoğunluk çift sayılarda o sayının yarısına bir ilave edilmek suretiyle, tek sayılarda ise ilk tamsayıya yuvarlanmak suretiyle bulunur (İba, 2008: 153). Mesela 330 milletvekiliyle toplanan TBMM Genel Kurulunun asgari karar yeter sayısı 166’dır. Zira 330’un salt çoğunluğu 166’dır. TBMM Genel Kurulunda 477 milletvekilinin bulunması hâlinde ise karar yeter sayısı 239’dur. Çünkü 477’nin yarısı 238,5’tur ve bu sayıyı takip eden ilk tamsayı ise 239’dur. Kaldı ki, buçuk adam ve milletvekili olmaz. Bunların yanı sıra tek sayılarda o sayının yarısı olan buçuklu sayıya bir eklendiğinde de buçuklu sayı çıkar ve onun da ilk tam sayıya tamamlanması zorunluluğu doğar. Hâlbuki tek sayılarda o sayının yarısı olan buçuklu sayının ilk tamsayıya yuvarlanması hâlinde İçtüzükteki tanım karşılanmış olur.

Anayasanın 96 ncı maddesine göre; karar yeter sayısı ***hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.*** Buna göre; salt çoğunluk olsa bile karar yeter sayısı hiçbir şekilde TBMM üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlası olan 151’den az olmaz. Zira $600 \times \frac{1}{4} = 150$ ’dir. Buna, bir ilave edildiğine 151 elde edilmiş olur. Dikkat edilmelidir ki, 151 TBMM’nin genel karar yeter sayısı değildir. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere genel karar yeter sayısı toplantıya katılanların salt çoğunluğudur. Bununla beraber, karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasına tekabül eden 151’den az olmaz. Bu durumda TBMM Genel Kurulunda 300 milletvekili varsa karar yeter sayısı 151’dir. Çünkü 151, 300’ün salt çoğunluğudur. Genel Kurulda 299 milletvekili varsa karar yeter sayısı 150 değil 151 olur. Zira her ne kadar 299’un yarısı 149,5 olsa ve bu buçuklu sayı ilk tamsayı olan 150’ye yuvarlanmakla salt çoğunluğa ulaşılsa dahi, karar yeter sayısı için bu yeterli değildir. Çünkü karar yeter sayısı hiçbir şekilde TBMM üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasına tekabül eden 151’den az olamaz.

TBMM Genel Kurulunda bulunan milletvekili adedi 300 ve daha yukarısı ise karar yeter sayısı bakımından salt çoğunluk kuralı uygulanır. TBMM Genel Kurulunda 299 ve daha az sayıda milletvekili varsa karar yeter sayısı bakımından salt çoğunluğa değil asgari karar yeter sayısına itibar edilir.

Şimdiye dek ifade edilenlerin yanı sıra “*acaba, asgari toplantı yeter sayısı olan ikiyüz ile toplanan meclis karar alabilir mi?*” sorusuna verilecek cevap olumludur. Çünkü 200

milletvekili ile toplanan Meclis üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlası olan 151 kabul oyuna ulaşmak suretiyle karar alabilir. Ayrıca Meclis toplanabiliyorsa karar da alabilmesi gerektiği ve bu amaçla toplandığı göz ardı edilmemelidir. Bütün bunlar dikkate alındığında TBMM'nin, seçimlerin yenilenmesine karar vermesinden farklı olarak, seçimlerin ertelenmesine yüz elli bir milletvekilinin kabul oyuyla dahi karar verebileceği sonucu ortaya çıkar.

4.5.2. 2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Seçim Kararının İrdelenmesi

TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar vermesindeki zorlukların aşılması bakımından, bu tasarrufun 'parlamento kararı' biçiminde değil de 'şeklî kanun' biçiminde alınmasının imkân dahilinde olduğu yönünde bir düşünce ileri sürülebilir. Bu düşünce, usul saptırması hususu saklı kalmak üzere, savunulması zayıfta olsa ileri sürülmeye değer bir düşüncedir. Usul saptırması, kanunla düzenlenmesi gereken bir hususun TBMM kararı ile düzenlenmesidir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001: 285-289).

Seçim kararlarının parlamento kararı biçiminde alınması yönünde bir teamül oluştuğuna göre ve Anayasanın 116 ıncı maddesinde de "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.*" ibareleri arasında "**karar**" kelimesinin geçtiği belirtilmelidir. Bu ibareler arasında '**karar**' kelimesinin tercih edilmiş olması nedeniyle biraz önceki düşüncenin savunulabilirliğinin ve pratiğe dökülme kabiliyetinin ihtimal dahilinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü 116 maddede, *kanun* kelimesi değil, **karar** kelimesi geçmektedir. İstisnai hükümler saklı kalmak üzere kanunların kabulünde aranan çoğunluk 96 ıncı maddede yer alan düzenlemelere göredir. Bu durumda, geçmişte örnekleri olduğu üzere, TBMM, "seçimlerin yenilenmesi kararı" şeklindeki tasarrufunu kanun biçiminde de gerçekleştirebilir.

Seçim kararı münhasıran parlamento kararı biçiminde alınması gereken kararlardan değildir. Seçimlerin yenilenmesi tasarrufu bakımından Anayasa, bu tasarrufun "karar" şeklinde alınması hâlinde üye tamsayısının beşte üçüne ulaşılması gerektiğini düzenlediğine göre bu istisnai ve özel bir durumdur, dolayısıyla dar yorumlanması gerekir. Seçim kararının kanun şeklindeki bir düzenlemeyle alınması hâlindeyse genel kurallar uygulanır. Çünkü anayasa değişiklikleri hakkında kanunlar (AY. m. 175), af kanunları (AY. m. 87) gibi özel çoğunluğun arandığı açıkça zikredilenler hariç, kanunlarda kabul sayısı 96 ıncı maddeye tabidir. Böyle bir durumda usul saptırması olduğundan söz edilmesi savunulması zayıf bir ihtimaldir. Dolayısıyla yasama yetkisinin genelliği ilkesi uyarınca "**seçim kararının**" kanuna konu edilmesine yasal bir engel bulunmamaktadır. Lakin seçim kararının parlamento kararı biçiminde alınmasından farklı

Sonuç

2017 yılı anayasa değişiklikleriyle benimsenen hükümet modeli nedeniyle seçim kararının şekli kanun biçiminde değil, parlamento kararı biçiminde alınması elzem hâle gelmiştir. Kuvvetler ayrılığı sistemi olan başkanlık sisteminden mülhem Türkiye tipi Cumhurbaşkanlığı sisteminin, yasama ile yürütme organlarının sert-katı ayrılığı esası üzerine kurulmak istenen bir sistem olduğu anlaşılmaktadır.

2017 anayasa değişiklikleri sonrası, TBMM'nin erken seçim kararı alması imkânsız denecek kadar zorlaştırılmıştır. Çünkü TBMM'nin erken seçim kararı alması asgari, üye tamsayısının beşte üçünün oyu ($600 \times 3/5 = 360$) ile mümkündür. Burada amaç, erkler içerisinde yürütmeyi ziyadesiyle ön plana çıkarmak, âdete yürütme uygun görmediği sürece seçimlerin yenilenmesini engellemektir. Bu düzenlemelerin istikrar sağlanması amacıyla yapıldığı düşünülebilir. Ancak istikrar sadece her şeyin yürütmenin tahakkümüne bırakılmasıyla sağlanamaz. Hatta böyle bir tercih çoğu zaman istikrarsızlığın sebebi olabilir. Zira yürütmenin yasama karşısında aşırı güçlendirilmesi yasamanın yürütme karşısında silikleşmesine ve yürütmeyi dengeleme fonksiyonunu kaybetmesine yol açabilir. Böyle bir durum hukuk devletinin temel gerekleri arasında yer alan kuvvetler ayrılığı prensibinin anlamsızlaşmasıyla sonuçlanmasına ziyadesiyle uygundur.

2017 anayasa değişiklikleri çerçevesinde TBMM'nin seçimlerin yenilenmesi yönünde tasarrufta bulunması istisnai bir hâl almıştır. Oysa 2017 anayasa değişikliklerine dek, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararının verilmesinde aslolan bu tasarrufun TBMM'ye ait olmasıydı. Gerçekten de 2014 yılında Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi hâli hariç, seçimlerin yenilenmesi kararlarının tamamı TBMM tarafından verilmiştir. Ezcümle 2017 değişiklikleri öncesi kural olan hâl, değişiklikler sonrası istisnaya dönmüştür.

Seçim kararı alınması için bu derece zor bir sayı şartı getirilmişken, sürece Cumhurbaşkanının katılması hem hükümet modelinin gerekleriyle, hem seçim kararının mahiyetiyle bağdaşmaz. Lakin Anayasanın 116 ncı maddesinde kanun değil "karar" kelimesinin tercih edilmiş olması nedeniyle seçim kararının parlamento kararı biçiminde alınması hâlinde özel çoğunluğa ulaşılması gerektiği, seçimlerin yenilenmesi tasarrufunun şekli kanun biçiminde alınması hâlinde ise böyle bir çoğunluğun değil, Anayasanın 96 ncı maddesindeki çoğunluğun elde edilmesinin yeterli olacağı ifade edilebilir. Mamafih, 2017 Anayasa değişiklikleriyle TBMM'nin erken seçim kararı almasıyla ilgili zorlaştırıcı düzenlemelere dönük çıkış kapısı mahiyetindeki eleştirel görüşlerimiz saklı kalmak üzere, TBMM'nin iç işleyişiyle ilgili yönün

ağır basması nedeniyle seçim kararının parlamento kararı biçiminde alınması gerektiği hususunda isabet olduğu belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

Akyılmaz, H. (2019). *Yasama Yetkisi*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı.

Aldıkaçtı O. (1982). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Aliefendioğlu, Y. (1991): “Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Anayasa Yargısı”. *Amme İdaresi Dergisi*, 24 (3).

Anayurt, Ö. (2018). *Anayasa Hukuku Genel Kısım*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Arslan, Z. (2005). *Anayasa Teorisi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Başgil, A. F. (1939). *Türkiye Teşkilat Hukuku Nizamname Mefhumu*. İstanbul: Kenan Basımevi.

Canıklıoğlu, M. D. (2010). *Anayasal Devlette Meşruiyet*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Çağlar, B. (1989). *Anayasa Bilimi*. İstanbul: Kardeşler Matbaası.

Dal, K. (2006): *Anayasa Hukuku*. Ankara: Alter Yayınları.

Demir, F. (1998). *Anayasa Hukukuna Giriş*. İzmir: Barış Yayınları.

Erdem, F. H. (2012). *1982 Anayasası'nın Analizi*. Ankara: Orion Yayınları.

Erdoğan, M. (2005). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Orion Yayınevi.

Fendoğlu, H. T. (2018). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Gören, Z. (1999). *Anayasa Hukuku*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını.

Göze, A. (2007). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş.

Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi C. I*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Has, V. (2009): *Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları Ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Çalışma Düzeni*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Hazır, H. (2009). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Alter Yayınları.

İba, Ş. (2008). *Anayasa Hukuku Ve Siyasal Kurumlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Keskinsoy, Ö. (2019). *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Monopol Yayınevi.

Kubalı, H. N. (1969). *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul: İühf. Yayınları.

Kürkçüer, O. M. (1965). *Esas Teşkilat Hukuku*. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti.

Özbudun, E (2017). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi.

Özer, A. (2009). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Rumpf, C. (1995). *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*. (Çev. Burak Oder). Ankara: Friedrich-Naumann Vakfı Yayını.

Soyaslan, D. (1990). *Yürütme Organının Suç Ve Ceza Koyma Yetkisi*. Ankara: Kazancı Hukuk Yayınları.

Soysal, M. (2001). *Anayasa Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi.

Tanör, B. Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Teziç, E. (1972). *1961 Anayasası'na Göre Kanun Kavramı*. İstanbul: İühf. Yayınları.

Teziç, E. (2003). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Dağıtım Aş.

Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar Ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Ekin Yayınları.

Tunç, H. (2018). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*. Ankara Gazi Kitabevi.

“<http://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>”, E.T: 19.02.2020.

AFRICA: A Constant Battlefield of Great Power Rivalry

Buğra SARI*

Geliş Tarihi (Received): 24.10.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 30.01.2020

Abstract

This study examines the objectives and motivations of three different episodes of great power rivalry in Africa. The first was the colonial rivalry among European powers in the second half of the 19th century, called the “scramble for Africa”. The second was the rivalry between the USA and the Soviet Union during the Cold War era as an extension to the global East-West ideological confrontation. The third is taking place today between the USA and China as a result of China’s extensive economic, political and cultural involvement in Africa that threatens the US global hegemony. Analyzing these three eras of great power rivalry in Africa, the study reveals the different underlying dynamics and features of each era, including the different strategies that great powers adopted to achieve their objectives within each era.

Keywords: *Africa, China, European Powers, the US, the USSR*

JEL Classification: F50, F59, N47

---

* Assist. Prof. Dr., Turkish National Police Academy, Institute of Security Sciences, Department of International Security, bugrasari1988@gmail.com

Büyük Güçlerin Sürekli Bir Mücadele Alanı: AFRİKA

Öz

Eldeki bu çalışma Afrika kıtası üzerindeki farklı dönemlerde medyana gelen büyük güçler arasındaki mücadelelerinin amaçları ve motivasyonlarını ele almaktadır. Birinci mücadele Avrupalı güçler arasında 19. yüzyılın ikinci yarısındaki vuku bulmuş olan “Afrika Talanı”dır. İkincisi, Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki küresel Doğu-Batı mücadelesinin kıtaya yansması olmuştur. Kıta üzerinde hali hazırdaki büyük güç mücadelesi Çin ve ABD arasında yaşanmaktadır. Nitekim 2000’li yılların başından itibaren Çin’in Afrika ile büyüyen ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri ABD’nin küresel hegemonyasına meydan okuyacak boyutlara ulaşmıştır. Çalışma Afrika kıtası üzerinde geçmişten günümüze bahsi geçen bu üç farklı büyük güç mücadelesi dönemine odaklanarak, her dönemin kendine has özelliklerini ve bu dönemleri şekillendiren büyük güçlerin amaç ve stratejilerini ortaya koymaktadır.

***Anahtar Kelimeler:** Afrika, Çin, Avrupalı Güçler, ABD, Sovyetler Birliği*

***JEL Sınıflandırması:** F50, F59, N47*

Introduction

Africa, covering about one-fifth of the world's land surface, is the second largest continent after Asia. It is bounded on the north by the Mediterranean Sea, on the south by the intersection of the Atlantic and Indian oceans, on the east by the Red Sea and the Indian Ocean, and on the west by the Atlantic Ocean, making it a key hub of world trade throughout history. In addition to its strategic location, the continent has had abundant and valuable natural resources, including large global shares of gold, silver, iron ore, diamonds, sugar and salt since antiquity. In the modern era, its resources have diversified for use in military products and key industries, such as oil, natural gas, uranium, thorium, chromium, cobalt, copper, zinc, titanium, platinum, zirconium, manganese, lithium and phosphates. Because of these reserves, Africa has always drawn attention of outside powers. Hence, Africa has been subjected to the imperialist designs of great powers throughout history.

The earliest great power rivalry in Africa happened between the Portuguese and Ottomans in the 16th century, when the former's activities challenged the latter's sovereignty in Abyssinia. The subsequent was the rivalry among European powers in the second half of the 19th century for the brutal partition of Africa, known as the "scramble for Africa". During the Cold War, the continent became an extension to the global East-West confrontation between the United States (the US) and the Soviet Union (USSR). While the sudden collapse of the USSR in the 1990s left the US without any rival in the continent, its dominant position was soon challenged by the rise of China. Since the 2000s, China has increasingly engaged with Africa in parallel with its economic boom and the increasing proven energy reserves of the continent. China's extensive involvement threatens US global hegemony. As a result, a new great power rivalry in the continent has emerged in the 21st century between the US and China.

Focusing on the great power rivalry in Africa, this study examines historically the objectives and motivations of great powers in the continent. It first discusses the colonial rivalry that began with Portuguese imperial designs and intensified at the end of the 1800s with the arrival of other European powers. It then considers East-West rivalry during the Cold War era. Finally, it focuses in great detail on the latest great power rivalry between the US and China. Analysis of these three eras of great power rivalry in Africa reveals the different underlying dynamics and features of each one, including the different strategies that great powers adopted to achieve their objectives within each era.

1. Colonial Rivalry in the Continent

Although it is geographically connected to Europe and Asia, vast areas of the African continent other than its shores were unknown to outsiders until the beginning of the 19th century. For many centuries, Africa's wealth, such as gold and other valuable materials, had been brought to great civilizations outside the continent by Islamic empires along caravan routes from its interior to its coasts, making the discovery of deep Africa not a great concern (MacKenzie, 1983, p.11).

Once, however, the Portuguese had appeared five centuries ago as the first European colonists in Africa, the continent gradually became a zone of rivalry between Eastern and Western civilizations. The story of the scramble for Africa thus naturally begins with Prince Henry the Navigator of Portugal, who sent fleets around the continent and claimed territories along the coasts (Nutting, 1971, p. 22). As part of Prince Henry's expeditions, Portuguese sailors, merchants and Christian missionaries intensified their activities in the continent. As a result, Portuguese coastal trading stations were established to transfer raw materials to the homeland. However, since the profit from these raw materials failed to satisfy Portuguese appetites, Portuguese merchants also engaged in the slave trade to cover the costs of their expeditions to the continent (da Veiga Pinto, 1979, p. 119).

Portuguese expeditions in the 15th and 16th centuries to Abyssinia, in north east Africa, were prompted mainly by economic motives, although religious ideals, such as converting heathens to Christianity while seizing their lands, also played a part (Abramova, 1979, p. 17). Portuguese economic and religious activities thus caused an early, albeit geographically limited great power rivalry by challenging the Islamic Ottoman Empire's sovereignty over Abyssinia. Portugal had two main economic objectives (Nutting, 1971, p. 24; da Veiga Pinto, 1979, p. 119; MacKenzie, 1983, p. 11). The first was to divert the trade route for exporting Sudanese gold to Europe via North Africa. The second was to find a sea route to India's silk and spice markets. Both objectives upset Ottoman hegemony over East-West trade relations. The Ottomans therefore attempted to curb Portuguese advances in East Africa but failed because their ocean-fighting warship technology lagged far behind that of Portugal (Orhonlu, 1996, p. 32). Consequently, Portuguese fleets took control of the entrances to the Persian Gulf and the Red Sea, and East Africa's coasts, from Socotra to Mozambique (Nutting, 1971, p. 25).

As Portuguese supremacy declined, Dutch, British and French colonial activities began in the late 16th century. Although these were limited to trading in raw materials and slaves in

fortified coastline stations (Keltie, 1966, p. 5; Vandervort, 1998, p. 35),¹ these Europeans became interested in Africa's interior in the first half of the 19th century once they realized there were more opportunities for increasing their wealth. During this period, Africa became an important producer of commercially valuable commodities for Europe, such as palm oil, groundnuts, ivory, spices, gold and diamonds (MacKenzie, 1983, p. 13). The mid-19th century also saw intensified efforts by Europeans to explore the interior. While initially these explorers mainly aimed to make geographical and natural observations, by the 1870s they had become more connected with efforts to occupy, divide and colonize Africa. Accordingly, their activities gained nationalistic sentiments such as outdoing the activities of explorers from rival European powers in the colonialist scramble for the continent (MacKenzie, 1983, pp. 13-14).

Unsurprisingly, this new momentum in the exploration of Africa also coincided with the emergence of new powers in European politics, most notably Germany, Italy and Belgium. After their unifications, their demands for a share of Africa's wealth caused new colonial rivalries over African territories (see Keltie, 1966, pp. 5-11; Pakenham, 1991, pp. 141-256). It soon became clear that this rivalry could cause conflict among the great powers when France and King Leopold II of Belgium clashed over their interests in the Congo basin. As a skilful diplomat, who knew the costs of international tensions with the traditional colonial powers to acquire overseas colonies in Africa, Otto von Bismarck of Germany therefore called an international conference in Berlin to agree rules and procedures to peacefully occupy, divide and colonize Africa. The conference successfully prevented war between the European powers as they agreed on the rules and borders of partition through effective occupation. Thus began the great powers' remarkable "scramble for Africa", which was the most rapid period of imperial expansion in world history (Brooke-Smith, 1987, p. 1). At the time, only 10 percent of the continent was under formal European rule, but this had increased to almost 90 percent by 1914, with only two independent African states left after the scramble: Liberia and Ethiopia (Lucas, 1966, pp. 15-16; MacKenzie, 1983, pp. 13-14).

Regarding the nature of the great power rivalry of the time, historians have presented numerous accounts of the scramble. Their explanations focus on a mixture of economic, strategic, political and cultural factors. However, because they fail to capture the full story due to highlighting one factor over the others, it is better to discuss them eclectically rather than emphasizing one. Robinson and Gallagher (1962, pp. 593-640), for example, mainly emphasize

---

¹ Before the 1870s, European holdings in interior Africa were quite limited. Portugal had an entity in today's Angola, Guinea-Bissau and Mozambique. Britain owned commercial ventures in the so-called Oil Rivers region in today's Nigeria. France expanded up the Senegal River towards Western Sudan.

Britain's geopolitical strategic concerns. They suggest that Britain was forced to saddle itself with new territorial responsibilities in Africa in response to a French strategic challenge to the security of the Upper Nile and Egypt, which safeguarded the Suez route to India. In contrast, Fieldhouse (1961, p. 205) highlights diplomatic relations, with territorial negotiations over the scramble viewed as "an extension into the periphery of the political struggle in Europe". Sanderson (1974, p. 9) and Barnhart (2016, pp. 385-419) considers national self-esteem as the key motive for annexations in Africa, related to the imperialism of prestige or "status competition", such as French and Italian rivalry over Tunisia in 1881. The crucial factor behind France's annexation of Tunisia, accordingly, was not material interests but the belief that failure to act would be viewed as a humiliation for France at the hands of the Italians. Similarly, Langer (1951, p. 281) argues that the dominant factor in the minds of Italian decision-makers was a conviction that the country would look more like a great power if it imitated others by acquiring colonies in Africa. Finally, both Wehler (1970, pp. 119-155) and Stengers (1972, pp. 248-275) claim that economic factors caused the scramble in that European leaders were concerned about the stagnation of Europe's economy. Africa thus offered potentially rich markets to ease the economic pressure.

2. East and West Rivalry during the Cold War Era

Nearly all former colonies in Africa gained independence from Europe's colonial powers in a 20-year period after World War II. However, this was also a new era of great power rivalry in the continent as the major victors of World War II, the US and the USSR, emerged as the world's most powerful states. World politics became dominated by the rivalry between these superpowers, known as the Cold War.

At first glance, the African continent seemed peripheral to US-USSR rivalry. However, it soon became clear during the Cold War that East-West competition had global effects, including rivalry in Africa. As Maxwell (1980, p. 515) rightly notes, "any separation of Africa from the complex web of East-West relations [is] impossible". However, this does not mean that Africa topped the Cold War rivals' agenda on its own as it was too poor and peripheral. Instead, it only gained importance in parallel to its role in the new superpower rivalry. As Kitchen (1983, p. 14) puts it,

the only sure way of keeping an African item from sliding off the agenda of the US secretary of state's morning staff meeting is to package it with East-West wrappings. Attaining presidential level of attention for an African policy initiative is more complicated and protracted but establishing a connection between the proposed action and US global concern - that is, the Soviet Union - is again mandatory.

Superpower interest in Africa was therefore mainly shaped by the general US-USSR relationship, based on the Cold War East-West cleavage (Akindele, 1985, p. 128; Orwa, 1985, p. 96; Thomson, 2004, p. 152).

More specifically, both the US and the USSR portrayed themselves as natural allies of newly independent African countries because they had not participated in the scramble for Africa in the previous century. In addition, the USSR actually had an advantage due to its socialist worldview, which shared African nationalists' anti-imperialist sentiments, rooted in the continent's colonial past. Unsurprisingly, many newly independent African states proclaimed themselves to be socialist (Thomson, 2004, p. 152). Regarding the Soviet leadership's view of the ideological links between the USSR and Africa, Brayton (1979, p. 253) suggests that "Africa offer[ed] maximum gains for winning world influence with minimum risks to the Soviet Union". As part of this, the USSR forged fraternal links with the radical governments of Ghana, Guinea and Mali, and three Marxist-Leninist states, Angola, Mozambique and Ethiopia (Thomson, 2004, p. 152). The main concern for US policymakers, in this respect, was that any African state that followed socialism could tilt the overall global balance towards the USSR. Hence, the US designed its continental policies to prevent countries with nationalist and anti-imperialist sentiments from becoming Soviet satellites (Thomson, 2004, p. 155).

Supplementing the ideological dynamics of the superpower rivalry in Africa, both the US and the USSR had economic and strategic reasons to engage with the continent. For example, the USSR was interested in Africa's strategic mineral resources, traditionally controlled by the US and Europe. Hence, by improving relations with African states, especially Zaire and South Africa, the USSR could secure the strategic resources needed to maintain the pace of its military projects and space programme. More importantly, by dominating African resources, the USSR could also prevent the West accessing them (Thomson, 1980, p. 217). Soviet plans for African resources seriously concerned the US since it depended on them to feed its industry. For instance, 99 percent of the US's cobalt requirements were met by imports from Zaire, 98 percent of manganese requirements by Gabon and South Africa, about 45 percent of platinum requirements by South Africa, 91 percent of chromium requirements by South Africa and Zimbabwe, and 40 percent of petroleum requirements by Algeria, Angola, Congo, Libya and Nigeria (Adelman, 1980, pp. 17-19; Oude and Clough, 1980, pp. 82-84; Shafer, 1982, pp. 154-157; Orwa, 1985, pp. 102-103).

In addition to strategic resources, Africa's location also made it an important sphere of superpower rivalry during the Cold War. For example, West Africa was a critical asset in military calculations because it lay on the North Atlantic coastline. South Africa overlooked Cape Hope, which was a strategic supply route between the Atlantic and Indian Oceans. Finally, East Africa was adjacent to the oil-rich Middle East and supply routes passing through the Gulf of Aden and the Persian Gulf.

Until the 1970s, the USSR's initial failures to establish African bases enabled the US to hold key strategic locations in and around the continent. The US first gained a foothold after World War II when it started a military relationship with Liberia. The two sides signed a military agreement in which the US pledged to defend Liberia from external attack. In 1949, the US extended its relations to South Africa through military cooperation. By the 1950s, the US had acquired bases in Libya and Morocco, and built communication facilities in Ethiopia (Orwa, 1985, pp. 96-97).

While the US was gradually strengthening its position, the USSR's only attempt to gain a foothold before the 1960s occurred immediately after World War II when it demanded sovereignty of Libya and Massawa in Eritrea, which are strategically important for operations in the Mediterranean and Red Sea, respectively. However, these efforts proved futile (Orwa, 1985, p. 96). Despite forging a close alliance with Egypt, the USSR was unable to establish any naval or air bases. Egyptian President Anwar Sadat eventually expelled Soviet military advisors in 1972 upon Soviet refusal to provide Egypt with offensive weapons, which Egypt was considering important to alter balance of power with Israel (The New York Times, 1972). Similarly, Soviet attempts during the 1960s to acquire bases in Ghana and Guinea also failed (Orwa, 1985, p. 104). This did not, however, discourage the USSR, which finally gained an airfield in Guinean Conakry. This was a strategic asset as the USSR could monitor US movements in the Atlantic (Thomson, 2004, p. 155). In 1974, the USSR established shore-based facilities in Somalian Berbera in return for military aid, worth up to \$450 million (Adelman, 1980, p. 11). The USSR evacuated Berbera base in 1977 when Somalia attempted to invade Ethiopia, which had a socialist government. In return for assisting Ethiopian government, the Soviets acquired a military base in the port of Massawa on the Red Sea. The importance of this base increased after the USSR acquired another coastal base in Aden in South Yemen. The two bases lie at each end of the Gulf of Aden, where the Red Sea and Indian Ocean meet. Thus, the Soviets achieved an invaluable strategic asset for harassing the West's oil supply route from the Middle East (Kitchen, 1983, p. 17).

The US responded to these East African assets by taking over the ex-Soviet Berbera base in Somalia. The US also acquired military facilities in Mombasa, Kenya and improved military ties with Egypt and Sudan, which neighbour Ethiopia (Coker, 1982, pp. 125-126). These countries were made available for the US Rapid Deployment Force to react quickly against any development threatening Western interests in East Africa, the Middle East, the Gulf of Aden or the Persian Gulf (Orwa, 1985, pp. 104-105).

To achieve their objectives, the US and USSR both employed economic and military aid programs as means of influence, which they used highly selectively. Only those governments with pro-Western sentiments were eligible for the US aid programme. However, this contradicted overall US foreign policy since strategic interests were put ahead of liberal values, such as democracy and human rights. Consequently, the US did not hesitate to provide economic and military assistance to brutal regimes in Zaire and South Africa (Thomson, 1996; Sari, 2012, pp. 98-99). Conversely, the USSR's aid programme was available only to countries opting for the non-capitalist road with a commitment to Marxism-Leninism (Lawson, 1988, p. 502; Akindele, 1985, pp. 134-135).

3. A New Era of Great Power Rivalry in Africa²

Following the dissolution of the USSR, the worldwide Cold War ideological confrontation ended, leaving the US as victor and apparently the single great power in world politics. Since US interest in Africa during the Cold War had been mainly a response to USSR involvement, Africa inevitably lost its place in US strategic projections for the post-Cold era, and thus global power rivalry. This is evident in an August 1995 US Department of Defense (DOD) report, "U.S. Security Strategy for Sub-Saharan Africa". According to the report,

America's security interests in Africa are very limited. At present we have no permanent or significant military presence anywhere in Africa: We have no bases; we station no combat forces; and we homeport no ships. We do desire access to facilities and material, which have been and might be especially important in the event of contingencies or evacuations. But ultimately we see very little traditional strategic interest in Africa (DOD, 1995).

However, US disinterest soon disappeared once China emerged as a rival to US global hegemony and became extensively involved in Africa following new oil discoveries. China's economy has been remarkably successful since it implemented free-market reforms in 1979 (Yueh, 2007, p. 35), with GDP growing over 9 percent per annum. Driven by this momentum,

---

² For the theoretical explanation of the current Sino-US rivalry in Africa in great detail through neorealist lenses, see Sari (2019).

China has become the world's second largest economy after the US, and has the highest GDP on a purchasing power parity basis (World Bank, 2018).³ Having risen to such a status, China constantly needs to expand its markets and secure reliable resource supplies to sustain its rapid economic growth. Africa is thus probably the most important area of operations for China. Since the 1990s China's involvement has dramatically diversified and deepened, with extensive economic investments, intense educational, cultural and political interactions, and growing military ties. These developments threaten US global hegemony.

3.1. China's Rise in Africa

China's active engagement is closely related with Africa's proven energy reserves. Whereas it was of only minor economic interest for diamonds and strategic mineral reserves in the 1970s and 80s, Africa's importance in energy markets has increased following the latest oil discoveries. Africa's proven oil reserves was estimated at 7.2 percent of world reserves in 2017 (British Petroleum, 2019). While this still lags far behind the Middle East, discoveries of proven reserves accelerated from 77.2 thousand million barrels in 1998 to 125.3 thousand million barrels in 2017. Moreover, the US Department of Energy (DOE) predicts that the combined oil output of African producers will rise by 91 percent between 2002 and 2025 (DOE, 2005; *see also* Klare and Volman, 2006/b, p.611).

Given its rising need for reliable supplies as it is no longer self-sufficient in oil, China's interest in Africa has intensified enormously. It had become self-sufficient in energy after production started in the Daqing oil field in 1963. However, its oil consumption has exceeded production since 1993, when it produced 2.8 million barrels of oil per day (mbpd) while consumption was 3 mbpd. Since then, the gap between production and consumption has accelerated. Chinese demand for oil doubled within a decade between 1995 and 2005, from 3.3 to 6.6 mbpd, while oil production only rose from 2.9 mbpd to 3.6 mbpd. By 2018, China consumed 13.5 mbpd while oil production reached only 3.7 mbpd (British Petroleum, 2019). Consequently, China is now the world's largest importer of crude oil.

The widening gap between China's oil production and consumption raised concerns in Chinese decision-making circles. The increasing dependence on imported oil meant that China had to participate in the global oil market. Chinese leaders therefore adopted a "going out" strategy to secure and diversify oil supplies. Implementation of this strategy made Africa soon become the most important part of China's efforts to diversify external oil sources. Since the

---

³ While Chinese GDP (ppp) was \$25,361,740.19, US GDP (ppp) was \$20,494,099.85.

end of the 1990s, China has extensively engaged with African countries, diplomatically, economically, militarily and culturally.

China's rising interest in Africa was symbolized by the introduction of the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC), initiated at the Ministerial Conference in Beijing in 2000. FOCAC has cemented China's relations with African countries through a robust economic agenda, which combines three main elements: aid, investment and trade. Regarding aid, Beijing has provided many African nations with debt relief worth billions of US dollars (Gill, Huang and Morrison, 2007, p. 8; Broadman, 2007, p. 275; Hofstedt, 2009, p. 80). China has also granted loans, which have gradually increased since 2005 from \$4.5 billion in 2006 to \$30.4 billion in 2016 (SAIS China Africa Research Initiative, 2019). However, these loans are mainly distributed to resource rich countries, such as Angola, Mozambique, Nigeria, Sudan, Zimbabwe and South Africa.

China's foreign direct investment (FDI) has grown rapidly, from \$491 million in 2003 to \$9.3 billion in 2009, \$34.6 billion in 2015 and \$43.2 billion in 2017 (SAIS China Africa Research Initiative, 2019), although this is also mainly allocated to resource rich countries. The most powerful indicator of China's emerging interest in Africa is trade. In the 1990s, prior to implementing the "going out" strategy, China-Africa annual trade volume was below \$10 billion. Since then, however, it has grown dramatically, from \$10 billion in 2001 to \$71.2 billion in 2007, when China overtook Britain and France to become Africa's second largest trading partner after the US (Hofstedt, 2009, p. 80; SAIS China Africa Research Initiative, 2019). By 2010, it had reached \$120 billion, surpassing US trade at \$113.3 billion (SAIS China Africa Research Initiative, 2019; The US Census Bureau, 2019). It has since increased further, to over \$200 billion in 2015 (SAIS China Africa Research Initiative, 2019; The US Census Bureau, 2019) and \$204 billion in 2018 (Ministry of Commerce, Peoples Republic of China, 2019).

As Wang and Bio-Tchané (2008) point out, it is particularly noteworthy that Africa's exports to and imports from China have risen by more than 40 percent and 35 percent, respectively, which is significantly higher than growth in world trade at 14 percent and commodity prices at 18 percent. More interesting, the composition of China's trade with Africa is not exploitative. On the contrary, unlike the US approach, it reflects the comparative advantages of each partner rather than serving any unilateral Chinese interest in exploiting natural resources. Evidence of this is the fairly even import-export balance (see Figure 1). While China mainly imports oil, other energy sources (about 60 percent), and strategic minerals and

metals (about 15 percent), Africa mainly imports manufactured products, machinery and transport equipment (about 75 percent).

The striking feature of China's aid to Africa is its "no strings attached" approach. That is, aid is based on the principle of non-interference in the domestic affairs of recipient countries. As China's then deputy foreign minister, Zhou Wenzhong, put it in 2004 regarding aid to Sudanese government accused of massive and systematic human rights violations, "Business is business ... We try to separate politics from business ... Secondly, I think the internal situation in the Sudan is an internal affair, and we are not in a position to impose upon them" (French, 2004). This principle of non-interference gives China an advantage over the US, whose aid is tied to structural reforms as conditions imposed by Western values, such as democracy, human rights and liberal economy. This has made African countries see Chinese aid a valuable alternative to the US (Alden, 2005, p. 156; Taylor, 2006, pp. 939-94; Pant, 2008, pp. 36-37).

To further strengthen its presence, China supplemented its extensive economic engagement with activities in media, education and culture. These are skilfully and harmoniously used by China to present itself a friendly power. In 2010, for example, China's state news agency, *Xinhua*, broadcasting in English and French, expanded to 33 offices across the continent (Shinn and Eisenman, 2012, p. 198). Confucius Institutes are critical to cultural dissemination strategy of China. There are around 38 Confucius Institutes and Confucius classrooms across 27 African countries. These are designed to orient Africans increasingly towards China by raising awareness of Chinese language and culture (Ongodia, 2017, p. 41).

China also has an increasing military presence in Africa. In the 2000s China's military and security goals in the continent were quite limited to United Nations peacekeeping missions and anti-piracy activities. Since then, its military presence has progressed to acquiring its first overseas military base in Djibouti in 2017. According to a report by the US-China Economic and Security Review Commission (2017, pp. 171-172), the Djibouti base will serve as an important strategic asset as it is located on "a key chokepoint for sea lines of communications between the Red Sea and the Indian Ocean, through which travels a large portion of hundreds of billions dollars in trade between China and the Middle East and Europe." The base's location is also particularly sensitive for the US because it is close to Camp Lemonnier, one of the largest and most critical overseas US military installations, and the centre of US African Command (AFRICOM) facilities. US officials therefore fear that the Chinese military could spy on US military activities.

3.2. Implications of China's Rise for the US Interests in Africa

China's strengthening ties with African countries through aid, investment, trade and the vigorous introduction of the Chinese way of life challenge US foreign policy goals and its vision for the continent in several ways. The first challenge is that China's quest for African oil is a deliberate attempt to block oil supplies to other importing countries and keep the US out of Africa's energy market (Brookes and Shin, 2006, pp. 2-4; Klare and Volman, 2006/a, pp. 303-306; Conteh-Morgan, 2018, pp. 40-41). Some western analysts even predict that China could be able to threaten both US and global energy security by locking up Africa's oil supply (Hanauer and Morris, 2014, p. 105). As the 2006 Report to Congress of the US-China Economic and Security Review Commission (2006: 95) emphasized, "China's strategy of securing ownership and control of oil and natural gas assets abroad could substantially affect U.S. energy security-reducing the ability of the global petroleum market to ameliorate temporary and limited petroleum supply disruptions in the United States and elsewhere".

The second challenge is China's "no strings attached" engagement policy. This is claimed to encourage misrule, corruption and human rights violations by supporting oppressive and destitute African regimes, thereby undermining the US vision of Africa governed by democratic regimes that respect human rights and embrace liberal free market principles embodied in the IMF and World Bank (Hilsum, 2005, p. 421; Brookes and Shin, 2006, pp. 1-5; Pham, 2006, pp. 249-250; Carmody and Owusu, 2007, pp. 512-515; Sun, 2014, pp. 6-7; Conteh-Morgan, 2018, pp.40, 43). As a hearing report in the US House of Representatives (2018: 1) notes, "While a number of African nations have welcomed Chinese engagement and investment, it often comes at a very high cost, with tendency to adopt the worst practices that prop up kleptocrats and autocrats".

The third challenge is the implications of China's extensive engagement for US global hegemony (Gill et al., 2007: p. 5; U.S. Congressional Research Service, 2008, p. 4; Conteh-Morgan, 2018, p. 44). That is, Chinese expansion in Africa is part of an overall strategy to confront the US globally. The assumption is that as the US rebalances the Asia-Pacific region to contain Chinese influence there, China has responded by shifting its attention westward to Africa to escape US containment (Rotberg, 2008, p. 2; Sun, 2014, p. 7).

3.3. The US Response to China's Rise in Africa

Faced with these challenges, the US has realized that it needs to engage with the continent more seriously. While there the rivalry was mild or moderate at most during the Clinton and Bush Administrations, it intensified during the Obama Administration (Conteh-

Morgan, 2018, pp. 39). For instance, Obama's secretary of state, Hillary Clinton, publicly criticized China's presence in Africa during an 11-day trip to the continent, when she warned African countries about cooperating with powers that are exploiting the continent's resources. Clinton also praised the US stance: "America will stand up for democracy and universal human rights even when it might be easier or more profitable to look the other way, to keep the resources flowing" (Smith, 2012; Ghosh, 2012). Describing Clinton's remarks as a "U.S. plot to sow discord between China [and] Africa, China's state-owned *Xinhua* news agency replied that "Whether Clinton was ignorant of the facts on the ground or chose to disregard them, her implication that China has been extracting Africa's wealth for itself is utterly wide of the truth" (Embassy of the PRC in the Republic of Kenya, 2012).

Sino-US rivalry in Africa has become even more evident in the Trump administration's new Africa strategy, announced on December 13, 2018 by national security advisor John Bolton. Ironically, according to Tremann (2018), "the new US Africa strategy is not about Africa. It's about China". Indeed, Bolton's remarks underlined China's (and Russia's to a lesser extent) activities in Africa as a national security issue for the US (The White House, 2018). He claimed that China is deliberately and aggressively increasing its influence in the continent against US national security interests. Moreover, according to Bolton, China's predatory actions are components of its ultimate goal of advancing Chinese global dominance.

US interest in Africa during the post-Cold War era first reappeared after the bombing of the US embassies in Kenya and Tanzania in 1998 and the September 11 terrorist attacks on American soil. These events raised US concerns that the spread of terrorism into Africa might threaten the free flow of oil, thereby threatening US national security. Hence, China's accelerating pursuit of oil assets in Africa since the 2000s intensified existing US concerns (Klare and Volman, 2006/a, p. 303). In response, the US has increased its military, humanitarian and economic activities.

Military activities constitute the backbone of the US presence in Africa. It has established military bases throughout the continent and provided a variety of security assistance programmes to African countries, overseen by AFRICOM. The creation of AFRICOM as a stand-alone command in 2008 demonstrated how Africa's position in US strategic projections had changed from peripheral to central in parallel with rising US security interests in the continent. According to the AFRICOM Posture Statement (2019, p. 6), it has approximately 7,000 personnel conducting tasks while the total number of US personnel in Africa, including contractors, is 75,000 (Conteh-Morgan, 2019, p. 81). As already mentioned, AFRICOM's

major base is Camp Lemonnier in Djibouti, with about 4,000 military and civilian personnel, and fighter jets, cargo aircraft and drones.

AFRICOM is not designed as a typical military command only serving security and defence purposes. Instead, it has a multi-functional focus. On February 6, 2007, when AFRICOM was announced, US President George W. Bush stated that “Africa Command will enhance our efforts to bring peace and security to the people of Africa and promote our common goals of development, health, education, democracy and economic growth in Africa.” Although unmentioned in the statement, many experts suggest that it was also closely related to securing natural resources in response to growing Chinese influence in Africa (McFate, 2008, p. 113). Conteh-Morgan (2018: 48) even asserted that the US had launched a new continental containment policy against China through AFRICOM.

In parallel with its multi-functional framework, AFRICOM has various functions, including military activities, development programmes and humanitarian assistance. Its military activities mainly concentrate on promoting regional security and stability to create a secure environment for US companies operating in the continent and ensuring oil flows to the US. The main tools are the Combined Joint Task Force-Horn of Africa (CJTF-HOA), the Africa Deployment Assistance Partnership Team (ADAPT), the Africa Partnership Station (APS) and the Global Peace Operations Initiative (GPOI). CJTF-HOA actively conducts operations to counter violent extremist groups in East Africa. It includes Djibouti, Burundi, Eritrea, Ethiopia, Kenya, Rwanda, Seychelles, Somalia, South Sudan, Sudan, Tanzania and Uganda. CJTF-HOA Headquarters states that its “operations prevent violent extremist organizations from threatening America, ensuring the protection of the homeland, American citizens, and American interests” (Combined Joint Task Force-Horn of Africa, 2019). ADAPT, funded by the US Department of State (DOS), is basically a Theater Logistics Engagement activity to enhance the projection capabilities of African partner nations to support requirements in missions, such as peacekeeping, counterterrorism and humanitarian relief operations. APS, to improve maritime capabilities of African partner naval forces to ensure maritime security. GPOI is another DOS security assistance programme focused on enhancing partner nations’ self-sufficiency to conduct peace operations under UN and regional organizational mandates.

Regarding AFRICOM’s humanitarian missions, the US assists in preventing HIV/AIDS, combating pandemics, improving disaster preparedness and strengthening medical and veterinary capabilities. The main tools are the DOD HIV/AIDS Prevention Program

(DHAPP), Foreign Humanitarian Assistance, the Pandemic Response Program, the Medical Civil Action Program (MEDCAP) and the Veterinary Civil Action Program (VETCAP).

Economically, the African Growth and Opportunity Act (AGOA), adopted by the Clinton administration in 2000, the same year that China established the FOCAC, is the main economic instrument to deepen US trade and investment ties with Africa. AGOA is a trade preference programme for lifting tariff barriers with sub-Saharan African (SSA) countries. The striking feature of AGOA is that SSA countries must meet specific economic and political conditions to become eligible. There are currently 49 candidate SSA countries, of which 39 are eligible as of June 2019 (AGOA, 2019/a). AGOA demands full liberalization of the economy, requiring structural reforms like cutting government spending, and removing price controls and subsidies, even in key sectors selected for industrial development. The political conditions specifically call for respect for internationally recognized human rights and workers' rights. SSA countries must also refrain from activities that would undermine US national security and foreign policy interests. However, this last condition has created damaged the sovereignty of several African countries. For instance, the US applied intense pressure through AGOA conditions on Angola, Guinea and Cameroon in the United Nations Security Council to make them support the US invasion of Iraq (Thompson, 2004, p. 465).

AGOA increased the momentum of US-SSA trade from \$28 billion in 2000 to \$100 billion in 2008 (AGOA, 2019/b). US-all Africa trade also peaked in 2008 at \$141.8 billion (The US Census Bureau, 2019). However, growth in US-AGOA beneficiary countries trade has weakened since 2008 to \$39.2 billion in 2018 (AGOA, 2019/b). Similarly, US-all Africa trade was only \$51.8 billion in 2018, just a quarter of China's trade volume with Africa (U.S. Census Bureau, 2019). There is also an import-export imbalance in US-AGOA beneficiary countries trade that favours US imports from Africa. While US exports to AGOA countries were worth \$18 billion in 2008, imports were worth \$82 billion (AGOA, 2019/b). Likewise, for US-all Africa trade, US exports were \$28.3 billion while imports were \$113.4 billion in 2008 (The US Census Bureau, 2019). Demonstrating how the US exploits African energy resources, 90 percent of US imports were energy related products (Ongodia, 2017, p. 33).

Increasing US interest is also evident in its aid policy to Africa. While total US disbursements to Africa by the US Agency for International Development (USAID), the DOD, the DOS and other agencies were \$3.4 billion in 2001, they rose to about \$8.1 billion in 2009 and \$11 billion in 2017. According to the USAID (2019), the main beneficiaries of the US disbursements to Africa in 2017 were resource-rich countries: Ethiopia (\$943 million), South

Sudan (\$922 million), Kenya (\$899 million), Nigeria (\$644 million), Uganda (\$608 million), South Africa (\$598 million), Tanzania (\$575 million), Mozambique (\$481 million), Zambia (\$474 million), Somalia (\$451 million), Malawi (\$449 million) and Democratic Republic of Congo (\$411 million).

China thus retains the upper hand despite US containment efforts due to its massive trade with the continent that far outstrips that of the US. In parallel, Chinese aid and investment activities have eclipsed those of the US and cemented its ties with African states. This is acknowledged by Tibor Nagy, the US assistant secretary of state for African Affairs: “For too long when investors have knocked on the door, and the Africans opened the door, the only person standing there was the Chinese” (BBC, 2019).

As well as economically, China is also now challenging the US in Africa militarily by acquiring a strategic military base in Djibouti. There have already been reports of rising tensions between the Chinese and US militaries in the continent. For example, according to US officials, China used military-grade lasers from its base in Djibouti to distract US pilots on ten different occasions, causing eye injuries to two pilots (Dahir, 2018).

Hence, Sino-US rivalry in Africa is likely to intensify. On the one hand, it is obvious that China is going to deepen its engagement to maintain its economic growth. More importantly, it seems that China has been preparing to play a more assertive role in world politics, as evident in President Xi Jinping’s speech to the Chinese Communist Party Congress on October 16, 2017. Identifying the rise of China as a “new era”, Jinping stated that “It is time for us [China] to take centre stage in the world” (BBC, 2017). On the other hand, the US is determined to curb China’s rise, both globally and specifically in Africa.

Conclusion

This study discussed three different eras of great power rivalry in Africa. In this way, it was able to reveal the distinct underlying dynamics and features of each, which the particular objectives, motivations and strategies of the great powers regarding Africa in each period.

Great power rivalry in Africa began with the Portuguese expeditions to Abyssinia, which challenged Ottoman sovereignty in Abyssinia. However, this was not a continental rivalry but limited to north east Africa. Later, other European powers became interested in colonial activities as Portuguese supremacy declined. Soon, they found themselves in a colonial rivalry for territory throughout the continent, known as the “scramble for Africa”. As a result, 90 percent of Africa had been colonised by 1914. The underlying causes were rooted in a mixture of geopolitical, diplomatic, economic, strategic and cultural factors.

The second era was the extension of the ideological confrontation between East and West during the Cold War. Although Africa was too poor and peripheral to be at the top of the agenda of the Cold War rivals on its own, it gained importance in parallel to its role in the competition between them. Both the US and the USSR presented themselves as natural allies of African states since they had never participated in the earlier “scramble for Africa”. To gain the upper hand, each employed economic and military aid programmes. While the US provided aid to pro-Western governments, opposition movements and paramilitary groups, the USSR supported those opting for the non-capitalist road with a commitment to Marxist-Leninist practices.

The current era of great power rivalry in Africa, between China and the US, started in the 2000s. As a result of its enormous economic growth in the last three decades, China’s demand for oil has increased about five times, making it no longer self-sufficient in energy. Consequently, China has participated in prospecting for and producing African oil and constructing infrastructure, such as pipelines and ports, to facilitate oil flows to China. To strengthen its presence, China’s has also extensively engaged with African countries, diplomatically, economically, militarily and culturally. China’s strengthening ties with African countries challenges US interests in the continent in several ways. First, it threatens US energy security. Second, China’s non-interference policy, according to US officials, undermines their efforts to promote democracy and liberal economic principles in Africa. Thirdly, China’s engagement is claimed to be part of its overall strategy to undermine US global hegemony.

References

- Abramova, S. U. (1979). Ideological, doctrinal, philosophical, religious and political aspects of the African slave trade. in *The African slave trade from the fifteenth to the nineteenth century*. Paris: UNESCO.
- Adelman, K. L. (1980) *African realities*. New York: Crane, Russak and Co.
- AFRICOM. (2019). *2019 posture statement to congress*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.africom.mil/about-the-command/2019-posture-statement-to-congress>.
- AGOA. (2019/a). *Annual review of country eligibility for benefits under the African growth and opportunity act*. Retrieved July 31, 2019, from <https://agoa.info/images/documents/15604/federal-regsiter-agoa2019-13905.pdf>.
- AGOA. (2019/b). *Aggregate bilateral trade between AGOA countries and the United States*. Retrieved July 31, 2019, from <https://agoa.info/data/total-trade.html>.

- Akindede, R. A. (1985). Africa and the great powers, with particular reference to the United States, the Soviet Union and China. *Africa Spectrum*, 20(2), 125-151.
- Alden, C. (2005). China in Africa. *Survival: Global Politics and Strategy*, 47(3), 147-164.
- Barnhart, J. (2016). Status competition and territorial aggression: evidence from the scramble for Africa. *Security Studies*, 25(3), 385-419.
- BBC. (2017, October 18). Xi Jinping: 'time for China to take centre stage. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-41647872>.
- BBC. (2019, August 1). What are the US's intentions in Africa?. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.bbc.com/news/world-africa-49096505>.
- Brayton, A. (1979). Soviet involvement in Africa. *Journal of Modern African Studies*, 17(2), 253-269.
- British Petroleum. (2019). *Statistical review of world energy*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>.
- Broadman, H. G. (2007). *Africa's silk road: China and India's new economic frontier*. Washington, DC: World Bank.
- Brookes, P. and Shin J. H. (2006). *China's influence in Africa: Implications for the United States*. The Heritage Foundation.
- Brooke-Smit, R. (1987). *The scramble for Africa*. Hampshire: Macmillan.
- Carmody, P. and Owusu, F. (2007). Competing hegemon? Chinese versus American geo-economic strategies in Africa. *Political Geography*, 26(5), 504-524.
- Coker, C. (1982). Reagan and Africa. *The World Today*, 38(4), 123-130.
- Combined Joint Task Force- Horn of Africa. (2019). *About the command*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.hoa.africom.mil/about>.
- Conteh-Morgan, E. (2019). Militarization and securitization in Africa: The role of Sino-American geostrategic presence. *Insight Turkey*, 21(1), 77-93.
- Cooke, J. (2008). Introduction. In Cooke, J. (ed.) *U.S. and Chinese engagement in Africa*. Washington, DC: The CSIS Press.
- Da Veiga Pinto, F. L. (1979). Portuguese participation in the slave trade: Opposing forces, trends, of opinion with Portuguese society, effects on Portugal's socio-economic development. In *The African slave trade from the fifteenth to the nineteenth century*. Paris: UNESCO.

- Dahir, A. L. (2018, May 5). US-China tensions are escalating in Africa as lasers are pointed at US planes over Djibouti. *Quartz Africa*. Retrieved July 31, 2019, from <https://qz.com/africa/1271069/us-says-china-pointed-laser-at-pilots-over-djibouti-base/>.
- Embassy of the PRC in the Republic of Kenya. (2012, August 8). U.S. plot to sow discord between China, Africa is doomed to fail. Retrieved July 31, 2019, from <http://ke.china-embassy.org/eng/zfgx/t966004.htm>.
- Fieldhouse D. K. (1961). Imperialism: An historiographical revision. *The Economic History Review*, 14(2), 187-209.
- Gill, B., Huang, C. and Morrison, J. S. (2007). *China's expanding role in Africa: Implications for the United States*. Center for Strategic and International Studies.
- Gosh, J. (2012, August 7). Hillary Clinton's morally superior speech in Africa was deluded. *The Guardian*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2012/aug/07/hillary-clinton-speech-africa-deluded>.
- Hanauer, L. and Morris L. J. (2014). *Chinese engagement in Africa: Drivers, reactions, and implications for U.S. policy*. Washington, DC: RAND Corporation.
- Hilsum, L. (2005). Re-Enter the dragon: China's new mission in Africa. *Review of African Political Economy*, 32(104/105), 419-425.
- Hofsted, T. A. (2009). China in Africa: An AFRICOM response. *Naval War College Review*, 62(3), 79-100.
- Keltie, J. S. (1966). The scramble after years of preliminary activity. In Betts R.F. (ed.) *The "scramble" for Africa: Causes and dimensions of empire*. Lexington: D. C. Heath and Company.
- Kitchen, H. (1983). *U.S. interests in Africa*. New York: Praeger.
- Klare, M. and Volman D. (2006/a). America China & the scramble for Africa's oil. *Review of African Political Economy*, 33(108), 297-309.
- Klare, M. and Volman D. (2006/b). The African 'oil rush' and US national security. *Third World Quarterly*, 27(4), 609-628.
- Langer, W. L. (1951). *The diplomacy of imperialism*. New York: Knopf.
- Lawson, C. W. (1988). Soviet economic aid to Africa. *African Affairs*, 87(349), 501-518.
- Lucas, C. P. (1966). The scramble and Franco-German national problems. In Betts R.F. (ed.) *The "Scramble" for Africa: Causes and Dimensions of Empire*. Lexington: D. C. Heath and Company.

- MacKenzie, J. M. (1983). *The partition of Africa, 1880-1900 and European imperialism in the nineteenth century*. London and New York: Methuen.
- Maxwell, K. (1980). A new scramble for Africa. In Hoffman, E.P. and Frederic, J.F. (eds.) *The conduct of Soviet foreign policy*. New York: Aldine Transaction.
- McFate, S. (2008). Briefing: US Africa command: Next step or next stumble?. *African Affairs*, 107(426), 111-120.
- Ministry of Commerce, Peoples Republic of China. (2019). *Statistics on China-Africa trade in 2018*. Retrieved July 31, 2019, from <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/lanmubb/AsiaAfrica/201901/20190102831255.shtml>.
- Nutting, A. (1971). *Scramble for Africa: The Great Trek to the Boer war*. New York: E. P. Dutton
- Ongodia, E. A. (2017). China versus the United States in Africa. In Oniwide, O. (ed.) *Issues in China Africa relations*. Kampala: Kampala International University.
- Orhonlu, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun güney siyaseti: Habeş Eyaleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Orwa, D. K. (1985). African states and the superpowers. In Ojo, O., Orwa, D.K. & Utete, C.M.B. (eds.) *African international relations*. London: Longman.
- Oude, B. and Clough, M. (1980). The United States' year in africa. In Legum, C., Zartman, W.I., Mytelkai L.K. & Langton, S. (eds.) *Africa in the 1980s: A continent in crisis*. New York: McGraw-Hill.
- Pakenham, Thomas (1991). *The scramble for Africa: The white man's conquest of the dark continent from 1876 to 1912*. New York: Random House.
- Pant, H. V. (2008). China in Africa: The push continues but all's not well. *Defense & Security Analysis*, 24(1), 33-43.
- Pham, J. P. (2006). China's African strategy and its implications for U.S. interests. *American Foreign Policy Interests*, 28, 239-253.
- Robinson, R. and Gallagher J. (1961). *Africa and the victorians*. London: Macmillan.
- Rotberg, R. I. (2008). China's quest for resources, opportunities, and influence in Africa. In Rotberg, R.I. (ed.) *China into Africa: Trade, aid, and influence*. Washington, DC: Brookings Institution Press.

- SAIS China Africa Research Initiative. (2019). *Other China-Africa data*. Retrieved July 31, 2019, from <http://www.sais-cari.org/other-data>.
- Sanderson, G. N. (1974). The European partition of Africa: Coincidence or conjuncture?. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 3(1), 1-54.
- Sarı, B. (2012). Amerikan ulusal çıkarları ve Afrika. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 95-119.
- Sarı, B. (2019). Making sense of the new episode of great power rivalry in Africa through neorealist lenses: the Sino-US competition. *Meridiano 47- Journal of Global Studies*, 20, 1-16.
- Schafer, M. (1982). Mineral myth. *Foreign Policy*, 47, 154-171.
- Shinn, D. H. and Eisenman, J. (2012). *China and Africa: A century of engagement*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Smith, D. (2012, August 1). Hillary Clinton launches African tour with veiled attack on China. *The Guardian*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/01/hillary-clinton-africa-china>.
- Stengers, J. (1972). King Leopold's imperialism. In Owen, R. and Sutcliffe B. (eds.) *Studies in the theory of imperialism*. London: Longman.
- Sun, Y. (2014). China in Africa: Implications for U.S. competition and diplomacy. In *Top five reasons why Africa should be a priority for the United States*. The Brookings Institution.
- Taylor, I. (2006). China's oil diplomacy in Africa. *International Affairs*, 82(5), 937-959.
- The New York Times*. (1972, August 6). Why Sadat packed off the Russians. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.nytimes.com/1972/08/06/archives/why-sadat-packed-off-the-russians-egypt.html>.
- The White House. (2018, December 13). *Remarks by national security advisor ambassador John R. Bolton on the Trump Administration's new Africa strategy*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-national-security-advisor-ambassador-john-r-bolton-trump-administrations-new-africa-strategy/>.
- Thomson, W. S. (1980). African-American nexus in Soviet strategy. In Crocker, C. and Richard, B. (eds.) *Africa and international communism*. London: Andre Deutsch.
- Thomson, A. (1996). *Incomplete engagement. US foreign policy towards South Africa*. Aldershot: Avebury.
- Thomson, A. (2004). *An introduction to African politics*. London and New York: Routledge.

- Thompson, C. B. (2004). US trade with Africa: African growth & opportunity?. *Review of African Political Economy*, 31(101), 457-474.
- Tremann, C. (2018, December 20). The new US Africa strategy is not about Africa. It is about China. *The Interpreter*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/new-us-africa-strategy-not-about-africa-it-s-about-china>.
- USAID. (2019). *Foreign aid explorer*. Retrieved July 31, 2019, from <https://explorer.usaid.gov/>.
- U.S. Census Bureau. (2019). *Trade in goods with Africa*. Retrieved July 31, 2019, from <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0013.html>.
- U.S.-China Economic and Security Review Commission. (2006). *2006 Report to Congress*. Retrieved July 31, 2019, from https://www.uscc.gov/sites/default/files/annual_reports/USCC%20Annual%20Report%202006.pdf.
- U.S.-China Economic and Security Review Commission. (2017). *2017 Report to Congress*. Retrieved July 31, 2019, from https://www.uscc.gov/sites/default/files/annual_reports/2017_Annual_Report_to_Congress.pdf.
- U.S. Congressional Research Service. (2008, April). China's foreign policy and "soft power" in South America, Asia, and Africa. Retrieved July 31, 2019, from https://fas.org/irp/congress/2008_rpt/crs-china.pdf.
- U.S. Department of Defense. (1995, August 1). U.S. security strategy for Sub-Saharan Africa. Retrieved July 31, 2019, from <https://archive.defense.gov/Speeches/Speech.aspx?SpeechID=943>.
- U.S. Department of Energy. (2005). International energy outlook, 2005. Retrieved from [https://www.eia.gov/outlooks/archive/ieo05/pdf/0484\(2005\).pdf](https://www.eia.gov/outlooks/archive/ieo05/pdf/0484(2005).pdf) (accessed July 31, 2019).
- U.S. House of Representatives. (2018, March 7). China in Africa: The new colonialism?. Retrieved July 31, 2019, from <https://docs.house.gov/meetings/FA/FA16/20180307/106963/HHRG-115-FA16-Transcript-20180307.pdf>.
- Vandervort, B. (1998). *Wars of imperial conquest in Africa, 1830-1914*. London: UCL Press.

- Wang, J. Y. and Bio-Tchané, A. (2008). Africa's burgeoning ties with China. *Finance and Development*, 45(1), Retrieved July 31, 2019, from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2008/03/wang.htm>.
- Wehler, H. U. (1970). Bismarck's imperialism, 1862-1890. *Past & Present*, 48(1), 119-155.
- World Bank. (2019). *GDP (PPP)*. Retrieved July 31, 2019, from https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?most_recent_value_desc=true.
- Yueh, L. Y. (2007). The rise of China. *Irish Studies in International Affairs*, 18, 35-43.

**Self-Monitoring and Contextual Performance:
The Mediating Role of Self Esteem**

Emine KALE*

Geliş Tarihi (Received): 07.11.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 25.02.2020

Abstract

The purpose of the current study is to investigate the mediating role of self-esteem in the effect of self-monitoring on contextual performance in the context of hotel employees. The sample of the study consisted of 205 employees working in five-star hotels in Antalya, Turkey. For the analysis of the research hypotheses, structural equation modeling was used. As a result of the study, it has been concluded that self-monitoring has a positive effect on contextual performance. It was found that self-esteem has a mediating role in the effect of “ability to modify self-presentation” dimension of self-monitoring on contextual performance whereas self-esteem does not have a mediating role in the effect of “sensitivity to the expressive behavior of others” dimension of self-monitoring on contextual performance. This study contributes to the efforts of managers who seek to improve the contextual performance that plays a role in increasing service quality and efficiency in hotels. On the other hand, the sample contains only five-star hotel employees, and further studies are needed to generalize the results.

Keywords : *Self-Monitoring, Contextual Performance, Self Esteem*

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ekale@nevsehir.edu.tr

Kendini Ayarlama ve Bağlamsal Performans: Benlik Saygısının Aracılık Rolü

Öz

Bu çalışmanın amacı, otel çalışanları açısından kendini ayarlama becerisinin bağlamsal performans üzerindeki etkisinde, benlik saygısının aracı rolünü incelemektir. Araştırmanın örneklemini Antalya'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 205 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın hipotezlerinin analizinde; yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda; kendini ayarlama becerisinin bağlamsal performans üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Kendini ayarlama becerisinin “kendi sunumunu değiştirme yeteneği” boyutunun bağlamsal performans üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracı rolü olduğu saptanırken, kendini ayarlama becerisinin “başkalarının anlam içeren davranışlarına duyarlılık” boyutunun bağlamsal performans üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracı rolü ortaya çıkmamıştır. Bu çalışmanın sonuçları, otel işletmelerinde hizmet kalitesi ve verimliliğin artmasında önemli rol oynayan çalışanlarının bağlamsal performanslarının geliştirilmesi açısından yöneticilere yol gösterici olacaktır. Ancak, araştırmanın örneklemini sadece beş yıldızlı otel çalışanları ile sınırlı olduğundan sonuçların genellenebilmesi için başka çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kendini Ayarlama, Bağlamsal Performans, Benlik Saygısı*

Introduction

The attitudes of the employees in hospitality establishments towards their jobs and their work performances are vital for achieving competitive advantage and maintaining performance efficiency as well as attaining work-related objectives (Karatepe & Sokmen, 2006, p.307). Employee's professional competence (e.g., professional knowledge) may not always be enough to improve service quality. To provide an additional contribution to the enterprise, it may be necessary to encourage behaviors such as volunteering for additional tasks, co-operation with workmates in the organization, proactive working style, dedication, and taking the initiative to solve problems (Borman & Motowidlo, 1993, p.71; Chiang & Hsieh, 2012, p.180). This is because many tasks in hospitality establishments require interaction, cooperation, and collaboration with others.

Activities such as the fulfillment of tasks that are not officially part of the work and co-operation with others in the organization are related to contextual performance. Contextual performance, a concept that has a catalytic effect of increasing corporate performance, is essential for organizational efficiency and team success (Borman & Motowidlo, 1993, p.72; 1997, p.100; Wang, Law & Chen, 2008, p.1809). It also enriches the social and motivational climate in which organizational processes are carried out and supports positive behaviors among individuals (Van Scotter & Motowidlo, 1996, p. 526; LePine et al., 2000, p.53).

Self-monitoring, an essential social skill, stands out in increasing contextual performance because it acknowledges that individuals do not work alone and are in a social context that requires support and care (Van Scotter & Motowidlo, 1996, p.526). High self-monitors can play an essential role in terms of contextual performance because they can read social contexts and determine behaviors that meet the expectations of the social environment. This is because high self monitors have many features that contribute to contextual performance such as organizing their relations in social environments, providing emotional support to others, reading the social contexts correctly, understanding the expectations of individuals, wanting to contribute to the society they are in, solving conflicts through cooperation and reconciliation (Bizzi & Soda, 2011, p. 326).

Another personality trait that positively affects contextual performance is self-esteem. Previous studies have shown that individuals with high self-esteem lay strong emphasis on individual competence, try to develop their organizational roles to achieve this individual competence, tend to believe that they are important, meaningful, effective and valuable in the

organization they work for, and want to achieve their high-performance goals (Pierce et al., 1989, p. 623; 1993, p. 272; Bellou, et al., 2005, p. 308). Therefore, individuals having these personality traits with high self-esteem increase their contextual performance.

The present study aims to analyze the mediating role of self-esteem in the effect of self-monitoring on contextual performance within the context of hotel employees. It is thought that this study will contribute to the literature in several aspects. Despite the fact that there are several studies in the literature examining the relationship between self-monitoring and work performance and the relationship between self-esteem and work performance, no study has been conducted to examine self-monitoring-self-esteem-contextual performance relationship. On the other hand, despite the studies examining the relationship between self-esteem and work performance (e.g., Akgunduz, 2015) in the literature on tourism and hospitality, there was no study examining the relationship between self-monitoring and work performance. Besides, studies on self-monitoring have drawn attention to the few numbers of studies on self-monitoring in the relevant literature. In this respect, the results of this study may contribute to the literature. In addition to its contribution to the literature, the results of this study may also guide the managers and human resource managers in the tourism industry. Enterprises that care about the contribution of contextual performance to the business, as well as task performance, can take steps to improve the characteristics of the employees based on the results of this study.

1. Literature review and hypotheses development

1.1. Self-monitoring

The theories and researches on self-monitoring are concerned with individuals' processes of planning and implementing behavioral choices in social contexts (Snyder & Gangestad, 1982, p. 125). This theory posits that individuals determine how they behave in a social environment according to the information they receive from the social environment and others, and according to the information provided by their mental state, attitude, and tendencies. Therefore, self-monitoring individuals are more sensitive to social and interpersonal cues than low self-monitors and act accordingly in social environments (Snyder, 1974, p. 527; Snyder & Gangestad, 1982, p. 125).

High self-monitors modify expressive self-presentations and act appropriately in social settings to make positive impressions on others. Self-monitors are particularly sensitive to other people's expressing themselves and their emotions in social settings, and as a result of this sensitivity, they may take appropriate action by observing the clues to the behaviors required

by the environment they are in, adapt themselves to the needs and expectations of society, and change their attitudes to contribute to the society they are in (Lippa, 1978, p. 440; Snyder, 1979, p. 94; Zaccaro et al., 1991, p. 359; Gangestad & Snyder, 2000, p. 530; Klein et al., 2004, p. 300). High self-monitors are motivated by the necessity of perceiving that they are accepted well by others (Ickes et al., 2006, p. 660), make a positive impression on others with their successful self-presentation, and are also willing to provide emotional help to workmates in their workplace (Toegel et al., 2007, p. 341). Some authors have described high self-monitors as chameleons (Killduf & Day, 1994, p. 1047; Bedeian & Day, 2004, p. 689).

Low self-monitors, on the contrary, are not quite sensitive to these social elements that are related to self-expression in social settings; they lack the necessary repertoire for well-developed self-presentation (Snyder, 1979, p.94). They are less affected by the group's attitudes and instead, prioritize their needs and characteristics (Day et al., 2002, p. 391; Klein et al., 2004, p. 302). Low self-monitors ignore their appearance and do not have the ability to create the image expected of them (Snyder, 1979, p. 94; Gangestad & Snyder, 2000, p. 531).

Self-monitoring has two sub-dimensions: “ability to modify self-presentation (self-presentation)” and “sensitivity to the expressive behavior of others (sensitivity)”. Self-presentation is related to the ability of individuals to modify their behaviors according to the requirements of the environment, while sensitivity is related to the ability to understand and be sensitive to others' emotions and behaviors by observing their expressive behaviors (Lennox & Wolfe, 1984, p. 1360).

1.2. Self-monitoring-Contextual Performance

As shown by many studies in the literature, two dimensions complement individual performance (Van Scotter & Motowidlo, 1996; Borman & Motowidlo, 1997; Viswesvaran & Ones, 2000). These dimensions are called “task performance” and “contextual performance.” Task performance is defined as work behavior within the liabilities of employees that provides fundamental activities, which refer to the organization's technical core, with technical support or sources, materials or services. Conceptual performance is, on the other hand, are related to the behaviors that support the organizational, social and psychological context in which task behaviors are performed (Borman & Motowidlo, 1993, p. 72; 1997, pp. 99-100). Employees' contextual performances have some important features for their organizations. These features complement the “organizational effectiveness” in organizational, psychological and social contexts, and in a sense, they can be the catalyst of the tasks evaluated within the framework of

task performance (Van Scotter & Motowidlo, 1996, p. 527; Mohammed, Mathieu & Bartlett 2002). Van Scotter and Motowidlo (1996, p. 525) attempted to provide a richer structure to contextual performance. To this end, they examined contextual performance in two different dimensions: (1) interpersonal facilitation and (2) job dedication. Interpersonal facilitation consists of considerate and benevolent actions that support the performance of workmates and are prone to joint work. Job dedication includes the actions that can be taken to work hard, take initiatives, and achieve the set goals within the framework of pursuing rules in a manner knitted and motivated by an internal discipline.

In the studies in the literature, it is seen that self-monitoring affects the work outcomes of employees. With their meta-analysis, Day et al. (2002, p.390) pointed to a significant relationship between self-monitoring and job performance/advancement, though with little effect size. In their study on computer sales staff, Anderson and Thacker (1985, p.345) found a significant relationship between self-monitoring scores and the overall assessment rating from the point of view of women. In their study examining the moderating role of tenure in the relationship between self-monitoring and job performance, Moser and Galais (2007, p.83) determined that self-monitoring and job performance have a relationship in employees with less tenure but do not have any relationship in employees with more tenure. Mehra et al. (2001, p.121) stated that since high-monitors occupy central positions in social networks, their workplace performances are high. Bizzi and Soda (2011, pp. 324-326) claimed that high self-monitors have the skills needed to perform contextual behaviors such as the ability to read the social contexts they are in and to understand the expectations of individuals, wanting to contribute to the society they are in, the ability to modify relations in social environments, and solving conflicts through cooperation and reconciliation. They also pointed to a strong relationship between self-monitoring and contextual performance with their empirical study. Caligiuri and Day (2000, pp. 171-172) studied the effects of self-monitoring on performance ratings (technical, contextual, or expatriate-specific). In the study, supervisors evaluated the performance scores of expatriate subordinates. In terms of contextual performance, the results revealed that high self-monitors are evaluated more favorably by supervisors from the same nation. In contrast, when evaluated by supervisors from a different nation, high self-monitors were seen to have less contextual performance than low self-monitors. At the end of their studies, the authors stated that in workplaces with a multicultural workforce, individuals' contextual performance efforts may vary due to the perception that they do not work, or, the assessments of the supervisors regarding these efforts may be erroneous due to cultural differences. Some

empirical studies have shown that high self-monitors provide emotional help to others in the workplace (Flynn et al. 2006; Toegel et al., 2007) The relationship between self-monitoring and organizational citizenship behavior was also demonstrated in other empirical studies, which argued that high self-monitors are prone to organizational citizenship behavior (Blakely, Andrews & Fuller, 2003, Vilela, González & Ferrín, 2010). Taking these studies as a starting point, the following hypothesis can be constructed:

H1: Self-monitoring (a) self-presentation b) sensitivity) has a positive effect on contextual performance

1.3. Mediating Role of Self-Esteem

Rosenberg (1965, p.30) defined self-esteem as positive and negative attitudes of an individual towards him/herself. Self-esteem can also be defined as one's self-evaluation of oneself as sufficient, valuable, and important (Coopersmith, 1967, p.10). Self-esteem contains self-love, self-acceptance, and competence (Wells & Marwell, 1976). Recently, Tafarodi and Swann (1995) have examined self-esteem as a structure with two dimensions: self-liking and self-competence. Individuals with high self-esteem tend to evaluate their characteristics positively and see themselves as competent, capable, accepted, and valued by others (Nahum-Shani et al., 2014, p. 487). In contrast, persons with low self-esteem tend to target achievements below their capacity, fear being rejected, and refrain from displaying themselves and doing things that will catch others' attention (Skaalvik & Hagtvet, 1990, p. 293).

Self-esteem is based on self-concept, and low self-esteem refers to situations in which an individual feels insecure, unworthy, insufficient, and has no individuality (Berent, 1994: 48). Low self-esteem for a person who tends to modify his/her behaviors consistent with his/her self-concept also means that that person will behave believing that he/she is not worthy of being valued and accepted by others (Harter, 1996, p. 24).

Self-esteem occurs as a result of the individual's interactions with others from the early stages of development. Others' positive assessments, feedback, acceptance, and empathic approaches towards that person ensure that the individual has positive and high self-esteem (Rogers, 1980, p. 73; Rosenberg, 1990, p.30). In other words, as a result of interpersonal interactions, individuals review their perceptions of themselves, rearranging their perceptions of themselves according to the feedback they receive from others (Baldwin, 1992, p. 465).

Although no empirical study has been conducted to examine the relationship between self-monitoring and self-esteem, self-presentation within self-monitoring has been associated with self-esteem. Jones et al. (1981, p. 407) found that participants encouraged to present themselves to others showed higher state self-esteem than those who were encouraged to develop themselves less. Leary and Kowalski (1990, p.42) found that low versus high self-esteem did not differ in their use of strategic self-presentation. However, it is seen that individuals who are encouraged for self-improvement evaluate their self-presentations positively and that their self-esteem increased compared to those who are not encouraged. Leary (2004, pp.458-459) stated that self-presentation is the service of enhancing the relational value of the person in the eyes of others, that individuals' self-confidence increases to the extent they are able to reflect images that enhance their relational values, and that in some cases, if individuals believe that their self-presentational behaviors will increase their relational values, they can affect self-esteem even if no interpersonal feedback is available. These findings, therefore, are evidence that there may be a positive effect of self-monitoring on self-esteem. Individuals who can modify their self-presentation and act appropriately in social settings to create positive impressions on others can be more accepted by improving their relationships, and this may positively affect their self-esteem. In this respect, the following hypothesis was developed:

H2: Self-monitoring (a) self-presentation b)sensitivity) has a positive effect on self-esteem.

In the literature, there are researches on the outcomes of self-esteem that increase workforce productivity, such as organizational citizenship behavior and job performance. For example, in their study with 140 doctors and nurses in Greek Public Hospitals, Bellou et al. (2005, p. 305) found that self-esteem affects organizational citizenship behavior. Ferris and colleagues (2015, p. 279), in their study on the relationship between ostracism, self-esteem, and job performance, revealed the effect of self-esteem on individually directed and organizationally directed organizational citizenship behaviors and in-role behaviors. In a study with the staff of a hotel chain in Turkey, it is reported that core self-evaluations that include self-esteem have a positive effect on work engagement (Karatepe & Demir, 2014, p. 307). In a study conducted with four and five-star hotel staff in Turkey, it was observed that there is a positive relationship between self-esteem and job performance (Akgunduz, 2015, p. 1082). In a study conducted in luxury hotels staff in China, core self-evaluations were found to have a positive effect on job performance (Song & Chathoth, 2013, p. 240). In another study (Inkson,

1978, p. 243), a high correlation was found between performance and satisfaction with work in high-self-esteem groups. Also, it was found that self-esteem has a positive effect on employees' overall job performance by increasing employees' creativity (Eissa et al., 2017, p.185). Some other studies have also investigated the relationship between self-esteem and job performance (Judge & Bono, 2001; Ferris et al. 2010).

Based on these studies, the following hypotheses were proposed:

H3: Self-esteem has a positive effect on contextual performance.

In addition to the direct effect of self-monitoring on self-esteem and that of self-esteem on contextual performance, self-esteem can mediate the impact of self-monitoring on contextual performance. In the literature, there is a limited number of studies examining the mediating role of self-esteem. Van Dyne et al. (2000, p.3) found out that organizational-based self-esteem fully mediated the effects of collectivism and propensity to trust on organizational citizenship. In their study in China, Liu et al. (2013, p. 1018) revealed that organization-based self-esteem had the mediating role in the relationship between guanxi and job performance. Considering the previous studies, self-esteem may have a role in the effect of self-monitoring on contextual performance, so the following hypothesis is suggested:

H4: Self-esteem has a mediating role in the effects of self-monitoring (a) self-presentation b) sensitivity) on contextual performance.

2. Methodology

2.1. Sample and Procedures

The research was carried out with the employees of five-star hotels located in Antalya, Turkey. Between June and July 2018, 400 surveys were distributed to six hotels, which accepted to participate in the research, in Antalya-Side. Of the surveys, 220 were returned. After 15 invalid surveys were eliminated, 205 acceptable surveys were left. The rate of return of acceptable surveys is 51%.

Of the participants, 67% were male and 33% were female. A majority of the participants (32%) were aged 25 and below. 29% were in the 26-35 age range. 53% were single, while 47% were married. 22% had an associate degree, 15% a bachelor's degree, 44% were high school graduates, 3% were post-graduate, and 16% were primary school graduates. In terms of work

experience, 42% have less than 5 years of work experience, 33% between 6 and 10 years and 25% have more than 10 years. 38% work in the food and beverages department, 20% in the housekeeping department, 15% in the front office department, 15% animation, and 12% in other departments.

2.2. Measures

Self-monitoring: Two-dimensional *Revised Self-Monitoring Scale* developed by Lennox and Wolfe (1984) was used to measure self-monitoring. The first dimension is “self-presentation.” This dimension consists of seven items. In this study, Cronbach’s alpha for this dimension was calculated as = 0.83. The other dimension is “sensitivity”. This dimension consists of six items, and its Cronbach’s alpha was calculated as = 0.83. The scale is a five-point Likert type scale (1: absolutely wrong, 5: absolutely correct).

Self-esteem: The 10-item scale developed by Rosenberg (1979) was used to measure self-esteem. This scale is also a five-point Likert type scale (1: strongly disagree, 5: strongly agree). Cronbach’s alpha for the scale was calculated as = 0.81.

Contextual Performance: The five-item scale developed by Borman and Motowidlo (1993) was used to measure contextual performance. This scale is a five-point Likert type scale (1: strongly disagree, 5: strongly agree). Cronbach’s alpha for the scale was calculated as = 0.89.

3. Analysis and Results

Partial least squares-structural equation modeling (PLS-SEM) was used to test the research model. The significance of path coefficients and t values were determined with 5000 sample bootstrapping method. The reflective model was used to reflect the two dimensions of the independent variable self-monitoring. For model validity, the measurement model was tested first. Then, a structural model was formed to test the research model and hypotheses.

3.1. Measurement Model

Convergent validity and discriminant validity values of the measurement model are shown in Table 1. First, the indicator loadings were examined. According to Hair et al. (2011), the indicator loadings should be greater than 0.70. For this reason, two items with an indicator loading of 0.62 and 0.63 (2nd item of the sensitivity and 4th item of the Contextual performance) were removed from the model.

It is stated that the average variance extracted (AVE) for convergence validity should be greater than 0.5, and CR should be greater than AVE. The discriminant validity is provided when the square root of the AVE value calculated for each structure is greater than the correlation of each variable with each other (Fornell & Larcker, 1981; Hair et al., 2006; Ringle et al., 2015). In the present study, the AVE values are between 0.58 and 0.72 and all values are higher than 0.50 and the square root of the AVE value of each structure is larger than the coefficient of the correlation of the variable with other variables. According to these results, convergent and discriminant validity were provided.

Harman's single-factor test was used to determine if there was common method bias (Burney et al., 2009, p. 312; Grafton et al., 2010, pp.695-696). In this test, all variables are subjected to the principal component. According to Harman's test, a common method variance can be understood by the emergence of a single factor or a general factor showing the size of the total variance. The results of the factor analysis performed within the scope of the present study revealed 4 factors with eigenvalues greater than 1 and account for 67% of the total variance. The first factor accounts for 28.3% of the total variance; this value does not correspond to the majority of the total variance. According to the results, it is possible to say that the findings related to the common method variance in this study were not significant.

Table 1. Convergent and Discriminant validity of constructs

	CR	AVE	1	2	3	4
1. Self-presentation	0.878	0.593	0.770			
2. Sensitivity	0.893	0.678	0.295	0.823		
3- Self-esteem	0.874	0.583	0.267	0.072	0.764	
4- Contextual performance	0.928	0.722	0.300	0.220	0.372	0.850

3.2. Structural Model

The research model was tested in two stages. The first stage is the direct model of the effect of the dimensions of self-monitoring on contextual performance (Table 2). First of all, collinearity was assessed to investigate whether the predictor constructs were closely related to endogenous constructs. The variance inflation factor (VIF) of the predictor constructs was found to be below 3.0, which points to the absence of collinearity. Also, the Q² value produced

by a blindfolding procedure was greater than zero, which points to the predictive relevance of the structural model (Hair et al. 2011). The results of the model reveal that both dimensions of self-monitoring (self-presentation, sensitivity) have a positive effect on contextual performance ($p < 0.05$). The hypothesis H1 established for this effect was accepted.

Table 2. Structural model assessment of model 1

	R²	Q²	
Contextual performance	0.116	0.067	
	Path coefficient	t value	p value
Self-presentation→contextual performance	0.253	3.257	0.001**
Sensitivity→ contextual performance	0.164	2.148	0.032**

The second model is the full structural model indicating the mediating effect of self-esteem on the effect of the dimensions of self-monitoring on contextual performance (Table 3, figure 1). For all predictor constructs, the Q^2 of the full structural model was greater than zero, and the VIF was less than 3. According to the results, while the significant effect of the self-presentation dimension of self-monitoring on contextual performance continues ($p < 0.05$), the effect of the sensitivity dimension on contextual performance becomes insignificant ($p > 0.05$). Similarly, the self-presentation dimension has a significant effect on self-esteem ($p < 0.05$), while the effect of the sensitivity dimension on self-esteem is not significant ($p > 0.05$). H2a was accepted while H2b was rejected. Self-esteem has a positive effect on contextual performance ($p < 0.05$). H3 has been accepted.

Table 3. Structural model assessment of model 2

	R²	Q²	
Self-esteem	0.072	0.034	
Contextual performance	0.197	0.127	
	Path coefficient	t value	p value
Self-presentation→self esteem	0.262	3.334	0.001*
Sensitivity→ self esteem	0.016	0.151	0.880
Self esteem→contextual performance	0.313	5.699	0.000*
Self-presentation→contextual performance	0.178	2.427	0.015*
Sensitivity→ contextual performance	0.130	1.449	0.147

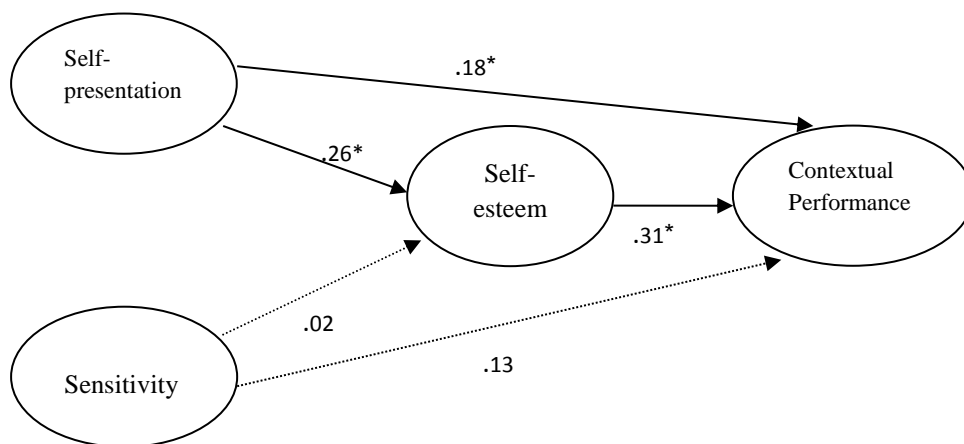
* $p < .05$

The direct effect of the self-presentation dimension on contextual performance is significant in both models (model 1 and model 2), but there is a difference of 0.075. Self-presentation has both direct and indirect effects on contextual performance (Table 3 and 4, Figure 1). Variance accounted for (VAF) was calculated as 31.5%, in the 20% and 80% range. Hence, it was found that self-esteem has a partial mediating role in the effect of the self-presentation dimension on contextual performance, and therefore, H4a has been accepted.

Since the sensitivity dimension does not have a significant effect on self-esteem, an indirect effect was not established, and therefore, H4b, established for the mediating effect of self-esteem, was rejected.

Table 4. Direct, indirect, total effects

Relation	Direct effect	Indirect effect	Total effect	VAF
Self-presentation→contextual performance	0.178	0.082	0.260	31.5%
Sensitivity→ contextual performance	0.130	0.005	0.135	

Fig. 1. Structural path estimates model.

4. Discussion and Conclusions

The present paper examines the mediating role of self-esteem in the effect of self-monitoring on contextual performance. High self-monitors are expected to have high self-esteem and, as a result, increased contextual performance. Firstly, it was examined whether self-monitoring has a direct effect on contextual performance. The study has revealed that both dimensions of self-monitoring have a direct effect on contextual performance. In other words, it has been found out that individual with the ability to modify their behaviors according to the requirements of the environment and to understand the emotions and behaviors of others have higher contextual performance. This finding is consistent with the findings of previous studies. Previous studies (Caligiuri & Day 2000; Bizzi & Soda 2011) have also highlighted the positive relationship between self-monitoring and contextual performance.

Another result of the present study is the partial mediating role of self-monitoring in the effect of the self-presentation dimension of self-monitoring on contextual performance. Individuals who can adapt their self-presentation by understanding the requirements of the environment they are in have higher self-esteem and therefore, higher contextual performance. Individuals acting appropriately in social settings to create positive impressions on others have increased relational values and self-esteem (Leary 2001), and as a result, higher contextual performance. A previous study conducted on hotels has proven that self-esteem improves job performance (Akgunduz, 2015). Self-esteem did not have the mediating role in the effect of the sensitivity dimension of self-monitoring on contextual performance. In other words, although the sensitivity to expressive behavior of other dimension had a direct effect on contextual performance, it had no effect through self-esteem. Although understanding the feelings and behaviors of others and acting accordingly increases the self-esteem of individuals, it was observed in the study that it was not significant. The fact that the sensitivity dimension of self-monitoring does not have a significant effect on self-esteem also makes the mediating effect insignificant.

The present study has several theoretical contributions. First, although the importance of the concept of self-monitoring has been emphasized in the literature in terms of hospitality enterprises (Samenink, 1991), it has not been sufficiently addressed in the literature on hospitality. Also, no study that investigates the relationship between self-monitoring and contextual performance has been found. Secondly, the findings of this study on the mediating role of self-esteem in this relationship may also contribute to the researchers investigating the

concept of self-monitoring. In particular, the effect of ability to modify self-presentation on contextual performance through self-esteem is an important contribution to the relevant literature. Third, the emphasis on contextual performance in terms of improving service quality can be a guide for future research. In particular, this study can give researchers an idea to increase contextual performance for other labor-intensive sectors, since the relationship between self-monitoring and contextual performance has been revealed.

In the present study, it has been proven that self-monitoring has a positive relationship with contextual performance. Hospitality enterprises that want to increase the contextual performance of their employees can use the self-monitoring scale when hiring new employees. An earlier study (Samenfink, 1991, p.7) underlined the advantages of hiring high self-monitors in hospitality enterprises. The author stated that high self-monitors work in a workplace for a longer period and this reduces the employee turnover rate. The author also noted that when the employee turnover rate decreases, the enterprise's training costs decrease, better communication with customers is achieved, better training opportunities are developed for employees, and thus, better-trained individuals work in each position. Since high self-monitors have the ability to adjust their behavior depending on the social environment, employing personnel with this feature will provide competitive advantage to the hospitality enterprises where employee-customer interaction is intense. This is important in terms of ensuring effective communication with customers, meeting customer needs and solving their problems, increasing perceptions of customers about the quality of service and repurchase behavior.

This study has some limitations. Data were obtained from the employees of only five-star hotels. Future studies may include the employees of other hospitality enterprises to make a comparison. Another limitation is related to the use of a single variable as the dependent variable. However, self-monitoring has both individual outcomes (e.g., career development), intra-group outcomes (e.g., decision-making process), as well as organizational (e.g., cross-cultural adjustment) outcomes. Future studies may focus on other effects of self-monitoring. In this study, self-esteem, which is a personality trait, was used as the mediating variable. Future studies may utilize a variable related to interpersonal relationships (e.g., conflict management styles).

References

- Akgunduz, Y. (2015) "The influence of self-esteem and role stress on job performance in Hotel businesses", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27 (6), 1082 – 1099.
- Anderson, L. R. and Thacker, J. (1985) "Self-monitoring and sex as related to assessment center ratings and job performance", *Basic and Applied Social Psychology*, 6 (4), 345–361.
- Baldwin, M. W. (1992) "Relational schemas and the processing of social information", *Psychological Bulletin*, 112 (3), 461-484.
- Bedeian, A. G. and Day, D. V. (2004) "Can chameleons lead?", *The Leadership Quarterly*, 15, 687–718.
- Bellou, V., Chitiris, L. and Bellou, A. (2005) "The impact of organizational identification and self-esteem on organizational citizenship behavior: the case of Greek public hospitals", *Operational Research. An International Journal*, 5 (2), 305-318.
- Berent, J. (1994) *Beyond shyness. How to conquer social anxieties*, New York: Frieside Book.
- Bizzi, L., and Soda, G. (2011) "The paradox of authentic selves and chameleons: Self-monitoring, perceived job autonomy, and contextual performance", *British Journal of Management*, 22, 324-339.
- Blakely, G. L., Andrews, M. C. and Fuller, J. (2003) "Are chameleons good citizens? A longitudinal study of the relationship between self-monitoring and organizational citizenship behavior", *Journal of Business and Psychology*, 18 (2), 131–144.
- Borman, W. C. and Motowidlo, S. J. (1993) "Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance", In N. Schmitt, & W. C. Borman (Eds.), *Personnel selection in organizations* (pp. 71-98). San Francisco, CA: Jossey-B.
- Borman, W. C. and Motowidlo, S. J. (1997) "Task performance and contextual performance: the meaning for personnel selection research", *Human Performance*, 10 (2), 99-109.

Burney, L. L., Henle, C. A. and Widener, S. K. (2009) “A path model examining the relations among strategic performance measurement system characteristics, organizational justice, and extra- and in-role performance”, *Accounting, Organizations and Society*, 34 (3-4), 305-321.

Caligiuri, P. M., and Day, D. V. (2000) “Effects of self-monitoring on technical, contextual, and assignment-specific performance”, *Group and Organization Management*, 25 (2), 154-174.

Chiang C. F. and Hsieh T.S. (2012) “The impacts of perceived organizational support and psychological empowerment on job performance: the mediating effects of organizational citizenship behaviour”, *International Journal of Hospitality Management*, 31, 180–190.

Coopersmith, S. (1967) *The Antecedents of Self-esteem*, San Francisco: W. H. Freeman.

Day, D. V., Schleicher, D. J., Unckless, A. L. and Hiller, N. J. (2002) “Self monitoring personality at work: A meta –analytic investigation of construct validity”, *Journal of Applied Psychology*, 87 (2), 390-401.

Eissa, G., Chinchanchokchai, S. and Wyland, R. (2017) “The influence of supervisor undermining on self-esteem, creativity, and overall job performance: A multiple mediation model”, *Organization Management Journal*, 14 (4), 185–197.

Ferris, D. L., Lian, H., Brown, D. J., Pang, F. X. J., and Keeping, L. M. (2010) “Self-esteem level and job performance: The moderating role of self-esteem contingencies”, *Personnel Psychology*, 63: 561-593.

Ferris, D.L., Lian, H., Brown, D. and Morrison, R. (2015) “Ostracism, self-esteem, and job performance: when do we self-verify and when do we self-enhance?”, *Academy of Management Review*, 58 (1), 279-297.

Flynn, F. J., Reagans, R. E., Amanatullah, E. T. and Ames, D. R. (2006) “Helping one’s way to the top: Self-monitors achieve status by helping others and knowing who helps whom”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (6), 1123–1137.

Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981) “Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error”, *Journal of Marketing Research*, 18, 39–50.

Gangestad, S. W. and M. Snyder (2000) “Self-monitoring: appraisal and reappraisal”, *Journal of Applied Psychology*, 126, 530–555.

- Grafton, J., Lillis, A. M. and Widener, S. K. (2010) "The role of performance measurement and evaluation in building organizational capabilities and performance, accounting", *Organizations and Society*, 35 (7), 689-706.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., and Sarstedt, M. (2011) "PLS-SEM: Indeed a silver bullet", *The Journal of Marketing Theory and Practice*, 19 (2), 139–152.
- Hair, J.F, Black, W.C., Babin, B.J, Anderson, R.E. and Tatham, R.L. (2006) *Multivariate Data Analysis* (6 th Ed.) Upper Saddle River, NJ: Pearson-Prentice Hall.
- Harter, S. (1996) "Teacher and classmate influences on scholastic motivation, self-esteem, and level of voice in adolescents", In J. Juvonen & K. R. Wentzel (Eds.), *Social Motivation: Understanding Children's School Adjustment* (pp. 11–42). New York: Cambridge University Press.
- Ickes, W., R. Holloway, L. L. Stinson and T. G. Hoodenpyle (2006) "Self-monitoring in social interaction: the centrality of self-affect", *Journal of Personality*, 74 (3), 659–684.
- Inkson, J. H. K. (1978) "Self-esteem as a moderator of the relationship between job performance and job satisfaction", *Journal of Applied Psychology*, 63 (2), 243-247.
- Jones, E. E., Rhodewalt, F., Berglas, S., and Skelton, J. A. (1981) "Effects of strategic self-presentation on subsequent self-esteem", *Journal of Personality and Social Psychology*, 41 (3), 407-421.
- Judge, T. A. and Bono, J. E. (2001) "Relationship of core self-evaluations traits— self-esteem, generalized self-efficacy, locus of control, and emotional stability—with job satisfaction and job performance: A meta-analysis", *Journal of Applied Psychology*, 86 (1), 80–92.
- Karatepe, O. M. and Demir, E. (2014) "Linking core self-evaluations and work engagement to work-family facilitation: A study in the hotel industry", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26 (2), 307-323.
- Karatepe, O.M. and Sokmen, A. (2006) "The effects of work role and family role variables on psychological and behavioural outcomes of frontline employees", *Tourism Management*, 27 (2), 255-268.

Kilduff, M., and David D. (1994) “Do chameleons get ahead? The effects of self-monitoring on managerial careers”, *Academy of Management Journal*, 37 (4), 1047-1060.

Klein, O., Snyder, M. and Livingston, R. W. (2004) “Prejudice on the stage: Self-monitoring and the public expression of group attitudes”, *British Journal of Social Psychology*, 43, 299-314.

Leary, M. R. (2004). *The Self We Know and the Self We Show: Self-esteem, Self-presentation, and the Maintenance of Interpersonal Relationships*. In M. B. Brewer & M. Hewstone (Eds.), *Perspectives on social psychology. Emotion and motivation* (p. 204–224). Blackwell Publishing.

Leary, M. R. and Kowalski, R. M. (1990) “Impression management: A literature review and two-component model”, *Psychological Bulletin*, 107 (1), 34-47.

Lennox, R. D., and Wolfe, R. N. (1984) “Revision of the self-monitoring scale”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 46 (6), 1349-1364.

LePine, J. A., Hanson, M., Borman, W. and Motowidlo, S. J. (2000), Contextual performance and teamwork: Implications for staffing”, In G. R. Ferris & K. M. Rowland (Eds.), *Research in Personnel And Human Resources Management* (Vol. 19, pp. 53–90). Stamford, CT: JAI Press.

Lippa, R. (1978) “Expressive control, expressive consistency, and the correspondence between expressive behavior and personality”. *Journal of Personality*, 46 (3), 438–461.

Liu, J., Hui C., Lee C. and Chen Z. X. (2013) “Why do I feel valued and why do I contribute? A relational approach to employee’s organizational-based self-esteem and job performance”, *Journal of Management Studies*, 50 (6), 1018-1040.

Mehra, A., Kilduff, M. and Brass, D. J. (2001) “The social networks of high and low self-monitors: Implications for workplace performance”, *Administrative Science Quarterly*, 46 (1),121-146.

Mohammed, S., Mathieu J. E. and Bartlett, A. L. (2002) “Technical-administrative task performance, leadership task performance, and contextual performance: Considering the influence of team- and task-related composition variables”, *Journal of Organizational Behavior*, 23 (7), 795–814.

- Moser, K. and Galais, N. (2007) “Self-monitoring and job performance: The moderating role of tenure”, *International Journal of Selection and Assessment*, 15 (1), 83–93.
- Nahum-Shani, I., Henderson, M. M., Lim, S. and Vinokur, A. D. (2014) “Supervisor support: Does supervisor support buffer or exacerbate the adverse effects of supervisor undermining?”, *Journal of Applied Psychology*, 99 (3), 484–503.
- Pierce, J.L., Gardner, D.G., Cummings, L.L., and Dunham, R.B. (1989) “Organization-based self-esteem: construct definition, measurement, and validation”, *Academy of Management Journal*, 32, 622-648.
- Pierce, J.L., Gardner, D.G., Dunham, R.B., and Cummings, L.L. (1993) “Moderation by organization-based self-esteem of role condition-employee response relationships”, *Academy of Management Journal*, 36, 271-288.
- Ringle, C. M., Wende, S., and Becker, J.-M. (2015) *SmartPLS 3*, SmartPLS GmbH: Boenningstedt.
- Rogers, C. R. (1980) “Client-Centered Psychotherapy”, In H. I. Kaplan & B. J. Sadock (Eds.). *Comprehensive Textbook of Psychiatry*. Baltimore: Williams and Wilkins.
- Rosenberg, M. (1965) *Society and The Adolescent Self Image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosenberg, M. (1979) *Conceiving the self*, New York: Basic Books
- Rosenberg, M. (1990) “The self-concept: Social product and social force”, In M. Rosenberg & R. H. Turner (Eds.), *Social psychology: Sociological perspectives* (pp. 593-624). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Samenfink, W. H. (1991) “Identifying the service potential of an employee through the use of the self-monitoring scale”, *Hospitality Research Journal*, 15 (2), 1–10.
- Skaalvik, E.M. and Hagtvet, K.A. (1990) “Academic achievement and self-concept: An analysis of causal predominance in a developmental perspective”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (2), 292–307.

- Snyder, M. (1974), "The self-monitoring of expressive behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 526-537.
- Snyder, M. (1979) "Self-monitoring processes", In L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 12, pp. 85–128. New York: Academic Press.
- Snyder, M. and Gangestad, S. (1982) "Choosing social situations: Two investigations of self-monitoring processes", *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 123–135.
- Song, Z. and Chathoth, P. K. (2013) "Core self-evaluations and job performance: The mediating role of employees' assimilation-specific adjustment factors", *International Journal of Hospitality Management*, 33, 240–249.
- Tafarodi, R. W. and Swann, W. B., Jr. (1995) "Self-liking and self-competence as dimensions of global self-esteem: Initial validation of a measure", *Journal of Personality Assessment*, 65 (2), 322-342.
- Toegel, G., Anand N. and Kilduff M. (2007) "Emotion helpers: the role of high positive affectivity and high self-monitoring managers", *Personnel Psychology*, 60 (2), 337–365.
- Van Dyne, L., Vandewalle, D., Kostova, T., Latham, M. E., & Cummings, L. L. (2000) "Collectivism, propensity to trust and self-esteem as predictors of organizational citizenship in a non-work setting", *Journal of Organizational Behavior*, 21, 3–23.
- Van Scotter, J. R. and Motowidlo, S. J. (1996), "Evidence for two factors of contextual performance: Job dedication and interpersonal facilitation", *Journal of Applied Psychology*, 81, 525–531.
- Vilela, B.B, González J.A., Ferrín P. F. (2010) "Salespersons' self monitoring: Direct, indirect, and moderating effects on salespersons' organizational citizenship behavior", *Psychology Marketing*, 27 (1), 71–89.
- Viswesvaren C, Ones DS. (2000) "Perspectives on models of job performance", *International Journal of Selection and Assessment*, 8 (4), 216–226.
- Wang, H., Law, K.S. and Chen, Z.K. (2008) "Leader-member exchange, employee performance, and work outcomes: an empirical study in the Chinese context", *The International Journal of Human Resource Management*, 19 (10), 1809-1824.

Wells L.E. and Marwell G. (1976) *Self-Esteem*, London: Sage Publications.

Zaccaro, S. J., Foti R. J. and Kenny D. A. (1991) “Self-monitoring and trait-based variance in leadership. An investigation of leader flexibility across multiple group situations”, *Journal of Applied Psychology*, 76 (2), 308–315.

Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Mesleki Doyum Ölçeği'nin Yapı Geçerliliğinin Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Örnekleminde İncelenmesi

Şükrü Anıl TOYGAR*

Mehmet KIRLIOĞLU**

Geliş Tarihi (Received): 29.12.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 24.02.2020

Öz

Mesleki doyum, günümüzde birçok disiplin tarafından oldukça kapsamlı bir şekilde incelenen karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki çalışanların mesleki doyumlarının belirlenmesi çalışan performansının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Çalışmanın amacı, Kuzgun, Sevim ve Hamamcı (1999) tarafından geliştirilip geçerlilik ve güvenilirliği yapılan Mesleki Doyum Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizini sağlık personeli örnekleminde gerçekleştirmektir. Tarama modellenmiş araştırma özelliği gösteren çalışmada bu amaçla ölçekle ilgili geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Araştırmanın evrenini hekim, hemşire, idari ve teknik personel ile sosyal çalışmacılar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında toplamda Konya'daki hastanelerde çalışan 500 sağlık ve sosyal hizmet çalışanına ulaşılmıştır. Yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizine ait uyum indeksleri $\chi^2(517,86)/sd(165)=3,14$; SRMR=0,09; CFI=0,93; RMSEA=0,09; PNFI=0,78; IFI=0,93 ve PGFI=0,65 şeklinde hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre uyum indekslerinin literatürde istenilen değerlerin üstünde olduğu, bu nedenle de modelin reddedilemeyeceği ifade edilebilmektedir. Mesleki Doyum Ölçeği'nin geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi'nin ardından ilgili ölçeğin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. 20 maddelik Mesleki Doyum Ölçeği'nin Alpha değeri 0,907 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin Alpha değerleri incelendiğinde ise *Niteliklere Uygunluk* alt boyutu için 0,898; *Gelişme Fırsatı (isteği)* alt boyutu için 0,726 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak MDÖ'nün yapı geçerliliğinin sağlık ve sosyal hizmet çalışanları örnekleminde doğrulandığı, gerekli güvenilirlik şartlarını da sağladığı, bu nedenle de geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak sağlık ve sosyal hizmet çalışanları üzerinden kullanılabilmesi söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Mesleki doyum, sağlık ve sosyal hizmet çalışanları, doğrulayıcı faktör analizi

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı, sanil.toygar@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3444-3243>

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, drkirioglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0130-0841>

Evaluation of The Structural Validity of the Job Satisfaction Scale in Health and Social Work Professionals and with Confirmatory Factor Analysis

Abstract

Job satisfaction emerges as a complex phenomenon which has been studied extensively by many disciplines. In fact, determining the satisfaction of employees is important in terms of evaluating their performance. The aim of the study is to perform the Confirmatory Factor Analysis of Job Satisfaction Scale (JSS) developed by Kuzgun, Sevim, & Hamamcı (1999). For this purpose, validity and reliability tests of the scale were performed in this study, which is based on a survey model. The population of the research consists of physicians, nurses, administrative and technical personnel and social workers. A total of 500 health and social work professionals who work at several hospitals in Konya were reached within the scope of the study. The indices of the Confirmatory Factor Analysis are indicated as $\chi^2(517,86) / sd(165) = 3.14$; SRM = 0.09; CFU = 0.93; RMSEA = 0.09; PNF U = 0.78; IFI = 0.93 and PGFI = 0.65. In the light of the findings of the research, it can be stated that the fit indexes are above the desired values in the literature and therefore the model cannot be rejected. After performing the Confirmatory Factor Analysis to test the validity of the Job Satisfaction Scale, the reliability analysis of the related scale was carried out. The Alpha value of the 20-item Job Satisfaction Scale was found to be 0.907. When Alpha values of sub-dimensions were examined, it was found that the sub-dimension "Compliance with Qualities" was 0.898 while "The Development Opportunity (Request)" was found to be 0.726. As a result, it can be said that the construct validity of JSS is proved in the sample consisting of health and social workers, it also provides the necessary reliability conditions, and therefore it can be used over health and social workers as a valid and reliable measurement tool.

Keywords: *Job satisfaction, health and social work professionals, confirmatory factor analysis*

Giriş

Mesleki doyum, günümüzde birçok disiplin tarafından oldukça kapsamlı bir şekilde incelenen karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte en yalın haliyle mesleki doyum, kişinin işin doğasıyla ilgili hisleri ya da zihin durumu olarak tanımlanabilir (Lambert, Pasupuleti, Cluse-Tolar & Jennings, 2008, s. 59). Woods ve Weasmer'e (2004, s. 118) göre, mesleki doyum ancak bir çalışan kendi kurumuyla bütünleştiğinde, yeteneklerini en iyi şekilde yerine getirdiğine inandığında ve bağlılığını gösterdiğinde elde edilebilir. İlâveten, mesleki doyum ve performans ödüllendirme süreçlerinden olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Kreitner ve Kinicki (2002), mesleki doyumunu etkileyen, çalışanların katılımını teşvik eden ve işyerindeki stresi yöneten bir ortam yaratma ihtiyacını karşılayan çeşitli faktörlere işaret etmektedir. Bu faktörler, öncelikle insanları yönlendiren ihtiyaç ve güdülerin tanımlanmasına dayanmakta ve insanları çalışma ortamında belirli bir şekilde hareket etmeye iten ruhsal ihtiyaçları vurgulamaktadır. Bu ruhsal ihtiyaçlara ek olarak, çalışanlarda mesleki doyumun üretkenliği ve iş kalitesini etkileyen çok önemli bir parametre olduğu ifade edilmektedir (Nikic, Arandjelovic, Nikolic & Stankovic, 2008, s. 10). Ayrıca, mesleki doyum bireysel refahın güçlü bir yordayıcısı (Diaz-Serrano & Vieira, 2005, s.1) ve ayrıca çalışanların bir işten ayrılma niyetlerinin veya kararlarının iyi bir öngörücüsü olarak kabul edilmektedir (Gazioglu ve Tansel, 2002).

Mesleki doyumun motivasyonla yakından ilişkili (Hollyforde & Whiddett 2002) ve üretkenlikte de önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir (Oshagbemi, 2000, s. 51). Buna karşın, mesleki doyum kesinlikle insanların farklı oranlarda üretim yapmalarına neden olan tek faktör değildir (Daniels, 2001). Öyle ki yüksek düzeyde bir mesleki doyum, düşük seviyelerdeki işten ayrılma ve yeni bir iş arama niyeti ile ilişkidir (Castle, Engberg, Anderson & Men, 2007, s.198).

Literatürde sağlık çalışanlarının iş doyumuna ilişkin birçok çalışma yer almaktadır. Öyle ki, mesleki doyumun sağlık personelinin elde tutulmasında önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir (Castle vd., 2007, s. 203). Sağlık çalışanlarının mesleki doyum seviyelerinin artış ya da azalışlarından en önemli faktörlerin başında ücret faktörü gelmektedir (Khamlub, 2013; Atasayı & Yıldız, 2018). Hemşireler açısından değerlendirildiğinde, diğer sağlık personeliyle ilişkileri ve iş yükü algıları mesleki doyumları açısından önem arz etmektedir (Adams ve Bond, 2000). Hekimler açısından değerlendirildiğinde ise, yüksek hasta hacmi, değişen klinik zorluk seviyeleri, vardiyalı çalışma, stres, tükenmişlik ve iş memnuniyetsizliğinin mesleki doyumunu

etkilediğine ilişkin bulgular paylaşılmaktadır (Gallery, Whitley, Klonis, Anzinger & Revicki, 1992; Lichtenstein, 1984; Murphy & Jacobson, 1987; Pathman vd., 2002). İlaveten hekim ve hemşirelerin mesleki doyumlarının bakım kalitesini, hasta memnuniyetini ve işten ayrılma niyetini etkilediği bulunmuştur (Castle vd., 2007; Haas vd., 2000). Sosyal hizmet uzmanlarında ise yüksek personel devir hızına birçok neden sebep olmaktadır. Bunlar arasında kötü çalışma koşulları, kaynak ve destek eksikliği ve son yıllarda sundukları hizmetlere olan artan talepler sayılabilir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları iş stresi, tükenmişlik, mesleki doyumda yaşadıkları azalma gibi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Calitz, Roux & Strydom, 2014: 153).

1. Gereç ve Yöntem

Kuzgun vd. (1999) tarafından geliştirilen, 20 madde ve iki alt boyuttan oluşan Mesleki Doyum Ölçeği (MDÖ) birçok farklı çalışmada kullanılmıştır (Bilge, Sayan & Kabakçı, 2009; Şahin & Açar, 2014; Recepoğlu & Tümlü, 2015; Faiz, Körükçü & Karadeniz, 2016; Atasayı & Yıldız, 2018; Fırat, 2018; Yayla, Sak, Sak & Taşkın, 2018; Üzümcü & Müezzın, 2018). Ancak bu çalışmalarda Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile ilişkili bir bulgu görülmemiştir. DFA önceden var olan bir yapının doğrulanmasına yönelik yapılan bir analizdir (Seçer, 2017). Bu bir teorik yapı da olabilir veya Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen bir yapı da olabilir. Bu nedenle de literatürde Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılan ancak DFA yapılmayan çalışmalar eleştirilmektedir (Fietzer & Ponterotto, 2015). Diğer bir ifade ile bu ölçekler DFA yapılması yönünde desteklenmektedir (Doi & Minowa, 2003; Shevlin & Adamson, 2005; Li, Chung, Chui & Chan, 2009; Rey, Abad, Barrada, Garrido & Ponsoda, 2014; Liang, Wang & Yin 2016; Kashyap & Singh, 2017). Bu çalışma MDÖ'nün faktör yapısının, sağlık personeli örnekleminde DFA yapılan ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır.

Araştırma tarama modelli bir araştırma özelliği gösteren (Karasar, 2015) bu çalışmanın amacı, geçerlilik ve güvenilirliği yapılmış olan MDÖ'nün DFA'sını sağlık personeli örnekleminde gerçekleştirmektir. Bu amaç doğrultusunda ölçek ile ilgili geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Veriler elektronik ortamda toplanmıştır; verilerin toplanmasında surveey.com web sitesinden yararlanılmıştır. Araştırmacılar, MDÖ ve sosyo-demografik bilgileri içeren anket formunu surveey.com isimli web sitesi üzerinde hazırlayarak anket linkini katılımcılara mail üzerinden göndermiştir. Verilerin toplanması 15.10.2019-15.12.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini hekim, hemşire, idari ve teknik personel ile sosyal çalışmacılar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında uygun örneklem yöntemi kullanılmış (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Ş. & Demirel, 2013) ve toplamda 500 sağlık personeline ulaşılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri için ölçek madde sayınının 10 katı yeterli görülmektedir (Alpar, 2016). Bu kapsamda toplanan 500 verinin yarısı ise geçerlilik analizleri, diğer yarısı ile de güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri

Değişken	n	%	Değişken	n	%
Kadın	302	60,4	Hemşire	130	26,0
Erkek	198	39,6	Sosyal Çalışmacı	38	7,6
Toplam	500	100,0	İdari Personel	157	31,4
Evli	253	50,6	Hekim	71	14,2
Bekâr	247	49,4	Teknik Personel	104	20,8
Toplam	500	100,0	Toplam	500	100,0
Lisans	404	80,8	Yönetici	64	12,8
Lisansüstü	96	19,2	Personel	436	87,2
Toplam	500	100,0	Toplam	500	100,0
	Min-Max	x±SS		Min-Max	x±SS
Yaş	22-60	32,16±8,82	Çalışma Süresi	1-33	7,95±8,37

Tablo 1’de katılımcıların sosyo-demografik bilgileri verilmiştir. Buna göre katılımcıların %14,2’si hekim, %31,4’ü idari personel, %20,8’i ise teknik personelden oluşmaktadır. İlaveten %60,4’ü kadın, %50,6’sı evli, %80’8’i lisans mezunu, %12,8’i yönetici konumundadır. Ayrıca çalışma katılanların yaş ortalaması 32,16 olup çalışma süresi ortalaması ise 7,95’dir.

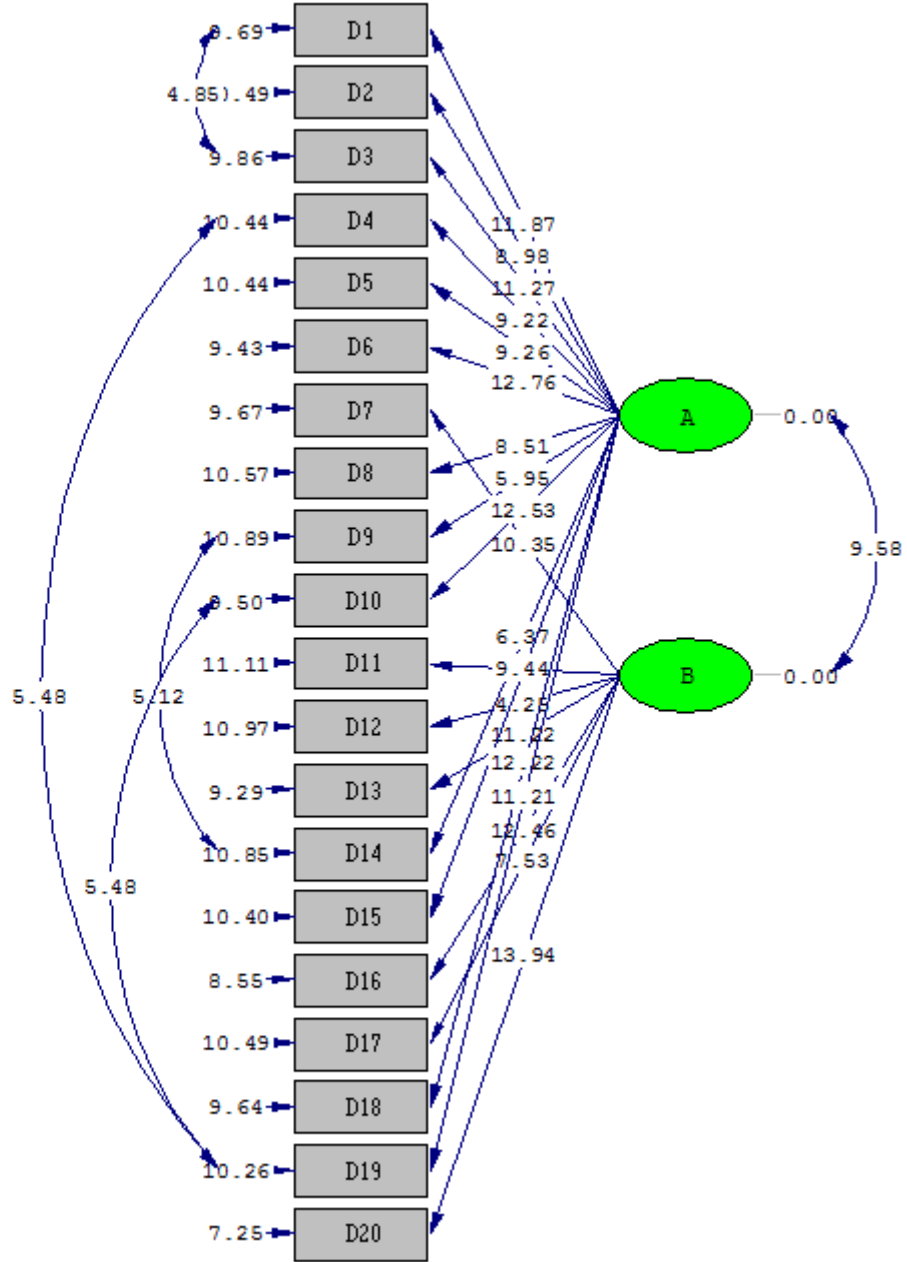
MDÖ, Kuzgun vd. (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek puanları 1= “Hiçbir zaman” ve 5= “Her zaman” şeklinde 1-5 puan arasında puanlanmaktadır. Bu nedenle katılımcıların alabilecekleri maksimum ve minimum puanlar 2-100 arasındadır. MDÖ’nün “Niteliğe uygunluk” ve “Gelişme fırsatı (isteği)” olmak üzere iki alt boyutu sırasıyla 13 ve 7 maddeden oluşmaktadır. AFA’da birinci faktöre ait faktör yük değerinin büyük çıkması nedeniyle ölçeğin tek faktörlü olarak da ele alınabileceği ifade edilmektedir. Kuzgun vd. (1999) çalışmasındaki ölçek Alpha değeri 0,90 olarak bulunmuştur. “Niteliğe uygunluk” ve “Gelişme fırsatı (isteği)” alt boyutlarının Alpha değeri sırasıyla 0,91 ve 0,75 olarak bulunmuştur. Ölçekteki 4, 9, 10, 11, 14, 19. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe bireyin mesleki doyumunun da yükseldiği ifade edilmektedir (Kuzgun, Aydemir-Sevim & Hamamcı, 2005).

Verilerin analizi için IBM SPSS 20.0 ile LISREL 8.80 paket programları kullanılmıştır. DFA analizi yapılmadan önce verilerin normal dağılımına bakılmıştır. Bunun için skewness ve kurtosis değerleri incelenmiştir. Skewness ve Kurtosis değerlerinin $\pm 1,5$ arasında olduğundan verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. MDÖ ile ilgili aşağıdaki kurulan modelin reddedilip reddedilemeyeceğine karar verilirken çeşitli uyum indekslerinden yararlanılmaktadır. Hooper, Coughlan ve Mullen (2008) her çalışma için kullanılacak standart bir uyum indekslerinin olmadığını ifade etmektedir. Çeşitli uyum indeksleri örneklem büyüklüğünden etkilenebildiğinden (Hooper vd., 2008), çalışma kapsamında χ^2/sd , SRMR, CFI, RMSEA, PNFI, IFI ve PGFI gibi örneklemden etkilenmeyen ve yaygın olarak çeşitli araştırmalarda kullanılan (Kıraç, 2019; Dinç ve Ekinci, 2019; Kırılıoğlu ve Tekin, 2019; Öztürk ve Kıraç, 2019; Kalaycı-Kırılıoğlu, Daşbaş ve Karakuş, 2020) uyum indeksleri tercih edilmiştir. Modelin kabul edilebilmesi için $\chi^2/sd < 5$; SRMR $< 0,10$; CFI $\geq 0,90$; RMSEA $< 0,10$; PNFI $> 0,50$; IFI $\geq 0,90$ ve PGFI $> 0,50$ olmalıdır (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller 2003; Schreiber, Nora, Stage, Barlow & King, 2006).

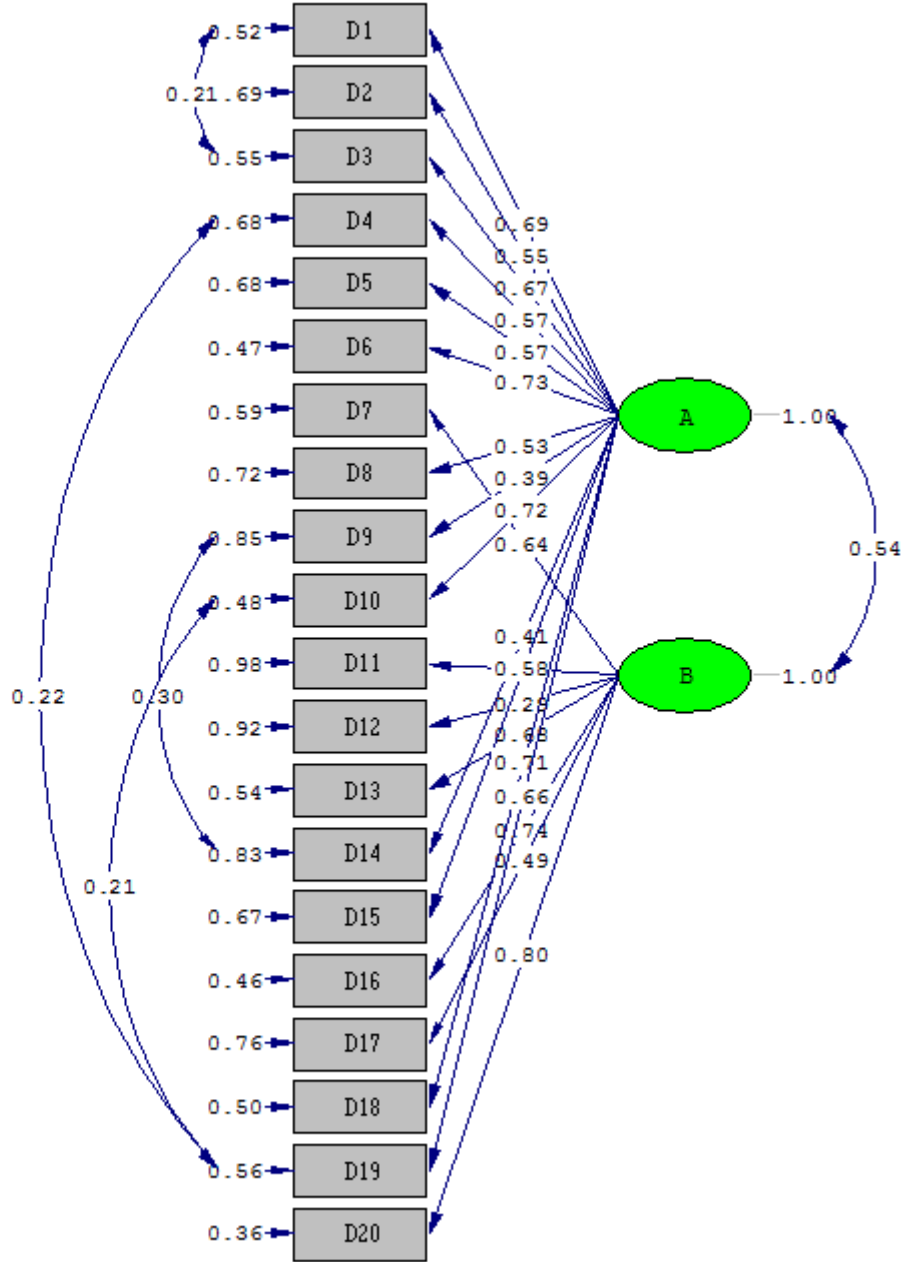
2. Bulgular

Bu bölümde “*bir şeyin güvenilir olabilmesi için öncelikle geçerli olması gerektiği*” noktasından hareketle önce geçerliliğe ilişkin yapılan analizlere yer verilerek sonrasında ise güvenilirliğe ilişkin yapılan analizler açıklanacaktır. MDÖ’nün geçerliliğini test edebilmek için DFA’dan yararlanılmıştır. Şekil 1’de iki boyutlu ve 20 maddeli MDÖ’nün t değerleri, Şekil 2’de ise ilgili ölçeğin DFA sonuçları gösterilmektedir.

Şekil 1. Mesleki Doyum Ölçeği'ne ait Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçlarının t değerleri

DFA sonuçları verilirken t değerlerinin de verilmesi gerekmektedir. Elde edilen t değerlerinin 1,96 değerini aşması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Özüdoğru, Kan, Uslu & Yaman, 2018). 1,96 altında kalarak 0,05 düzeyinde anlamlı olmayan maddelerin analizden çıkarılarak analizin tekrar edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Joreskog & Sorbom, 1996). MDÖ'ye ait DFA sonuçlarının t değerleri incelendiğinde her bir maddenin t değerinin 2,56'yı aştığı ve 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ölçekten herhangi bir maddenin atılmasına ihtiyaç olmadığını ifade etmektedir.

Chi-Square=517.86, df=165, P-value=0.00000, RMSEA=0.093

Şekil 2. MDÖ'ye ait DFA sonuçları

Şekil 2'de MDÖ'ye ait DFA sonuçlarının standart çözümleri yer almaktadır. Şekil 2'de de görüldüğü gibi bazı maddeler arasında kovaryans oluşturulmuştur. Kovaryans oluştururken LISREL programının sunduğu modifikasyon önerileri dikkate alınmıştır. Hooper vd. (2008) belirttiği üzere farklı alt boyutlar arasında kovaryans oluşturulmamasına dikkat edilmiştir. Böylece D1-D3; D4-D19; D9-D14 ve D10-D19 maddeleri arasında kovaryans oluşturulmuştur.

DFA'ya ait uyum indeksleri incelendiğinde $\chi^2(517,86)/sd(165)=3,14$; SRMR=0,09; CFI=0,93; RMSEA=0,09; PNFI=0,78; IFI=0,93 ve PGFI=0,65 sonuçları elde edilmiştir. Literatürde bir modelin kabul edilebilmesi için $\chi^2/sd < 5$; SRMR < 0,10; CFI $\geq$ 0,90;

RMSEA<0,10; PNFI>0,50; IFI≥0,90 ve PGFI>0,50 olması (Schermelleh-Engel, Moosbrugger & Müller, 2003; Schreiber vd., 2006) gerektiği belirtilmiştir. MDÖ'nün geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan DFA'nın ardından ilgili ölçeğin güvenirlik analizleri yapılmıştır. 20 maddelik MDÖ'nün Cronbach & Alpha değeri 0,907 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin Alpha değerleri incelendiğinde *Niteliklere Uygunluk* alt boyutu için 0,898; *Gelişme Fırsatı (isteği)* alt boyutu için 0,726 olarak bulunmuştur.

3. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma Kuzgun vd. (1999) tarafından geliştiren MDÖ'nün sağlık personelleri özelinde yapı geçerliliğinin sınanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan DFA neticesinde MDÖ model iyi bir uyum göstermiştir. Elde edilen sonuçlara göre uyum indekslerinin literatürde istenilen değerlerin üstünde olduğu bu nedenle de modelin reddedilemeyeceği ifade edilebilir. Literatürde ölçeğin güvenilir kabul edilebilmesi için Alpha değerinin 0,70 ve üstü olması gerektiği belirtilmektedir (Sipahi, Yurtkoru & Çinko, 2008; DeVellis, 2016). Ayrıca madde-toplam korelasyon değerleri incelenmiş ve en küçük 0,393; en büyük ise 0,740 değeri elde edilmiştir. Literatürde madde toplam korelasyon değeri 0,30'un altında olan maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiği ifade edilmektedir (Akduman & Cantürk, 2010). Herhangi bir madde çıkarıldığında ölçeğin tamamına ilişkin Alpha değerleri en küçük 0,897; en büyük 0,906 arasında değişmektedir. Madde çıkarıldığında ölçek Alpha değerinin yükselmesi durumunda o maddenin ölçekten çıkarılması gerektiği ifade edilmektedir (Eisma vd., 2014; Doering, Barke, Friehs & Eisma, 2018). Son olarak madde puanı ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve 0,501 en büyük 0,764 değerleri elde edilmiştir ($p<0,01$). Ölçeğin her bir madde puanı ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki korelasyonun 0,50'nin altında olması durumunda o maddenin ölçekten çıkarılması gerektiği ifade edilmektedir (Karasar, 2016; Doering vd., 2018; Tang, Eisma, Li & Chow, 2018).

Sonuç olarak MDÖ'nün yapı geçerliliğinin sağlık ve sosyal hizmet çalışanları örnekleminde doğrulandığı, gerekli güvenirlik şartlarını da sağladığı, bu nedenle de geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak sağlık ve sosyal hizmet çalışanları üzerinden kullanılabileceği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Adams, A., Bond, S. (2000). Hospital nurses' job satisfaction, individual and organizational characteristics, *Journal of Advanced Nursing*, 32(3), 536–543.
- Akduman, G. G., & Cantürk, G. (2010). Cinsel istismara uğrayan çocuklara karşı tutum ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması (Üniversite öğrencileri örnekleme). *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 22-29.
- Alpar, R. (2016). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atasayı, M., & Yıldız, E. (2018). Birinci basamakta çalışan hemşirelerin iletişim becerileri ile mesleki doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 38-49.
- Bilge, F., Sayan, A., & Kabakçı, Ö. F. (2009). Aile mahkemesi uzmanlarının meslek doyumları, yaşam doyumları ve ilişkilere yönelik inançlarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 20-31.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Calitz, T., Roux, A., Strydom, H. (2014). Factors that affect social workers' job satisfaction, stress and burnout, *Social Work/Maatskaplike Werk*; 50(2), 169. Doi: <http://dx.doi.org/10.15270/50-2-393>
- Castle, N. G., Engberg, J., Anderson, R. & Men, A. (2007). Job satisfaction of nurse aides in nursing homes: intent to leave and turnover, *The Gerontologist*, 47(2), 193–204.
- Daniels, B. (2001). *The wellness payoff*. New York: Wiley
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (Vol. 26). London: Sage Publications.
- Diaz-Serrano, L. & Vieira, J. A. (2005). Low pay, higher pay and job satisfaction within the european union: empirical evidence from fourteen countries. Germany: Institute for the Study of Labor.
- Dinç, S. & Ekinci, M. (2019). Turkish adaptation, validity and reliability of compassion fatigue short scale. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11, 192-202

- Doering, B. K., Barke, A., Friehs, T. & Eisma, M. C. (2018). Assessment of grief-related rumination: validation of the german version of the utrecht grief rumination scale (UGRS). *BMC psychiatry*, 18(1), 43-53.
- Doi, Y. & Minowa, M. (2003). Factor structure of the 12- item general health questionnaire in the japanese general adult population. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 57(4), 379-383.
- Eisma, M. C., Stroebe, M. S., Schut, H. A., Van Den Bout, J., Boelen, P. A. & Stroebe, W. (2014). Development and psychometric evaluation of the Utrecht Grief Rumination Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 36(1), 165-176.
- Faiz, M., Körükçü, M. & Karadeniz, O. (2016). The analysis of the relation between social studies and primary school teachers' levels of liking of children and their job satisfaction in terms of diverse variable. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4861-4875.
- Fırat, Z. M. (2018). Mesleki doyum, iş-aile çatışması ve aile-iş çatışmasının algılanan iş stresi üzerindeki etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 157-176.
- Fietzer, A. W. & Ponterotto, J. (2015). A psychometric review of instruments for social justice and advocacy attitudes. *Journal for Social Action in Counseling and Psychology*, 7(1), 19-40.
- Gallery M, Whitley T, Klonis L, Anzinger, R. K. & Revicki, D. A. (1992). A study of occupational stress and depression among emergency physicians. *Ann Emerg Med* 21, 58-64.
- Gazioglu, S. & Tansel, A. (2002). Job satisfaction in britain: individual and job-related factors. <http://ideas.repec.org/p/met/wpaper/0303.html>.
- Haas, J.S., Cook, E.F., Puopolo, A.L., Burstin, H.R., Cleary, P.D. & Brennan, T. A. (2000). Is the professional satisfaction of general internists associated with patient satisfaction? *J Gen Intern Med*, 15, 122–8.
- Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Joreskog, K. G. & Sorbom, D. (1996). LISREL8: User's reference guide. Mooresville: Scientific Software.

- Kalaycı-Kırlıoğlu, H.İ., Daşbaş, S. & Karakuş, Ö. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk ölçeği: geçerlilik ve güvenilirlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2),
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kashyap, G. C. & Singh, S. K. (2017). Reliability and validity of general health questionnaire (GHQ-12) for male tannery workers: a study carried out in Kanpur, India. *BMC psychiatry*, 17(1), 102.
- Khamlub, S., Rashid, H. O., Sarker, M. A. B., Hiroswawa,T., Outavong, P. & Sakamoto, J. (2013). Job satisfaction of health-care workers at health centers in vientiane capital and bolikhamsai province Lao PD. *Nagoya J. Med. Sci.*, 75, 233-241.
- Kıraç, R. (2019). Nomofobinin dikkat eksikliğine etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1095-1114.
- Kırlıoğlu, M. & Tekin, H. H. (2019). Sosyal adalet savunuculuğu ölçeğinin (SASÖ) doğrulayıcı faktör analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 859-874.
- Kreitner, R. and Kinicki, A. (2002) *Organizational Behaviour*. London: Mcgraw Hill, London.
- Kuzgun, Y., Aydemir-Sevim, S. & Hamamcı, Z. (1999). Mesleki doyum ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(11), 14-18.
- Kuzgun, Y., Aydemir-Sevim, S. & Hamamcı, Z. (2005). Mesleki doyum ölçeği. İçinde: PDR'de kullanılan ölçekler (ss. 82-87). Eds: Kuzgun Y, Bacanlı F. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lambert, E., Pasupuleti, S., Cluse-Tolar, T. & Jennings, M. (2008). The impact of work-family conflict on social work and human service worker job satisfaction and organisational commitment: an exploratory study. *Administration in Social Work*, 30(5), 55-74.
- Li, W. H., Chung, J. O., Chui, M. M. & Chan, P. S. (2009). Factorial structure of the chinese version of the 12 item general health questionnaire in adolescents. *Journal of Clinical Nursing*, 18(23), 3253-3261.

- Liang, Y., Wang, L. & Yin, X. (2016). The factor structure of the 12-item general health questionnaire (GHQ-12) in young Chinese civil servants. *Health and Quality of Life Outcomes*, 14(1), 136.
- Lichtenstein, R. (1984). Measuring the job satisfaction of physicians in organized settings. *Med Care*, 22, 56-68.
- Murphy, J.G. & Jacobson, S. (1984). Satisfaction with practice: emergency physicians vs internists. *Ann Emerg Med*, 16, 277-283.
- Nikic, D., Arandjelovic, M., Nikolic, M. & Stankovic, A. (2008). Job satisfaction in health care workers. *Acta Medica Medianae*, 47:9-12.
- Oshagbemi, T. (2000). Is the length of service related to the level of job satisfaction? *International Journal of Social Economics*, 27, 213-226.
- Öztürk, Y. E. & Kıraç, R. (2019). Hekim merhameti önündeki engeller ölçeğinin türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresi* (s. 441-446), İstanbul.
- Özudoğru, H. Y., Kan, A., Uslu, L., & Yaman, E. (2018). Yerel halkın suriyelilere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 115-140.
- Pathman, D. E., Konrad, T. R., Williams, E. S., Scheckler, W. E., Linzer, M. & Douglas, J. (2002). Physician job satisfaction, job dissatisfaction, and physician turnover. *The Journal of Family Practice*, 51(7), 593.
- Recepoğlu, E., & Tümlü, G. Ü. (2015). Üniversite akademik personelinin mesleki ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1851-1868.
- Rey, J. J., Abad, F. J., Barrada, J. R., Garrido, L. E. & Ponsoda, V. (2014). The impact of ambiguous response categories on the factor structure of the GHQ-12. *Psychological assessment*, 26(3), 1021-1030
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.

- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A. & King, J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: a review. *The Journal of educational research*, 99(6), 323-338.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shevlin, M. & Adamson, G. (2005). Alternative factor models and factorial invariance of the GHQ-12: a large sample analysis using confirmatory factor analysis. *Psychological assessment*, 17(2), 231-236.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile veri analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şahin, E. & Açar, A. (2014). Determining the relationship among levels of hopelessness, levels of job satisfaction and perceptions of self-efficacy of teacher candidates. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(1), 53-72.
- Tang, S., Eisma, M. C., Li, J. & Chow, A. Y. (2018). Psychometric evaluation of the chinese version of the utrecht grief rumination scale (UGRS). *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 26(2), 262-272.
- Üzümcü, B. & Müezzini, E. E. (2018). Öğretmenlerin bilişsel esneklik ve mesleki doyum düzeyinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 8-25.
- Woods, A. M. & Weasmer, W. J. (2004). Maintaining Job Satisfaction: Engaging Professionals as Active Participants, *The Clearing House*, 77(4), 118-121.
- Yayla, A., Sak, R., Şahin Sak, İ. T., & Taşkın, N. (2018). Comparing the job satisfaction of hourly paid and salaried preschool teachers in Turkey. *Education 3-13*, 46(7), 814-824.

Evrenselci ve Özselci Kültürler Ayrımında Yöneticilerde Etik Karar Verme Davranışı

Pınar FAYGANOĞLU*

Ali GÜRSOY**

Geliş Tarihi (Received): 04.12.1999 – Kabul Tarihi (Accepted): 26.02.2020

Öz

İnsanların toplu yaşamları ve davranışları sonucunda ortaya çıkan kültürün sosyal bilimler yazınında çokça ele alınan konulardan biri olduğu söylenebilir. Kültüre ilişkin olarak farklı tanımlar ve sınıflandırmaların olduğu da belirtilebilecek olup Trompenaars ve Turner (1997) tarafından yapılan çalışmada, kültürün yedi farklı boyutundan bahsedilmektedir. Bahse konu kültür boyutlarından olan ‘evrenselcilik’ ve ‘özelcilik’ boyutunun bireylerin ve dolayısıyla da yöneticilerin davranışlarını etkileyebileceği ve etik karar vermenin bu davranışlardan biri olduğu ifade edilebilecektir. Evrenselci kültürlerin daha ziyade küresel değerlere, normlara ve yükümlülüklerle öncelik verdiği, buna karşın özelcilik kültüründe yer alan bireylerin ise daha ziyade kişisel ilişkileri temel alarak davrandığı bildirilmektedir. Bu çalışmada, yöneticilerin söz konusu kültürel farklılıklar penceresinden etik karar verme davranışları ele alınacak olup bahse konu kavramlar oluşturulan kuramsal önermeler çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışmanın yerli yazındaki öncü rolünün, ileride yapılacak görgül çalışmalara temel olabilecek önemli çıkarımlar ortaya koyulmasına ve bu bağlamda bahse konu çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, Kültürel Boyutlar, Etik Karar Verme*

* Dr. Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu, İşletme ve Yönetim Bilimleri Bölümü, pfayganoglu@kho.edu.tr

** Dr. Öğretim Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu, İşletme ve Yönetim Bilimleri Bölümü, agursoy@kho.edu.tr

Ethical Decision Making Behavior Among Managers in the Distinction of Universalist and Specialist Cultures

Abstract

Culture is concluded from the collective living and behavior of human beings and it can be considered one of the hot topics in social sciences. Moreover, it can be uttered that there are different definitions and classifications of culture in the related field. In the study by Trompenaars and Turner (1997), there are seven different dimensions of culture. Also of these cultural dimensions can affect individuals' behavior and ethical decision making of managers can be considered one of these behavior. One of these dimensions is universalism and specialism. To the current dimension, managers in universalist cultures are behaving according to the universal norms and values and liabilities, whereas in the specialist cultures managers is said to be behaving considering his/her individual relations. In this paper, the ethical decision making behavior of managers concerning the universalist / specialist cultural difference is tried to be discussed with theoretical assumptions. It is expected that the leading role of this paper is going to shed light to the future studies about the these issues in the local literature.

Keywords: *Culture, Cultural Dimensions, Ethical Decision Making*

Giriş

Sosyal bilimler ve örgütsel araştırmalar yazınında son dönemde çokça ele alınan konulardan bir tanesinin de Kùltürler Arası Yönetim konuları olduğu söylenebilecektir. Anılan konuya ilişkin pek çok çalışmanın (Kluckhohn ve Strodtbeck, 1961; Hall, 1976; Hofstede, 1980; Trompenaars ve Turner, 1997) bulunmaktadır. Kùltüre ve kùltürel farklılıklara ilişkin gerçekleştirdikleri çalışmalarında Trompenaars ve Turner (1997) kùltürü, bir grup insanın ortaklaşa karar verdikleri sorun çözüme yöntemleri ve zor durumları atlatma metotları olarak tanımlamaktadır. Ayrıca kùltürün, insanlar tarafından paylaşılan ve anlaşılan anlamlar sistemi olduğu ve her kùltürün kendine has sorun çözüme yöntemleri bulunduğu da ifade edilmektedir. Trompenaars ve Turner (1997; 1998) kùltürel farklılıkları yedi ikilem ile açıklamaktadırlar. Bunlar; evrensellik/özelcilik; bireycilik/toplumculuk; nötr/duyuşsal davranış; özgöl/dağınmık davranış; ulaşılmış statü/ulaşılmak istenen statü; bölümsel zaman/senkronize zaman ve ie yönelim/dışa yönelim olarak sıralanmaktadır. Bu çalışmada ise söz konusu boyutlardan evrenselci ve özelci kùltür boyutları ele alınacaktır. Söz konusu ikilemin evrenselci davranış boyutunda yer alan kùltürler kurallara, değerlere ve yükümlölüklere oldukça önem vermekte olup kurallar, insan ilişkilerinde birinci sırada yer almaktadır. Bu sebeple de muafiyet, kayırma vb. konulara tahammüllerin vb. eğilimlerin az olduğu vurgulanmaktadır. Buna karşın, özelci davranışta ise kişisel ilişkilerin daha ağır bastığı kaydedilmekte olup, bu ilişkinin devamı için her şeyin yapılabileceğinin altı çizilmektedir. Ayrıca, kuralların bir arkadaş için esnetilebileceği ve/veya ihlal edilebileceği olaylar, bireyler ve durumlar hususunda özel ve karşılaştırılmaz olanın tercih edilmesi de özelci tipin özellikleri arasında yer aldığı dile getirilmektedir (Trompenaars ve Turner, 1998, s. 31-33). Bahse konu kùltürel ayırım çerçevesinde örgütlerdeki yöneticilerin etik algıları ve söz konusu bu algı çerçevesinde karar verme davranışlarının nasıl olacağı, başka bir ifadeyle bahse konu ikilem bağlamında anılan davranışların ne gibi farklılıklar göstereceği bu araştırmanın ana konusunu oluşturmakta olup, konuya ilişkin hususun yerli yazında özgün olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda çalışma, evrenselci ve özelci kùltürler ayırımında yöneticilerin etik karar verme davranışlarına ilişkin çeşitli önermeler sunmakta olup, ileride yapılacak görgöl araştırmalara ışık tutmayı da amaçlamaktadır. Araştırmada ilk olarak kùltürler arası farklılıklar ve boyutlarına ana hatlarıyla değinilmektedir. Daha sonra, karar verme, etik karar verme davranışı ve yazında etik karar verme davranışına ilişkin öne sürölen boyutlar bahse konu davranışın kùltürel boyutuyla ele alınacaktır. Son olarak ise çalışmanın da temelini oluşturan ve Trompenaars ve Turner (1997) tarafından öne sürölen kùltürel

farklılıkların bir boyutu olan evrenselci ve özselci kültürler ayrımında yöneticilerde etik karar verme davranışına değinilecek ve konuya ilişkin önermeler sunulmaktadır.

1. Kültür, Kültürlerarası Farklılaşma ve Boyutları

Kültür temelde, bireyin içinde doğduğu toplumsal bağlamın bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ancak yine aynı toplumun birçok öğesini etkileyen ve hatta şekillendiren bir olgu olarak nitelendirilmektedir. Bahse konu bu etki ise oldukça geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek bir hususa atıfta bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, birey davranışları, bireyler tarafından meydana getirilen örgütler ve anılan bu örgütlerin yönetim şekilleri, bireylerin toplu ya da bireysel duygu durumlarına kadar oldukça geniş bir etki alanında kültürün izlerine rastlamanın mümkün olduğu aktarılmaktadır (Schein, 1994, s. 3). Bu çerçevede, belirli bir kültür içerisinde oluşan ve sosyal bir varlık olan örgütlerin ve söz konusu örgütleri oluşturan bireylerin kültürel bağlamdan ayrı değerlendirilmesi/düşünülmesi imkânsız gözükmektedir. Bu bağlamda, kültürün bir örgütün içindeki birey ve grupların davranışlarını yönlendiren normal davranış kalıpları, inançlar, tutumlar ve alışkanlıklar sistemi olarak nitelendirmek yanlış bir tanım olmayacaktır (Chatman ve Cha, 2003, s. 21).

Toplumlara özgü olarak ortaya çıktığı ifade edilen kültür kavramının sosyal bilimler yazınında birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Buna göre kültür kavramına ilişkin yapılan tanımlamalardan ilki olduğu söylenebilecek olan Taylor (Adler, 1991) kültürü, bilgi, sanat, inanç, ahlak, hukuk ve töre gibi bireyin toplumun üyesi olarak sahip olduğu bütün özellikler ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak kültüre ve kültürel farklılıklara ilişkin gerçekleştirdiği çalışmasında Hofstede (1980, s. 25) kültürü, bireylerin oluşturduğu bir grubu diğerlerinden ayıran ortaklaşa bir programlama olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan, kültürün oluşturulmasında coğrafik, demografik, tarihsel unsurların, toplumu oluşturan çoğunluğun benimsediği değer sistemlerinin de önem taşıdığı belirtilmektedir (Hofstede: 1980, s. 26). Trompenaars ve Turner (1998, s. 21) ise kültürü, bir grup insanın ortaklaşa karar verdikleri sorun çözme yöntemleri ve zor durumları atlatma metotları olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca kültür, bu insanlar tarafından paylaşılan ve anlaşılabilir anlamlar sistemi olup, her kültürün kendine has sorun çözme yöntemlerine sahip olduğu kaydedilmektedir (Trompenaars ve Turner, 1998, s. 21). Trompenaars ve Turner (1997), kültürün ne anlam ifade ettiğini ortaya çıkarma amacıyla kültürü, ‘soğan diyagramı’ metaforuyla açıklamaktadırlar. Buna göre dıştaki katman, bireylerin hangi kültürel boyut ile etkileşimde olduklarını ifade etmekte olup, bunlar gözlemlenebilir özelliklere (giyim, dil, yerleşim vb.) atıfta bulunmaktadır. Diyagramın orta katmanında ise toplumların sahip oldukları norm ve değerler bulunmaktadır. İç katman ise diyagramın en önemli katmanını

oluşturmakta olup, diğer kültürlerle başarılı bir etkileşim içinde olması gereken temel unsur olarak aktarılmaktadır. Anılan katmanda, toplumların yıllar süresince oluşturdukları kural ya da metotlar bulunmakta olup, bu ögeler sayesinde ya da bu ögelerin genel özellikleri çerçevesinde kültürler, karşılaştıkları problemleri çözmekte ve çözüm yolları bulmaktadırlar (Trompenaars ve Turner, 1998, s. 25). Kültür, sürekli bir devinim içerisinde olan ve yavaş da olsa zaman içerisinde çeşitli değişimlere uğrayan ve içerisinde bulunduğu toplumsal olgulara/bağlama göre farklılıklar gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kültürün, içerisinde bulunduğu toplumsal bağlamın çeşitli özelliklerinden etkilendiğini ve söz konusu toplumsal bağlamı etkileyerek bir anlamda toplumsal parmak izlerini oluşturduğu ifade edilebilecektir. Bu çerçevede toplumsal düzeydeki kültürlerin farklı boyutlar ile görece anlaşılabilir hale gelmesi için, belirli ölçütler altında sınıflandırılacakları vurgulanmaktadır (McSweeney, 2002, s. 91). Örgüt araştırmaları yazınında da kültürlerin sınıflandırılmalarına ilişkin çeşitli çalışmalar yer aldığı belirtilebilecektir. Söz konusu çalışmalardan bazıları ise, Kluckhohn ve Strodtbeck (1961) tarafından gerçekleştirilen ve temelde birey doğası, bireylerin dünya ve doğa, diğer bireylerle olan ilişkileri, hareket biçimleri, zaman ve mekâna bakış açıları olmak üzere altı temel alanda kültürel yönelimleri ortaya koymaktadır. Yazında yer alan bir diğer çalışma ise Hall (1976) tarafından gerçekleştirilmiş olup, kültürleri iletişim tarzlarına göre ‘geniş bağlamlı’ ve ‘dar bağlamlı’ kültürler olmak üzere bir sınıflandırma çerçevesinde sıralamaktadır. Buna göre geniş bağlamlı kültürlerde, ne söylendiğinden ziyade nasıl söylendiği önemlidir. Başka bir ifadeyle geniş bağlamlı kültürlerde kelimelerin kullanımında alta yatan ima öne çıkmaktadır. Buna karşın dar bağlamlı kültürlerde ise kullanılan kelimelerin net ve imasız olarak kullanıldığı aktarılmaktadır. Kültürel sınıflandırmalara ilişkin yapılan çalışmaların en bilinenlerinden bir tanesi de Hofstede (1980) tarafından gerçekleştirilen ve kültürel farklılıkları beş ana sınıfta toplayan (güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, erillik-dişilik, bireycilik-ortaklaşa davranışçılık, uzun-kısa vadeli yönelim) sınıflandırmadır. Kültürlerarası farklılıkların belirtildiği ve bu araştırmada da kullanılacak olan bir diğer sınıflandırma ise Trompenaars ve Turner (1993; 1997) tarafından yapılmış olup, söz konusu sınıflandırmada kültürler doğayla mücadele etme tabanlı olarak ayrıştırılmıştır. Anılan sınıflandırma ya da başka bir ifadeyle kültürel boyutlar, Aristo mantığından uzak bir yaklaşım içermekte olup, modele konu olan kültürlerin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler, ikili bir karşıtlık ya da alternatif olmaktan ziyade, bir durumun/olgunun o kültürde daha yoğun olarak görülmesi durumunu ifade etmektedir. Bu çerçevede söz konusu model, evrensellik/özelcilik; bireycilik/toplumculuk; nötr/duyuşsal davranış; özgül/dağımsal davranış; ulaşılmış

statü/ulaşılmak istenen statü; bölümsel zaman/senkronize zaman ve içe yönelim/dışa yönelim olmak üzere yedi ikilemi içermektedir. Bu çalışmada ise söz konusu boyutlardan evrensillik ve özencilik boyutları ele alınacaktır ancak, söz konusu iki boyuta değinmeden önce diğer boyutlara da değinilmesinde fayda olduğu kaydedilmektedir. Buna göre ilk olarak bireycilik/toplumculuk ayrımında bireycilik, kişinin kendi çıkarlarının amaç, diğer her şeyin araç olarak görüldüğü bir görüşü belirtirken, toplumculuk ise bağlı bulunulan grubun veya toplumun iyiliğini ve çıkarının amaç olduğu bir davranış anlatılmaktadır. Yazarlar, bu ayrım da yukarıda değinildiği gibi karşılıklı ifade etmediklerini belirtmektedir. Bireyselciliği yüksek olan bir toplumda, toplumcu faaliyetlerin görülmemesi gibi bir durum olmadığı, bireyselciliğin Rönesans sonrası oluşan modern toplumun bir sonucu olarak görüldüğü, bu nedenle Batı toplumlarında daha yaygın olduğu vurgulanmaktadır (Trompenaars ve Turner, 1998, s.52-53). Söz konusu ayrım çerçevesinde Trompenaars ve Turner (1998), toplumcu kültür anlayışına sahip ülkeler ile ticari ilişkiler kuracak yöneticilerin sabırlı davranmalarını, birey ve toplumla uzun süreli ama sıcak ilişkiler kurmanın önemli olduğunu tavsiye ederlerken, bireyci kültür anlayışına sahip kültürlerle kurulacak ilişkilerde ise yöneticilerin hızlı kararlar alarak, söz konusu kararları kendi başlarına uygulamalarının yerinde olabileceğini öne sürmektedirler. Nötr/duyuşsal davranışta ise temel ayrım noktasının insanların duygularını gösterme biçimleri üzerine olduğu, duyuşsal davranışın baskın olduğu toplumlarda insanların duygularını istedikleri gibi ve özgür bir şekilde ifade edebildikleri ve bu yolla çevresindekilere kendi düşüncelerini yansıtma olanağı da verdikleri ifade edilmekte olup, bu davranış tipinin yüksek olduğu kültürlerde insanların yakın ve samimi oldukları kaydedilmektedir. Buna karşın, tarafsız(nötr) iş ilişkilerinin baskın olduğu kültürlerde ise duyguların ifade edilmesinin hoş karşılanmadığı ve insanlar duygularının ifadesini sınırlandırıldığı belirtilmektedir (Trompenaars ve Turner, 1998:69). Trompenaars ve Turner (1998, s.81-82) tarafından yapılan sınıflandırmanın dördüncü boyutunda ise insanların kültürel olarak toplumsal hayata ne derece katıldıklarının temel ayrım kıstası olduğu kaydedilmiştir. Özgül davranış odaklı kültürlerde insanların kendilerine atfedilen veya kazandıkları rolleri sadece iş ortamı ile sınırlı tuttukları; buna karşın, dağınık davranışın hâkim olduğu toplumlarda ise yer ve zaman sınırı olmadan kişilerin rollerini toplumun her yerinde kullanmasının ve kişilerin bu konuda bir nevi baskı altında tutulmasının yaygın olduğu vurgulanmaktadır. (Trompenaars ve Turner, 1998, s.81-82). Bu çerçevede Trompenaars ve Turner (1998), özgül kültüre sahip ülkeler ile ticari ilişkiler içerisinde bulunacak yöneticilerin açık ve net olmaları gerektiğini ifade ederlerken, dağınık davranışa sahip kültürler ile geliştirilecek ilişkilerde bireylerin unvanlarına, yaşlarına ve tecrübelerine saygı duyulmasının

önemini vurgulamaktadırlar. Bir diğer boyut ise kişinin edindiği rolün veya statünün nasıl elde edildiğine ilişkin olduğu hususuna vurgu yapmaktadır (Trompenaars ve Turner, 1998, s. 104). Doğuştan gelen veya verilmiş statülerin insanlara aileden kalan bir isim, yaş, tecrübe, eğitim gibi kişilik özelliklerinden gelen bir niteliğe göre verilebildiği, bu kişilerin kendi kendini gerçekleyen bir kehanete sahip oldukları ve kişinin aslında statüsünü hak etmeden önce edindiği ifade edilmektedir. Buna karşın, kazanım yoluyla elde edilen statünün ise kişilerin kendi öz çabaları ile başardıkları bir iş sonucunda elde edildiği, kişiye motive sağlaması açısından daha iyi bir araç gibi görüldüğü belirtilmekte olup, konuya ilişkin olarak yapılan araştırmaların sonuçlarına bakıldığında özellikle kıta Avrupa'sında kazanım dışında elde edilen statüye sahip insanların da başarı oranlarının yüksek olduğunun tespit edildiği altı çizilen hususlarındandır (Trompenaars ve Turner, 1998, s. 105-106). Bir diğer ayrım noktasını oluşturan zaman kriterinde ise bölümsel zamana sahip kültürlerin dakikliğe oldukça önem verdikleri ve zamanı bölümsel/sıralı olarak kullanmayı tercih ettikleri aktarılmaktadır. Buna karşın senkronize zamana sahip kültürlerin daha esnek zamanlar içerisinde çalıştıkları ve böylesi kültürlerde yer alan bireylerin geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı iç içe geçmiş daireler şeklinde algıladıkları vurgulanmaktadır (Trompenaars ve Turner, 1998). Çalışmanın son boyutunu oluşturan içe yönelimde ise çevrenin kontrolü oldukça önem arz etmektedir. Dışa yönelimde ise, çevrenin kültürü etkilediği dolayısıyla kontrolünün zor olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bu çalışmanın da amaçları doğrultusunda ele alınacak bir diğer boyut evrensellik/özelciliktir. Söz konusu ikilemin evrenselci davranış boyutunda yer alan kültürler kurallara, değerlere ve yükümlülüklerle oldukça önem vermekte olup kurallar, insan ilişkilerinde birinci sırada yer almaktadır. Bu sebeple de muafiyet, kayırma vb. konulara tahammüllerin ve eğilimlerin az olduğu vurgulanmaktadır. Gerek kendi kültürleri içerisindeki farklılıklara gerek söz konusu kültüre yeni gelen bireylere karşı toleransın oldukça yüksek olması, bilim ve teknoloji alanındaki yenilikleri destekler yapıya sahip olması gibi durumlar da evrenselci kültürün diğer özellikleri arasında sayılabilecektir (Trompenaars ve Turner, 2000, s. 19). Buna karşın, özelci davranışta ise kişisel ilişkilerin daha ağır bastığı kaydedilmekte olup, bu ilişkinin devamı için her şeyin yapılabileceğinin altı çizilmektedir. Ayrıca, kuralların bir arkadaş için esnetilebileceği ve/veya ihlal edilebileceği, olaylar, bireyler ve durumlar hususunda özel ve karşılaştırılmaz olanın tercih edilmesi de özelci tipin özellikleri arasında yer aldığı dile getirilmektedir (Trompenaars ve Turner, 1998, s. 31-33; 2000: 23). Başka bir ifadeyle, evrensel kültüre sahip bir toplumda kurallar, ilişkilerden daha önemli bir boyutta yer alırken, özelci bir kültürde kurallar, durumlara ve ilişkilere bağlıdır.

Yukarıda kültürün, birey davranışları, bireylerin meydana getirdiği örgütler ve hatta anılan bu örgütlerin yönetim şekilleri gibi pek çok durumu etkilediğinden söz edilmiştir. Bahse konu bu etkileşim çerçevesinde ele alındığında örgütlerde çeşitli kritik konularda veya hayati önem taşıyan durumlara ilişkin olarak alınan kararların ya da söz konusu kararların verilmesi sürecine ilişkin temel süreçlerin de sözü edilen kültürel etmenlerden derinden etkilendiği ve kültürel anlamda değişkenlik gösterdiği söylenebilecektir. Özellikle etik kavramının kültürden kültüre değişkenlik gösteren bir anlama sahip olduğu düşüncesinden hareketle, etik karar verme davranışının da farklı kültürlerdeki yöneticiler tarafından farklı yansımalara sahip bir durum olduğu doğru bir çıkarım olabilecektir. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda karar verme ve etik karar verme davranışına değinmenin faydalı olacağı kaydedilmektedir.

2. Yöneticilerde Etik Karar Verme Davranışı ve Kültürel Bağlamı

Adler (1991), karar verme hususunun kültürel olarak değişebilen bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, karar verme ‘en iyi seçeneğin tercih edilmesi’ olarak tanımlanmakta ve bu değişkenlik durumunun ise değerler, tutumlar, davranış örüntüleri ve inançlara bağlı olarak farklılıklar gösterdiği kaydedilmektedir. Bu doğrultuda karar verme, örgütlerin temel amacı olarak nitelendirilen hayatta kalmaları için gereken strateji ve planlamalara ilişkin önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, kültürlerarası düzlemde karar verme süreçleri üzerine yapılacak bu çalışmanın amaçları doğrultusunda karar verme ve karar vermeye ilişkin temel kavramlara kısaca değinilmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. İlgili yazında karar verme hususuna ilişkin pek çok tanım bulunmakta olup, bu tanımların ortak noktası ele alındığında karar verme, karşılaşılan durum karşısında ulaşılmak istenen sonuçlar için yol gösterici bilgilerin toparlanması, söz konusu bu bilgiler ışığında sistematik, bilimsel ve ussal akıl yürütme yoluyla bir takım seçenekler oluşturma ve bu seçenekler arasından en uygun olanının seçilerek uygulamaya konması olarak tanımlandığı kaydedilmektedir (Basi, 1998; Kurt, 2003; Bazerman ve Moore, 2012; Rue ve Byars, 2003). Karar vermenin bilgi toplama işlevi olduğuna atıfta bulunan Harris (1998) karar vermeyi, karar vericinin değer yargıları ve tercihleri çerçevesinde alternatifler belirleme ve onlar arasından seçim yapma faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Karar vermenin bir süreç olduğuna vurgu yapan Simon (1960, s. 2) karar vermenin bilgi toplama, tasarım ve seçim/tercih olmak üzere üç aşamadan oluşan bir süreç olduğunu öne sürmektedir. Benzer şekilde, Adler’ın (1991) aktardığına göre yönetim üzerine öncü çalışmaları bulunan Barnard’ın da karar vermenin bilişsel bir süreç olduğuna vurgu yaptığı ve bireylerin akıl yürüterek birtakım alternatifler arasından kendisine en uygun olanı seçmesi durumuna atıfta

bulunduğu ifade edilmektedir. Yukarıdaki tanımlar çerçevesinde ele alındığında karar verme kısaca, birçok alternatif arasından, karar vericinin kendi değer yargılarına en uygun olanı seçmesi olarak tanımlanabilecektir.

Örgütler açısından duruma bakıldığında, yöneticilerin gerek birimler arası koordinasyonun sağlanmasında gerekse eylemlerin aksamadan zamanında yürütülebilmesi açısından karar vermenin ve buna ilişkin süreçlerin oldukça önemli olduğu ifade edilebilecektir. Buna göre, ilgili yazında yöneticilerin karar verme yöntem ve metotlarına ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmakta olup, Daft'a (2003, s. 276) göre yöneticilerin karar vermede kullandığı yaklaşımlar üç sınıflandırma dâhilinde çerçevelenmektedir. Bu bağlamda söz konusu sınıflandırmalar; sorunların ve hedeflerin net olduğu, sorunlara ilişkin alternatifler hakkında bilgi sahibi olunduğu durumlarda alınan kararlara atıfta bulunan klasik (ussal-iktisadi) model; yöneticilerin bilgiye ulaşmada kısıtlı ve sınırlı oldukları görüşünden hareketle sınırlı ussallığa atıfta bulunan yönetsel model ve şartların belirsiz, bilginin kısıtlı, yöneticilerin genelde hemfikir olmadığı ve ani karar alınmasını gerektiren durumlarda alınan kararlara atıfta bulunan politik modeldir. Ancak, yöneticilerin karar verme yaklaşımlarının yanı sıra, ilgili yazın incelendiğinde karar verme sürecine ilişkin olarak çeşitli aşamaları içeren pek çok modelin bulunduğu ifade edilebilecektir. Söz gelimi Archer (1980, s. 55) yaptığı araştırma sonucunda, karar çevresini izlemek, karar sorunu veya durumunu belirlemek, karar nesnelere belirlemek, sorunu saptamak, alternatif çözümler bulmak, alternatiflerin değerlendirilmesi için metodoloji oluşturmak, alternatifleri değerlendirmek, en iyi olan alternatif seçmek ve en iyi çözümü uygulamak üzere dokuz safhalı bir karar verme modeli ortaya koymuştur. Benzer şekilde Drucker (2001, s. 3), karar verme sürecinin altı adımlı bir süreç ile oluştuğunu vurgulamakta olup bu süreçleri, sorunu sınıflandırma, sorunu tanımlama, soruna ilişkin çözüm belirlemek, sınır koşullarını adlandırmak, kararı harekete geçirmek ve kararın geçerliliğini ve etkinliğini test etmek şeklinde ifade etmektedir. Karar verme aşamalarına ilişkin gerçekleştirilen ve bu çalışmada da temel alınacak başka bir sınıflandırma ise Adler (1991) tarafından yapılmış olup bahse konu aşamalar; problemin tanımı, bilgi toplama, alternatiflerin oluşturulması, seçme ve uygulama olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrımı yaparken Adler (1991), karar vermenin kültürel olarak değişebilen bir olgu olduğunun altını çizmekte olup bu durumda 'en iyi seçenek' in, değerler, tutumlar, davranış örüntüleri ve inançlara bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini aktarmaktadır. Söz konusu sınıflandırmanın ilk adımını oluşturan problemin tanımı da kültürden kültüre değişkenlik gösteren bir olgu olup, bazı kültürler (Amerika) problemlili durumun değişmesi için problem çözmeye odaklıyken, bazı kültürler (Tayland, Endonezya ve Malezya kültürü

gibi) durumları değiştirmekten ziyade olduğu gibi kabul etme eğiliminde oldukları aktarılmaktadır. Problemin tanımlanmasından sonra, bilgi toplama aşamasında da bazı kùltürler ‘gerçekleri’ toplama eğilimindederken, bazı kùltürlerin ‘fikir ve olasılıkları’ toplama yönünde oldukları belirtilmektedir. Alternatiflerin oluşturulması aşamasında da kùltürel ayrılıkların varlığı belirgin olup, gelecek odaklı kùltürlerde (Amerika) daha yeni alternatiflerin ortaya çıkarılmasına eğilimli bir yapı varken, daha tutucu, geçmiş odaklı kùltürlerde (İngiltere) alternatiflerini tarihsel örüntülere dayandırarak oluşturma eğilimde oldukları aktarılmaktadır. Karar vermenin diğer bir adımı olan seçim aşamasında, önemli olan soru örgüt için kararı kim/kimler verecektir? Kùltürel ayırım penceresinden sorunun cevabına bakıldığında, karar alma sorumluluğun bireysel ya da grup tarafından alındığı vurgulanmaktadır. İkinci önemli soru kararların hangi düzeyde alındığına ilişkindir. Bir diğer soru ise kararların yavaş mı yoksa hızlı mı alındığı ile ilgilidir. Buna göre, bazı kùltürler hızlı karar alırlarken (Amerika), bazı kùltürler (Mısır) daha yavaş karar almaktadırlar. Uygulama aşaması, yavaş veya hızlı, yenilikçi veya yıkıcı, yönetimin yukarıdan aşağıya uyguladığı ya da tüm örgütsel kademelerin katıldığı bir olgu olduğu aktarılmaktadır.

Bunun yanında, yazında karar verme davranışını etkileyen pek çok bireysel, örgütsel ve kùltürel faktörün varlığından da söz edilmektedir. Karar vericinin kişilik özellikleri (Beyer, 1981), karar vericinin sosyal ve yönetsel değerleri ve karar vericinin riske karşı olan algısı gibi özellikler karar vermeyi etkileyen bireysel faktörler olarak aktarılabilecekken, örgüt yapısı (Blakenship ve Miles, 1968; Wally ve Baum, 1994; Galbraith, 1974), örgütün çevresi (Daft, 2000; Wally ve Baum, 1994) ve örgüt kùltürü de karar vermeyi etkileyen örgütsel faktörler olarak sıralanabilecektir. Karar verme davranışının yanı sıra karara ilişkin faktörler başka bir ifadeyle kararın ve karar verme ortamının özellikleri de oldukça önem taşımaktadır. Bu çerçevede Simon (1960), karar türüne ilişkin iki ayrımdan söz etmekte olup bunlar, programlanmış ve programlanmamış kararlar olarak tanımlanmaktadır. Programlanmış kararlar, örgütün günlük ve görece rutin işlerine ilişkin alınacak kararları kapsarken, programlanmamış kararlar daha önce rastlanmamış dolayısıyla derinlemesine bir bilgi arayışı ve kullanımını gerektiren kararlara atıfta bulunmaktadır. Karar verme türlerinin yanı sıra karar verici, üç farklı tür karar ortamıyla karşılaşmaktadır. Bunlar, hangi faktörün hangi kararı etkileyeceğinin net bilindiği belirlilik ortamı, birden fazla çevresel faktörün etken olduğu bir ortamda karar vermeye atıfta bulunan risk ortamı ve gerçekeleşecek durumların ortaya nasıl olasılıklar çıkaracağının bilinmediği durumları ifade eden belirsizlik ortamıdır.

Yukarıda anlatınlar ışığında, karar verme olgusunun ana aktörlerinden birinin yönetici/yöneticiler olduğu söylenebilecek olup, yöneticilerin örgüte karar verme anlamında

belirli bir yol çizdiği de söylenebilecektir. Daha detaylı bir ifadeyle yönetici, örgütün sahip olduğu kaynakları kullanma, planlama, yürütme ve kontrol etme gibi temel fonksiyonları yerine getirmekle yükümlü olduğundan, karar alma mekanizmasında oldukça önemli bir yere sahiptir (Özgen vd., 2004, s. 102). Yönetim süreci içerisinde başkalarını ilgilendiren ve hatta etkileyen kararların verilmesinde, söz konusu kararların ve buna ilişkin politikaların herkesin yararına olacak şekilde uygulanması, örgütsel ve bireysel her türlü gereksinimin karşılanması, iş görenlerin yansız değerlendirilmesi ya da kararların bir kişi ya da grup için değil bütüncül olarak örgütsel amaçları yerine getirmek için verilmesinin oldukça önemli bir nokta olduğu söylenebilecektir. Bu bağlamda, örgüt içerisinde hem karar vericilerin hem de çalışanların davranışlarını etkileyen iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımının bireye özgü olmasından çok evrensel niteliklere sahip ölçüler dâhilinde belirlenmesi büyük önem taşımakta, söz konusu bu durumda da etik ilkelerin devreye girdiği aktarılmaktadır (Aydın, 2002, s. 39). Temelde yanlış olanla doğruyu birbirinden ayırabilmek amacıyla ‘ahlak’ kavramının doğasını ele alarak anlamaya çalışan etik kavramı, ahlak felsefesi olarak da kabul gören bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Banks, 2006). O halde etiği, doğru-yanlış, iyi-kötü olarak adlandırılan durumların birey davranışlarını şekillendiren kurallar ve standartlar bütünü olarak tanımlamak mümkündür (Banks, 2006, s. 5-7). Benzer bir şekilde Loe vd. (2000) etik kavramını, bireyin karakterinde formel ve hayati öneme sahip yanlış ve doğrular ile ilgili bir olgu olarak tanımlamaktadır. Etik kavramından hareketle etik karar verme süreci de birey ya da grupların ahlaki/etik değerlerinin benzer seçimler ile bir araya geldiği bir sürece atıfta bulunmaktadır (Walker, 2000). Başka bir ifadeyle etik karar verme süreci aslında, bireyin aldığı kararların ahlaki olarak ne düzeyde olduğuna atıfta bulunmakta olup, son dönemde özellikle dünya ekonomisindeki kötü gelişmeler bağlamında ahlakın görece ikinci plana düştüğü, başarı hırsı ve diğer maddi çıkarların daha ön plana çıktığı söylenebilecektir (D’Silva vd., 2015). Ancak, ahlaki değerlere evrensel boyutta verilen önem kapsamında, zaman zaman meşruiyet kaygısı yaşayabileceği kaydedilen iş örgütlerinin etik ve etik karar verme konusunda daha dikkatli olması gerektiği, bu anlamda yöneticilerin ahlaki kurallara ve etik kaygılara daha çok önem atfetmesinin gerekli olduğu ifade edilmektedir (Al- Khatib, vd., 2002, s. 99). Bu doğrultuda, yöneticilerin etik karar verme konusunda sahip olmaları gereken ilk ve öncelikli özelliğin etik algısı olduğu, bireyin etik algısının ve bu konudaki ahlaki gelişiminin ise bireysel olarak farklılıklar gösterdiği kaydedilmektedir (Jones ve Kavanagh, 1996). Yönetimsel araştırmalar yazını incelendiğinde, etik karar verme süreçleri ve bu sürecin bileşenleri ve/veya evrelerine dair farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Örneğin, Jones ve Politt (1998, s. 709) tarafından kaleme alınan çalışmada etik karar verme sürecinin; örgütün faaliyetlerinde yasal

içeriğin gözetilmesi ile başlamakta olup, söz konusu evrede yöneticinin ahlaki ve yasal olan kararlara yönelik eğilimi ve niyetinin büyük önem arz ettiği kaydedilmektedir. Bahse konu çalışmada ikinci sırada ise yöneticilerin ahlaki ve yasal olanı örgütün genelinde kabulünü sağlamak ve bu kavramı örgüt kültürünün bir unsuru haline getirmek amacıyla yaptığı uygulamaların yer aldığı ifade edilmektedir. Bahse konu durumda yöneticilerin konuya ilişkin hikâyelerinin görece etkili olduğu da vurgulanmaktadır. Jones ve Politt (1998, s. 709) etik değerlerin örgüt çalışanları tarafından daha kolay kabulünün şeffaflık ile gelebileceğini belirtmekte olup çalışmada yönetsel şeffaflığın öneminin altı çizilmektedirler. Bir sonraki aşamada ise yöneticilerin hilekâr ve ahlak dışı kararlarının önüne geçilmesi amacıyla yönetsel gücün sınırlanması gerektiği ve nihai olarak etik karar almanın uzun dönem maliyet hesapları, kar/zarar durumu performans göstergelerine olan katkılarından bahsederek örgütsel temelde etik kodların temel alınmasının sağlanabileceği belirtilmektedir (Jones ve Politt, 1998, s. 709). Bunun yanında, örgütte etik karar vermenin çeşitli durumsal koşullardan da etkilenebileceği belirtilmekte olup, etik karar vermeye konu olan görevin durumu, liderlik tarzı, etik karar konusundaki geçmiş tecrübeler gibi hususların etkili olabileceği ifade edilmektedir (Harris ve Sutton, 1995, s. 811).

Etik karar verme konusu aslında farklı disiplinlerin ilgi alanına giren bir konu olup, konuya ilişkin olarak farklı modeller ve yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda, Trevino (1986) tarafından oluşturulan etik karar verme modeline göre, etik karar verme olgusu iki ana temelde incelenmektedir. Söz konusu temellerden ilkinin bireysel özelliklere dayandığı ve üç ana öğeden oluştuğu, bahse konu öğelerin ise bireyin bilişsel yetkinliğine atıfta bulunan egonun gücü, karar vermenin durumsal koşullarına değinen alan bağımlılığı ve son olarak kontrol odağı olduğu kaydedilmektedir. Etik karar verme modelinin ikinci temel bileşenin ise Kohlberg (akt. Trevino 1986) tarafından geliştirilen ve etik karar verme konusunda bilişsel bir yaklaşım ortaya koyan modelinin olduğu belirtilmektedir. Söz konusu modelde bireyin ahlaki gelişimine ilişkin olarak oluşturulan bir süreç ortaya koyulmuş ve bahse konu sürecin bireyin etik temelli tüm davranışlarının temelini oluşturduğu ifade edilmiştir. Trevino'nun (1986, s. 605) aktardığına göre Kohlberg'in ortaya koyduğu modelde bireyin ahlaki düşüncesinin gelişmesi üç aşamalı bir süreçten oluşmakta olup, Kohlberg'e göre bu gelişim aşamaları evrensel bir özellik taşımaktadır. Buna ek olarak, her aşama kendinden bir önceki aşama gerçekleştikten sonra kendini göstermektedir. Ancak Kohlberg (akt. Trevino 1986, s. 605) her bireyde ahlaksal gelişim aşamalarının bütüncül olarak gerçekleşmeyebileceğini, bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel koşulların ahlak gelişimini etkileyebileceğini kaydetmektedir. Bu doğrultuda, Kohlberg (akt. Trevino 1986, s.

606) ahlaki gelişim süreci aşamasının ilk aşamasını geleneksel öncesi düzey olarak tanımlamakta ve söz konusu düzeyde bireysel çıkar ve amaçların önde olduğu ve kişinin iyi-kötü/doğru-yanlış algısında kültürel unsurların etkisinin görece yüksek olabileceğini ifade etmektedir. Söz konusu süreç, ceza ve itaat eğilimi ile bireysellik ve karşılıklı çıkara dayanan değişim olmak üzere iki alt sürece sahip olduğu vurgulanmaktadır (Trevino, 1986, s. 605). Bahse konu modelin ikinci düzeyi ise geleneksel düzey olarak nitelendirilmekte olup, bu düzeyde aile, grup, örgüt ve daha makro boyutta ulus, toplum beklentisi gibi hususların önem taşımaya başladığı ve genel olarak sosyal düzen ve beklentilere uyum gösterme eğiliminin görece yüksek olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak, bahse konu düzeyin kişiler arası uyum, kanun ve düzen eğilimi gibi alt boyutlara sahip olduğu kaydedilmektedir (Trevino, 1986, s. 605-606). Üçüncü ve son düzey, gelenek ötesi düzey olarak adlandırılmakta olup söz konusu düzeyde bireyin kendi dışındaki bireyler ve otoriteden bağımsız olarak hareket etme isteğinin ortaya çıkarak buna göre ahlak ilkelerini seçtiği ve bireye has değerler sistemini oluşturduğu kaydedilmektedir. Bu düzeyde de sosyal sözleşme eğilimi ve evrensel ahlak ilkeleri eğilimi şeklinde iki alt süreç bulunmaktadır (Trevino, 1986, s. 605-606).

Bunun yanında, Cavanagh ve arkadaşları (1981) da örgütlerde etik karar vermeye ilişkin olarak bir model ortaya koymuş olup, anılan modelin üç temel kuramsal ayağı olduğu, söz konusu ayakların ise faydacılık, deontoloji ve adalet öğelerini içerdiği belirtilmektedir. Yazarlar, bahse konu bu üç öge bağlamında bir karar ağacı oluşturmuş ve ağacın ilk basamağında alınacak kararların ahlaki açıdan değerlendirilmesi hususunu yerleştirmişlerdir. Bu aşamada karşılaşılabilecek herhangi bir etik ihlal durumunda alınacak kararın iptali söz konusu olabilecektir. Daha sonraki aşamada, alınacak kararın amaç ve tatmin anlamında karara konu tüm tarafların haklarına saygılı olup olmadığı irdelenir akabinde alınması planlanan kararın kişilik haklarını ihlal edip etmediği tetkik edilir, son olarak kararın adalet ilkesine uygunluğu değerlendirilir ve karara ilişkin nihai adım atılır (Cavanagh, vd., 1981, s. 367).

Etik karar verme konusunda Bommer ve diğerleri (1987) tarafından geliştirilen model de ise yazarlar etik karar vermeyi etkileyen çeşitli unsurlardan bahsetmekte ve söz konusu bu unsurların bireyin karar verme aşamasında ahlaki normları ne derece dikkate aldığına etken bir rol oynadığını belirtmektedir. Söz konusu modelde yöneticilerin etik ikilem ile baş başa kaldıklarında, yöneticilerin kararlarını etkileme potansiyeli olan ve önceki çalışmalarda yer verilen farklı etmenleri başlıklar altında sıralamışlardır. Buna göre yöneticinin etik karar verme davranışını etkileyen anılan başlıklar; iş çevresi kategorisinde örgütün amaçları, politikası ve kültürü yer alırken; devlet ve yasal çevre başlığı altında ise yasalar, idari

kurumlar ve yargı sistemi olarak sıralanabilecektir. Bunun yanında, kişisel çevre kategorisi referans grupları ve aileyi kapsamakta olup sosyal çevre başlığında ise dini, kültürel, toplumsal ve insani değerlerin bulunduğu görülmektedir. Bommer ve diğerleri (1987, s. 267) tarafından geliştirilen modelde bir diğer başlık olan bireysel özellikler; ahlaki düzey, kişisel amaçlar, motivasyon mekanizması, işgal edilen örgütsel konum, bireysellik düzeyi, tecrübe, kişilik ve demografik özellikler yer almaktadır. Son grup olan mesleki çevre kategorisi ise rehber kurallar, gerekli yetkinlikler ve mesleki beklentileri kapsamaktadır. Modelin bireysel karar verme sürecindeki yapısal değişim yoluyla bu etkili olan kategorileri birleştirdiği kaydedilmektedir (Bommer vd., 1987, s. 267-269).

İlgili yazında yer alan ve etik karar verme sürecine ilişkin olarak oluşturulan bir diğer model ise Hunt ve Vitell (1986) tarafından ortaya koyulmuş olup, söz konusu model daha çok pazarlama etiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu modelin bireyler tarafından kullanılan düşünme süreçleri üzerine odaklandığı, modelin ana omurgasını bireylerin yargılama sürecinin oluşturduğu belirtmektedir (Thong ve Yap, 1998, s. 218). Bunun yanında, modelin bir yandan deontolojik diğer yandan da teleolojik işlevinin bulunduğu ve sözü edilen özelliklerin ahlaki yargılama sürecinin ayrılmaz birer etmeni olarak düşünülmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu bağlamda Hunt ve Vitell (1986, s. 8), etik sorunların amaç ve sonuçlar bağlamında irdelenmesi gereken çok boyutlu bir kavram olduğunu belirtmektedir.

Yazında kültürlerarası yönetim çerçevesinde yapılan araştırmalarda farklı kültürlerde yer alan yöneticilerin, etik kurallarını anlama, uygulama ve bunları dikkate alarak karar verme faaliyetinde önemli sorunlarla karşılaştıkları ifade edilmektedir (Husted ve Allen, 2008, s. 293). Bu bağlamda Robertson ve Fadil (1999), farklı kültürlerde yer alan yöneticilerin etik karar verme davranışlarına ilişkin bir model geliştirmişlerdir. Kültürel farklılıkların etik karar vermede nasıl etkili olduğuna ilişkin geliştirilen söz konusu modelin ilk aşamasını, kültürel değerler arasındaki farklılıklar oluştururken; modelin ikinci aşamasını Kohlberg'in ahlaki gelişim ile ilgili yapmış olduğu çalışması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin ahlaki gelişim düzeylerindeki değişkenliğin belirli bir kısmının kültürel çevre öğeleriyle açıklanabileceği aktarılmaktadır (Robertson ve Fadil, 1999, s. 386). Modelde yer alan diğer unsurlar ise eğitim, etiksel ikilemin şiddeti ve bireysel ve durumsal belirleyiciler olarak tanımlanmaktadır. Konuya ilişkin ilgili yazında geliştirilen modellerden bir diğerinde ise etik karar verme olarak nitelendirilen karar verme davranışı modelinde üç temel unsurun önemli olduğu öne sürülmektedir (Husted ve Allen, 2008). Bunlardan ilkinin, ahlaki sorunun algılanması, diğerinin ahlaki değer yargısı süreçleri ve sonuncusunun ise davranış olduğu kaydedilmektedir (Husted ve Allen, 2008, s. 294).

3. Evrenselci ve Özelci Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Yöneticilerde Etik Karar Verme Davranışı

İnsanları, örgütleri, toplumları kısaca sosyal olarak nitelendirilen tüm oluşumları ve kavramları etkileyen ve hatta onları şekillendirdiği kaydedilen kültür, yukarıda da değinildiği üzere çeşitli kıstaslar bağlamında sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda daha önce detaylı olarak incelenen Trompenaars ve Turner (1997) tarafından yapılan kültürel sınıflandırmada kültürler temel olarak doğayla mücadele anlamında bir ayrıma sokulmuş ve bu bağlamda farklı boyutlar oluşturulmuştur. Bu çerçevede oluşturulan evrensellik ve özelcilik boyutunun temel ayırım noktasını kültürlerin, bireylerin davranış ve yaşayışlarının ve kimi zaman bireylerin ilişkilerini düzenleyen kuralların, normların ve yasalara uyma eğiliminin oluşturduğu ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bahse konu ayırımdaki temel nokta, verili bir kültürün kurallar ve standartlara mı yoksa ilişkilere ve güvene mi dayalı bir yapısı olduğu ile ilgilidir. Buna göre, kurallara odaklanan evrenselci kültürlerdeki yöneticiler için doğru ‘bir tanedir’, bu doğru herkes için aynı ölçüde ve şiddette aynı şekilde geçerlidir. Bahse konu kurallar ve normların evrensel olduğu, bu sebeple değişmeyeceği/değişemeyeceği ve evrenselci olarak tanımlanan bu kültürlerdeki bireylerin anılan kurallara ve normlara büyük oranda uyduğu ifade edilmektedir (Trompenaars ve Turner, 1997). Buna karşın, evrenselci niteliklerin karşı ucunda ise kurallar, normlar ve yasalardan ziyade bireyler arası ilişkilere önem veren, sosyal hayattaki bireyler arası ilişkilerde söz konusu hususları temel alan ve özelci olarak nitelendirilen kültürler yer almaktadır. Bahse konu kültürlerin sosyal ilişkilerde evrensel düzlemde oluşmuş kurallar ve yasalardan ziyade kendi sosyal ilişkilerinde karşılıklı güven ve bireysel değer yargılarını temel aldıkları, bu nedenle herkese eşit davranma gibi bir olayın söz konusu olmadığı vurgulanmaktadır (Trompenaars ve Turner, 1997, s. 31-33). Başka bir deyişle, özelci kültürlerde ayrıcalıkların ve kişiler arası ilişkilerin öne çıktığı, doğrunun/gerçeğin ne olduğu konusunda birden fazla değişik bakış açısının bulunabildiği aktarılmaktadır (Smith vd., 1996). Yine söz konusu kültürel ayırım bağlamında, çalışanlar için talimatların net olması, verilen sözlerin tutarlı özelliğe sahip olması, karar alma aşamasında çalışanlara zaman verilmesi ve kararların objektif olarak alınması gibi hususlar evrensellik anlayışına sahip kültürlerdeki örgütlerde uygulanan temel stratejiler olarak aktarılabilecektir (Trompenaars ve Turner, 1993). Buna karşın, kararların alınmasında esnekliğe önem verilmesi, bireylerin ihtiyaçlarının anlaşılması için yakın ilişkilerin önemli kabul edilmesi, biçimsel kurallardan çok kişisel ilişkiler ve

güvenin önemi gibi özellikler genele yayılmamış duruma atıfta bulunan özencilik anlayışına sahip kültürlerin uyguladığı stratejiler olarak aktarılmaktadır (Trompenaars ve Turner, 1998).

Buna göre yukarıda da değinildiği üzere, sosyal olarak tanımlanabilecek hemen hemen tüm formları etkileme ve onları kimi zaman şekillendirme gücüne sahip bir olgu olarak karışımıza çıkan kültürün bireylerin her türlü davranışını ve kararlarını da etkileyebileceği söylenebilecektir. Bu çerçevede, kültürel özelliklerin yöneticilerin karşılaştıkları sorunlar karşısındaki algılamalarını, değer yargılarını ve davranışlarını etkileyen önemli bir unsur olduğu söylenebilecektir. Bu düşünce temelinde, örgütlerde yöneticilerin karar almaları ve bu süreçte ortaya çıkan temel hususlar da derinden etkilenmekte, bu bağlamda kültürel niteliklerin ve kültürlere has bazı yönlerin yöneticilerin örgütsel kararları almaları sırasında onların seçimlerini belirli düzeylerde şekillendirdiği söylenebilecektir. Diğer bir ifadeyle, sosyal bir varlık olan insanın da içinde yaşadığı kültürden etkilenmeden yaşayamayacağı, kültürün insani tüm davranış ve kararları etkileyebileceği, bu bağlamda yöneticilerin karar alma davranışlarının da kültürel olarak farklılıklar gösterebileceği belirtilebilecektir. Buna ek olarak, daha önce ifade edildiği üzere, kültür bireyin hemen hemen tüm davranışlarını ve anlayışlarını etkilediği için bireylerin doğru/yanlış ya da iyi/kötü gibi kavramları algılamasını ve bunları sınıflandırmasını sağlayan etik/ahlaki yargı mekanizmalarının da kültürel etkiden bağımsız olmadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda bireylerin ahlaki değer yargılarının kültürel olarak şekillenen bir olgu olduğu ifade edilmektedir. Aynı doğrultuda, bireylerin ve bu çalışmanın amaçları bağlamında yöneticilerin özellikle aldığı kararlarda dikkate aldığı etik kaygıların ve değerlerin de kültürel olarak değişkenlik gösterebileceği düşünülmektedir. Başka bir deyişle, yöneticilerin kültürleri tarafından şekillendirilen ahlaki kaygılarının da karar verme davranışında etkili olabileceği ve aldığı kararlardaki etik noktaların içinde bulunan kültürün izlerini ve özelliklerini taşıyabileceği söylenebilecektir. Bu bağlamda, kültürel farklılıklar çerçevesinde yöneticilerin etik kavramına ilişkin algılarında ve bunun doğal bir sonucu olarak karar verme eylemlerinde de belirgin farklılıklar olabileceği öne sürülebilecektir. Söz konusu hususa atıfta bulunan etik karar verme davranış modellerinin de kültürlerarası yönetim boyutunda önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kültürel ayırım kıstaslarından olan evrenselci ve özselci ayırımının özellikle yukarıda sözü edilen etik karar verme bağlamında kendini gösterebileceği düşünülmektedir. Söz konusu ayırımın etik bağlamında önemli olmasında ise, bireyler arası ilişkilerdeki kuralları dikkate alma düzeyi önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede, evrensel olarak oluşturulduğu kaydedilen ve/veya öyle olduğu düşünülen kurallara, normlara ve

kıstaslara uyarak bireyler arası ilişkilerini buna göre düzenleyen, sözü edilen kuralları herkes için eşit düzeyde uyguladığı kaydedilen ve evrenselci olarak nitelendirilen kültürlerin birinde yer alan bir yöneticinin etik karar verme sürecinde, evrensel olduğuna inandığı etik değerleri ve kaygıları azami düzeyde dikkate alacağı ifade edilebilecektir. Bu çerçevede, yönetici aldığı kararların ahlaki normlar ile çatışmamasına özen göstermekte ve kararların bireylerden bağımsız olarak, herkes için aynı kıstaslar rehberliğinde ve eşit bir şekilde alındığı kaygısını taşıyabileceği düşünülmekte olup, bu bağlamda;

Önerme 1: Evrenselci olarak sınıflandırılan kültürlerde yer alan yöneticilerin, özselci olarak sınıflandırılan yöneticilere göre, etik karar alma süreçlerinde evrensel etik kurallara/normlara daha fazla önem vermektedir.

Buna karşın, yukarıda değinildiği üzere, evrensel olarak oluşturulmuş kurallar ve kıstaslardan ziyade bireysel ilişkilere ve ilişkilerin niteliğine değer verdiği ifade edilen ve bireyler arası ilişkilerde bu hususları temel aldığı kaydedilen özselci kültürlerdeki yöneticilerin ise etik karar verme anlamında, karara muhatap olabilecek ve/veya karardan etkilenme potansiyeline sahip bireyler ile olan ilişkilerini temel alabileceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bahse konu yöneticinin doğru/yanlış veya iyi/kötü ayrımının sözü edilen temelde kendisini göstererek, bireyler arası ilişkilerin alınacak karar da önemli bir rol oynayabileceği düşünülmekte olup, bu doğrultuda;

Önerme 2: Özselci olarak sınıflandırılan kültürlerde yer alan yöneticilerin, evrenselci olarak sınıflandırılan yöneticilere göre, etik karar alma süreçlerinde bireyler arası ilişkiler düzleminde oluşmuş etik kurallara/normlara daha fazla önem vermektedir.

Bu bağlamda, kültürlerin bireyler üzerinde etkisinin kendisini gösterdiği alanlardan biri olarak nitelendirilebilecek olan etik karar verme davranışının, araştırmada sözü edilen ve evrensel kuralları ve normları algılama ve uygulama yönünde kültürleri sınıflandırdığı kaydedilen evrenselci ve özselci davranış anlamında farklılaşabileceği ifade edilebilecektir. Ayrıca, bahse konu kültürlerde bulunan yöneticilerin aldıkları kararlardaki etik kaygıların sözü edilen ayrım bağlamında şekillenebileceği değerlendirilmekte olup, geliştirilen önermelerin doğrulanması veya yanlışlanmasının konuya ilişkin olarak kuramsal açıklama gücünü artırabileceği düşünülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

İnsanların toplu yaşama olgusu neticesinde ortaya çıkan ve bu toplu yaşamın getirdiği sorunlara ortak çözüm üretebilme yöntemlerinin birikimli hali olarak nitelendirilen kültür kavramının; birey, grup, takım, örgüt ve toplum gibi tüm sosyal unsurlar üzerinde etkili olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür değinildiği üzere, çok boyutlu ve çok yönlü bir kavram olarak değerlendirilmekte olup, sosyal bilimlerin yazınının hemen hemen tüm sahalarında kendisine bir yer bulduğu söylenebilecektir. Buna ek olarak, kültüre ilişkin farklı tanımlar ve sınıflandırmalar da mevcuttur. Bu çalışmanın temel aldığı kültür sınıflandırmasında ise kültürün doğayla mücadelede kullanılan ortak çözümler olduğu belirtilmiş olup kültür, bu mücadele anlamında bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Araştırmanın amaçları doğrultusunda değinilen ve yukarıda detaylı olarak incelenen evrenselci ve özelci boyuta göre, evrenselci olarak nitelendirilen kültürlerde yer alan bireyler davranışlarını daha ziyade evrensel değerler, normlar ve standartlara göre düzenlemektedir. Buna karşın özelci kültürlerde yer alan bireyler ise davranışlarını daha çok bireysel ilişkiler çerçevesinde şekillendirmektedir (Trompenaars ve Turner, 1997).

İnsanların ortaklaşa faaliyet yürüttüğü sosyal unsurlardan örgütlerin de kültürün etkisinin dışında kalması söz konusu değildir. Aynı doğrultuda, örgütlerin içinde buldukları kültürden derinden etkilendiği ve kültürün bir dış çevre elemanı olarak örgütler ve örgüt çalışanları üzerinde derin bir etkiye sahip olduğunu söylenebilecektir. Bu anlamda, örgütlerdeki yöneticilerin de kültürel olarak belirli etkiler altında davrandığı ve karar alma davranışlarında kültürel etkilerin geçerli olduğu belirtilmektedir. Yukarıda değinilen evrenselci ve özelci kültürel ayırım boyutu çerçevesinde, evrenselci olduğu bildirilen kültürlerdeki yöneticilerin, evrensel normlar bağlamında davranması beklenirken, özelci olarak nitelendirilen kültürlerdeki yöneticilerin ise daha ziyade bireysel ilişki ve kişisel değerlendirmeler çerçevesinde davranmasının beklendiği söylenebilecektir. Örgüt yöneticilerinin örgütsel faaliyetler anlamında gösterdiği en yoğun faaliyetlerden birinin karar alma olduğu belirtilebilecek olup söz konusu davranışın yöneticiliğin temel işlevleri arasında yer aldığı kaydedilmektedir. Karar alma davranışının da diğer tüm davranışlar gibi, kültürden yoğun olarak etkilenebileceği ifadesi bağlamında, yöneticilerin karar alma aşamasında ne gibi kıstaslar ve değerler bağlamında karar aldığı ortaya çıkarılmasının, örgütlerin ve çalışanların daha etkili ve verimli çalışmalarına yol açabilecek çeşitli ipuçları sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, bireyin değer yargılarını şekillendirdiği kaydedilen kültürün, yöneticinin karar alması sırasında da kendini gösterebileceği, yöneticilerin ahlaki değer yargılarının da kültürlerinden etkilenebileceği ve bu etkilerin kültürel sınıflandırmalar

anlamında farklılıklar gösterebileceği söylenebilecektir. Diğer bir ifadeyle, karar alma sürecinde yöneticilerin etik değerlerinin, içinde yaşadıkları kültürden doğrudan etkilenebileceği belirtilebilecektir.

Yukarıda da değinildiği üzere, çalışmanın ana amaçlarından biri etik karar alma sürecindeki temel değer yargılarının, evrenselci/özelci kültürel ayırım boyutunda ne gibi farklılık ortaya koyabileceğini tartışmaktadır. Söz konusu hususlara ilişkin olarak yapılan açıklamalar çerçevesinde, evrenselci kültürlerden olduğu bildirilen yöneticilerin, karar alma süreçlerinde daha objektif olabileceği ve karar alırken daha evrensel normlar ve kurallar dâhilinde değerlendirmeler yapabileceği söylenebilecektir. Buna karşın özelci kültürlerin mensubu olan yöneticilerin ise etik karar alma sırasında daha ziyade bireysel ilişkilere atıfla kararlar aldığı ve temel kıstasın kendi öz değerlendirmeleri olduğu belirtilebilecektir. Bahse konu kavramsal ilişkiler çerçevesinde ortaya koyulan kuramsal boyuttaki önermelerin konuya bir anlamda ışık tutması ve konuya ilişkin olarak yazına katkı sunması beklenmektedir. Çalışmanın ayrıca gitgide artan çok uluslu örgütlerin yönetimi anlamında değerli katkılar sunabileceği de değerlendirilmektedir. Yöneticilerin ve çalışanların kültürel olarak homojen olmadığı örgütlerde, yönetici ve çalışanların çeşitli farklılıklar ortaya çıkarabileceği söylenebilecektir. Anılan bu farklılıkların bazı sorunları meydana getirebileceği, sorunların çözümü anlamında ise karar alıcı yöneticilerin karar almada temel ayırım noktalarının tespitinin önemli olabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın ayrıca, yukarıda değinilen kavramlara ilişkin gelecekte yapılabilecek görgül çalışmalara temel olabilecek önemli çıkarımlar ortaya koyduğu söylenebilecek olup, sözü edilen görgül çalışmalar anlamında değerli bir yol haritası ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adler, N. J (1991). *International dimensions of organizational behavior*. PWS-KENT Publishing Company. Boston, Massachusetts.
- Al-Khatib, J. A., Robertson, C. J., Stanton, A. D. A., ve Vitell, S. J. (2002). Business ethics in the Arab Gulf states: A three-country study. *International Business Review*, 11(1), 97- 111.
- Archer, E. R. (1980). How to make a business decision: an analysis of theory and practice. *Management review*, 69(2), 54-61.
- Aydın, İ. (2002). *Yönetmel, mesleki ve Örgütsel Etik*. Pegem Yayıncılık, www.pegema.com.tr.
- Banks, S. (2006). *Ethical and values in social work*. Third Edition. London: MacmillanPress.
- Barnard, C. (1938). The functions of the executive. *Cambridge/Mass*.
- Basi, R. S. (1998). Administrative decision making: a contextual analysis. *Management Decision*, 36(4), 232-240.
- Bazerman, M., ve Moore, D. A. (2012). Judgment in managerial decision making. research.hks.harvard.edu
- Beyer, J. M. (1981). Ideologies, values, and decision making in organizations. *Handbook of organizational design*, 2, 166-202.
- Blankenship, L. V., ve Miles, R. E. (1968). Organizational structure and managerial decision behavior. *Administrative Science Quarterly*, 106-120.
- Bommer, M., Gratto, C., Gravander, J., ve Tuttle, M. (1987). A behavioral model of ethical and unethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 6(4), 265-280.
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., ve Thorndike, R. M. (1973). *Cross-cultural research methods*. New York, NY: J. Wiley.
- Cavanagh, G. F., Moberg, D. J., Velasquez, M. (1981). The ethics of organizational politics. *The academy of management review*. 6 (3), 363-374.
- Chatman, J. A., Cha., S. E. (2003). Leading by leveraging culture. *California Management Review*, 45(4), 20.
- Daft, R., (2003). *Management*. Thomson South Western , Landmark Ltd. 6. Baskı
- Drucker, P. F. (2001). The Effective Decision. *Harwards Business Review on Decision Making, Harvard Business Review Paperpack*.
- D'Silva, J. L., Meng, C. L., ve Othman, J. (2015). Personal Moral Philosophy of Undergraduates towards Academic Dishonesty. *Modern Applied Science*, 9(11), 144.
- Dufrene, R. L. (2000). *Designing and validating a measure of ethical orientation of counselors: The ethical decision-making scale- EDMS*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Misisipi

Dufrene, R. L., ve Glossoff, H. L. (2004). The ethical decision-making scale-revised. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 37(1), 2.

Ford, R. C., ve Richardson, W. D. 1994. Ethical decision making: A review of the empirical literature. *Journal of Business Ethics*, 13(3), 205-221.

Galbraith, J. R. (1974). Organization design: An information processing view. *Interfaces*, 4(3), 28-36.

Guttmann, D. (2006). *Ethics in social work: a context of caring*. New York: Haworth Press.

Hall, E. T., (1976). *Beyond Culture*. New York. Anchor Press.

Harris, R. (1998). Introduction to decision making. *Home page: <http://www.vanguard.edu/rharris/crebook5.htm>*.

Harris, J. R., ve Sutton, C. D. (1995). Unravelling the ethical decision-making process: Clues from an empirical study comparing Fortune 1.000 executives and MBA students. *Journal of Business Ethics*, 14(10), 805-817.

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Newbury Park: Sage Publications, Inc.

Hunt, S. D., ve Vitell, S. (1986). A general theory of marketing ethics. *Journal of macromarketing*, 6(1), 5-16.

Husted, B. W., ve Allen, D. B. (2008). Toward a model of cross-cultural business ethics: The impact of individualism and collectivism on the ethical decision-making process. *Journal of Business Ethics*, 82(2), 293-305.

Jones, T. M. (1991). Ethical decision making by individuals in organizations: An issue-contingent model. *Academy of management review*, 16(2), 366-395.

Jones, G.E. ve Kavanagh, M.J. (1996). An Experimental Examination of the Effects of Individual and Situational Factors on Unethical Behavioral Intentions in the Workplace. *Journal of Business Ethics*, 15, 511-523.

Jones, I. W., ve Pollitt, M. G. (1998). Ethical and unethical competition: establishing the rules of engagement. *Long Range Planning*, 31(5), 703-710.

Kurt, Ü., (2003). *Karar Verme Sürecinde Yöneticilerin Kişilik Yapılarının Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Kluckhohn, F. R., ve Strodtbeck, F. L. (1961). Variations in value orientations.

- Loe, T. W., Ferrell, L., ve Mansfield, P. (2000). A review of empirical studies assessing ethical decision making in business. *Journal of Business Ethics*, 25(3), 185-204.
- McSweeney, B., (2002). Hofstede's model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith-a failure of analysis, *Human relations*. 55 (1), 89- 118.
- Robertson, C., ve Fasil, P. A. (1999). Ethical decision making in multinational organizations: A culture-based model. *Journal of Business Ethics*, 19(4), 385-392.
- Rue, L.W. ve Byars, L.L. (2003). *Decision Making Skills Management Skills and Application* McGraw-Hill.
- Sargut, A. S. (2001). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim*. İmge Kitabevi.
- Schein, E., H. (1994). Coming to A New Awareness Of Organizational Culture, *Sloan Management Review*, 3.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 4, 19-45.
- Schwartz, S. H. (2003). A proposal for measuring value orientations across nations. *Questionnaire Package of the European Social Survey*, 259-290.
- Simon, H. A., (1970). Yönetimde Yeni Karar Verme Bilimi, çev. Mustafa TOSUN, *Amme idare dergisi*, 7:3.
- Smith, P. B., Dugan, S., ve Trompenaars, F. (1996). National culture and the values of organizational employees a dimensional analysis across 43 nations. *Journal of cross-cultural psychology*, 27(2), 231-264.
- Thong, J.Y., ve Yap, C. S. (1998). Testing an ethical decision-making theory: The case of softlifting. *Journal of Management Information Systems*, 15(1), 213-237.
- Trevino, L. K. (1986). Ethical decision making in organizations: A person-situation interactionist model. *Academy of management Review*, 11(3), 601-617.
- Trompenaars, A. Turner, H., C., ve (1993). *The seven cultures of capitalism*. New York.
- Trompenaars, A., ve Turner, H., C. (1998). *Riding the waves of culture* (p. 162). New York: McGraw-Hill.
- Trompenaars, F., ve Hampden-Turner, C. M. (2000). Building cross-cultural competence: How to create wealth from conflicting values.
- Wally, S., ve Baum, J. R. (1994). Personal and structural determinants of the pace of strategic decision making. *Academy of Management journal*, 37(4), 932-956.
- Walker, H. (2000). Ethical Decision Making: An Ethical Decision Making Process for PHS Leaders, www.providence.org.

- Wright, G. (1985). Organizational, group, and individual decision making in cross-cultural perspective. In *Behavioral decision making* (pp. 149-165). Springer US.
- Wortman, J. S. (2006). Ethical Decision-Making: The Effects of Temporal Immediacy, Perspective-Taking, Moral Courage and Ethical Work Climate (Doctoral Dissertation, Nebraska, 2006). Dissertation Abstracts International, UmiNumber: 3213325.
- Vroom, V. H. (2000). Leadership and the decision-making process. *Organizational dynamics*, 28(4), 82-94.

İşgücü Piyasasına Erişim Bağlamında Sosyal Dışlanma:

Domlar Üzerine Bir Değerlendirme

Işıl KURNAZ BALTACI*

Okan Güray BÜLBÜL†

Geliş Tarihi (Received): 03.02.2020 – Kabul Tarihi (Accepted): 25.02.2020

Öz

Sosyal dışlanma, bireyin, içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini sağlayan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanların tümünden, kısmen veya bütünüyle yoksun olması anlamını taşımaktadır. Romanların karşı karşıya oldukları sosyal dışlanma bağlamında eğitime, işgücü piyasasına, sağlık hizmetlerine ve barınma imkanlarına erişimlerinin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada, öncelikle sosyal dışlanmaya ilişkin kavramsal çerçeve üzerinde durulmuş, sonrasında ekonomik hayattan dışlanma ve işgücü piyasasına erişim çerçevesinde sosyal dışlanmanın görünümü ele alınmış ve son olarak Diyarbakır Domlar ve Romanlar Kültür, Dayanışma, Folklor, Gençlik ve Spor Kulübü Derneği (DOMDER), MEKSA Vakfı ve Sıfır Ayrımcılık Derneği işbirliği ile yürütülen Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Domlar; Rehabilitasyon, Sosyalleşme ve İstihdam İçin Destek Merkezi Projesi kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen bulgular işgücü piyasasına erişim çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmada, araştırma kapsamındaki Domların sosyal dışlanma çerçevesinde mevcut durumları ile karşı karşıya kaldıkları sorunların belirlenmesi amacıyla bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların sosyo- ekonomik durumlarına ve sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin göstergeleri belirlemeye yönelik olarak hazırlanan veri toplama araçları 500 katılımcıya yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Romanlar (Dom), İşgücü Piyasasına Erişim

---

* Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Araştırma Görevlisi, isil.kurnaz@hbv.edu.tr

† Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Araştırma Görevlisi, okan.bulbul@hbv.edu.tr

**Social Exclusion in the Context of Access to the Labour Market:
An Assessment on Doms**

Abstract

Social exclusion means that the individual is partially or completely deprived of all economic, social, political and cultural areas that enable him to integrate with the society. It is possible to say that Romans have limited access to education, labor market, health services and housing in the context of social exclusion they faced. In this study; the conceptual framework of social exclusion was emphasized, the appearance of social exclusion in terms of economic exclusion and access to the labor market was discussed and the findings from the field study, carried out under The Lost People of Mesopotamia Doms; Support Center Project for Rehabilitation, Socialization and Employment Project conducted in cooperation with Diyarbakır Dom and Roma Culture, Solidarity, Folklore, Youth and Sports Club Association (DOMDER), MEKSA Foundation and Zero Discrimination Association, were evaluated within the framework of access to the labor market. In the study, a field study was carried out in order to determine the problems they faced within the framework of social exclusion. Data collection tools prepared to determine the indicators regarding the socio-economic status of the participants and whether they were exposed to social exclusion were applied to 500 participants through face-to-face interview method.

Keywords: *Social Exclusion, Romans (Dom), Access to Labour Market*

Giriş

Mardinli genç yönetmen Halil Aygün tarafından 2012 yılında çekilen ve Mezopotamya'nın kayıp halkı Domların yaşam tarzlarını konu alan kısa metrajlı belgesel filmin giriş sahnesinde bizi karşılayan 10 yaşındaki Mardinli Levend, “*Bizim komşuların okula giden çocukları bugün karnelerini aldılar. Onları görünce içim yandı. Bana dediler sen niye karneni almıyorsun? Ben de dedim kimliğim yok. Kimliğin neden yok dediler? Bilmiyorum dedim. Nerden getireyim kimliği! Doktora gidemiyorum. Okula gidemiyorum. Hiçbir şey yapamıyorum.*” sözleriyle Domların uğradığı sosyal dışlanmışlığın sadece bir boyutuna işaret etmektedir. Kimliği olmadığı için okula gidemeyen Levend, okula gidemediği için muhtemelen iyi bir iş sahibi olamayacak, dolayısıyla sosyal güvenceden yoksun kalacak, ve anne ve babasından daha iyi bir hayat yaşayamayacaktır. Dahası, reşit olduğunda, hala kimliği olmazsa veya bir ikametgâh adresi bulunmazsa oy veremeyecek, günlük hayatını etkileyen konularda söz sahibi olamayacak, yani siyasi karar alma süreçlerine katılamayacaktır. Görüldüğü üzere – eğer önlem alınmazsa – Mardinli küçük Levend büyüdüğünde de sosyal dışlanmanın tüm görünüşlerini yaşamaya devam edecektir. Domlar gibi özel olarak korunması gereken çok sayıda grup[‡], bugün sosyal dışlanmışlığa maruz kalmaktadır.

Türkiye’de en az çalışılmış gruplardan biri Domlardır (Kolukırcık, 2008, s. 150). Hindistan’dan tüm dünyaya yayılan Romanlar, Mezopotamya’da Dom olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de Romanlar genel olarak Batı Anadolu, Trakya, Marmara ve Ege bölgelerinde; Lom ve Dom gruplar ise Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yaşamaktadır (European Roma Rights Centre, 2013, s. 7). Dom nüfusunun yoğun olduğu iller; Diyarbakır, Mardin, Urfa, Gaziantep, Hatay ve Mersin’dir (Kolukırcık, 2008, s. 150). Resmi istatistiklerin yetersiz olması nedeniyle, Türkiye’de yaşayan Roman, Lom, Dom ve Abdalların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Diğer taraftan, Avrupa Konseyi tarafından yapılan tahminler Türkiye’de yaşayan Roman sayısının beş yüz bin ila beş milyon arasında olduğunu ortaya koymaktadır (European Roma Rights Centre, 2013, s. 7; Siroma, 2016, s. 18).

Türkiye’de yaşayan Romanların sayısının tam olarak bilinmemesinin yanı sıra, söz konusu kişilerin sosyo-ekonomik durumlarını yansıtan ve ülke genelini kapsayan veriler de bulunmamaktadır. Bu bağlamda, hâlihazırda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen nüfus sayımları ve hanehalkı işgücü araştırmalarında etnik kökene ilişkin veriler elde edilmediğinden, Romanlara yönelik sosyal politikaların oluşturulması noktasında

---

[‡] Bu çalışmada, literatürde sosyal dışlanmaya maruz kalan kişileri ya da grupları tanımlamak için kullanılan “dezavantajlı grup” yerine “özel olarak korunması gereken grup” tanımlamasının kullanılması benimsenmiştir.

“veri yetersizliği” nedeniyle çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Avrupa Roman Hakları Merkezi tarafından son yıllarda yürütülen izleme çalışmaları kapsamında Türkiye’de yaşayan Romanların Avrupa ülkelerinde yaşayan Romanlarla benzer sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Türkiye’de Romanlar ile ilgili yapılan araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, 2009 yılında başlatılan “Roman Açılımı” girişimi çerçevesinde, ilgili resmî kurumlar tarafından yürütülen çalışmalar, Romanların özel olarak korunması gereken gruplar arasında olduğunu ve sosyal dışlanma riski taşıdıklarını göstermektedir.

Romanların karşı karşıya oldukları sosyal dışlanma bağlamında eğitime, işgücü piyasasına, sağlık hizmetlerine ve barınma imkanlarına erişimlerinin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, Roman çocukların okula devamlılık düzeyi düşük, buna karşılık okul terk oranları yüksektir (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 12; UNICEF, 2012, s. 38). Bu durum, cinsiyetler itibarıyla incelendiğinde, kız çocuklarının büyük bölümünün okula hiç gitmedikleri, yani eğitime hiç erişemedikleri ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, okul terk oranlarının yüksek olması oldukça sınırlı bir nitelik ve beceri profiline neden olmaktadır. Bununla birlikte, yüksek işsizlik ve yoksulluk oranları, olumsuz barınma ve kötü sağlık koşulları gibi faktörlerin etkisiyle Romanların yaşamdan beklentileri düşüktür (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 12). Ayrıca, Türkiye’de yaşamakta olan Romanların ne kadarının nüfusa kayıtlı olduğu da bilinmemektedir. Özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan ve Domların aralarında bulunduğu gezici Roman grupların söz konusu durumdan daha fazla etkilendiği söylenebilir (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 12).

Öte yandan, Roman kadınlar hem kadın hem de Roman oldukları için eğitim ve işgücü piyasasına erişimlerinin sınırlı olması nedeniyle sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kalmaktadır. Roman kadınların büyük bir bölümü okula hiç başlamadıklarından okuma yazma bilmemektedir (European Roma Rights Centre, 2013, s. 8; Eryılmaz, Yeşiladalı ve Ayata, 2009, s. 432). Okur yazar olanlar ise niteliksiz işgücü içinde yer almaktadır. Bu durum, Roman kadınların ya işgücü piyasasına hiç girememeleri ya da işgücü piyasasına girenlerin güvencesiz, düzensiz ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte, Romanlar arasında çok küçük yaşlarda evliliklerin yaygın olması da Roman kadınları eğitimden ve istihdamdan uzaklaştırmaktadır (Kolukırık, 2008, s. 150; Özkan, 2006, s. 468).

Bu çalışmada, öncelikle sosyal dışlanmaya ilişkin kavramsal çerçeve üzerinde durulmuş, sonrasında ekonomik hayattan dışlanma ve işgücü piyasasına erişim çerçevesinde sosyal dışlanmanın görünümü ele alınmış ve son olarak Diyarbakır Domlar ve Romanlar Kültür, Dayanışma, Folklor, Gençlik ve Spor Kulübü Derneği (DOMDER), MEKSA Vakfı ve Sıfır Ayrımcılık Derneği işbirliği ile yürütülen Mezopotamya’nın Kayıp Halkı Domlar;

Rehabilitasyon, Sosyalleşme ve İstihdam İçin Destek Merkezi Projesi kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen bulgular işgücü piyasasına erişim çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmada, söz konusu proje çerçevesinde Diyarbakır'da yaşayan Domların ekonomik ve sosyal açıdan mevcut durumlarının ortaya konulması ve maruz kaldıkları sosyal dışlanmayla mücadele açısından etkin sosyal politikalar geliştirilebilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmada, araştırma kapsamındaki Domların sosyal dışlanma çerçevesinde mevcut durumları ve karşı karşıya kaldıkları sorunlar belirlenmeye çalışıldığından, saha araştırması betimsel araştırma yöntemi kullanılarak tarama (survey) modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların sosyo- ekonomik durumlarına ve sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin göstergeleri belirlemeye yönelik bir araştırma modeli geliştirilmiş ve veri toplama araçları 500 katılımcıya yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Bu çalışma ile Dom halkının istihdam edilebilirliklerinin geliştirilmesi yoluyla maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve konuyla ilgili gelecek dönem çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1- Sosyal Dışlanmaya İlişkin Kavramsal Çerçeve

İlk olarak 1974 yılında Fransa'nın sosyal işlerden sorumlu bakanı Rene Lenoir tarafından ortaya atılan sosyal dışlanma kavramı, söz konusu dönemde ekonomik nedenler ile ilişkilendirilmekten daha çok toplumsal ilişkilerin azalması bağlamında ortaya çıkan bir dışlanma süreci sonucunda toplumun dışında kalmış kişileri tanımlamak için kullanılmıştır (Tartanoğlu, 2010, s. 3). Ancak sosyal dışlanma, bir süreci kapsadığından dinamik, çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır (Rawal, 2008, s. 162). Dolayısıyla, kavramsallaştırma yapılırken yoksulluğa ilişkin klasik tartışma çerçevesinin dışına çıkılması ve yoksulluk, yoksunluk, fırsat eşitsizliği ve dezavantajlı olma gibi sorun alanlarının hemen hepsine odaklanması gerekmektedir. Sosyal dışlanma, çok boyutlu olarak sosyal yıkımın bireyleri ve grupları toplumsal ilişkilerden ve kurumlardan ayırması ve yaşadıkları toplumun kurumsal olarak öngörülen faaliyetlerine tam katılımının engellenmesi olarak ifade edilmektedir (Silver, 2007, s. 103).

Sosyal dışlanma, bireyin, içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini sağlayan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanların tümünden, kısmen veya bütünüyle yoksun olması şeklinde de tanımlanabilir (Çakır, 2002, s. 84). Sosyal dışlanmanın, bu bağlamda, sosyal bütünleşmenin karşıtı olduğu söylenebilir. Avrupa Komisyonu'nun Sosyal İçerme Ortak Raporu'nda (2004), sosyal dışlanmanın; toplumdaki bazı kişilerin temel yeterliliklerinin, yaşam boyu öğrenme

fırsatlarının, sosyal ağlarının yetersizliği veya yoksullukları nedeniyle topluma tam olarak katılımlarının engellendiği ve toplumun kıyısına itildiği bir süreç olarak tanımlandığı görülmektedir (Seyyar – Genç, 2010, s. 645). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, sosyal dışlanmaya uğrayan kişi ve/veya gruplar ile iş ve gelir olanakları, eğitim fırsatları, sosyal ağlar ve kamusal hizmetler arasında bir mesafe söz konusudur.

Küreselleşme süreci ile birlikte, pek çok ülkede işsizlik, yoksulluk ve eşitsizlik gibi sosyo-ekonomik sorunlarla giderek artan oranda karşı karşıya kalınması, sosyal dışlanma çerçevesine temel teşkil etmiştir. Diğer taraftan, işsiz, yoksul veya eşitsizliğe uğrayan her insanın, her toplumda ve/veya her dönemde sosyal dışlanmışlık içinde kabul edilmesi yetersiz bir yaklaşımdır. Başka bir ifadeyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlerin veya yoksulların karşı karşıya kaldığı sorunlar ve bu sorunların etki düzeyi aynı değildir (Çakır, 2002, s. 84). Bununla birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, benimsedikleri refah modeli ile doğrudan ilişkili olduğundan, sosyal koruma şemsiyesi altına alınan kişiler farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda, kendine özgü ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel karakteristikleri olan toplumların, sosyal dışlanmaya maruz kalan kesimleri de birbirinden farklıdır. Dolayısıyla, sosyal dışlanmayla mücadele çerçevesinde geliştirilen sosyal politika tedbirleri ülkeden ülkeye değişmektedir (Tartanoğlu, 2010, s. 4).

Topluma aktif şekilde katılamama şeklinde ifade edilebilecek olan sosyal dışlanmışlık, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara erişilememesi, siyasi karar alma mekanizmalarında yer alamama şeklinde ortaya çıkmakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalan birey ya da grupların toplumla bağlarını yitirmesi ile sonuçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, sosyal dışlanmışlık yaşayan kişi ve/veya gruplar, eğitime erişim imkanlarının sınırlı olması, yani fırsat eşitsizliğine uğramaları, işgücü piyasasında iyi iş imkanlarına ulaşamamaları (güvencesiz, geçici, düşük kazançlı işlerde istihdam edilmeleri) veya tamamen piyasanın dışında kalmaları, siyasal açıdan karar alma mekanizmalarına, vatandaşlık temelli kamusal hizmetlere tam olarak ulaşamamaları; tüm bu nedenlerle de günlük hayatlarını etkileyen kararlarda yeterince söz sahibi olmamaları yüzünden kendilerini “güçsüz” hissetmekte ve toplumdan uzaklaşmaktadır (Siroma, 2016, s. 13).

Madanipour da (2007) sosyal dışlanmanın çok yönlü bir sorun olduğunun altını çizmektedir (s. 160). Madanipour’a (2007) göre; sosyal dışlanma, işgücü piyasasına ve dolayısıyla maddi kaynaklara erişememe, siyasal süreçlere katılamama, mekânsal alanlardan dışlanma ve ortak kültürel süreçlere dahil olamama şeklinde ortaya çıkan çok boyutlu bir dışlanma durumudur. Madanipour, (2007) ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve mekânsal

alanlarda ortaya çıkan sosyal dışlanmanın bireyi adeta toplumun kıyasına ittiğini ileri sürmektedir (ss. 160 – 161).

Sosyal dışlanmanın temel özelliği, sosyal dışlanmaya maruz kalan birey ve/veya grupların bu dışlanma hali sebebiyle yaşadıkları sorunların birbiri ile doğrudan ilişkili olmasıdır. Bu açıdan, örneğin eğitime erişim ile ilgili sorun yaşayan bir birey, istihdam edilebilirliğini geliştirmek noktasında dezavantajlı bir duruma düşebilmekte; bu durumda da yüksek gelirli, çalışma koşullarının ve kariyer imkanlarının iyi olduğu, güvenceli iş fırsatlarına erişememekte veya işgücü piyasasının tamamen dışına itilebilmektedir.

2- Ekonomik Hayattan Dışlanma ve İşgücü Piyasasına Erişim Çerçevesinde Sosyal Dışlanmanın Görünümü

Çok boyutlu olarak gerçekleşen sosyal dışlanma, bireyleri farklı noktalarda ayrımcılığa maruz bırakmaktadır. Avrupa Birliği'nin belgelerinde sözü edilen pek çok farklı dışlanma boyutu bulunmaktadır. Bunlar; sosyal marjinalizasyon, yeni yoksulluk, demokratik – politik dışlanma, maddesel olmayan dezavantajlılık, en temel kabul edilebilir yaşama biçiminden dışlanma, kültürel dışlanma, aile ve toplumdan dışlanma, refah devletinden uzaklaştırılma, uzun dönem yoksulluk, ana akım ekonomik yaşamdan ve siyasetten dışlanma, çalışma ilişkilerinden ayrışma, işgücü piyasasından uzaklaştırma, ekonomik dışlanma olarak ifade edilen dışlanma boyutlarıdır (Peace, 2001, s. 22).

Sosyal dışlanmanın gerçekleşme biçimlerinden ve hatta kaynaklarından biri, ekonomik hayattan dışlanmadır. Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelirden yoksun olması ekonomik dışlanmayı ifade etmektedir. Bu noktada, önemli olan temel ihtiyaç kavramıdır. Sosyal politika literatüründe ihtiyaçların belirlenmesine ilişkin tartışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak soyut bir kavram olan ihtiyaçların, istek ve tercihlerle yakından ilgili olması ve temel ihtiyaç kavramının bireyin içinde yaşadığı aile ya da topluluğun yaşam tarzıyla doğrudan ilişkili olması nedeniyle net bir tanım yapılamamakta, kavram çoğu kez tercih, istek ve ilgi kavramları ile karıştırılmaktadır (Sarıpek, 2017, s. 46). Bu çerçevede, ekonomik hayattan dışlanmayı temel ihtiyaçlar bağlamında tanımlamak yerine – ki, çoğu kez bu tanım yoksulluğun ölçülmesi ile yakından ilgilidir – ekonomik faaliyetlere katılım çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Diğer yandan, piyasanın belirleyici olduğu refah rejimlerinde ekonomik hayattan dışlanmayı piyasaya erişim temelinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Ekonomik hayattan uzaklaşmanın gerçekleşme biçimleri şu şekilde sıralanabilir:

Ekonomik faaliyetlere katılımın engellenmesi,

Üretim ve tüketim kanallarından uzaklaşma,

Piyasadan uzak kalma sonucu toplumsal ilişkilerden kopma (Atkinson ve Davoudi, 2000, s. 440).

Daha kapsamlı bir yaklaşımla gelir eşitsizliğinin ekonomik hayata katılımdan kaynaklanan bir problem olduğu ve bunun da özgürlük ve kapasitelerin paylaşımındaki adaletsizlikle ilgili olduğu da söylenebilir (Sen, 2004, s. 170). Bu bağlamda, ekonomik hayata katılım, yalnızca gelir elde etmemek açısından değil, özgür olamamak ve kapasite kullanamamak çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Ekonomik hayata katılım açısından üretim ve tüketim en temel ekonomik faaliyetlerdir. Bu açıdan, birey ekonomik hayata ilk etapta tüketerek katılmaktadır. Tüketim faaliyetinin gerçekleşmesi için bireyin piyasa içerisinde alınıp satılan, yani meta haline gelmiş ürünleri yine piyasanın kabul ettiği değerler vasıtasıyla elde etmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, tüketim eğer bir metanın tüketimi olarak gerçekleşecek ise bireyin üretim faaliyetlerine katılması ve bu faaliyetler sonucunda piyasa tarafından değerli olarak addedilen metaları elde etmesi gerekmektedir (Dal, 2017, s. 6). Daha sonra piyasadan elde edilen değerli metalar, tüketim kanalıyla ekonomik faaliyetlere katılımı desteklemektedir. Bu açıdan, önemli olan piyasanın değerli olarak kabul ettiği metalara erişim için üretim kanallarına katılımın sağlanmasıdır (Silver, 1994, s. 545).

Tüketimin meta olmayan maddeleri tüketmek şeklinde gerçekleşmesi için ekonomik hayatta metalaşmamış maddelerin fazlaca bulunması gerekmektedir. Hava, su gibi maddelerin temizlerinin bile meta haline gelmesi ile tüketimin meta olmayan maddeler üzerinden gerçekleşme ihtimali giderek azalmaktadır. Sosyal politikanın temel amacı da bu nedenle piyasalaşmanın engellenmesi ve ekonomik hayattan dışlanmış bireylerin temel ihtiyaçlarını piyasa dışından da elde edebilmesidir (Buğra, 2010, s. 257).

Piyasanın değiş – tokuş aracı olarak kabul ettiği meta, paradır. Paranın elde edilmesi için piyasadan gelir elde etmek gerekmektedir. Piyasadan gelir elde etmenin yolu da gelir getirici bir faaliyette bulunmaktır (Sapançalı, 2003, s. 125). Gelir getirici faaliyetlerin tamamı bir üretim faktörü ekseninde şekillenmektedir. Doğal kaynaklar, emek, sermaye ve girişimci, temel üretim faktörleri olarak sıralanmaktadır. Ekonomik faaliyetlere katılımın sağlanması için doğal kaynaklar, sermaye ve girişimci gibi geçim stratejilerini belirleyen unsurların varlığı kişinin ekonomik faaliyetlere katılımının seviyesini değiştirebilecek unsurlardır (Millar, 2007, s. 9). Ancak emek, doğal olarak kişide varlık bulan bir üretim faktörüdür. Dolayısıyla, sermaye, doğal kaynak veya girişimcilik faktörüne sahip olmayan bir kişi, emeğiyle gelir getirici bir faaliyette bulunarak ekonomik hayata katılabilecektir.

Ekonomik hayata katılım için emeği dışında herhangi bir üretim faktörüne sahip olmayan bir kişinin, işgücü piyasasına katılması ve istihdam edilmesi gerekmektedir (Çakır, 2002, s. 90). Bu bağlamda, bireyin istihdam edilerek gelir getirici bir faaliyette bulunması, ekonomik hayata katılımını sağlayabilecektir. Bunun yanında, sermaye veya girişimci gibi üretim faktörlerinin mevcut olması halinde, gelir getirici bir faaliyetin biçimi ücretli bir işte çalışmak yerine kendi işini kurmak veya işveren statüsünde gelir elde etmek olarak değişmektedir.

Gelir getirici bir faaliyette bulunmanın biçimlerinden biri olan istihdam edilmek, genellikle ücretli bir işte çalışmak şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hane halkı İşgücü Anketi 2019 yılı Eylül ayı verilerine göre istihdam edilenlerin yüzde 68'i ücretli veya yevmiyelidir (TÜİK, HHİGA Eylül 2019). Buna karşılık, istihdam edilenlerin yalnızca yüzde 4,35'lik kesimi işveren statüsündedir. Temel anlamda ekonomik faaliyetlere katılımın “ücretli olarak istihdam edilmek” şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, ekonomik faaliyetlere katılımın önemli bir boyutu işgücü piyasasına ve istihdama erişim şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte, ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışanların sayısında bir azalma ve kentsel alanlara göçte hızlı bir artış gözlenmektedir. Ücretli çalışmanın oransal olarak artışında kentsel alanlara göçün etkisi büyüktür (Lordoğlu ve Koçak, 2015, s. 103). Tarımsal faaliyetlerdeki azalma sonucunda beceri eksikliği ve uyumsuzluğu sorunu da ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin geçirdiği dönüşüm süresince ücretli istihdama erişim koşullarının ağırlaştığı ve beceri açığının oluştuğu görülmektedir.

Çalışma temelli refah rejimlerinde istihdam edilmek, refaha erişimin temel yoludur. Ücretli bir işi olmayan bireyler, refaha erişimde zorlanmakta ve piyasa içerisinden gelir elde edememektedir (Zengin ve Altındağ, 2013, s. 254). Böyle olunca da söz konusu kişiler sosyal koruma sisteminden sağlanan yardımlara muhtaç hale gelmektedir. Ekonomik faaliyetlere katılamamanın ve ekonomik hayattan dışlanmanın sonucu olarak sosyal koruma sisteminin devreye girmesi gerekmektedir.

Ekonomik faaliyetlere katılamamanın ve ekonomik hayattan dışlanmanın nedenleri arasında eğitim eksikliği ön plandadır. Bu anlamda, barınma sorununun çözülememiş olması, Romanların belirli bölgelerde bir arada yaşamak zorunda olması ve bu bölgelerde eğitim olanaklarına erişimin tam olarak sağlanamaması, sorunun daha da büyümesine yol açmaktadır. Bu noktada, ekonomik hayattan dışlanmayı, Amartya Sen’in “yapabilirlik” yaklaşımı çerçevesinde değerli olan işlevsellikleri başarma özgürlüğü olarak değerlendirmek (Kardam ve Yüksel, 2004, s. 50) ve bu çerçevede genel bir yaklaşım izlemek gerekmektedir. Toplumsal açıdan değerli olan “istihdam edilebilmek” çerçevesinde gelir elde edip toplumsal statü

kazanmak, kazanılan toplumsal statü üzerinden tüketim alışkanlıklarını değiştirerek sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmak, elde edilen geliri harcama biçimine göre daha iyi konut ve eğitim imkanına kavuşarak sınıfsal geçişi gelecek nesil için de mümkün hale getirmek gibi bütün unsurlar bir arada düşünülmelidir.

2.1- İstihdama Erişim Önündeki Engeller

İstihdam edilmek, gelir elde etme biçimlerinden belki de en önemlisidir. İstihdam edilen kişi hem ekonomik hem de toplumsal olarak süreçlere katılmaya başlamaktadır. Bu açıdan, düzenli gelir getirici bir işe sahip olmak ekonomik hayata katılımın en önemli noktasıdır. İstihdam edilebilmek, işsiz kalmanın yarattığı sosyal ve psikolojik sorunlar düşünüldüğünde, uzun saatler boyunca olumsuz koşullarda çalışma sonucunu doğursa bile sosyal dışlanmayı engelleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Belt ve Richardson, 2005, s. 160).

Romanların işgücü piyasasına erişimleri açısından karşımıza çıkan tablo oldukça olumsuzdur. Bu bağlamda, yapılan araştırmalar Romanların daha çok sözleşmeye dayalı olmayan, süreklilik taşımayan, neredeyse hemen her zaman geçici veya yarı zamanlı, kayıt dışı, dolayısıyla sosyal güvenceden yoksun ve tüm bunlarla birlikte iş sağlığı ve güvenliği koşulları açısından “tehlikeli” olarak nitelendirilebilecek işlerde çalıştıklarını göstermektedir (European Roma Rights Center, Edirne Roman Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2008, s. 46).

Romanların Türkiye işgücü piyasasında sahip oldukları işler daha çok niteliksiz ve el emeği yoğun faaliyet alanları ile sınırlıdır. Bununla birlikte, Romanların yarı nitelikli veya nitelikli zanaatkar mesleklerde de çok az fırsat elde ettikleri görülmektedir (European Roma Rights Center, Edirne Roman Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2008, s. 46). Bu durum, Roman nüfusun düzenli bir gelire erişimini de engellemektedir. Diğer taraftan, işgücü piyasasına katılma açısından az sayıda Roman profesyonel meslek grupları içinde yer almakta veya kamu kurumlarında istihdam edilmektedir (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 17).

İşsizlik klasik iktisat anlayışında sürekli bir olgu değildir. Bir kişi eğer işsiz ise bu kişinin kendi tercihleri ile ilgilidir. Ancak refah devletini ortaya çıkaran kitlesel tüketim için, kitlesel üretim anlayışının çökmesi sonrası klasik iktisat anlayışının öngörülleri ile gerçeklikler önemli ölçüde farklılaşmıştır. İşsizlik kitlesel bir sorun haline gelip istihdam imkanları daraldığında, toplumdaki bireyler açısından istihdam imkanlarına kavuşmak için ciddi bir rekabet oluşmaktadır. Bu rekabetin kritik noktası ise eğitimidir. İşverenlerin kendilerine başvuran kişiler içerisinde seçim yapma durumuna gelmeleri sonrasında yalnızca diplomalar değil, sertifikalar, referanslar ve güven unsuru belirleyici olmaya başlamıştır. İstihdama erişim noktasında işgücü talebi, yani işverenler için belirleyici unsur haline gelen eğitim açısından

Romanların barınma sorunu ile başlayan sosyal dışlanma silsilesinin devam ettiği görülmektedir. Eğitim, istihdamın temel gereksinimi olarak görüldüğü için Romanlar eğitime erişim noktasında yaşadıkları ayrımcılığın bir sonucu olarak istihdama erişim anlamında da sorunlar yaşamaktadır.

Romanların işgücü piyasasına erişimlerinin önündeki engellerden biri de ayrımcılıktır. Romanların istihdama erişimi bakımından yaşanan en önemli sorunun işverenlerin Romanlara yönelik algıları olduğu söylenebilir. Romanlara yönelik işveren algısı, Romanların üretime katkı sağlayacak becerilere ve iş disiplinine sahip olmadıkları yönünde yoğunlaşmaktadır (Marsh, 2010, s. 53). Başka bir ifadeyle, Romanlara yönelik işveren temelli ayrımcılığın Romanların “sadece müzik ve eğlence alanında yetenekli oldukları ve güvenilir bir personel olmadıkları” önyargısı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu açıdan, işverenlerin Romanlara yönelik algıları, Romanları yalnızca belirli mesleklerde istihdam edilmeye zorlamaktadır. Söz konusu algı nedeniyle Romanların yalnızca süreklilik arz etmeyen ve bu anlamda güven ortamının oluşmasını gerekli kılmayacak, kısa süreli ve Romanlara göre olduğu düşünülen işlerde istihdam edilmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de Romanlar, işgücü piyasasında müzisyenlik, falcılık, çiçek satıcılığı gibi bazı mesleklere sıkışmakta, düzenli ve kalıcı istihdam imkanlarından uzaklaşmaktadır.

Diğer taraftan, istihdama erişim noktasında ayrımcılığa neden olan unsurlar, işverenlerin işe alacakları kişilerde aradıkları niteliklerle doğrudan ilişkilidir. İşverenlerin işe alımda talep ettikleri belgeler, bu anlamda belirleyicidir. Örneğin, çoğu işverenin çalışanın ikamet adresini resmi tebligat adresi olarak talep etmesi, kişilerin yaşadığı bölgenin öğrenilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kişinin yaşadığı bölgenin bilinmesi de Romanlar gibi belirli bölgelerde yaşamak durumunda kalan topluluklar için etnik kimliğin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, Romanların istihdama erişim noktasında problem yaşamalarına yol açabilmektedir. “Roman olması” veya “Roman mahallesinde oturması” nedeniyle Romanların işe girişte eşit fırsatlara sahip olamamaları veya işten çıkarmalarda öncelikli tercih edilmeleri, konuyla ilgili saha araştırmalarından elde edilen önemli bulgular arasındadır (Avrupa Komisyonu, 2012, s. 33; BAKKA, Zonguldak Valiliği ve Eren Enerji, 2015, s. 9; European Roma Rights Centre, 2013, s. 21; Eryılmaz, Yeşiladalı ve Ayata, 2009, s. 431). Bu nedenle, iş arayan bir Romanın pek çok kez etnik kökenini saklama eğilimi içinde olduğu belirtilmektedir (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 17).

Roman kadınlar, işgücü piyasasında daha dezavantajlı konumdadır. Bu durumun temel sebebi, eğitime erişim açısından yaşanan sorunlar nedeniyle Roman kadınların nitelik düzeylerinin çok düşük olmasıdır. Diğer taraftan, Roman kadınların işgücü piyasasına

katılımları düşük olmakla birlikte, bazı ailelerde kadının ailenin çalışan tek ferdi olduğu görülmektedir (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 17). Roman kadınların işgücü piyasasına katılımları açısından önemli bir engel de ev dışında çalışmak için ailedeki erkeklerden (eş, baba veya erkek kardeş) izin almak zorunda olmalarıdır.

Referans, sosyal ağların bir uzantısı olarak istihdam konusunda belirleyici unsurlardan bir diğeridir. TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, Eylül 2019 sonuçlarına göre işsizlerin yüzde 90,7'si iş ararken eşe dosta ricada bulunmuştur (TÜİK, HHİGA Eylül 2019). Bu veri, işsizlerin iş ararken bu kanalı daha işlevsel gördüklerini göstermenin yanında, işverenin de bu kanalla gelen başvuruları daha çok önemseydiğini ortaya koymaktadır. İşgücü piyasasında işverenler için çoğu kez beceri veya diplomanın yerine, güven unsuru daha ön plandadır. İstihdama erişim noktasında eşe dosta ricada bulunma, kişisel ve sosyal ağların genişliği ile doğru orantılı olarak fayda sağlayabilecek bir iş arama kanalıdır. Bu anlamda, Romanların toplumsal hayata uyum sağlayamamalarının, sosyal ağlarının kapsamının dar kalmasına ve böylelikle istihdama erişimlerinin kısıtlanmasına neden olduğu söylenebilir.

İşgücü piyasalarına yönelik teorik yaklaşımlar içerisinde yer alan ikili işgücü piyasaları teorisine göre, birincil işgücü piyasasında yer alan işler sermaye yoğun sektörlerdedir. Birincil sektörde yer alan işlerde üretim hacmi büyük, ürettiği ürünlere karşı kararlı talep olan şirketler yer almaktadır. Bu tip istihdam imkanlarında eğitim düzeyi yüksek kişiler istihdam edilmektedir.

İkincil işgücü piyasasındaki işler ise emek – yoğun ve rekabetçi sektörlerde yer alan işlerdir. İkincil işgücü piyasasındaki işlerde istihdam edilmek için yüksek eğitim düzeyi gerekmediği gibi, bu piyasadaki ücret seviyesi de çok yüksek değildir. Diğer yandan, birincil ve ikincil işgücü piyasası arasında düşük ve orta sınıf alt kültürlerle örüntüler farklılaşmaktadır. Düşük alt kültür, ikincil işgücü piyasası ile uyumlu örüntüler sergilemektedir. İkincil işgücü piyasasındaki işler belirli alt kültür ve çevrelerden olan kişileri çekme eğilimindedir (Ünal, 1980, s. 755). Romanların istihdama erişimi açısından, söz konusu teorisinin yaklaşımları önemli ölçüde doğrulanmaktadır. Romanlar eğitime erişim konusunda yaşadıkları sorunların bir sonucu olarak birincil işgücü piyasasındaki işlerden uzak kalmaktadır. İstihdamın refaha erişim için en önemli kaynak olduğu Türkiye'deki gibi refah rejimlerinde, Romanlar gibi alt kültürler, ikincil işgücü piyasasında daha çok benzer kişilerin ağları ile erişebildikleri işlerde istihdam edilme imkanına kavuşabilmektedir. Bu durum, Romanların istihdama erişimi noktasında önemli bir soruna işaret etmektedir.

Romanların istihdama erişim noktasında yaşadıkları bir diğer sorun, yaşadıkları bölgede “kirli işler” olarak adlandırılabilir nitelikteki işleri yapmak zorunda kalmalarıdır. Karakteristik olarak düşük ücret seviyesinin geçerli olduğu, kalıcı olmayan, düşük güvence

sağlayan veya güvencesiz işler olarak tanımlanabilecek kirli işler (Briggs, 1993, s. 2), çalışma koşulları açısından da zorluklar barındırmaktadır. Bu tip işlerde genellikle göçmenler veya farklı etnik kimliklerdeki kişiler istihdam edilmektedir. Romanlar da yaşadıkları bölgelerde kirli işler olarak ifade edilen işlerde istihdam edilmek zorunda kalmaktadır. Bu işlerde çalışmak Romanlara beceri geliştirme imkânı sağlamadığı gibi, sürekli bir gelir güvencesi de sunmamaktadır. Bu nedenle, Romanlar istihdamda yer almakta ancak istihdam edilmenin sosyal ve toplumsal faydalarından yararlanamamaktadır. Bunun yanında, kalıcı bir istihdam imkânı sağlanamadığı için gelir ve sosyal koruma anlamında güvencesizlik ortaya çıkmaktadır.

Romanların istihdam olanaklarından ve işgücü piyasasından dışlanmaları, ekonomik hayata katılımdan da dışlanma anlamına gelmekte ve Romanlar üzerinde psikolojik etkiler doğurmaktadır. İstihdam edilmek bireyler üzerinde yalnızca ekonomik anlamda değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik anlamda da olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bunun tersi olarak işsizlik, sosyal ve psikolojik problemleri açığa çıkarmakta, derinleştirmekte ve kalıcı hale getirmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Romanların yaşadıkları bölgeye mahkûm kalmalarının, hayata yönelik algılarının değişmesinin ve bu açıdan toplumdan uzaklaşmalarının istihdama erişim ile yakından ilgisi bulunmaktadır. İstihdama erişim noktasında yaşanan sorunlar bir kartopu haline gelmekte ve büyüyerek sorunun boyutunu artırmaktadır.

Romanların, istihdama erişim önündeki engelleri aşsalar bile kalıcı, düzenli bir gelir güvencesi sağlayan ve sosyal güvenceye erişim imkânı tanıyan işlerde istihdam edilemedikleri görülmektedir. Genellikle “Roman işleri” olarak görülen mesleklerde istihdam edilen Romanlar, bu nedenle klasik eğitimin kapatamadığı beceri açığını, işbaşı eğitimle kapatma imkanından da mahrum kalmaktadır. Seyyar satıcılık, müzisyenlik, falcılık gibi genellikle enformel sosyal ağlar ve genetik yatkınlık nedeniyle “Roman işleri” (Marsh, 2010, s. 53) olarak bilinen işlerde istihdam edilen Romanlar, ekonomik ve toplumsal gelişim noktasında sorun yaşamaktadır.

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Romanlara yönelik mesleki ve teknik eğitim programları yürüterek ve doğrudan Romanları kapsayan özel nitelikli programlar açarak Romanların istihdama erişiminin sağlanması yönünde önemli adımlar atmıştır. Ancak önyargılara karşı mücadele uzun bir süreç ve zahmetli bir iştir. Bu konuda yürütülen çalışmalar, istihdam edilebilirlik yaklaşımını benimseyen ve Romanların istihdam edilememesini, yine Romanların beceri seviyesinin doğurduğu bir sorun olarak algılayan bir bakış açısını işaret etmektedir. Bu bakış açısı, mevcut ayrımcılığa yönelik yeni bir çözüm ortaya koymayan ve dönüştürücü olmayan bir çözüm yaklaşımıdır.

İŞKUR mesleki ve teknik eğitimin yanında Toplum Yararına Çalışma Programları ile de Romanlara yönelik istihdam imkanlarını artırmaya çalışmaktadır. İstihdama erişimin

önündeki engelleri azaltmaya ve kalıcı olarak sorunun çözümüne fayda sağlayacak boyutta bir politika bileşeni ortaya konulana kadar, aktif istihdam politikaları vasıtasıyla daha çok kişiye istihdam imkânı sağlanması gerekliliği çerçevesinde atılan adımlar, istihdama erişimin önündeki engelleri, sosyal dışlanmayı ve dışlanma algısını azaltıcı etkiler doğuracaktır.

2.2- Sürekli Gelirden Yoksunluk ve Çalışan Yoksullar

Sosyal dışlanmanın ve ekonomik hayata katılımın engellenmesinin önemli bir sonucu yoksulluktur. Yoksulluk, sosyal politikanın tarih boyunca üzerinde durduğu sosyal sorunlar arasındadır. Yoksulluk sorununun çoğu kez yalnızca akademik bir tartışma olmadığı, aynı zamanda bir politika sorunu olduğu değerlendirilmektedir (Alcock, May ve Rowlingson, 2011, s. 179).

Yoksulluğun hem akademik hem politik açıdan çok önemli bir sorun olması, tanımlanmasındaki zorluğu ortadan kaldırmamaktadır. Yoksulluğun tanımının yapılması ve ölçülmesi oldukça zordur. Bu nedenle, yoksulluğun mutlak ve göreceli olarak iki farklı şekilde ölçülmesinin yapılmasına çalışılmaktadır. Mutlak yoksulluk, yaşamın temel gerekliliklerinden yoksun olma halidir. Mutlak yoksulluğun tanımında yoksulluk için temel gereksinimlerin belirlenmesi ihtiyacı söz konusudur (Şenkal, 2007, s. 396).

Göreceli yoksulluk ise yoksulluğun belirlenmesinde zaman ve mekâna göre değişik koşullar üzerinden değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir. Belirlenmiş bir yaşam standardının altında yaşamak, göreceli olarak yoksul olmak anlamına gelmektedir. Bu zorluk nedeniyle yoksulluk ifadesi yerini yoksunluğa bırakmış; temel haklardan ve özgürlüklerden yoksun olmak, yoksulluk ile ilişkilendirilerek, yoksulluğa neden olan unsurlar olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşıma esas kavram ise sosyal adalettir. Devletlerin görevinin yoksunluğu ortadan kaldırmak ve vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyini sağlamak olduğu düşüncesinden hareketle yoksunlukların önlenmesine yönelik politikalar oluşturulmaya başlanmıştır (Özdemir, 2007, s. 71).

Türkiye’de halihazırda etnik kökenlere göre düzenlenmiş bir veri seti olmamakla birlikte, Romanların önemli bir bölümünün ciddi düzeyde yoksulluk içinde oldukları görülmektedir (Fundación Secretariado Gitano, 2010, ss. 11-12). Bununla birlikte, Domlar için yoksulluğun çok daha belirgin bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun nedeni, Dom grupları içinde yoksulluğun daha da derinleşmiş olmasıdır (Kolukırık, 2008, s. 152).

Romanların istihdama erişebilmeleri halinde çoğu kez gelir güvencesi olmayan, süreklilik arz etmeyen ve geleneksel meslekler olarak ifade edilen müzisyenlik, çiçekçilik, falcılık gibi işlerde çalışabildikleri görülmektedir. Bu tip işlerde istihdam edilmek düzenli bir

gelirden yoksun olmak ve çoğunlukla günlük ihtiyaçları karşılayamayacak düzeyde gelir elde etmek anlamına gelmektedir. Bütün bu nedenlerle, Romanların işgücü piyasasındaki konumlarını çalışan yoksullar olarak tanımlamak mümkündür (Akkan, Deniz ve Ertan, 2011, s. 50). Romanlar, işgücü piyasasında istihdam imkânı bulabilseler bile düzenli ve yeterli bir gelir imkânı sunmayan işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu açıdan, Romanlar istihdam imkanına kavuşmuş olsalar dahi bu durum onlar için yoksulluktan kurtulmak anlamına gelmeyebilmektedir.

Diğer taraftan, Romanların mevsimlik tarım işlerinde de istihdam edildikleri görülmektedir (European Roma Rights Centre, 2011, s. 21). TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Eylül ayı verilerine göre tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin yüzde 88,3'ü kayıt dışı istihdam edilmektedir (TÜİK, HHİGA Eylül 2019). Daha çok tarım sektöründe ve mevsimlik çalışma imkânı bulan Romanlar da bu oran içerisinde yer almaktadır. Tarım sektöründe mevsimlik olarak çalışmak hem sigortasız çalışma nedeniyle sosyal güvenceden yoksunluk, hem de gelir güvencesizliği anlamına gelmektedir. Bütün bunların yanında, mevsimlik tarım işçileri barınma, sağlık ve eğitim konusunda da çok ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin tarım dönemlerinin genellikle eğitim dönemleri ile çakışması sonucu eğitim süreçlerine katılamama sorunu yaşadığı görülmektedir. Bunun yanında, tarım işçilerinin tarım arazileri çevresinde sıhhi olmayan ortamlarda barınmaları söz konusudur. Bu nedenle, kalıcı rahatsızlıklar, günlük kalori ihtiyacının karşılanamaması, hijyenik sorunlar nedeniyle bulaşıcı hastalıklar gibi pek çok sorun ortaya çıkmaktadır (Özbekmezci ve Sahil, 2004, s. 272). Romanların istihdama ancak bu tür işlerde erişebilmeleri, istihdamdan beklenen faydanın sağlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Romanlar istihdam edilmekte, ancak istihdam edilmek vasıtasıyla toplumsal entegrasyon sağlayamamaktadır.

Mevsimlik tarım işlerinde istihdam edilmek, gelir güvencesizliğini Romanlar için kalıcı hale getirmektedir. “Karın tokluğuna” tabir edilebilecek şekilde çalışma sonucu, günlük ihtiyaçlarını ancak karşılayabilen Romanların geleceğe dair plan yapma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Buna ek olarak, Romanların ancak bazı bölgelerde mevsimlik tarım faaliyetlerinde çalışabildikleri, ayrımcılığa maruz kaldıkları bazı bölgelerde ise mevsimlik tarım işlerinde dahi çalışamadıkları görülmektedir.

Romanların işgücü piyasasına girişte karşılaştıkları zorluklar, onları kalıcı ve sosyal güvence sunan işlere erişim noktasında da engellemektedir. Genellikle ikincil işgücü piyasasında yer alan işlerde ve enformel ağlarla istihdam imkanına ulaşabilen Romanlar, bu şekilde ulaştıkları istihdam imkanlarında yeterli ve düzenli bir gelire kavuşamamaktadır. Diğer yandan, Romanların mevsimlik tarım işleri, müzisyenlik gibi işlerde istihdam edilmesinin bir

diğer boyutunun da şehir hayatında Roman görüntüsüne tahammül edilememesi olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır (Akkan, Deniz ve Ertan, 2011, s. 51). Bu gibi nedenlerle Romanlar çalışsalar bile yoksulluktan kurtulamamaktadır.

2.3- Sosyal Güvenceden Yoksunluk

Sosyal güvenlik sistemleri, karşılaşmaları durumunda ortaya çıkabilecek mutlak veya muhtemel tehlikelerin sonuçlarına karşı bireylere bir gelir garantisi sağlayarak onları sosyal koruma altına almayı amaçlamaktadır (Arıcı, 2015, s. 4). Bu çerçevede, sosyal güvenlik sistemlerinin geleceğe dair bazı risklerin tazmini için çalışanlardan, çalışırken ödenen primler vasıtasıyla koruma öngördüğü söylenebilir. Dolayısıyla, sosyal güvenlik sistemlerinden sağlanan yardımlardan faydalanabilmek için kayıtlı, yani sigortalı olarak çalışmak gerekmektedir.

Romanların işgücü piyasasında çoğu kez kayıt dışı istihdam edildikleri görülmektedir. Kayıt dışı istihdam yalnızca Romanlar özelinde değil, Türkiye işgücü piyasasının tamamında çok önemli bir sorundur. 2019 yılı Eylül ayı TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre kayıt dışı istihdam oranı %36'dır (TÜİK, HHİGA Eylül 2019). Bu anlamda, ortalama her üç kişiden birinin sigortasız olarak çalıştığı söylenebilir. Kayıt dışı istihdam oranı belirli gruplar özelinde daha yüksektir. Ancak Türkiye'de toplumsal kesimler bazında böyle bir değerlendirme yapmak için gerekli veriler bulunmadığından, bu konuda net bir rakam verilmesi doğru olmayacaktır.

Diğer yandan, kayıt dışı istihdama karşı bütün dünyada tek bir tutum olduğu söylenemez. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı istihdamın politik bir tercih olarak sunulduğu görülmektedir (Berg ve Kucera, 2010, s. 148). Ülkenin ekonomik koşullarına göre değişmekle birlikte, özellikle bazı sektörlerde yoğun bir denetim yapılmamakta veya bazı kesimlerin kayıt dışı istihdamının engellenmesine yönelik politika bileşenleri çok sıkı uygulanmamaktadır. Türkiye için de 2000 öncesi dönem itibarıyla bu değerlendirmenin yapılması yanlış olmayacaktır. Ancak 2000 sonrasında kayıt dışı istihdama yönelik olarak takınılan kararlı tutum ile bu durum değişmiştir.

Kayıt dışı istihdam edilmek, sosyal güvenlik sisteminin kapsamı dışında olmak anlamına gelmektedir. Sosyal güvenlik sisteminde koruma altına alınan risklerden faydalanamayan kayıt dışı çalışanlar, bu risklerin sonuçlarına karşı korumasızdırlar. Kayıt dışı çalışan bir kişi, sosyal güvence kapsamında koruma altına alınan risklere yönelik sigorta kollarından sağlanan hiçbir yardımdan faydalanamayacaktır. Dolayısıyla, kayıt dışı çalışan

Romanlar çalışırken güvence altında değildirler. Romanların istihdam üzerinden refaha ve sosyal güvenceye erişimleri kayıt dışı istihdam edilmeleri nedeniyle mümkün değildir.

Sosyal güvenlik sisteminde uzun vadeli riskler olarak ifade edilen malullük, yaşlılık ve ölüm, çalışan kişileri ve geride kalanları istihdam edilmeden gelire kavuşturma amacını taşımaktadır (Güzel, Caniklioğlu ve Okur, 2012, s. 501). Bu bağlamda, belirli bir süre çalışan kişiye, çalıştığı süre boyunca ödediği primler karşılığında gelir güvencesi sağlanmaktadır. Ancak kayıt dışı istihdam edilen kişiler bu güvenceden faydalanamazlar. Romanların toplumsal ve ekonomik hayata katılımlarının sağlanamaması, sosyal güvenlik sisteminden faydalanmalarını da engellemektedir. Bu bağlamda, Romanlar arasında kayıtlı sektörlerde istihdam ve dolayısıyla sosyal güvence çok sınırlıdır (Adaman ve Erus, 2011, s. 5).

Çalışmanın daha önceki bölümünde de vurgulandığı üzere, Romanların sözleşmeye dayalı, tam zamanlı ve sürekli istihdam fırsatlarına erişimlerinin sınırlı olması aynı zamanda sosyal sigorta kapsamının dışında kalmalarına neden olmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin işleyiş esasına göre belirli bir süre çalışmak ve bu sürede ödenen primlerin karşılığı olarak sağlanan yardımlardan faydalanmak esastır. Ancak Romanlar istihdama erişim noktasında dışlanmaya maruz kaldıkları, dahası iş bulabilseler bile sosyal güvenceden mahrum oldukları için sosyal güvenlik sisteminden yararlanabilecek kadar uzun sürelerle kayıtlı olarak istihdam edilememektedir. Böyle olunca da sosyal koruma şemsiyesi içerisinde kendilerine yer bulamamaktadırlar.

Romanların sosyal güvenlik sisteminde yer almalarını sağlayan iş imkanları yaratan işyerlerinin sayısının azalmasıyla birlikte, sosyal güvenceden yoksunlukları da artmıştır (Akkan, Deniz ve Ertan, 2011, s. 55). Türkiye’de yaşanan özelleştirme süreçleri, bu artışın nedenlerinden biridir. Genel olarak özelleştirmeler ve kamu iktisadi teşebbüslerinin kapanması, bütün sosyal kesimler için formel istihdam imkanlarının azalması anlamına gelmektedir. Ancak sosyal dışlanmaya maruz kalan kesimler için bu etkinin düzeyi daha yüksektir. Özel sektör işverenleri için işe alım noktasında ayrımcılığın cezalandırılması çok güçtür. Bu konuda, ancak mağdurların kendi haklarını yasal yollardan araması söz konusu olabilecektir. Bunun dışında, denetim mercilerinin yaptırım uygulaması ihtimali de söz konusu olmamaktadır. Böyle olunca da sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplar için bu tip istihdam imkanlarının daralması daha derin etkiler doğurmaktadır.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin sayısının azalması ile birlikte, tarımın ekonomideki payının azalması da Romanların istihdama ve sosyal güvenceye kavuşmasındaki zorlukları artırmaktadır. Tarım sektörünün gayrisafi yurt içi hasıla içerisindeki payı 2000 yılında yüzde 10.1 iken 2018 yılı itibarıyla bu oran yüzde 5,8’e gerilemiştir (TÜİK, 2018: Üretim Yöntemiyle

GSYİH). Tarım sektöründe yaşanan bu daralma, istihdam imkanlarını da azaltmıştır. Bu anlamda, söz konusu daralma tarımda çobanlık ve meyve – sebze toplayıcılığı gibi geleneksel işlerin azalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, kentlere yaşanan göç ile beraber hizmetler sektöründe iş aranması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak Romanların geleneksel işlerden hizmetler sektöründeki işlere geçişi özellikle mesleki eğitim imkanlarının sınırlılığı ve ayrımcı tutumlar nedeniyle söz konusu olamamıştır.

Sosyal koruma şemsiyesi altına girememek, ekonomik anlamda güçlüğe düşme tehlikesini sürekli hale getirmektedir. İstihdam edilemediği veya çalışsa bile sigortası yatmadığı için sürekli gelir güvencesinden yoksun kalan Romanlar, buna ek olarak güvencesizliğin kalıcı hale gelmesi sorunu ile de karşı karşıya kalmaktadır. Sosyal güvenceye kavuşamayan Romanlar için ayrımcılığın sonuçları çok daha şiddetli olarak yaşanmaktadır. Sınıfsal geçişi engelleyen, işbaşında eğitim yoluyla istihdam edilebilirliğin artırılması ihtimalini ortadan kaldıran, topluma karşı yabancılaşma duygusunu körükleyen bir süreç haline gelen sosyal güvenceden yoksunluk, Romanlar için yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal sorunlar da yaratmaktadır. Roman vatandaşların sosyal güvenceden yoksunluğu, istihdam edilememeleri ile başlayan, yoksulluk ile neticelenen ve sonucunda sosyal yardımlarla ancak ateşi söndürülebilen bir döngü olarak varlığını sürdürmektedir.

3- Araştırma Yöntemi

Bu bölümde, çalışmanın problemi, amaçları, sınırlılıkları, yöntemi, araştırma alanı, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi ile araştırmadan elde edilen bulgular hakkında bilgi verilmektedir. Bu çalışmanın problemi, Diyarbakır’da yaşayan Domların sosyo-ekonomik durumlarının ve sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarının belirlenmesidir. Çalışmanın ana hedef kitlesi, Diyarbakır bölgesinde yaşayan Domlar’dır. Araştırmanın temel hipotezleri şu şekilde sıralanabilir:

- Diyarbakır bölgesinde yaşayan Domlar ekonomik ve sosyal açıdan sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır.
- Söz konusu sosyal dışlanma, özellikle işgücü piyasasına erişim açısından ortaya çıkmaktadır.
- Diyarbakır’da yaşayan Domların maruz kaldığı sosyal dışlanmanın temel nedenleri; düşük eğitim ve nitelik düzeyleri, işsizlik ve gelir yoksunluğudur.

Çalışmanın amacı, sosyal dışlanma ile mücadelede etkin sosyal politikalar geliştirilebilmesine katkı sağlamak üzere Diyarbakır’da yaşayan Domların ekonomik ve sosyal açıdan mevcut durumlarının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda, araştırmada Diyarbakır’da yaşayan Domların karşı karşıya kaldıkları her türlü ayrımcılık ve sosyal dışlanma biçimleri ile

mücadele edilmesi çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan mevcut durumları ile maruz kaldıkları sosyal dışlanma düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak veri toplama aracı oluşturulmuştur. Nicel araştırmalar, olay ve olguların dışarıdan ölçülmesi, gözlemlenmesi ve deney yapılması yoluyla, betimleme ve nedensellik ilişkisi içinde gerçeklere ulaşmaya çalışan araştırmalardır (Arıkan, 2011, s. 29). Nicel araştırmalarda, bireylerin davranışları gözlem, deney ve test yoluyla nesnel şekilde ölçülmekte ve sayısal verilerle açıklanmaktadır. Bu tür araştırmalarda temel amaç, insandan, kültürden ve zamandan bağımsız olarak doğruları keşfetmek ve bunları evrensel yasalar olarak genelleştirmektir (Şen, 2005, s. 345).

Çalışmada ortama herhangi bir değişken sokulmaksızın Diyarbakır’da yaşayan Domların sosyal dışlanma çerçevesinde mevcut durumları ve karşı karşıya kaldıkları sorunlar belirlenmeye çalışıldığından, saha araştırmasında hedeflenen amaçlarına ulaşmak için gerekli olan verileri elde etmek üzere betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede araştırma, “tarama” (survey) modelinde gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle nicel araştırma sorularının hazırlanması için, daha önce yapılmış benzer çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları incelenmiştir. Araştırmada, esas olarak Diyarbakır ilinde yaşamakta olan Domların sosyo- ekonomik durumlarını ve sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin göstergeleri belirlemeye yönelik bir araştırma modeli kurgulanmıştır. Bu doğrultuda, katılımcıların kişisel özellikleri, hanehalkı özellikleri, refah düzeyleri, işgücü piyasasına katılım eğilimleri ve işgücü piyasası deneyimleri ile işgücü piyasasına erişim açısından maruz kaldıkları sosyal dışlanmanın boyutlarını ortaya koyabilmek amacıyla bir anket formu geliştirilmiştir. Anket formu, 500 katılımcıya yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında toplanan verilerin istatistiksel analizi için SPSS 23.0 (Statistical Packages For Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, ankette yer alan sorular için frekans değerleri ve yüzdelik payları tablolar halinde sunulmuştur. Bununla birlikte, çeşitli değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla çapraz tablolar düzenlenmiştir.

4- Araştırmadan Elde Edilen Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcıların profili, yaşadıkları hanelerin özellikleri, sosyal dışlanma ve işgücü piyasası göstergeleri olmak üzere dört temel başlık altında değerlendirilmiştir.

4.1- Katılımcı Profili

Çalışmada, katılımcı profilinin ortaya konulması için seçilen göstergeler; kişisel özellikler (cinsiyet ve yaş), ailevi yükümlülükler (medeni durum, çok eşlilik hali ve çocuk sahibi olma durumu), eğitim durumu ile nitelik – beceri profili şeklindedir.

Araştırma katılımcılarının yüzde 61,6'sı kadın, yüzde 38,4'ü ise erkektir. Diyarbakır'daki Dom topluluğunun karşı karşıya kaldıkları sosyal dışlanma çok boyutlu bir bakış açısı içinde araştırıldığından, tüm yaş gruplarından katılımcı seçilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların yaş grupları itibarıyla dağılımları incelendiğinde; yüzde 22,2'sinin 30 – 40, yüzde 20,8'inin 20 – 24, yüzde 15,8'inin 41 – 50, yüzde 14,6'sının 25 – 29, yüzde 14,4'ünün 15 – 19 yaş grubunda ve yüzde 12'sinin de 50 yaş üzerinde olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan Dom nüfusunun yüzde 50'si 30 yaş altı gençlerden oluşmaktadır. Gençlerin ve yetişkinlerin sosyal dışlanmanın farklı görünümelerini tecrübe edebildikleri düşünüldüğünde, araştırmada yaş grupları itibarıyla dengeli bir dağılım gözetilerek, sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla ilgili sorunların daha ayrıntılı analiz edilmesi amaçlanmıştır.

İşgücü piyasasına katılımı etkileyen unsurlara ilişkin teorik çerçeveden hareketle, ailevi yükümlülüklerin işgücü piyasasına katılma ve iş arama davranışı ile istihdam tercihleri üzerinde etki edeceği varsayımı ile katılımcıların medeni durumları ve çocuk sahibi olup olmadıkları konusu da araştırılmıştır. Bununla birlikte, Roman topluluklara ilişkin kültürel özelliklerden birinin erken yaşlarda yapılan evlilikler ile çok eşlilik olması nedeniyle katılımcılara kaç kez evlendikleri ve mevcut eşleriyle resmi nikahlarının olup olmadığı soruları da yöneltilmiştir.

Araştırmaya katılan Domların yüzde 74'ü evlidir. Buna karşılık, yüzde 22,2'si bekar ve yüzde 3,8'i de daha önce evlenmiş ancak boşanmıştır. Diyarbakır bölgesinde araştırmaya katılan Domların yüzde 74'ünün çocuğu vardır. Bu bağlamda, evli katılımcılar ile çocuk sahibi olanların oranı birlikte düşünüldüğünde, evli olan katılımcıların hemen hepsinin aynı zamanda çocuk sahibi oldukları ifade edilebilir. Evlilik ve çocuk sahibi olmak, teorik olarak erkekler açısından işgücü piyasasına katılım düzeyini artırmakta; ancak kadınlar açısından aile içi sorumluluklar nedeniyle bunun tersi bir etki yaratmakta, yani işgücü piyasasının dışında kalma yönündeki eğilimi desteklemektedir.

Araştırmaya katılan Domlar arasında çocuğu olanların yüzde 82'sinin üç ve daha fazla çocuğu vardır. Domların çocuk sahibi olmaya ilişkin bakış açıları değerlendirildiğinde; çocukların bir işgücü olarak görüldüğü sonucuna ulaşılabilmektedir. Çocuk yetiştirmenin ekonomik – sosyal maliyeti ve Domların ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda,

çocuk sahibi olmaya yönelik bakış açısının yeterlilikten ziyade ekonomik kapasite artırımı ve soyun devamı olarak görüldüğü söylenebilir.

Tablo 1.

Katılımcı Profiline İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Yaş Grubu	Frekans	Yüzde
Kadın	308	61.6	0 – 15	1	0.2
Erkek	192	38.4	15 – 19	72	14.4
			20 – 24	104	20.8
Medeni Durum	Frekans	Yüzde	25 – 29	73	14.6
Bekar	111	22.2	30 – 40	111	22.2
Evli	370	74.0	41 – 50	79	15.8
Boşanmış	19	3.8	51 – 64	44	8.8
			65 +	16	3.2
Evlilik Sayısı	Frekans	Yüzde			
1	365	73.0	Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde
2	20	4.0	1	32	6.4
3	2	0.4	2	32	6.4
Cevaplamayan	113	22.6	3	53	10.6
			4	73	14.6
Çocuk Sahibi Olma	Frekans	Yüzde	5 +	178	35.6
Çocuğu Var	370	74.0	Cevaplamayan	132	26.4
Çocuğu Yok	19	3.8			
Cevaplamayan	111	22.2			

4.2- Hanehalkı Özellikleri

Çalışma kapsamında katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarının daha iyi tanımlanabilmesi açısından yaşamakta oldukları hanelerin özellikleri ile refah düzeyine ilişkin bazı göstergeler de araştırılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle katılımcılara yaşadıkları hanelerdeki kişi sayısı, hanedeki gelir getirici kişi sayısı, ikamet ettikleri evin mülkiyetinin kime ait olduğu ve hanenin toplam geliri sorulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, katılımcıların yüzde 73’ü 5 ila 10 kişiden oluşan; yüzde 12’si de 11 ve daha fazla sayıda kişiden oluşan geniş ailelerde yaşamaktadır. Buna karşılık, katılımcıların sadece yüzde 1,2’si 2 – 4 kişiden oluşan çekirdek ailelerde yaşamını sürdürmektedir. Bu veri, Romanların genel olarak aşırı kalabalık hanelerde yaşamlarını sürdürdükleri yönündeki tespitle uyumludur. Dolayısıyla, araştırma kapsamındaki Domların aşırı kalabalık hanelerdeki yaşamın neden olduğu olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçlardan etkilendiklerini söylemek mümkündür. Kalabalık bir hanede yaşamak,

hane içerisinde gelir getirici kişi sayısı da az olduğu zaman doğrudan yoksulluk sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca kalabalık hanelerde ailenin gelirinin hanedeki kişi sayısına yetmesi gerekliliği söz konusu olduğundan daha yüksek gelirin sosyal güvenceye tercih edilmesi ve kayıt dışı istihdama meyli artırdığı görülmektedir.

Katılımcıların büyük bir bölümünün (yüzde 85'inin) geniş ailelerde yaşadığı ortaya konulmuş olmakla birlikte, diğer taraftan, hane içinde gelir getirici kişi sayısının son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 46,2'sinin, yani neredeyse yarısının hanesinde yaşayan hiç kimse haneye gelir getirmemektedir. Bununla birlikte, yüzde 46,8'inin hanesinde tek bir kişi gelir sahibidir. Katılımcıların yüzde 4'ünün yaşadığı hanelerde gelir getirici kişi sayısı 2, yüzde 2,4'ünün yaşadığı hanelerde 3 ve sadece 3 kişinin yaşadığı hanede ise 4'tür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, katılımcıların yüzde 26,4'ü kendi mülkünde, yüzde 23,4'ü ise aile bireylerinden birinin mülkiyetindeki evlerde yaşamaktadır. Buna karşılık, katılımcılar arasında kirada oturanların oranı yüzde 32,8'dir. Yaşanılan hanenin kira olması, her ay belirli bir miktarın barınma ihtiyacına karşılık harcanması gerekliliğini ve bu nedenle de daha yüksek gelir elde etme ihtiyacını doğurmaktadır.

Katılımcıların yaşadıkları haneler günlük olarak elde edilen hane içi toplam gelir düzeyi açısından değerlendirildiğinde, son derece olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların yüzde 66,5'inin yaşadığı hanede günlük toplam gelir 20 TL'nin altında kalmaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların yüzde 27,5'i günlük toplam gelirin 21 – 50 TL arasında olduğu hanelerde, yüzde 4,8'i 51 – 100 TL arasında olduğu hanelerde ve yüzde 1,2'si de 100 TL ve daha yüksek olduğu hanelerde yaşamaktadır. Hanelerin toplam gelir düzeylerine ilişkin bu bulgular, araştırma kapsamındaki kişilerin yaşamakta olduğu hanelerin çoğunlukla düşük gelir grubunda olduklarını, hatta yoksulluk sınırının[§] altında bir yaşam sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Sosyal dışlanmanın önemli bir nedeninin gelirden yoksunluk ve yoksulluk hali olduğu düşünüldüğünde, araştırmaya katılan Domların büyük bir bölümünün – sadece gelir yoksunluğu sebebiyle bile – ciddi anlamda sosyal dışlanmaya maruz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dahası, araştırma kapsamındaki kişilerin elde ettikleri

---

[§] **Yoksulluk Sınırı:** Toplumun en küçük birimi olarak ele alınan 4 kişilik bir ailenin zorunlu harcamalarının minimum ne kadar olması gerektiğini hesaplayan değerdir. Yoksulluk sınırı; kira, ulaşım, su, elektrik, eğitim, giyim, iletişim, kültürel etkinlik gibi en temel ihtiyaçların gerçekleştirilmesi için gerekli olan para miktarını ifade etmektedir. TÜİK tarafından gerçekleştirilen, en güncel Yoksulluk Çalışması (2015) sonuçlarına göre, 2015 yılı itibarıyla Türkiye'de kişi başı günlük harcaması, cari satınalma gücü paritesine göre 2.15 doların altında olan fert oranı yüzde 0.06; kişi başı günlük harcaması, cari satınalma gücü paritesine göre 2.15 doların altında olan fert oranı ise yüzde 1.58'dir.

gelirlerin düzenli olmadığı varsayımından hareketle, ailelerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak noktasında yaşadıkları sorunların daha da derinleştiği düşünülmektedir.

Hane içinde elde edilen gelirin bu kadar düşük olmasının, başka bir muhtemel sonucu da çocukların okul terk oranlarının yüksek olmasıdır. Bir yandan yoksulluk nedeniyle Dom ailelerin çocuklarının okula devamını sağlayacak finansal güce sahip olmamaları, diğer yandan Roman çocukların yine yoksulluk yüzünden aile bütçesine katkı yapmak amacıyla küçük yaşlarda okulu bırakarak çalışmaya başlamaları, Domların daha çocuk yaşlardan itibaren şiddetli bir sosyal dışlanma deneyimi yaşamalarına yol açmaktadır.

Araştırma kapsamında, sosyal dışlanma düzeyini ortaya koymak açısından katkı sağlayacağı düşüncesiyle, katılımcıların refah düzeyleri de sorgulanmıştır. Bu bağlamda, katılımcılara elde ettikleri gelire (yapılan işten kazanılan + sosyal yardım vb. olmak üzere toplam gelir dikkate alınmıştır) hayatlarını sürdürüp sürdüremedikleri sorusu yöneltilmiştir. Söz konusu soruya verilen yanıtlar, katılımcıların büyük bölümünün temel ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayacak bir gelir düzeyine sahip olmadıklarını göstermektedir. Öyle ki, katılımcıların yaşadıkları hanelerdeki gelir düzeyleri göz önüne alındığında, bu bulgu şaşırtıcı olmaktan uzaktır. Söz konusu gelir seviyeleri ile – Türkiye'nin hangi bölgesinde yaşanılırsa yaşanılırsın – günlük ihtiyaçların karşılanması son derece güçtür.

Elde edilen sonuçlar, araştırmaya katılan Domların yüzde 77,6'sının gıda, barınma ve elektrik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, gelir yoksunluğu, araştırmaya katılan Domlar açısından sosyal dışlanmanın temel nedenleri arasında bir kez daha kendisini göstermektedir. Bununla birlikte, katılımcıların yüzde 21'i temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri elde ettiğini ancak herhangi bir birikim yapamadığını; yüzde 1,2'si temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelire sahip olduğunu ve az da olsa birikim yapabildiğini ve yalnızca bir katılımcı da temel ihtiyaçlarını karşılayan ve iyi miktarda birikim yapmasını sağlayan düzeyde gelire sahip olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2.

Hanehalkı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Frekans	Yüzde	Hanede Gelir Getirici Kişi Sayısı	Frekans	Yüzde
Tek kişilik Hanehalkı	6	1.2	Yok	231	6.2
Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı (2 – 4 kişi)	69	3.8	1 kişi	234	46.8
			2 kişi	20	4.0
Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı (5 – 10 kişi)	365	73.0	3 kişi	12	2.4
			4 kişi	3	0.6
Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı (11 ve daha fazla kişi)	60	12.0			
Ev Mülkiyeti					
Ev Mülkiyeti	Frekans	Yüzde	Hanenin Toplam Gelir (Günlük)	Frekans	Yüzde
Kendi Mülkü	132	26.4	20 TL altı	332	6.5
Aile Bireylerinden Birine Ait	117	23.4	21 – 50 TL	137	27.5
Kira	164	32.8	51 – 100 TL	24	4.8
Diğer	87	17.4	101 TL ve üzeri	6	1.2
Refah Düzeyi					
Refah Düzeyi	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Barınma, yiyecek ve elektrik gibi temel ihtiyaçlarımı sağlamak için yeterli paraya sahip değilim.	387	77.6			
Temel ihtiyaçlarımı sağlamak için yeterli paraya sahibim ancak birikim yapamıyorum.	105	21.0			
Temel ihtiyaçlarımı karşılamak için yeterli paraya sahibim ve çok az birikim yapabiliyorum.	6	1.2			
Temel ihtiyaçlarımı karşılamak için yeterli paraya sahibim ve iyi miktarda birikim yapabiliyorum.	1	0.2			
Karşılaştırmalı Refah Düzeyi					
Karşılaştırmalı Refah Düzeyi	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Çok kötü	294	58,8	Kısmen kötü	95	9.0
Ne iyi ne de kötü	103	20.6	Kısmen iyi	8	.6
Refah Durumundaki Değişiklik					
Refah Durumundaki Değişiklik	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Geriye gitti.	417	83.4	Bilmiyorum.	3	0.6
Yerinde saydı.	71	14.2	Üzerine çıktı.	9	1.8

4.3- İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler

İşgücü piyasasına erişime yönelik göstergeler, sosyal dışlanmanın hem sonucu hem nedeni olarak “çift taraflı” değerlendirilebilecek göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal dışlanma nedeniyle ekonomik faaliyetlere ve işgücü piyasasına katılmada zorluk yaşayan gruplar, gelir elde edememekte; bunun sonucunda da yoksulluk – sosyal dışlanma sarmalına sürüklenmektedir. Dolayısıyla, işgücü piyasasına erişime yönelik göstergelerin neden – sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Diğer yandan, Domların işgücü piyasası ile ilişkisinin genel karakteristiği ile çoğunlukla “geleneksel işleri” tercih etmeleri, ekonomik faaliyetlere katılımın hem bugününe hem de geleceğine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Tablo 3.

İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler I

İstihdam	Frekans	Yüzde	Çalışma Şekli 1	Frekans	Yüzde
İstihdamda Değil	440	88	Tam zamanlı	41	70,6
İstihdamda	58	12	Yarı zamanlı	17	29,4
İş Tecrübesi					
İş Tecrübesi	Frekans	Yüzde	Çalışma Şekli 2	Frekans	Yüzde
1 yıldan az	22	37,2	Geçici	36	61,0
5 yıldan fazla	15	25,5	Sürekli	16	27,2
1-3 yıl	15	25,5	Mevsimlik	7	11,8
3-5 yıl	7	11,8			
Cinsiyete Göre İstihdam Durumu					
Cinsiyete Göre İstihdam Durumu		İstihdam Durumu		Toplam	
		Çalışıyor	Çalışmıyor		
Cinsiyet	Kadın	10	297	307	
	Erkek	47	143	191	
Toplam		57	440	499	

Araştırmaya katılan Domların yalnızca yüzde 12’si istihdamdadır. Bu çerçevede, işgücü piyasasına katılmamanın sosyal dışlanmanın bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan, işgücü piyasasına katılabilen Domların da geçici nitelikteki işlerde istihdam edildikleri görülmektedir. Bu bakımdan, Domların işgücü piyasası ile ilişkileri sınırlı ve geçici niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, işgücü piyasasına katılma açısından kadınlar daha dezavantajlı durumdadır. Toplumsal rol dağılımları kadınların ekonomik faaliyetlere ve dolayısıyla işgücü piyasasına dahil olmasını destekler nitelikte değildir. Araştırmaya katılan

kadınların yalnızca yüzde 3,2'si istihdamdadır. Erkeklerde ise bu oran yüzde 24,6'ya yükselmektedir. Dolayısıyla, Domların maruz kaldığı sosyal dışlanmanın kadınlarda daha yüksek düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4.

İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler II

Çalışma Durumu	Frekans	Yüzde	Günlük Ücret	Frekans	Yüzde
İşçi	50	84,7	Günlük 21-50 TL Arası	48	81,3
Kendi Hesabına Çalışan	8	13,5	Günlük 20 TL Altı	8	13,5
Memur	1	1,8	Günlük 51-100 TL arası	3	5,2
Toplam	59	100	Toplam	59	100
Geleneksel İş Tercihi					
Geleneksel İş Tercihi	Frekans	Yüzde	Kayıt Dışı İstihdam	Frekans	Yüzde
Evet İsterim	33	55,9	Sosyal güvence yok	44	74,5
Hayır İstemem	26	44,1	Sosyal güvence var	15	25,5
Toplam	59	100	Toplam	59	100
İş Memnuniyeti					
İş Memnuniyeti	Frekans		Yüzde		
Memnun değilim	20		33,8		
Fena değil	18		30,5		
Memnunum	14		23,7		
Hiç memnun değilim	6		10,2		
Çok memnunum	1		1,8		
Toplam	59		100		
Sosyal Güvence					
			Yok	Var	Toplam
Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı (5-10 kişi)	36	12	48	
	Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı (2-4 kişi)	6	2	8	
	Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı (11+ kişi)	2	1	3	
	Tek kişilik Hanehalkı	-	-	-	
	Toplam	44	15	59	

Araştırmaya katılan Domlardan istihdam edilenlerin yüzde 84,7'si işçi olarak çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışan ve memur olan Domların oranı yalnızca yüzde 13,5'tir. Bu çerçevede, Domların kamu istihdamına erişiminin imkansızca yakın, kendi hesabına

çalışmanın ise çok sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Kamu istihdamına erişim konusunda özellikle Domların kimlik çıkarmaktan başlayan toplumsal süreçlere katılamama durumunun etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında, istihdamda yer alan Domların yüzde 81,3'ünün araştırmanın gerçekleştirildiği dönemdeki asgari ücret düzeyinin altında gelir elde ettiği görülmektedir. Genellikle kayıt dışı istihdam edilen Domların çalışan yoksul statüsünde olduğunu söylemek mümkündür. İstihdam imkanına kavuşamayan, çalışsa bile sosyal güvenceden yoksun kalan Domlar, ancak günlük hayatlarını sürdürebilecek seviyede gelir elde edebilmekte, tasarruf yapmadığı gibi hayatını insan onuruna yakışır seviyede sürdürmekten de uzak kalmaktadır. Diğer taraftan, istihdam imkanına kavuşmalar bile Domların sosyal güvenceye erişememeleri söz konusudur. Araştırma sonuçları, istihdamdaki Domlardan yalnızca yüzde 25,5'inin kayıtlı şekilde istihdam edildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye işgücü piyasasında kayıt dışı istihdam oranınının 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla yüzde 36 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Domların yüzde 74,5 oranında kayıt dışı istihdam edilmesi sosyal güvenceye erişim anlamında önemli sorunların olduğunu göstermektedir.

Domların iş memnuniyetinin de düşük olduğu görülmektedir. İstihdam edilen Domların yüzde 44'ü işinden memnun değilken, yalnızca yüzde 25,5'i işinden memnundur. Araştırma kapsamında istihdamdaki Domlara, Domlara özgü geleneksel işlerde (çalgıcılık, falcılık, çiçekçilik) çalışmayı isteyip istemedikleri de sorulmuştur. İstihdamdaki Domların yüzde 55,9'u geleneksel işlerde çalışmak istediğini ifade etmiştir. Bu bakımdan, Domların geleneksel işlerde kendilerini daha rahat ve bu çerçevede daha güvende hissettikleri söylenebilir. Bu durum bir yandan Domların geleneksel işler dışında işgücü piyasasında var olamamasını açıklarken, diğer yandan Domların eğitim ve toplumsal hayattan dışlanmalarının sonucu olarak geleneksel işlere hapsedildiğini göstermektedir.

Domların genellikle geçici ve gelir düzeyi düşük işlerde çalışmalarının nedenleri de işgücü piyasasındaki konumlarını değerlendirebilmek açısından önemlidir. İstihdamdaki Domların yüzde 67,7'si, mevsimlik işlerde Domların tercih edilmesinin nedeni olarak Domların "ucuza çalışması", başka bir ifadeyle "ucuz işgücü" olarak görülmesi olduğunu ifade etmiştir. Domların düşük ücretle çalışmaya mecbur kalmaları nedeniyle düşük ücret düzeyinde çalışmayı kabul etmeleri, mevsimlik işlerde tercih edilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Diğer yandan Domların bu durumu ifade biçimleri de, işgücü piyasasına ilişkin algılarının ne yazık ki olumsuz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 5.

İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler III

Mevsimlik Çalışmada DOM'ların Tercih Edilme Nedenleri	Frekans	Yüzde
Ucuza Çalışıyoruz	40	67,9
Domlar Bu İş İçin Çok Yatkınlar ve Çok Becerikliler	10	16,9
Bu İş Domlardan Başkası Yapmaz	9	15,2
Toplam	59	100
İstihdamda Tercih Edilen Meslek		
Fark Etmez, Ne İş Olsa Yaparım	121	24,2
Çalışmazdım	75	15
Temizlik	69	13,8
Çalışamıyorum	22	4,4
Çiçekçilik	19	3,8
Müziyenlik	13	2,6
Tekstil	13	2,6
Kendi İşimi Kurmak İsterdim	13	2,6
Çiftçilik	6	1,2
Sigortalı İşte Çalışmak İsterim	5	1
Şoförlük	5	1
Bilmiyorum	5	1
Okumak İsterdim, Çalışmak Değil	4	0,8
Kuaför	4	0,8

Araştırma kapsamında Domlara, istihdam edilmeyi tercih ettikleri meslekler de sorulmuştur. Domların önemli bir bölümünün meslek tercihi olmadığı, daha çok düşük nitelikli işgücü gerektiren mesleklerde istihdam edilmeyi ve hatta hiç çalışmamayı tercih ettiği görülmektedir. Domların meslek tercihlerindeki çerçeve, işgücü piyasası ile ilgili hayallerinin de sosyal dışlanma ile kısıtlandığını ortaya koymaktadır. Domların yüzde 24,2'sinin meslek tercihi olmaması, yüzde 15'inin de çalışmama yönünde tercihte bulunması, işe ve mesleğe ilişkin algıların ekonomik faaliyete katılım konusunda yaşanan sorunların neticesinde oluştuğunu göstermektedir.

Çalışmada, işsizliğin neden olduğu sosyal dışlanmanın boyutunu ve sosyal dışlanmanın ne oranda işsizliğe neden olduğunu tespit edebilmek amacıyla, işsizlik durumu da araştırılmıştır. Araştırmaya katılan Domların yüzde 47,6'sı işsizdir. İşsizlerin yüzde 96,2'si iki hafta içerisinde işbaşı yapabilecek durumdadır. Araştırmada, katılımcıların işsiz olup olmadıkları TÜİK'in işsizlik kriteri temel alınarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların kendisini işsiz olarak tanımlamayan yüzde 40,6'luk kesimi içerisinde yalnızca yüzde 29,6'sı istihdamdadır. Kalan kesim ise ne eğitimde ne de istihdamdadır. Bu bağlamda ne eğitimde ne de istihdamda olan kesimin sosyo- ekonomik durumunun çok daha kötü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 6.

İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler IV

İşsizlik			İşbaşı Yapabilme Durumu			İki Hafta İçerisinde İşbaşı Yapabilme Durumu		
	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
İşsiz	238	47,6	İşbaşı yapabilir	231	97,4	İşbaşı yapabilir	228	96,2
İşsiz Değil	203	40,6	İşbaşı yapamaz	6	2,6	İşbaşı yapamaz	9	3,8
Toplam	441	88,2	Toplam	237	100	Toplam	237	47,4

İşsizliğin algılanmasındaki farklılık, cinsiyetler itibarıyla işsizlik durumu çerçevesinde daha çarpıcı şekilde ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan Dom kadınların yüzde 59'u kendisini işsiz olarak tanımlamamaktadır. Diğer yandan, istihdamdaki kadın oranı yalnızca yüzde 16'dır. Kadınlar arasındaki işsizliğin düşük olmasının nedeni, işgücü piyasasına katılmama yönündeki eğilimdir.

Tablo 7.

İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler V

	İşsizlik Durumu		
	İşsiz	İşsiz Değil	Toplam
Cinsiyet			
Kadın	122	176	298
Erkek	116	27	143
Toplam	238	203	441
Yaş Grubu			
30 – 40 Yaş Grubu	61	39	100
20 – 24 Yaş Grubu	53	35	88
41 – 50 Yaş Grubu	40	29	69
25 – 29 Yaş Grubu	35	30	65
16 – 19 Yaş Grubu	33	33	66
51 – 64 Yaş Grubu	9	29	38
65 + Yaş Grubu	7	8	15
Toplam	238	203	441
Hanehalkı Büyüklüğü			
Tek kişilik Hanehalkı	1	5	6
Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı (2 – 4 kişi)	30	31	61
Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı (5 – 10 kişi)	179	138	317
Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı (11 + kişi)	28	29	57
Toplam	238	203	441

İşsizlik, hanehalkı büyüklüğü ve yaş ile de yakından ilgilidir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça eğitime erişim sorunu arttığı gibi ekonomik ihtiyaçlar için çalışma eğilimi de artmaktadır. Diğer yandan kalabalık hanelerde eğitime erişim imkanı azaldığı için iş bulabilme imkanı da sınırlanmaktadır. Diğer yandan, yaş ile işsizlik arasında da sıkı bir ilişki söz konusudur. İşsizlik, gençleri farklı nedenlerle çok daha yüksek düzeyde etkilemektedir. Bu bağlamda, araştırmaya katılan işsiz Domların yaş dağılımına bakıldığında işsizliğin 20 – 24 ve 30 – 40 yaş gruplarında yüzde 60 seviyesine çıktığı görülmektedir.

Tablo 8.

İşgücü Piyasasına Erişime Yönelik Göstergeler VI

İşveren Temelli Ayrımcılık	Frekans	Yüzde	Geleneksel İşlerde Çalışma İsteği	Frekans	Yüzde
Ayrımcılık Var	394	78,8	İsterdim	246	49,2
Ayrımcılık Yok	46	9,2	İstemezdim	192	38,4
Toplam	440	88,0	Toplam	438	87,6
İŞKUR Kaydı					
İŞKUR Kaydı	Frekans	Yüzde	Toplum Yararına Çalışma	Frekans	Yüzde
ISKUR kaydı yok	376	75,2	Çalışmadım	435	87,0
ISKUR kaydı var	65	13,0	Çalıştım	6	1,2
Toplam	441	88,2	Toplam	441	88,2
İşsizlik Alternatifi					
			Frekans	Yüzde	
Sigortasız Çalışmaya Devam Ederim			188	37,6	
Diğer			102	20,4	
İstedğim İşi Aramaya Devam Ederim			61	12,2	
Farklı Bir İşte Çalışırım			59	11,8	
Kendi İşimi Kurarım			20	4,0	
Başka Bir Şehirde Çalışırım			9	1,8	
Askere Gitmeyi Tercih Ederim			1	,2	
Toplam			440	88,0	
İşsizlik Süresi					
			Frekans	Yüzde	
Sürekli İşsizim			310	62	
3 yıl ve daha fazla			37	7,4	
6 ay-1 yıl			33	6,6	
6 aydan az			32	6,4	
1-3 yıl			16	3,2	
İşsizlik deneyimi yok			13	2,6	
Toplam			441	88,2	

İstihdamda olmayan Domların geleneksel işlerde çalışma isteği de yüksektir. İşsiz Domların yüzde 49,2'si geleneksel işlerde çalışmak istediğini ifade etmektedir. İstihdamdaki Domlar içerisinde geleneksel işlerde çalışmak istediğini ifade edenlerin oranının yüzde 55,9 olduğu düşünüldüğünde, işsizlerin geleneksel işlerde istihdama yönelik tutumlarının daha farklı olduğu görülmektedir.

İşsizlik, sosyal dışlanmanın önemli sonuçlarından biridir. Diğer yandan, çoğu kez yoksullukla eş anlamlı kullanılan işsizlik (Kapar, 2005, s. 214), bu bakımdan ekonomik fırsatlara erişim için önemli bir engel teşkil ettiğinden, sosyal dışlanmanın etkisini artırmaktadır. İşsizlik nedenleri açısından konuya yaklaşıldığında, Domların işsizliğinin en önemli nedeninin eğitim olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, katılımcıların yüzde 23,8'i işsizlik nedeni olarak eğitimi işaret etmiştir. İkincil ve üçüncül nedenlerle birlikte değerlendirildiğinde Domların işsizliğinin en önemli nedeninin eğitimsizlik ve mesleksizlik olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Domlara yönelik ayrımcı yaklaşımların işsizliğin nedenleri içerisinde ikinci sırada olduğu görülmektedir. Erken evlilikler ve çok çocuk sahibi olmanın da Domların işgücü piyasası ile ilişkilerini sınırlaması söz konusudur. Bunun yanında, katılımcılar açısından işsizlik nedenleri içinde yer alan fiziksel yetersizlikler, Domların gıda imkanlarına erişim sorunu ile akraba evlilikleri nedeniyle sağlık açısından yaşanan sorunlara ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Araştırma kapsamında, katılımcıların işveren temelli ayrımcılığa ilişkin görüşleri de sorgulanmıştır. Domların yüzde 78,8'i işverenlerin Domlara yönelik ayrımcı tutumlara sahip olduğunu düşünmektedir. İşveren temelli ayrımcılığın varlığına yönelik algı erkeklerde daha yüksek orandadır.

Araştırma çerçevesinde Domların işsiz kalmak yerine tercih edeceği alternatifler de sorgulanmıştır. İşsizliğin alternatifinin ne olduğu hem kayıt dışı istihdamın nedenleri hem de Domların gelecek planlarının şekillenme biçimlerinin tespit edilmesi açısından önemlidir. Araştırmaya katılan Domların yüzde 37,6'sı işsiz kalmak yerine sigortasız, yani kayıt dışı çalışmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Domlar, gelecek güvencesini ve sigortasızlığı, gelire yani ücrete tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Diğer yandan, “farklı bir işte çalışırım” veya “istediğim işi aramaya devam ederim” diyen katılımcıların oranları da toplamda yüzde 25'tir.

İŞKUR, Türkiye işgücü piyasasında iş bulma ve eşleştirme hizmetlerini veren kamu istihdam kurumudur. İŞKUR'a kayıtlılık ve İŞKUR'un düzenlemiş olduğu programlara katılmak, işsizlik sorununu aşmak noktasında bireylerin istekli olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Diğer yandan, uygulanmakta olan sigorta prim teşviklerinin pek çoğunda işe alınan kişinin İŞKUR kaydının bulunması gerekliliği söz konusudur. İŞKUR'a kayıtlı kişilerin teşvik çerçevesinde istihdama erişmeleri daha kolay gerçekleşmektedir. Araştırmaya katılan Domların yalnızca yüzde 13'ünün İŞKUR kaydı bulunmaktadır. Buna karşılık, katılımcıların yalnızca yüzde 1,2'si daha önce toplum yararına çalışma programlarında yer almıştır. Bu iki veri birlikte

değerlendirildiğinde, İŞKUR'un Domlara yönelik çalışmalarını genişletmesi ve Domların İŞKUR hakkında daha fazla bilgilendirilmesi gerektiği açıktır.

İşsizliğin boyutları kadar süresi de önemlidir. İşsizliğin süresi uzadıkça bireylerin iş bulmaya ilişkin inançları azaldığı gibi kayıt dışı istihdama ve hatta suça yönelme eğilimleri artmaktadır. Bu bakımdan, Domların işsizlik deneyimlerinin uzunluğu da araştırılmıştır. Araştırmaya katılan Domların yüzde 62'si sürekli işsiz olduğunu ifade etmiştir. 3 yıl ve daha uzun süredir işsiz olan Domların oranı ise yüzde 7,4'tür. Hiç işsizlik deneyimi yaşamayan Domların oranının yalnızca yüzde 2,6 olması, Domların neredeyse tamamının işsizlikle ilgili uzun veya kısa bir deneyiminin olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç Yerine

“Adım Pehlivan. 58 yaşımdayım. Bu yaşıma kadar kimliksizdim. Annemle babam öldüğünde bile kimliğim yoktu. Kimliğimi yeni çıkardım. Çocuklarımın da bazılarının kimliğini yeni çıkardım. Bazılarının kimliğini de daha çıkartamadım. Çocuklarımı okula gönderemedim. Şehir dışına çıkmak istesek de çıkamıyoruz. Çünkü Türkçemiz yok. Okuma – yazma bilmiyoruz.... Mesela İstanbul'a gitsem yabancıyım. Biri bana yardım etmezse İstanbul'da gezemem. İstanbul'daki bir akrabamın yanına gitmek istesem, tabelalardaki, sokaklardaki yazıları okuyamam. Okuma – yazma bilmezsen gidemezsin.... Genelde dağda, bayırda yaşardık. İnsanlardan uzak yaşardık. Keklik beslerdik. Ava çıkardık. Hayatımız öyle geçti. Şartlar da zorlaşınca biz de şehre yerleştik. Çocuklarımın kaydını da yaptırıyorum. Devlet de yardım ederse çocuklarımı okutmak istiyorum.”

Yukarıdaki sözler, Diyarbakır'da yaşayan bir Doma, 58 yaşındaki Pehlivan amcaya aittir. Giriş bölümünde bahsedilen Küçük Levend'de olduğu gibi, Pehlivan amca'yı da genç yönetmen Halil Aygün tarafından çekilen Dom Belgeseli sayesinde tanıyoruz. Bu çalışmada gerek teorik gerekse saha araştırmasından elde edilen bulgular akademik bir bakış açısı içinde yorumlanırken üzerinde durulmak istenen tüm hususlar, aslında Pehlivan amca tarafından özetlenmektedir.

Bu çalışmanın temel çerçevesini Mezopotamya'nın kayıp halkı Domların maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve ayrımcılığın ortaya konulması oluşturmaktadır. Giriş bölümünden hatırlanacağı üzere küçük Levend'in, Pehlivan amcanın ve hatta çocuklarının en başta kimlik belgesine sahip olmamakla başlayan, bunun devamında eğitim, sağlık, istihdam, barınma ve temel vatandaşlık haklarına erişememeye kadar uzanan hikayesi, Diyarbakır Domlar ve Romanlar Kültür, Dayanışma, Folklor, Gençlik ve Spor Kulübü Derneği (DOMDER), MEKSA Vakfı ve Sıfır Ayrımcılık Derneği işbirliği ile yürütülen Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Domlar; Rehabilitasyon, Sosyalleşme ve İstihdam İçin Destek Merkezi Projesi çerçevesinde

gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen somut bulgularla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın hedef kitlesini, Diyarbakır bölgesinde yaşayan Domlar oluşturmaktadır. Tarama modelinde gerçekleştirilen saha çalışması için hazırlanan anket formları, yüz yüze görüşme yöntemi ile 500 Domun katılımıyla doldurulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, Domların karşı karşıya oldukları sosyal dışlanma çok boyutlu bir görünüm sergilemektedir.

Birey ya da grupların, içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesini sağlayan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanların tümünden, kısmen veya bütünüyle yoksun olması anlamını taşıyan sosyal dışlanma bağlamında Romanların eğitime, işgücü piyasasına, sağlık hizmetlerine ve barınma imkanlarına erişimleri sınırlıdır. Eğitime erişim sorunları açısından temel sorun alanları, Roman çocukların okula devamlılık düzeyinin düşük; buna karşılık okul terk oranlarının yüksek olmasıdır. Romanlar arasında yaygın olan erken evlilikler ve genç yaşta çocuk sahibi olma eğilimi nedeniyle özellikle kız çocukları büyük ölçüde okula hiç gidememektedir. Ayrıca, okulu bırakma oranlarının cinsiyetler açısından herhangi bir farklılaşma olmaksızın yüksek olması, okuma- yazma dahi bilmeyen ve oldukça sınırlı bir nitelik – beceri profiline sahip olan Romanların işgücü piyasasının dışında kalmasına yol açmaktadır.

Adeta bir silsile şeklinde birbirini takip eden sosyal dışlanma süreçleri bağlamında üzerinde durulması gereken diğer bir husus, Roman toplulukları ve özellikle araştırma alanını temsil eden Domlar açısından yüksek işsizlik, gelir yoksunluğu ve dolayısıyla yüksek yoksulluk oranlarının söz konusu olmasıdır. Bu şartlara, olumsuz barınma ve kötü sağlık koşulları ile kurumsal hizmetlere erişememe hali gibi faktörlerin de eklenmesi, Romanların yaşamdan beklentilerinin düşük olmasına yol açmaktadır. Bu anlamda, Roman çocukları ve gençleri, ebeveynlerinin yaşadıkları hayat standartlarının ilerisine çok da fazla geçememekte ve “yoksulluğun bir nesilden diğerine transfer edilmesi” olgusu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye’deki genel toplumsal yapının bir uzantısı olarak, Roman toplulukları arasında da toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın baskın olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Roman kadınların hem kadın hem de Roman olmaları sebebiyle eğitim ve işgücü piyasasına erişim açısından sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir. Roman kadınların büyük bir bölümü okula hiç başlamadıklarından okuma yazma bilmemektedir. Okur yazar olanlar ise niteliksiz işgücü içinde yer almaktadır. Söz konusu grubun temel geçim kaynağı dilenciliktir. Roman kadınlar, ya dilencilik ve benzer marjinal işlerde güvencesiz koşullar altında, düzensiz şekilde ve düşük gelir elde ederek çalışmakta ya da işgücü piyasasının tamamen dışında kalmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Domların ve bütünsel olarak Romanların maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele çerçevesinde istihdama erişim açısından yaşanan sorunların ortadan kaldırılması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu mücadele bağlamında uygulanabilecek olan başlıca sosyal içerme politikaları; Romanlara yönelik mesleki eğitim programlarının düzenlenmesi, Romanlara yönelik aktif istihdam politikalarının geliştirilmesi, Romanların İŞKUR hakkında bilgilendirilmesinin sağlanması, Romanlara yönelik istihdam teşviklerinin hayata geçirilmesi, “Roman mahalleleri” şeklindeki mekânsal ayrışmanın ortadan kaldırılması için bütünleşmiş toplum gelişimi yaklaşımının teşvik edilmesi, etnik kökenli ayrımcılığa yönelik mücadelenin artırılması, özellikle bölgedeki bilinçlendirme çalışmalarına devam edilmesi ve tüm bunlarla birlikte, Romanlara ilişkin sivil toplum kapasitesinin artırılması yönündeki çabaların sürdürülmesi şeklinde sıralanabilir.

Günümüzün tanımlanması ve çözülmesi en zorlu sosyo- ekonomik sorunlarından biri sosyal dışlanmadır. Yoksulluk ve işsizlik gibi son derece temel iki sosyo- ekonomik sorunla iç içe geçmiş olan; refah rejimleri, sosyal politika anlayışları, kurumsal ve sosyal destek unsurları ile kültürel özelliklerle doğudan ilişkili olan sosyal dışlanma biçimleri ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Türkiye’de çok farklı kesimlerin sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmekle birlikte, tek bir kimsenin; tek bir çocuğun, gencin, kadının, Domun, Romanın, engellinin veya yoksulun bile geride kalmadığı bir toplumsal yapıyı sağlamak şeklindeki temel hedef doğrultusunda sosyal dışlanmaya maruz kalan farklı gruplara yönelik farklı sosyal içerme politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile söz konusu politikaların geliştirilmesine katkı sunulması amaçlanmıştır.

Kaynakça

Adaman, F. Ve Burçay, E. (2011). Promoting the Social Inclusion of the Roma: Turkey, Peer Review in Social Protection and Social Inclusion and Assessment in Social Inclusion. European Union.

Akkan, B. E., Deniz, M. B. ve Ertan, M. (2011). Poverty and Social Exclusion of Roma in Turkey, Project for Developing Comprehensive Social Policies for Roma Communities, November, Istanbul.

Alcock, P., May, M. ve Karen R. (2011). *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Arıcı, K. (2015). *Türk Sosyal Güvenlik Hukuku*, Ankara: Gazi Kitapevi.

Arıkan, R. (2011). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Atkinson, R. ve Da Voudi, S. (2000). The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities, *Journal of Common Market Studies*, V: 38, N: 3, ss. 427 – 448.

Avrupa Komisyonu (2012). *Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu*, Brüksel, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi: 25.04.2017).

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA), Zonguldak Valiliği ve Eren Enerji (2015). *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Zonguldak Roman Araştırması*.

Belt, V. ve Richardson, R. (2005). Social Labor, Employability and Social Exclusion: Pre – Employment Training for Call Center Work, *Urban Studies*, Vol: 42, No: 2, ss. 257 – 270.

Berg, J. ve Kucera, D. (2010). *İşgücü Piyasası Kurallarının Savunusu Gelişmekte Olan Dünyada Adaleti Sağlamak*, İstanbul: Efil Yayınevi.

Briggs, V. M. (1993). *Immigrant Labor and the Issue of “Dirty Work” in Advanced Industrial Societies*, Cornell University, ILR School site: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/articles/196/> (Erişim Tarihi: 13.01.2020).

Buğra, A. (2010). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss.83 – 104.

Dal, N. E. (2017). Tüketim Toplumu ve Tüketim Toplumuna Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 9, S:19, ss.1 – 21.

Eryılmaz, S., Yeşiladalı, B. ve Gökçeçiçek A. (2009). Bir Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Örneği: Roman Kadınlar. *Gender at the Crossroads. Multi- disciplinary Perspectives*. N. Kara (Ed.), Famagusta, North Cyprus: Eastern Mediterranean University Press.

European Commission (2004). *Joint Report on Social Inclusion 2004*, European Communities Press, Belgium.

European Roma Rights Centre (2013). *Avrupa Roman Hakları Merkezi Raporu: Türkiye Ülke Profili 2011 – 2012*.

European Roma Rights Centre, Edirne Roman Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği (2008). *We Are Here!: Mobilization of Roma in Turkey against Discrimination and Social Exclusion*.

Fundación Secretariado Gitano (2010). *Türkiye’de Romanların Durumu: Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları*, Son Rapor, Aralık.

Güzel, A., Caniklioğlu, N. ve Okur, A. R. (2012). *Sosyal Güvenlik Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.

Kapar, R. (2005). *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, İstanbul: Birleşik Metal İşçileri Sendikası Yayınları.

Kardam, F. ve Yüksel, İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Anlama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk, *Nüfus Bilim Dergisi*, Sayı: 26, ss.45-72.

Kolukırcık, S. (2008). *Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, Cilt: 8, ss.145-153.

Lordoğlu, K. Ve Koçak, H. (2015). AKP Döneminde İstihdam, İşgücü, İşsizlik, M. Koray ve A. Çelik (Ed.), *Himmet, Fitrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim.

Madanipour, A. (2007). *Social Exclusion and Space*, London: The City Reader, Routledge Press,

Marsh, A. (2010). *Developing Romani Social Inclusion in Turkey: A Feasibility Study*, Council of Europe Social Cohesion DG III: Roma & Migration Unit.

Millar, J. (2007). Social Exclusion and Social Policy Research: Defining Exclusion, D. Abraham, J. Christian ve D. Gordon (Ed.) *Multidisciplinary Handbook Of Social Exclusion Research*, Chichester, UK, <http://doi.wiley.com/10.1002/9780470773178.ch1>.

Özbekmezci, Ş. ve Sare, S. (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, No: 3, ss.261 – 274.

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Özkan, A. R. (2006). Marriage among the Gypsies of Turkey, *The Social Science Journal*, Vol. 43, Issue 3, June, ss.461-470.

Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept In Need of Definition?, *Social Policy Journal of New Zeland*, Issue 16, July 2001, ss.17-35.

Rawal, N. (2008) Social Inclusion and Exclusion: A Review, *Dhulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, V: 2, ss. 161-180.

Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Operasyonu (SİROMA) (2016). Sosyal İçerme ve Ayrımcılık El Kitabı, Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Alanlarda Sosyal İçermenin Desteklenmesi için Teknik Destek Projesi, Eylül.

Sapancalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Sarıpek, D. B. (2017). “İhtiyaç” Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı, *İnsan ve İnsan Dergisi*, C: 4, S: 12, ss. 43 – 65.

Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, İstanbul: Ayrıntı.

Seyyar, A. ve Yusuf, G. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri: Ansiklopedik Sosyal Pedagojik Çalışma Sözlüğü*, Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms, *International Labour Review*, Vol. 133, No. 5/6, ss.531 – 578.

Silver, H. (2007). Social Exclusion: Comparative Analysis of Europe and Middle East Youth, *Middle East Youth Initiative Working Paper No. 1*, Wolfensohn Cente for Development/Dubai School of Government. *American Workers*. Texas, USA: University of Texas Press.

Şen, Ü. S. (2005). Sanat Eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Kullanılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), ss.343-360.

Şenkal, A. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Tartanoğlu, Ş. (2011). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 42, ss.1 – 13.

UNICEF (2012). Türkiye’de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi 2012.

Ünal, I. (1980). İşgücü Piyasalarında Eğitimsel Niteliklerin Rolü, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 24, ss. 747 – 767.

Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2013). The World Economic Development Paradigm: Market and Beyond, *Refah yaklaşımından çalıştırmacı yaklaşıma doğru*. Ş. Hacıyev (Ed.), ss. 252 – 263. Baku: Azerbaijan State Economic University Press.

Uluslararası Politik Ekonomide Bir Dengeleme Aracı Olarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası

Mehmet ŞAHİN*

Geliş Tarihi (Received): 19.11.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 27.01.2020

Öz

Bu çalışmada Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) uluslararası politik ekonomide artan etkinliği incelenecektir. Bu bağlamda 2016 yılında Çin öncülüğünde kurulan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AIIB) mercek altına alınacaktır. Hem Batılı hem de gelişmekte olan ülkeler alternatif bir finans kaynağı olmasından dolayı Çin'in bu girişimini olumlu karşılamış ve üye olmuşlardır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli finansal kuruluşların aksine AIIB daha katılımcı bir kuruluş olma iddiasındadır. Bir başka deyişle, her ne kadar ÇHC öncülüğünde kurulmuş olsa da sadece Çin'in değil, gelişmekte olan Asya ülkelerinin menfaatine de hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan Çin tarafından ABD merkezli kuruluşların bilhassa yönetim şekillerine yöneltilen eleştiriler AIIB'de giderilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak koşullu kredi sistemi de kaldırılarak devletlerin egemenlikleri ilkesine uygun ilişkiler kurulmaktadır. Dolayısıyla Çin, AIIB'yi sadece finansal bir kuruluş olarak değil, ABD merkezli kuruluşlara alternatif bir yapı olarak düşünmektedir. Bu çalışmada Çin'in bu kuruluşu neden ve nasıl alternatif olarak düşündüğü değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Asya Altyapı ve Yatırım Bankası, Uluslararası Politik Ekonomi, Çin Hegemonyası

---

* Araş Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sahin.mehmet@metu.edu.tr

The Asian Infrastructure and Investment Bank as a Rebalance Mechanism in International Political Economy

Abstract

This paper will study the increasing influence of the People's Republic of China (PRC) on the International Political Economy (IPE). In this regard, the Asian Infrastructure and Investment Bank (AIIB), which was established by the initiative of China in 2016, will be examined. Both the Western and developing states joined the bank in order to provide an alternative financial resource. Unlike the US-oriented financial institutions such as The International Monetary Fund (IMF), The World Bank, and The Asian Development Bank, the AIIB claims to be a participatory institution. That is to say, despite the AIIB was established by the initiative of China, it aims to serve not only for the interests of China but also for the developing countries in Asia. For this reason, the concerns, which were raised by China, on the US-oriented institutions regarding the management issues, were sought to be removed. Additionally, the unconditional credit system was removed in order to promote the principle of state sovereignty. Thus, China considers the AIIB not only a financial institution but also an alternative for the US-oriented institutions. This paper will evaluate how and why China perceives the AIIB as an alternative.

Keywords: *The Asian Infrastructure and Investment Bank, International Political Economy, Chinese Hegemony*

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Mao sonrası dönemde başlayan dönüşümü bu ülkeyi 21.yüzyılın en önemli ülkelerinden biri konumuna getirmiştir. 2020 yılına girerken Çin Halk Cumhuriyeti 14 trilyon Dolar GSYİH ile dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumundadır (The World Bank, 2019a) ve 2030 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) yakalayacağı tahmin edilmektedir (IMF, 2018). Dolayısıyla 21.yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın en büyük ekonomisinin Çin olacağı gerek Batılı gerekse de Çinli siyasetçi ve iktisatçılar tarafından tahmin edilmektedir.

Şüphesiz Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olması (bu öngörü gerçekleşme bile ikinci büyük ekonomi olarak devam etmesi) onu uluslararası arenada daha aktif rol almaya teşvik etmektedir. Dahası dünyanın en büyük ekonomisi olması durumunda uluslararası sistemin belirleyicisi konumuna yükselmesi beklenebilir. Bu durum Çin'in uluslararası politikayı nasıl şekillendireceği, küresel ticaret, küresel yönetim gibi konularda nasıl bir yöntem izleyeceği sorusunu akıllara getirmektedir. Liberal kurumsalcılığın (*liberal institutionalism*) iddia ettiği gibi; liberal ekonomiye dayalı mevcut uluslararası ekonomi politik rejiminin devamını mı sağlayacak (Keohane, 1984) yoksa realistlerin iddia ettiği gibi kendi sistemini kurup yeni kurallar mı belirleyecektir (Gilpin, 1984)? Söz konusu tartışmalar bize 2016 yılında Çin'in inisiyatifiyle kurulan kurulan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası'nı (*Asian Infrastructure and Investment Bank*) bu çerçevede inceleme imkânını vermektedir. Zira AIIB Çin önderliğinde kurulan ilk uluslararası finansal kurum olma özelliğini taşımaktadır. Bu da sadece Çin'in uluslararası politik ekonominin yönetiminde nasıl bir tutum izleyeceği konusunda değil aynı zamanda mevcut uluslararası sistemi nasıl yorumladığı hususunda ipuçları vermektedir.

Bu çalışmada AIIB'nin uluslararası politik ekonomideki rolü ve bununla bağlantılı olarak Çin'in kurmaya çalıştığı uluslararası sistem üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Çin'in küresel ekonominin yönetiminden ziyade uluslararası sistemi ne yönde dönüştürmeye çalıştığı gösterilecektir. Çalışmada AIIB'nin uluslararası ekonomik ihtiyaçları karşılamaktan ziyade Bretton Woods kuruluşlarına alternatif bir yapılanma maksadı güttüğü gösterilmeye çalışılacaktır. Daha açık olmak gerekirse; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik kaygılarla AIIB'ye üye olurken Çin, bu kuruluşu ABD ve onun liderliğindeki uluslararası kurumlara karşı dengeleme politikasının bir aracı olarak görmektedir.

Kuruluşun yeni olmasından dolayı AIIB hakkındaki literatür tartışmaları büyük ölçüde ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafta (Cai, 2018; Chin, 2016; Malkin & Momani, 2016; Strategic Comments, 2015) gibi betimleyici çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar daha ziyade bu kuruluşun işleyişi hakkında bilgi vermektedir. AIIB'nin yönetim yapısı, kuruluş sermayesi, üstlendiği projeler bu çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Diğer tarafta ise Çin'in küresel yönetişimde almak istediği rol ile ilgili tartışmalar literatürde önemli yer tutmaktadır. Özellikle (Cammack, 2018; Hameiri & Jones, 2018; Peng & Tok, 2016) gibi araştırmacıların gerçekleştirdiği çalışmalar Çin'in küresel ekonominin yönetişiminde nasıl bir tutum sergileyeceğine dair ipuçları aramaktadır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak Çin'in liberal ekonomik sistemde tamamlayıcı görev göreceği tezi üzerinde durmaktadır. Yani ABD'den devralınan liberal mirasın devam ettirileceği, mevcut sistemi sorgulamaya yönelik bir çabasının olmayacağı gösterilmektedir. Bu çalışma ise literatürde bahsedilen çalışmalara ek olarak Çin'in AIIB'yi küresel yönetişimdeki değişikliğin yanı sıra esasında Bretton Woods kuruluşlarının etkinliğini azaltmaya yönelik bir hamle olarak kurulmasına ön ayak olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bir başka deyişle; Çin küresel finans sistemini değiştirmeye değil, onun lider ülkesi konumunda olan ABD'nin etkinliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

1. Yükselen Çin Gerileyen Bretton Woods mu?

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden beri Doğu Asya'da ABD hegemonyası hem askeri hem de ekonomik anlamda tesis edilmiştir. ABD bir yandan bölgeye askeri varlığı ile yerleşmiş¹ diğer yandan da öncülük ettiği Bretton Woods kuruluşları IMF, Dünya Bankası ile bunlara ilaveten Asya Kalkınma Bankası (*Asian Development Bank – ADB*) gibi uluslararası kurumlar aracılığı ile kendi politik ekonomi düzeninin kurulmasını sağlamıştır.

Ancak 1997 yılında meydana gelen Doğu Asya Mali Krizi bölge ülkelerinin nezdinde IMF başta olmak üzere Bretton Woods kuruluşlarını tartışmalı hale getirmiştir (Katz, 1999, p. 429). Zira IMF bölge ülkelerinin yaşadığı krizin özel sektörün aşırı borçlanması olduğu gerçeği üzerinde durmamış, bunun yerine daha önce 1994 Meksika Krizi başta olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde yaşanan kamu harcaması kaynaklı bir kriz olarak ele alarak Asya ülkelerine yanlış reçete önererek krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Bir başka deyişle, bölgenin farklı yapısı göz ardı edilerek genel geçer bir reçete sunmuştur. Böylece Doğu Asya ülkelerinin önemli kısmında Bretton Woods kuruluşları meşruiyetini ve inandırıcılığını kaybetmiştir. Buna rağmen o dönemde Doğu Asya ülkelerinin bu kurumlarla ikame edebilecekleri herhangi bir

yapı da bulunmamaktaydı. Alternatif bir yapı olmamasından dolayı bunun yerine IMF ve Dünya Bankasının işleyişi ile ilgili şikâyetlerini dile getirmeye başlamıştır. Bunlardan en önemlisi ülkelerin özgün şartlarını dikkate almadan verilen “koşullu kredi” politikaları olmuştur. Zira Doğu Asya ülkelerine göre 1997 krizi IMF’nin bu politikası yüzünden derinleşmişti. Bir diğer eleştiri noktası da bu kurumlardaki ABD ağırlığı ve buna mukabil yükselen ekonomilere yeterli söz hakkı verilmemesiydi. Bölge ülkelerine göre dünya artık 1945 yılındaki gibi değildi. Çin, Japonya, Güney Kore gibi ülkeler önemli ekonomik merkezler haline geliyor, buna karşılık IMF ve Dünya Bankasındaki ABD üstünlüğü değişmeden devam ediyordu. Ancak Çin bu eleştirileri o dönemde yüksek sesle dile getirmekten kaçınıyordu, çünkü henüz bu konuda bir alternatif geliştiremediği gibi uluslararası kuruluşlarda aktif rol almaktan hâlâ çekinmekteydi.

Ancak 21. yüzyıldan itibaren, Çin bilhassa yönetim eksikliği konusundaki reform taleplerini Bretton Woods kuruluşlarının gündemine taşımaya başlamıştır. 2005 yılında açıkça IMF ve Dünya Bankasının geliştirmekte olan ülkeleri kapsayacak bir reforma gitmesi gerektiğini vurgulamıştır (IMF, 2005). 2009 Küresel Ekonomik Kriz’inden sonra ise bu konudaki rahatsızlıklarını açıkça dile getirmeye başlamıştır. Krizin ortaya çıkması Çin’in uluslararası finansal yapıdaki değişim önerilerini yüksek sesle dile getirerek dünyanın ilgisini çekebilme şansını doğurmuştur (Xiao, 2015, p. 2030). Zira söz konusu kriz bu sefer sadece Doğu Asya ülkelerini değil özellikle Brezilya, Rusya, Hindistan gibi geliştirmekte olan piyasaları etkilemiştir.² Bu durum özellikle Asya ülkelerini uluslararası finansal yapının geleceği konusunda Çin’in yanında yer almaya teşvik etmiştir. Gerçekten de küresel kriz, ülkelerin finans piyasalarının maruz kaldıkları negatif etkilere karşı etkili bir küresel mekanizmanın olmadığını ortaya çıkarmış ve bu durum alternatif finansal yapı isteklerini arttırmıştır (Strategic Comments, 2015). Zira mevcut finansal yapının düzenleyicisi ve ekonomik istikrarın koruyucusu konumunda olan Bretton Woods kuruluşları ekonomik krizlere sadece Küresel Kuzey ülkelerinin penceresinden bakmakta, geliştirmekte olan ülkelerin talep ve ihtiyaçlarını görmezden gelmektedir. Bir başka deyişle IMF ve Dünya Bankası Avrupa/ABD merkezli bakış açısında sahiptir ve bütün sorunları bu bakış açısında göre çözmektedir. Bu durum geliştirmekte olan ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında rahatsızlık yaratmaktadır. Çin Küresel Ekonomik Krizden sonra bu rahatsızlığın en büyük sözcüsü olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu bağlamda Çin’e göre Bretton Woods kuruluşlarının beş konuda reforma ihtiyacı vardır: dengesiz oy dağılımı, etkisiz yönetim ve gereksiz prosedürler, yönetimdeki Batılı devlet hâkimiyeti, koşullu krediler ve farklı disiplinlerden gelen uzmanların eksikliği (Chen, 2019,

p. 19). Zira Bretton Woods kuruluşları, başta ABD'nin tek başına veto yetkisi olmak üzere, mevcut yönetim mekanizması ve koşullu kredi sistemi yüzünden bilhassa Doğu Asya ülkelerinin büyüme ve kalkınmasına fayda sağlayamamakta veya ancak Batı merkezli programlarla büyümesini sağlamaya çalışmaktadır. Daha açık bir ifadeyle; IMF ve Dünya Bankası 1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamına neo-liberal programlar çerçevesinde büyüme modeli³ sunmuştur. Bu da gelir dağılımının hâlihazırda âdil olmadığı bölge ülkelerinde ekonomilerin daha da sıkıntılı hale gelmesine yol açmış ve daha önce de belirtildiği gibi söz konusu ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmamıştır. Bu durum ABD merkezli kuruluşların meşruiyetini sarsmıştır.

Bretton Woods kuruluşlarının meşruiyetlerinin erozyona uğramasının yanında Çin'in artan ekonomik gücü de bu durumu gündeme getirmesinde etkili olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi; Çin hâlihazırda dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir ve 2030 yılına kadar en büyüğü haline gelmesi ihtimal dâhilindedir. Bu durum Çin'i uluslararası ekonomi politiğin yönetiminde kaçınılmaz olarak daha aktif hale getirmektedir. Beklentinin bu yönde olmasına rağmen mevcut uluslararası kuruluşlarda Çin istediği etkiyi ortaya koyamamaktadır ve ekonomik boyutu ölçüsünde oy ağırlığına sahip değildir. Örneğin ekonomik büyüklüğüne rağmen halen IMF'deki oy ağırlığı Japonya'nın (IMF, 2019), Dünya Bankasına ait kuruluşlardaki oy ağırlığı ise Kanada, Suudi Arabistan gibi ülkelerin gerisindedir (The World Bank, 2019b). Dolayısıyla Çin yükselen ekonomisinin karşılığını ABD merkezli uluslararası kuruluşlarda hâlihazırda bulamamaktadır. ABD'ye göre ise Çin'in bu mekanizmalarda etkin olması henüz mümkün değildir. Zira ABD'ye göre Çin, uluslararası toplumda bir arada yaşamaya alışmış bir devlet değildir. ABD, Çin'in öncelikli olarak uluslararası sorumluluk alması gerektiğini, bunun için de merkantilist politikalar başta olmak üzere tek taraflı çıkarını gözeten politikalarından vazgeçmesi gerektiğini vurgulayarak (Zoellick, 2005) Çin'in IMF ve Dünya Bankasındaki etkinlik artırma taleplerine şüpheyle yaklaşmaktadır.

Bu durum Çin'i alternatif model oluşturmaya yönlendirmiştir. Zira yükselen güçler şayet hâlihazırdaki kurumlar tarafından hoş karşılanmaz ise alternatif politikalar üretmeleri veya kurumlar kurmaları kaçınılmaz olur ve Çin'in yaşadığı da bundan farklı bir durum değildir (Ren, 2015, p. 438). Bu bağlamda Çin, 21. yüzyılın başından itibaren dış yardımlarını arttırmaya başlamış ve Batılı devletlerin veya daha özelde ABD'nin aksine bu politikasını herhangi bir politik şarta bağlamadan gerçekleştirmiştir. Çin devlet egemenliği ilkesine bağlı olduğunu sıklıkla vurgulayarak kredi ve dış yardımların nasıl kullanılacağına her ülkenin kendisinin karar vermesi gerektiğini söylemiştir. Bu durum Batılı devletler arasında IMF ve Dünya Bankası gibi

kuruluşların varlığına tehdit oluşturabileceği endişesini yaratmıştır (Chin, 2010, p. 91). Çünkü bu sayede gelişmekte olan ülkeler neo-liberal politika değişiklikleri yapmaya gerek kalmadan ihtiyaçları olan kredileri temin edebilmektedirler. Dahası Çin'in Batılı devletlere alternatif olma politikası bununla sınırlı kalmamıştır. Bretton Woods kuruluşlarında reform istediği alanlarda düzenlemelerin getirildiği yeni bir uluslararası finans kuruluşu kurmayı tercih etmiştir.

2. AIIB'nin Kuruluşu

ABD öncülüğünde kurulan IMF ve Dünya Bankasının yönetim yapısında beklediği aktif role ulaşamayacağına kanaat getiren Çin, bunun üzerine 2016 yılında Asya Altyapı ve Kalkınma Bankasını kurmuştur. Çin'in bu inisiyatifine kendisinin bile beklediğinden daha fazla talep olmuştur. Zira Çin, kurumu Asya ülkeleriyle sınırlı tutmayı düşünmesine rağmen AIIB aralarında Avrupa ülkelerinin de bulunduğu 57 kurucu üyeyle kurulmuş ve 3 sene içerisinde bu sayı 72'ye yükselmiştir (AIIB, 2019c).

Çin'in bu inisiyatifi alırken hangi motivasyonla yola çıktığı gerek akademik literatürde gerekse de siyasette tartışma konusudur. Zira AIIB, Çin'in öncülüğünde kurulan ilk uluslararası finans örgütü olma özelliğini taşımaktadır. Bir taraftan Asya'nın gerçekten de altyapı yatırımlarına önemli ölçüde ihtiyacı vardır. Ancak öbür taraftan ABD merkezli kuruluşlar ile bölge ülkeleri tek başlarına bunu karşılamaktan çok uzaktır. Gerçekten de Asya Kalkınma Bankası'na (ADB) göre Asya'nın alt yapı yatırımları için 2030 yılına kadar her yıl 1,3 trilyon Dolar gerekmektedir ve mevcut kurumlar bunun ancak 800 milyar Dolarlık kısmını karşılayabilmektedir (Ra & Li, 2018, p. 1). Dolayısıyla Asya'nın kalkınması için alternatif finans kaynaklarına ihtiyaç hissedilmektedir. Bu da AIIB'nin ekonomik motivasyonlu bir kuruluş olduğu tezini güçlü kılmaktadır.

Bu bakımdan literatürde bir kısım çalışmalar AIIB'nin bir banka olduğunu ve esasında Çin tarafından daha önce ortaya konan ve Asya ülkelerinin altyapısını geliştirmeyi amaçlayan "Kuşak Yol Girişiminin" (*Belt and Road Initiative – BRI*) finansal ayağı olduğunu öne sürmektedir (Callaghan & Hubbard, 2016, p. 117). Buna göre Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin önemli kısmı yetersiz altyapıdan ve ulaşım imkânlarından mustarıdır ve bu durum işbirliğini ve kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir, dolayısıyla AIIB böylesi bir ekonomik ihtiyaç neticesinde faaliyete geçmiştir (Yu, 2017, p. 359). Zira Batı merkezli kuruluşların yetersiz kaldığı böyle bir ortamda AIIB söz konusu ekonomik boşluğu doldurabilecek bir araç olarak görülmektedir. Bundan dolayı ABD'nin şiddetli itirazlarına rağmen başta Birleşik Krallık olmak üzere ABD'nin müttefiki birçok ülke bankanın kuruluşunda yer almış veya

sonradan üye olmuştur. Her ne kadar Çin ve ABD arasında stratejik tercihte bulunmak AIIB üyeliği için önemli bir etkense de esasında gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri de en az stratejik tercihler kadar önemli etken olmaktadır (Xie & Han, 2019). Nitekim gelişmiş ülkeler tarafından şüpheyle karşılanan Kuşak Yol Girişiminin aksine, AIIB alternatif bir finans kaynağı olabileceğinden ötürü hem gelişmekte olan hem de ABD hariç gelişmiş Batılı ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır (Cai, 2018, p. 842). Bu durum hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından alternatif bir finans kaynağına ihtiyaç hissedildiğinin önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Her ne kadar Çin'in AIIB'yi Kuşak Yol Girişimini finanse edebilmek için kurduğu yaygın bir kanaat olsa da bu teze karşı çıkan görüşler de mevcuttur. Esasında bu görüş Çinliler tarafından daha sık dile getirilmektedir. AIIB'nin kurucu Başkanı Jin Liqun bankanın planlarının Kuşak Yol Girişimi planları ile örtüşüğünü ancak birinin uluslararası bir kuruluş diğeri ise Çin'in dış politikası olduğunu söyleyerek bankanın bu amaçla kurulduğu iddialarına katılmadığını dile getirmiştir (Liqun, 2019). Bu bağlamda Çin, Kuşak Yol Girişimi projelerini finanse edebilmek için 2014 yılında İpek Yolu Fonunu (*Silk Road Fund*) oluşturmuştur. AIIB'de ise BRI'da yer almayan ülkelerin de dâhil olabileceği mekanizmalar mevcuttur. Nitekim hâlihazırda bankanın 43 üyesi BRI harici ülkelere aittir. Yine de ikisinin arasındaki güçlü ilişki göz ardı edilemez. Zira AIIB'nin 2016 ve 2017 yıllarında kredi sağladığı 21 projeden 13'ü BRI kapsamında yer almaktadır (AIIB, 2019a; Chan, 2017, p. 574). Dolayısıyla iki oluşumu birbirinden bağımsız düşünmek oldukça zordur. Ancak her halükarda AIIB'nin ekonomik motivasyonlu bir kuruluş olduğu tezini ön plana çıkarmaktadır.

Bunun yanında Çin'in kuruluş sermayesine sağladığı katkıdan dolayı %26,5 oy hakkı bulunmaktadır ki karar almak için gereken %75 oy oranı içinde veto hakkı sağlamaktadır. Bu durum BRI'ya aykırı gelebilecek projelerin desteklenip desteklenmeyeceği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bretton Woods kuruluşlarında ABD'nin tek taraflı veto hakkının olmasını eleştiren Çin'in kendi inisiyatifiyle kurulmuş olan bankada böyle bir tasarrufta bulunması elbette çelişkili bir durumdur. Bankanın başkanı Liqun bu eleştiri karşısında veto yetkisinin geçici olduğunu, çünkü üye bekleme listesinde daha çok adayın olduğunu, dolayısıyla %26,5 oranının zamanla düşeceğini vurgulamaktadır (Jing, 2016). Yani bankanın ve uzun vadede Doğu Asya'daki küresel finansın yönetişiminin çok taraflı yapılacağı konusunda güvence vermeye çalışmaktadır.

Çin'in bu sözünü tutması en azından orta vadede zor değildir. Çünkü AIIB'nin Çin açısından önemi ekonomik motivasyonların ötesindedir. Zira alternatif kredi kaynakları bulmaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin aksine Çin bu bankanın en önemli kaynak sağlayıcısı konumundadır. Bankanın 100 Milyar Dolarlık kuruluş sermayesinin 30 Milyar Doları Çin'e aittir (AIIB, 2015) ve kredi kullanımını daha ziyade bölge ülkeleri yapmaktadır (Wan, 2016, p. 50). Yani Çin bu örgüt aracılığı ile esasında bir nevi Doğu Asya'da "kamu hizmeti sunan ülke" konumundadır. Dolayısıyla ekonomik olarak fayda görmekten ziyade maliyet ödemektedir. Bu durum uluslararası politik ekonomi bağlamında bizi Çin'in AIIB'yi kurmasındaki diğer amaçları tartışmaya sevk etmektedir.

3. Politik Bir Araç Olarak AIIB

Yukarıda da değinildiği gibi, uluslararası finansal sistemde bilhassa 2009 Küresel Ekonomik Krizinden sonra önemli bir boşluk oluşmuştur. Bir tarafta kalkınmayı amaçlayan gelişmekte olan ülkeler ile krizden kurtulmayı amaçlayan gelişmiş ülkelerin kaynak ihtiyacı artmış diğer taraftan ise İkinci Dünya Savaşından beri bunların en önemli tedarikçisi konumunda olan Bretton Woods kurumlarının meşruiyeti aşınmaya başlamıştır. Uluslararası politik ekonomideki bir diğer önemli boşluk da Çin'in ekonomik gücü ile politikadaki etkinliği arasındaki makastır. Chen'in tabiriyle; Çin'in bir "statü boşluğu" (*status deficit*) vardır (Chen, 2019) ve bu durumu kapatma çalışması son yıllarda Çin'in dış politika yapımında önemli bir strateji haline gelmiştir (Scobell, 2012, p. 719; Deng, 2008, p. 40). Dolayısıyla Çin, son yıllarda ortaya çıkan dış politika stratejisinin bir gereği olarak uluslararası finansal yapıdaki bu boşluğu da görerek önemli bir hamle yapmıştır. Yani AIIB'nin kurumsal önemi finansal öneminden daha fazladır (Cammack, 2018, p. 243) Bu bağlamda AIIB'nin kuruluşunu dört temel sebebe bağlamak mümkündür.

Bunlardan ilki yukarıda da değinildiği gibi mevcut uluslararası finansal yapının yönetimindeki reformu sağlama yolunda bir adım atma çabasıdır. Çin'in Bretton Woods kuruluşlarında gerçekleşmesini beklediği reformların ABD ve bu kuruluşların yöneticileri tarafından dikkate alınmaması, Pekin yönetimini alternatif bir banka kurmaya ve söz konusu talepleri doğrultusunda tasarlamaya sevk etmiştir. AIIB, kuruluş anlaşması gereği Asya ülkelerine öncelik vermektedir ve bölge ülkelerinin payı %75'in altına düşemez (AIIB, 2015). Dolayısıyla Asya Kalkınma Bankası'nın⁴ aksine AIIB, bölge dışı bir aktörün veya aktörlerin kurumda en büyük pay ve oy sahibi olmasına müsaade etmemektedir. Bu sayede Çin'in uluslararası platformlarda sıklıkla dile getirdiği gibi gelişmekte olan ülkelerin sesi olabilecek

bir sistem kurmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi; her ne kadar Çin %26,5 oy oranıyla veto hakkına sahip olsa bu durum yapısal değil, geçicidir. Bu bakımdan Çin, sadece Batı ülkelerinin çıkarlarına hizmet ettiğini düşündüğü Bretton Woods kuruluşlarında veto gücünün ortaya çıkmasına yol açan mekanizmaları kaldırarak AIIB'yi geliştirmekte olan ülkeler için cazip bir kuruluş haline getirmeyi amaçlamıştır. Böylece Bir yandan AIIB'yi meşrulaştırmakta diğer yandan da ABD merkezli kuruluşların meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir.

İkinci ve bununla bağlantılı olarak, Bretton Woods kuruluşlarının aksine Çin ve AIIB geliştirmekte olan ülkelere koşulsuz kredi sağlayarak ABD'nin sistemik etkisini azaltmayı amaçlamaktadır. Gerek Bretton Woods kuruluşları (Stiglitz, 2002) gerekse de Asya Kalkınma Bankası (Kilby, 2006) koşullu krediler⁵ sunduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Dahası Bretton Woods kuruluşları tarafından koşullu olarak sağlanan kredilerin kredi alan ülkeler tarafından doğru harcanacağına da bir garantisi yoktur (Stiglitz, 2002, p. 46). Dolayısıyla ABD ve onun öncülüğündeki finans kuruluşlarının neo-liberal politikalar karşılığında kredi temin etmeleri esasında kaygılarının ekonomik değil politik olduğu izlenimini vermektedir. Bu durum da söz konusu kuruluşların meşruiyetini sorgular hale getirmektedir. Gerçekten de borçlanan ülkelere IMF ve Dünya Bankası tarafından ekonomik istikrar sağlamaktan ziyade politik değişiklikler yapmaları beklenmektedir. Yani gerek Bretton Woods kuruluşları gerekse de Asya Kalkınma Bankası, kredi kullanımını sadece ABD ile uygun politikalar uygulayan ülkelere sağlamaktadır. Bu da söz konusu kuruluşların meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir. Bu noktada AIIB, neo-liberal politikaların kredi sağlanmasında ön şart olarak sunulmayacağını iddia etmektedir. AIIB'nin bu bağlamda Çin'in geleneksel dış yardım politikasını miras alacağı ve karşılıklı fayda ve birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeme ilkeleri doğrultusunda yürütüleceği söylenmektedir (Peng & Tok, 2016, p. 740). Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, neo-liberal reçeteler kredi sağlanan ülkelerin kendi sorunlarını görmezden gelmekte, bundan dolayı da her yerde olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Bretton Woods kuruluşlarının bilhassa Doğu Asya'daki imajı düşünüldüğünde buna benzer bir koşullu kredi sistemin bölge ülkelerince kabul görmesi mümkün değildir. Dolayısıyla AIIB'nin bunu ortadan kaldıran yapısı ABD merkezli kuruluşların meşruiyetini daha da sorgular hale getireceği ve bu sayede kendisine bir meşruiyet alanı açacağı düşüncesi hâkimdir.

Üçüncü olarak ise, Bretton Woods kuruluşlarına alternatif bir yapının kurulmasındaki amaç; ABD'nin Çin'i çevreleme politikasına karşı bir yumuşak dengeleme hamlesi olarak görülmektedir (Chan, 2017, p. 574). Zira 2011 yılında Obama yönetimi Çin'i yeniden dengelemek amacıyla Asya Pivot (*Pivot to Asia*) stratejisini belirlemiş, bu da Çin'i karşı hamle

yapmaya zorlamıştır. Zaten hâlihazırda Pape'in de belirttiği gibi 21.yüzyılın başından beri klasik dengeleme araçlarının riskli ve maliyetli olmasından dolayı ABD'ye karşı en etkili yöntem yumuşak dengeleme politikasıdır (Pape, 2005). Bu da bilhassa Çin'i ABD'ye karşı bu politikayı izlemeye sevk etmiştir. Nitekim Çin'in bilhassa Rusya ile birlikte başlattığı bölgesel oluşumlar yumuşak güç ve yumuşak dengeleme politikasının en önemli araçları olarak değerlendirilmektedir (Ferguson, 2012, p. 207). AIIB'nin kurulmasındaki temel amaçlardan birini bu bağlamda değerlendirmek önemlidir. Bunun en büyük delili olarak Çin'in daha önceden ihtiyatla karşıladığı projeleri AIIB'nin kurulması ile birlikte bu örgüt aracılığı ile üstlenmesi olarak gösterilebilir. Örneğin Çin'in daha önceden “marjinal fikirler” olarak nitelendirdiği Çin – Pakistan ekonomik koridoru projesi ABD'nin Asya Pivot politikasıyla birlikte bir karşı hamle olarak AIIB'nin en önemli projesi haline gelmiştir (Chan, 2017, p. 575). Yani Çin ekonomik maliyeti ve yatırımın geri dönüş riskini göz ardı ederek Pakistan'ı politik olarak yanına çekmeyi amaçlamıştır. Daha da önemlisi; yıllardır bölgede sınır anlaşmazlıkları da dâhil olmak üzere önemli sorunlar yaşadığı Hindistan'ın yatırımlarına bile finansman sağlamaktadır. 2019 yılı itibariyle AIIB, Hindistan'a ait 12 projede toplam 3 milyar Dolar yatırım gerçekleştirmiştir (AIIB, 2019b). Dolayısıyla AIIB, Çin için sadece bir ekonomik mesele değil aynı zamanda ABD'nin çevreleme politikasına karşı yumuşak denge arayışı olarak göze çarpmaktadır.

Dördüncü olarak, önemle ifade etmek gerekir ki AIIB bir takım reform çabalarına rağmen mevcut uluslararası finansal sistemin yapısında köklü değişiklik yapmayı hedeflememektedir. AIIB, mevcut liberal ekonomik norm ve kuralları kabul etmekte, faaliyetlerini de bu sisteme uygun biçimde yürütmektedir. Ikenberry ve Lim'in de belirttiği gibi esasında “AIIB, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankasına çok benzemektedir” (Ikenberry & Lim, 2017, p. 16). Hatta liberal kuralları ABD'den bile daha katı şekilde uyguladığı yönünde tahlil edilmektedir. Mevcut sistemden ayrılan noktası; liberal kurumsalcılığı amaç edinmemiş olmasıdır. Yani üye ülkeleri kredi sağlarken liberal ekonomik model uygulanmasını ön şart olarak istememekte veya liberal politikaları reçete olarak sunmamaktadır. Zira Çin'in en önemli argümanlarından biri devletlerin egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiğidir ve liberal kurumsalcılık bu politika ile çelişmektedir. Çin'e göre uluslararası piyasa liberalizmin kuralları ile çalışmalıdır ancak devletlere bu kuralları dayatmak ön şart olmamalıdır. Ancak bu durum, liberal düzenden şikâyetçi olduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersi; mevcut liberal ekonomik sistemin en büyük kazananı olmasından dolayı statükonun korunması Çin'in büyümeye devam edebilmesi için gereklidir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda AIIB'nin politik önemi ekonomik öneminden daha ağır basmaktadır. Zira krediler sağlanırken ekonomik dönüşlerin olup olmayacağı kaygısı geri planda kalmış, bunun yerine ABD'nin meşruiyetinin azaltılması hedeflenmiştir. Bunun yanında Asya ülkelerine önemli kredi finansmanları sağlamış olmasına rağmen AIIB, hâlâ Bretton Woods kuruluşları veya ADB kadar büyük sermaye ve geniş kredi imkânlarına sahip değildir. Yani ekonomik gücü hâlâ Bretton Woods kuruluşlarıyla rekabet edebilecek boyutta değildir. Bu bölümde de bahsi geçtiği gibi; AIIB'yi, Çin açısından ABD hegemonyasını ve yapısal gücünü⁶ zayıflatmaya yönelik gerçekleştirilmiş bir hamle olarak değerlendirmek mümkündür.

4. Sonuç

ÇHC 21.yüzyılda dünyanın en büyük veya ikinci büyük ekonomisi olarak yer alacaktır. Bu durum uluslararası yönetim, uluslararası finansal yapı ve benzeri uluslararası politik ekonomi konularında ister istemez Çin'i karar alıcı konumuna yükseltecektir. Şayet mevcut kurum ve sistemler kendisine bu imkânı sağlamazsa, Çin kaçınılmaz olarak alternatif kurum ve modeller geliştirmeye başlayacaktır. Büyük devletler için bu durum kaçınılmazdır ve Çin de bu konuda istisna teşkil etmemektedir.

Mevcut uluslararası politik ekonomide Çin'i kaygılandıran en önemli unsur finansal yapının yönetiminde beklediği yeri bulamamasıdır. Artan ekonomik gücüne ve kapasitesine rağmen ABD öncülüğünde kurulan Bretton Woods kuruluşlarındaki oy hakkı ve ağırlığı bununla doğru orantılı olarak değişmemiştir. Dahası bu ve buna benzer yöndeki reform talepleri de ABD tarafından sıklıkla göz ardı edilmektedir. Ancak ABD'nin bu tutumu sadece Çin tarafından eleştirilmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin önemli kısmı gerek Bretton Woods kuruluşları içinde daha fazla söz hakkına sahip olmak istemekte gerekse de kredileri neo-liberal politikalara dönüşme karşılığında kullanmak istememektedir. Bu durum bilhassa 1997 Doğu Asya Krizinden sonra Bretton Woods kuruluşları tarafından uygulanmasını istenen politikaların ekonomik sorunları çözmemesi üzerine bölge ülkeleri tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yılların sonundan beri bilhassa Doğu Asya ülkelerinin nezdinde ABD merkezli uluslararası finansal yapı meşruiyet sorunu yaşamaktadır.

ÇHC işte bu meşruiyet sorunundan kaynaklanan boşluğu 21.yüzyıldan itibaren doldurma çabasına başlamıştır. Öncelikle Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik uluslararası yardımları politik şartlara bağlamadan vermeye başlayan Çin bu politikasını 2016 yılında Asya Altyapı ve Yatırım Bankası ile birlikte kurumsallaştırılmıştır. Bretton Woods kuruluşlarında

aksadığını düşündüğü mekanizmaları ortadan kaldırma hedefinde olan bir uluslararası finans kuruluşu olan bu banka esasında neo-liberal finansal sistemin bir başka kuruluşu görünümündedir. Zira bu kuruluş bir yandan neo-liberal yapıda faaliyet göstermekte diğer yandan da tıpkı Bretton Woods kuruluşlarında olduğu gibi kurucu üyenin veto hakkı bulunmaktadır. Dahası banka her ne kadar aksini iddia etse de Çin'in Kuşak Yol Girişimi ile paralel faaliyette bulunmaktadır.

Ancak yine de kuruluş beklenenin üzerinde talep görmüştür. ABD'nin şiddetli muhalefetine rağmen Birleşik Krallık başta olmak üzere Batı sisteminin önemli üyeleri ile birlikte gelişmekte olan ülkeler de AIIB'nin kuruluşunda yer almışlardır. Zira küresel darlık çeken gelişmiş ülke piyasalarının piyasaların alternatif kaynaklara, gelişmekte olan ülkelerin ise neo-liberal reçetelerin dışında kalkınma modellerine ihtiyaçları vardır ve Çin AIIB sayesinde bunu bir nebze olsun karşılamaktadır.

Bu bağlamda AIIB'nin kuruluş amacı Çin nezdinde daha farklıdır. Zira Çin bu kuruluşu ABD tarafından çevrelendiğini hissettikten sonra kurmuş ve ekonomik beklentilerini bir kenara bırakarak üçüncü ülkelerin ABD'ye yakınlaşmasına mani olmaya çalışmıştır. Yani, yukarıda da değinildiği gibi; Çin finansal kaynak arayışından ziyade Bretton Woods kuruluşlarını ve dolayısıyla ABD'nin etkinliğini azaltmaya çalışmıştır. Bu bağlamda liberal ekonominin kurallarını koruyan AIIB'nin yönetim yapısında Bretton Woods kuruluşlarında olmayan mekanizmalar kurmuştur. Oy hakkı ve koşulsuz kredi hususlarında her ne kadar etkinliği olsa da oy hakkı konusunda Doğu Asya ülkelerine açık kapı bırakmıştır.

Buradan şu sonuca ulaşmaktayız. AIIB'ye yönelik uluslararası politik ekonomide iki bakış açısı vardır. Gelişmekte olan ülkeler için AIIB ekonomik bir örgüttür ve ABD merkezli kuruluşlar tarafından kredi sağlanamaması durumunda bu ülkeye ve kurumlarına alternatif oluşturmaktadır. Bu durum bilhassa neo-liberal politikaları uygulamaktan veya ABD'nin istediği yönde karar almaktan kaçınan ülkeler için daha da geçerlidir. Zira AIIB krediyi bu tarz politik şartlara bağlamamaktadır. Çin için ise ekonomik getiriden ziyade ABD'yi yumuşak dengeleme amacı taşımaktadır. Karar mekanizmasında gelişmekte olan ülkelere daha fazla alan açması, kredileri daha kolay sağlaması bunun en büyük delilidir. Zira bu sayede geleneksel olarak Batı bloğunda yer alan ülkeleri bile yanına çekebilme, böylece ABD hegemonyasının meşruiyetini azaltmaktadır. AIIB'nin finansal bir kuruluş olarak ne kadar etkin olacağı tartışma konusudur. Ancak Çin'in gerek ABD'ye karşı gerekse de uluslararası politik ekonominin

inşasında ne tür bir rol oynayacağı hakkında bazı ipuçları vermesi bakımından önemlidir ve kuruluş hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Son notlar

¹ 2019 yılı itibariyle Japonya ve Güney Kore'deki ABD askerlerinin sayısı 100.000 civarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Defense Manpower Data Center (2019)

² Krizin etkisinin en sert hissedildiği yıl olan 2009'da Rusya %7,8 Brezilya %0,1, Güney Afrika %1,5 oranında küçülme yaşadı. Ayrıntılı bilgi için bkz. The World Bank (2019a).

³ Bütçe kısıntısı ve kemer sıkma politikası

⁴ ABD öncülüğünde kurulan Asya Kalkınma Bankasında ABD ve Japonya %15,6'şar pay ile en büyük hissedar ve oy sahibi konumundadırlar.

⁵ Neo-liberal politikaların uygulanması karşılığında sağlanan krediler.

⁶ Büyük devletlerin uluslararası kurumlar aracılığı ile oluşturduğu siyaset biçimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Strange (1988)

Kaynakça

AIIB (2015). Articles of Agreement. Retrieved from https://www.aiib.org/en/about-aiib/basic-documents/_download/articles-of-agreement/basic_document_english-bank_articles_of_agreement.pdf

AIIB (2019a). 2018 AIIB Report and Financials. Retrieved from <https://www.aiib.org/en/news-events/annual-report/2018/home/index.html>

AIIB (2019b). AIIB Investment in India nears USD3 Billion: Bank approves USD500 million for Mumbai Metro, USD75 Million for Renewable Energy. Retrieved from https://www.aiib.org/en/news-events/news/2019/20191115_001.html

AIIB (2019c). Members and Prospective Members of the Bank. Retrieved from <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html>

Cai, K. G. (2018). The One Belt One Road and the Asian Infrastructure Investment Bank: Beijing's New Strategy of Geoeconomics and Geopolitics. *Journal of Contemporary China*, 27(114), 831–847. <https://doi.org/10.1080/10670564.2018.1488101>

Callaghan, M., & Hubbard, P. (2016). The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road. *China Economic Journal*, 9(2), 116–139. <https://doi.org/10.1080/17538963.2016.1162970>

Cammack, P. (2018). Situating the Asian Infrastructure Investment Bank in the context of global economic governance. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 16(3), 241–258. <https://doi.org/10.1080/14765284.2018.1476082>

Chan, L.-H. (2017). Soft balancing against the US 'pivot to Asia': China's geostrategic rationale for establishing the Asian Infrastructure Investment Bank. *Australian Journal of International Affairs*, 71(6), 568–590. <https://doi.org/10.1080/10357718.2017.1357679>

Chen, I. T.-y. (2019). China's status deficit and the debut of the Asian Infrastructure Investment Bank. *The Pacific Review*, 59(3), 1–31. <https://doi.org/10.1080/09512748.2019.1577291>

-
- Chin, G. (2010). China's Rising Institutional Influence. In A. S. Alexandroff & A. F. Cooper (Eds.), *Rising states, rising institutions: Challenges for global governance* (pp. 83–104). Waterloo, Ont.: Centre for International Governance Innovation; Washington.
- Chin, G. (2016). Asian Infrastructure Investment Bank: Governance Innovation and Prospects. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 22(1), 11–25. <https://doi.org/10.1163/19426720-02201002>
- Defense Manpower Data Center (2019). Number of Military and DoD Appropriated Fund (APF) Civilian Personnel Permanently Assigned. Retrieved from https://www.dmdc.osd.mil/appj/dwp/rest/download?fileName=DMDC_Website_Location_Report_1906.xlsx&groupName=milRegionCountry
- Deng, Y. (2008). *China's struggle for status: The realignment of international relations*. Cambridge [England], New York: Cambridge University Press.
- Ferguson, C. (2012). The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese–Russian 'Strategic Partnership'. *Journal of Strategic Studies*, 35(2), 197–222. <https://doi.org/10.1080/01402390.2011.583153>
- Gilpin, R. G. (1984). The richness of the tradition of political realism. *International Organization*, 38(2), 287–304. <https://doi.org/10.1017/S0020818300026710>
- Hameiri, S., & Jones, L. (2018). China challenges global governance? Chinese international development finance and the AIIB. *International Affairs*, 94(3), 573–593. <https://doi.org/10.1093/ia/iyy026>
- Ikenberry, J., & Lim, D. J. (2017). *China's emerging institutional statecraft: The Asian Infrastructure Investment Bank and the prospects for counter-hegemony* (Project on International Order and Strategy at Brookings).
- IMF (2005). *IMF Press Release No.13* [Press release]. Washington DC. Retrieved from <https://www.imf.org/external/am/2005/speeches/pr13e.pdf>
- IMF (2018). World Economic Outlook Database. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/index.aspx>
- IMF (2019). IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>
- Jing, F. (2016). AIIB chief rules out China veto power: China Daily. Retrieved from https://www.chinadaily.com.cn/business/2016-01/27/content_23265846.htm
- Katz, S. S. (1999). The Asian Crisis, the IMF and the Critics. *Eastern Economic Journal*, 25(4), 421–439.
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: Guildford : Princeton University Press.
- Kilby, C. (2006). Donor influence in multilateral development banks: The case of the Asian Development Bank. *The Review of International Organizations*, 1(2), 173–195. <https://doi.org/10.1007/s11558-006-8343-9>
- Liqun, J. (2019). Interview by German Asia-Pacific Business Association [<https://www.oav.de/en/iap-32018/the-aiib-as-a-new-player-in-infrastructure-financing-we-are-lean-clean-and-green.html>].

-
- Malkin, A., & Momani, B. (2016). An Effective Asian Infrastructure Investment Bank: A Bottom Up Approach. *Global Policy*, 7(4), 521–530. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12357>
- Pape, R. A. (2005). Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30(1), 7–45.
- Peng, Z., & Tok, S. K. (2016). The AIIB and China's Normative Power in International Financial Governance Structure. *Chinese Political Science Review*, 1(4), 736–753. <https://doi.org/10.1007/s41111-016-0042-y>
- Ra, S., & Li, Z. (2018). ADB South Asia Working Paper Series. Advance online publication. <https://doi.org/10.22617/WPS189402-2>
- Ren, X. (2015). China as an institution-builder: The case of the AIIB. *The Pacific Review*, 29(3), 435–442. <https://doi.org/10.1080/09512748.2016.1154678>
- Scobell, A. (2012). Learning to Rise Peacefully? China and the security dilemma. *Journal of Contemporary China*, 21(76), 713–721. <https://doi.org/10.1080/10670564.2012.666839>
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. New York: W. W. Norton & Co.
- Strange, S. (1988). *States and markets*. London: Pinter.
- Strategic Comments (2015). Asian bank: Funding infrastructure, building China's influence. *Strategic Comments*, 21(3), i-ii. <https://doi.org/10.1080/13567888.2015.1047627>
- The World Bank (2019a). Data World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN-US>
- The World Bank (2019b). International Bank for Reconstruction and Subscriptions and Voting Power of Member Countries. Retrieved from <http://siteresources.worldbank.org/BODINT/Resources/278027-1215524804501/IBRDCountryVotingTable.pdf>
- Wan, M. (2016). *The Asian Infrastructure Investment Bank: The construction of power and the struggle for the East Asian international order*. Palgrave pivot. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Xiao, R. (2015). A reform-minded status quo power? China, the G20, and reform of the international financial system. *Third World Quarterly*, 36(11), 2023–2043. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1078232>
- Xie, T., & Han, D. (2019). In the Shadow of Strategic Rivalry: China, America, and the Asian Infrastructure Investment Bank. *Journal of Contemporary China*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/10670564.2019.1594104>
- Yu, H. (2017). Motivation behind China's 'One Belt, One Road' Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank. *Journal of Contemporary China*, 26(105), 353–368. <https://doi.org/10.1080/10670564.2016.1245894>
- Zoellick, R. B. (2005). Whither China: From Membership to Responsibility? Retrieved from <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm>

Logaritmik ve Yarı Logaritmik Ölçüm Hatalı Modeller: SIMEX Yönteminin Etkinliği

Şahika GÖKMEN*

Rukiye DAĞALP**

Geliş Tarihi (Received): 26.11.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 27.01.2020

Öz

Doğrusal regresyon analizinde, açıklayıcı değişkenler hata ile ölçüldüğünde regresyon parametreleri sapmalı tahmin edilmektedir. Sapmalı tahminler ise yanlış sonuç çıkarımları yapmaya, değişkenler arası ilişki yapısını bozmaya ve kestirimlerin sapmalı olması gibi sonuçlara neden olmaktadır. Ölçüm hatasına sahip açıklayıcı değişkenin olduğu bu tip modellere ölçüm hatalı modeller denilmekte ve Simülasyon-Ekstrapolasyon (SIMEX), Regresyon Kalibrasyon gibi yöntemler ile bu modellerin parametreleri daha sapmasız olarak tahmin edilebilmektedir (Carroll v.d., 2006). Pek çok ekonomik verinin tam olarak ölçülememesi günümüzde, özellikle sosyal bilimlerde, bu konuyu daha popüler hale getirmektedir. Diğer yandan, parametrik istatistiksel yöntemlerde normallik, doğrusallık ve sabit varyanslılık varsayımları genel olarak dikkate alınmakta ve bu varsayımların sağlanmasında etkin olan logaritmik dönüşümler, özellikle istatistiksel sonuç çıkarımı için Gauss dağılımına yaklaşım amacıyla, sıklıkla kullanılmaktadır. Bu bakımdan, “logaritmik dönüşümler açıklayıcı değişkenlerde ortaya çıkan ölçüm hatasının etkisini azaltır mı?” sorusu, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmada ölçüm hatalı logaritmik ve yarı logaritmik modellerin parametre tahminleri Monte Carlo simülasyon çalışması ile incelenmiş ve ölçüm hatalı modellerin parametre tahmininde en başarılı yöntem olan SIMEX yönteminin logaritmik dönüşümler karşısındaki başarısı da araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Logaritmik Dönüşüm, Logaritmik Model Kalıpları, SIMEX Yöntemi, Ölçüm hataları.*

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sahika.gokmen@hbv.edu.tr.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, rdagalp@ankara.edu.tr.

Logarithmic and Semi-Logarithmic Measurement Error Models: Effectiveness of SIMEX Method

Abstract

In linear regression, the estimates of regression coefficients are biased when explanatory variables are measured with error. These biased estimates produce false inferences, disrupt the relationship between variables and cause biased prediction. These types of models with the error-prone regressors are called measurement error models and the unbiased estimators of the parameters of these models are determined by Simulation-Extrapolation (SIMEX), Regression Calibration methods. In reality, the fact that the economic data can never be accurately measured; especially in the social sciences, makes this subject more popular. On the other hand, in parametric statistical methods, the assumptions of normality, linearity and constant variance are generally considered and logarithmic transformations, which are effective in providing these assumptions, are often used to approach the Gaussian distribution for statistical inference. From this perspective, the question “do logarithmic transformations reduce the effect of measurement error on the explanatory variables?” is the main purpose of this research. In the study, the parameter estimators of logarithmic and semi-logarithmic measurement error models were examined by Monte Carlo simulation study and it was also investigated that the success of SIMEX method, the most successful parameter estimation technique of measurement error models, for the logarithmic transformations.

Keywords: *Logarithmic Transformation, Logarithmic Models, SIMEX Method, Measurement Error.*

Giriş

Doğrusal regresyon modelinde parametre tahmini yapmak için hata terimlerinin birbirinden bağımsız ve sabit varyanslı olduğu varsayımı ve istatistiksel sonuç çıkarımı için de normallik varsayımı yapılmaktadır. Bu varsayımlardan biri ihlal edildiğinde de dönüşümler varsayımların sağlanabilmesi rolünü üstlenebilmektedir. Bu tip dönüşümler arasında en sık kullanılan dönüşüm logaritmik dönüşüm[†] olup, sivri veya çarpık dağılım göstermiş verilere uygulanabilmektedir. Böylece bu dönüşüm ile verilerin normal dağılıma uygun olması sağlanarak istatistiksel analizler kolaylaştırılabilmektedir. Bunun dışında, logaritmik dönüşümler, ekonomideki marjinal etkiler, esneklikler, oransal değişiklikler gibi farklı davranış yapılarının bulunduğu modellerin parametre tahminleri için de özel olarak tercih edilebilmektedir.

Logaritmik dönüşüm yapılmış değişkenler için kurulan doğrusal modellere genel olarak “logaritmik veya yarı logaritmik doğrusal modeller” adı verilmektedir. Basit doğrusal regresyon modeli göz önüne alındığında, hiç dönüşüm yapılmamış ve logaritmaları içeren olası dönüşümler: dönüşümü olmayan doğrusal durum, doğrusal-log modeli, log-doğrusal modeli ve log-log modeli olup Tablo 1’de gösterilmektedir. Bu tabloda yer alan modeller, logaritmik dönüşümün yapıldığı değişkene göre tek-logaritmik (dog-log, log-dog) ve çift-logaritmik (log-log) modeller isimlerini de almaktadır (Gujarati ve Porter, 2009: 159-162).

Tablo 1. Doğrusal, logaritmik ve yarı logaritmik model türlerinin gösterimi.

		X	
		X	$\log X$
Y	Y	Doğrusal (dog-dog) $Y = \alpha + \beta x + \varepsilon$	Doğrusal-log (dog-log) $Y = \alpha + \beta(\log x) + \varepsilon$
	$\log Y$	Log-doğrusal (log-dog) $\log Y = \alpha + \beta x + \varepsilon$	Çift logaritmik (log-log) $\log Y = \alpha + \beta(\log x) + \varepsilon$

Modellerde α sabit terimi, β eğim katsayısı ve ε ise hata terimini ifade etmektedir.

Buna karşılık, model parametrelerinin tahmin sürecinde bu tip dönüşümler yapılsa dahi, doğrusal modellerdeki açıklayıcı değişkenlerin tam olarak ölçülebildiği ya da verilerin elde edilmesinde kayda değer bir hata yapılmadığı varsayılmaktadır (Edwards ve Hamilton, 1995; Belsley vd., 1980). Ancak uygulamada, özellikle iktisadi verilerin ölçülmesinde, değişkenleri hatasız/tam/kesin olarak gözlemek mümkün olmamaktadır. Bu tip değişkenlerin kullanılmasıyla tahmin edilen modellere ölçüm hatalı modeller denmektedir (Buonaccorsi, 2010). Burada belirtilmek istenen ölçüm hatası kavramı, yalnızca ölçümden değil, araştırmanın yapısından veya değişkenlerin tanımından da kaynaklanabilmekle birlikte değişkenlerin tam/gerçek değerlerinin gözlenememesi anlamına gelmektedir. Özellikle iktisadi verilerin derlenmesinde ortaya çıkan yastık altı paralar, kaçakçılık gibi sorunların yanı sıra verilerin

[†] Burada logaritmik dönüşüm ile sözü edilen “doğal logaritma” yani “ln” dönüşümüdür.

toplulaştırılması veya yalnızca tam olarak gözlenemiyor olması (yıllık gelir, işsizlik oranı... vb.) bu tip verilerin ölçümlerinde hataya yol açmaktadır (Bound vd., 2000; TÜİK, 2012). Yapılan analizlerde, açıklayıcı değişkende ölçüm hatalarının olması, parametre tahminlerinin sapmalı olmasına ve dolayısıyla gelecek kestirimlerinin maskelenmesine veya yanlış politikaların belirlenmesine neden olabilmektedir.

Açıklayıcı değişkende ölçüm hatası olmasıyla ortaya çıkan bu gibi etkiler literatürde “ölçüm hatası problemleri” olarak adlandırılmaktadır (Carroll v.d., 2006: 1). Ölçüm hatası problemlerinde yalnızca açıklayıcı değişkende ölçüm hataları ele alınmaktadır. Bunun nedeni, açıklanan değişkende ölçüm hatasının parametre tahminine bir etkisinin olmaması, yalnızca parametre tahminlerinin etkinlik özelliğini bozmasıdır. Parametrelerin sapsızlık özelliğini bozan, açıklayıcı değişkende ölçüm hatasıdır. Ölçüm hataları konusu Schneeweiss (1976) ve Fuller (1980) aracılığıyla dikkati üzerine çekmeye başlamakta, günümüzde de bu alanda yapılan çalışmaların artışı bu konunun önemini gittikçe artırdığını göstermektedir.

Günümüzde, yapılan çalışmalar ölçüm hatalı modellerde sapsız parametre tahminleri elde edebilmek üzerinde yoğunlaşmakta ve ölçüm hatalarının neden olduğu sorunlar daha çok dikkate alınmaktadır. Edwards ve Hamilton (1995), açıklayıcı değişkeninin tam olarak ölçülemediği durumlarda ölçüm hatalı modellerin parametre tahmin yöntemlerinden faydalanılması gerektiğini belirtmektedir. Ölçüm hatalı modellerdeki parametre tahmin yöntemleri arasında özellikle Cook ve Stefanski (1992) tarafından geliştirilen SIMEX (Simulation-Extrapolation) yöntemi en sık kullanılan yöntemlerden biridir.

Diğer yandan, literatürde, logaritmik dönüşüm yapılmış ölçüm hatalı değişkenlerin model kestirimine etkilerinin incelenmesi sürecinde Edwards ve Hamilton’ın (1995) çalışmaları dışında bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Edwards ve Hamilton’ın (1995) çalışmasında ise ölçüm hatasının etkisini genel olarak Box-Cox dönüşüm yöntemleri üzerinden incelenmiş ve çalışmayı simülasyon bulguları ile tamamlamışlardır. Ardından Buonaccorsi (2010), ölçüm hatalarını ele aldığı kapsamlı çalışmasında logaritmik dönüşümlere özel olarak değinmiştir. Ancak burada da ölçüm hatalı gözlemlenen açıklayıcı değişkenin logaritmasının ortalama üzerindeki etkisinin tam olarak gösterilemeyeceğini, logaritmik dönüşümle birlikte ölçüm hatalarının etkilerinin de küçüleceğini belirtmiştir. Ayrıca, bu koşul altında kuramsal olarak parametre tahminlerinin nasıl etkilendiğinin gösterilememesi sorununu da dile getirmiştir. Buonaccorsi (2010) çalışmasında, bir örnek üzerinden logaritmik dönüşüm yapılsa dahi ölçüm hatasının etkisinin sürdüğünü göstermiştir. Daha sonraları ise çalışmasıyla bu alanda dikkati çeken Richardson vd. (2018) logaritmik regresyon modelleri üzerinde ölçüm hatasının etkilerini, hızlandırılmış yaşam testleri üzerindeki araştırmış, ancak bunu yalnızca Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler yöntemi üzerinden göstermiştir. Bu çalışmada ise, logaritmik ve yarı logaritmik ölçüm hatalı modellerin parametre tahminlerinin elde edilmesi aşamasında simülasyona dayanan SIMEX yönteminden yararlanılmıştır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, özel olarak logaritmik dönüşümlerin etkisinin farklı durumlar altında incelenmediği dikkati çekmektedir. Bu durum, özellikle ekonometri alanındaki analizlerde ölçüm hatasının etkisinin kaybolup kaybolmadığının incelenmesi bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, literatürde, ölçüm hatalı modellerin kestirilmesi üzerine kullanılan yöntemlerin logaritmik ve yarı logaritmik modellerdeki parametre tahmin

etme noktasındaki başarısının incelendiğine de rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, ekonomik değişkenler için oldukça önemli bir yeri olan logaritmik dönüşümlerin ölçüm hatasının etkisini arındırıp arındırmadığı ve ölçüm hatasının etkisi kaybolmuyorsa, SIMEX yönteminin buradaki başarısının araştırılması çalışmanın ana fikrini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın iki aşaması bulunmaktadır. Çalışmada, öncelikle, açıklayıcı değişkendeki ölçüm hatasının logaritmik ve yarı logaritmik regresyon modelinde parametre tahminleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu araştırmak amacıyla simülasyon tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda, farklı ölçüm hatası düzeyine sahip açıklayıcı değişkenin yer aldığı basit doğrusal regresyon modeli üzerinden farklı örneklem büyüklükleriyle simülasyon çalışmaları yapılmış ve sonuçları irdelenmiştir. Genel olarak logaritmik dönüşüm yapılmış olsa dahi ölçüm hatasının etkisinin baskın çıktığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında, yine farklı ölçüm hatası seviyeleri altında ölçüm hatalı açıklayıcı değişkene sahip logaritmik ve yarı logaritmik model parametreleri SIMEX yöntemi ile tahmin edilmiştir. Bu aşamada, doğrusal modellerde etkinliğini kanıtlamış olan SIMEX yönteminin logaritmik ve yarı logaritmik modellerdeki etkinliği tartışılmıştır.

Bu çalışma dört bölümden oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ölçüm hatasının basit doğrusal regresyon modelindeki parametre tahminine etkisi ve logaritmik dönüşüm üzerine bir tartışma yer almaktadır. Bu bölümde aynı zamanda SIMEX yönteminin algoritmasından da söz edilmiştir. Üçüncü bölümde simülasyon çalışmasının çerçevesi anlatılmış ve elde edilen bulgular incelenmiştir. Son bölümde ise çalışmada elde edilen çıkarımlar sunulmuş ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Ölçüm Hatalı Basit Doğrusal Regresyon Modeli ve SIMEX Yöntemi

2.1. Basit Doğrusal Regresyon Modelinde Ölçüm Hatası ve Logaritmik Dönüşüm

Ölçüm hatasız gözlemlenebilen (Y, X) değişkenleri arasındaki basit doğrusal regresyon modeli

$$Y = \alpha + \beta X + \varepsilon \quad (1)$$

ile gösterilmek üzere, burada (Y, X) ölçüm-hatasız (error-free) değişkenler olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca modelde yer alan α sabit terimi, β eğim katsayısını ve ε ise modelin hata terimini ifade etmektedir. Regresyon varsayımları altında hata terimi olan ε , sıfır beklenen değer ve sabit varyansa sahip olmakla beraber, açıklayıcı değişkenden istatistiksel olarak bağımsızdır.

Eşitlik (1)'de gerçeği ölçülemeyen X değişkeninin yerine ölçüm hatalı (error-prone) W değişkeninin gözlenebildiği varsayılmaktadır. Çalışmada açıklanan değişkendeki ölçüm hatasının etkisi dikkate alındığı ve bu etkinin daha açık ortaya konması bakımından, açıklanan değişkende ölçüm hatası olmadığı varsayılmaktadır. Bu durumda açıklayıcı değişken ile açıklayıcı değişken yerine gözlenen değişken arasındaki ilişki

$$W = X + U \quad (2)$$

modeli ile tanımlanmaktadır. Eşitlik (2)'de verilen modelde, U değişkeni $N(0, \sigma_U^2)$ dağılımına sahip olmak üzere ölçüm hatası olarak adlandırılmakta, X ve U değişkenleri birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla W değişkeni de $N(\mu_X, \sigma_W^2)$ dağılımına sahip ve

varyansı $\sigma_W^2 = \sigma_X^2 + \sigma_U^2$ olarak tanımlanmaktadır. Burada ölçüm hatasının klasik (toplamsal) ölçüm hatası olduğu varsayılmakta ve buna ilişkin varsayımlara ait detaylı bilgi Schneeweiss (1976) ve Fuller (1980) de verilmektedir. Başka ölçüm hatası modelleri ise Carroll vd. (2006) ve Buonnaccorsi (2010) de bahsedilmiştir. Ölçüm hatalı W değişkeninin açıklayıcı değişken olarak yer aldığı Eşitlik (1)'deki regresyon parametrelerinin EKK ile tahmin edilmesiyle elde edilen parametre tahminleri naif tahminler (naive estimators) olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda Eşitlik (1) modelinin kestirim denklemi,

$$\hat{Y} = \hat{\alpha}_{naif} + \hat{\beta}_{naif} W \quad (1')$$

olarak gösterilmektedir. Eşitlik (1) ve (1')'de verilen doğrusal regresyon modelindeki eğim katsayıları

$$\hat{\beta}_{gerçek} = \frac{S_{XY}}{S_{XX}} \quad ve \quad \hat{\beta}_{naif} = \frac{S_{WY}}{S_{WW}} \quad (3)$$

ile tahmin edilebilmektedir. Burada S_{XY} ve S_{WY} sırasıyla (X,Y) ve (W,Y) arasındaki kovaryanslara, S_{XX} ve S_{WW} ise X ve W değişkenlerinin varyanslarına karşılık gelmektedir. Ölçüm hatası U 'nun açıklayıcı ve açıklanan değişkenler ile istatistiksel olarak bağımsız olduğunun varsayılmasından dolayı $S_{WY} \cong S_{XY}$ olarak ifade edilebilmektedir. Bu durumda Eşitlik (3)'de yer alan $\hat{\beta}_{naif}$,

$$\begin{aligned} \hat{\beta}_{naif} &\cong \frac{S_{XY}}{S_{WW}} \\ &\cong \frac{S_{XY}}{S_{XX} + S_{UU}} \\ &\cong \frac{S_{XX}}{S_{XX} + S_{UU}} \cdot \frac{S_{XY}}{S_{XX}} \\ &\cong \hat{\lambda} \cdot \beta_{gerçek} \end{aligned} \quad (4)$$

olarak düzenlenebilmektedir. Burada, $\hat{\lambda}$ *güvenirlilik oranı* (reliability ratio) olarak adlandırılan ve $[0,1]$ aralığında değer alan λ parametresinin tahmin edicisidir. Basit doğrusal regresyon modelinde bu katsayıya aynı zamanda *azaltıcı faktör* (attenuation factor) de denmektedir. Bunun nedeni, $\sigma_U^2 > 0$ olduğunda λ güvenirlilik oranı nedeniyle gerçek (ölçüm-hatasız) eğim katsayısının x-eksenine yakınsaması yani eğimin sifıra yakınsamasıdır.

Daha önce söz edildiği gibi, literatürde açıklayıcı değişkende logaritmik dönüşüm yapılmasının etkisine pek fazla değinilmediği dikkati çekmektedir. Edwards ve Hamilton (1995) çalışmalarında, ölçüm hatasının etkisini Box-Cox dönüşümleri üzerinden göstermiş ancak özel olarak logaritmik dönüşüme değinmemişlerdir. Buonnaccorsi (2010: 159-160) ise kitabında, logaritmik dönüşümlere ayrıca yer vermiş ve söz konusu kitapta, açıklayıcı değişkendeki logaritmik dönüşümün, değişkenin gözlenmesinde ortaya çıkan ölçüm hatasının etkisini ne ölçüde yok ettiğinin önemli olmakla birlikte, bunun kuramsal olarak ortaya konmasında soru işaretleri olduğunu belirtmişlerdir.

2.2. SIMEX Yöntemi

Cook ve Stefanski (1994) tarafından geliştirilmiş SIMEX yöntemi simülasyona dayalı bir parametre tahmin tekniğidir. Bu yöntem ile, Eşitlik (1)'deki açıklayıcı değişkenin Eşitlik (2)'deki gibi bir ölçüm hatasına sahip olması varsayımı altında; sapmalı olan Eşitlik (1)'deki eğim katsayısı sapmasız olarak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Carroll vd. (2006)'ne göre bu yöntemin temel fikri, ölçüm hatasının etkisinin simülasyon yardımıyla belirlenmesi ve bu bilgiden yola çıkarak ölçüm hatasının etkisinin parametre tahmini üzerinden arındırılmasıdır. SIMEX yöntemi, ölçüm hatalı modellerin parametrelerinin tahmin edilmesinde kullanılan en etkin yöntemlerden birisi olarak literatürde yerini almaktadır. Bunun nedeni, SIMEX yöntemi dışındaki yöntemlerin uygulanabilmesi için ölçüm hatası varyansının bilinmesinin veya tahmin edilmesinin gerekmesidir. SIMEX yönteminde ise böyle bir ön koşul bulunmamaktadır. Bu yöntem öncelikle klasik ölçüm hatası için geliştirilmiştir. Ancak zaman içerisinde Kuchenoff vd. (2006) gibi bazı araştırmacılar ile farklı alanlara da uyarlanmıştır.

SIMEX yöntemi ile parametre tahmini yapabilmek için simülasyon ve ekstrapolasyon olmak üzere iki adım bulunmaktadır. Simülasyon adımında, gerçek değerinin gözlenemediği veri setine ilaveten, $0 = \zeta_1 < \zeta_2 < \dots < \zeta_M$ bilinen sıralı değerlerine bağlı olarak oluşturulan artan ölçüm hatası varyansına sahip

$$W_{b,i}(\zeta) = W_i + \zeta^{1/2} \sigma Z_{b,i} \quad (5)$$

veri setleri oluşturulmaktadır. Burada $\{Z_{b,i}\}_{i=1}^n$ normal dağılımdan üretilmiş tesadüfi değişken ve $b = 1, 2, \dots, B$ olmak üzere iterasyon sayısını temsil etmektedir. Eşitlik (5)'den elde edilen her bir $W_{b,i}(\zeta_m)$ değişkeni ile $\hat{\beta}_b(\zeta_m)$ katsayıları EKK ile tahmin edilmektedir. Ardından,

$$\bar{\beta}(\zeta_m) = \sum_b \hat{\beta}_b(\zeta_m) / B \quad (6)$$

ortalama değerleri kullanılarak, her bir ζ_m 'e karşılık $\bar{\beta}(\zeta_m)$ değerlerinin grafiği çizilir.

Bu aşamada ekstrapolasyon adımına geçilmekte ve değer aralığı dışında tahmin yapılmaktadır. Bunun için öncelikle oluşturulan saçılım grafiğinden uygun bir fonksiyonla model belirlenmektedir. Rasyonel ekstrapolant, kuadratik ekstrapolant gibi farklı fonksiyonel yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak literatürde en başarılı bulunan model rasyonel ekstrapolant model olduğundan, bu çalışmada o model dikkate alınmıştır. Eşitlik (6)'da dikkate alınan ortalama fonksiyonu, asimptotik olarak

$$E(\hat{\beta}_m | \zeta) = f(\zeta) = \frac{\beta \sigma_x^2}{\sigma_x^2 + (1 + \zeta) \sigma_u^2}, \quad \zeta \geq 0 \quad (7)$$

modeli formunda gösterildiğinden; oluşturulan rasyonel model yardımıyla $f(\zeta = -1)$ noktasına ekstrapolasyon yapılmaktadır. Bu şekilde tahmin edilen katsayı,

$$\hat{\beta}_{SIMEX} = f(-1) \quad (6)$$

ile gösterilmekte ve SIMEX tahmin edicisi olarak adlandırılmaktadır (Cook ve Stefanski, 1994; Carroll vd., 2006: 97-112).

3. Simülasyon Bulguları

Ölçüm hatalı logaritmik ve yarı logaritmik modellerin parametre tahminlerindeki sapma ve bu tip modeller üzerinde SIMEX yönteminin etkinliğinin incelenmesi bakımından simülasyon

çalışması yapılmıştır. Bu tip simülasyon çalışmalarında, seçilen tek bir regresyon modeli üzerinden hareket edilmesi bir kısıt oluştursa da farklı ölçüm hatası varyansları, örnek çapları gibi diğer etkenlerin gözlemlenmesine de olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla simülasyon çalışmalarının yapımında Fuller (1987)'in önerdiği güvenilirlik oranını yaklaşımı dikkate alınmış ve belirlenen güvenilirlik oranı seviyelerine göre ölçüm hatasının seviyeleri belirlenmiştir. Bu yaklaşıma göre, $\sigma_u = 0,5; 1,5; \dots; 6,5$ değerlerini almakta ve güvenilirlik oranı da buna bağlı olarak $(0,17; 0,97)$ aralığında değer almaktadır.

Tablo 1'de söz edilen her bir logaritmik ve yarı logaritmik model için bu ölçüm hatası seviyelerinin yanı sıra 30, 50, 100 ve 200 olacak şekilde farklı örnek büyüklükleri 10000 döngü ile çalıştırılmıştır. Çalışmanın bu aşamasında, söz konusu tüm farklı koşulları kapsayan R-project programında yazılan kodlar kullanılmıştır. Simülasyonda çalışılan veriler, Tablo 1'de yazılı modeller dikkate alınarak, aşağıda verilen regresyon katsayılarından üretilmiştir.

$$Y = 1,5 + 2,4X + \varepsilon$$

$$Y = 1,5 + 2,4(\log X) + \varepsilon$$

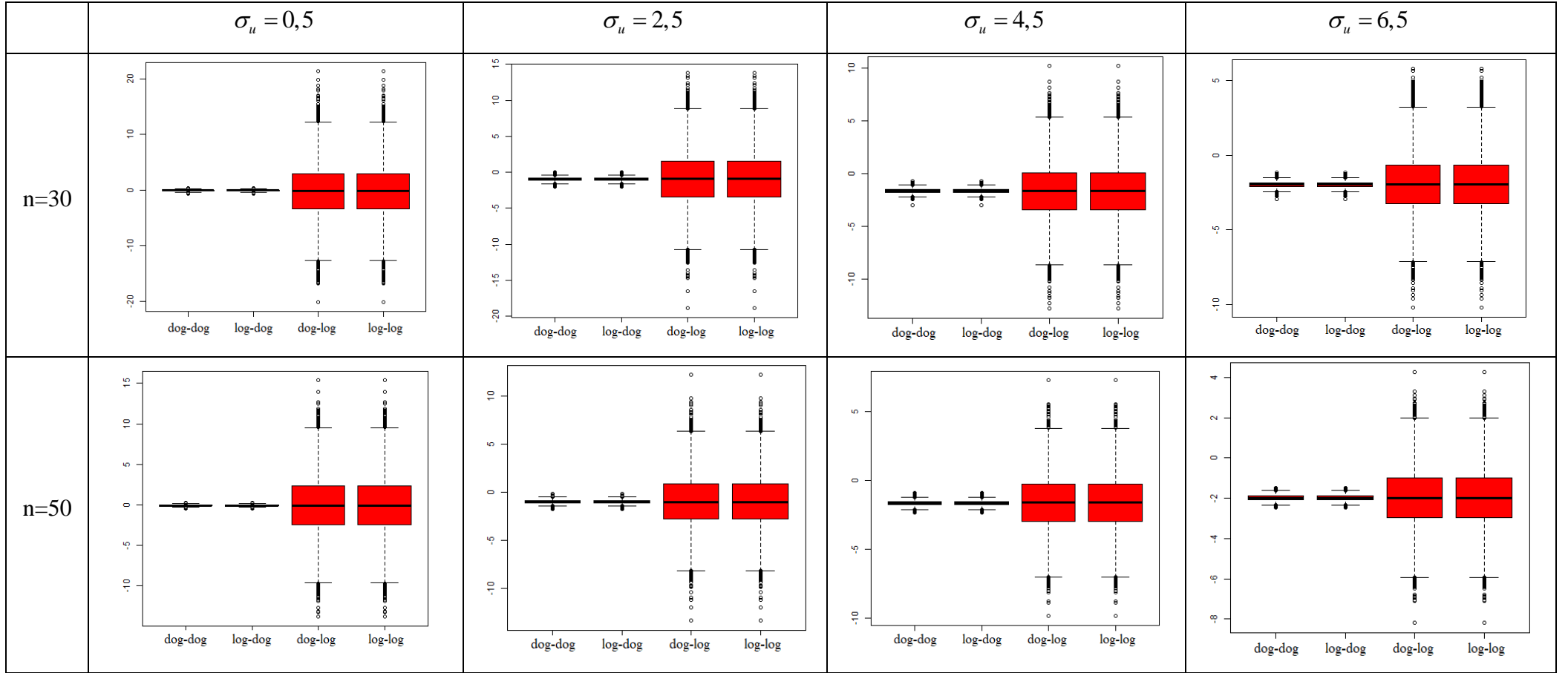
$$\log Y = 1,5 + 2,4X + \varepsilon$$

$$\log Y = 1,5 + 2,4(\log X) + e$$

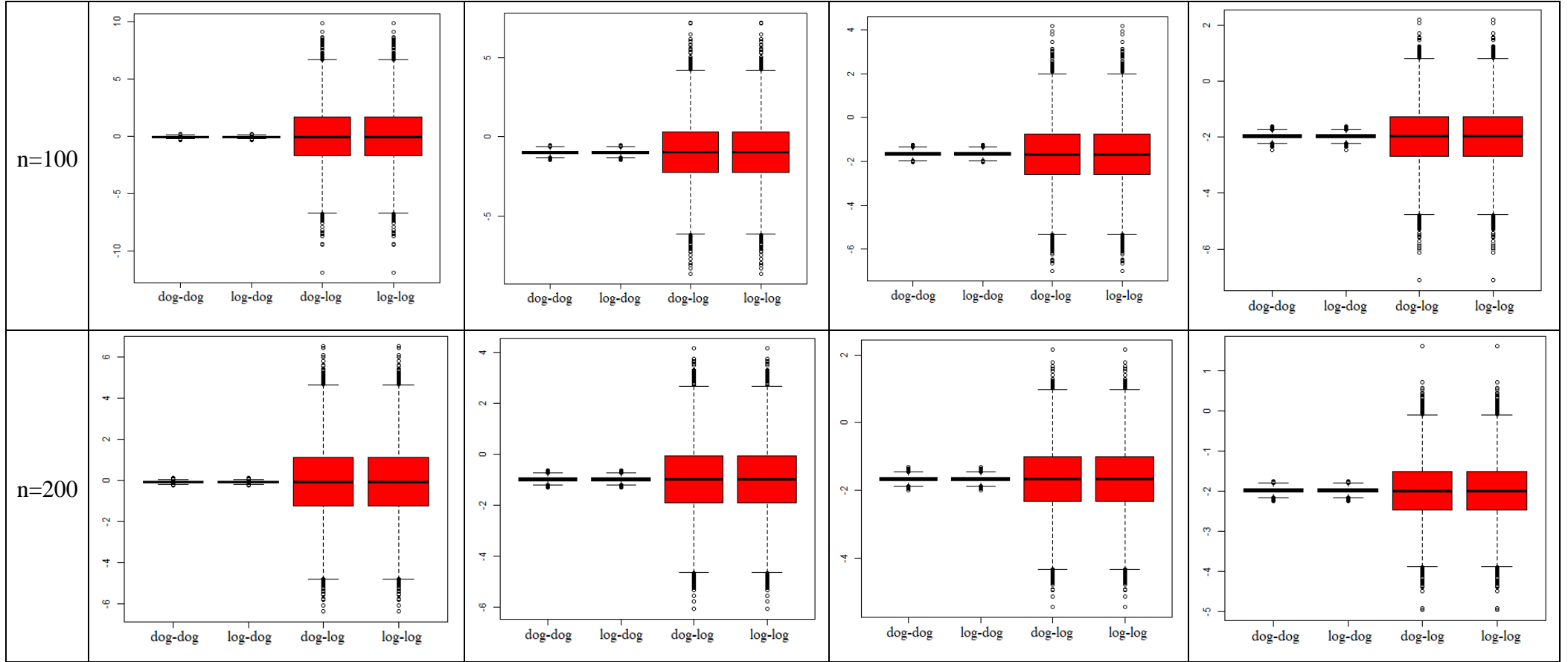
olacak şekilde üretilmiştir. Bu aşamada $\varepsilon \sim N(0; 1,5)$ ve $X \sim N(50; 9)$ tesadüfi değerlerinden yararlanılmıştır.

Simülasyon çalışması sonuçları ile öncelikli olarak model parametrelerindeki sapmalar incelenmiştir. Bu amaçla parametre tahminlerinde ölçüm hatası sonucu ortaya çıkan sapma miktarları için kutu grafikleri Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu grafiklerde ilk dikkati çeken nokta, ölçüm hatasının dog-dog modellerde ortaya çıkardığı azaltıcı etkinin her modelde de gözlenmiş olmasıdır. Bu azaltıcı etkiyle, eğim parametreleri olduğundan daha düşük tahmin edilmiş ve tahmin edilen regresyon doğruları orijine yaklaşmıştır. Açıklayıcı değişkendeki ölçüm hatasının etkileri dikkate alındığında dog-dog ve log-dog modelin benzer hareket etmesi beklentisinin gerçekleşmiş olduğu da grafiklerde açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın esas sorusunu oluşturan, açıklayıcı değişkendeki logaritmik dönüşümün ölçüm hatasının etkisini de gizleyebileceği düşüncesinin yanlış olduğu gözlenmektedir. Dog-log ve log-log modellerin aynı azaltıcı etkiye maruz kalmış olması ve logaritmik dönüşüm ile ölçüm hatasının etkisinin giderilmediğinin gözlenmesi, özellikle ekonometrik çalışmalarda sıklıkla kullanılan bu dönüşümler aracılığıyla ölçüm hatalarının etkisinin de yok edilebileceği inancıyla çelişmektedir. Üstelik logaritmik dönüşüm yapılmış açıklayıcı değişkende ölçüm hatasının etkisinin tahminlerde güvensizliğe yani standart hatalarında büyümeye yol açtığı da kutu grafiklerinin genişliğinden anlaşılmaktadır. Simülasyon çalışmalarının sonuçlarına göre, açıklayıcı değişkendeki ölçüm hatası, logaritmik dönüşüm de yapıldığı varsayımı altında, parametre tahminlerinde yalnızca sapmasızlık özelliğinin değil tutarsızlık özelliğinin de bozulmasına neden olmuştur. Şekil 1'e göre bir diğer öne çıkan özellik de örnek büyüklüğünün etkisidir. Örnek büyüklüğünün artması ile ölçüm hatasının etkisinin hafiflediği, buna karşılık yüksek ölçüm hatası büyüklüklerinde yine de parametre tahminlerinde sapma meydana geldiği görülmüştür.

Model parametre tahminlerinde, ölçüm hatası sonucu ortaya çıkan sapmaları daha detaylı inceleyebilmek için Tablo 2’de farklı ölçüm hatası seviyeleri için elde edilen logaritmik ve yarı logaritmik modellerin parametre tahminleri ve standart hataları yer almaktadır. Tablo 2’de elde edilen bulgular, Şekil 1’de gösterilen kutu grafikleri ile tutarlıdır. Burada da öncelikli olarak vurgulanması gereken nokta, logaritmik dönüşümün küçük ölçüm hatalarının etkisini de tam olarak yok edememiş olmasıdır. Hatta ölçüm hatasının artmasıyla, özellikle dog-log ve log-log modellerinin parametre tahminleri diğer modellerin parametre tahminlerine göre çok daha küçük elde edilmiştir. Dog-dog ve dog-log modellerin parametre tahminleri ile log-log- ve log-dog modellerin parametre tahminlerinin birbirlerine yakın olması ise bir diğer dikkati çeken noktadır. Buna göre ölçüm hatalı açıklayıcı değişken olması durumunda, açıklayıcı değişkene logaritmik dönüşüm uygulanmasından çok, açıklanan değişkene logaritmik dönüşüm uygulanması, modellerin parametre tahminleri üzerinde daha etkili olmaktadır. Ayrıca Tablo 2’ye göre örneklem büyüklüğünün artmasının, ölçüm hatasının etkisini kısmen azalttığı ancak parametrenin sapmasız tahmin edilmesi yönünde pek bir etkisinin olmadığı da görülmektedir.

Şekil 1. Farklı ölçüm hatası seviyeleri ve örnek büyüklükleri için doğrusal, logaritmik ve yarı logaritmik modellerde meydana gelen sapmalar için kutu grafikleri.

Şekil 1. (devam) Farklı ölçüm hatası seviyeleri ve örnek büyüklükleri için doğrusal, logaritmik ve yarı logaritmik modellerde meydana gelen sapmalar için kutu grafikleri.

Simülasyon çalışması sırasında ortaya çıkarılan her bir ölçüm hatalı modelin parametreleri SIMEX yöntemi ile de tahmin edilmiştir. Buradan elde edilen tahminlere ve standart hatalarına ise Tablo 3'te yer verilmiştir. Bu sonuçların incelenmesinde ilk dikkati çeken nokta, düşük ölçüm hatasının bulunduğu durumda SIMEX yönteminin oldukça başarılı sonuçlar vermesidir. Üstelik bu başarı, logaritmik dönüşüm uygulanan açıklayıcı değişkenin bulunduğu modellerde de geçerlidir. Buna karşılık özellikle yüksek ölçüm hatası seviyeleri için SIMEX yönteminin başarısı her model türünde düşmüş, hatta büyük örnek çapları için SIMEX tahmin edicileri hesaplanamamıştır.

Tablo 2. Farklı ölçüm hatası seviyeleri ve örnek büyüklükleri için, ölçüm hatalı doğrusal, logaritmik ve yarı logaritmik modellerin parametre tahminleri ($\beta_{gerçek} = 2,4$).

		$\sigma_u = 0,5$	$\sigma_u = 2,5$	$\sigma_u = 4,5$	$\sigma_u = 6,5$
dog-dog	n=30	2,421 (0,126)	1,997 (0,369)	1,217 (0,370)	0,706 (0,309)
	n=50	2,393 (0,089)	2,017 (0,300)	1,194 (0,313)	0,757 (0,235)
	n=100	2,335 (0,004)	1,418 (0,016)	0,738 (0,013)	0,424 (0,009)
	n=200	2,334 (0,002)	1,418 (0,007)	0,740 (0,005)	0,422 (0,003)
log-dog	n=30	2,424 (0,134)	2,000 (0,370)	1,220 (0,375)	0,704 (0,307)
	n=50	2,391 (0,095)	2,021 (0,297)	1,188 (0,311)	0,759 (0,237)
	n=100	2,335 (0,004)	1,417 (0,016)	0,736 (0,013)	0,422 (0,008)
	n=200	2,334 (0,021)	1,418 (0,071)	0,737 (0,007)	0,421 (0,004)
dog-log	n=30	2,844 (4,229)	1,372 (3,407)	0,686 (2,610)	0,417 (1,943)
	n=50	2,148 (3,479)	1,234 (2,795)	0,377 (2,528)	0,566 (1,559)
	n=100	2,363 (6,204)	1,427 (3,774)	0,724 (1,930)	0,415 (1,080)
	n=200	2,319 (3,065)	1,417 (1,871)	0,736 (0,942)	0,408 (0,522)
log-log	n=30	2,844 (4,229)	1,372 (3,407)	0,686 (2,609)	0,416 (1,943)
	n=50	2,148 (3,478)	1,233 (2,795)	0,378 (2,529)	0,568 (1,559)
	n=100	2,362 (6,205)	1,421 (3,775)	0,723 (1,938)	0,411 (1,082)
	n=200	2,310 (3,069)	1,414 (1,879)	0,731 (0,949)	0,406 (0,526)

Parantez içindeki değerler tahmin edicilerin standart hatalarını göstermektedir.

Tablo 3'e göre dikkati çeken bir diğer nokta ise açıklayıcı değişkendeki logaritmik dönüşümün, küçük örnek çapı ve düşük ölçüm hatası seviyesinde, SIMEX tahminlerinin standart hatalarının yüksekliğidir. SIMEX yöntemi işleyişi gereği, veri kümesi içerisinde tekrar örneklem çekerek simülasyon sürecini sürdürmektedir. Bu durumda tahmin edicinin de tahmininin dikkate alınıyor olmasının standart hatanın yüksek çıkmasına neden olan etkenlerden biri olduğu

düşünülmektedir (Boos ve Stefanski, 2013: 385). Ancak artan örnek çapı ile bu durum tolere edilebilmektedir.

Tablo 3. Ölçüm hatalı doğrusal, logaritmik ve yarı logaritmik modellerinin SIMEX yöntemiyle elde edilen parametre tahminleri ($\beta_{gerçek} = 2,4$).

		$\sigma_u = 0,5$	$\sigma_u = 2,5$	$\sigma_u = 4,5$	$\sigma_u = 6,5$
dog-dog	n=30	2,421 (0,016)	1,997 (0,136)	1,217 (0,137)	0,706 (0,963)
	n=50	2,393 (0,008)	2,017 (0,090)	1,194 (0,098)	0,757 (0,055)
	n=100	2,402 (0,068)	2,002 (0,195)	1,213 (0,204)	0,729 (0,163)
	n=200	2,403 (0,046)	2,005 (0,139)	-	-
log-dog	n=30	2,424 (0,018)	2,000 (0,137)	1,220 (0,141)	0,704 (0,094)
	n=50	2,391 (0,008)	2,020 (0,088)	1,182 (0,097)	0,759 (0,051)
	n=100	2,402 (0,068)	2,001 (0,196)	1,213 (0,204)	0,731 (0,169)
	n=200	2,402 (0,043)	2,004 (0,138)	-	-
dog-log	n=30	2,844 (17,883)	1,372 (11,611)	0,686 (6,810)	0,417 (3,777)
	n=50	2,148 (12,101)	1,233 (7,813)	0,376 (6,391)	0,568 (2,434)
	n=100	2,407 (2,421)	1,470 (1,915)	0,733 (1,348)	0,431 (1,010)
	n=200	2,416 (1,675)	1,389 (1,437)	-	-
log-log	n=30	2,844 (17,888)	1,372 (11,612)	0,686 (6,812)	0,416 (3,779)
	n=50	2,148 (12,112)	1,233 (7,815)	0,376 (6,393)	0,567 (2,431)
	n=100	2,407 (2,420)	1,471 (1,912)	0,732 (1,349)	0,432 (1,011)
	n=200	2,416 (1,673)	1,388 (1,437)	-	-

Parantez içindeki değerler tahmin edicilerin standart hatalarını göstermektedir.

Tablo 3'e göre, SIMEX yönteminin düşük ölçüm hatası için tüm logaritmik ve yarı logaritmik modellerde başarılı sonuç verdiği görülmektedir. Buna karşılık ölçüm hatası arttıkça dog-dog ve log-dog modellerde daha iyi sonuç verdiği de önemli bir noktadır. Dolayısıyla açıklayıcı değişkene logaritmik dönüşüm yapılması SIMEX yönteminin işleyişi ile uyuşmamaktadır.

4. Sonuç

İktisadi değişkenlerin tam olarak ölçülememesi yapılan uygulamalarda modellerin sapmalı tahmin edilmesine neden olmaktadır. Yapılan uygulamalarda genellikle değişkenlere logaritmik dönüşüm yapılması ve bu dönüşüm ile ölçüm hatalarının etkisinin de yok olduğu görüşü yaygındır. Bu çalışma ile açıklayıcı değişkende ölçüm hatası olmasının logaritmik dönüşümle dahi yok olmadığı öncelikli olarak vurgulanmıştır. Yalnızca küçük ölçüm hatasının

parametre tahminine etkisi tüm model kalıplarında tolere edilebilmiştir. Ancak çoğu zaman parasal büyüklüklerle ilgilenen iktisadi değişkenlerde bu kadar küçük bir hata seviyesinin gözlenmeyeceği de dikkate alınmalıdır. Buna karşılık logaritmik ve yarı logaritmik model kalıpları içerisinde ölçüm hatasından en az etkilenen model kalıbının log-log modeller olduğu görülmüş; sonuç olarak, logaritmik dönüşümler ölçüm hatasının etkisini azaltmış olsa da verilerde ölçüm hatası olmasının yine de göz ardı edilemeyecek bir sorun olduğu kanaatine varılmıştır. Bu sonuç, özellikle ekonomik verilerle yapılan analizler bakımından önem taşımaktadır. Sapmalı parametre tahminleriyle politika belirlemek ve kestirim yapmanın önüne geçebilmek bakımından çalışmalarda tahmin yöntemlerinin doğru belirlenmesi, gerek duyulduğunda ölçüm hatalı model tahmin yöntemlerinin kullanılması büyük önem taşımaktadır.

SIMEX yöntemi, ölçüm hatalı modellerin parametre tahminlerini sapmasız verebilen ve oldukça yaygın bir yöntemdir. Buna karşılık literatürde bu yöntemin logaritmik dönüşümler üzerindeki performansının incelendiğine rastlanılmamıştır. Burada yapılan çalışma ile SIMEX yönteminin de düşük ölçüm hatalarında ve tüm model kalıplarında başarılı sonuç verdiği görülmektedir. Ancak, ölçüm hatasının artması durumunda açıklayıcı değişkendeki logaritmik dönüşüm, dönüşümün uygulanmadığı modellere göre daha zayıf sonuçlar vermiştir. Yüksek ölçüm hatası seviyeleri için ise SIMEX yönteminin başarısı her model türünde düşmüş, hatta büyük örnek çapları için SIMEX tahmin edicileri hesaplanamamıştır. SIMEX yönteminin açıklayıcı değişkendeki dönüşümden bu kadar etkilenmesinin diğer bir açıklaması da logaritmik dönüşümün rasyonel ekstrapolant modeli ile iyi açıklanamıyor olmasıdır ve bu, SIMEX yönteminin incelenmesi gereken bir özelliği olarak dikkati çekmektedir. Gelecek çalışmalarda özellikle bu yöntemin, logaritmik kalıplara daha uygun ekstrapolant modellerin geliştirilmesinin, yöntemin yaygın uygulanabilirliği bakımından önemli olacağı düşünülmektedir. Özellikle iktisadi değişkenlerle yapılan uygulamalar bakımından bu yöntemin uyarlanmasının oldukça önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Belsley, D. A., Kuh, E., & Welsch, R. E. (1980). *Regression Diagnostics: Identifying Influential Data and Sources of Collinearity*. New York: John Wiley&Sons.
- Boos, D. D. & Stefanski, L. A. (2013). *Essential Statistical Inference: Theory and Methods*. USA: Springer.
- Bound, J., Brown, C., & Mathiowetz, N. (2000). *Measurement Error in Survey Data*. United States of America: PSC Publications.
- Buonaccorsi, J. P. (2010). *Measurement Error Models, Methods and Applications*. USA: CRC Press.
- Carroll, R. J., Ruppert, D., Stefanski, L. A., & Crainiceanu, C. M. (2006). *Measurement Error in Nonlinear Models: A Modern Perspective*. USA: Chapman&Hall/CRC.
- Cook, J. R., & Stefanski, L. (1992). *Simulation-Extrapolation Estimation in Parametric Measurement Error Models*. MIMEO Series #2224R, North Caroline: North Caroline State University.
- Cook, J. R., & Stefanski, L. A. (1994). Simulation-Extrapolation Estimation in Parametric Measurement Error Models. *Journal of the American Statistical Association*, 89(428), 1314-1328.
- Edwards, L. J., & Hamilton, S. A. (1995). Errors-in-variables and the Box-Cox Transformation. *Computational Statistics&Data Analysis*, 20, 131-140.
- Fuller, W.A. (1980). Properties of Some Estimators of the Errors-in-variables Model. *Annual Statistics*, 8, 407-422.
- Fuller, W. A. (1987). *Measurement Error Models*. New York: Wiley.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics*. America: The McGraw-Hill Companies.
- Kuchenoff, H., Mwalili, S.M. & Lesaffre, E. (2006). A General Method for Dealing with Misclassification in Regression: The Misclassification SIMEX. *Biometrics*, 62, 85-96.
- Richardson, R., Tolley, H. D., Evenson, W. E. & Lunt, B. M. (2018). Accounting for Measurement Error in Log Regression Models with Applications to Accelerated Testing. *PLoS ONE*, 13(5), 1-13.
- Schneeweiss, H. (1976). Consistent Estimation of a Regression with Errors in the Variables. *Metrika*, 23(1), 101-115.
- TÜİK, T. İ. (2012). *Üretim ve Harcama Yöntemi ile Gayri Safı Yurtiçi Hasıla Tahminleri - Kavram, Yöntem ve Kaynaklar*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Esnek Enflasyon Hedeflemesinden Enflasyon Tahmini Hedeflemesi Rejimine Geçiş: Türkiye Deneyimi

Tolga DAĞLAROĞLU*

Geliş Tarihi (Received): 31.12.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 08.01.2020

Öz

Akademik yazında, enflasyon hedeflemesi rejimine ilişkin çok farklı tanımlar yapılsa da enflasyon hedeflemesi stratejisi, merkez bankalarının fiyat istikrarına ulaşabilmek amacıyla uyguladıkları 2007-2009 Global Finansal Krizinden önce altın çağını yaşadığı küresel kriz ile birlikte biraz tartışmalı hale gelen bir para politikası stratejisidir.

2001 krizi sonrasında Türkiye ilk aşamada örtük enflasyon hedeflemesi (2002-2005 arası dönem), ikinci aşamada ise enflasyon hedeflemesi rejiminin ön koşullarının sağlanması ile açık enflasyon hedeflemesi (2006 ve sonrası) rejimi uygulamıştır. Türkiye’de enflasyon hedeflemesi rejiminde üçüncü aşama ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın 2007-2009 Global Finansal Kriz ile birlikte merkez bankacılığında ve para politikasında meydana gelen değişmeye paralel olarak uygulamaya koyduğu esnek enflasyon hedeflemesi stratejisidir.

Çalışmamızda Global Finansal Kriz sonrasında sanayileşmiş ülke merkez bankalarının izlemiş olduğu aşırı gevşek para politikası sonucunda ortaya çıkan global likiditenin gelişmekte olan piyasa ekonomilerine kısa vadeli portföy yatırımları şeklinde girmesi sonucunda neden olduğu makro-finansal istikrarsızlık ve buna karşı izlenen esnek enflasyon hedeflemesi stratejisi incelenecektir. Daha sonra özellikle negatif arz şokları ile mücadele etmede özellikle son dönemde enflasyon hedeflemesi rejimine alternatif olarak üzerinde durulan esnek enflasyon hedeflemesi rejimi ve bu rejimin özellikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Geleneksel olmayan para politikası, esnek enflasyon hedeflemesi, enflasyon Tahmini Hedeflemesi*

---

* Arş.Gör.Dr. Tolga Dağlaroğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, tolga.daglaroglu@hbv.edu.tr

Transition to Flexible Inflation Targeting Regime of Inflation Forecast Targeting: Turkey's Experience

Abstract

Although there are very different definitions of the inflation targeting regime in the academic literature, the inflation targeting strategy is a monetary policy strategy that has become somewhat controversial with the global crisis in which the golden banks experienced their golden age before the 2007-2009 Global Financial Crisis implemented by central banks in order to achieve price stability.

After the 2001 crisis, Turkey implicit inflation targeting in the first phase (2002-2005 period), the second stage, with the provision of explicit inflation targeting prerequisites for inflation targeting regime (2006 and later) has implemented regime. The third stage of the inflation targeting regime in Turkey is the central banking in conjunction with the Global Financial Crisis 2007-2009 Central Bank of Turkey and flexible inflation targeting strategy that was implemented in parallel with the changes occurring in monetary policy.

In this study, macro-financial instability and flexible inflation targeting strategy caused by the introduction of global liquidity in emerging market economies as short-term portfolio investments as a result of the extremely loose monetary policy followed by the industrialized country central banks after the Global Financial Crisis will be examined. Then, especially in the fight against negative supply shocks, the flexible inflation targeting regime and the characteristics of this regime will be emphasized.

Keywords: *Unconventional monetary policy, Explicit inflation targeting, inflation forecast targeting*

Giriş

Global Finansal Kriz (GFK) ile birlikte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve diğer gelişmekte olan ülke merkez bankaları yeni bir para politikası stratejine ihtiyaç duymuşlardır. Bunun nedeni GFK ile birlikte merkez bankacılığında ortaya çıkan değişimdir.

GFK ile birlikte özellikle gelişmiş ülkelerin izlemiş olduğu aşırı gevşek para politikası sonucunda gelişmekte olan ülkelere kısa vadeli sermaye akımlarının hızlandığı görülmüştür. Özellikle 2010-2014 dönemde sermaye akımlarında büyük çaplı oynaklığın görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde merkez bankaları enflasyonla mücadelede kazanmış oldukları kredibiliteleri zarar vermeden para politikasının yürütülmesinde ve uygulamasında finansal sistemdeki olası risklere ve gelişmelere yer vermesinin gerekliliği olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın ilk bölümünde özellikle 2010 yılının sonundan itibaren Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından izlenen fiyat istikrarı yanında finansal istikrarı da gözetilen esnek enflasyon hedeflemesi stratejisi üzerinde durulacaktır. Takip eden bölümde 2019 yılının Nisan ayında Enflasyon Raporunda altı çizilen enflasyon tahminlerinin ara hedef olarak kullanıldığı enflasyon tahmin hedeflemesi stratejisi incelenecektir.

1. Türkiye’de Küresel Kriz Sonrası Para Politikasının Görünümü: Esnek Enflasyon Hedeflemesi Rejimi Dönemi

GFK, merkez bankalarına finansal istikrarı sağlama konusunda iki açıdan yol gösterici olmuştur. Literatürde büyük resesyondan sonra para politikasının çerçevesinde meydana gelen değişimleri bu çalışma kapsamında şu başlıklar altında özetleyebiliriz (Blanchard, Dell’Ariccia ve Mauro, 2010; Blanchard, Dell’Ariccia ve Mauro, 2013; BIS, 2019):

1. Tek hedef istikrarlı ve düşük enflasyon
2. Tek araç olarak politika faizi
3. Finansal düzenlemelerin makroekonomi politikasının bir aracı olarak görülmemesinin neden olduğu sorunlar

Küresel krizden önce makroekonomi politikaların yürütülmesinde hâkim bakış açısı tek araç tek amaç vurgusudur. Bir başka ifade ile merkez bankalarının nihai amacı fiyat istikrarı ve bunu sağlayacak tek aracın kısa vadeli politika faiz oranları olduğudur. Zira politika yapıcılarında fiyat istikrarının sağlanması çıktı açığında çok büyük sapma olmayacağı ve böylece finansal

istikrarın kendiliğinden sağlanacağı düşüncesi hakimdi. Çünkü Yeni Keynesyen Modellerde optimal para politikası altında merkez bankası politika faiz oranını arttırması durumunda pozitif talep şokunun üstesinden gelebilecekleri savunuluyordu. Bu tip şoklar çıktı ve merkez bankasının enflasyon hedefi arasında herhangi bir uyumsuzluğa neden olmayacaktır (Benes et al., 2017).

Bu modellerde ilahi bir tesadüf (divine coincidence) söz konusudur. Klasik para politikası aracı olan kısa vadeli politika faiz oranı fiyat istikrarını ve çıktı açığını sıfır olacak şekilde sağladığı gibi aynı zamanda ekonomiyi de istikrara kavuşturmaktadır (Blanchard, Dell'Aricecia ve Mauro, 2010; Blanchard, Dell'Aricecia ve Mauro, 2013; Zineddine, Espinoza ve Ghosh, 2016; BIS, 2019).

Fakat yaşanan kriz merkez bankacılığı açısından şunu göstermiştir. Yalnızca fiyat istikrarı hedefine odaklanılması durumunda milli gelirin potansiyel düzeyine yakınsayacağı bu dengenin kendiliğinden finansal istikrarı sağlayacağı düşüncesinin artık geçerli olmadığına anlaşılmasıdır (Blanchard, Dell'Aricecia ve Mauro, 2010; Blanchard, Dell'Aricecia ve Mauro, 2013).

GFK, ile beraber uygulanan para politikalarının çerçevesinde, yürütülmesinde ve merkez bankacılığında meydana gelen değişimlerden bir diğeri ise, kısa vadeli nominal faiz oranlarının ve mikro ihtiyati düzenlemelerin finansal istikrarı tek başına sağlamada yetersiz olduğunun görülmesidir. Bir başka ifade ile; finansal sisteme yönelik düzenlemelerin ekonomi politikasının bir aracı olarak görülmemesinin yarattığı sorundur. Krizden önce literatürde ana görüş; merkez bankasının sadece para politikasının yürütülmesinden sorumlu olması ve finansal sisteme yönelik politikalar ve politika araçlarının artık tüm finansal sistemi kapsayacak biçimde yürütülmesidir. Finansal sistemin bütününe kapsayan basiretli politikaların finansal kurumların aşırı risk almasının önüne geçerek finansal istikrara önemli katkıda bulunacağıdır. Kısacası merkez bankaları tarafından savunulan hakim görüş para politikası ve finansal istikrara yönelik politikalar arasındaki dikotomidir (Eichengreen et al., 2011; Hahm et al., 2012; Jiménez et al., 2014; Dell'Aricecia, Laeven ve Suarez, 2017).

Bu noktada iktisat yazınında ortaya çıkan temel tartışma konusu hem gelişmiş ülke merkez bankalarının hem de gelişmekte olan ülke merkez bankalarının finansal istikrarı sağlamak amacıyla varlık piyasalarda oluşan balonlara nasıl tepki vermesi gerektiğidir. (IMF, 2010).

Çünkü, varlık fiyatları para politikasının aktarım mekanizması kanalı içerisinde çok önemli bir role sahiptir. Optimal bir para politikası uygulaması çerçevesinde merkez bankasının varlık

balonlarının oluşmasına tepki vermesi çıktı, enflasyon ve finansal istikrarın sağlanması açısından önemlidir (IMF, 2010).

İktisat yazınında, merkez bankalarının varlık balonlarının oluşmasına nasıl tepki vermesi gerektiği ile ilgili görüşler iki grupta toplanmaktadır. Bir başka ifade ile para politikasının yürütülmesinde varlık balonları ile ilgili temel tartışma, merkez bankası para politikası ile varlık fiyatlarında meydana gelen balonun patlaması halinde ekonomiye olan etkilerini sınırlayabilmek için balonu oluşmadan ortadan kaldırmalı mı (patlatmalı mı) yoksa balon patladıktan sonra merkez bankaları “ortalığı” temizlemeli mi?

Aslında yaşanan bu kriz “ilahi ilişkinin” aslında olmadığı görülmesi açısından son derece güzel bir örnek olmuştur. Ağustos 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerindeki konut kredileri piyasalarında ortaya çıkan kriz, ABD ekonomisinin finansal piyasalarının oldukça küçük bir kısmını oluşturmasına rağmen yaşanan kriz çıktının % 7 azalmasına ve her bir Amerikan vatandaşının yaşam boyu gelirinde meydana getirdiği kaybın bugüne indirgenmiş değerinin 70,000 ABD doları olduğu tahmin edilen ir hasara yol açmıştır. (Barnichon, Matthes, ve Ziegenbein, 2018:4). Sonuç olarak yaşanan kriz politikalar arasındaki eş güdümün anlaşılması açısından yol gösterici olmuştur. Çünkü finansal sistemde yaşanan şokların reel ekonomiye etkisi düşünülenenden daha fazla olduğu görüldüğü gibi finansal krizler sonrasında ortaya çıkan maliyetin de düşünülenenden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Yaşanan bu krizden merkez bankaları, sistemik olarak finansal piyasalarda istikrarı sağlama konusunda iki önemli ders çıkarttıkları görülmektedir (IMF, 2010). İlki, fiyat istikrarının ve milli gelirin istikrarlı olmasının ekonomiler açısından önemli olduğu, fakat bunun tek başına makro- finansal istikrarı sağlama konusunda başarısız olduğudur. Bu nedenle merkez bankalarının para politikası uygularken makro basiretli politikalar ile finansal istikrarı da gözetmek durumunda olduklarıdır. (Unsal, 2011).

GFK sonrasında gelişmiş ülke merkez bankalarının izlediği geleneksel olmayan para politikaları sonucunda özellikle 2010-2014 arası dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sermaye akımlarının oynaklığının önemli ölçüde arttığı ve bunun sonucunda politika yapıcıların işini zorlaştıran ekonomik bir yapı oluşmuştur. Söz konusu bu döneme baktığımızda net sermaye akımlarda meydana gelen oynaklığın gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. 2007-09 Global Finansal Krizi sürecinde

gelişmekte olan piyasa ekonomilerine yönelik kısa vadeli net sermaye akımlarının önemli ölçüde düştüğü buna karşılık Fed tarafından uygulanan niceliksel gevşeme daha sonra keskin bir biçimde arttığı görülmüştür. 2010 yılının ilk üç çeyreğinde gelişen piyasa ekonomilerine yönelik portföy akımlarının 2004-07 ortalamasının çok üzerinde gerçekleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (IMF, 2011: 138).

Bu dönemde TCMB aşağıda değineceğimiz makro-finansal risklerin oluşmasına engel olacak şekilde finansal istikrarı gözettiği esnek enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiştir.

Gelişmiş ülke merkez bankalarının uygulamış oldukları geleneksel olmayan para politikası sonucunda portföy yatırımı şeklinde artan sermaye akımlarının Türkiye ekonomisine yansımaları esas olarak yurtiçi kredi genişlemesi ve döviz kurunda dalgalanma şeklinde kendini göstermiştir. Türkiye gibi gelişen piyasa ekonomileri ve gelişmiş ülke ekonomileri arasında oluşan kısa vadeli faiz farklılıkları ülkeye yönelik carry-trade türünden kısa vadeli portföy yatırımları şeklindeki sermaye akımlarını hızlanmasına neden olmuştur. Bu türden sermaye akımlarını belirleyen en önemli faktör döviz cinsinden ve yerel para birimi cinsinden borçlanmanın maliyeti arasındaki farktır (Frank ve Shen, 2016; Acharya ve Vij, 2017; Huang, Panizza ve Portes, 2018).

Faiz farklılıkları gelişmekte olan ülkelerde finansal döngünün şiddetini büyüten ve ani duruş olasılığını arttıran bir faktör olmaktadır. Şöyle ki, finansal olmayan şirketler kesimi yerel paraya kıyasla faizi daha düşük olan döviz ile borçlanmakta ve sahip olduğu yerel para birimi cinsinden varlıklarını bu yolla finanse etmektedir. Yerli para birimi ile yabancı para birimi arasındaki borçlanma maliyetleri arasındaki fark arttıkça firmalar ABD doları cinsinden tahvil - bono ihraçlarını arttırmakta ve böylece nakit pozisyonlarını kuvvetlendirmektedirler fakat özellikle yerli paranın değer kaybettiği dönemlerde bu durum firmaların kısa vadeli döviz açık pozisyonların arttırmaktadır (Bruno ve Shin, 2018).

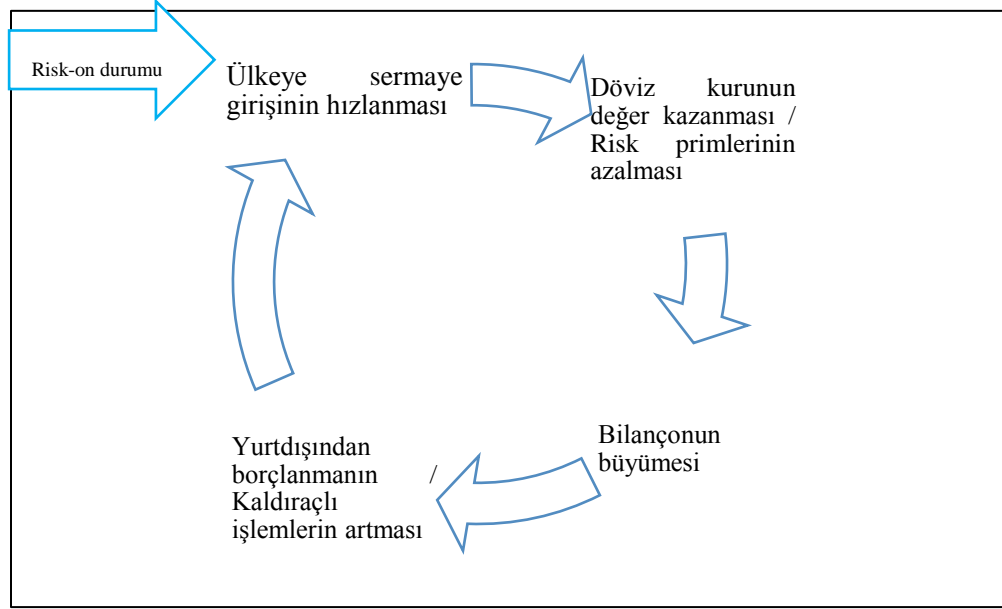
Özellikle reel döviz kurunun değer kaybettiği durumda dış borcu çevirmenin maliyetinin yükselmesi ülkenin borçluluk seviyesini arttırmaktadır. Bu durum da merkez bankası dış borç servisinin maliyetini azaltabilmek için reel döviz kurundaki hareketlere daha fazla önem vermesine neden olmakta böylece merkez bankası ekonomik durgunluğu ve düzeltme sürecini geciktirmek için politika faiz oranını arttırma konusunda merkez bankasını sınırlamaktadır. İktisat yazımında bu soruna 1990'larda başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yüksek borç stokunun

para politikasının etkinliğini azaltan mali baskınlık sorunun dışı açık versiyonu olan finansal baskınlık problemi denilmektedir (Aizenman, 2019).

Açık ekonomide diğer bir sorunda getiri arayan kısa vadeli portföy akımlarının (sıcak para) finansal sektöre kullandığı kredilerde neden olduğu artışa sonucunda bankaların bu kaynakları reel sektöre plase etmeleri sonucunda reel sektörde finansal kaldıraç oranlarının artması sonucunda ortaya çıkan finansal istikrarsızlık durumudur. Ülkeler arasındaki faiz farklılıkları ülkeye yönelik kısa vadeli portföy şeklinde akımlarının hızlanmasına ve bunun sonucunda yerli paranın değer kazanmasına büyümenin ise potansiyel düzeyinin üzerine çıkmasına neden olmaktadır. Bu duruma gelişmekte olan ülkelerde merkez bankaları politika faiz oranlarını arttırarak tepki vermiştir. Fakat bu tepki tam tersin ülkeler arasında faiz farklılıklarının artmasına neden olarak tekrar kısa vadeli sermaye girişlerinin hızlanmasına neden olmuştur (IMF, 2013: 25-26).

Şekil 1 görüldüğü gibi finansal piyasalarda oynaklığın az olduğu bir başka ifade ile yatırımcıların riske açık (risk-on) olduğu dönemlerde (bu dönemler S&P 500 oynaklığını gösteren VIX endeksinin 20'nin altında olduğu ve DXY olarak adlandırılan ABD Dolar endeksinin düştüğü dönemler) gelişmekte olan piyasa ekonomilerine yönelik portföy girişleri şeklinde yatırımlar hızlanmaktadır. Bu durum gelişen piyasa ekonomilerinde sistemik riski büyütecek döngüsel hareketlerin (pro-cyclicality) oluşmasına yol açarak yapısal makro- finansal kırılganlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (IMF, 2013: 25-26 ve Bruno ve Shin, 2018).

Şekil 1. Global Piyasalarda Risk Alma İştihanın Artması ve Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerinde Makro-Finansal Risklerin Ortaya Çıkması

Kaynak: Kara (2016:14)

Yukarıda da değinmeye çalıştığımız üzere 2010 yılının sonlarında özellikle sanayileşmiş ekonomilerde izlenen ultra gevşek para politikası sonucunda gelişen piyasa ekonomilerine yönelik sermaye akımlarının hızlanması sonucunda yerel para değer kazanmış, hızlı bir kredi genişlemesi görülmüş ve artan cari işlemler açığının kısa vadeli sermaye akımlarıyla finanse edilmesi merkez bankasının acil bir politika uygulamasını gerekli kılmıştır. Tablo.1’de de görüleceği üzere tarihsel olarak ani duruş problemi (sudden stop) çıktıda önemli kayıplara neden olmaktadır. Bu nedenle TCMB para politikasında açık bir biçimde finansal istikrarı gözeten makro bir yaklaşım benimsemiş ve enflasyon hedeflemesi rejiminin fiyat istikrarı temel hedefine finansal istikrarı dahil eden bir politika izlemiş ve bu yaklaşımı da esnek enflasyon hedeflemesi stratejisi olarak değerlendirmiştir.

Tablo 1

Türkiye Ekonomisinde Ani Duruş Problemi

Kriz Yılı	Çıktıda Yaşanan Birikimli Kayıp
1994	% 14.3
2001	% 12.3
2008-09	% 15.1

Kaynak: Kara (2016: 22)

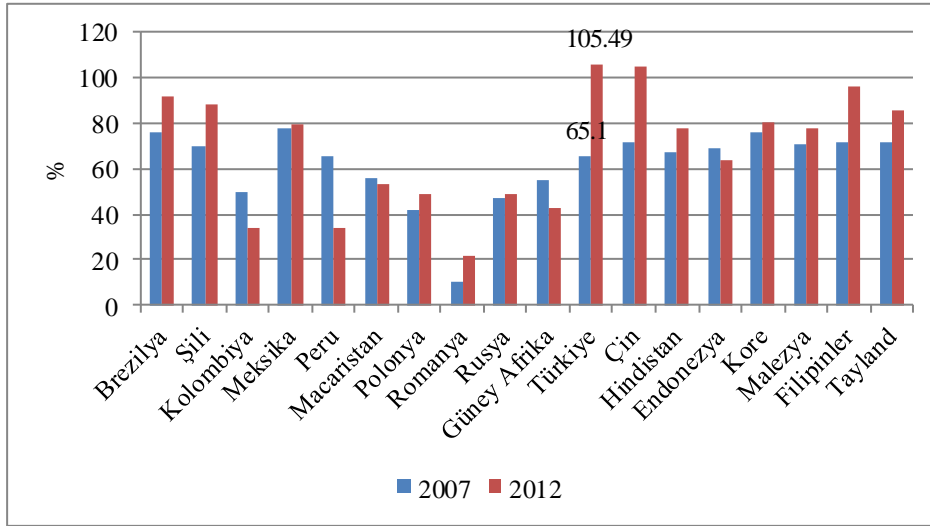
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na göre fiyat istikrarı hedefine ek olarak finansal istikrarı da gözetilecek yeni bir para politikası stratejisine ihtiyaç duymasının üç nedeni bulunmaktadır. İlki yukarıda değindiğimiz gibi GFK sonrasında Dünya'da merkez bankacılığında ve para politikasında değişen anlayıştır. İkinci neden ise konjonktürel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Konjonktürel etkilerden kastedilen, özellikle başta ABD merkez bankası olmak üzere sanayileşmiş ülke merkez bankalarının uyguladığı aşırı gevşek para politikası sonucunda getiri arayan sermaye akımlarının finansal piyasalarda yaratmış olduğu oynaklıktır (Kara, 2012a; Kara, 2012b).

Gelişen piyasa ekonomilerine yönelik sermaye akımlarında görülen bu artış bu ekonomilerde çıktı açığının azaldığı, cari işlemler açığının arttığı ve sonucunda hem fiyat istikrarının hem de finansal istikrarın sağlanamadığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Getiri arayan kısa vadeli sermaye akımlarında bu dönemde görülen artış artık merkez bankalarının sıkı para politikası yoluyla yurtiçi talebin kontrol etme kabiliyetini oldukça azaltmıştır. Tam tersine sıkı para politikası sonucunda artan yurtiçi faizler ülkeye yönelik sermaye akımlarını artırıcı bir unsur olmaktadır. Yurtiçi makro ekonomik dengelerde ortaya çıkan bozulma ise finansal istikrarsızlığa neden olmaktadır. Büyük çaplı sermaye akımlarını absorbe etmeye yönelik yurtiçi tahvil – bono ihraçları ve halka arzlar varlık fiyatlarında balon oluşma riskini azaltsa da ekonomide

özellikle de finansal olmayana reel sektörde borç /özkaynak yapısını bozarak ülkenin net dış yükümlülüklerinin artmasına neden olmaktadır. (Şekil 4 ve 5).

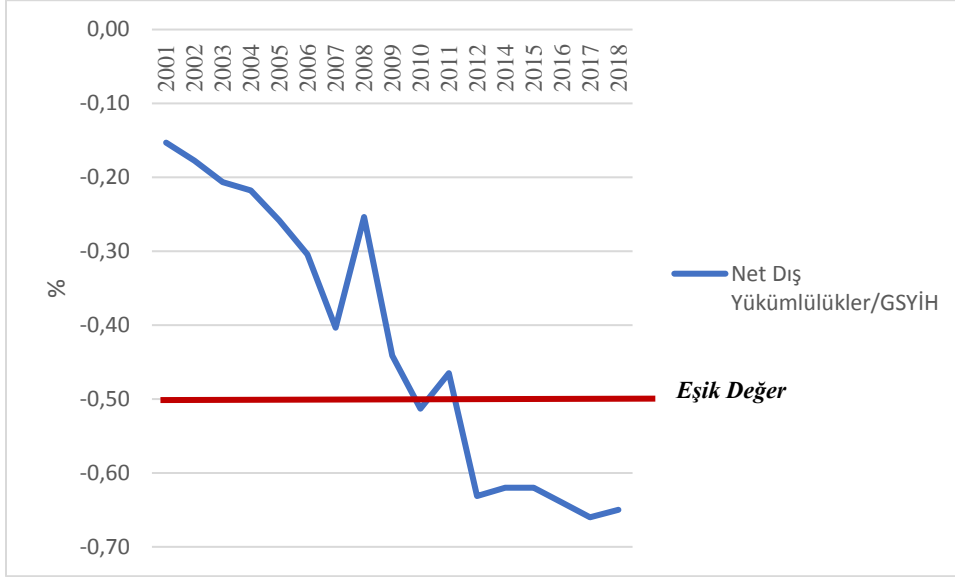
Catão ve Milesi-Ferretti (2013), 1970-2011 arası dönemde gelişen piyasa ekonomilerinde yaşanan krizleri incelemişlerdir. Yazarlara göre bu dönemde yaşanan 61 krizi tahmin etmede en yüksek temsil gücü olan değişken olarak net dış yükümlülüklerin / GSYİH'ya oranının bulmuşlardır. Bu büyüklük eşik değeri olan %50 sınırını aştığında ülkenin finansal kriz yaşama olasılığının arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Şekil 2. Gelişen Piyasa Ekonomilerinde Finansal Olmayan Şirketler Kesiminin Borç / Öz kaynak (yüzde)

Kaynak: IMF

Şekil 3. Türkiye'nin Net Dış Yükümlülüklerinin Gelişimi (2001-2018)

Kaynak: TCMB'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerinden hareketle elde edilmiştir.

Not: Net dış yükümlülükler TCMB'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerinden hareketle Lane ve Milesi-Ferreti (2006: 5-12)'nin çalışmasındaki yöntem kullanılarak hesaplanmıştır.

GFK ile birlikte yeni bir politika çerçevesine ihtiyaç duyulmasının son nedeni ülkeye özgü yapısal sorunlardır. Bu problemler, rekabetçiliği ve verimliliğin düşük olması, yurtiçi tasarrufların yetersiz olması, demografik unsurlar, enerji açığı ve yurtiçi girdi tedarikinde yaşanan sorunlardan dolayı cari işlemler açığının yüksek seviyelerde seyretmesi olarak sıralanabilir (Kara, 2012a; 2012b).

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı merkez bankasının 2010 yılının Eylül ayından itibaren fiyat istikrarı yanında finansal istikrarı gözeterek yeni bir para politikası stratejisini hayata geçirmesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası enflasyon hedeflemesi stratejisini yeniden oluşturarak finansal istikrarı da gözeterek ek politika setini hayata geçirmiştir. (TCMB, 2009; Kara, 2012a; Kara, 2012b).

Bu kapsamda politika faizine ek olarak özellikle artan cari işlemler açığını, yurtiçi kredi artışını ve ani duruş probleminde kaynaklanabilecek kırılmalıklara karşı ekonominin dayanıklılığını artıracak çok amaçlı, çok araçlı ve esnek bir para politikası stratejisini hayata geçirmiştir (Kara, 2012a; Kara, 2012b).

Bu amaç doğrultusunda merkez bankası, politika faizine ek para politikasının etkinliğini artırmak ve dengesizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla, zorunlu karşılıklar ve likidite yönetimi gibi ek politika araçları da aktif olarak kullanmaya başlamıştır (Kara 2012a; Kara, 2012b).

Özetle TCMB tarafından izlenen bu yeni politikada reel efektif döviz kuru ve yurtiçi kredi artış hızı merkez bankasının nihai amaçları ile para politikası araçları arasında köprü görevi gören önemli değişkenler olmuştur. Takip eden bölümde özellikle fiyat istikrarının bir türlü sağlayamayan ülkelerin ve arz şoklarının enflasyonun temel belirleyicisi olduğu ekonomiler için öne sürülen para politikası stratejisi olan enflasyon tahmini hedeflemesi stratejisi üzerinde durulacaktır. †

Türkiye’de son yıllarda yaşanan enflasyonun en önemli nedeni yerli paranın değer kaybetmesi sonucunda enflasyonist beklentilerin hızlı bir biçimde bozulması hem beklentiler yoluyla fiyatlandırma davranışlarının olumsuz etkilemesi hem de ithal girdi kullanımının yüksek olması sonucu girdi fiyatlarının artması sonucu yaşanan şoklardır. Ülke örneklerinden hareketle bu tip şoklara tepki vermede enflasyon tahmini hedeflemesinin daha etkili bir strateji olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Enflasyon Tahminlerinin Ara Hedef Olarak Kullanılması: Enflasyon Tahmini Hedeflemesi

TCMB 25 Nisan yapılan Para Politikası Kurulu (PPK) açıklamasında “parasal duruşun, enflasyonun hedeflenen patika seyrine bakılarak güncelleneceği” vurgusunun, yapısal bir değişimi işaret ettiğinin vurgulamış ve bu ifade değişikliğinin “kısa vadeli bir yön sinyalinin ziyade, yapısal bir yaklaşımı yansıttığı” altını çizmiş ve enflasyon projeksiyonlarının, merkez bankasının nihai hedefi olan fiyat istikrarı hedefine ulaşmada hem ara hedef, hem de para politikası duruşunun anlaşılması açısından, iletişim aracı olarak kullanılacağını vurgulamıştır.

---

† Bu makalede enflasyon hedeflemesi ve enflasyon tahmini hedeflemesi arasındaki ayırım Clinton et al (2015:4), çalışmasında da belirtildiği gibi ele alınmaktadır. Enflasyon Hedeflemesi rejimi 990'ların başında ortaya çıkan ve çok sayıda merkez bankası tarafından kullanılan para politikası stratejisidir. Enflasyon tahmini hedeflemesi esnek enflasyon hedeflemesini benimseyen birden fazla nihai amacı olan (çıktı ve enflasyon arasında değiş tokuşun bulunması) merkez bankaları tarafından izlenen bir stratejidir. Bu rejimde merkez bankalarının odaklandığı nokta gelecek enflasyonun tahmin edilmesi negatif bir şok durumunda eğer enflasyon hedeften saparsa tekrar gelecek enflasyonu hedefe getirmeye yönelik politika izlemesidir.

İktisat yazınında enflasyon tahminlerinin merkez bankasının nihai amacı olan fiyat istikrarı hedefine ulaşmada ara hedef olarak kullanılmasına enflasyon tahmini hedeflemesi (Inflation-Forecast Targeting) denilmektedir.

Svensson (1997b) merkez bankalarının fiyat istikrarı hedefine ulaşabilmek için enflasyon tahminlerini ara hedef olarak kullanması i gerektiğinin altını çizmiştir. Çünkü enflasyon tam olarak merkez bankalarının kontrol edebildiği bir büyüklük değildir. Bu problemin üstesinden ise merkez bankaları enflasyona ilişkin tahminleri ara hedef olarak kullanması ve bu tahminlere dayalı bir para politikası izlenmesi durumunda gelebilmektedir (Svensson, 1997a; 1997b: 4 ve 2010).

Enflasyon tahmininin optimal bir ara hedef olmasının nedeni, politika yapıcıların enflasyonun hedeften sapma ile potansiyel çıktı arasındaki değış-tokuşa ilişkin tercihleri hakkında tercihte bulunabilmeleri sağlayacak mevcut tüm bilgileri içermesidir (Clinton et al.,2015).

Bu stratejinin en önemli özelliğı politika faizin merkez bankası açısından içsel bir değışken olmasıdır. Böylece faiz oranları gerçekleşen enflasyonun merkez bankasının hedefinden sapması durumuna tepki vererek sapmanın oluşmasını engeller. Parasal modelde merkez bankasının politika reaksiyon fonksiyonundan veya kayıp fonksiyonunu minimize eden süreçten hareketle faiz tepkisi elde edilmektedir. Merkez bankası açısından bu süreç kısa dönemde çıktı ve enflasyon arasındaki değış tokuşun yönetilmesi açısından önemlidir (Clinton et al.,2017).

Merkez bankalarının enflasyon hedeflerini ara hedef olarak kullanması, para politikasını herkes tarafından kolayca izlenebilmesine ve para politikasını anlaşılabilir olmasına neden olmaktadır. Bir diğ er avantajı ise merkez bankasının enflasyona ilişkin tahminleri ile enflasyon arasındaki güçlü ilişkinin varlığıdır. Buna avantaja ek olarak enflasyon tahminlerinin merkez bankaları tarafından kolayca gözlenmesi ve kontrol edilmesi oldukça önemlidir. Bu durum ara hedefi oldukça şeffaf hale getirmekte kamu oyu ile iletişimin daha sağlıklı olmasına neden olarak uygulanan para politikasına güveni arttırmaktadır (Svensson, 1997a : 1113-1114). Dinçer ve Eichengreen (2014), 120 ülkeyi kapsayan çalışmalarında enflasyon tahmininin hedefleyen merkez bankalarının dünyada en şeffaf merkez bankaları statüsünde yer aldığını göstermesi açısından önemlidir.

GFK ve sonrasında global finansal sistemde yaşanan gelişmeler özellikle gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde döviz kurlarında oynaklığa neden olmuştur. Bu dönemde başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülke merkez bankaları enflasyon korkusu olarak adlandırılan sorun

ile karşıya kalmışlardır. Özellikle bu sorun ara malı ithalatının sanayi üretimine olan payının yüksek olduğu ekonomilerde döviz kurundan enflasyona geçişkenlik arttırarak arz şoku kaynaklı enflasyona dönüşmesi riskidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerli parada %10 ve %20'nin üzerinde gerçekleşen değer kayıpları değer yitiminden yaklaşık bir ay sonra enflasyona geçişkenliği %40 kadar çıkabilmektedir (Caselli ve Roitman, 2016: 19)

Enflasyon tahmini hedeflemesi stratejisini, enflasyon hedeflemesi rejiminden temel olarak ayıran noktalar aşağıdaki gibidir (Clinton et al.,2017: 7)

[1] Para politikasının; uzun dönemde fiyat istikrarını esas alan, düşük enflasyon hedefine yönelik olarak, orta vadeli tahmin patikasını temel almasıdır. Kısaca; iyi tanımlanmış, orta vadeli enflasyon tahminleri önemli olmaktadır.

[2] Kısa vadeli politika faizinin ve döviz kurunun izleyeceği seyir; para politikasının tepki fonksiyonunda, uzun dönemde fiyat istikrarı hedefine ulaşmak ve çıktı açığını azaltmak için içsel değişkeni olmaktadır.

[3] Oluşturulan tahminler; PPK kararlarında anahtar bir öneme sahiptir fakat PPK üyelerinin bu tahminler üzerinde ortak bir uzlaşıda bulunmalarına gerek yoktur. Ancak, kurul üyeleri kendi görüşlerini açıklarken bu tahminleri temel alırlar. Kurul kararı sonrasında, başta enflasyon olmak üzere; temel makro ekonomik değişkenlerin izleyeceği seyir açıklanmaktadır.

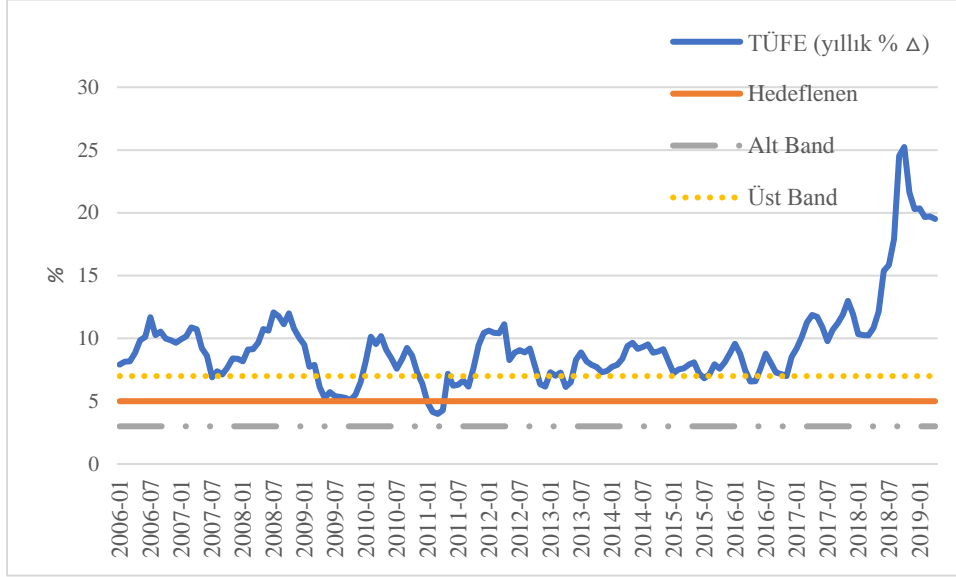
[4] Alınan politika kararlarının gerekçeleri; belirli aralıklarla, örneğin üç ayda bir yayımlanan enflasyon raporun gibi, TCMB'nin temel iletişim aracı olarak kullandığı raporlar aracılığı açıklanır. Kurul, belirli ekonomik varsayımlara dayalı olarak kısa vadeli politika faizinin izleyeceği seyri veya oluşacağı değeri açık bir biçimde kamuoyuna açıklar.

[5] Merkez bankası; değerlendirmelerine ilişkin riskleri sözlü ya da güven aralığı vererek açıklar.

Türkiye açısından değerlendirdiğimizde şekil 4'de görüldüğü gibi manşet enflasyonun çoğu zaman, merkez bankasının %5'lik hedefinin +/- %2'lik alt ve üst bantlar arasında kalan belirsizlik aralığının üzerinde seyrettiği ve merkez bankasının enflasyon beklentileri çapalayamadığı görülmektedir. Çünkü merkez bankasının yıl sonu enflasyon hedefinden daha yüksek bir enflasyona ile karşılaşması iktisadi birimlerin enflasyon beklentilerinde de bozulmaya

neden olmakta bu enflasyonun artması sonucunda izlenen para politikasında kredibilite kaybına neden olmaktadır (Mishkin, 2007a: 5-6).

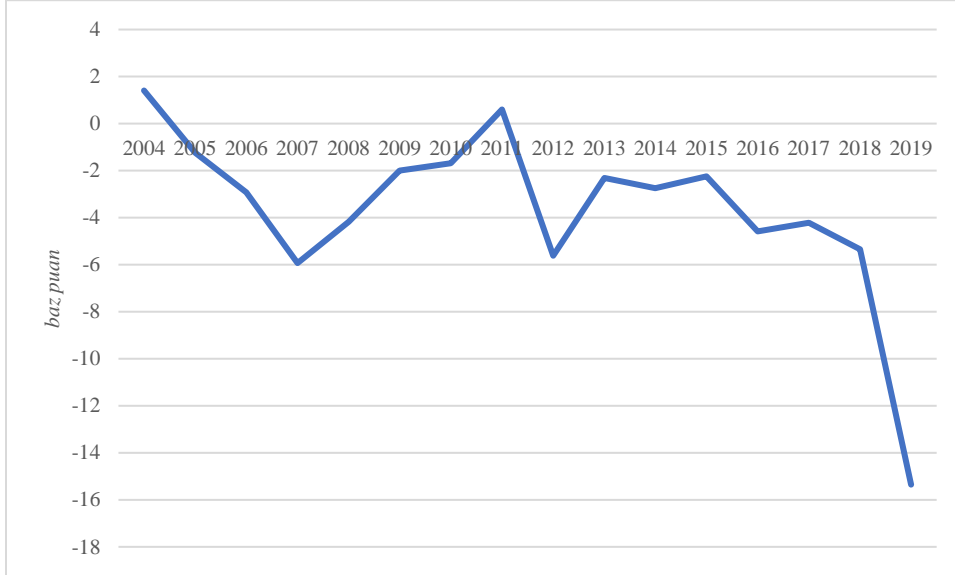
Şekil 4. Manşet Enflasyon Gelişmeleri

Kaynak: EVDS

Şekil 5, bu bağlamda TCMB'nin enflasyon beklentileri çapalama konusunda kredibilitesinin düşük olduğu görülmektedir. Ülke örneklerinden hareketle; kredibilitesi yüksek olan bir merkez bankasının, kısa vadede hem enflasyonda hem de çıktıda görülen oynaklığı azaltmada oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Merkez bankalarının kredibilitesi; kredibilite açığı adını verdiğimiz kavram ile ölçülmektedir. Şekil 5'de; merkez bankası tarafından kamuoyuna açıklan yıl sonu enflasyon hedefi ile yılın ilk beklenti anketinde oluşan, yıl sonu yıllık TÜFE beklentisinin medyan değeri arasındaki fark olarak para politikasına olan güven yani kredibilite açığı gösterilmektedir.

Şekil 5. Kredibilite Açığı

Kaynak: TCMB ve kendi hesaplamalarımız.

Sonuç olarak, değinmeye çalıştığımız gibi; enflasyonist beklentilerin çapalanmasında, merkez bankasının kredibilitesi önemli olmaktadır. Bir başka ifade ile kısa - uzun vadeli enflasyon ve faiz oranlarının gelecekteki seyrine ilişkin beklentilerin çapalanmasında, merkez bankasının iletişim stratejileri ve şeffaflık, enflasyon tahmini stratejisinin iki temel prensibi olmaktadır (Benes, 2017:17-19).

Enflasyon beklentilerinin iyi çapalanmadığı bir ekonomide yaşanan şoklar, enflasyonun iki kanal aracılığı ile hedeften sapmasına neden olacaktır. Bu kanallardan ilki; fiyatlama ve ücret belirleme davranışlarıdır. Ücret ve fiyatlama davranışlarında ortaya çıkan bozulma, enflasyon beklentilerinin artmasına yol açarak daha yüksek bir enflasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut enflasyonun gelecekteki fiyatlar ve ücretler üzerindeki etkisi; fiyat ve ücret endekslemesinin bulunduğu Türkiye gibi ekonomilerde büyük olur. Endeksleme sorunu, otomatik olarak enflasyonist ataletin artmasına yol açarak, bizzat kendisi kredibilite sorununun kaynağı olmaktadır (Benes, 2017:17-19). IMF'nin Türkiye raporuna göre enflasyonun 0.3'lük kısmı enflasyonist ataletten etkilenirken 0.10'lük kısmı enflasyonist bekleyişlerden etkilenmektedir. Benzer şekilde enflasyonist beklentilerin şekillenmesinde döviz kurunun enflasyona geçişkenliği 0.9 gibi yüksek bir düzeyde olmaktadır (IMF, 2019:27-28).

İkinci kanal ise; beklenen reel faiz, döviz kurları ve varlık fiyatlarıdır. Enflasyon beklentileri, şokların dalga boyutunu arttıran ya da emen bir değişken görevi görmektedir. Bu durum, özellikle merkez bankasının kredibilitesine bağlı olarak değişebilmektedir. Para politikasının yürütülmesinde kredibilitesi olan bir merkez bankası; negatif arz şoku nedeniyle enflasyonun hedeflenen düzeyden sapması durumunda, enflasyonu geri hedeflenen seviyeye döndürmek için politika faiz oranlarının yükseltmek durumundadır. Bu durum ülke para biriminin değerlenmesine neden olmaktadır. Bu da ihracatı azaltarak negatif arz şokunun talep üzerindeki etkisinin ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Tam tersine, eğer merkez bankası politikalarının ve merkez bankasının kredibilitesi düşük ise; negatif enflasyon şoku durumunda, merkez bankasının para politikası ile merkez bankasının pasif ve etkisiz olduğu yönünde bir algı var olduğundan, politika faizindeki artışa rağmen enflasyonist beklentilerin artması, şokun etkisini arttıracaktır (Benes, 2017:17-19)

Sonuç

Özellikle gelişmiş ülkelerde Global Finansal Krizden sonra özellikle global anlamda enflasyonun ve enflasyonist beklentilerinin uzunca süre düşük tutulan politika faizden olumsuz etkilendiği bu durumun ekonomilerde deflasyon riskini arttırdığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalarda oynaklığın arttığı dönemlerde özellikle geçişkenlik katsayısının yerli paradaki değer kaybına bağlı olarak arttığı dönemlerde enflasyona geçişkenlik ve oradan ikinci tur etki olarak adlandırabileceğimiz enflasyon beklentilerin kontrol edilmesi açısından oldukça önemlidir. Enflasyon tahmini hedeflemesi bu anlamda etkili bir strateji sunmaktadır. Birincisi, güvenilir uzun vadeli enflasyon hedefi beklentisi bir çapa görevi görmektedir. İkincisi, merkez bankası, bu süreçte tüm içsel gecikmeleri dikkate alarak enflasyonun hedefe geri dönmesini sağlayacak orta vadeli tahminleri yayınlayarak para politikasının çapa görevi görme fonksiyonu güçlendirir.

Kaynakça

Acharya, Viral V. ve Vij, Siddharth. (2017). Foreign Currency Borrowing of Corporations As Carry Trades: Evidence From India. in Moody's/NYU Stern Salomon Center/ICRA Conference

Aizenman, Joshua. (2019). Macroeconomics Challenges and Resilience of Emerging Market Economies. NBER Working Paper No. 26361, October 2019 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research)

Avdjiev, Stefan - Bruno, Valentina - Koch, Catherine ve Shin, Hyun Song. (2018). The Dollar Exchange Rate As A Global Risk Factor: Evidence From Investment. BIS Working Paper No.695, January 2018 (Basel: Bank for International Settlements).

Bank for International Settlements. (2019). Unconventional Monetary Policy Tools: A Cross-Country Analysis, Committee on the Global Financial System, CGFS Papers No 63, October 2019 (Basel: Bank for International Settlements).

Barnichon Regis- Matthes, Christian ve Ziegenbein, Alexander. (2018). The Financial Crisis at 10: Will We Ever Recover?. FRBSF Economic Letter 2018-19 | August 13, 2018. Federal Reserve Bank of San Francisco

Benes, Jaromir - Clinton, Kevin - George, Asish - John, Joice - Kamenik, Ondra - Laxton, Douglas - Mitra, Pratik- Nadhanael, G.V.-Wang, Hou ve Zhang, Fan. (2017). Inflation-Forecast Targeting for India: An Outline of the Analytical Framework. IMF working Paper 17/32, February 2017 (Washington DC: International Monetary Fund).

Benes, Jaromir - Clinton, Kevin - George, Asish - John, Joice - Kamenik, Ondra - Laxton, Douglas - Mitra, Pratik- Nadhanael, G.V.-Wang, Hou ve Zhang, Fan. (2017). Inflation-Forecast Targeting for India: An Outline of the Analytical Framework, IMF working Paper 17/32, February 2017 (Washington DC: International Monetary Fund).

Bernanke, S. Ben. (2004). "The Great Moderation" remarks at the meetings of the Eastern Economic Association, Washington, DC February 20, 2004.

Bernanke, S. Ben., Mark Gertler.(1999). Monetary Policy and Asset Price Volatility. In *New Challenges for Monetary Policy: Proceedings of the Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium at Jackson Hole, 1999* (Kansas City: Federal Reserve Bank).

Bernanke, S. Ben., Mark Gertler., (2001), "Should Central Banks Respond to Movements in Asset Prices?", *American Economic Review*, 91 (May), pp. 253-57.

Blanchard, Olivier – Ariccia, Giovanni Dell' ve Mauro, Paolo. (2013). *Rethinking Macro Policy II: Getting Granular*, IMF Staff Discussion Note. 13/03, April 15, 2013 (Washington DC: International Monetary Fund).

Blanchard, Olivier–Ariccia, Giovanni Dell' ve Mauro, Paolon.(2010). *Rethinking Macroeconomic Policy*, IMF Staff Position Note. 10/03, February 12, 2010.(Washington DC: International Monetary Fund).

Blanchard, Olivier, (2000). "Bubbles, Liquidity Traps, and Monetary Policy," in: *Japan's Financial Crisis and its Parallels to the US Experience*. Ryoichi Mikitani and Adam Posen (eds.), Institute for International Economics Special Report 13 (Washington DC: Peterson Institute for International Economics)

Blanchard, Olivier., John Simon., (2001). *The Long and Large Decline in U.S. Output Volatility*. *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 2001, No. 1. (2001), pp. 135-164.

Borio, Claudio,, William White. (2003). "Whither Monetary and Financial Stability? The Implications of Evolving Policy Regimes." in *Monetary Policy and Uncertainty: Adapting to a Changing Economy: Proceedings of Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium at Jackson Hole, 2003* (Kansas City: Federal Reserve Bank).

Bruno, Valentina- Kim, Se-Jik ve Shin, Hyun Song. (2018). *Exchange Rates and The Working Capital Channel of Trade Fluctuations*, BIS Working Paper No.694, January 2018 (Basel: Bank for International Settlements).

Calvo A. Guillermo., Alejandro Izquierdo ve Luis-Fernando Mejia. (2004). On the Empirics of Sudden Stops: The Relevance of Balance-Sheet Effects. NBER Working Paper No.10520, May 2004 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research).

Caselli, G. Francesca., Roitman, Agustin. (2016). Non-Linear Exchange Rate Pass-Through In Emerging Markets. IMF Working Paper. No. 16/1, January, 2016 (Washington DC: International Monetary Fund).

Claessens, Stijn., M. Ayhan Kose. (2013). Financial Crises: Explanations, Types, and Implications” IMF Working Paper, WP/13/28, January , 2013 (Washington DC: International Monetary Fund, January 2013).

Clinton, Kevin., Hlédik, Tibor., Holub, Tomáš., Laxton, Douglas., Wang, Hou. (2017). Czech Magic: Implementing Inflation-Forecast Targeting at the CNB. IMF Working Paper No.17/21, January 2017 (Washington: International Monetary December 26, 2019)

Dell'ariccia, Giovanni- Laeven, Luc ve Suarez, Gustavo A. (2017). Bank Leverage and Monetary Policy's Risk-Taking Channel: Evidence from the United States. Journal of Finance, Vol. 72, Issue 2, 613-654

Dincer, N. N., B. Eichengreen, (2014). Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures. International Journal of Central Banking, Vol. 10, No. 1: 189-259, March.

Eichengreen, Barry- El-Erian, Mohamed- Fraga, Arminio - Ito, Takatoshi - Pisani-Ferry, Jean - Prasad, Eswar - Rajan, Raghuram - Ramos, Maria - Reinhart, Carmen - Rey, Hélène - Rodrik, Dani - Rogoff, Kenneth - Shin, Hyun Song - Velasco, Andrés - Weder di Mauro, Beatrice ve Yu, Yongding. (2011). Rethinking Central Banking. Committee on International Economic Policy and Reform Brookings Institution

Eichengreen, Barry. ve Ricardo Hausmann. (1999). Exchange Rates and Financial Fragility” in New Challenges for Monetary Policy. Federal Reserve Bank of Kansas City, 329-368, Kansas City ve aynı zamanda NBER Working Paper No.7418 November 1999 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research)

Favero, A. Carlo. ve Giavazzi, Francesco. (2004). Inflation Targeting and Debt: Lessons from Brazil. NBER Working Paper No.10390 March 2004 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research)

Favero,A. Carlo. ve Giavazzi, Francesco. (2003). Targeting Inflation When Debt and Risk Premia Are High: Lessons From Brazil. Università di Bologna Department of Economics Seminars May 25, 2003 <http://www2.dse.unibo.it/seminari/giavazzi.pdf> (19 Haziran 2013)

Fendoğlu, Salih- Gülşen, Eda ve Peydro, Josè-Luis. (2019). Global Liquidity and the Impairment of Local Monetary Policy Transmission. Central Bank of Turkey Research Department Working Paper No. 19/13, May, 2019 (Ankara: Central Bank of Turkey)

Fouejieu Armand A.,Scott Roger.,(2013). Inflation Targeting and Country Risk: an Empirical Investigation. IMF working Paper 13/21, January 2013 (Washington DC: International Monetary Fund).

Frank, Murray Z., ve Shen, Tao (2016). U.S. Dollar Debt Issuance by Chinese Firms. (September 30, 2016). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2847061> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2847061>

Freedman, Charles. ve Douglas Laxton.(2009a). Why Inflation Targeting?. IMF Working Paper No. 09/86, April, 2009 (Washington DC: International Monetary Fund)

Galati, Gabriele ve Moessner, Richhild (2018). What Do We Know About The Effectiveness of Macroprudential Policy. *Economica*, Vol. 85, Issue 340, 735-770.

Goldfajn, Ilan., Gupta, Poonam. (2001). Overshootings and Reversals: The Role of Monetary Policy. Central Bank of Chile Working Paper No.126, (Santiago: Central Bank of Chile).

Hahm, Joon - Ho- S. Mishkin, Frederic - Shin, Hyun Song ve Shin, Kwanho (2012) Macroprudential Policies in Open Emerging Economies, NBER Working Paper No. 17780, January 2012 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research)

Huang, Yi - Panizza, Ugo ve Portes, Richard. (2018). Corporate Foreign Bond Issuance and Interfirm Loans in China. NBER Working Paper No. 24513, April 2018 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research)

International Monetary Fund .(2010). Central Banking Lessons from the Crisis. Prepared by the Monetary and Capital Markets Department, May 27, 2010 (Washington DC: International Monetary Fund)

International Monetary Fund .(2019). Turkey : 2019 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Turkey. Country Report No. 19/135 (Washington DC: International Monetary Fund)

International Monetary Fund, (2011). World Economic and Financial Surveys World Economic Outlook: Tensions from the Two-Speed Recovery: Unemployment, Commodities, and Capital Flows in Chapter 4. International Capital Flows: Reliable or Fickle?. April 2011, pp.125-163(Washington: International Monetary Fund, April 2011)

International Monetary Fund,(2013). The Interaction of Monetary and Macroprudential Policies. January 29, 2013 (Washington DC: International Monetary Fund, January 2013)

International Monetary Fund,(2013b). World Economic and Financial Surveys :Global Financial Stability Report: Old Risks, New Challenges. (Washington DC: International Monetary Fund, April 2013)

Jiménez, Gabriel- Ongena, Steven – Peydró, José-Luis ve Saurina, Jesús. (2014). Hazardous Times for Monetary Policy: What Do Twenty-Three Million Bank Loans Say about the Effects of Monetary Policy on Credit Risk-Taking?, *Econometrica* 82 (2): 463–505.

Kara A. Hakan. (2012a). Küresel Kriz Sonrası Para Politikası, TCMB Çalışma Tebliği No. 12 / 17 Haziran 2012 (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

Kara A. Hakan. (2012b). Para Politikasını Anlamak, BETAM Paneli 26 Aralık 2012, İstanbul <https://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2012/12/Para-politikas%23U0131n%23U0131-anlamak.pdf>

Kara A. Hakan. ve Musa Orak. (2008). Enflasyon Hedeflemesi. Ekonomik Tartışmalar Konferansı, İstanbul http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/kara_orak.pdf

Kara, Hakan. (2016). Capital Flows, Monetary Policy, And Macroprudential Policy: Reflections From The Turkish Experience. South African Reserve Bank Biennial Conference October 27-28, 2016 Pretoria, South Africa [https://staging.resbank.co.za/Research/Documents/Kara - Capital flows monetary policy and macroprudential policy.pdf](https://staging.resbank.co.za/Research/Documents/Kara_-_Capital_flows_monetary_policy_and_macroprudential_policy.pdf) Erişim:20.7.2019

Lane, R. Philip. ve Gian Maria, Milesi-Ferretti. (2006). The External Wealth of Nations Mark II: Revised and Extended Estimates of Foreign Asset and Liabilities. 1970–2004. IMF Working Paper No.06/69 March, 2006 (Washington DC: International Monetary Fund)

Lin, Shu., Haichun, Ye. (2009). Does Inflation Targeting Make a Difference in Developing Countries?. Journal of Development Economics, 89:118-123

Mishkin S. Frederic., (2010). Monetary Policy Strategy: Lessons from the Crisis. Prepared for the ECB Central Banking Conference, “Monetary Policy Revisited: Lessons from the Crisis,” Frankfurt, November 18-19, 2010

Özatay, Fatih. (2005). High Public Debt, Multiple Equilibria and Inflation Targeting in Turkey. Globalisation and Monetary Policy in Emerging Markets BIS Papers No 23 May 2005 (Basel: Bank for International Settlements, May 2005).

Svensson, E. O. Lars. (1997a). Inflation Forecast Targeting: Implementing and Monitoring Inflation Targets. European Economic Review, 41 (1997), 1111-1146

Svensson, E. O. Lars. (1997b). Inflation Targeting in an Open Economy: Strict or Flexible Inflation Targeting ?. Reserve Bank of New Zealand Discussion Paper No.97-8, November 18, 1997 (Wellington: New Zealand)

Svensson, E. O. Lars. (1999). Inflation Targeting As a Monetary Policy Rule?. Journal of Monetary Economics, June 1999, 43(3), pp. 607-54.

TCMB. (2009) 2010 Yılında Para ve Kur Politikası, 10 Aralık 2009 (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

TCMB. (2012). 2013 Yılı Para ve Kur Politikası, 25 Aralık 2012 (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

TCMB. (2013). Yıllık Rapor 2012, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 9 Nisan 2009 (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

Unsal, D. Filiz (2011). Capital Flows and Financial Stability: Monetary Policy and Macroprudential Responses. IMF Reserach Bulletin, Vol. 12, Number 3, September 2011 (Washington DC: International Monetary Fund)

Walsh, Carl E. (2009). Inflation Targeting: What Have We Learned?. International Finance Volume 12, Issue 2

Zineddine, Alla - A Espinoza, Raphael ve Ghosh, Atish R. (2016). Unconventional Policy Instruments in the New Keynesian Model. IMF Working Paper 16/58, March 2016 (Washington DC: International Monetary Fund).

Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkelerinde Yenilenebilir Enerjinin GSYH Üzerine Etkisi: Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı*

Younes GHOLİZADEH**

Müslüme NARİN***

Geliş Tarihi (Received): 24.01.2020 – Kabul Tarihi (Accepted): 24.02.2020

Öz

Emek ve sermaye gibi geleneksel üretim faktörlerinin yanı sıra üretim sürecinde kullanılan girdilerden biri de enerjidir. Üretim sürecinde fosil içerikli enerji kaynaklarının kullanımı daha yaygın olsa da sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi de giderek artmaktadır. Dünyada birçok ülkede olduğu gibi, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde de toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payı oldukça yüksektir. Bu çalışmanın amacı, yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimi içerisinde payı yüksek olan 12 AB ülkesinde emek, sermaye ve yenilenebilir enerjinin çıktı esneklik katsayılarını Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yaklaşımı ile araştırmaktır. Çalışmada bu ülkelerin 2000-2017 dönemine ilişkin Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), emek, sermaye ve yenilenebilir enerji verilerinden yararlanılarak genelleştirilmiş momentler yöntemi-dinamik panel veri analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda tahmin edilen Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda çıktı esneklik katsayısı 1,147 olarak bulunmuştur. Bu durum, emek, sermaye ve yenilenebilir enerjide ortaya çıkan %1'lik bir artışın, GSYH'yı sırasıyla %0,598, %0,456 ve %0,093 oranında arttırdığını ifade etmektedir. Elde edilen bulgulardan GSYH ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve ekonomik açıdan da değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emek, Sermaye, Yenilenebilir Enerji, Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu, Çıktı Esneklik Katsayısı, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi

---

* Bu çalışma, 10-13 Ekim 2019 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirilen 8th SCF International Conference "The Economic and Social Impacts of the Globalization and Liberalization" konferansında sunulmuş "Seçilmiş AB Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üretimi ile Ekonomik Büyüme İlişkisi" başlıklı çalışmanın genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr. Younes Gholizadeh, Avrupa Birliği Uzmanı, yns.gholizadeh@gmail.com.

*** Prof. Dr. Müslüme Narin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, muslume.narin@hbv.edu.tr.

The Effect of Renewable Energy on GDP in Selected European Union Countries: Cobb-Douglas Production Function Approach

Abstract

Besides traditional production factors such as labor and capital, one of the inputs used in the production process is energy. Although the use of fossil energy sources is more common in the production process, renewable energy sources are increasingly important in ensuring sustainable development. As in many countries in the world, in the European Union (EU) countries, the share of renewable energy sources in the total energy consumption is very high. This study aim is to investigate the output flexibility coefficients of labor, capital, and renewable energy in the scope of Cobb-Douglas production function approach in 12 EU countries with a high share of renewable energy in total energy consumption. In this study, generalized moments method-dynamic panel data analysis was made by using the gross domestic product (GDP), labor, capital, and renewable energy data of these countries for the period of 2000-2017. The result of the study estimated the output flexibility coefficient in the Cobb-Douglas production function was found to be 1.147. This indicates that a 1% increase in labor, capital, and renewable energy increased GDP by 0.598%, 0.446%, and 0.093%, respectively. It is understood from these findings that the relationship between GDP and explanatory variables is statistically significant and there is a positive relationship between variables in economic terms.

Keywords: *Labour, Capital, Renewable Energy, Cobb-Douglas Prduction Function, Output Elasticity Coefficient, Generalized Moments Method*

Giriş

Emek ve sermaye gibi geleneksel üretim faktörleri ile birlikte enerji de üretimin vazgeçilmez girdilerinden birini oluşturmaktadır. Üretim sürecinde yaygın olarak petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil içerikli enerji kaynakları kullanılmaktadır. Ancak bir yandan enerji arz güvenliğinin sağlanması, öte yandan sürdürülebilir kalkınma temelinde çevrenin korunabilmesi amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı da giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde bir çok ülkede olduğu gibi, AB ülkelerinde de toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payı sürekli artmaktadır. Yeterli petrol, doğal gaz ve kömür kaynaklarına sahip olmayan AB ülkeleri, gereksinim duydukları bu enerji kaynaklarını ithal etmektedirler. Dolayısıyla bu durum AB ülkelerini enerjide dışa bağımlı hale getirmiş, dışa bağımlılığın azaltılabilmesi için çeşitli enerji politikaları oluşturmuştur. Günümüzde AB'nin enerji politikalarının kapsamı, etkin enerji tüketiminin sağlanması, alternatif enerji kaynakları arayışı ile yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları üretiminin artırılması şeklinde sıralanabilir.

Üretim sürecinde kullanılan girdilerin çıktı üzerinde etkisi bulunmaktadır. İktisat teorisinde girdilerin çıktı üzerindeki etkisi, çıktı esneklik kavramı ile açıklanmaktadır. Çıktı esnekliği, üretimde kullanılan girdilerde ortaya çıkan oransal değişimlere karşı üretimin gösterdiği duyarlılık olarak tanımlanmaktadır. Bu esneklik, homojen üretim fonksiyonlarında üretimin girdi esneklik katsayıları toplamına eşit olup, ölçeğe göre getiriye de göstermektedir (TDK, 2011).

GSYH ile enerji tüketimi arasındaki ilişki, iktisatçıların sürekli ilgisini çekmiştir. Literatürde dünyanın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye'de yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların ortak özelliği, enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkilerin incelenmesi yönündedir. Literatür taraması başlığı altında da görüleceği gibi, bu çalışmalarda adı geçen iki parametrenin birbirleri ile doğru yönlü ya da ters yönlü ilişkiler olduğunu gösteren sonuçlar tespit edilmiştir. Bu çalışmaların incelenmesinden çıkarılan sonuç, girdilerde ortaya çıkan değişimin çıktı üzerinde yarattığı etkiyi analiz eden çalışmanın oldukça yetersiz olmasıdır.

Enerji konusunda dışa bağımlı olan ülkelerde, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim oldukça fazladır. Üretim sürecinde emek ve sermaye kadar günümüzde yenilenebilir enerji kullanımı da önemli hale gelmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, yenilenebilir enerjinin enerji tüketimi içerisindeki payı yüksek olan seçilmiş 12 AB ülkesinde, 2000-2017 dönemi için Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımı ile emek, sermaye ve yenilenebilir enerjinin faktör esneklik

katsayılarını ve buradan hareketle de çıktı esneklik katsayısını hesaplamaktır. Birinci bölümde AB'nin yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenebilir enerji politikalarına değinilecektir. İkinci bölümde GSYH, emek, sermaye ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişkileri inceleyen ampirik çalışmalara yer verilecektir. Üçüncü bölümde analizde kullanılan veri seti ile ekonometrik metodoloji tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde yapılan ekonometrik analizlerin sonuçları değerlendirilecektir. Gerçekleştirilen analizlerden elde edilen sonuçların ve politika önerilerinin yer aldığı sonuç bölümü ile çalışma bitirilecektir.

1. AB'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Enerji politikalarının en önemli boyutu, bu politikalar kapsamında enerjide sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Enerjide sürdürülebilirliğin sağlanması için, çevrenin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele sürekli gözetilmektedir. Bu konuda en önemli adımların biri, Avrupa Komisyonu'nun öncülüğünde Enerji ve İklim Değişikliği Paketi'nin karara bağlanmasıyla 2007 yılında atılmıştır. Ardından 2010 yılında yayımlanan Enerji 2020 Stratejisi ile 2020 yılına kadar üç önemli vizyon belirlenmiştir. Bu vizyonlar bağlamında, sera gazı salınım oranının belirlenmesinde 1990 yılı oranı baz alınarak 2020 yılına kadar en az %20 oranında düşürülmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji arzı içindeki payının %20'ye çıkarılması ve taşıtlarda kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları payının %10'a yükseltilmesi, birincil enerji kaynakları tüketiminde %20 oranında tasarrufun sağlanması hedeflenmiştir (European Commission, 2019a; TC Dışişleri Bakanlığı, 2017). Bu hedefler 2014 yılında revize edilerek 2030 yılına yönelik enerji stratejisi açıklanmıştır. Bu stratejiye göre yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimi içerisindeki payının %27'ye çıkarılması, sera gazı emisyonlarının %40 oranında azaltılması, enerji verimliliğinin %27'ye yükseltilmesi hedeflenmiştir (Bonn, Heitmann, Reichert, Voßwinkel, 2015: 3). Ayrıca 2018 yılında 2030 hedefleri yeniden revize edilerek yenilenebilir enerjinin payının %32'ye, etkin enerji tüketiminin %32,5'a çıkarılması karara bağlanmıştır (European Commission, 2019b). Yenilenebilir enerji kaynakları üretimi ve tüketiminin bu hedefler içinde yer alması, AB'nin temel enerji politikalarından birini desteklemektedir. Bilindiği üzere AB'nin temel enerji politikaları enerji arz güvenliğinin sağlanması, rekabet edilebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma temelinde çevrenin korunmasına katkıda bulunması temeline dayalıdır (European Commission, 2019c).

AB genelinde tüm üye ülkelerin ortak enerji politikası oluşturulamamıştır. Bu nedenle Avrupa Komisyonu, her üye ülkenin yenilenebilir enerji kullanımının toplam enerji tüketimi içerisindeki payının artırılmasına yönelik hedeflerinin uyumlaştırılmasını istemektedir. Daha sonra bu kaynakların tüketiminin GSYH'ya göre hesaplanması yükümlülüğü üye ülkelere talep edilmiştir. Bu doğrultuda AB ülkelerinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, çevrenin korunmasına öncelik verilmiştir. Bu bağlamda AB'nin çeşitli politikalarına çevresel koruma, kaynak verimliliği, sosyal entegrasyon ve yeni iş alanları yaratma gibi yeşil ekonomiye ilişkin unsurlar entegre edilmiştir (Yılmaz, 2014: 73). Bu hususlar AB'de yenilenebilir enerji kaynaklarına önem verildiğinin temel göstergesidir.

AB'de her ülke hedeflediği ekonomik büyüme hızına ve ekonomik yapısına göre farklı enerji tüketim kalıplarına sahiptir. Dolayısıyla enerji tüketimindeki ve enerji çeşitliliğindeki farklılık nedeniyle AB ülkelerinin enerji politikaları da farklılık göstermektedir. Tablo 1'de AB'de yüksek yenilenebilir enerji kaynakları üretim kapasitesine sahip seçilmiş 12 ülkenin verileri yer almaktadır.

Tablo 1. Toplam Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üretim Kapasitesi (MW)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB	322 521	361 475	395 655	420 261	440 680	465 132	489 206	513 360	536 719
Almanya	56 546	67 424	78 164	83 766	90 320	98 013	104 746	112 719	119 388
İtalya	29 507	40 822	46 721	48 857	49 526	50 417	51 195	52 128	53 290
Fransa	31 717	34 903	37 126	38 773	40 424	42 759	44 921	47 972	50 504
İsveç	22 707	23 469	24 293	24 645	25 528	26 869	27 805	28 337	29 178
İspanya	42 246	43 920	46 413	47 676	47 711	47 742	47 776	47 899	48 277
İngiltere	9 627	12 783	15 902	20 027	24 895	30 822	35 488	40 311	43 460
Finlandiya	5 127	5 282	5 329	5 632	5 863	6 256	6 858	7 618	7 867
Avusturya	44 980	44 980	40 866	51 210	50 410	49 977	47 369	50 922	50 854
Polonya	2 178	3 019	4 094	5 116	5 638	6 919	7 881	7 982	8 236
Romanya	6 791	7 410	8 354	10 098	11 152	11 212	11 162	11 145	11 148
Hollanda	3 562	3 748	4 038	4 547	4 837	5 808	7 185	7 942	9 753
Portekiz	9 607	10 548	10 955	11 143	11 573	12 153	13 208	13 541	13 787

Kaynak: IRENA, 2019: 1-6.

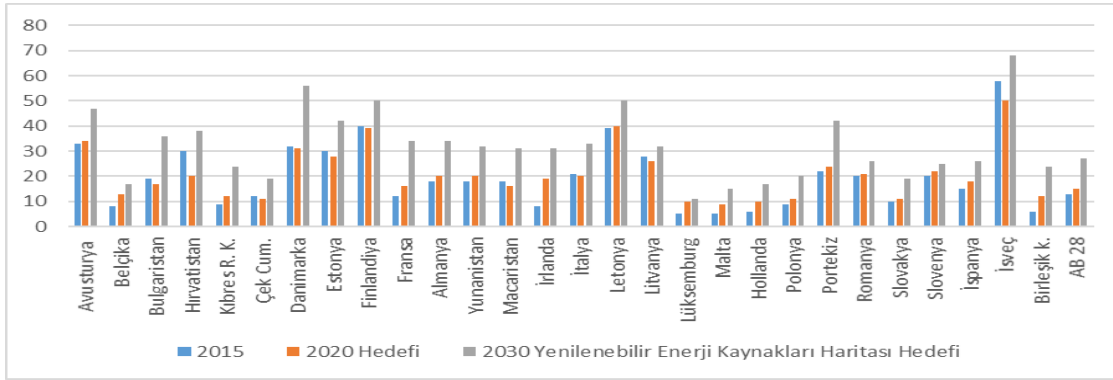
Tablo 1'de görüldüğü gibi AB genelinde teknolojik ilerleme sayesinde bu kaynaklarla ilgili kapasite 2010-2018 döneminde 3,2 GW'tan 5,4 GW'ta yükseltilmiştir. Bu dönemde en yüksek kapasite artışı ise sırasıyla Polonya, İngiltere, Hollanda, Almanya, İtalya ve Fransa tarafından gerçekleştirilmiştir.

AB genelinde kapasite artışının sağlanmasıyla yenilenebilir enerji kaynakları üretimi ekonomik anlamda artmıştır. Ayrıca, Almanya'nın toplam kapasite oranının yaklaşık %20'sine

sahip olması, bu ülkenin yenilenebilir enerji kaynakları üretimi konusunda önemli payı olduğunu ifade etmektedir.

AB ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynakları üretimi ile ilgili yüksek kapasitenin bulunması yanı sıra, yenilenebilir enerji kaynakları tüketimin gayrisafi nihai enerji tüketim içindeki payı, diğer ülkelere kıyasla yüksek düzeydedir. 2015 yılında en yüksek payı sırasıyla İsveç, Danimarka ve Finlandiya aldığı Şekil 1'den görülmektedir. Bu ülkeler 2020 yılı için belirlenen hedef orana 2015 yılında erişmiştir. Ancak 2030 yılı için belirlenen hedefe ulaşmak için önümüzdeki 10 yılda bu kaynakların üretiminde büyük ilerleme sağlaması gerekmektedir. Ancak Şekil 1'de görüldüğü gibi AB 28 genelinde ve bazı AB ülkelerinde bu kaynakların nihai enerji tüketimi içindeki payı 2020 hedefinin altındadır. Bu açıdan, Fransa, İrlanda ve Hollanda 2020 için belirlenen hedefin çok daha gerisinde kaldığı görülmektedir.

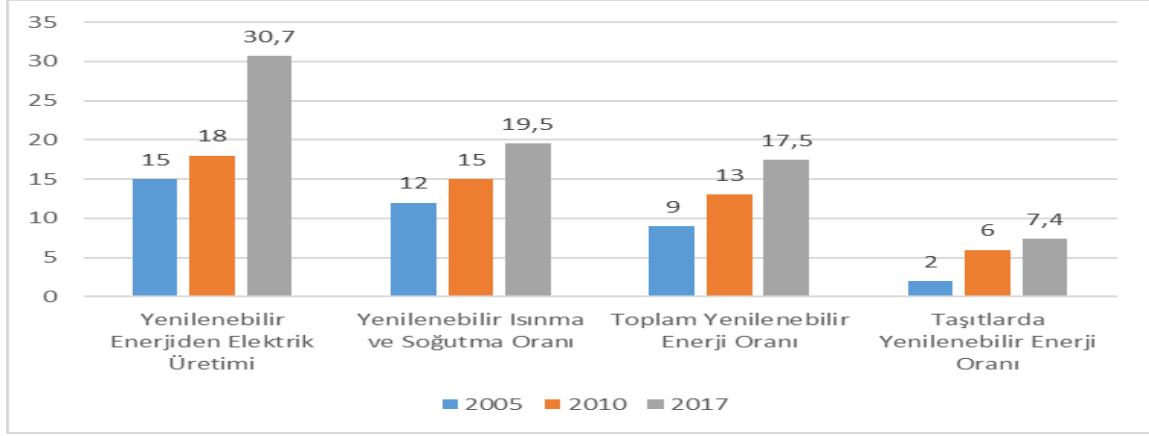
Şekil 1. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Gayri Safi Nihai Enerji Tüketimi İçindeki Payı, (%)

Kaynak: IRENA, 2019: 10.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının nihai enerji tüketimi içindeki dağılımı da sektörlere göre farklı yapıya sahiptir. Bu kaynakların sektörlere göre dağılımı ile ilgili oranlar Şekil 2'de görülmektedir. Bu şekilde yer alan dağılımdan en yüksek payı %19,5 ile elektrik üretimi almıştır. Bu sektörü sırasıyla, ısınma ve taşıt takip etmektedir.

Şekil 2. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Gayri Safi Nihai Enerji Tüketimine Göre Sektörler Arası Dağılımı, AB (%)

Kaynak: European Commission, 2019d: 127.

Şekil 2'ten görüldüğü üzere, toplam yenilenebilir enerji kaynakları payının gayrisafi enerji tüketimi içindeki payı 2017 yılı için %30,7 olarak gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak yenilenebilir enerji kaynakları tüketimin sektörlere göre farklı dağılımı ülkelerin farklı enerji altyapısından ve farklı yenilenebilir enerji kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Bu farklı yapıdan yola çıkarak her ülke yenilenebilir enerji kaynakları konusunda farklı girişimlerde bulunmaktadır.

2. Literatür Taraması

Genel olarak ekonomik büyüme ile enerji kullanımı arasındaki ilişkiyi ülke ve ülke grupları için araştıran çeşitli ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük kısmında çeşitli ekonometrik yöntemlerle nedensellik testleri yapılmış ve iki değişken arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı ile ekonomik büyüme arasında bulunan ilişki de genel enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında bulunan ilişkiden farklı değildir. Çünkü bu kaynaklar da sonuçta toplam enerji tüketiminin bir parçası sayılmaktadır. Bu alanda yapılan birçok araştırmada da iki değişken arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu çalışmaların birçoğunda yenilenebilir enerji kullanımının da GSYH üzerinde emek ve sermaye kadar etkili bir üretim faktörü olduğu tespit edilmiştir. Ancak çalışmaların büyük bir bölümü, yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktadır. Emek, sermaye ve yenilenebilir enerjide ortaya çıkan bir oransal bir değişimin çıktısı üzerinde yarattığı etkiyi çıktı esneklik katsayısı bağlamında araştıran çalışma sayısı oldukça azdır. Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini

araştıran çalışmalar ile bir üretim fonksiyonu kapsamında analiz edip esneklik katsayılarını hesaplayan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Sarı ve Soytaş'ın çalışmalarında (2007), 1971-2002 döneminde 6 ülkede emek, sermaye ve enerji girdileri kullanılarak Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kapsamında bir analiz yapılmıştır. VAR analizinin kullanıldığı bu çalışmanın sonucunda enerjinin bazı ülkelerde emek ve sermayeye nazaran daha önemli bir girdi olabileceği yönünde bir tespit yapılmıştır. Ancak bu çalışmada genel enerji verileri kullanılmıştır.

Sadorsky'nin çalışmasında (2009), gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına gelir arasındaki ilişki incelenmiştir. Panel eşbütünleşme analizi yapılan çalışmanın sonucunda, uzun dönemde kişi başı reel gelirdeki artış, kişi başına yenilenebilir enerji tüketimini artırdığı tespit etmiştir.

Apergis ve Payne'nin ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki ilişkiyi dönem ve ülke farklılaştırarak yaptıkları çalışmalarda (2010a, 2010b, 2011a, 2011b, 2012); yenilenebilir enerji, GSYH, emek, sabit sermaye oluşumu değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmalarında yöntem olarak panel eşbütünleşme ve panel nedensellik araştırılmış ve çalışmanın sonucunda YEK ile GSYH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Menegaki'nin çalışmasında (2011), 1997-2007 döneminde 27 AB ülkesinin ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kaynakları arasında ilişki araştırılmıştır. Çok değişkenli panel veri çerçevesinde yapılan çalışmanın sonucunda, iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ocal ve Aslan çalışmalarında (2013), Türkiye'nin 1990-2010 dönemi verileri kullanılarak yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Toda-Yamamoto ve ARDL nedensellik testinin kullanıldığı bu çalışmada, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ve ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimini tek yönlü etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Apergis ve Danuletiu'nun çalışmalarında (2014), gelişmiş ve gelişmekte olan 80 ülkenin yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1990-2012 dönemi verileri kullanılarak panel veri analiz yöntemi ve Canning-Pedroni nedensellik testinin uygulandığı çalışmada, ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Kula'nın çalışmasında (2014), 1980-2008 döneminde 19 OECD ülkesinde dinamik panel veri yöntemini kullanılarak kişi başına yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Salim, Hassan ve Shafiei'nin çalışmalarında (2014), 1980-2011 döneminde 29 OECD ülkesi için enerji kaynakları, sanayi sektörü üretimi ile ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmiştir. Westerlund eşbütünleşme ve panel Granger nedensellik analizinin yapıldığı çalışmada, uzun dönemde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Çermikli ve Tokatlıoğlu'nun çalışmalarında (2015), 1990-2011 döneminde 27 yüksek gelirli, 17 orta gelirli olmak üzere 44 ülke için emek, sermaye ve enerji girdilerinin kullanıldığı Cobb-Douglas üretim fonksiyonu tahmin edilmiştir. Bu çalışma kapsamında farklı teknolojideki gelişmenin enerji yoğunluğu üzerinde etkisi incelenmiştir. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, teknolojideki gelişmeye bağlı olarak yüksek gelirli ülkelerde %1,25, orta gelirli ülkelerde ise %1,65 oranında enerji tasarrufu sağlandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Shahbaz, Loganathan, Zeshan ve Zaman'ın çalışmalarında (2015), 1972:1-2011:4 döneminde Pakistan için yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. ARDL yöntemini ve vektör hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmada uzun dönemde değişkenlerin eşbütünleşik olduğu, yenilenebilir enerji kullanımının ekonomik büyümeyi arttırdığı ve değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aslan ve Ocal'ın çalışmalarında (2016), 1990-2009 döneminde AB'ye yeni üye olan ülkelerde yenilenebilir enerji kullanımı, sermaye ve emek ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. ARDL ve Hatemi-J nedensellik testinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, çalışma kapsamındaki ülkelerde yenilenebilir enerji kullanımından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü etkinin olduğu bulunmuştur.

Bhattacharya, Paramati, Ozturk ve Bhattacharya'nın çalışmalarında (2016), 1991-2012 döneminde dünyada en fazla yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip 38 ülkede yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Pedroni panel eşbütünleşme, panel DOLS, panel Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada, yenilenebilir enerjinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dogan'ın çalışmasında (2016), 1988-2012 döneminde Türkiye'de enerji tüketimi ile ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. ARDL yöntemi, Johansen ve Gregory-Hansen

eşbütünleşme testlerinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, fosil kaynaklı enerji kullanımının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, ancak ekonomik büyüme üzerinde yenilenebilir enerjinin bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Destek ve Aslan'ın çalışmalarında (2017), 1980-2012 döneminde 17 yükselen piyasa ekonomisi için yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Panel nedensellik testinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, Kolombiya ve Tayland'da ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü, Peru'da yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, Yunanistan ve Güney Kore'de yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu, diğer ülkelerde ise değişkenler arasında bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ito'nun çalışmasında (2017), 2002-2011 döneminde gelişmekte olan 42 ülke için enerji tüketimi ile ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanılarak yapılan anazilin sonucunda uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi doğru yönlü etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Kahia, Aissa ve Lanouar'ın çalışmalarında (2017), 1980-2012 döneminde petrol ithalatçısı MENA ülkelerinde yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Koçak ve Şarkgüneşi'nin çalışmalarında (2017), 1990-2012 dönemi için 9 Karadeniz ve Balkan ülkesinde yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve doğru yönlü bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Rafindadi ve Öztük (2017), 1971:1-2013:4 döneminde Almanya için yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. ARDL sınır testi ve Bayer-Hanck eşbütünleşme testinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi artırdığı ve değişkenler arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Bulut ve Muratoğlu'nun çalışmasında (2018), 1990-2015 döneminde Türkiye için yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. ARDL ve Hatemi-J nedensellik testi kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda, Türkiye'de ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Durğun ve Durğun'un çalışmalarında (2018), 1980-2015 döneminde Türkiye'de kişi başına GSYH ile kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişki araştırılmıştır. ARDL sınır testi ve eşbütünleşik Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda, yenilenebilir enerji kullanımından ekonomik büyümeye yönelik tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Alper'in çalışmasında (2018), 1990-2017 döneminde Türkiye için yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Bayer-Hanck eş bütünleşme testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, uzun dönemde değişkenler arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu, ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Marinaş ve diğerlerinin çalışmasında (2018), 1990-2014 döneminde Merkezi ve Doğu Avrupa'da ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki ilişki araştırılmıştır. ARDL yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda, hem kısa hem de uzun dönemde iki değişken arasında anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Stamatios ve diğerlerinin çalışmalarında (2018), 2007-2016 döneminde 25 AB üyesi ülkede ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji kaynakları ve diğer enerji kaynakları tüketimi arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Songur'un çalışmasında (2019), 1982-2014 dönemi Türkiye için GSYH, emek, sermaye, doğal gaz, petrol ve kömür verileri translog üretim fonksiyonu tahmini yapılmıştır. Ridge regresyon yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, girdiler arası ikame esnekliklerinin 1 düzeyinde kaldığı, çıktı esneklikleri ise ele alınan dönemde pozitif bir seyir izlediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ve üretim fonksiyonu kapsamında çıktı ile emek, sermaye ve enerji arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışma yapılmıştır. Ancak kullanılan yöntemler, seçilen örneklem grubu, incelenen zaman aralıkları ve veri setinin farklı olması nedeniyle, GSYH ile emek, sermaye ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi üretim fonksiyonu kapsamında ele alan ve nedensellik ilişkisi araştıran çalışmalardan ortak bir sonuca varılamadığı görülmüştür. Yukarıda özetlenen çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada seçilen ülke grubu ve dikkate alınan değişkenlerin farklılığının yanı sıra GSYH ile emek, sermaye ve yenilenebilir enerji değişkenlerinin çıktı esneklik katsayılarının Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kapsamında hesaplanmasıdır. Aşağıdaki başlıklarda çalışmanın detayları verilmiştir.

3. Veri Seti ve Metodoloji

3.1. Veri Seti

Yenilenebilir enerji kaynakları (RE) üretiminde en büyük paya sahip 12 AB ülkesinde yenilenebilir enerji, emek ve sermaye girdilerinin esnekliklerinden yola çıkarak çıktı esnekliğini hesaplamak için 2000-2017 dönemine ait GSYH, emek (L), sermaye (K) ve yenilenebilir enerji (RE) verileri kullanılmıştır. Örnek olarak alınan bu ülkeler Almanya, İtalya, Fransa, İsveç, İspanya, İngiltere, Finlandiya, Avusturya, Polonya, Romanya, Hollanda ve Portekiz'den oluşmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerin tanımları ve veri kaynakları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımlanması ve Veri Kaynakları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
GSYH	2011 yılı fiyatlarıyla (Milyon Dolar)	Penn World Table, PWT 9.0
L	Milyon Kişi	Penn World Table, PWT 9.0
K	2011 yılı fiyatlarıyla gayrisafi sabit sermaye oluşumu (Milyon Dolar)	Dünya Bankası
RE	Yenilenebilir enerji kaynakları, biyoyakıtlar da dahil (Mtoe)	Eurostat

3.2. Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu

Girdiler ile çıktı arasındaki ilişkiyi göstermek ve üretimin girdilere göre esneklik katsayıları ile çıktı esneklik katsayısını elde edebilmek için, çalışmada Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan faydalanılmıştır. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu 1928 yılında Cobb ve Douglas tarafından geliştirilmiştir. Bu üretim fonksiyonu, üretimin emek ve sermaye faktörlerine olan esneklikleri ile üretimin yenilenebilir enerjiye olan esnekliklerinin hesaplanmasına yardımcı olmaktadır. Tahmin edilecek Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda bağımlı değişken olarak GSYH, bağımsız değişken olarak da emek (L), sermaye (K) ve yenilenebilir enerji kullanımı (RE) da dahil edilerek kullanılmıştır. Dolayısıyla üç girdili Cobb-Douglas üretim fonksiyonu aşağıda oluşturulmuştur:

$$GSYH = AK^{\alpha}L^{\beta}RE^{\delta} \quad (1)$$

Denklem (1)'i doğrusal formda ifade edilebilmek için, eşitliğin her iki yanının doğal logaritması alınıp denklem (2)'de düzenlenmiştir. (t-1) dönemindeki büyüme oranı, (t) dönemindeki büyüme oranını etkilediği için, çalışmada Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu tahmin ederken dinamik panel veri analizinden yararlanmıştır. Bu çerçevede doğrusal forma dönüştürülmüş Cobb-Douglas üretim fonksiyonu aşağıda yer almaktadır.

$$\ln GSYH_{it} = \alpha \ln K_{it} + \beta \ln L_{it} + \delta \ln RE_{it} + \theta \ln GSYH_{i,t-1} + \mu_i + \lambda_t + u_{it} \quad (2)$$

Bu analizde tahmin edilecek parametreler α , β , δ ve θ 'dır. Dinamik panel veri analizinde, μ_i birim etkisini, λ_t zaman etkisini göstermektedir. u_{it} ise hata terimi olarak denklemin hata payını temsil etmektedir.

(2) nolu denklemde yer alan ($e_K = \alpha$) üretimin K faktörüne olan esneklik katsayısını, ($e_L = \beta$) üretimin L faktörüne olan esneklik katsayısını, ($e_{RE} = \delta$) ise üretimin yenilenebilir enerji girdisine olan esneklik katsayısını göstermektedir. Bu esneklik katsayılarının toplamı da çıktı esneklik katsayısını vermektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, çıktı esnekliği, girdilerde meydana gelen oransal bir değişimin üretimde yarattığı oransal değişme olarak tanımlanmaktadır. Üretimin girdilere olan esnekliği, aynı zamanda girdinin marjinal ürününün ortalama ürüne oranı biçiminde de hesaplanabilir. Bu esneklik katsayıları aşağıda verilmiştir.

$$e_K = \frac{dGSYH}{dK} \cdot \frac{K}{GSYH} = \frac{MP_K}{AP_K} \quad (3)$$

$$e_L = \frac{dGSYH}{dL} \cdot \frac{L}{GSYH} = \frac{MP_L}{AP_L} \quad (4)$$

$$e_{RE} = \frac{dGSYH}{dRE} \cdot \frac{RE}{GSYH} = \frac{MP_{RE}}{AP_{RE}} \quad (5)$$

Çıktı esnekliği ise bu üç esneklik katsayısının toplamına eşittir.

$$e = e_K + e_L + e_{RE} \quad (6)$$

(3-5) arasındaki denklemlerde marjinal ürünün (MP) ortalama ürüne oranı (AP), üretimin ilgili girdiye ait esnekliğini vermektedir. Bu esneklik eğer $MP > AP$ ise 1'den büyük, $MP < AP$ ise 1'den küçük, $MP = AP$ ise 1'e eşit olacaktır. Ayrıca $MP < AP$ olması durumunda, üretimin ikinci bölgesinde olduğu anlamına gelmektedir.

4. Yöntem ve Ampirik Bulgular

Araştırmanın bu kısmında ilk önce dinamik panel data analizlerinde yapılan yatay kesitsel bağımlılığı test edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı; mekansal yayılma etkileri, dışlanmış gözlenen ya da gözlenemeyen ortak faktörler, bu faktörlerin hesaba katılması durumunda da ortaya çıkabilecek hata terimindeki bağımsızlık gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir (Breitung ve Pesaran, 2005: 18). Sapmalı sonuçlar ya da yanlış çıkarımların olmaması için panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının araştırılması gerekmektedir (Pesaran, 2004; Chudik ve diğerleri, 2011). Chudik ve Pesaran (2013: 2) panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığının çoğu zaman olduğunu varsayarak parametre tahmininde bulunmuşlardır. Modelin tahmininde karşılaşılan

önemli sorunlardan biri yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmamasıdır. Bu nedenle öncelikle, veri setinde yer alan 12 ülkenin birbirlerini etkileyecekleri varsayılarak, yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir.

Araştırmada dinamik panel data analizinde değişen varyans sorunu bulunduğu ve modelin sabit etkili olduğu varsayımından hareketle, bu tür konularla ilgili ön tahminlerin yapılmasına gerek görülmemiştir. Hoechle yaptığı araştırmada (2007), değişken varyans (değişken hata terimi varsansı, heteroskedastik varyans) sorunu bulunan ve sabit etkili modeller için, Pesaran'ın CD (Cross Section Dependent) kesitsel bağımlılık testi tahmin yöntemini önermiştir. Dolayısıyla öncelikle kesitsel bağımlılık testi kapsamında veri setlerinin birimleri arasındaki olası bağımlılık sorunu test edilmiştir (De Hoyos, Sarafidis, 2006: 482-496). Bu testle ilgili sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Pesaran'ın CD Kesitsel Bağımlılık Testi Sonuçları

LogGSYH	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	P-Değeri	Güven Aralığı %95	
LogL	-0.0629615	0.0627163	-1.00	0.317**	0.1866278	0.0607048
LogK	0.4334623	0.0182117	23.80	0.000**	0.3975517	0.4693728
LogRE	0.1365266	0.0093599	14.59	0.000**	0.1180705	0.1549828
sigma_u	0.26419078					
sigma_e	0.01784679					
rho	0.99545737	(fraction of variance due to u_i)				
F(11, 201)	44.62	F test that all u_i=0				
F(3, 201)	359.11	Kod: xtreg loggsyih logl logk loget, fe / xtcspd, pesaran abs				
R Kare	0.8063					
Prob>f	0.0000*					
Pr						
Pesaran's test of cross sectional independence				2.149		
Average absolute value of the off-diagonal elements				0.577		
Sabit Etkiler (regresyon - Within)						

*Olasılık değerinin sıfır olması boş hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir. Yani sermaye ve yenilenebilir enerji kaynakları üretiminin kesit birimleri boyutu arasında bağımlılık bulunmaktadır.

**Emek için P değeri sıfırdan yüksek olduğu için boş hipotez kabul edilmektedir. Yani emeğe ait veri setlerinin kesit birimleri arasında kesitsel bağımlılık bulunmamaktadır. Diğer iki değişkenin kesit birimleri arasında kesitsel bağımlılık bulunmaktadır.

Tablo 3'te gösterildiği gibi, tüm logaritmik değişkenler için Pesaran'ın CD kesitsel bağımlılık testi yapılmıştır. Bu testin sonucunda emek parametresi hariç, diğer değişkenlerin P değeri, hata teriminden düşük çıkmıştır. Dolayısıyla modelde kesitsel bağımlılığın bulunduğu tespit edilmiştir.

Yatay kesitsel bağımlılığı testinden sonra veri setlerinin durağanlığını test etmek için birim kök testi yapılmıştır. Literatürde iki tür panel birim kök testi bulunmaktadır. Birinci tür panel birim kök testlerinde, paneldeki bireysel zaman serileri kesitsel olarak bağımsız bir biçimde dağıtıldıkları

kabul edilmektedir (Maddala ve Wu, 1999; Choi, 2001; Im ve diğerleri, 2003). İkinci tür panel birim kök testlerinde ise yatay kesit bağımlılığına izin verilmektedir (Moon ve Perron, 2004; Pesaran ve diğerleri, 2013).

Modelde yatay kesitsel bağımlılığı olduğundan, birçok araştırmada birim kök testinin yapılması için ikinci nesil test yönteminin kullanılması önerilmektedir. Araştırmada birim kök testi konusu Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey-Fuller (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller / CADF) testi ile sınanmıştır. Bu testte yatay kesit bağımlılığını gidermek için, Dickey-Fuller regresyonları, kesit birimlerin birinci ve ikinci farkları ve gecikmeli değerlerin yatay kesit ortalamaları alınarak genişletilmektedir. Kesitsel bağımlılık ve değişken varyans sorunu bulunduğu durumda, en uygun birim kök testi Pesaran CADF (2007) tahmin yöntemi olduğundan, modelde bu yöntem kullanılmıştır. Çünkü bu test yöntemi hem kesitsel bağımlılığı hem de değişken varyans varsayımına göre geliştirilmiştir (Lewandowski, 2007). Ayrıca Pesaran CADF testi, makro panel ve zaman serisi 20-30 yıllık dönemler içeren heterojen modeller için de önerilmektedir. Bu test kapsamında değişkenlerin birebir durağanlığı test edilmiştir. Bu test sonucunda birim kökü bulunan değişkenler durağan hale getirilmelidir. Testin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	t-bar	cv10	cv5	cv1	z[t-bar]	P-Değeri
LogGSYH	-2.563	-2.670	-2.780	-3.010	-0.979*	0.164*
D1.LogGSYH						0.366**
D2.LogGSYH						0.000 ***
LogL	-2.569	-2.670	-2.660	-3.010	-1.002*	0.158*
D1.LogL						0.245**
D2.LogL						0.000 ***
LogK	-2.559	-2.670	-2.780	-3.010	-0.965*	0.167*
D1.LogK						0.021**
D2.LogK						0.000 ***
LogRE	-2.668	-2.670	-2.780	-3.010	-1.343*	0.090*
D1.LogRE						0.000**
D2.LogRE						0.000 ***

*Hem P-değerleri hem de z bar değeri boş hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir. Bu sonuç logaritmalı değişkenlerin birim kök içerdiğini göstermektedir.

**Serilerin birinci farkı alınarak durağanlaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat serilerin tümü durağan hale getirilememiştir.

***Serilerin ikinci farkı alınarak tüm serilerde durağanlaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4'te yer alan CADF test sonuçlarına göre tüm seriler için sadece ikinci farklar alındığında güçlü bir biçimde %1 olasılık düzeyinde boş hipotez reddedilmektedir. Diğer bir deyişle ilgili seriler ikinci farkta durağanlaşmıştır. Çünkü, serilerin birinci farkı alındıktan sonra değişkenlerin tümü durağan hale getirilemediği için ikinci fark alınarak tüm değişkenlerin durağanlaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bir başka ifadeyle seriler ikinci dereceden

bütünleşiktir. Dolayısıyla panel birim kök test bulgularına dayanılarak analize konu olan tüm değişkenlerin ikinci dereceden I(2) bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak modelde kesitsel bağımlılık dikkate alınarak, logaritmalı değişkenler üzerinde Pesaran CADF testiyle değişkenler ikinci dereceden durağanlaştırılmıştır.

Dinamik panel modellerde uygun nihai tahmin yöntemini seçmek için serilerde en önemli iki varsayımın test edilmesi gerekmektedir. Birincisi açıklayıcı değişkenlerin tam dışsal olup olmadığı testi (içsellik sorunu testi; hata terimi ile gecikmeli değişkenler arasında bulunan korelasyon), ikincisi ise hata terimlerinin otokorelasyonlu olup olmadığı testinin yapılmasıdır.. Anderson ve Hsiao (1982: 47-82) serilerde içsellik sorunu testi ile ilgili yaptıkları araştırmada bu sorununu araç değişkenler yönteminin kullanılmasıyla çözmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, tüm değişkenlerde hata terimi ile gecikmeli değişkenler arasında korelasyondan kaynaklanan etki kontrol altında tutulabilir. İçsellik sorununu çözmek konusunda hata terimlerinde otokorelasyonun olup olmadığı tespit edilmelidir. Fakat bu test yöntemi, modelde otokorelasyonun olmadığını varsayarak yapıldığı için nihai parametre tahmininde tercih edilmemiştir. Araç değişken yöntemi bağlamında yapılan içsellik sorunu testi ile ilgili sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. İçsellik Testi Sonuçları

D2.LogGSYH	Katsayılar	Standart Hatalar	Z-Değeri	P-Değeri	Güven Aralığı %95	
D2. LogL	0.5414783	0.0168146	32.20	0.000*	0.5085222	0.5744343
D2.LogK	0.5294512	0.0155059	34.15	0.000*	0.4990602	0.5598422
D2.LogRE	0.0862591	0.0109711	7.86	0.000*	0.0647561	0.1077621
Prob > Chi2	0.0000*	no endogenous regressors				
Gözlem Sayısı	214					
R-Kare	0.9795					
Root MSE	0.02498					
Wald chi2(3)	10218.60					

* P değeri ve olasılık değeri kritik değerden (%0,05) düşük olduğu için boş hipotez reddedilmiştir. Yani tüm serilerin hata terimi ile gecikmeli değişkenleri arasında korelasyon bulunmaktadır. Fakat bu yöntemde otokorelasyonun olup olmadığını dikkate alınmadığı için geçersiz sayılmaktadır.

Birçok araştırmada otokorelasyonun ve değişen varyansın bulunduğu modeller için en uygun test yönteminin Arellano-Bond GMM (Generalized Method of Moment) yöntemi olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu yöntemin kullanılması için modelde en az ikinci dereceden otokorelasyonun bulunmaması gerekmektedir (Roodman, 2009: 86-136). Bu bağlamda otokorelasyon testi ile birlikte birinci ve ikinci dereceden otokorelasyon testi yapılarak bu durum test edilmelidir. Bu bağlamda ikinci dereceden otokorelasyonu olmayan modeller, uygun modeller sayılmaktadır. Tablo 6’da otokorelasyon testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Arellano-Bond Otokorelasyon Testi Sonuçları

Derece	z	Prob>z
1	-4.5319	0.0000*
2	-0.51498	0.6066*

* P değerleri ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığını göstermektedir.

Tablo 6'da gösterildiği gibi olasılık sonuçları ve (z) istatistiğine göre ikinci dereceden P değeri, hata payından (%0,05) yüksek olduğu için boş hipotez kabul edilerek modelin ikinci dereceden ($P=0.1483>0,05$) otokorelasyonlu olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada tutarlı sonuçlara varmak için Arellano-Bond GMM yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Bu bağlamda araştırmada nihai parametre tahmini için Arellano-Bond test yöntemi kullanarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken ile ilişkisi ele alınmıştır. Tablo 7'de bu ilişki ile ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 7. İki Aşamalı Arellano-Bond GMM* Dinamik Panel Data Testi Sonuçları

LogGSYH	Katsayılar	Standart Hatalar	z-İstatistiği	P-Değeri	Güven Aralığı %95	
D2.L1.LogGSYH	-0.016207	0.0007378	-21.97	0.000	-0.0176529	-0.014761
D2.LogL***	0.5984812	0.0226738	26.40	0.000**	0.5540413	0.642921
D2.LogK***	0.4560924	0.0120818	37.75	0.000**	0.4324126	0.4797722
D2.LogRE***	0.0929411	0.0057687	16.11	0.000**	0.0816347	0.1042476
GMM türü	L(2/.)D2.LogGSYH					
Standart	D2.LogL D2.LogK D2.LogRE					
Wald chi2(4)	74325.05					
Prob > chi2	0.0000					

*Genelleştirilmiş momentler yönteminde (GMM), normalde ilk farkları alınmış dinamik sabit etkili model araç değişkenler ile dönüştürülerek genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi bağlamında tahmin edilir. Fakat birim kök testinde değişkenler ikinci farkdan durağanlaştığı için ikinci farkı alınmış değişkenler kullanılmıştır. Ayrıca, burada model uyarı vermesine rağmen robust yapılması tercih edilmemiştir. Çünkü modelin robust yapılması standart hata miktarlarında sapmaya neden olarak nihai sonuçların güvenilirliğini düşürmektedir.

**P değerleri ve olasılık değeri nihai test sonucunun anlamlı ve pozitif olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu değerler kritik değerden (%0,05) düşüktür.

***Logaritmali bağımsız değişkenlerin ikinci farkı alınarak teste dahil edilmiştir.

Tablo 7'de yer alan analiz sonucunda; L, K ve RE'nin P değerinin istatistik olarak anlamlı ve pozitif çıkması, emek, sermaye ve yenilenebilir enerjinin GSYH ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Özellikle yenilenebilir enerjinin GSYH ile ilişkisinin anlamlı ve pozitif olması, seçilmiş AB ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik politikaların etkin rol oynadığını göstermektedir. Üretimin faktör esneklik katsayılarının pozitif çıkması, iktisadi olarak da tutarlı ve anlamlıdır.

Sonuç

Çalışmada 2000-2017 dönemi için seçilmiş AB ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile emek ve sermaye girdilerine ilişkin çıktı esneklik katsayıları Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kapsamında tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen katsayılar, hem istatistiksel olarak hem de iktisadi olarak anlamlı bulunmuştur. Doğrusal forma dönüştürülen Cobb-Douglas üretim fonksiyonundaki değişkenlerin katsayıları aynı zamanda üretim faktör esneklik katsayılarını da ifade etmektedir. Bu katsayıların toplamı çıktı esneklik katsayısını oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir:

Analiz sonucunda tahmin edilen katsayılar pozitif değerler almıştır. Diğer bir ifadeyle üretimin emek faktörüne olan esneklik katsayısı 0,598, üretimin sermaye faktörüne olan esneklik katsayısı 0,456 ve üretimin yenilenebilir enerji girdisine olan esneklik katsayısı 0,093 olarak tahmin edilmiştir. Bu esneklik katsayılarının toplamı 1,147 olarak elde edilmiş olup, örnek olarak seçilen 12 AB ülkesinde Cobb-Douglas üretim fonksiyonu çerçevesinde ölçeğe göre artan getirinin olduğu söylenebilir. Ayrıca açıklayıcı değişken durumunda olan girdiler arasında en büyük faktör esneklik katsayısı emek faktörüne aittir. Emegi, sermaye ve yenilenebilir enerji izlemektedir.

Üretim fonksiyonunda yer alan emek, sermaye ve yenilenebilir enerji girdilerinin esnekliklerinin 0 ile 1 arasında değer alması, bu girdilerin ortalama ürününün, marjinal ürününden büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda girdilerin tamamı üretimin ikinci bölgesinde, diğer bir deyişle azalan verimler yasasının işlediği bölgede yer almaktadır.

Üretimin faktör esneklik katsayılarının pozitif değer alması, girdiler arasında işlevsel olarak bir tamamlayıcılık ilişkisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla girdilerden birinin kullanım miktarında meydana gelen bir artış, diğer girdinin marjinal verimliliğini arttırmaktadır. Bu hali ile tahmin edilen Cobb-Douglas üretim fonksiyonları teori ile uyumlu sonuç vermiştir.

En büyük yenilenebilir enerji üretimi gerçekleştiren seçilmiş AB ülkelerinin, yenilenebilir enerji kullanımına yönelik destekleme politikalarını artırmaları yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Alper, F. Ö. (2018). Yenilenebilir Enerji ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2017 Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 223-242.
- Anderson, T.W. ve Hsiao, C. (1982). Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data. *Journal of Econometrics*, 18(1), 47-82.
- Apergis, N. ve Danuletiu, D. C. (2014). Renewable Energy and Economic Growth: Evidence from the Sign of Panel Long-run Causality. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(4), 578-587.
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2010a). Renewable energy consumption and economic growth: Evidence from a panel of OECD countries. *Energy Policy*, 38(1), 656-660.
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2010b). Renewable energy consumption and growth in Eurasia. *Energy Economics*, 32(6), 1392-1397.
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2011a). Renewable and non-renewable electricity consumption–growth nexus: Evidence from emerging market economies. *Applied Energy*, 88(12), 5226-5230.
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2011b). The renewable energy consumption–growth nexus in Central America. *Applied Energy*, 88(1), 343-347.
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2012). Renewable and non-renewable energy consumption-growth nexus: Evidence from a panel error correction model. *Energy Economics*, 34(3), 733- 738.
- Aslan, A. ve Ocal, O. (2016). The Role of Renewable Energy Consumption in Economic Growth: Evidence from Asymmetric Causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60(C), 953-959.
- Bhattacharya, M., Paramati, S. R., Ozturk, I. ve Bhattacharya, S. (2016). The effect of renewable energy consumption on economic growth: Evidence from top 38 countries. *Applied Energy*, 162(Supplement C), 733-741.
- Bonn, M., Heitmann, N., Reichert, G. ve Voßwinkel, J. S. (2015). EU Climate and Energy: Comments on an Evolving Framework Policy 2030. cepInput. https://www.cep.eu/Studien/cepInput_Klima_und_Energie/cepInput_Climate_and_Energy_Policy_2020-2030.pdf, (15.11.2019).
- Breitung, J. ve Pesaran, M.H. (2005). Unit Roots and Cointegration in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 0535, University of Cambridge, Faculty of Economics.
- Bulut, U. ve Muratoğlu, G. (2018). Renewable Energy in Turkey: Great Potential, Low but Increasing Utilization, and an Empirical Analysis on Renewable Energy-Growth nexus. *Energy Policy*, 123, 240-250.
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-72.
- Chudik, A. ve Pesaran, M. H. (2013). Large panel data models with cross-sectional dependence: a survey. *Cesifo Working Paper*, 4371.

- Chudik, A., Pesaran, M. H. ve Tosetti, E. (2011). Weak and strong cross-section dependence and estimation of large panels. *The Econometrics Journal*, 14(1), C45-C90.
- Cobb, C. W. ve Douglas, P. H. (1928). A Theory of Production. *The American Economic Review*, 18(1), Supplement, Papers and Proceedings of the Fortieth Annual Meeting of the American Economic Association, 139-165, <http://www.jstor.org/stable/1811556>, (15.03.2011).
- Çermikli, A. H. ve Tokatlıoğlu, İ. (2015). Yüksek ve Orta Gelirli Ülkelerde Teknolojik Gelişmenin Enerji Yoğunluğu Üzerindeki Etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 1-22.
- De Hoyos, Rafael E., Sarafidis, V. (2006). Testing for Cross-sectional Dependence in Panel-data Models, *The Stata Journal*, 6(4), 482-496.
- Destek, M. A. ve Aslan, A. (2017). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in emerging economies: Evidence from bootstrap panel causality. *Renewable Energy*, 111(Supplement C), 757-763.
- Dogan, E. (2016). Analyzing the linkage between renewable and non-renewable energy consumption and economic growth by considering structural break in time-series data. *Renewable Energy*, 99(Supplement C), 1126-1136.
- Durğun, B. ve Durğun, F. (2018). Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *International Review of Economics and Management*, 6(1), 1-27.
- European Commission (2019a). 2020 climate & energy package. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_en, (25.11.2019).
- European Commission (2019b). 2030 climate & energy package. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2030_en, (25.11.2019).
- European Commission (2019bc). Energy Strategy and Energy Union: Secure, competitive, and sustainable energy. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union> (19.10.2019).
- European Commission (2019d). EU energy in figures. European Union energy statistical pocketbook. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e0544b72-db53-11e9-9c4e-01aa75ed71a1>, (10.01.2020).
- Hoechle, D. (2007). Robust Standard Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence, *The Stata Journal*, 7(3), pp.281-312. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1536867X0700700301/>, (05.12.2019).
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels, *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- IRENA (2019). *Renewable Energy Statistics 2019*. International Renewable Energy Agency, <https://www.irena.org/publications/2019/Jul/Renewable-energy-statistics-2019>, (15.12.2019).
- Ito, K. (2017). CO2 emissions, renewable and non-renewable energy consumption, and economic growth: Evidence from panel data for developing countries. *International Economics*, 151(Supplement C), 1-6.

- Kahia, M., Aissa, M. B. ve Lanouar, C. (2017). Renewable and non-renewable energy use-economic growth nexus: The case of MENA Net Oil Importing Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 71(C), 127-140.
- Koçak, E. ve Şarkgüneşi, A. (2017). The renewable energy and economic growth nexus in Black Sea and Balkan countries. *Energy Policy*, 100(Supplement C), 51-57.
- Kula, F. (2014). The Long-run Relationship between Renewable Electricity Consumption and GDP: Evidence from Panel Data. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(2), 156-160.
- Lewandowski, P. (2007). PESCADF: Stata Module to Perform Pesaran's CADF Panel Unit Root Test in Presence of Cross Section Dependence Warsaw School of Economics, Institute for Structural Research., *Research Gate*, <http://fmwww.bc.edu/repec/bocode/p/pescadf.ado/>, (08.12.2019).
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-52.
- Marinaş, M. C., Dinu, M., Socol, A. G. ve Socol, C. (2018). Renewable energy consumption and economic growth. Causality relationship in Central and Eastern European countries. *PLoS ONE* 13(10): e0202951. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0202951>, (15.12.2019).
- Menegaki, A. N. (2011). Growth and Renewable Energy in Europe: A Random Effect Model with Evidence for Neutrality Hypothesis. *Energy Economics*, 33(2), 257-263.
- Moon, H. R. ve Perron, B. (2004). Testing for a unit root in panels with dynamic factors, *Journal of Econometrics*, 122(1), 81-126.
- Ocal, O. ve Aslan, A. (2013). Renewable energy consumption–economic growth nexus in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28(Supplement C), 494-499.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0435, University of Cambridge, Faculty of Economics.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-section Dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Smith, L. V. ve Yamagata, T. (2013). Panel unit root tests in the presence of a multifactor error structure. *Journal of Econometrics*, 175(2), 94-115.
- Rafindadi, A. A. ve Öztürk, İ. (2017). Impacts of Renewable Energy Consumption on the German Economic Growth: Evidence from Combined Cointegration Test. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 75, 1130- 1141.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata, *The STATA Journal*, 9(1), 86–136
- Sadorsky, P. (2009). Renewable Energy Consumption and Income in Emerging Economies. *Energy Policy*, 37, 4021–4028.
- Salim, R. A., Hassan, K. ve Shafiei, S. (2014). Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Activities: Further Evidence from OECD Countries. *Energy Economics*, 44, 350-360.

Sarı, R. and Soytaş, U. (2007). The growth of income and energy consumption in six developing countries. *Energy Policy*, 35(2), 889-898.

Shahbaz, M., Loganathan, N., Zeshan, M. ve Zaman, K. (2015). Does Renewable Energy Consumption add in Economic Growth? An application of AutoRegressive Distributed Lag Model in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44, 576-585.

Songur, M. (2019). Türkiye'de Emek, Sermaye ve Enerji Arasındaki İkame Esnekliği: Translog Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54, 114-137.

Stamatios, N., Michalis, S., Grigorios, K., Garyfallos, A., Miltiadis, C., Spyros, G., Athanasios, B. ve Apostolia, K. (2018). Renewable Energy and Economic Growth: Evidence from European Countries. *MDPI, Sustainability*, 10(26), 1-13.

TC Dışişleri Bakanlığı (2017). *Fasıl 15 - Enerji*. TC Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html, (10.12.2019).

TDK (2011). *İktisat Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yılmaz, S. A. (2014). *Yeşil İşler ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Alanındaki Potansiyel*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 73.

Teoride ve Pratikte Yeni Şehircilik Akımı*

Arzu MALTAŞ EROL**

Kemal GÖRMEZ***

Geliş Tarihi (Received): 21.02.2020 – Kabul Tarihi (Accepted): 30.04.2020

Öz

Çalışma, 1990'lı yılların başında ABD'de ortaya çıkan bir planlama ve tasarım hareketi olan Yeni Şehircilik Akımı'na ilişkin genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda tarih boyunca kentsel tasarım ve planlamada yaşanan gelişmelerden hareketle Yeni Şehircilik Akımı'nın ortaya çıkışı, teorik dayanakları, özellikleri, ilkeleri, uygulama alanları ile düzeyleri incelenmiştir. Akım'ın ortaya çıktığı ülke olan ABD'de uygulanan projelerden, Akım'ın uygulanma düzeylerine göre örnekler seçilerek teorik anlamdaki verilerle uygulama çıktıları değerlendirilmiştir. Akım'ın büyük oranda yeni yerleşim alanları tasarladıkları ve bu alanlarda yapılan fiziksel düzenlemelerle çevresel, ekonomik ve toplumsal sorunları bir bütün olarak azaltmaya yönelik hareket ettikleri görülmüştür. İlave olarak farklı ekonomik düzeye ve demografik özelliklere sahip kişilere yönelik, karma kullanımlı yerleşim alanları vurgusuna karşın üst gelir grubuna hitap eden elitist bir proje olduğu; karma kullanımın ise kısmi bir biçimde hayata geçirilebildiği tespit edilmiştir. Ancak Akım'ın, süreç içerisinde geliştirilebilir, farklı alanlara ve düzeylere uyarlanabilir bir şehircilik anlayışı getirdiğinin de altını çizmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Şehircilik Akımı, Yeni Geleneksel Planlama, Yeni Kentsel Çevre.*

---

* Bu makale, Prof. Dr. Kemal Görmez danışmanlığında yürütülmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, maltasarzu@gmail.com

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kgormez@hotmail.com

New Urbanism Movement in Theory and Practice

Abstract

This study aims to provide a general framework for the New Urbanism Movement, which is a planning and design Movement emerged in the USA in the early 1990s. In this direction, the emergence of the New Urbanism Movement, its theoretical bases, features, principles, application areas and levels have been examined with the developments in urban design and planning throughout history. Some examples have been chosen according to the application level of the Movement through the implemented projects from USA, the country where the Movement originated, and application outputs has been evaluated with theoretical data. It has observed that Movement has designed a large number of new residential areas which aims to reduce environmental, economic and social problems as a whole with the physical arrangements made in these areas. In addition, despite the emphasis on mixed-use residential areas for people with different economic levels and demographic features, it is an elitist project and addressing the high-income group; and mixed use could be partially implemented. However, it should be underlined that Movement brings an urbanism understanding that can be developed in the process and adapted to different fields and levels.

Keywords: *New Urbanism Movement, Neo Traditional Planning, New Urban Environment.*

Giriş

Kentler, sürekli olarak değişme ve büyüme eğilimindedir. Üstelik hangi biçimde olursa olsun; ne kadar değişirse değişsin, insanlık tarihinin önemli bir bölümünü oluşturan ve insan aklının gelişiminde kilit bir role sahip olan kentler; bu istilacı eğilim nedeniyle Bookchin'e göre mutlaka bir sorun olarak kalacaktır (1999, s. 15, 27). Yöneticiler, plancılar, mimarlar, tasarımcılar ya da süreçten etkilenen sakinler de bu sorun karşısındaki arayışlarını geçmişten günümüze sürdürmektedir. Zira tarih boyunca aranan, dünyayı hem fiziksel hem de toplumsal anlamda cennet kılacak bir “kadir-i mutlak”tır (Tanyeli, 2017, s. 14). Yeni Şehircilik Akımı (*New Urbanism*) da bu arayışların son dönem uygulamalarından biri olarak görmek mümkündür. 1940'lı yıllardan beri ABD'de uygulanan banliyö planlamasına bir tepki olarak gelişen ve Savaş sonrası zarar gören kentlerin yeniden inşasında ortaya çıkan sorunlara alternatif çözümler geliştirmeye çalışan ve alternatif bir gelecek önerisi sunan Yeni Şehircilik Akımı, kentsel büyümenin ortaya çıkardığı olumsuz etkileri en aza indirmeye çalışan, insan odaklı tasarımlarıyla yürünebilir ve sürdürülebilir bir kentsel çevre yaratma çabasında olan bir harekettir. Bir kentsel kalkınma modeli olarak da ifade edilen Akım, daha iyi bir yaşam formu sunma iddiasıyla da 20. yüzyılın en etkili tasarım ve planlama hareketi olarak kabul edilmektedir (Steuteville, 2018, s. 8; Plaut ve Boarnet, 2003, s. 255; Muschamp, 1996, s. 27). Chicago Okulu'nun tanımlamasıyla şehir, “yapay bir olgu veya önceki düzenin kalıntılarının yeniden düzenlenmesi değildir. Tam tersine şehir, insan doğasının gerçek niteliğini bünyesinde barındırmaktadır” (Janowitz, 2018, s. 33). Tam da bu düşüncelerden beslenerek, II. Dünya Savaşı sonrası yıkılan, tahrip olan, bu tahribat sonucunda ortaya çıkan pek çok soruna çözüm üreterek kentlerin yeniden üretiminde bu insani niteliği başat aktör olarak kullanan Yeni Şehircilik Akımı, salt yapaylık ve fiziksel tasarım üzerine kurulmamıştır. Akım'ın çeşitli kentsel alanlarda ve banliyölerde geleneksel mahalle tasarımıyla gerçekleştirdiği projeler, günümüz kentlerinde gelenekseli yakalama amacı doğrultusunda 1920'lerin Amerikan kentlerini tekrar yaratmak üzerine kurulmuştur. Akım, modern şehirciliğin getirdiği otomobil odaklı, yalıtılmış ve steril bir çevre yaratan banliyöleşmeyi, kentsel alanların doğasına aykırı bir gelişim türü; bir çeşit felaket olarak gördüğünden, tasarımları geleneksel şehircilik ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla kendi kendine yeten ve gündelik ihtiyaçların 5-10 dakikalık yürüme mesafesinde karşılanabildiği, otomobile alternatif ulaşım türlerine imkân veren, doğal çevre ile yapılı çevreyi uyumlaştıran, arazi kullanımında çeşitliliği teşvik eden, farklı gelir ve demografik özellikteki insanların bir arada olmasını sağlayacak farklı konut tipleriyle bir çevre tasarlayarak daha mutlu, daha yaşanabilir, daha insani, daha canlı ve daha

refah bir hayat yaratılabileceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla salt fiziksel tasarım hareketi olmayan Yeni Şehircilik Akımı, fiziksel tasarımlar aracılığıyla yeni sosyal kalıplar yaratılabileceğine ve gerek fiziksel gerekse de toplumsal açıdan geleneksel kentler inşa edilebileceğine dikkat çekmektedir. Buradan hareketle çalışmada Akım'ın ortaya çıkışından başlanarak, ilkeleri, özellikleri, uygulanma alanları ve düzeyleri incelenmiş ve bu teorik zemin doğrultusunda örnek projeler değerlendirilmiştir.

1. Yeni Şehircilik Akımı'nın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Kentsel alanlar dönemin teknolojisi ve bu teknolojinin yaratmış olduğu planlama ve tasarım anlayışlarıyla şekillenmekte; sürecin sonucunda ise en başa dönülerek bu teknolojinin ya da planlama ve tasarım düşüncelerinin sebep olduğu kentsel sorunlara yeni alternatifler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yuri Artibise (2010) son dönemlerde yaşanan kentsel krizler karşısında geliştirilen çözüm önerilerini Şehirciliğin ABC'si olarak adlandırmaktadır. Ona göre yaygın eğilim, kavramların sonuna *şehircilik* kelimesinin eklenmesidir. Nitekim Jason King bu durumu “..... Şehircilik” olarak adlandırmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan Yeni Şehircilik Akımı da Artibise'e göre bu eğilimi içinde yer almaktadır. Maeng ve Nedovic-Budic (2008, s. 3) kentsel alanların geçirdiği değişimi teknolojik değişimler ekseninde, *erken endüstri*, *geç endüstri*, *kitlesel üretim* ve *metropol sonrası-günümüz* kategorilerinde incelemiştir. Erken endüstri döneminde (1820-1869) kentler, demiryolu teknolojisi doğrultusunda şekillenmiş ve kentler bu demiryolu ağı çerçevesinde büyümüştür. Geç endüstri dönemi (1870-1919) telefon, elektrik, asansör ve otomobil gibi teknolojik yeniliklerin dönemi olmuştur. Bu dönemde nüfus, ulaşım ağları doğrultusunda bir akış izlemiştir; kentlerin büyümesi artmış ve ilerleyen süreçte pek çok sorunun kaynağı olacak kentsel dağılıma süreci başlamıştır. Kitlesel üretim döneminin (1920-1969) simgesi ise otobanlar olmuştur. Otoban inşaları, iletişim ve ulaşım teknolojisinin gelişimi, insanların; malların ve fikirlerin mobilitesini artırarak hareket kalıplarını değiştirmiştir. Bu durum kent merkezindeki tüm imkânların da yayılmasına; en nihayetinde yürünebilir kentlerin sonunun gelmesine neden olmuştur. Son olarak ise 1970'lerden başlayarak günümüze kadar olan süreçte kentsel alanlar kişisel bilgisayarlar ve internet tarafından şekillenmiş; metropollerde yerleşme süreci başlamış ve bununla bağlantılı olarak birden çok merkezli iş alanları oluşturulmuştur. Kentlerin canlandırılması, kentsel rekabet edebilirlik üzerinden tanımlanarak, küresel kent ağlarına dâhil olabilme çabaları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Süreçte yaşanan tasarım ve planlama eğilimleri de bu değişimler doğrultusunda geleneksel ızgara yaklaşımından, bahçekent uygulamalarına; yapılaşma tahminlerinden planlı birim geliştirme çabalarına ve son olarak ise Yeni Şehircilik Akımı'nın banliyöleşmenin yarattığı sorunlar karşısında geliştirdiği yeni geleneksel planlama tasarımına doğru bir seyir izlemiştir

(Ryan ve McNally 1995, s. 88). Bu değişim, sanayileşme ortam ve koşullarındaki farkındalık sonucunda mekânın insani değerlerle birlikte toplumsallık bağlamında düşünölmeye başlamasıyla doğrudan bağlantılıdır (Tanyeli, 2017, s. 13).

Yeni Şehircilik Akımı'nın doğmasına zemin hazırlayan ve bir zamanlar Amerikan Rüyası olarak adlandırılan banliyöleşme, genel anlamda “bozulmakta olan bir şehri çevreleyen yerleşim alanlarının yan tarafındaki düşük yoğunluklu, otomobile bağımlı, dışlayıcı yeni gelişmeyi” (Squires, 2002, s. 2); kentlerin merkezden dışarı doğru dağınık bir biçimde yayılmasını ifade etmektedir. Fakat bu yayılma sadece kentlerdeki fiziki büyüme ve yayılma değil; aynı zamanda kent yaşamını konforlu kılan tüm hizmetlerin de yayılması anlamına gelmektedir (Park, 2018, s. 94). Banliyöler başlangıçta “bir rahip gibi inzivaya çekilip bir kral gibi yaşama”yı (Mumford, 2007, s. 592) mümkün kılsa da süreç içinde oluşan bu yeni yaşam biçimi, daha çok otoyol yapımını ve daha çok otomobil kullanımını gerektirmiştir. Tekdüze ve steril bir alan yaratarak (Jarvis vd., 2012, s. 49) toplumun elit sınıfına ayrılan ve adeta yeşil bir getto oluşturan banliyöler (Mumford, 2007, s. 601), temsil ettiği onca şeye karşın tüm cazibesini yitirerek (Keith ve del Rio, 2004, s. 55), ekonomik, fiziksel ve toplumsal çöküşe işaret eden (Florida, 2018, s. 193) ve rüyayı kabusa çevirecek küçümseyici bir terim olan subtopia (mekanın/yerin kaybı) terimine dönüşmüştür (Jarvis vd., 2012, s. 50). Banliyöleşme başlangıçta sunduğu pek çok avantajına karşın insanları birbirinden koparmış; modernitenin teknolojik gücü ise bu kopukluğu onarmaya yetmemiştir (Katz, 1994, s. ix). Banliyöler konut, çalışma, alışveriş, okul, ibadet ve eğlence alanlarındaki bütünleşik olması gereken insan faaliyetlerini ayırmış; bu ayrımın neden olduğu zorluk ise otomobil kullanımıyla aşılmaya çalışılsa da süreç, insan faaliyetlerinin değil, araç hareketliliğinin artışıyla; çevresel bozulmayla, ekonomik iflas ve sosyal parçalanmayla sonuçlanmıştır (Duany ve Plater-Zyberk, 1994, s. xx). Netice itibariyle bu rüyadan uyanış olarak tanımlanabilecek olan Yeni Şehircilik Akımı, banliyöleşme sonucu ortaya çıkan kusurları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Başlangıçta modern şehirciliğın eleştirisiyle yola çıkan Akım, kentlere insani değerlerini tekrar kazandırma maksadıyla hareket ederek “toplumsallığın mimarlık aracılığıyla dönüştürölebileceği inancını” (Tanyeli, 2017, s. 13) taşımaktadır.

Modernitenin kentsel alanlardaki tahribatı olarak kabul edilen banliyöleşmeye ve kentsel formlara ilişkin bir farkındalığın oluşması ve bu tahribatın sonuçlarından biri olan kentsel çöküntü alanlarının tekrar nasıl kazandırılacağına ilişkin tartışmalar ve arayışların yanıtlarından biri olan Yeni Şehircilik Akımı, 1980'lerin sonu 1990'ların başında kentlerde yaşanan olumsuzluklara çözüm bulma amacıyla çok sayıda kent tasarımcısının, mimarın,

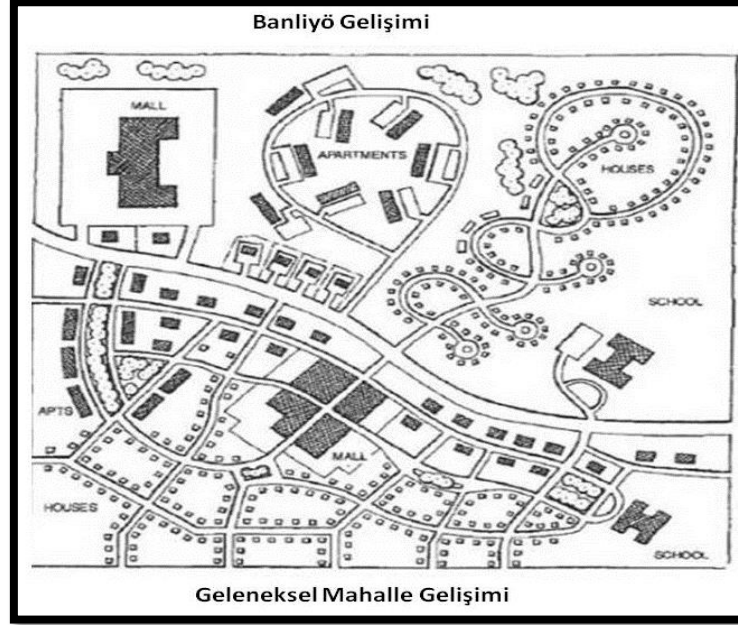
plancının, yatırımcının ve mühendisin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır (www.cnu.org, 2018). Planlamaya geleneksel bir yaklaşım getirmesi sebebiyle Yeni Geleneksel Planlama ya da Yeni Gelenekçi Şehircilik adıyla da anılan Akım, Andres Duany, Elizabeth Plater-Zyberk ve Peter Calthorpe, Daniel Solomon, Stefanos Polyzoides ve Elizabeth Moule öncülüğünde (Poticha, 1999, s. 2; Sander, 2002, s. 215) banliyölerin düşük yoğunluklu, otomobile bağımlılığın yüksek olduğu kalıplarına karşı duruş sergilemektedir. Akım'ın en önemli niteliği salt iyi bir tasarım modeli sunması değil, aynı zamanda büyüme yönetimi, çevre koruma ve kentsel (yeniden) canlandırma dâhil olmak üzere pek çok önemli planlama hedefiyle de çok çeşitli mekânsal kalıpları sentezlemesidir (Ellis, 2002, s. 261; www.cnu.org, 2018). Bu doğrultuda Yeni Şehircilik, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için doğal ve yapılı çevreyi, sürece insanı da dâhil ederek yürünebilirlik ve yaşanabilir komşuluk birimleri bağlamında tasarlayan; daha güvenli ve dostane bir ortam yaratma amacıyla yüz yüze görüşme ve yakın ilişkilerin inşa edilmesine odaklanan bir tasarım hareketidir (Steuteville, 2000).

Akım'ın ortaya çıktığı 1980'li ve 1990'lı yıllar, kentsel alanlarda tarihsellik ve geleneksellik vurgusuyla birlikte bu öğelerin kullanımının kentsel krizlerin çözümünde kullanılabileceği düşüncelerinin yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Bu doğrultuda Akım'ın izlediği yol da, zamanı 1920'lerin Amerikan kentlerine sabitleyerek bozulan Amerikan Rüyası'nı tekrar canlandırmak olmuştur. Yaşanabilir mahallelerin olduğu geleneksel kent tasarımlarının çeşitli seviyelerine dönüşü savunarak; otomobil öncesi döneme ait yapılı çevreyi yeniden yaratma amacını taşımaktadır (Forsyth ve Crewe, 2009, s. 417; Gindroz, 2002, s. 1425). Dolayısıyla Akım, kentsel alanları geleneksellik ve nostalji ekseninde şekillendirme çabasını taşımaktadır (Ingersoll, 1989; Rybczynski, 1995; Landecker, 1996; Huxtable, 1997). Yeni Şehircilik, insanı dışlayan planlama ve tasarım uygulamalarını eleştirmekte ve geçmişte daha insancıl olduğu düşünülen geleneksel şehircilik ilkelerini postmodern süreçle uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle kentleri önce insanlarla daha sonra ise otomobillerle birlikte tasarlamayı; belli aralıklarla örülmüş evler inşa etmeyi; sokakları yürünebilir kılacak şekilde konumlandırılan alışveriş ve ticari alanları planlayarak kentleri insan ölçeğine tekrar geri çekebilmeyi amaçlayan bu sivil tasarım hareketi (Varma, 2017: 250), iyi bir fiziksel planlama modeli olmanın yanı sıra, süreci sosyal etkileriyle de planlayan bir harekettir (Talen, 2002, s. 166). Yeni Şehircilik Blackwell Sosyoloji Sözlüğü'nde ise (Aseltine, 2007, s. 3211), “mahalle sakinlerinin hem mekânsal hem de sosyal ihtiyaçlarını karşılayan yüksek yoğunluklu komüniteler (*community*) yaratmayı vurgulayan, mimari ve şehir planlamasına felsefi ve mekânsal bir kullanım yaklaşımı” olarak tanımlanmıştır. Kapsamlı bir reform hareketi (Talen,

2005, s. 1) olarak nitelenen Akım, kurucularından olan Andres Duany'nin Time'a vermiş olduğu röportajda, Akım'ın sadece birbirine uygun binaları tasarlamaktan ibaret olmadığını, çevreyle birlikte inşa edilen bir kent yarattığını vurgulamıştır (www.mimdap.org, 2019).

Şekil 1. Kentsel Yayılma ve Yeni Şehircilik:

Kaynak: Steuteville, 2018, s. 13.

Yukarıdaki diyagramda Yeni Şehircilik Akımı'nın banliyö gelişimi karşısında önermiş olduğu tasarım gösterilmiştir. Buna göre tüm kentsel faaliyet ve işlevlerde bir ayrılma sergileyen ve oldukça dağınık bir görünüme sahip olan banliyö gelişim alanı, resmin üst tarafında gösterilmektedir. Bu kentsel yayılma alanına alternatif olarak resmin alt kısmında da Akım'ın tasarımı olan geleneksel mahalle tasarımı yer almaktadır. Burada pek çok ara sokak ve birbiriyle bağlantılı caddeler ve yollar; konut ve ticaret alanlarında ayrıma gidilmemesi, konut türlerinde farklılaşma ve bu farklı konut türlerinin bir arada bulunması gibi özellikleri izleyebilmek mümkündür.

Yeni Şehircilik her ne kadar isminde *yeni* ibaresini barındırsa da esasında vurgulanması gereken, Akım'ın değil gelenekselliğin inşa edilme çabasındaki yenilik olduğudur. Keza Tanyeli'nin (2017, s. 9, 10) de ifade ettiği üzere "mutlak yeni" diye bir şey yoktur. Burada söz konusu olan, şehircilikte "esinlenme, tarihsel sürece katılım, geleneğe eklenme ve gelenekten öğrenme gibi olumlu" açımlardır. Dolayısıyla Yeni Şehircilik özünde, arazi kullanım ve planlaması açısından bir değişikliği; yeni bir paradigmayı temsil etse de, Akım'ın işaret ettiği bu düzenlemeler tamamen yeni üretilmiş fikirler değildir. Bu fikirlerin teorik kökenleri Jane Jacobs'a, Lewis Mumford'a, Clarence Perry'e ve pek çok mimar, tasarımcı ve plancıya; ayrıca Güzel Kent (*City Beautiful*) ve Bahçe Kent Hareketi (*Garden City*) gibi gerek

Kuzey Amerika gerekse de Avrupa kentsel tasarım geleneklerine uzanmaktadır (Lehrer ve Milgrom; 1996, s. 51; Bookout, 1992,s. 21,22; Pavlovich Howard, 2005: 30).

1961’de yayımlanan ve eleştirileriyle de, topladığı taraftarlarla da büyük ses getiren Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı (*The Death and Life of Great American Cities*) adlı eserinde Jane Jacobs, şehirlerin doğasını araştırmış ve bu araştırma sonucunda şehirlerin devamlılığını sağlayan ve onları ayakta tutan şeyin yaşam emareleri gösteren; belli bir canlılığa sahip olan mahalleler olduğunu ileri sürmüştür (Andreescu ve Besel, 2013(b), s. 25). Jacobs için sokaklar ve kamusal mekânlar, şehrin güvenliğinin de temelini oluşturduğundan büyük öneme sahiptir. Özel ve kamusal mekânlar arasında bir ayrıma giderek Yeni Şehircilerin de ilham aldığı kamusal mekânın özel mekânlar karşısında öncelenmesi gerektiği savı, sosyal etkileşim ve canlı mahallelerin yaratılması noktasında büyük önem taşımaktadır. Bu ortamın yaratılmasında Jacobs’ın yapıtaşları sokaklar ve kaldırımlardır. O’na göre sadece trafik akışını yönlendiren ya da binaların konumlanmasını sağlayan sokaklar ve kaldırımlar, bu haliyle yalnızca bir soyutlamadan ibarettir. Bunlar ancak başka kullanımlarla birlikte varolmakta ve şehrin asayişini sağlamaktadır (Jacobs, 2017, s. 49). Akım’ın sosyal etkileşimi ve yaşanabilirliği artıran erişilebilir sokak ve caddeler, karma kullanımlar, yüksek yoğunluklu yaşam çevresi gibi fikirleri de Jacobs’da bulunmaktadır (Peponis, 1989, s. 93). Goldberger de Yeni Şehircilik’in Jacobs’a kaldırım ve sokakları yürünebilir kentlere geri dönme felsefesini hatırlattığı için çok şey borçlu olduğunun altını çizmektedir (Andreescu ve Besel, 2013(b), s. 25). Dolayısıyla Akım’ın temel mottosu olan “mekânsal çevre, sosyal çevremizi de etkiler” savı Jacobs’ın (2017, s. 82) kaldırımların sık kullanımlarıyla hareketlenen sokak hayatı ile yaşanabilirlik ve yaşam kalitesinin artması arasında kurduğu bağlantıda aranmalıdır.

Jacobs gibi Lewis Mumford da kentlilerin yaşam kalitelerini artırabilmek amacıyla kentsel alanlara ilişkin bakış açısını geleneksel mahallerin korunması, iyileştirilmesi ve canlandırılması üzerine kurmuştur. Ancak düşüncelerini II. Dünya Savaşı sonrası kentlerine odakladığından oldukça karamsar bir bakış açısıyla, kentsel alanları nekropol[†] olarak nitelendirmiştir. Bu doğrultuda temel hareket noktası *bir nekropol nasıl diriltilir?* olmuştur. Tarih Boyunca Kent (*The City in History*) adlı eserinde Mumford (2007, s. 72, 153), yürünebilirliği tüketmesi, tek tip bir yapılaşma ortaya çıkarması, karma gelirli yaşam formuna engel olması gibi nedenlerle banliyöleşme eleştirisi yaparak; “kültür aktarımı açısından önemi, dilden sonra gelen uygarlığın en değerli kolektif keşfi” olan ve “anlamli sohbetlere olanaklar sunmak üzere tasarlanan” kentlerin bu anlamını yitirmesine zemin hazırlayanın da

---

[†] Çürümüş ve yıkılmış şehir (Besel ve Andreescu, 2013, s. 5)

banliyöleşme olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim Yeni Şehircilik Akımı'nın teorik öncülerinden biri olan Mumford, Akım'ın temel ilkelerinden olan yürünebilirlik, yaya ve transit odaklı gelişim, alternatif ulaşım biçimleri; bağlılık; karma kullanım ve çeşitlilik; yoğunluk; karma gelirli kişilerin yaşadığı konut tipleri; geleneksel mahalle oluşumları; kompakt, insan ölçekli mimari ve dar sokaklar; kaldırımlar, daha küçük binaları içeren sokak tasarımları; meydanlar ve parklardan oluşan merkezi kamusal alan tasarımları; kentsel alanlar arasında planlı yeşil kuşaklar; sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi gibi ilkelerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Andreescu ve Besel, 2013(b), s. 25, 15; Bianco, 2001, s. 104).

Akım'ın teorik dayanaklarından biri de Clarence Perry ve onun komşuluk birimi (*neighbourhood unit*) kavramıdır. Perry, komşuluk birimi tasarımını Sanayi Devrimi sonucu yozlaşan çevresel ve sosyal koşullara alternatif sunmak için geliştirmiştir (Meenakshi, 2011, s. 81). 1920'lerde, otomobil çağının başlarında, şehirlerin büyümesi ve otomobilin yükselişinin mahalleleri ve iyi mahalleler yapan özellikleri nasıl etkilediği üzerinde durmuş; çalışmalarını modern dünyada kent planlaması üzerinde büyük etkisi bulunan insan ölçekli mahalleleri yaratma ve onları koruma üzerine geliştirmiştir (Perry, 2016, s. 563). Akım'ın mekansal determinizm vurgusu, Perry'nin bu tasarımına gönderme yapmakta ve fiziksel birtakım öğelerin mesafesi ve konumlandırılması ile sosyal ilişkilerin; komşuluk ilişkilerinin düzenlenmesini içermektedir. Nitekim Perry bu kavramı mahalle nüfusunun dükkân, okul ve oyun alanı gibi günlük ihtiyaçlarına yönelik tesislerin yürünebilir mesafede olması üzerine kurgulamıştır (MSGSÜ, 2017, s. 90). Yaklaşık olarak 5000 kişilik bir kapasitede tasarlanan ve eğitim, sağlık, barınma, ulaşım gibi temel ihtiyaçları karşılama noktasında kendine yeterli düzeyde bir tasarıma sahip olan model (Meenakshi, 2011, s. 82) fikirleriyle Yeni Şehircilik Akımı'nın mahalle ölçeğine büyük oranda katkı sağlamıştır.

Güzel Kent ve Bahçe Kent Modelleri de özellikle planlama açısından Yeni Şehircilik Akımı'nın teorik dayanaklarından biridir. Güzel Kent hareketinin temelinde adından da anlaşılacağı üzere kent ruhu, güzellik, ustalık, düzen ve temizlik yatmaktadır. Dolayısıyla hareket, kentsel bozulmalar karşısında birincil çözüm önerisi olarak küçük yollarla kenti güzelleştirmeyi önermektedir (Talen, 2014, s. 139) ve hastalıklardan arındırılmış lekesiz bir kent yaratabilmeyi amaçlamaktadır (Peterson, 1979, s. 95). 19. yüzyılın başında İngiltere'de Ebenezer Howard tarafından ortaya atılan Bahçe Kent Modeli ise büyüyen ve genişleyen kentlerin derli toplu bir biçimde parçalarının bir araya getirilerek büyüme kontrol altına alma çabasını içermektedir (Grant, 2006). Bu doğrultuda kenti ve kırsalı birleştiren (Rudlin ve URBED, 1998, s. 1), emekçi sınıfın yaşam koşullarını konutlarından hareketle iyileştirmeyi amaçlayan (Grant, 2006)

Howard'ın Bahçe Kent'i, konut, eğitim, iş ve dinlenme olanakları ile kendi kendine yeten bir kenttir. Yeni Şehircilik tarafından özellikle sınırlandırılmış nüfus[‡] ve kırsal alan ile kentsel alanı bütünleştirme çabalarının örnek alındığı Bahçe Kent Modeli, “mekân hissi” yaratma çabasının ilham olarak alındığı tasarımlardandır (Fulton, 1996, s. 8).

Yeni Şehircilik Akımı'nın ilham aldığı tasarımcılar ya da tasarımlar elbette sadece yukarıda sayılanlardan ibaret değildir. Fakat yukarıda sayılan modeller ve düşünceler, Akım'ın iskeletini oluşturan düşüncelerdir. Lüksemburglu mimar kardeşler Rob ve Léon Krier'in Akım'a en büyük katkısı, şehircilik sorunlarının çözümünün geleneksel şehre dönüşte aranması gerektiğine ilişkindir (Jencks ve Kropf, 1997, s. 59). Kentsel fiziksel formlar ile insanların sosyal yaşantısıyla ilişkileri arasında bağlar tespit eden Rob Krier'e (1979, s. 22,28-29; Köseoğlu, 2009, s. 57) ilave olarak Leon Krier de karma fonksiyonlu kentsel alan kavramıyla Yeni Şehircilik'in dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Krier, şehri her biri farklı kullanımlar içeren ve her parçanın arasının yaklaşık 4-10 dakika olacağı ideal parçalara bölmektedir (Peponis, 1989, s. 95). Nitekim parçaların bu şekilde bölünmesi ve bu parçaların mesafesi, Yeni Şehircilik'in mahalleler için tasarladığı planlara benzemektedir (Veras ve Amorim, 2005, s. 273). Yine Kevin Lynch (1981) de fiziksel koşulların memnuniyete katkıda bulunma yollarını açıklayarak; iyi kentlerin yapısı için “canlılık, mekân veya kimlik hissi, uyum (adapte olabilme yeteneği), erişebilirlik ve kontrol” teorilerini geliştirmiştir. İyi kentsel formun evrensel ilkelerini arama çabasında olan Christopher Alexander'a (1977) göre, “kentsel ölçek, bina ölçeği ve yapı ölçeği” şeklinde üç temel ölçek bulunmaktadır ve insan faktörü bu ölçeklerden bağımsız değildir (Köseoğlu, 2009, s. 57). Şehircilik çalışmalarını yapılı çevre, sosyal yaşam ve kentlilere odaklayan Chicago Okulu'nun düşünceleri de (Bairner, 2007, s. 501) Akım'a ilham veren çalışmalardan biridir. Yapılı bir toprak parçasının nasıl sosyal mekâna dönüştüğü (Arlı, 2018, s. 13-14); insan ekolojisinin zaman ve mekândaki konumuyla ilişkisi; mekânsal ilkeler değişimi ile toplumsal ilkeler arasındaki bağlantılar (McKenzie, 2018, s. 108) üzerine yapmış oldukları çalışmalar, Akım'ın etkilendiği alanlardır. Bunlara ilave olarak Wirth (2002) de şehircilik biçimini bir yaşam biçimi olarak ele alarak; şehirlerde insanların daha yakın yaşayabileceklerini ve bağlar kurabileceklerini ileri sürmüştü; ancak buna engel olan temel nedenin insanların birbirini tam olarak tanımamaları olduğunu ifade etmiştir. Modern yaşamın getirdiği zayıf sosyal bağlar, yoğun ve çılgın bir yaşam temposu, işbirliği yerine rekabetin merkeze alınışı bu kopuşu karakterize etmekte (Bairner, 2007, s. 501) ve bu haliyle de Yeni

---

[‡] 30.000 kişisi kentte, yaklaşık 2.000 kişisi de kenti çevreleyen tarım alanlarında yaşamaktadır (Howard, 2010, s. 22).

Şehircilik Akımı'na ilham vermektedir. Sonuç olarak Yeni Şehircilik'in temel hedefi tüm bu teori ve uygulamaların başarı ve başarısızlıklarından ders alarak izole ve yayılmacı bir karakter sergileyen banliyöleşmeden kaçınmak ve kentsel gelişime en uygun modeli ya da büyüme şeklini ortaya koyabilmektir (Calthorpe, 1994, s. xv).

Bahsi geçen teorisyenlerin katkılarının yanı sıra kuşkusuz Yeni Şehircilik Akımı'nın politik sesini duyurmasında ve yaygınlaşmasında Yeni Şehircilik Kongreleri'nin (*Congress for the New Urbanism- CNU*) rolü büyüktür. Yeni Şehircilik Kongreleri mimarlık, tasarım, planlama, mühendislik ve geliştirme alanlarında dünyanın önde gelen düşünürlerini ve uygulamacılarını bir araya getiren çatı bir organizasyondur (Haas, 2018, s. 1). İlk olarak Yeni Geleneksel Planlama (*Neo-Traditional Planning*) adıyla 1981'de Duany ve Plater-Zyberk tarafından tasarlanan Seaside'ın tasarım sürecindeki taraftarlar ile (Pavlovich Howard, 2005, s. 31; Sander, 2002, s. 215) Peter Calthorpe'un Pasifik Kıyısında tasarladığı Transit Odaklı Gelişim (*Transit Oriented Development*) adıyla ortaya attığı bölgesel kalkınmaya yönelik yaklaşımının (Pavlovich Howard, 2005, s. 31) taraftarları 1991 yılında bir araya gelerek ortak fikirlerinin özünü oluşturan bir takım ilkeler belirlemişlerdir. Bu ilkeler, toplantının yapıldığı Kaliforniya'daki Yosemite Ulusal Parkı'ndaki Ahwahnee Oteli'nde gerçekleştirildiğinden Ahwahnee İlkeleri olarak bilinmektedir (Pavlovich Howard, 2005, s. 31; Davies ve Townshend, 2015, s. 17; Briney, 2019). Bu ilkeler ışığında ilk kongre, Ekim 1993 yılında Alexandria, Virginia'da bu çalışmaları geliştirmek, uygulamalarla karşılaştırmak, fikir alışverişinde bulunmak için 170 katılımcıyla[§] gerçekleştirilmiştir (CNU, 1999, s. v; Ellin, 1999, s. 99, Poticha, 1999, s. 1). Kongrenin çıkış amacı çöküntü haline gelen kent merkezlerini restore etmek, kent dışında yayılmakta olan banliyöleri yeniden yapılandırmak, doğal ve yapılı çevreyi koruma noktasında bu Amerikan hareketine destek vermektir (Poticha, 1999, s. 2). Her yıl farklı bir konuda tasarım ilkelerini daha da geliştirmek amacıyla düzenlenen kongreler ve konu başlıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Yeni Şehircilik Kongreleri:

Yıl	Mekân	Konu
1993	Alexandria	Mahalle, semt ve koridor kavramları tartışıldı.
1994	Los Angeles	Yapı adası, sokak ve bina ölçekleri ele alındı.
1995	San Francisco	Bölge planlama konusu konuşuldu.
1996	Charleston	Yeni Şehircilik Şartı (<i>The Charter of the New Urbanism</i>) onaylandı.
1997	Toronto	18 farklı ülkeden katılımcının bulunduğu Amerika dışında gerçekleştirilen ilk kongredir.

[§] 1993 yılındaki bu 170 kişilik küçük davet grubu günümüzde binlerce kişiye, katılımcı ve üyeye ulaşmış durumdadır (www.cnu.org, 2019).

1998	Denver	Kentsel ve çevresel dolgu (<i>infill</i>) konularına odaklanıldı.
1999	Milwaukee	Kentlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal yönlerini güçlendirmek için stratejiler araştırıldı.
2000	Portland	Yeni Şehircilik ve Akıllı Büyüme'nin gelişen siyasi manzarası ve uygulanmalarının yerel politikalarla ilişkisi tartışıldı.
2001	New York City	"Bölge, mahalle, tasarım ve kodlar" birlikte ele alındı.
2002	Miami	Savaş sonrası ortaya çıkan banliyölerin güçlendirilmesi üzerindeki baskıya yoğunlaşıldı ve medeni, yürünebilir kent merkezleri oluşturmaya yönelik stratejiler dile getirildi.
2003	Washington	Koridorlara ve yaşam alanlarına odaklanıldı.
2004	Chicago	Kentleri şekillendiren veya şekillendirecek olan farklı şehircilik vizyonları araştırıldı. Geleneksel Şehir, Modern Şehir, Sürdürülebilir Şehir ve Güzel Şehir hareketi tartışıldı.
2005	Pasadena	Çok merkezli kentler tartışıldı.
2006	Providence	Kongre, video, günlük raporlar, sunum dökümleri vs. gibi şeylerin çevrimiçi araç seti yardımıyla sunulduğu ilk kongreydi.
2007	Philadelphia	Yeni Şehircilik ve Eski Şehir odak noktasıyla şehir yaşamı ve sürdürülebilir kentler vurgulandı.
2008	Austin	Yeni Şehircilik ve gelişen metropoller konuları tartışıldı.
2009	Denver	Ekonomide, enerji sektöründe ve çevrede yaşanan sorunların çözümü şehircilikte bulundu.
2010	Atlanta	Sağlıklı, yürünebilir ve yaşanabilir bir çevre için reçetenin hükümet politikası, cemaat planlaması ve kalkınma planlarının birlikte ele alınması olduğuna karar verildi.
2011	Madison	Madison Eyaletinin özellikleri ön plana çıkarılarak, "yerel büyüme" teması üzerine odaklanıldı. Gıda ekonomisi, yerel gıda üretimi gibi konular tartışıldı.
2012	West Palm Beach	Küçük güzeldir yaklaşımıyla alternatif paradigma arayışlarına odaklanıldı.
2013	Salt Lake City	Canlı/yaşayan cemaatleri inşa etme konusuna odaklanıldı.
2014	Buffalo	Kongrenin ana teması "dirençli (<i>resilient</i>) kentler/komüniteler"di.
2015	Dallas-Fort Worth	Üç kuşak için araç odaklı bir altyapı, konut ve işletme yapıldı. Şimdi yürünebilir, insan odaklı yerler için muazzam bastırılmış talepler söz konusu.
2016	Detroit	Dönüşen Kentler kongrenin ana temasıydı. Son dönemlerde tartışma yaratan politikalar, tasarımlar ve ortaya çıkmakta olan yaklaşımlar üzerine odaklanıldı.
2017	Seattle	Amerikan şehirlerinin geleceği temasıyla hızlı değişim sonucu kentlerin karakterleri tartışmaya açıldı. Yeni Şehircilik'in son çeyrek yüzyıldaki başarıları ve önemli anları; sürdürülebilir, eşit ve yaşanabilir yerler inşa etmenin geleceği doğrultusunda tartışıldı.
2018	Savannah	"İnsan ölçekli tasarım ikinci doğadır" sloganı tartışmaya açıldı.
2019	Louisville	Bugün Louisville, kültürel çeşitliliğin artmasıyla dinamik bir küresel ulaşım merkezi haline gelmiştir. Yeşil alanları ve kentin kenarlarındaki büyüme zorlukları ile Louisville, eski ve yeni şehirciliğin en iyisini harmanlama arayışındadır.
2020	Twin Cities	Her iki şehir de, planlama yenilikleri, canlı bir kamu alanı ve daha fazla ulaşım seçeneğine yönelik büyük şehircilik olanaklarını göstermektedir. Bu nedenle CNU, 21. yüzyılda sağlıklı, esnek ve uygun fiyatlı mahalleler ve şehirler kurma ile ilgili bir dizi konuyu tartışan tam oturum önerileri arıyor.

Kaynak: www.cnu.org, 2019.

CNU'nun her yıl düzenli olarak yaptığı kongrelerin ilk üçü Akım'a genel bir çerçeve çizmek ve ilkelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. 1996'da düzenlenen dördüncü kongrede ise, daha önceki fikirlerin ve teorik dayanakların neticesinde kuramsal bilginin eyleme dökülmesine yardımcı olabilmek adına Yeni Şehircilik Akımı Şartı kabul edilmiştir (Fulton, 1996, s. 10). Kongre, Şart'ta belirtildiği üzere kent merkezlerine yatırımın azalmasını, kontrolsüz kentsel yayılmayı, etnik köken ve gelir düzeyi üzerinden yapılan ve gittikçe artan ayrımcılığı, çevre kirliliğini, tarım alanları ve vahşi doğanın yok edilmesini ve topluma ait yapılı mirasın erozyona uğraması gibi süreçleri birbiriyle ilişkili ve toplumsal birlikteliğin önünde birer engel olarak görmektedir. Fiziksel çözümlerin de tek başına yeterli olmayacağına kabulü ile ekonomik canlılık, sosyal istikrar ve çevre sağlığının, bunlarla uyumlu ve bunları destekleyici fiziksel çevreler olmadan sürdürülemeyeceği gerçeği üzerinden hareket edilmektedir (Andreescu ve Besel, 2013(a), s. xiii).

2. Yeni Şehircilik Akımının Özellikleri, İlkeleri ve Uygulanma Düzeyleri

Yeni Şehircilik Akımı, kentsel mekânın tasarım ve planlanmasında insana öncelik veren ve modern şehirciliği eleştiren yapısıyla sanayileşmeden önceki kentsel alanlardaki geleneksel dokuyu tekrar yaratabilmek için (Rahnama vd., 2012, s. 195) karma kullanımlı gelişme (*mixed-use development*), transit odaklı gelişme (*transit-oriented development*), geleneksel mahalle tasarımı (*traditional neighborhood design*), tasarım standartlarını uygun fiyatlı konutlara entegre etme (*integrating design standards into affordable housing*) ve son olarak eksiksiz ve estetik sokaklar tasarlama (*designing complete and beautiful streets*) (www.cnu.org, 2019) konularını odağına alarak fiziksel çevrenin mutlu ve refah hayatlar üzerindeki etkisinden hareketle bir yapı inşa etmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda Akım aşağıdaki manifestoyu bu hedefine ulaşabilmek için bir başlangıç olarak kabul etmektedir (CNU, 1999, s. v-vi):

- Kent merkezlerinin canlandırılmasını, banliyölerin gerçek mahalleler ve komüniteler olarak yeniden yapılandırılmasını, doğal çevrenin ve yerleşik mirasın korunmasını savunuyoruz.
- Fiziksel müdahalelerin tek başına sosyal ve ekonomik sorunları çözemeyeceğini kabul ediyoruz. Ancak toplumsal refahın sağlanabilmesinin yolunun da iyi bir fiziksel çevre yaratmaktan geçtiğini ve sürdürülebilirliğin ancak iyi bir fiziksel çevre ile mümkün olduğunu biliyoruz.
- Kamu politikalarının ve kalkınma uygulamalarının şu şekilde yeniden yapılandırılmasını savunuyoruz: mahalleler ve komşuluk birimleri, kullanım ve nüfus

bakımından çeşitlilik taşınmalı, yerleşim alanları sadece otomobiller için değil toplu taşıma kullanımı ve yayalar için de tasarlanmalı, kentler fiziksel olarak tanımlanmış ve erişilebilir kamusal mekân ve kurumlara sahip olmalı, kentsel mekânların yerel tarihe, iklime, ekolojiye ve bina uygulamalarına saygılı mimarlık ve peyzaj mimarlığıyla biçimlenmesine dikkat edilmelidir.

- Kamu ve özel sektör liderlerinden, komünite aktivistlerinden ve çok disiplinli profesyonellerden oluşan geniş tabanlı bir kitleyi temsil ediyoruz. Yurttaş odaklı katılımcı planlama ve tasarım yoluyla, fiziksel çevre ile komünite inşası arasındaki ilişkiyi yeniden kurmaya kendimizi adadık. Ve son olarak;
- Evlerimizi, bloklarımızı, caddelerimizi, parklarımızı, mahallelerimizi, yerleşimlerimizi, kasabalarımızı, kentlerimizi, bölgelerimizi ve çevremizi geri almaya kendimizi adadık.

Yukarıda manifestodan hareketle Akım'ı, *“insan ölçekli mahallelere geri dönmek isteyen”, “mekân yaratmaya (placemaking) ve kamusal alana büyük önem atfeden”, “pragmatik”, “komünitelerin işleyişi ve sürdürülebilirliği için kritik olan tasarıma odaklanan”, “bütüncül”, “kullanılmayan ve ihmal edilen atıl alanların geri kazanılmasını merkezine alan”, “insanların sağlıklı ve mutlu hayatlar yaşayabilecekleri sürdürülebilir ve insan ölçekli yerler oluşturmakla ilgilenen”, “yeşil ulaşımı destekleyen”, “sürdürülebilirlik ilkesine bağlı”, “normatif”, “yapısalcı” veya en azından “determinist”, “belirleyici” ve “idealist”lik çerçevesinde tasvir etmek mümkündür (www.cnu.org, 2018; www.newurbanism.org, 2018; Kelbaugh, 2000, s. 285; Kelbaugh, 2001, s. 14.2; Veras ve Amorim, 2005, s. 269).*

Yeni Şehircilik Akımı, 1996 yılında Şart'ı kabul ettiğinde bu belgenin sadece teoride kalmaması, rehber niteliğinde kamu politikalarına, gelişme süreçlerine, kentlerin planlanması ve tasarımlarına öncülük edebilmesi temel amacından hareket etmiştir. Bu doğrultuda Akım'ın amaçlarını ve ideallerini ana hatlarıyla belirten 27 ilke deklare etmiştir (www.cnu.org, 2018). Bu ilkeler Akım'ın uygulama alan ve düzeylerine göre ayrı ayrı tasarlanmış ve Yeni Şehircilik'in bütüncül yapısı da onu kırsaldan tüm kentsel alanlara kadar her düzeyde uygulanabilir kılmıştır (Ellis, 2002, s. 267). Moule'e göre Yeni Şehircilik düşüncesini benimseyen herkes bu ilkeleri tartışmasız kabul etmekte; hatta Yeni Şehircilik'in kendisi ile ilgili pek çok anlaşmazlık bulunsa da, ilkeler söz konusu olduğunda taraftarlar büyük oranda anlaşmaya varmaktadır. Fakat gerçekte olan, birden çok projeyi bir bütün olarak yönetmesi beklenen bir dizi ilkeden ibarettir (Steuteville, 2018, s. 132). Bu ilkelerin uygulanma düzeyleri ise *bölge, mahalle, semt ve koridor ve yapı adası, sokak ve binadır.*

2.1. Bölge

Yeni Şehircilik Akımı, hem parçalar hem de bütünlerle ilgilendiğinden (Calthorpe, 1994, s. xi), metropol düzeyinden tek bir binaya kadar oldukça geniş bir alanda uygulama yapabilmektedir. Bölge, Akım'ın ilk ve en büyük düzeyi olarak ve her biri kendine özgü tanımlı bir merkeze ve sınıra sahip 'metropol, kent ve kasaba'dan oluşmakta (CNU, 1999, s. 13; www.cnu.org, 2019) ve sınırları topografya, su havzaları, kıyı şeridi, tarım alanları, bölgesel parklar ve nehir havzalarından oluşan coğrafi alanları ifade etmektedir (Yaro, 1999, s. 23). Akım'a göre bölge, günümüz ekonomisinin temel yapı taşlarından biri olduğu için hükümet politikalarının da bu gerçeği yansıtacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Calthorpe, 1999, s. 15). Dolayısıyla bölgesel ekonomiyi destekleyecek biçimde düzenlenen kentler ve kasabalarda iş imkânları ve uygun fiyatlı konutların dağılımı; yoksulluğun tek bir alanda yoğunlaşmaması gibi konular önem taşımaktadır (Richmond, 1999, s. 53). İlave olarak gelirlerin ve kaynakların, haksız ve yıkıcı rekabetten kaçınmak için bölgedeki kurumlarca paylaşılması da bölgenin ekonomik gücünün devamlılığı açısından önemlidir (Orfield, 1999, s. 65). Bölgenin diğer düzeylerle ve kendi etrafındaki alanlarla ilişki içinde olması (Arendt, 1999, s. 29), aynı zamanda bu alanlarda meydana gelen gelişme ve kalkınma eğilimlerinden de bağımsız olamayacağını göstermektedir (Grimshaw, 1999, s. 35). Ayrıca kent sınırında yer almayan gelişme alanlarının da banliyölere dönüşmemesi için benzer biçimde mevcut kentsel dokuyla bütünleştirilmesi; iş ve konut dengesinin gözetilerek planlanması gerekmektedir (Morris, 1999, s. 43). Metropollerin, kentlerin ve kasabaların bahsi geçen ilkeler doğrultusunda geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken temel kıstas ise Akım'a göre gelenekler ve tarihsel emsaller olmalıdır (Bothwell, 1999, s. 49). Son olarak bölgenin fiziksel organizasyonu ise otomobil bağımlılığının önüne geçecek ulaşım ağları ile desteklenmelidir (Arrington, 1999, s. 59).

2.2. Mahalle, Semt ve Koridor

Akım'ın ikinci düzeyi olan mahalle, semt ve koridor, Şart tarafından kalkınmanın ve yeniden yapılanmanın ana unsurları olarak kabul edilmektedir (Barnett, 1999, s. 73). Akım bu üç temel düzey aracılığıyla geleneksel şehircilik ilkelerini yeniden doğrulamak ve geleneksel kent formu ile modern kurum ve teknolojik ihtiyaçlar arasındaki çatışmaları çözmeyi amaçlamaktadır (CNU, 1999, s. 71). Mahalleler, insanların gündelik yaşamlarının dengeli bir karışımı olan kentleşmiş alanlar; semtler, tek bir faaliyetin egemen olduğu alanlar ve koridorlar ise mahalleler ile semtleri birbirine bağlayan ya da ayıran alanlar olarak tanımlanmaktadır (Duany ve Plater-Zyberk, 1994, s. xvii). Akım'a göre mahallelerin taşınması gereken temel

özellikler kompakt, yaya dostu ve karma kullanımlı olmasıdır (Plater-Zyberk, 1999, s. 79). Konut türlerinin ve fiyatlarının çeşitlilik taşıması, insanların etkileşimleri ve komünite duygularının gelişimi açısından önem taşımaktadır (Weiss, 1999, s. 89). Bu noktada gündelik yaşamın pek çok faaliyetinin yürüme mesafesinde olması (Kulash, 1999, s. 83) ve bu faaliyetlerin mahallelere ya da semtlere dengeli dağıtılması da, insanların otomobil kullanma zorunluluğunu ortadan kaldırarak toplu taşımaya ya da alternatif ulaşım yollarına yönelteceğinden (Lieberman, 1999, s. 101) insanların karşılaşma sıklıklarını ve etkileşimlerini artıracaktır (Moule, 1999, s. 105). Faaliyetlerin yanı sıra yeşil alanların da çeşitlilik içermesi ve belli bir yerde yoğunlaşmaması da Akım'ın tasarım ilkeleri arasında sayılmaktadır (Comitta, 1999, s. 113). Son olarak ise bu değişimlere rehberlik edecek kentsel tasarım kodları aracılığıyla (Lennertz, 1999, s. 109) tasarımların kent merkezlerinin canlandırılmasına büyük katkı sağlayacağı varsayılmaktadır (Norquist, 1999, s. 97).

2.3.Yapı Adası, Sokak Ve Bina

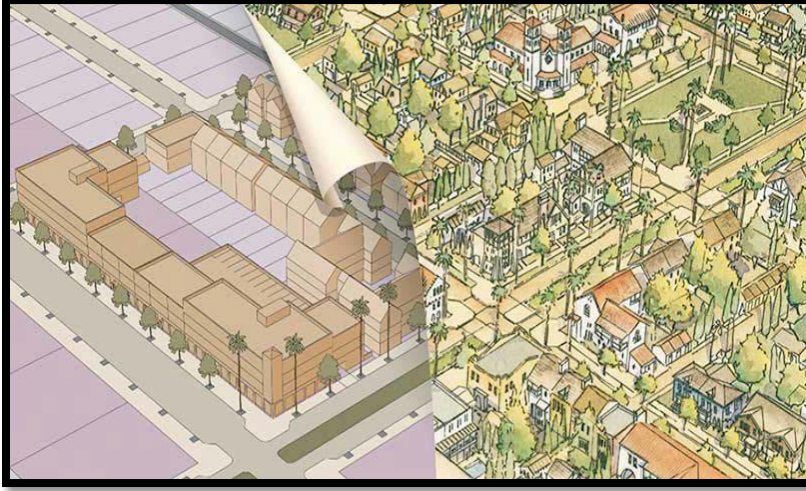
Akım'ın en küçük düzeyi olan yapı adası, sokak ve bina, bireysel yapılar aracılığıyla kamusal alanı güvence altına alma şekline işaret etmektedir. Bu üç düzey bir yandan birbirine bağlı iken öte yandan bir dereceye kadar birbirinin bileşenlerini içermektedir. Örneğin sokakları tasarlama kararı, yapı adaları ve binaların da kaderini belirlemektedir (Moule ve Polyzoides, 1994, s. xxi). Sokaklar yalnızca kentlerdeki ayırıcı çizgiler değil; aynı zamanda ortak mekânlar ve geçişlerdir. Tek bir sokak, her zaman sokak ağının bir parçasıdır. Yaya ve otomobil yoğunluğuna göre çeşitli sokaklar bulunmalıdır. Yapı adaları, şehrin bina dokusunu ve kamusal alanını ortaya koymaktadır. Yapı adalarının şekli, kare ya da dikdörtgen olabilmekle beraber, düzgün belli bir şekle de sahip olmayabilir. Tarihsel olarak en ideal boyutu minimum 250 maksimum 600 adım arasındadır. Bütün kenarları kamusal alanı tanımlayacak şekilde oluşturulan yapı adası, ağaçlı yürüyüş yolu, kaldırım ve yapıya yaklaşma sınırı olarak bölünmelidir. Binalar ise kentteki en küçük büyüme artışına sahip olan öğelerden biridir. Binalar yalnızca işlevlerine göre değil, türlerine göre de tasarlanır; inşa edilirler. Bu da zaman içinde binalarda çeşitli değişikliklerin yapılması konusunda esneklik tanımaktadır (Moule ve Polyzoides, 1994, s. xxii-xxiv). Akım'a göre bireysel mimari projelerin çevresiyle uyum içinde olması, mimari görsellikten önce gelmektedir (Polyzoides, 1999, s. 127). Yine kentsel mekânların canlandırılmasında da öncelik emniyet ve güvenliğe verilmekte; sokakların ve binaların tasarımında açıklık ve erişilebilirlik vurgulanmaktadır (Gindroz, 1999, s. 133). İlave olarak sokakların ve meydanların ilgi çekici bir biçimde tasarlanması da, insanların daha çok yürümesine, bu da komşularını ve içinde buldukları komünitelerini tanımalarına yardımcı

olacak ilkelerdendir (Dover, 1999, s. 147). Akım'ın modern şehircilikte temel eleştirisi otomobillerin varlığından ziyade otomobil bağımlılığıdır. Dolayısıyla Akım tasarımlarında, çağdaş dünyanın gereksinimleri doğrultusunda, yayalara ve kamusal alanlara saygı çerçevesinde otomobiller için de yeterli alan yaratmaya çalışmaktadır (Farr, 1999, s. 141). Yapılacak tasarımların iklimi, topografyayı, tarih ve yapı pratiklerini dikkate alarak gerçekleştirilmesi, Akım'ın üzerinde durduğu noktalardan bir diğeridir (Kelbaugh, 1999, s. 155). Bu durum sadece görsellik açısından değil, aynı zamanda konum, hava ve kaynakların verimli kullanımı açısından da önem taşımaktadır (Schimmenti, 1999, s. 169). Kamusal alanların özel alanlar karşısında öncelenmesi gerektiği savına ithafen Akım, kamu binalarını kentin dokusunu oluşturan diğer binalardan ayırdığından ve bu binaların ve kamusal alanların komünite birliğini ve demokrasi kültürünü pekiştirme işlevi nedeniyle de daha özel bir formülasyonla tasarlanması gerektiğini ileri sürmektedir (Duany, 1999, s. 161).

3. Yeni Şehircilik Akımı Uygulama Örnekleri

Yeni Şehirciler tasarımlarında insanların benzersiz ve iyi planlanmış mekânlarda yaşamak isteyeceği ve fiziksel çevrenin mutlu, sağlıklı ve refah içinde yaşamayla doğrudan ilişkili olduğu düşüncesinden yola çıkarak; yaşamak, çalışmak, alışveriş yapmak veya dolaşmak için otomobillere bağımlı olmadan gündelik yaşamlarını sürdürebilmek için uygun yapılar tasarlamayı temel amaç olarak belirlemişlerdir (www.cnu.org, 2019). Bu noktada geleneksel mahalle tasarımı (*Traditional Neighborhood Design-TND*) bu hedefleri mümkün kılacak bir planlama ilkesi olarak kabul etmişlerdir. Bu tasarım kompakt bir yapılaşmayı, 5 dakikalık bir yürüyüş süresini -ki pek çok insanın yürüyerek 400 metre mesafeyi katetmesine eşdeğerdir- yürüyüşle birlikte azalan otomobil kullanımını ve mahalleli ile artan gündelik karşılaşma ve sosyal temasları içermektedir (Katz, 1994, s. 4). Sonuç olarak ilkelerin uygulanması sonucunda Yeni Şehircilik Akımı'nın ulaşmak istediği görüntü Şekil 2'de gösterilmiştir:

Şekil 2. Yeni Şehircilik Akımı'nın Amacı:

Kaynak: Steuteville, 2018, s. 133.

Yeni Şehircilik, tasarımlarını daha önce de değinildiği üzere tek bir bina gibi küçük bir düzeyden, bölge gibi en büyük düzeye kadar uygulayabilmekte ve bu uygulamalar yeni bir yerleşme biçimi şeklinde olabileceği gibi kentsel dokunun yeniden inşası ya da yapılandırılması şeklinde de olabilmektedir. Çalışma kapsamında Yeni Şehircilik Akımı'nın resmi internet sitesindeki proje veri tabanı (www.cnu.org, 2020) her düzey için ayrı ayrı taranarak, Akım'ın planlama anlayışını yansıttığından proje özelliği olarak Geleneksel Mahalle Tasarımı (TND) seçilmiştir. Bu tarama sonucunda bölge düzeyinde *Kentlands* örneği, Akım'ın ilk ve oldukça popüler projelerinden biri olması ve kendinden sonra yapılan tasarımlara öncülük etmesi nedeniyle seçilmiştir. Mahalle düzeyinde yine en az *Kentlands* kadar bilinirliğe sahip, Akım'ın tamamlanan ilk projelerinden biri olan *Celebration* örneği tercih edilmiştir. Konut ve çevresini anlatan blok, sokak ve bina düzeyinde ise Akım'ın bu düzeyde proje veri tabanındaki tek örnek olması nedeniyle de *Swann Wynd* örneği incelenmiş ve bu örneklerin Akım'ın temel felsefesi ile ne ölçüde uyduğu değerlendirilmiştir.

3.1. Bölge: Kentlands

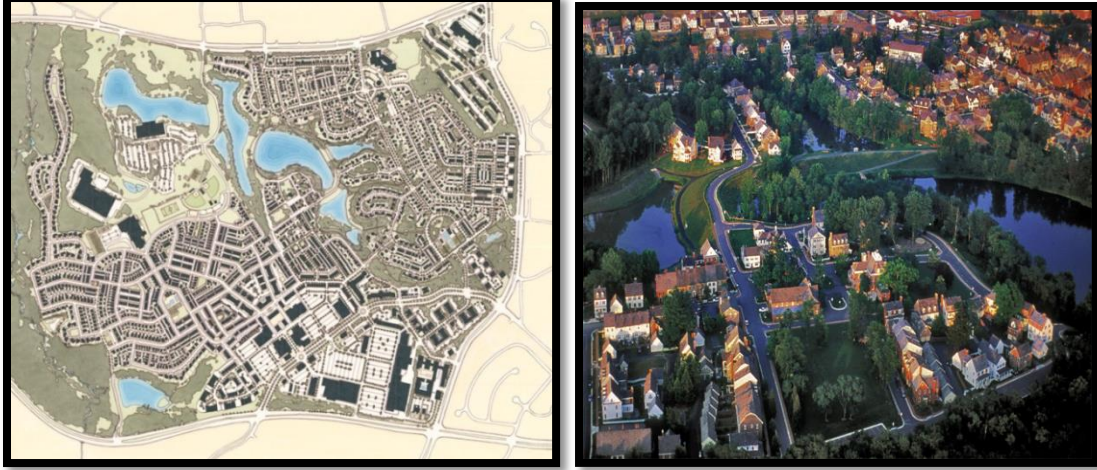
İlk Yeni Şehirci gelişmelerden biri olan *Kentlands*, 1988 yılında ABD'nin Maryland eyaletinde bulunan Gaithersburg'da inşa edilmiştir. 1987'de yerel geliştirici Joe Alfandre, Otis Beale Kent'in en geniş çiftlik mülkünden 140,8 hektar (352 acre^{**}) satın almış ve buranın DC'de bulunan mahallelere benzer bir yere dönüştürülmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Alfandre, kasabanın tasarlanması için Andres Duany ve Elizabeth Plater-Zyberk'le (*DPZ*)

^{**} 1 acre= 0,4 hektar=4 dönüm

görüşmeler yapmış; DPZ de kent yetkilileri ile halkı bir araya getirip, beş günlük bir atölye çalışması yaparak, komşular arasında düzenli etkileşimi kolaylaştırmak için birbirine yakın konutlar inşa etme, yürünebilir, karma kullanımlı bir gelişme planı üzerinde anlaşmışlardır. Bu atölye çalışmaları sonunda Viktorya Dönemi tarzından, sömürge mimarisine; Amerikan zanaatkar mimarisinden neoklasik dönem mimari tarzına kadar çeşitli tarihi emsalleri birleştirerek şehre organik bir hava katılabileceği noktasında fikir birliğine varılmıştır. Kentlands'ın tasarımında geleneksel banliyö gelişiminin tam tersi bir planlama anlayışı izlenmiştir. Çıkmaz sokaklara hiç yer verilmemiş, bunun yerine kent merkezine uzanan ve birbiriyle bağlantılı ara sokaklar ön planda tutulmuştur. Banliyölerde sıkça görülen evlerin önlerinde bulunan bireysel yeşil alanlar kullanılmayarak, evler yola daha yakın bir biçimde konumlandırılmıştır. Otomobiller göz ardı edilmeden ancak sokak manzarasını ve yaya yollarını da daraltmadan garajlar inşa edilmiş ve bir tür geçit yardımıyla ev ile garaj arasında bağlantı sağlanmıştır. Orijinal tasarımda kent merkezinde bir alışveriş merkezi olmasına karşın, Akım'ın karma kullanımlı ve yaya odaklı bölgeler oluşturma fikri doğrultusunda, planda küçük dükkânlar ve mağazalar yürünebilir bir ana caddeye konumlandırılmış ve daha geleneksel bir tasarım yapılmıştır. Bu ana caddede ayrıca bir sanat merkezi, çocuk bakım ünitesi, kilise ve ilköğretim okulu da bulunmaktadır. Evlerden bu alanlara otomobilsiz erişimin sağlanmasının yanı sıra büyük istihdam merkezlerine ve belli başlı destinasyonlara da toplu taşıma ağlarıyla bağlantı sağlanmıştır. Yaşam alanı, iş-çalışma alanı, alışveriş alanı, kamusal ve kültürel alanlar da dâhil olmak üzere 6 komşuluk birimi tasarlanmıştır. Farklı yaş grubu, ekonomik düzey ve ailedeki birey sayısına göre farklı tip ve büyüklükte evler yapılmış ve yaklaşık olarak 5000 nüfusu barındırabilecek 1600 konut birimi planlanmıştır. DPZ tasarımında, mevcut alanın tarım arazisi niteliğini koruma düşüncesini izlemiş ve bunun sadece sürdürülebilir bir tasarım stratejisi değil, aynı zamanda orada yaşayanları o bölgenin yerel tarihinden de koparmama stratejisi de olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bölgede bulunan birkaç göl de orijinal haliyle korunmuş ancak yağmur suyu akıntısı ve noktasal olmayan kaynak kirliliğini yönetmek gerekçeleriyle genişletilmiştir. Sonuç olarak DPZ'ye göre bu tasarım tamamen Yeni Şehircilik ilkeleri doğrultusunda tasarlanan bir kasaba ve komünite görünümü sergilemektedir. Kentlands bu tasarımıyla 1991 yılında ödüle layık görülmüş ve kendinden sonraki kentsel tasarım projelerine ilham vermiştir (www.cnu.org, 2020; www.dpz.com, 2020; Katz, 1994, s. 31-44). İlerleyen süreçte bölgenin ekonomik güçlerinden biri haline gelen Kentlands'da emlak fiyatları da bu gücü göstererek nitelikte artış göstermiş farklı konut tiplerine göre farklı bedeller

biçilmiştir. Örneğin kat mülkiyeti esasına dayanan apartman dairesi (*condos*)^{††} \$252.900 ile \$789.900 arasında; şehir evleri (*townhouses*)^{‡‡} \$279.900 ile \$599.900 arasında; müstakil evler (*single-family houses*) ise \$495.900 ile \$1.095.000 arasında değişiklik göstermektedir (www.choicerealestate.net, 2020).

Şekil 3. Kentlands'ın Nazım Planı ve kuşbakışı görünümü:

Kaynak: www.dpz.com, 2020; Katz, 1994, s. 31

Şekil 4. Kentlands ana cadde ve sokak manzaraları:

Kaynak: www.dpz.com, 200.

3.2. Mahalle, Semt ve Koridor: Celebration

Orlando, Florida'da 1994 yılında inşa edilen Celebration, Walt Disney'in fikirleri üzerine kurulmuştur. Ölmeden önce Walt Disney, teknolojinin gündelik yaşamla mükemmel bir biçimde bütünleştiği "Yarının Deneysel Prototip Komünitesi" (*Experimental Prototype*

^{††} Birimleri ayrı ayrı sahip olunan bir apartman, ofis binası veya diğer çok üniteli bir kompleks; her sahip satın alınan bireysel birime kaydedilebilir bir tapu alır (Ching, 1995, s. 139). Her sahibin kendi dairesinde% 100 mülkiyeti vardır; koridorlar, asansörler, sıhhi tesisat vb. ortak unsurların kısmi mülkiyeti vardır (Harris, 2006, s. 245).

^{‡‡} Ortak kaldırımların katıldığı bir şehirdeki sıra evlerden biri (Ching, 1995, s. 139).

Community of Tomorrow-EPCOT) fikrini önermiş, ancak yaşamı bu düşüncelerin hayata geçirilmesine yetmemiştir. 1990'ların başında Walt Disney Şirket CEO'su Michael Eisner, şirketi bir gayrimenkul haline getirmek ve EPCOT projesinin bazı temalarını uygulamaya koyabilmek için bir köy oluşturmaya karar vermiştir. Bu kararı vermesinde Seaside'daki DPZ'nin çalışmaları etkili olmuş ve projesinde Yeni Şehircilik Akımı'nın ilkelerini kullanmaya karar vermiştir. Celebration'ın nazım planı Cooper, Robertson&Partners ve Robert A.M. Stern'in ortak çalışmalarının bir ürünü olarak geleneksel bir Amerikan kenti şeklinde tasarlanmıştır. Yeni Şehircilik Akımı'nın tek tipleşme karşıtı söylemleri dikkate alınarak her bina farklı bir tasarımcı tarafından ve kendi mimari tarzı doğrultusunda yapılmıştır. Hatta kamusal binalara ayrıca önem verildiğinden postane ve banka gibi kamu binaları Robert Venturi ve César Pelli gibi ünlü mimarlara yaptırılmıştır. Mahalle düzeyinde bir örgütlenme biçiminde tasarlanan Celebration'da da Akım'ın izlerini takip eden diğer projelerde olduğu gibi banliyö tasarımının karşıtı gelişmeler bulunmaktadır. Öncelikle gerçek kentler ve mahallelere özgü heterojen yapıyı inşa etmek ve korumak temel amaç olarak belirlenmiş ve bu heterojenlik adına demografik çeşitlilik ve farklı tip ve fiyatta konut üretilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Yeni Şehircilik Akımı'nın karma kullanımlı mahalleler oluşturma çağrısına yanıt niteliğinde ise golf sahası, havuz, çeşitli mağazalar ve restoranlar ile dolu bir kent merkezi tasarımı yapılmış ve bu faaliyetlere yürüyerek erişimin sağlanması adına bağlantılı ara sokaklar planlanmıştır. Celebration'ın tasarımı da iddia edilen, bu yürünebilirlik ve dar sokaklarla, geleneksel dükkânlar ve karma kullanımla sosyal etkileşim ve komünite duygusunun geliştirilebileceğidir. Toplamda 8 köy şeklinde tasarlanan Celebration yaklaşık olarak 20.000 sakini barındıracak şekilde 1960 hektarlık (4.900 acre) bir alanda planlanmıştır. Kentlands'de olduğu gibi Celebration'da da otomobiller göz ardı edilmemiş ve garajlar evlerin kapısına değil, sokaklara yerleştirilmiştir. Celebration, Akım'ı takip eden bu tasarımıyla 2001 yılında Urban Land Institute tarafından "Yılın En İyi Komünitesi" seçilmiştir (www.cnu.org, 2020; www.ramsa.com, 2020). Tasarımcısı Robert A. M. Stern'in ifadesiyle Celebration, "geleneksel kent fikrini, kentin ruhuna yansıtan ancak insanların yaşam biçimlerini modern bir biçimde yeniden ele alan" bir inşa süreci geçirmiş ve Akım'ın dayandığı ilkeleri korumak ve onları geliştirmek gibi bir görevi üstlenmiştir (celebrationfoundation.org, 2020). Celebration'da da emlak değerleri farklı tipteki konutlara göre değişiklik göstermektedir: Müstakil evler \$374.000 ile \$3.100.000 arasında; kat mülkiyeti esasına dayanan apartman daireleri \$109.000 ile \$495.000 arasında; şehir evleri \$258.186 ile \$749.000 arasında değişiklik göstermektedir (www.zillow.com, 2020).

Şekil 5. Celebration Kuşbakışı Görünüm:

Kaynak: www.ramsa.com, 2020.

Şekil 6. Celebration sokakları:

Kaynak: www.cnu.org, 2020; www.ramsa.com, 2020.

Şekil 7. Belediye Binası ve Postane:

Kaynak: www.thoughtco.com/, 2020.

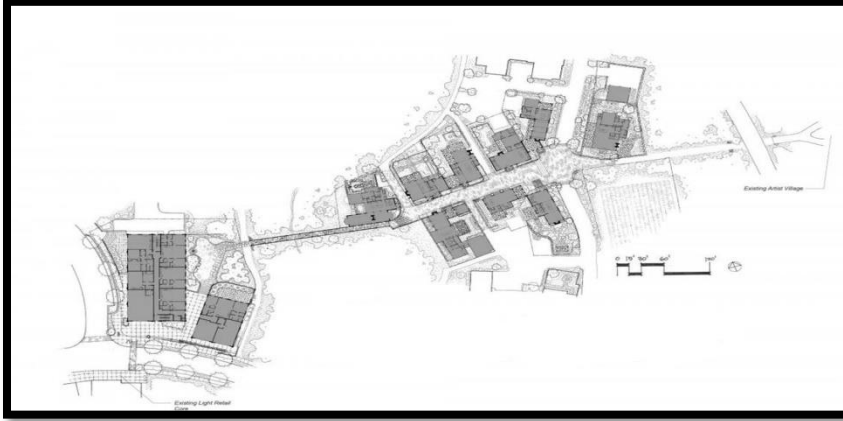
3.3. Yapı Adası, Sokak ve Bina: Swann Wynd

Serenbe'deki Swann Wynd evlerini tasarlamaya davet edilen Rhinehart Pulliam&Company, Chattahoochee Hills, Georgia'da ormanlık alanda planlanmıştır. Bir dizi konut alanını, ana caddeyi ve sanatçı köyünü birbirine bağlayan yaya odaklı bir planlamaya

sahip olan Swann Wynd, Rhinehart Pulliam&Company'e göre komünite ve aktif bir yaşamı odağına alan ve ekolojik bilince sahip müşteriler için tasarlanmıştır. Fakat projenin yapıldığı alan, oldukça zor bir topografyaya sahip olduğundan, geometri ve program açısından bu topografya gözetilerek planlama yapılmıştır. Projenin temel amacı, evlerin önündeki caddeleri bir yaya sokağına dönüştürmek ve günümüzdeki otomobil-insan ilişkisini tersine çevirmeye çalışmaktır. Nitekim evler sokak kenarı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle yayaaların yürürken bu evlere dokunabileceği mesafe hesaplanmıştır. Dolayısıyla evlerin iç tasarımları bu mesafeyi ve evlerin özel alanlarının mahremiyetini gözetecek şekilde düzenlenmiştir. Yerel malzemelerle Cotswolds'daki İngiliz mezralarından esinlenilerek derenin üzerine bir yaya köprüsü tasarlanmıştır. Köprünün karşısında ise evler ve mağazalar, küçük bir ticari kavşak oluşturmaktadır. Küçük ve gizli otoparklar ile özel garajlar da dâhil olmak üzere otomobillerin varlığına ilişkin çeşitli çözümler sunulmuştur. Önceki örneklerde de olduğu üzere bu garajlar insanların yürümesine engel teşkil etmeyecek biçimde konumlandırılmış ve kamusal alanların ve sokakların olağan görüntüsüne zarar vermeyecek şekilde planlanmıştır. Tasarımın yapıldığı Serenbe'de 10 hektarlık (25 acre) bir organik çiftlik, sezonluk Çiftçi Pazarı, komünite destekli tarım programı ve yollar ve kaldırımlar boyunca yaban mersini çalılırları da dâhil olmak üzere yenilebilir peyzaj bulunmaktadır. Swann Wynd'da, 0,3 hektarda dükkanlar, 33 konut birimi, kiralık daireler, müstakil evler, bitişik ve ayırık evler de dâhil olmak üzere 0,84 hektarlık (2.1 acre) alanda konumlandırılmıştır. Bu tasarımda en çok dikkat çeken ayrıntı, kent ve kırsalın bir bütün olarak sunulmaya çalışılması ve yeşil alanlarda farklılaşmaya gitme çabasıdır. Bu tasarım dolayısıyla Swann Wynd, Rhinehart Pulliam&Company, Architecture and Design'a 2018 CNU Charter Ödülü kazandırmıştır (www.rhinehart-pulliam.com, 2020; www.cnu.org, 2020). Konut tiplerinde farklılık olmamakla birlikte, şuanda evlerin piyasa değeri ise \$589.000 ile \$1.299.000 arasında değişmektedir (www.zillow.com/, 2020).

Şekil 8. Swann Wynd Yerleşim Planı:

Kaynak: www.cnu.org, 2020.

Şekil 9. Swann Wynd'da Evlerin Dizilimi:

Kaynak: www.rhinehart-pulliam.com, 2020.

Tablo 2. Yeni Şehircilik Akımı Geleneksel Mahalle Tasarım Projeleri:

Düzye	Yerleşim	Yılı	Firma	Konum	Büyükük	Donatı	Konut Tipi	Emlak Fiyatı
<i>Bölge</i>	Kentlands	1988	Duany& Plater Zyberk	Maryland	352 acre; 5000 nüfus; 1600 konut	Mağazalar; göl; sanat merkezi; çocuk bakım ünitesi; kilise; ilköğretim okulu	Karma (müstakil evler; apartman daireleri; şehir evleri vb.)	\$252.900 - \$1.095.0 00
<i>Mahalle</i>	Celebration	1994	Robert A.M. Stern Architects	Florida	4900 acre; 20000 nüfus; 3500 konut	Parklar; suyolları; doğal ormanlık alan; golf sahası; havuz; mağazalar; restoranlar	Karma (müstakil evler; apartman daireleri; şehir evleri vb.)	\$109.000 - \$3.100.0 00
<i>Konut ve çevresi</i>	Swann Wynd	2004	Rhinehart Pulliam & Company	Georgia	2.1 acre; 33 konut birimi; 650 nüfus	Dere; köprü; mağazalar; organik çiftlik; cumartesi pazarı; yenilebilir peyzaj	Karma konut tipi mevcut değildir.	\$589.000 - \$1.299.0 00

Üç düzeyde de örnekleri incelenen projelerin gerek görsellerinde gerekse de sosyal donatı ve piyasa fiyatlarında üst gelir grubuna hitap ettiği açıktır. Fakat üç düzeyde de büyükük, nüfus ve konut birimi dağılımı Akım'ın ilkeleri ile paralellik göstermektedir. İncelenen örnekler, yürünebilir tasarımlara işaret etmekte ve donatılara 5-10 dakika yürüme mesafesinde konumlandırıldığından gündelik ihtiyaçların giderilmesinde otomobil zorunluluk olmaktan çıkmaktadır. Ancak yine de Akım'ın tasarımlarında otomobiller tamamen dışarıda bırakılmamıştır. Keza ısrarla belirtildiği üzere Yeni Şehircilik otomobil karşıtı değil; sadece otomobilin fazla kullanımına karşıdır. Dolayısıyla tasarımlarda otomobiller için alanlar yaratılmasına dikkat edilmiş ve otoparklar ve garajların planlanmasına da önem verilmiştir. Yine tüm düzeylerde yakın çevrelerine ve komşu bölgelere toplu taşıma ağlarının olduğu belirtilmiştir. Kentlands ve Celebration konut tiplerinde farklılık yaratarak, farklı gelir ve demografik özellikteki insanları barındırabileceğini iddia etse de, konutların emlak fiyatlarının alt limiti dahi, bu tasarımlarının kapılarını her gelir düzeyindeki insana açmadığını göstermektedir. Yakın geçmişte (2018) konut tasarımları ile ödül alan Swann Wynd'da ise konut tiplerinde ayırım görülmemekte; daha çok satılık/kiralık, oda sayısında farklılaşma gibi

özellikler değişiklik göstermektedir. Buradaki emlak fiyatları da üst gelir grubuna hitap etmekte; dahası proje tanıtımında “ekolojik olarak bilinçli olan müşteriler için tasarlanmıştır” (www.rhinehart-pulliam.com, 2020) ibaresi esasında tasarımların yine üst gelir grubu için yapıldığına işaret etmektedir. Akım’ın kent ile kırı bir arada tutma ve bütünleştirmeye ilişkin ilkesi her üç düzeyde de korunmuştur. Ayrıca üç düzeyde de yeşil alanların çeşitlilik gösterdiği ve sınırların ve koridorların doğal yeşil alanlarla planlandığı da dikkat çeken hususlardan biridir. Dahası doğal sınırların tasarlanması sürecinde bölgenin topografyası, iklimi ve tarihsel yapısı göz önünde bulundurularak bunların uyum içinde planlanmasına dikkat edilmiştir. Kamusal alanların Akım için oldukça önemli olduğu, incelenen örnek tasarımlarda da hissedilmekte ve pek çok işlevin bir arada bulunduğu kamusal alanlar, ayrı ayrı tasarımcılar tarafından ancak kendi içinde bütünlüğünü koruyacak biçimde tasarlanmıştır. Hatta Celebration’ın kamusal alan donatıları için oldukça ünlü mimarlardan destek alınmıştır. Akım’ın geleneksellik vurgusu ve tarihin belli bir döneminden beslenerek tasarımlarına bunu yansıtması, yukarıdaki projelerde de görülmektedir. Hatta Kentlands’ın tasarımında tek bir dönem değil, çeşitli tarihi tarzlar birleştirilerek şehre organik bir hava katılmaya çalışılmıştır. Bilhassa mahalle düzeyinde Akım’ın kompakt, yaya dostu ve karma kullanım ilkesi, mahalle düzeyinde incelenen Celebration’da uygulamaya çalışılmış ve büyük oranda da başarı sağlanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

1990’lı yıllarda Amerikan banliyöleşmesinin yaratmış olduğu çevre kirliliği, kent merkezlerinin çöküntü alanları haline gelmesi, sosyo-mekânsal ayrışma, yalnızlaşma, sağlık kalitesinde düşme, araba kullanımının artması, komşuluk ilişkilerinde kopma gibi sorunlara alternatif bir planlama ve tasarım hareketi olarak ortaya çıkan Yeni Şehircilik Akımı, mekânlar arasındaki mesafelerin azaltılmasıyla; arazi kullanımında farklılaşmayla; farklı demografik ve ekonomik özelliklere sahip kişilerin birlikte ikamet etmesine olanak tanıyacak farklı tipte konutların üretilmesiyle; otomobile alternatif ulaşım çeşitleri ve ağları ile toplu taşımanın teşvik edilmesiyle bu sorunların aşılabileceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla Yeni Şehircilik, kentlerin inşasını belli başlı ilkelere dayandırarak sadece yaşamak için değil; çalışmak, boş zamanı geçirmek, eğitim almak gibi pek çok faaliyetin bir arada yapılmasına imkân veren yürünebilir, kompakt ve canlı, yaşanabilir ve etkileşimi yüksek yerler tasarlayan bir harekettir. Özellikle kendi kendine yetebilir mahallelerin tasarlanması Akım’ın üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Herhangi bir gündelik ihtiyaca yakın çevrede erişilebilmesi; araba kullanımının zorunluluk olmaktan çıkması yaşam kalitesini artıracak ve komünite bağlarını

kuvvetlendirecek nedenlerdendir. Ancak son yıllarda tüm popüleritesine ve bu oldukça iyimser bakış açısına karşın Akım'ın projelerine ve ilkelerine bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Bu noktada sorulması gereken Akım'ın gerçekten çeşitlilik, yoğunluk, yürünebilir ve etkileşimi yüksek insanların bir arada bulunduğu başarılı projelere mi yoksa elitist, ayrımlaştırıcı ve yeni bir banliyöleşmeye zemin hazırlayan başarısız projelere mi imza attığıdır.

Bu soru doğrultusunda Akım'a yöneltilen en önemli eleştirilerden biri Akım'ın ilkelerine ilişkindir. İlkelerin abartılı, ampirik dayanaktan yoksun ve şüpheli bir biçimde salt Akım'ın iddiaları çerçevesinde geliştirilen hipotezleri test etmeye odaklanması; sosyal bilimler alanına ciddi bir katkıda bulunmaması (Brain, 2005, s. 218); bu denli katı ve keskin bir çizgiye sahip olması, Akım'ın şehirciliğin doğası ile örtüşmemesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla bu ilkelerin yalnız ütopyik birer ilke olarak kağıt üzerinde kaldığı iddia edilmektedir (Ellis, 2002, s. 276). Ancak Bohl'a (2000, s. 777) göre bu iddia yersizdir. Nitekim Yeni Şehircilik Akımı'na ilişkin literatür, "sosyal bilimsel teori oluşturma ve ampirik test yapmayı değil; bunun yerine pazarlama ve manifestosunu içermektedir". Ellis (2002, s. 273) de Akım'ın teorik veya akademik bir girişim değil, uygulamaya dayalı bir hareket olduğunu ifade etmektedir. Yine Brain da (2005, s. 218) yerleşim alanlarının tasarlanmasının ya da bu alanlarda değişikliğe gidilmesinin kaçınılmaz olarak sosyolojik ve politik dayanaklar gerektirmesi kabulüyle birlikte, Yeni Şehircilik'in salt tasarım pratiğine odaklandığını belirtmektedir. Bohl'un savunusu ise Akım'ın yalnızca piyasaya hitap ederek, beyaz ve elitist bir hareket olduğunu iddia eden başka bir eleştiriye gündeme getirmektedir. (Jacobsen, 2006, s. 33). Dahası Akım daha fazla ev satabilmek için alıcıları estetik zevklerine göre ayırmayı amaçlayan bir pazarlama hilesi (Ford, 1999, s. 247; McCann, 1995; Falconer Al-Hindi ve Staddon, 1997) ile sistemini devam ettirmektedir. Dolayısıyla bu hareketin kaçınılmaz sonucunun ise soylulaştırma olduğu ifade edilmektedir (Retana vd. 2014, s. 13). Ayrıca Yeni Şehircilik'in savunucularına göre bu yüksek fiyatlar, banliyö alternatifine göre daha iyi hizmet alımından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle insanlar, banliyö yayılımından daha farklı bir şey için, daha fazla ödemeye hazır bulunmaktadır (Jacobsen, 2006, s. 33). Bu eleştiriye cevaben Talen (2010, s. 493) Akım'ın beyaz elitist bir hareket olarak kodlanmadan önce "arzu edilen yerlerde uygun fiyatlı konutların ABD arsa ekonomisinin temel ilkelerine aykırı olduğu gerçeğini" gözden kaçırmamak gerektiğinin altını çizmektedir. Akım'ın ilkelerinin ütopyik bir resim çizdiği eleştirisi ise Rees'e (2003, s. 93) göre doğru değildir. Nitekim Akım'ın fikirlerinin çizim tahtasında kalmak yerine, gerçekten inşa edilmesi ve inşa edilen alanlarda yaşamın devam etmesi, onun diğer ütopyik fikirlerden farkını göstermektedir. İlave olarak Akım'ın ilkelerinin tek tek sıralanması ve oldukça katı olması noktalarında Talen dürüst davranılması gerektiğini ve bu ilkelerin tasarımı

kısıtlayıcı bir yanının da olduğunu belirtmektedir. Ancak öte yandan yine bu ilkelerin varlığı, tasarım kararlarında önemli olan değerlerin ortaya konulmasını ve o kararların netleştirilmesini sağlamaktadır (Steuteville, 2018, s. 134).

Yeni Şehircilik Akımı'nın, banliyö kentsel gelişme modeli ve onun neden olduğu kentsel sorunları ortadan kaldırma amacı doğrultusunda şekillenmesine karşın, Akım'a yöneltilen eleştirilerden biri de, "kılık değiştirmiş banliyöler" (Marshall, 2007; Trudeau ve Malloy, 2011, s. 424) olarak da ifade edilen yeni bir banliyö modeline (Leung, 1995; Barber, 1997) ya da sebep olmasıdır. Diğer bir ifade ile Yeni Şehircilik esasında banliyöleri korurken, onların küçük bir kasaba modelini yaratmakta; bu da onları tam anlamıyla herhangi bir geleneksel anlamda şehir yapmaya yetmemektedir (Marcuse, 2000, s. 5). İlave olarak, Akım'ın yayılma karşıtı söylemlerinin altında yatan nedenlerin başında araba kullanımının azaltılması yatmaktadır. Ancak Yeni Şehircilik tasarımlarında araba kullanımının azaldığına ilişkin de çok az kanıt bulunmaktadır (Davies ve Townshend, 2015, s. 41). Buradan hareketle Akım, ulaşım ile ilişkili konularda da eleştiriye maruz kalmış ve bu yayılma karşıtı (!) hareketin esasında alternatif ulaşım yöntemleri desteklemediği, bireysel araçların kullanımını devam ettirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca Akım'ın "alternatif ulaşım politikaları ile trafik sıkışıklığı ve hava kirliliği azalacak; yaşam kalitesi artacak" iddiası; banliyö alanlarında yüksek yoğunluk olmadığından, kent merkezindeki otomobil kullanımından daha fazla zarar vermeyecektir (Cox, 2001). Fakat Jacobsen (2006, s. 34) de Akım'ın salt ulaşım ve otomobil kullanımıyla eleştirilmesini haksız bulmakta ve Akım'ın zaten otomobil kullanımına değil, her seyahatte araba kullanımına karşı çıktığının altını çizmektedir.

Yeni Şehircilik Akımı'na yöneltilen eleştirilerden bir diğeri Akım'ın tasarımlarının, insanların birbiriyle daha fazla temasta bulunmasına imkân sağlamak üzere yapılması, mahremiyet ve bireyselliğin zedelenmesine ilişkindir. Bir komüniteye ait olmak istemeyen; gizliliği ihlal edilmiş hisseden ve bireyselliği tercih edenler, garajlarını paylaşmak istememekte, komşularıyla yakın ilişki kurmayı tercih etmemektedir (Briney, 2019). Yeni Şehircilik Akımı'nın, "yaşa, çalış ve zaman geçir" sloganı her zaman gerçekleri yansıtmamaktadır. Fikir elbette tartışmasız bir biçimde iyi olsa da 21. yüzyıl bunun hayata geçirilmesinde pek cömert değildir. Nitekim Akım'ın bu tasarımları aynı komünite içerisinde yaşamaya ve zaman geçirmeye elverişli olsa da, çalışmak için yine arabalarına binip bu komünite dışındaki yerlerde işlerine gitmektedir. Dolayısıyla Yeni Şehircilik yeni bir yaşam biçiminden ziyade mesai bitiminde ve hafta sonları bir yaşam tarzı seçimi haline gelmektedir (Halbur, 2008). Ayrıca Marcuse'a (2000, s. 4) göre, geçmişte çok nadir bir biçimde varolan bir komünite biçimine geri

dönme iddiası tarihsel olarak yanlıştır: Yeni Şehircilik'in resmettiği bu geçmiş, esasında varolmayan bir geçmiştir. Dolayısıyla esasında yaratılmaya çalışılan bir komünite değil, onun bir görüntüsüdür. Yapılı çevrenin sosyal çevre üzerinde etkisi olduğunu savunan Yeni Şehirciler yapılı çevrenin, erişebilirlik, yürüyüş yapma ve bisiklet sürme, komünite duygusunu teşvik etmek gibi amaçlar için tasarlandığını iddia ettiğinden, eleştirdikleri eski modernist planlama hareketleriyle aynı mekânsal determinizm hatasına düştüğü için eleştirilse de (Fainstein 2003, 182-184), planlama ve tasarımla çevrenin davranış ve yaşam kalitesini etkileyebileceği bilinmektedir (Ittleson, 1974; Proshansky vd. 1983; Benfield vd., 1999; Peponis ve Wineman 2002; Frumkin, vd. 2004). Ancak tüm bu eleştirilere karşın Yeni Şehircilik'in tüm güncel kentsel sorunlara bir çözüm üretebileceğini düşünmek aldatıcı olacaktır. Nitekim Akım'ın savunucuları da fiziksel çözümlerin tek başına yeterli olmayacağını ancak sorunların çözümünde bir adım olacağını Akım'ın ilkelerinde vurgulamaktadır. Ayrıca neredeyse tüm kentsel form teorileri gibi Yeni Şehircilik Akımı'nın da gücünün sınırlı olduğunu ve sihirli bir değneğe sahip olmadığını kabul etmek gerekmektedir (Southworth, 2003, s. 225). Yeni Şehircilik sihirli bir değnek olmasa da, çözümlerin sadece bir kısmını kapsayan, planlama politikaları, tasarım ilkeleri ve uygulama stratejileri ile çağdaş şehirlerin artan zorluklarına çözüm geliştirmeye alternatif bir yaklaşım sunduğunu da kabul etmek gerekmektedir (Fulton, 1996, s. 29; Pavlovich Howard, 2005, s. 40).

Sonuç itibariyle Yeni Şehircilik Akımı özellikle Türkiye açısından değerlendirildiğinde, gerek uygulamada gerekse akademik alanda oldukça yeni bir harekettir. Nitekim alana ilişkin kapsamlı çalışma sayısı oldukça azdır. Ağırlıklı olarak mimarlar ya da şehir planlamacıları tarafından yapılan bu kısıtlı sayıdaki çalışmalar (bkz. Gökşin, 2001; Önüç, 2002; Özdemir, 2005; Başaran, 2006; İstif, 2009; Tekin, 2010; Özdal, 2010), Akım'ın ilkelerinin İstanbul'da, şehrin dışında elitist, kapalı ve korunaklı homojen bölgelerde değerlendirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum da Yeni Şehircilik Akımı'nın sınırlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Ancak Yeni Şehircilik Akımı'nın uygulama alanları yalnızca yeni oluşturulan yaşam alanları değildir. Bu anlamda Akım, kentsel dönüşüm alanlarında ya da sosyal konut projelerinde veya tarihi bir alanın restore edilmesinde yararlanılmaya oldukça açıktır. Diğer bir ifadeyle Akım'ın tasarımlarının elitist ve sosyo-mekânsal ayrışmayla sonuçlandığı gerçeğinin yanı sıra Akım, farklı alanlarda ve farklı düzeylerde hayata geçirilebilirse farklı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilecektir. Dahası Yeni Şehircilik Akımı'nı 'moda' olarak tabir edilen 'balon' hareketlerden ayrı tutmakta fayda bulunmaktadır. Çünkü Akım'ın banliyöleşme gibi oldukça köklü bir kentsel krizin karşısına yeni bir kentsel gelişim modeli önermesi ve bu öneriyi, 19. yüzyılının başından itibaren planlama ve kent sosyolojisinin önemli teorik

dayanaklarından beslenerek geliştirmesi, köklerinin ve dayanaklarının gelip geçici olmadığına işaretidir. Ancak Akım'ın bu haliyle çalışılmaya ve geliştirilmeye muhtaç olduğu; salt kısıtlı uygulama alanları ve ölçekleri ile değerlendirmenin de Akım'ı anlaşılabilir kılmaktan uzaklaştırdığı açıktır.

Kaynakça

Alexander, C., Ishikana, S., Silverstein, M., Jacobsen, M., Fiksdahl-King, I., ve Angel, S. (1977). *A pattern language*, New York: Oxford University Press.

Andreescu, V. ve Besel, K. (2013a). Introduction. Karl Besel ve Viviana Andreescu (Ed.), *Back to the future New Urbanism and the rise of neotraditionalism in urban planning* (ss. xiii-xvi). USA: University Press of America.

Andreescu, V. ve Besel, K. (2013b). Lewis Mumford and Jane Jacobs as precursors of New Urbanism: residents' reaction to different urban visions. Karl Besel ve Viviana Andreescu (Ed.), *Back to the future New Urbanism and the rise of neotraditionalism in urban planning* (ss. 15-28). USA: University Press of America.

Arendt, R. (1999). Three. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 29-34). USA: Mc Graw Hill.

Arlı, A. (2018). Takdim. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler*, (Pınar Karababa Kayalığı, Çev.). Ankara: Heretik Yay.

Arrington, G. B. (1999). Eight. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 59-63). USA: Mc Graw Hill.

Artibise, Y. (2010). *The abc's of urbanism*. Erişim Tarihi: 21 Şubat 2019, <http://yuriartibise.com/abcs-of-urbanism-ebook/>.

Aseltine, E. (2007). New Urbanism. George Ritzer (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of sociology*, Blackwell Publishing Ltd.

Bairner, A. (2007). City. George Ritzer (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of sociology*, Blackwell Publishing Ltd.

- Barber, J. (1997). Where the American dream lives on, *The Globe and Mail*, June A2.
- Barnett, J. (1999). Ten. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 73-78). USA: Mc Graw Hill.
- Başaran, F. (2006). *Transformation of American dream from suburbia to new urbanism* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Benfield, F. K., Matthew R., ve Donald D. T. C. (1999). *Once there were greenfields: how urban sprawl is undermining America's environment, economy, and social fabric*. New York: Natural Resources Defense Council.
- Besel, K. ve Andreescu, V. (2013). The city in history: Mumford revisited. Karl Besel ve Viviana Andreescu (Ed.), *Back to the future New Urbanism and the rise of neotraditionalism in urban planning* (ss. 1-13). USA: University Press of America.
- Bohl, C. C. (2000). New Urbanism and the city: potential applications and implications for distressed inner-city neighborhoods, *Housing Policy Debate*, 11(4), 761-801.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz kentleşme yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü* (Burak Özyalçın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookout, L.W. (1992). Neo-traditional town planning: A new vision for the suburbs, *Urban Land*, 51(1), 20-26.
- Bothwell, S. (1999). Six. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 49-52). USA: Mc Graw Hill.
- Brain, D. (2005). From good neighborhoods to sustainable cities: Social science and the social agenda of the New Urbanism, *International Regional Science Review*, 28(2), 217-238.
- Briney, A. (2019). *New Urbanism taking city planning to a new level*. Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2019, <https://www.thoughtco.com/new-urbanism-urban-planning-design-movement-1435790>.
- Calthorpe, P. (1994). The region. Peter Katz (Ed.), *The New Urbanism; toward an architecture of community* (ss. xi-xvi). New York: McGraw-Hill.
- Calthorpe, P. (1999). One. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 15-22). USA: Mc Graw Hill.

- Ching, F. DK. (1995). *A visual dictionary of architecture*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Comitta, T. J. (1999). Eighteen. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 113-119). USA: Mc Graw Hill.
- Congress for the New Urbanism (CNU), (1999). *Charter of the New Urbanism*, Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), USA: Mc Graw Hill.
- Cox W. (2001). *The argument against smart growth*. Erişim Tarihi: 9 Kasım 2019, <https://www.planetizen.com/node/11>, Son Erişim Tarihi: 09.11.2019.
- Davies, W.K.D. ve Townshend, I. J. (2015). New Urbanisms: from neo-traditional neighbourhoods to new regionalism. Wayne K.D. Davies (Ed.), *Theme cities: solutions for urban problems*, Cham Heidelberg New York Dordrecht London: Springer.
- Dover, V. (1999). Twenty three. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 147-151). USA: Mc Graw Hill.
- Duany, A. (1999). Twenty five. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 161-168). USA: Mc Graw Hill.
- Duany, A. ve Plater-Zyberk, E. (1994). The neighborhood, the district and the corridor. Peter Katz (Ed.), *The New Urbanism; toward an architecture of community* (ss. xvii-xx). New York: McGraw-Hill.
- Ellin, N. (1999). *Postmodern urbanism*, New York: Princeton Architectural Press.
- Ellis, C. (2002). The New Urbanism: critiques and rebuttals. *Journal of Urban Design*, 7(3), 261–291.
- Fainstein, S. S. (2003). New directions in planning theory. Scott Campbell ve Susan S. Fainstein (Ed.), *Readings in Planning Theory* (2. Baskı), Malden: Blackwell Publishing.
- Falconer Al-Hindi, K. ve Staddon, C. (1997). The hidden histories and geographies of neo-traditional town planning: The case of Seaside, Florida, *Environment and Planning D*, 15, 349-372.
- Farr, D. (1999). Twenty two. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 141-146). USA: Mc Graw Hill.
- Florida, R. (2018). *Yeni kentsel kriz*, (Derya Nüket Özer, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Ford, L. R. (1999). Lynch revisited New Urbanism and theories of good city form, *Cities*, 16(4), 247–257.

- Forsyth, A. ve Crewe, K. (2009). New visions for suburbia: reassessing aesthetics and place-making in modernism, imageability and New Urbanism. *Journal of Urban Design* 14(4), 415-438.
- Frumkin, H., Frank L., ve Richard J. (2004). *Urban sprawl and public health: designing, planning, and building for healthy communities*. Washington: Island Press.
- Fulton, W. (1996). *The New Urbanism: hope or hype for American communities?*, Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.
- Gindroz, R. (1999). Twenty one. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism (ss. 133-137)*. USA: Mc Graw Hill.
- Gindroz, R. (2002). City life and New Urbanism. *Fordham Urban Law Journal*, 29(4), 1419-1437.
- Gökşin, A. (2001). Yeni Kentleşme üzerine, *Mimar.ist Kent ve Planlama*, 3, 90-93.
- Grant, J. (2006). *Planning the good community: New Urbanism in planning and practice*.
Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2019,
https://www.researchgate.net/publication/283326797_Planning_the_good_community_New_urbanism_in_theory_and_practice.
- Grimshaw, J. (1999). Four. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism (ss. 35-39)*. USA: Mc Graw Hill.
- Haas, T. (2018). New Urbanism. George Ritzer ve Chris Rojek (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of sociology*, JohnWiley & Sons, Ltd.
- Halbur, T. (2008). *The fatal flaw of Celebration, FL*. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020,
<https://www.planetizen.com/node/35829>.
- Harris, C. M. (2006). *Dictionary of architecture&construction*, USA: McGraw-Hill.
- Howard, E. (2010). *To-morrow: a peaceful path to real reform*, UK: Cambridge University Press.
- Huxtable, A.L. (1997). *The unreal America: architecture and illusion*. New York: New Press.
- Ingersoll, R. (1989). Postmodern urbanism: forward into the past. *Design Book Review*, 17, 21-25.

Ittleson, W. H. (1974). *Environment perception: an introduction to environmental psychology*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

İnternet: <http://www.cnu.org/search/projects>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2019.

İnternet: <http://www.mimdap.org/?p=3173>, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019.

İnternet: <http://www.newurbanism.org/>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018.

İnternet: <http://www.newurbanism.org/newurbanism/principles.html>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018.

İnternet: <https://celebrationfoundation.org/what-we-do/new-urbanism/>, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.choicerealestate.net/kentlands-real-estate.php>, Erişim Tarihi: 7 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.cnu.org/resources/project-database>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019.

İnternet: <https://www.cnu.org/resources/what-new-urbanism>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018.

İnternet: <https://www.cnu.org/what-we-do/build-great-places/celebration>, Erişim Tarihi: 6 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.cnu.org/what-we-do/build-great-places/kentlands>, Erişim Tarihi: 4 Ocak 2019.

İnternet: <https://www.cnu.org/what-we-do/build-great-places/swann-wynd>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.cnu.org/what-we-do/congress>, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2019.

İnternet: <https://www.cnu.org/who-we-are/charter-new-urbanism>, Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2018.

İnternet: <https://www.cnu.org/who-we-are/movement>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018.

İnternet: <https://www.cnu.org/who-we-are/organization/accomplishments>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018.

İnternet: <https://www.cnu.org/who-we-are/people>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018.

İnternet: <https://www.dpz.com/Projects/8805>, Erişim Tarihi: 4 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.ramsa.com/projects/project/celebration>, Erişim Tarihi: 6 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.rhinehart-pulliam.com/moreau-2-1-2>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.rhinehart-pulliam.com/swann-ridge>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.thoughtco.com/celebration-florida-disneys-ideal-community-178231>,
Erişim Tarihi: 7 Ocak 2020.

İnternet: <https://www.zillow.com/>, Erişim Tarihi: 9 Ocak 2020.

İstif, S. (2009). *İstanbul kentinin mekânsal gelişimi, Çekmeköy-Ömerli yerleşmesinin yeni kentleşme akımı kapsamında incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*, (Bülent Doğan, Çev.). İstanbul: Metis yayıncılık.

Jacobsen, E. O. (2006). The New Urbanism, *The Center for Christian Ethics*, ss. 28-36.

Janowitz, M. (2018). Giriş. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler*, (Pınar Karababa Kayalığı, Çev.). Ankara: Heretik Yay.

Jarvis, H., Kantor, P., Cloke, J. (2012). *Kent ve toplumsal cinsiyet*, (Yıldız Temurtürkan, Çev.). Ankara: Dipnot yayınları.

Jencks, C. ve Kropf, K. (1997). *Theories and manifestoes of contemporary architecture*, UK: John Wiley & Sons.

Katz, P. (1994). Introduction. Peter Katz (Ed.), *The New Urbanism; toward an architecture of community* (ss. ix-x). New York: McGraw-Hill.

Katz, P. (1994). *The New Urbanism, Toward an Architecture of Community*, New York: McGraw Hill.

- Keith, T. ve del Rio, V. (2004). New Urbanism, automobile dependency and sense of community: a comparative study of two residential developments in California, *Focus*, 1(1), 54-60.
- Kelbaugh, D. (1999). Twenty four. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 155-160). USA: Mc Graw Hill.
- Kelbaugh, D. (2000). Three paradigms: New Urbanism, Everyday Urbanism, Post urbanism-an excerpt from the essential common place, *Bulletin of Science, Technology & Society*, 20(4), 285-289.
- Kelbaugh, D. (2001). Three urbanisms and the public realm, *3rd International Space Syntax Symposium Atlanta*.14.2
- Köseoğlu, E. (2009). Kent mekânı ve insan faktörü, *Yapı* 335, 56-59.
- Krier, R. (1979). *Urban space*, (Christine Czechowski and George Black, Trans.). London: Academy Editions.
- Kulash, W. (1999). Twelve. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 83-88). USA: Mc Graw Hill.
- Landecker, H. (1996). Is New Urbanism good for America? *Architecture*, 84(4), 68-70.
- Lehrer, U. A., ve Milgrom, R. (1996). New (sub)urbanism: countersprawl or repackaging the product, *Capitalism Nature Socialism*, 7(2), 49-64.
- Lennertz, B. (1999). Seventeen. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 109-112). USA: Mc Graw Hill.
- Leung, H.L. (1995). A new kind of sprawl, *Plan Canada*, 35(5), 4-5.
- Lieberman, W. (1999). Fifteen. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 101-104). USA: Mc Graw Hill.
- Lynch, K. (1981). *Good city form*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Maeng, D. ve Nedovic-Budic, Z. (2008). Urban form and planning in the information age: lessons from literature, *Spatium, International Review*, No. 17-18, Belgrade.
- Marcuse, P. (2000). The New Urbanism: The dangers so far, *disP – The Planning Review*, 36(140), 4-6.

Marshall, A. (2007). Suburbs in disguise, Erişim Tarihi: 14.04.2020, <https://www.alexmarshall.org/2007/08/31/suburbs-in-disguise/>.

McCann, E. (1995). Neotraditional developments: The anatomy of a new urban form, *Urban Geography*, 6, 210-233.

McKenzie, R. D. (2018). İnsan topluluklarının çalışılmasında ekolojik yaklaşım. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler*, (Pinar Karababa Kayalığı, Çev.).

Meenakshi, A. (2011). Neighborhood unit and its conceptualization in the contemporary urban context, *Institute of Town Planners India Journal*, 8(3), 81-87.

Morris, W. (1999). Five. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 43-48). USA: Mc Graw Hill.

Moule, E. (1999). Sixteen. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 105-108). USA: Mc Graw Hill.

Moule, E. ve Polyzoides, S. (1994). The Street, the block and the building. Peter Katz (Ed.), *The New Urbanism; toward an architecture of community* (ss. xxi-xxiv). New York: McGraw-Hill.

MSGÜ (2017). *Kentsel mekânsal standartların geliştirilmesi*, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent -kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*, (Gürol koca ve Tamer Tosun, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Muschamp, H. (1996). Can new urbanism find room for the old?, *New York Times, Arts and Entertainment Section*, June 2, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2019, <https://www.nytimes.com/1996/06/02/arts/architecture-view-can-new-urbanism-find-room-for-the-old.html>.

Norquist, J. O. (1999). Fourteen. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 97-100). USA: Mc Graw Hill.

Orfield, M. (1999). Nine. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 65-69). USA: Mc Graw Hill.

- Önüç, G. (2002). *Yeni kentleşme bağlamında komşuluk birimi tasarım ilkeleri: İstanbul Alkent 2000 yerleşimi üzerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdal, S. (2010). *Küreselleşme sürecinde kentsel tasarımın değişen rolü ve yeni kentleşme akımı ilişkisi üzerine bir irdeleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, A. D. (2005). *Kentsel tasarımda çağdaş yaklaşımların değerlendirilmesi: İstanbul'da yeni yerleşme alanları üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Park, R. E. ve Burgess, E. W. (2018). *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler*, (Pınar Karababa Kayalığıl, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Pavlovich Howard, Z. (2005). New Urbanism: a new approach to the way American builds, *Paisagem Ambiente: Ensaios*, 20, 27- 46.
- Peponis J. (1989). Space, culture and urban design in late modernism and after, *Ekistics-the Problems and Science of Human Settlements*, 56, 93-108.
- Peponis, J. ve Wineman, J. (2002). Spatial structure of environment and behavior, Robert B. Bechtel ve Arza Churchman (Ed.). *Handbook of environmental psychology*, New York: J Wiley.
- Perry, C. A. (2016). The neighborhood unit from the regional plan of New York and its environs (1929). Richard T. LeGates ve Frederic Stout (Ed.), *The city reader (ss. 563-575)*. New York: Taylor & Francis Group.
- Peterson, J. A. (1979). The impact of sanitary reform upon American urban planning, 1840-1890, *Journal of Social History*, 13(1), 83-103.
- Plater-Zyberk, E. (1999). Eleven. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism (ss. 79-82)*. USA: Mc Graw Hill.
- Plaut, P. O., ve Boarnet, M. G. (2003). New urbanism and the value of neighborhood design, *Journal of Architectural and Planning Research*, 20(3), 254-265.
- Polyzoides, S. (1999). Twenty. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism (ss. 127-132)*. USA: Mc Graw Hill.
- Poticha, S. (1999). Foreword. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism (ss. 105-108)*. USA: Mc Graw Hill.

- Proshansky, H. M., Fabian A. K. ve Kaminoff, R. (1983). Place-identity: physical world socialization of the self, *Journal of Environmental Psychology* 3(1),57-83.
- Rahnama, M. R., Roshani, P., Hassani, A., ve Hossienpour, S. A. (2012). Use principles of New Urbanism approach in designing sustainable urban spaces, *International Journal of Applied Science and Technology*, 2(7), 195-203.
- Rees, A. (2003). New Urbanism: visionary landscapes in the twenty-first century suburban sprawl culture, theory, and politics. Matthew J.Lindstrom ve Hugh Bartling (Ed.), *Suburban sprawl culture, theory and politics* (ss. 93-114). USA: Rowman & Littlefield Publishers.
- Retana, A., Pena, C. ve Ortega, L.M. (2014). Critiques, replicas and proposals for the New Urbanism vision, *Arhitectură. Construcții*, 5(1), 3-19.
- Richmond, H. R. (1999). Seven. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 53-58). USA: Mc Graw Hill.
- Rudlin, D. ve URBED (1998). *Friends of the earth, tomorrow: a peaceful path to urban reform*, London.
- Ryan, S. ve McNally, M. G. (1995). Accessibility of neotraditional neighborhoods: a review of design concepts, policies, and recent literature, *Transpn. Res.-A*, 29A(2), 87-105.
- Rybczynski, W. (1995). This old house: the rise of family values architecture, *New Republic*, May, 14-16.
- Sander, T. H. (2002). Social capital and New Urbanism: leading a civic horse to water, *National Civic Review*, 91(3), 213-234.
- Schimmenti, M. M. (1999). Twenty six. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 169-172). USA: Mc Graw Hill.
- Southworth, M. (2003). New Urbanism and the American metropolis, *Built Environment* (1978-), 29(3), 210-226.
- Squires, G. D. (2002). *Urban sprawl and the uneven development of metropolitan America, urban sprawl: causes, consequences, and policy responses*. Washington: The Urban Institute Press.
- Steuteville, R. (2000). *The New Urbanism: an alternative to modern, automobile-oriented planning development*. Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2019, <http://readinglists.exeter.ac.uk/Resource%20List%20Odd%20Links/GEO3127/About%20New%20Urbanism%20by%20Robert%20Steuteville.pdf>.

- Steuteville, R. (2018). *25 great ideas of new urbanism*. Erişim Tarihi: 20 Haziran 2019, <https://www.cnu.org/sites/default/files/25-great-ideas-book.pdf>.
- Talen, E. (2002). The social goals of New Urbanism, *Housing Policy Debate*, 13(1), 165-188
- Talen, E. (2005). *New Urbanism and American PLANNING: THE CONFLICT OF CULTURES*. New York: Routledge.
- Talen, E. (2010). Affordability in New Urbanist development: principle, practice, and strategy, *Journal of Urban Affairs*, 32(4), 489–510.
- Talen, E. (2014). Do-It-Yourself Urbanism, *Journal of Planning History*, 14(2), 135-148.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak yapmak, anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekin, A. (2010). *Kentsel tasarımda yeni şehircilik yaklaşımı ve Kadıköy-Yeldeğirmeni örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Trudeau, D. ve Malloy, P. (2011). Suburbs in disguise? examining the geographies of The New Urbanism. *Urban Geography*, 32(3), 424-447.
- Varma, G. R. (2017). A Study on New Urbanism and compact city and their influence on urban mobility, *2nd IEEE International Conference on Intelligent Transportation Engineering (ICITE)*, 250-253.
- Veras, A., ve Amorim, L. (2005). New Urbanism: ideals and urban configuration, *5th International Space Syntax Symposium Delft*, Holland.
- Weiss, M. A. (1999). Thirteen. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 89-96). USA: Mc Graw Hill.
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. Ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti*, (77-106). Ankara: İmge Yayınevi.
- Yaro, R. D. (1999). Two. Michael Leccese ve Kathleen McCormick (Ed.), *Charter of the New Urbanism* (ss. 23-28). USA: Mc Graw Hill.

Sosyal Medya'nın Güvenlik Boyutu ve Güç Dengesi

Mesut ASLAN *

Geliş Tarihi (Received): 13.11.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 10.01.2020

Öz

Geleneksel olarak uluslararası ilişkiler alanında bir aktörün üstün bir teknoloji geliştirmesi, güç dengesinin de onun lehine değişmesi anlamına gelmiştir. Her ne kadar teknoloji yayılma eğilimine sahip olsa da devletler, özellikle kısa vadede, kazandıkları üstünlükten diğer aktörler söz konusu teknolojileri elde edinceye kadar faydalanmıştır. Çağımızın en büyük ve önemli teknolojik gelişmeleri dijital ortamda gerçekleşmektedir. Dijital teknolojilerin yayılma hızı ise tarihte eşi görülmemiş derecede yüksektir. Bu teknolojik gelişmelerin hayatın hemen her alanına etki eden bir örneği ise sosyal medyadır. Sosyal medya ortaya çıkışının ardından hızla tüm dünyaya yayılmış ve çeşitli platformlar çerçevesinde milyarlarca aktif kullanıcıya sahip olmuştur. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere batılı devletler tarafından geliştirilen teknolojilere dayanan sosyal medya alanı, bu devletler tarafından sosyal ve ekonomik perspektiften ele alınmıştır. Ancak diğer devletler ve kimi devlet dışı aktörler için bu alan yeni bir tehdit ve güvenlik alanı olarak görülmüştür. Rusya'nın 2016 ABD seçimlerine müdahaleleri ve IŞİD'in sosyal medya faaliyetleri bu yaklaşımın başlıca örnekleridir. Batılı devletlerin kendi geliştirdikleri teknoloji alanında başarılı defansif stratejiler ortaya koyamamış olması, günümüz teknolojik gelişmelerinin geleneksel avantajları her zaman beraberinde getirmediğini göstermektedir. Dijital dünyada teknolojinin yayılma hızının neredeyse anlık olması, Batılı devletlerin kurumsal yapısı ve bu alana yaklaşımlarındaki farklılıklar gibi nedenlerle; teknolojiyi geliştiren aktörler aynı teknolojiden zarar görmüştür. Sosyal medya bir bilgi muharebesi alanına dönüştürülürken bu muharebede sosyal medya ve ardındaki teknolojileri geliştiren devletler görece başarısız olmuştur. Bu çalışma günümüz teknolojilerinin güç dengesine etkilerinin, geleneksel gelişmelerden farkını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Bilgi Muharebesi, Güç Dengesi, Rusya, IŞİD, İnternet

---

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aslan.mesut@hbv.edu.tr

Security Aspect of Social Media and Power Balance

Abstract

According to the traditional understanding in International Relations, if an actor develops superior technology, that means the power balance is changed in its favor. Although technology tends to spread, especially in the short-term states benefit from the superiority they gain until other states get hold of this technology. Today the most preeminent and substantial technological developments take place in the digital area. Digital technologies spread at an unprecedented rate. One of the most influential of these technologies is social media. Social media has permeated almost all aspects of life and gained billions of active users around the World. This new phenomenon was made possible by the Western states, especially the United States of America (USA). While the states behind the technological developments considered this new area from a socio-economic point of view, other states and some non-state actors approached it as a new threat and security perspective. Russia's interventions to the 2016 US elections and ISIS's social media operations are the main examples of this approach. Western states' shortcomings in introducing successful defensive strategies against these threats show that today's technological developments do not always accompany the traditional advantages. Almost instantaneous spread of technology in the digital world, the institutional structure of Western states and their differences towards this area caused the developers of these technologies being harmed by the same developments. While social media is transformed into an informational warfare area, the states which developed social media and new technologies was relatively unsuccessful in this area. Hence, this study sets forth the idea that today's technologies change "power balances" differently from the traditional equivalents.

Keywords: *Social Media, Information Warfare, Power Balance, Russia, ISIS*

Giriş

Geçmişteki teknolojik keşiflerin yayılma hızı günümüze nazaran çok daha düşük olmuştur. Devletler geliştirdikleri yeni teknolojilerle rakiplerine üstünlük sağlamıştır. Günümüzün en büyük teknolojik gelişmeleri dijital alanda, özellikle internet ortamında, ortaya konmuştur. İnternet ağlarının hızla yaygınlaşması ve mobil cihazlar, düşük maliyetlerle bireylerin internete erişimini kolaylaştırırken, yazılım alanındaki ilerlemeler sosyal ağ ve sosyal medya platformlarının geliştirilmesine önyak olmuştur.

Bireylerin sosyal çevreleri ile iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmalarını sağlayan sosyal medya platformları, tüm dünyada yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Günümüzde Facebook, Twitter ve Instagram gibi platformların aktif kullanıcı sayısı dünya nüfusunun yarısına yaklaşmıştır. (Noyes, 2019) Bu platformların yaygınlaşması farklı kullanım alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Belirli grup veya sosyal çevrelerle anlık paylaşım yapabilme olanağı; toplumsal hareketler, özel şirketler, siyasetçiler, eğitimciler ve daha pek çok çeşitli aktör ve grup tarafından kullanılmaya başlanmış ve sosyal medya dünya genelinde özel, kamusal ve ekonomik hayatın hemen her alanında etkili bir araç haline gelmiştir. Bireylerin fikirlerini düşük bir maliyetle ve görece anonim bir biçimde paylaşabilmesi, geleneksel medya araçlarının aksine paylaşılan içeriklerin kullanıcılar tarafından sağlanması sayesinde görece tarafsız bilgi akışının gerçekleşebilmesi gibi nedenlerle, özgür bir paylaşım ve iletişim ortamı olarak ele alınan bu yeni alandaki gelişmeler demokratik bir ilerleme olarak görülmüştür. Ancak sosyal medya platformları kullanıcılara ücretsiz hizmet sunmaları nedeniyle alternatif gelir kaynakları oluşturmaya odaklanırken, ticari çıkarlarını sosyal sorumluluklarından daha önde tutmuşlardır. Bu platformları monetize etmek için kullanıcılara ait verilere dayalı profilleri üçüncü taraflarla paylaşmaya başlamaları sebebiyle sosyal medyanın demokratik ve özgürleştirici yönleri arka planda kalmıştır.

Sosyal medya alanındaki gelişmeler, Batılı devletlerin yetki alanı içerisinde ortaya çıkmasına rağmen, bu alanda yapılan hukuksal düzenlemeler ve denetimler yetersiz ve yavaş kalmıştır. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gazeteler, radyo ve televizyon kanalları gibi geleneksel medya platformlarında seçim kampanyaları tarafından yayımlanan reklamların, hangi kişi ve gruplar tarafından finanse edildiği ve onaylandığına ilişkin "açık ve net" açıklamalar bulunması zorunluluğu mevcutken; sosyal medya alanında bu gibi düzenlemeler bulunmamaktadır. (Federal Election Commision, 2016) Bu nedenle, kısa sürede televizyon ve

radio gibi geleneksel medya araçlarının yerini almaya başlayan sosyal medya platformları, devletler ve devlet dışı aktörler tarafından propaganda, dezenformasyon, algı yönetimi gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Demokratik devletler tarafından sosyoekonomik bir olgu olarak ele alınan bu alan diğer devletler için güvenlik boyutunda ele alınmıştır. Otokratik rejimler ise tehdit olarak gördükleri sosyal medya platformlarına karşı çeşitli önlemler alarak bu alanda çeşitli araçlar geliştirmiştir. Savunma amacıyla ortaya konan stratejiler ve prosedürler, sosyal medya alanına Batılı devletlerden farklı bir bakış açısı geliştirilmesini de zorunlu kılmıştır.

Bireylerin internet ortamında maruz kaldıkları bilgi bombardımanına karşı savunmasız kalması ve hizmet sağlayıcılarının ticari çıkarlarını ön planda tutması nedeniyle; sosyal medya alanına bilgi savaşı perspektifinden yaklaşan aktörlerin gerçekleştirdikleri operasyonlar bu aktörlerin büyük bir başarı elde etmelerini sağlamıştır. Hem devletler hem de devlet dışı aktörler, çeşitli alanlarda destek toplama, katılım, propaganda, algı yönetimi ve dezenformasyon ve benzeri amaçlarla sosyal medyayı etkili olarak kullanmaktadır. IŞİD'in sosyal medyada gerçekleştirdiği başarılı kampanyaları ve Rusya'nın 2016 Amerika Birleşik Devletleri seçimlerine müdahaleleri sosyal medya alanında Batılı devletlerin zafiyetlerini gözler önüne sermiştir.

Bu bağlamda, eldeki çalışmada Batılı devletlerin sosyal medya alanında, ofansif veya defansif, çatışmacı yaklaşımlara karşı ne kadar başarılı yanıt verdiği, Rusya ve IŞİD'in ortaya koyduğu stratejilerle karşılaştırılarak incelenmiştir. Buna ek olarak, geleneksel anlamda teknolojik üstünlüğünü koruyan Batılı devletlerin, kendi öncülüklerinde ortaya çıkan bu yeni alanda ne kadar başarılı oldukları sorusuna cevap aranırken, geleneksel teknolojilerden çok daha hızlı yayılan dijital teknolojilerin devletlerarası güç dengesine kattığı yeni boyutlar da ele alınmıştır.

1. Sosyal Medya

Sınırlı sayıda kullanıcı arasında akademik ve askeri amaçlarla kullanılan internet ağları, hızla bireylerin kişisel hayatına girmeye başlamıştır. Aynı zamanda şirketlerin ticari amaçlarına uygun eşsiz fırsatlar yaratması nedeniyle bu ağlar hızla büyümüş ve genişlemiştir. 1990'lı yıllarda çevrimiçi kişisel ana sayfaların yaygınlaşmasının ardından 1995'te Amazon ve eBay'in ortaya çıkışıyla ticari kullanım alanları da hız kazanmıştır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 60) Sayıları hızla artan web sayfaları kullanıcılara hemen her alanda içerik sunmaya başlamıştır. İnternetin web sayfalarının toplamından oluştuğu dönemde, sayfa sahipleri ile kullanıcıları arasında net bir ayrım söz konusuydu. Firmalar veya şahıslar çeşitli amaçlarla web sayfaları oluşturarak dünyaya sunarken, kullanıcılar bu bilgilere rahatlıkla erişme ve tüketme şansına sahipti. Ancak kullanıcıların bu web sayfaları ile etkileşimleri ve sunulan içeriklere katkıları sınırlıydı. Sosyal ağlar ve ardından sosyal medya ise internet altyapısının ve ağ erişimli cihazların yaygınlaşması ile kullanıcıların sadece sunulan içeriğin tüketicisi rolünden çıkıp, internet üzerinden bir etkileşim içerisinde içeriğin üretilmesinde de rol almasını mümkün kılmıştır.

Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması kişisel bilgisayarlar ve yüksek hızlı internet ağları ile paralel olmuştur. Kullanıcıların içerik üreticisi rolünü de üstlendiği bu yeni medya alanı, çağımızın en büyük gelişmelerinden biridir. Birbirleri ile iletişim ve etkileşim içerisinde olan kullanıcıların oluşturduğu ve sosyal ağlar olarak karşımıza çıkan çevrimiçi platformlar, kısa zamanda gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarının yerini almaya aday, yeni bir medya alanı haline gelmiştir. Bağımsız pazarlama firması Emarsys dünya nüfusunun yaklaşık %42'sinin aktif olarak sosyal medya kullandığını ve günde ortalama bir buçuk saatten fazla zaman harcadığını tahmin etmektedir. (Tjepkema, 2019) Sosyal medya kullanıcılarının sayısının günümüzde yaklaşık üç milyar olduğu düşünülmektedir. (Clement, 2019)

Günümüz sosyal medyasının ortaya çıkmasına önyak olan gelişmeler Web 2.0 olarak ortak bir kavram altında ele alınmaktadır. (Kaplan & Haenlein, 2010, pp. 60–61) Web 2.0 tek başına belirli bir teknolojik gelişmeye değil, ortak bir sonuca varan çeşitli gelişmelerin toplamına verilen bir isimdir. Kavramın keskin sınırları olmamakla beraber, bu kavram en temel anlamıyla internet ağlarını bir platform olarak görüp bu platform için yazılım üretmek yerine internet ağlarında yaşayan ve hizmet sunan yazılımlar olarak ele alınabilir. (O'Reilly, 2005) 2004 yılında ilk kez Web 2.0 kavramını öne süren O'Reilly kimi örneklerle kavramı daha net bir biçimde ortaya

koymaya çalışmıştır. Britannica Online ve Wikipedia Web 1.0 ve 2.0 arasındaki farkları gösteren net örneklerdir. Bir şirket tarafından üretilmiş, kontrollü ve hazır bir içeriğin kullanıcıların tüketimine sunulduğu Britannica Online'ın yerini Web 2.0'da Wikipedia gibi milyonlarca kullanıcının içeriğin üretilmesi aşamasında da rol aldığı hizmetler almıştır. Ucuzlayan donanım maliyetleri, düşük internet hizmet bedelleri ve Web 2.0 teknolojileri, kullanıcıların internet ağlarında sunulan içeriği sadece tüketmek yerine aynı zamanda üretmelerini ve aynı içeriğe ilgi gösteren kullanıcıların birbirleriyle iletişim kurarak etkileşimde bulunmalarını sağlayan platformların ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır (Prier, 2017, pp. 51–52). Bireylerin giderek sanallaşan hayatlarında sosyal yaşantılarını da sanal etkileşimlerle destekleme ihtiyacı hissetmesi kaçınılmaz olmuştur. Günümüzde bireyler gerçek hayattaki fiziksel sosyal etkileşimlerini sosyal medya platformlarındaki etkileşimlerle ikame etmektedir. (Diallo, 2018) Örneğin; geçmişte mağazalarda alışveriş yapan ve bu esnada iletişim kuran bir grup, günümüzde internet üzerinden alışveriş yapmaya başladığında bir sosyal aktivitesini kaybetmektedir. Bu sosyal aktiviteyi, alışveriş yaparken yaşadığı deneyimleri yahut satın aldığı ürünleri sosyal medyada paylaşarak aynı grup içi iletişimi ve etkileşimi ikame etmektedir. Dilimizde Kullanıcı Katkılı İçerik olarak da adlandırılan ve son kullanıcı tarafından kamuya açık bir biçimde paylaşılan içerik olarak tanımlanan *User Generated Content* (UGC) kavramı 2005 yılında yaygınlaşmıştır. (Kaplan & Haenlein, 2010, p. 61) UGC'nin geleneksel içerik üretimine göre daha açık, demokratik, çeşitli ve güncel olması kullanıcıların UGC'ye yönelerek hemen her alanda bilgi almak için sosyal medya platformlarına başvurmasıyla sonuçlanmıştır.

Sosyal medya, içerik, topluluk ve Web 2.0 olmak üzere üç temel kavrama dayalıdır. (Toni, Asta, Minna, & Sirkka, 2008, p. 13) Ancak örnekler göstermektedir ki Web 2.0'in sunduğu teknolojik olanaklar sayesinde içerik ve topluluk olguları, kolaylıkla, doğal yollarla oluşmaktadır. 2018'de Florence kasırgası esnasında kıyıda asılı bir Amerikan bayrağını gösteren kamera yayını yüzbinlerce kullanıcı tarafından canlı yayında izlenmiş, bayrağa Kevin adını veren kullanıcılar bayrağın akıbetini takip ettikleri gibi bu konu ile ilgili binlerce paylaşım ve milyonlarca yorum yapmıştır.¹ (Gore, 2018) Söz konusu bayrak açık artırmayla yaklaşık 10 bin dolara satılmıştır. (Crespo, 2018) Benzer bir diğer örnek 2016'da “#DrummondPuddleWatch” etiketi ile

---

¹ Söz konusu canlı yayının kaydına ulaşmak için <https://bit.ly/2NaTrdE> bağlantısını ziyaret edebilirsiniz.

Newcastle'daki bir su birikintisinin canlı yayınında da yaşanmıştır.² Tepe noktasında 20 bin kişinin canlı yayında izlediği ve tahminen 500 binden fazla kişinin canlı görüntülediği su birikintisi herhangi bir özel niteliğe sahip değildi. Ancak yayın aniden sona erdiğinde dahi 17 bin izleyiciye sahipti. Yağmur nedeniyle oluşan birikintiyi gösteren canlı yayın görüntüsünün yayılmasının ardından sörf tahtaları ve deniz yataklarıyla su birikintisini ziyaret edenler olduğu gibi yine söz konusu birikintiden alındığı iddia edilen su açık artırmaya sunulmuştur. (Cresci & Halliday, 2016) Bu iki örneğin ortaya koyduğu gerçek, içerik ve topluluğun herhangi bir çerçevede kendiliğinden oluşabileceğidir. Oluşan topluluklar sanal dünyayla sınırlı kalmayıp, deniz yataklarıyla su birikintisinde toplanmak gibi gerçek hayata uzanmıştır. Ekonomik çıkarlar veya toplumsal hareketler, beklenmedik olaylar çerçevesinde dahi sosyal medya aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bireylerin eş zamanlı olarak tüm dünyayla iletişim ve etkileşim içinde olabilmeleri, hızlı ve değişken topluluk mekaniklerini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle sosyal medyanın bu noktaya gelişindeki anahtar Web 2.0 çatısı altındaki teknolojik gelişmeler olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler sosyal medya alanının ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır.

2. Sosyal Medyanın Kullanım Alanları

Sosyal medya UGC ve bu içerikler üstünden gerçekleştirilen tartışmalar ve etkileşimler nedeniyle açıklık ve erişilebilirliğiyle ön plana çıkmıştır. Sosyal medya bireylerin sesini duyurabildiği, iletişimi ve bilgiye erişimi artıran eşsiz bir araç olarak görülmüştür. (Owen, 2018, p. 109) Demokratik toplumlarda medyanın üstlenmesi öngörülen rol için sosyal medya biçilmiş kaftandır. Kullanıcıların ürettiği içerikler sayesinde, bilgi ve iletişim kanallarının çeşitliliğini artırırken, taraflı ve çoğunlukla sınırlı sayıda aktör tarafından kontrol edilen geleneksel medya alanına bir alternatif olmuştur. Toplumun bilinçlenmesini sağlamak ve bireylerin karar alma sürecinde politikalar ve liderler hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırmak demokrasinin önemli boyutlarından. Geleneksel medya araçları bu rolü her zaman yerine getirmemekte veya getirememektedir. Ancak sosyal medya UGC üzerinden işlemesi nedeniyle bu bağlamda demokratik bir alan olarak görülmüş ve takdir edilmiştir. Benzer şekilde, ortak çıkarlar çerçevesinde grupların oluşturulmasını ve yönetilmesini kolaylaştırması da yine sosyal medyanın politik sürece demokratik perspektiften katkı yapacağı düşüncesini pekiştirmiştir. (Owen, 2018,

---

² Söz konusu canlı yayından görüntüler içeren haber videosuna ulaşmak için <https://bit.ly/2PGakic> bağlantısını ziyaret edebilirsiniz.

pp. 109–110) Sosyal medyanın toplumlara katacağı düşünölen bu pozitif ve demokratik değerler, en azından teorik anlamda, geręekçidir. Örneğin; Facebook tarafından seçmenlerin bilgilendirilmesi ve oy vermeye teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılarak dünya genelinde çeşitli yerel ve ulusal seçimlere katılımın artırılması sağlanmıştır. Özellikle genç seçmen kitlesinin bu gibi teşviklere olumlu yanıt verdiği görölmüştür. (Chakrabarti, 2018) Bu bakış açısından ele alınan sosyal medya, bir demokrasi ve özgürlük alanı olarak kucaklanmıştır. Ancak geręekte sosyal medya platformlarının ticari çıkarları ve birey dışı aktörlerin sosyal medyaya ilgi göstermesi gibi nedenlerle bu araçlar uzun vadede, ortaya çıktıklarındaki beklentilerden farklı amaçlarla kullanılmış ve idealist beklentilerin aksine bir tablo ortaya çıkmıştır.

Milyarlarca kişinin hem üretim hem de tüketim rolünü üstlenerek her gün aktif olarak kullandığı sosyal medya platformlarının kısa sürede birey dışı aktörlerin dikkatini çekmesi kaçınılmazdır. Özellikle sosyal medya platformlarının kar odaklı bakış açısı nedeniyle, sosyal medyanın demokratik işlevleri arka plana atılmıştır. Sosyal medya öncelikle ticari amaçlarla şirketler tarafından özellikle pazarlama ve reklam maksadıyla kullanılmaya başlamıştır.

Sosyal medya platformları, kullanıcıların ürettikleri ve etkileşimde buldukları içerikler üzerinden yaptıkları analizleri firmalara sunarak gelir elde etmektedir. şirketler için geleneksel medya araçlarına göre sosyal medyanın en büyük üstünlüğü kullanıcılara ilişkin bu analizlerdir. Günümüzün en çok kullanılan sosyal medya platformlarından biri olan Facebook; 2004 yılında üniversite öğrencileri arasında bir sosyal aę hizmeti olarak ortaya çıkıp, hızla UGC merkezli bir sosyal medya platformuna dönüşmüştür. Sosyal medyanın dünya çapında yaygınlaşmasında büyük rol oynayan Facebook hızla büyümüş ve Temmuz 2019 itibariyle üç milyara yakın aylık aktif kullanıcıya sahip olmuştur. (Noyes, 2019) Facebook 2014-2017 yılları arasında ücret karşılığı reklam ve promosyon yapan firmaların sayısında %120 artış olduğunu belirtmiştir. (Biały, 2017, p. 71) Belirli bir grubu hedefleyerek yapılan reklam ve pazarlama faaliyetleri çok daha başarılı olduğundan şirketler için sosyal medya vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Örneęin; Haziran 2006'da YouTube'da Coca-Cola şişelerine Mentos şekerleri atarak yapılan bir řov videosu yüklenmiştir.³ Bu video kısa sürede popüler olunca Coca-Cola bu fırsattan yararlanmak için hem

---

³ YouTube'da EepyBird adlı kanalın yayınladığı video (<https://bit.ly/2PljJWl>) kısa sürede pek çok kullanıcı tarafından izlenmiş ve benzeri videolar sosyal medyada hızla yayılmıştır. Coca-Cola'ya ait Mentos markasının söz konusu videolar aracılığı ile 15.8 milyon dolarlık tanıtımı ücretsiz olarak elde ettiği tahmin edilmektedir. (Heitmann & Lott, 2008, p. 249)

sosyal medya hem de geleneksel medya kanallarında söz konusu videoyu yayınlamıştır. (Kaplan & Haenlein, 2010, p. 65) Kullanıcıların sosyal medyada yaptıkları paylaşımlardan fırsat yaratmanın yanı sıra firmalar zaman zaman kullanıcıları yarışma ve ödüllerle teşvik ederek kendi amaçlarına uygun nitelikte içerik üretmelerini de sağlamıştır. Ancak firmaların sosyal medyaya olan ilgisinin en önemli nedeni kullanıcıların paylaştıkları verilerin toplanması ve analiz edilmesi sonucunda ortaya konan analiz profilleri olmuştur.

2016 yılında yapılan tahminlere göre yalnızca 2015-2017 yılları arasında, 5000 yıllık insanlık tarihinde üretilenden daha fazla veri üretilmiştir. (Harris, 2016) Bu verilerin neredeyse tamamı sosyal medya platformları aracılığıyla internete sunulmuştur. 2017’de sadece Google’da saniyede ortalama 40 binden fazla arama yapılmıştır. YouTube’da dakikada ortalama 4 milyondan fazla video izlenmiş, Twitter’da 450 binden fazla tweet gönderilmiştir. Her dakika Instagram’a 46 binden fazla görüntü yüklenmiştir. (Marr, 2018) Günümüzde daha da artmış olan bu rakamlar insanlık tarihinde köklü bir değişimin başladığının göstergesidir. Ancak sosyal medyanın ticari kullanımı söz konusu olduğunda sadece verinin büyüklüğü değil, nasıl işlendiği de önem arz etmektedir.

2.1. Reklam & Pazarlama

Kullanıcıların ürettikleri içeriklerin tümü ve bu içeriklerle gerçekleştirdikleri tüm etkileşimler söz konusu platformlar tarafından takip ve analiz edilmektedir. Bu analizler firmalara sunularak reklam ve pazarlama maksadıyla kullanılmaktadır. Firmalar sosyal medya aracılığıyla bir reklam kampanyası yaptıklarında hangi kullanıcıların ürün veya hizmetlerine ihtiyaç duyduğunu tahmin edebilmekte ve kampanyalarını buna göre şekillendirmektedir. Ancak bu analizlerin kapsamı düşünüldüğünden çok daha geniştir. Norveçli araştırmacı Myrstad, Eylül 2018’de yaptığı açıklamada, günümüzde özellikle yapay zeka alanındaki gelişmeler sonucunda, toplanan verinin büyüklüğü de göz önüne alındığında, kullanıcılara ilişkin geniş kapsamlı ve oldukça detaylı analizler yapılabilmektedir. (Myrstad, 2018) 2012’de Minneapolis’te bir baba, perakende satış zinciri Target’in kızına gönderdiği broşürlerdeki bebek kıyafetleri ve beşiklerden rahatsız olarak mağazaya şikayette bulunmuştur. Ancak daha sonra kızının gerçekten hamile olduğunu öğrenmiştir. (Hill, 2012) Söz konusu firmanın analizi, kapsamlı araştırmalar ve istatistiksel çalışmaların bir sonucudur. Kullanıcılar genellikle bu gibi analizlerin, örneğin; genç kızın bir hamilelik testi satın alması gibi, basit ve doğrudan olduğu kanısındadır. Ancak böyle bir

durum söz konusu olmayıp, araştırmacılar ilk bakışta alakasız görünen verileri bir araya getirerek, büyük bir başarıyla, alışveriş yapan bir kadının hamile olup olmadığını ve hatta hamileliğinin hangi döneminde olduğunu tespit edebilmektedir. (Duhigg, 2012) Mobil cihazlar, internet ağları, yapay zeka ve yazılım gibi alanlardaki teknolojik gelişmelerin nihayetinde ortaya çıkan ve başta sosyal medya olmak üzere büyük veriden beslenen bu analizler günümüz reklam ve pazarlama alanında firmalara eşsiz olanaklar sunmaktadır. Firmalar sosyal medya araçlarını, kullanıcıların ne aradıklarını, duygusal hallerini, konumlarını, çevrelerini ve daha pek çok değişkeni kullanarak sadece bir ürün arayan insanları kendi markalarına yönlendirmek için değil, aynı zamanda onların ihtiyaçlarını manipüle etmek için de kullanmışlardır. Dünya nüfusunun yarısından fazlasına ilişkin muazzam boyuttaki verilerin işlenerek gruplandırılması ve böylelikle manipüle edilebilmesi siyasi aktörlerin de sosyal medya araçlarına odaklanmasına neden olmuştur.

Firmalar için bir gelir kaynağı olmanın yanı sıra sosyal medya, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından söylem yaymak, algı yönetimi ve hatta askeri operasyonların yürütülmesinde kullanılan bir araç haline gelmiştir. Sosyal medya araçları bu aktörler tarafından hedeflenen bireylerin algılarının, inançlarının ve davranışlarının manipüle edilmesi amacıyla etkili bir biçimde kullanılmıştır. (Biały, 2017, p. 75) Elbette söz konusu araç ve yöntemler meşru ve iyi niyetli amaçlar uğruna da kullanılmıştır. Ancak yüksek erişilebilirlik ve düşük maliyetler kısa zamanda bu araçların art niyetli aktörler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmasına da neden olmuştur.

2.2. Devlet Dışı Aktörlerin Sosyal Medya Kullanımı: IşİD Örneği

Devlet dışı aktörler devletlere karşı gerçekleştirdikleri operasyonlarda aralarındaki güç farkı nedeniyle asimetrik savaş stratejilerini kullanmak zorunda kalmıştır. Bu stratejiler başarılı olduğunda dahi münferit zaferler veya topluma korku yayan belirli terör eylemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sosyal medya alanında söz konusu güç farkının görece ortadan kalkmış olması nedeniyle geliştirdikleri araç ve yöntemlerle devlet dışı aktörler bu alanda çok daha geniş kapsamlı ve başarılı eylemler gerçekleştirebilmektedir. IşİD'in sosyal medya operasyonları, devlet dışı aktörlerin sosyal medya alanını amacı dışında kullanımının örneklerinden biridir. IşİD sosyal medyada yaydığı içerikler sayesinde özellikle Batı'da bireysel terör eylemlerinin gerçekleşmesini sağlayacak bir tür sosyal medya cihaz sistemi kurmuştur. Bu sistem özellikle Batı'da IşİD'in kimi hedeflerini gerçekleştirmesinde etkili olmuştur. (West, 2016, p. 10) Günümüzde, başta IşİD olmak üzere, terör örgütlerinin sosyal medya kullanımı stratejik anlamda

detaylı bir planlama sürecinin sonunda ortaya çıkmıştır. Propaganda ve katılım maksadıyla spesifik olarak üretilen içerikler, bot ağları yardımıyla sosyal medya üzerinden yayınlanmıştır. (West, 2016, p. 15) IŞİD'in sosyal medya aktivitelerinin kapsamı ve derinliği incelendiğinde, terör örgütlerinin sosyal medya araçlarını kullanma kabiliyetlerinin oldukça iyi olduğu görülmektedir. IŞİD'in sosyal medyada yaydığı içerikler az sayıdaki takipçilerinin gözünde onun gücünü ve prestijini vurgularken, toplumun geri kalanında korku ve dehşet yaratmıştır. (Prier, 2017, p. 63) Böylelikle aynı mesaj hem halihazırdaki takipçilerin bağlılığını pekiştirmede hem de terör örgütünün temel maksadı olan korku yaratmada kullanılabilmiştir. Üretilen içeriğin her iki tarafa karşı etkili olacak şekilde tasarlanmasının ardından, örgütün tek yapması gereken söz konusu içeriğin olabildiğince çok kişi tarafından görülmesini sağlamak olmuştur. Bu amacı gerçekleştirebilmek için IŞİD, hem yüksek derecede teknik bilgidен hem de başarılı sosyal analizlerden faydalanmıştır. Teknik anlamda kullanılan yöntemlerden biri, içeriklerini yayabilmek için bilinçsiz kullanıcıların mobil cihazlarında kullandıkları ilk bakışta masum görünen uygulamalar aracılığıyla kullanıcıların Twitter hesaplarını ele geçirerek onların haberi olmadan kullanılmasıdır. Ayrıca özellikle Twitter gibi gündemdeki konuların ön plana çıktığı platformlarda, gündemi ele geçirmeye yönelik eylemlerde bulunan IŞİD, spor müsabakaları gibi popüler başlıklar altında yoğun bir biçimde IŞİD kaynaklı gönderiler paylaşarak geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmıştır. (Prier, 2017, p. 63) 2014 Eylül ve Aralık ayları arasında IŞİD destekçileri tarafından en az 46 bin Twitter hesabı kullanılmıştır. (Berger & Morgan, 2015, p. 2) IŞİD ve destekçilerinin günde 200 bine yakın tweet paylaştığı tahmin edilmektedir. (West, 2016, p. 16)

Terör örgütlerinin sosyal medya araçlarını kendi amaçlarına hizmet edecek biçimde kullanımı, bu alanın güvenlik boyutunun önemini ön plana çıkarmıştır. Sosyal medya normal şartlar altında zararsız bir araçken terör örgütleri tarafından bir silah haline getirilmiştir. (West, 2016, p. 10) Günümüzde terör örgütlerinin sosyal medya kullanımı söz konusu platformlar içerisinde doğal bir biçimde gerçekleşen bir süreç değildir. Örgütler propaganda, destek toplama, yönetim gibi çeşitli amaçlarla sosyal medya içeriği üretmek ve yaymaktadır. (West, 2016, p. 15) IŞİD örneğinde görülebileceği gibi örgütler sosyal medya platformlarını kullanma kabiliyetleri sayesinde söylem yayma, katılım ve imaj yaratma gibi amaçları başarıyla gerçekleştirebilmiştir. Bu nedenle küresel bir alan olan sosyal medyanın hem teknolojik hem de sosyal yönleri hakkındaki derin bilgileri, onlara bu alanda ucuz ve hızlı bir biçimde hareket etme olanağı sağlamıştır. Eylemlerinin sosyal medya ayağı, özellikle Batı'da etkili olacak şekilde gerçekleştirilirken,

IŞİD'in insanlık dışı eylemlerine şiddetle karşı olan Batı toplumları, kendi geliştirdikleri teknolojiler sayesinde ortaya çıkan bu alanda IŞİD ile etkili bir biçimde mücadele edememiş, görece ulaştığı başarıyı engelleyememiştir. Terör örgütlerinin sosyal medya araçlarını silah haline getirmesi, uluslararası alanda özellikle askeri ve siyasi güç açısından dezavantajlı durumdaki devletler için bir fırsat yaratmıştır. Ortadoğu'da konumlanmış, sınırlı kaynaklara sahip bir terör örgütünün sosyal medyayı kullanarak Batıda başarılı operasyonlar gerçekleştirebilmesi, devlet dışı aktörlerin ardından görece çok daha fazla kaynağa sahip devletlerin de sosyal medya araçlarına güvenlik açısından bir yaklaşım göstermesine neden olmuştur.

2.3. Rakip Devletler: Rusya Örneği

Devletlerarası askeri eylemler gerçekleştirilirken göz önüne alınması gereken tek faktör eylemin başarıya ulaşması değildir. Söz konusu eylemin, özellikle devletlerarası güç farkı önemli derecede büyükse ve saldırgan taraf görece düşük güce sahipse, başarıya ulaşması durumunda ortaya çıkacak sonuçlar da göz önüne alınmalıdır. Çünkü güçlü devletin vereceği karşılık gerçekleştirilecek eylemden elde edilecek avantajdan çok daha büyük bir zararla sonuçlanabilecektir. Bu nedenle eylemler mümkünse anonim olarak gerçekleştirilmektedir. Sağlam delillerle eylemi gerçekleştiren devletin ortaya konmadığı durumlarda uluslararası platformlar ve kamuoyu baskısı güçlü devletin vereceği karşılığın kapsamını ve büyüklüğünü sınırlamaktadır. Sosyal medya alanında gerçekleştirilen eylemlerin sorumlusunun tespit edilmesi görece zor olması nedeniyle devletler için sosyal medyada operasyon yapmak sorumluluğun reddi açısından oldukça caziptir. Sosyal medyanın geleneksel askeri alanlardan avantajlı bir diğer alanı ise maliyetidir. Bu alanda gerçekleştirilen eylemler görece daha az personel ve teçhizat gerektirmesi nedeniyle de önem kazanmaktadır. Son olarak hem uluslararası ilişkilerde hem de ulusal düzeyde doğrudan topluma erişme şansı sunması nedeniyle de sosyal medyanın askeri amaçlarla kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu nedenlerle sosyal medya günümüzde özellikle güç dengesi aleyhine olan devletler için eşsiz bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun en önemli örneklerinden biri ABD'ye karşı Rusya'nın yürüttüğü eylemlerdir.

Sovyetler Birliği'nin kullandığı *aktivnyye meropriyatiya* (aktif tedbirler) ve *dezinformatsiya* (dezenformasyon) taktikleri, günümüzde Rusya tarafından da etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Sovyetler'in uyguladığı aktif tedbirler, "istihbarat, diplomasi ve bilgisel eylemlerden farklı" olarak ele alırken, bu stratejinin hedefinin "bireyler,

hükümetler veya kamuların kanaat ve/veya eylemlerinin etkilenmesi” olduğunu belirtmiştir. (United States Department of State, 1987, p. viii) Sovyetler’den kalan bu stratejik miras, günümüzde Rusya tarafından, yeni teknolojik avantajlardan da faydalanılarak, geliştirilmiş ve genişletilmiş bir biçimde sürdürülmektedir. Batı toplumunu birbirinden soyutlamak, NATO başta olmak üzere Batılı müttefikler arasındaki bağları koparmak ve dünyanın geri kalanının gözünde ABD’yi zayıflatmak uğruna inandırıcı yalanlar üretip yaymak Sovyetler’den beri Rusların sıklıkla başvurduğu bir taktiktir. (Weiss, 2016) Rakibin karar veya tepkisini ön görerek, onu manipüle etmek amacıyla üretilen bilgiyi yaymak ve böylelikle kendi zararına olacak karar ve eylemleri tercih etmesini sağlamak aktif tedbirler ve dezenformasyon stratejisinin kilit noktalarıdır. (Ajir & Vailliant, 2018, pp. 72–73) Rus Savunma Bakanı Sergei Shoigu, ordunun enformasyon savaşlarında rol alan bir biriminin var olduğunu parlamentoya yaptığı bir konuşmada ilan etmiştir. (Isachenkov, 2017) Shoigu tarafından yapılan açıklama, Rusya’nın resmi olarak bilişim alanında faaliyet gösteren askeri personel istihdam ettiğine dair ilk resmi açıklama olması nedeniyle önemlidir. Rusya’nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddialarının ardından gelen bu açıklama, dezenformasyon ve aktif tedbirler taktiklerinin günümüzde halen kullanılmakta olduğunun bir göstergesidir. Sosyal medya, taşıdığı özgün nitelikler nedeniyle bu stratejilerin uygulanmasında maliyeti ve riski düşük bir araç olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca sosyal medya yoluyla gerçekleştirilen operasyonları kimin yürüttüğünün tespit edilmesi de oldukça güçtür. Rusya’nın sosyal medya araçlarını kullanarak gerçekleştirdiği ve 2016 ABD seçimlerini etkilemeye yönelik eylemleri, devletlerin sosyal medya alanını başarılı bir biçimde çatışma boyutuna taşıdığına göstergesidir.

ABD Office of Director of National Intelligence (Ulusal İstihbarat Direktörlüğü Yönetim Ofisi, ODNI) tarafından başkanlık seçimlerinde Rusya’nın eylem ve niyetlerine ilişkin açıkladığı raporda Rusya’nın seçimlere etkisinin “Moskova’nın uzun bir geçmişi olan, ABD öncülüğündeki liberal demokratik sistemi zayıflatma isteğinin en son dışavurumu” olduğu belirtilmiştir. (ODNI, 2017, p. ii) 2016 ABD başkanlık seçimlerinde Rusya, Donald Trump’ın adaylığını desteklemiştir. Ancak Rusya’nın tek hedefi seçimin Trump lehine sonuçlanmasını sağlamak olmayıp, aynı zamanda ABD vatandaşlarının demokratik seçim sürecine olan inançlarını sarsmaktır. Trump’ın galip çıktığı seçimlerin ardından seçime ilişkin şüphelerin doğması ve bu konu çerçevesinde ortaya çıkan tartışmalar, Rusya’nın demokratik seçim sürecini zedeleme hedefini başarıyla gerçekleştirdiğini göstermektedir. Time ve New York Times başta olmak üzere neredeyse her

köklü haber kuruluşu Rusya'nın Trump'ın seçim kampanyası ile doğrudan ve dolaylı ilişkilerini kapsamlı bir biçimde ortaya koymuştur. (Yourish, Buchanan, & Watkins, 2018) (Abrams, 2019) Rusya seçimlerle ilgili gerçekleştirdiği operasyonlarda bir tür savaş stratejisi yaklaşımı benimseyerek pek çok cepheden saldırılar düzenlerken, farklı yöntem ve araçlardan faydalanmıştır. Bilgi muharebesi çerçevesinde ele aldığı operasyonlarında Rusya, hükümet destekli *The Internet Research Agency* (İnternet Araştırmaları Ajansı, IRA) başta olmak üzere çeşitli kişi ve grupları seçimleri etkilemek amacıyla görevlendirmiştir. (Glaser, 2018) Seçim süreci boyunca ücretli sahte reklamlar yayınlanması (Yourish et al., 2018), yüz binlerce seçmene ait kişisel bilgilerin çalınması (Abrams, 2019), Clinton'ın seçim kampanyasında görev alan yetkililerin e-postalarının ele geçirilmesi (Abrams, 2019), Demokratik Ulusal Komitesi (DNC) sunucularından on binlerce e-postanın medyaya sızdırılması (Mayer, 2018) gibi eylemler doğrudan veya dolaylı yollarla Rusya'ya veya Rusya etkisindeki gruplara atfedilmektedir. Söz konusu eylemlerin ardından ele geçirilen bilgiler hem Rus hükümetinin etkisi altındaki geleneksel medya kanallarından hem de sosyal medya aracılığıyla planlı ve başarılı bir zamanlamayla kamuya sunulmuştur. Bu eylemlerle kazanılan bilgilerin üzerine inşa edilen dezenformasyon kampanyaları sayesinde üretilen sahte içerikler ve yalan haberlerin yayılması kolaylaştırılmıştır.

Rusya'nın seçimle alakalı operasyonlarının temelinde aktif tedbirler stratejisinde olduğu gibi rakibin karar ve tepkileri ön görülmüş ve bu ön görümlere uygun mesajlarla rakibin kendi aleyhinde tercihlere itilmesi hedeflenmiştir. Bu operasyonların geçmiştaki örneklerinden farkı ise rakibin bir birey veya devlet değil, doğrudan ABD vatandaşları olmasıdır. Kamuoyunun, yürütülen dezenformasyon kampanyası sonucunda, demokratik seçimlerde büyük önem taşıyan bilgi edinme ve bilinçli karar alma süreci zedelenmiştir. (Prier, 2017, pp. 74–75) Seçimlere yönelik gerçekleştirilen operasyonlar yalnızca sosyal medya üzerinden gerçekleştirilmemiş olsa da sosyal medyanın sunduğu avantajlar geleneksel yöntemlerle birlikte uygulanmıştır. Sızdırılan bilgiler WikiLeaks gibi üçüncü taraflar aracılığıyla ilan edilerek doğrudan Rusya'nın sorumlu tutulmasının önüne geçilmiştir. Bu bilgilere dayalı içerikler üretilerek sosyal medya üzerinden, reklamlar ve bot ağlarının da desteği ile, hızla yayılmıştır. Ardından sosyal medyada yayılan içeriklerle ilgili Rus hükümetinin etki alanındaki geleneksel medya kanalları aracılığıyla haberler yapılmaya başlamıştır. Bu haberler ise yeniden sosyal medyada paylaşılmaya ve tartışılmıştır. Tümüyle asılsız olmasa da çoğunlukla yanıltıcı veya yalan haberlerin yayılması ile başlayan süreç, geleneksel medya araçları aracılığıyla kullanıcıların büyük bir kısmı için güvenilir bilgi haline gelmektedir.

Başlangıçta sahte haberleri sosyal medyada yayan gruplar, geleneksel medya araçlarının güvenilirliğini kullanarak kendi ürettikleri içeriğin kaynağını geleneksel medya olarak gösterip yaymaya devam etmektedir. Böylelikle dezenformasyon döngüsü tamamlanmaktadır. (Prier, 2017, p. 73)

2016 Seçimlerinde Rusya'nın uyguladığı taktikler, toplumda endişe ve panik yaratan bir sosyal medya mekanizması geliştirildiğini göstermektedir. Günümüzde sosyal medyayı kullanarak siyasi çıkarlar elde etmek, şiddet veya tehdide dayalı yöntemlerden çok daha etkilidir. (Prier, 2017, p. 75) Gelişimi ve büyümesi devam etmekte olan sosyal medya alanının gelecekte başka devletler tarafından, yenilenerek ve geliştirilerek, siyasi ve askeri amaçları gerçekleştirmek için kullanılacağını öngörmek mümkündür.

3. Teknolojinin Yayılması

ABD Japonya'ya karşı atom bombasını kullandıktan yaklaşık dört yıl sonra Sovyetler ilk başarılı atom bombası testini gerçekleştirmiştir. Nükleer enerjinin temel prensiplerinin bilindiği bir dönemde ve iki kutuplu sisteminin getirdiği yüksek gerilim ve istihbarat faaliyetlerine rağmen ABD geliştirdiği teknoloji nedeniyle dört yıl boyunca Sovyetlere karşı açık bir üstünlüğe sahip olmuştur. (Swift, 2009) Soğuk Savaş dönemi boyunca da ABD nükleer silah yarışında Sovyetlere karşı görece üstünlüğünü korumayı başarmıştır. Devletler sahip oldukları teknolojik üstünlüğü sürekli koruma çabası içinde olsa da tarih boyunca teknolojik gelişmeler yayılma eğiliminde olmuştur. Ancak teknolojinin yayılma hızı günümüzde tarihte görülmemiş bir seviyeye erişmiştir.

Sosyal medyanın ortaya çıkışına zemin hazırlayan teknolojilerin hemen hepsi ABD ve Batılı devletler tarafından geliştirilmiştir. Telefon hatları üzerinden işleyen çevirmeli ağ bağlantıları, üniversiteler ve devlet kurumları arasında iletişim sağlayan internet ağları, kullanıcıların birbirleri ile ağ üzerinden mesajlaşmalarını sağlayan yazılımlar ilk olarak ABD tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. (Edwards, 2016) Günümüzde küresel olarak piyasalara hakim olan yazılım ve donanım firmalarının büyük bir kısmı halen ABD merkezli olduğu gibi, tarihte ilklere imza atan firmalar da ABD'de faaliyet göstermiştir. Sosyal medya alanının ortaya çıkmasında ve kullanılmasında kilit rol oynayan donanımlar (mobil cihazlar ve kişisel bilgisayarlar), yazılımlar (işletim sistemleri, internet tarayıcılar) ve hizmet sağlayan platformlar (Facebook, Twitter vb.) başta ABD olmak üzere Batı tarafından geliştirilmiştir (Shah, 2016). Apple akıllı cep telefonlarının dünya çapında yaygınlaşmasında rol alırken, Microsoft kişisel

bilgisayarlarda kullanılan en yaygın işletim sistemlerini geliştirmiştir. Linux çevresinde oluşan topluluk ve vakıf aracılığıyla internet sunucularının maliyeti düşerken, Intel ve AMD'nin işlemci mimarisindeki keşifleri sayesinde veri işlemek için gerekli güç ucuzlamıştır. Sosyal medyayı var eden Web 2.0 teknolojilerinin hemen hepsi ABD kaynaklıdır. Teknolojik altyapının yanı sıra, bu altyapıyı kullanan sosyal ağ ve sosyal medya platformlarının da ilk örnekleri ABD'den çıkmıştır. Ancak sosyal medya alanına ilişkin bu hakimiyetine rağmen ABD, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin sosyal medyayı kendisine karşı kullanmasını önleyememiştir.

Sosyal medyanın bir silah olarak kullanılmasına giden süreçteki tehlike sinyalleri çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Örneğin; 2017'de yapılan bir ankette kullanıcıların %39'u sosyal medyayı gündemi takip etmek ve haberlere ulaşmak için kullandığını belirtmiştir. (Biały, 2017, p. 73) Toplumun, herhangi bir denetleme ve düzenleme mekanizması bulunmayan medya platformlarını güvenilir birer haber kaynağı kabul etme eğilimi görülmüş, ancak bu konuda herhangi bir önlem alınmamıştır. Benzer biçimde kullanıcıların sosyal medyada ve internette gerçekleştirdikleri tüm faaliyetlerin takip edilerek kayıt altında tutulduğu ve ardından, yapay zeka yardımıyla, analiz edilerek satışa sunulduğu da bilinen bir gerçektir. Özgürlük ve demokrasi savunucusu devletler dahi şirketlerin kullanıcıların bilgilerinden kar elde etmesine göz yummuştur. Aksine sosyal medya platformlarının veri toplama faaliyetleri doğal karşılanmış ve meşru kılınmıştır.

Sosyal medya alanında yaşanan bu gelişmelerin uzun vadede kötüye kullanılabileceğinin öngörülememiş olması mümkün değildir. Ancak buna rağmen doğrudan veya dolaylı yollarla ABD'nin sosyal medya alanına müdahale etmemiş olmasını iki ana nedene bağlamak mümkündür. Öncelikle, ABD merkezli sosyal medya platformları dünyanın her yayına yayılmış olsa da gelirleri ve ekonomik katkıları ABD yararına olmuştur. Market payı üzerinden bakılacak olursa, 2016 itibarıyla ABD'nin en büyük beş firması şu şekilde sıralanmaktadır: Apple, Alphabet, Microsoft, Amazon ve Facebook. (Desjardins, 2016) ABD'nin hızla büyüyerek enerji ve petrol sektörünü geride bırakan bu teknoloji firmalarından elde ettiği ekonomik faydayı kaybetmemek için bu alana müdahale etmemiş olması mümkündür. İkinci neden ise toplanan kullanıcı verilerinin ticari kullanımının dışında ABD'ye sağladığı avantajlar olabilir. Tarih boyunca devletler vatandaşlarına ilişkin bilgi sahibi olma isteği içindedir. Devletler kendi topraklarında tehdit olarak gördükleri belirli kişi ve grupları hedefleyen istihbarat operasyonları düzenlemektedirler. Sosyal medya, kullanıcıların kendi elleriyle ve önemsiz görerek teslim ettikleri bilgiler üzerinden ortaya

koydukları analizler sayesinde, istihbarat alanında tarihte görülmemiş bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Edward Snowden tarafından, *National Security Agency* (Ulusal Güvenlik Dairesi, NSA) başta olmak üzere ABD hükümetine bağlı kurumların bu verilere eriştiği ortaya çıkarılmıştır. (MacAskill, Dance, Cage, Chen, & Popovich, 2013) Kendi vatandaşları dahil olmak üzere ABD'nin kendi hakimiyet alanında topladığı bu verilerin sağladığı avantajlardan mahrum olmamak için söz konusu bilgi toplama faaliyetlerine karşı pasif kalmış olması mümkündür. Altında yatan sebepler ne olursa olsun, sonuç itibarıyla ABD sosyal medya alanında yaşanan istismlara göz yummuş ve bu alanı düzenlemekten kaçınmıştır. Sosyal medyayı askeri perspektiften ele alarak bir muharebe alanı olarak gören devlet ve devlet dışı aktörlerin başarıyla gerçekleştirdiği eylemlerin ardından ABD kendi geliştirdiği teknolojiye karşı savunmasız kalmıştır.

Bilgi kaynağı haline gelen sosyal medya alanında, çeşitli yöntemlerle ortaya konan manipülasyonlara karşı ABD toplumu tek başına bırakılmıştır. Sosyal medyada yayılan içeriklerin propaganda, dezenformasyon veya manipülasyon amacıyla üretilip üretilmediğini tespit etme sorumluluğu, devletin söz konusu alandaki çekimser tutumu nedeniyle bireylere yüklenmiştir (Prier, 2017, pp. 55–56). Art niyetli aktörler, kullanıcıların kendi sosyal ağları üzerinden, haklarında toplanan geniş ve detaylı verilerin de kullanılmasıyla, karşılaştıkları içeriği ilgi çekici ve güvenilir bulmaları için özel bir çaba harcamaktadır. Sosyal medya platformlarının ve ABD'nin düzenlemekten kaçındığı bu alanda bireylerin etkili bir biçimde doğru bilgiyi yanlıştan ayırmasını beklemek gerçekçi değildir.

Sosyal ve ekonomik olarak ele alındığında sosyal medyanın bir bilgi muharebesi meydanına dönüştürülmesinin sonucunda başta ABD olmak üzere batılı devletler bu alanda bir savunma mekanizması geliştirme çabasına geç de olsa başlamıştır. Ancak bu çabaların başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin IŞİD'in sosyal medya faaliyetlerine karşı ABD'nin 500 bin dolardan fazla bütçe ayırdığı, “*Think Again, Turn Away*” (Tekrar Düşün, Vazgeç) kampanyası etkili olmadığı gibi aksine sonuçlar doğurmuştur. (Prier, 2017, pp. 78–79) Demokratik Batı devletlerinin sosyal medya alanını ofansif olarak kullanmasının önünde de büyük engeller vardır. Demokrasilerin toplumla arasındaki ilişkinin niteliği ve yapısı nedeniyle kitleleri manipüle etme kapasitesi oldukça düşüktür. (Ellul, 1973, p. 241) Aynı zamanda günümüzün otoriter rejimleri sosyal medya platformlarını da düzenlemekte ve gözetlemektedir. Rusya ve Çin gibi örneklerde Batılı sosyal medya platformlarının kullanımı engellenmekte ve toplum devlet kontrolündeki

alternatif sosyal medya platformlarına yönlendirilmektedir. Bu alternatif platformlar hükümet tarafından sıkıca denetlenerek muhalif hareketlerin ve iç tehditlerin sosyal medyadaki faaliyetleri kısıtlanmaktadır. Örneğin; Çin'in 2 milyona yakın kişiyi sosyal medya ve internet sitelerinde sahte içerikler üretmek ve yaymak amacıyla istihdam ettiği tahmin edilmektedir. (King, Pan, & Roberts, 2017) Son olarak Türkiye, İran, Venezuela ve Rusya'nın sosyal medyada yoğun bir biçimde faaliyet gösteren siber savaşçıları ve bot ağlarının varlığı bilinmektedir. (Prier, 2017, p. 77) ABD bu açıdan da diğer devletlere göre geride kalmış olup bilinen bir bot ağı veya sosyal medyada faaliyet gösteren "ifrit⁴ ordusu" yoktur.

Sosyal medya alanında operasyonlar gerçekleştiren devletlerin sayısı hızla artmakta olup, söz konusu eylemlerin sorumlularının tespit edilmesinin zorluğu nedeniyle hangi devletin kaç eylem gerçekleştirdiğini net bir biçimde ortaya koymak mümkün değildir. Rusya'nın ABD seçimlerine müdahalesi görece başarılı olması nedeniyle ön plana çıkarılmıştır. Ancak buna rağmen Rusya'nın eylemlerinin kapsamı hakkında da açık ve net verilere ulaşmak mümkün değildir. Rusya hem büyük hem de başarılı eylemleri nedeniyle önemli bir örnek olarak karşımıza çıkarken, görece daha güçsüz devletlerin de bu alanda başarılı veya başarısız eylemler yaptığı bilinmektedir.⁵

4. Sonuç

Sosyal medya ve onu var eden teknolojik gelişmelerin yüksek yayılma hızı, tarihte görülmemiş bir düzeydedir. Günümüzde sosyal medyada paylaşılan bir içerik aynı anda tüm dünyadan erişilebilir olduğu gibi sosyal medya platformlarının getirdiği herhangi bir değişiklik veya güncelleme de aynı anda tüm kullanıcılara sunulmaktadır. Dijital teknolojiler devletlerarası güç dengesine yeni bir boyut katmıştır. Yeni teknolojik keşifler yapan tarafın elde ettiği avantaj çok daha kısa süreli olurken, rakiplerin aynı teknolojileri daha iyi kullanması veya söz konusu teknolojilerin diğer aktörler tarafından farklı kullanım alanlarına sahip olması mümkündür. Sosyal medya bu durumun en önemli örneklerinden biridir. Başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin ortaya koyduğu araştırma ve geliştirmelerin sonucunda ortaya çıkmış olan bu alanda aynı devletler çeşitli saldırılarla karşı karşıya kalmakta ve etkin çözümler üretememektedir. Batılı devletler,

---

⁴ İngilizcede "troll" olarak kullanılan bu tabir günümüzde Türkçe'de de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak ifrit kelime söz konusu kavram için dilimize ait uygun bir alternatif olduğu için tercih edilmiştir. Sevin Okyay ve Ülkü Tamer de edebi tercümelerinde troll yerine ifrit kavramını kullanmıştır.

⁵

geleneksel anlamda teknolojik üstünlüğe sahip olmalarına rağmen kendi halklarına yönelik gerçekleştirilen operasyonların önüne geçememektedirler. Sosyal medya platformları özellikle 2016 ABD seçimlerinin ardından toplumsal baskılar ve hükümetin soruşturmaları nihayetinde bu bağlamda birtakım önlemler almaya başlamıştır. Ancak bu önlemler nihayetinde özel şirketlerin kendi inisiyatifleri ile aldıkları kararlar olup, birbirleri ile uyumlu olmadıkları gibi karşılaşılan tehdidi önlemek için yeterli boyutta da değildir. Facebook kendi platformlarında yayımlanan reklamların daha şeffaf bir biçimde sunulmasına yönelik düzenlemeler yaparken (Facebook, n.d.), Twitter artık kendi platformlarında siyasi reklamlara izin verilmeyeceğini duyurmuştur. Ancak bu düzenlemeler hangi reklamların siyasi içerik olarak kabul edileceği veya ifrit orduları tarafından üretilen ve yayımlanan içeriğin ne şekilde önleneceğine ilişkin konularda yetersiz kalmaktadır. (Lomas, 2019) Söz konusu alanda Batılı devletler, kendi çıkarları için başarılı ofansif eylemler de gerçekleştirememiştir. Otokratik devletler sosyal medya alanını bastırma ve kontrol etme eğilimi gösterirken Rusya ve Çin gibi örneklerin tümüyle kendi alternatif sosyal medya alanlarını yaratarak dış müdahalelerden koruduğu görülmektedir. Demokratik devletlerin anayasal-kurumsal yapısı ise bu araçların manipülasyon ve dezenformasyon amacıyla kullanılmasını, şeffaflık ve sorumluluk gibi prensipler nedeniyle görece zorlaştırmaktadır.

IŞİD ve Rusya örneklerinde görüldüğü gibi sosyal medya günümüzde bir dijital mücadele alanı haline gelmiştir. Batılı devlet ve şirketlerin sosyal medyaya kar amaçlı yaklaşımı, art niyetli aktörlerin bu alanda gerçekleştirdiği operasyonları kolaylaştırmıştır. Geleneksel anlamda teknolojik üstünlüğe sahip olmayan aktörler, teknolojinin kullanımını üzerine yoğunlaşarak sosyal medyada Batılı devletlerle boy ölçüşecek konuma gelmiştir.

Günümüzde devletlerin teknolojik üstünlük elde etmesi ve koruması için araştırma ve geliştirme çalışmalarının yanı sıra bu teknolojilerin kullanım alanları ile ilgili de yoğun çaba göstermesi gerekmektedir. Gelecekte devletlerin teknolojik üstünlüklerini sürdürmek için yaptıkları çalışmaların bu boyutu da göz önünde bulundurulması elzemdir.

Kaynakça

- Abrams, A. (2019, April 18). Here's What We Know So Far About Russia's 2016 Meddling. Retrieved September 12, 2019, from Time website: <https://time.com/5565991/russia-influence-2016-election/>
- Ajir, M., & Vailliant, B. (2018). Russian Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*, 12(3), 21.
- Biały, B. (2017). Social Media—From Social Exchange to Battlefield. *The Cyber Defense Review*, 2(2), 23.
- Chakrabarti, S. (2018, 01). Hard Questions: What Effect Does Social Media Have on Democracy? | Facebook Newsroom. Retrieved November 3, 2019, from <https://newsroom.fb.com/news/2018/01/effect-social-media-democracy/>
- Clement, J. (2019, August). Number of social media users worldwide 2010-2021 | Statista. Retrieved September 7, 2019, from <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>
- Cresci, E., & Halliday, J. (2016, January 6). How a puddle in Newcastle became a national talking point. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/technology/2016/jan/06/the-internet-cant-stop-watching-this-livestream-of-people-trying-to-cross-a-puddle>
- Crespo, G. (2018, September 29). American flag that survived Hurricane Florence's winds is up for auction. Retrieved September 7, 2019, from CNN website: <https://www.cnn.com/2018/09/28/us/american-flag-auction-hurricane-florence-trnd/index.html>
- Desjardins, J. (2016, August 12). Chart: The Largest Companies by Market Cap Over 15 Years. Retrieved September 14, 2019, from Visual Capitalist website: <https://www.visualcapitalist.com/chart-largest-companies-market-cap-15-years/>
- Diallo, A. I. (2018, February 23). Social networking and human interactions: How social networking changed our way of life. Retrieved November 3, 2019, from Master Intelligence Economique et Stratégies Compétitives website: <https://master-iesc->

angers.com/social-networking-and-human-interactions-how-social-networking-changed-our-way-of-life/

Duhigg, C. (2012, February 16). How Companies Learn Your Secrets. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2012/02/19/magazine/shopping-habits.html>

Edwards, B. (2016, November 4). The Lost Civilization of Dial-Up Bulletin Board Systems. Retrieved September 13, 2019, from The Atlantic website: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2016/11/the-lost-civilization-of-dial-up-bulletin-board-systems/506465/>

Ellul, J. (1973). *Propaganda: The formation of men's attitudes* (Vintage Books ed). New York: Vintage Books.

Facebook. (n.d.). Advertising policies. Retrieved November 3, 2019, from https://www.facebook.com/policies/ads/restricted_content/political

Federal Election Commission. (2016). Advertising and disclaimers. Retrieved November 3, 2019, from FEC.gov website: <https://www.fec.gov/help-candidates-and-committees/making-disbursements/advertising/>

Glaser, A. (2018, February 16). What We Know About How Russia's Internet Research Agency Meddled in the 2016 Election. Retrieved September 12, 2019, from Slate Magazine website: <https://slate.com/technology/2018/02/what-we-know-about-the-internet-research-agency-and-how-it-meddled-in-the-2016-election.html>

Gore, L. (2018, September 14). Frying Pan Tower American flag, "Kevin," becomes Hurricane Florence's viral sensation. Retrieved September 7, 2019, from Al website: https://www.al.com/news/2018/09/frying_pan_tower_american_flag.html

Harris, R. (2016, December 23). More data will be created in 2017 than the previous 5,000 years of humanity. Retrieved September 8, 2019, from App Developer Magazine website: <https://appdeveloper magazine.com/more-data-will-be-created-in-2017-than-the-previous-5,000-years-of-humanity-/>

Heitmann, H., & Lott, B. (2008). Protecting Corporate Reputation in an Era of Instant Transparency. In D. Pantaleo & N. Pal (Eds.), *From Strategy to Execution: Turning Accelerated Global Change into Opportunity*. Springer Science & Business Media.

- Hill, K. (2012, February 16). How Target Figured Out A Teen Girl Was Pregnant Before Her Father Did. Retrieved September 8, 2019, from Forbes website: <https://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2012/02/16/how-target-figured-out-a-teen-girl-was-pregnant-before-her-father-did/>
- Isachenkov, V. (2017, February 22). Russia military acknowledges new branch: Info warfare troops. Retrieved September 12, 2019, from AP NEWS website: <https://apnews.com/8b7532462dd0495d9f756c9ae7d2ff3c>
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68. <https://doi.org/10/gzr>
- King, G., Pan, J., & Roberts, M. E. (2017). How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, Not Engaged Argument. *American Political Science Review*, 111(03), 484–501. <https://doi.org/10/gbrsn>
- Lomas, N. (2019, November 2). Twitter’s political ads ban is a distraction from the real problem with platforms. Retrieved November 3, 2019, from TechCrunch website: <http://social.techcrunch.com/2019/11/02/twitters-political-ads-ban-is-a-distraction-from-the-real-problem-with-platforms/>
- MacAskill, E., Dance, G., Cage, F., Chen, G., & Popovich, N. (2013, November 1). NSA files decoded: Edward Snowden’s surveillance revelations explained. Retrieved September 14, 2019, from The Guardian website: <http://www.theguardian.com/world/interactive/2013/nov/01/snowden-nsa-files-surveillance-revelations-decoded>
- Marr, B. (2018, May 21). How Much Data Do We Create Every Day? Retrieved September 8, 2019, from Forbes website: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/05/21/how-much-data-do-we-create-every-day-the-mind-blowing-stats-everyone-should-read/>
- Mayer, J. (2018, September 24). *How Russia Helped Swing the Election for Trump*. Retrieved from <https://www.newyorker.com/magazine/2018/10/01/how-russia-helped-to-swing-the-election-for-trump>
- Myrstad, F. L.-H. (2018). *How tech companies deceive you into giving up your data and privacy*. Retrieved from

- https://www.ted.com/talks/finn_myrstad_how_tech_companies_deceive_you_into_giving_up_your_data_and_privacy
- Noyes, D. (2019, July 24). Valuable Facebook Statistics. Retrieved September 7, 2019, from Zephoria Inc. website: <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/>
- ODNI. (2017). *Intelligence Community Assessment Report, Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections*. Office of the Director of National Intelligence.
- O'Reilly, T. (2005, September 30). What Is Web 2.0. Retrieved September 7, 2019, from O'Reilly website: <https://oreilly.com{file}>
- Owen, D. (2018). The New Media's Role in Politics. In *The age of perplexity* (pp. 106–122). : Penguin Random House Grup.
- Prier, J. (2017). Commanding the Trend. *Strategic Studies Quarterly*, 11(4), 37.
- Shah, S. (2016, May 14). The History of Social Media. Retrieved September 13, 2019, from Digital Trends website: <https://www.digitaltrends.com/features/the-history-of-social-networking/>
- Swift, J. (2009, March). The Soviet-American Arms Race. Retrieved September 13, 2019, from <https://www.historytoday.com/archive/soviet-american-arms-race>
- Tjepkema, L. (2019, January 3). 5 Big Social Media Predictions for 2019. Retrieved September 7, 2019, from Emarsys website: <https://www.emarsys.com/resources/blog/top-5-social-media-predictions-2019/>
- Toni, A., Asta, B., Minna, H., & Sirkka, H. (2008). Social media roadmaps. Exploring the futures triggered by social media. *VTT TIEDOTTEITA RESEARCH NOTES 2454*, 83.
- United States Department of State. (1987). *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1986–87*.
- Weiss, M. (2016, July 26). Russia's Long History of Messing With Americans Minds Before the DNC Hack. *The Daily Beast*. Retrieved from <https://www.thedailybeast.com/articles/2016/07/26/putin-s-wicked-leaks-didn-t-start-with-the-dnc>
- West, L. J. (2016). #jihad: Understanding Social Media as a Weapon. *Security Challenges*, 12(2), 19.

Yourish, K., Buchanan, L., & Watkins, D. (2018, September 20). A Timeline Showing the Full Scale of Russia's Unprecedented Interference in the 2016 Election, and Its Aftermath. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/interactive/2018/09/20/us/politics/russia-trump-election-timeline.html>, <https://www.nytimes.com/interactive/2018/09/20/us/politics/russia-trump-election-timeline.html>

Kültürel Sıkılık-Esnekliğin Sosyal Kaytarmaya Etkisinde Örgütsel Adalet ve İletişim Doyumunun Aracılık Etkisi

Arzu UĞURLU KARA*

Enver AYDOĞAN*

Geliş Tarihi (Received): 17.10.2019 – Kabul Tarihi (Accepted): 17.12.2019

Öz

Çalışmada, bir örgüt kültürü boyutu olan sıkılık-esnekliğin sosyal kaytarma eğilimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda sıkılık esneklik algısının sosyal kaytarma eğilimi üzerindeki etkisinde iletişim doyumunu ve örgütsel adaletin aracılık rolü de araştırılmıştır. Araştırma Ankara ilinde bulunan bazı üniversitelerde çalışan 361 akademisyenden kolayda örnekleme yöntemiyle toplanan verilerin analiziyle gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Analiz sonucunda sıkılık-esneklik algısının sosyal kaytarmayı anlamlı ve negatif şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra sıkılık esneklik algısının örgütsel adalet, iletişim doyumunu ve sosyal kaytarma algıları üzerindeki toplam etkisi anlamlı çıkmıştır. Sıkılık-esneklik algısının örgütsel adalet, iletişim doyumunu ve sosyal kaytarma algıları üzerindeki doğrudan etkisi de yine anlamlı çıkmıştır. Sıkılık-esneklik algısının, iletişim doyumunu ve örgütsel adalet üzerinden sosyal kaytarma üzerindeki dolaylı etkisi de anlamlı çıkmıştır. Bu sonuç örgütsel adalet ve iletişim doyumunun, sıkılık-esnekliğin sosyal kaytarma üzerindeki etkisinde aracılık rolüne sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmanın son kısmında araştırma bulguları tartışılarak yönetici ve araştırmacılar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sıkılık-Esneklik, Sosyal Kaytarma, Örgütsel Adalet, İletişim Doyumu*

---

*Arzu UĞURLU KARA, Kara Harp Okulu İşletme ve Yönetim Bölümü, arzuugurlukarautlook.com

**Enver AYDOĞAN, AHBVÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, eaydogan@gmail.com

The Mediated Effect of Organizational Justice And Communication Satisfaction in The Effect of Cultural Tightness-Looseness on Social Loafing

Abstract

In this study, examined the effect of tightness-looseness, an organizational culture dimension, on the tendency to social loafing. In this context, the relationship between tightness-looseness and social loafing and the mediating effect of organizational justice and communication satisfaction perception were investigated. The study was carried out with the analysis of the data collected by convenience method from 361 academician in some university in Ankara. Structural equation modeling was used to test the relationship between the variables. According to results, tightness-looseness, has a significant and negative effect on social loafing. Besides, the overall effect of the perception of tightness-looseness on perceptions of organizational justice, communication satisfaction and social loafing was significant. The direct impact of the perception of tightness-looseness on the perceptions of organizational justice, communication satisfaction and social loafing was also significant. The indirect effect of the perception of tightness-looseness on social loafing through communication satisfaction and organizational justice was also significant. This result shows that organizational justice and communication satisfaction have a mediating role in the effect of tightness-looseness on social loafing. We discussed the findings and made recommendations for the managers and researchers.

Keywords: *Tightness-Looseness, Social Loafing, Organizational Justice, Communication Satisfaction*

Giriş

Örgüt kültürü çalışanları bir arada tutan, sonraki nesillere aktarılan değerler, inançlar, tutum ve normlar bütünü olarak tanımlanmıştır (Kilmann, Saxton ve Serpa, 1985, s. 88). Alan yazında örgüt kültürünü anlamaya ve açıklamaya yönelik yapılan çalışmaların genel olarak değerler yaklaşımını benimsediği görülmüştür (Gelfand, Nishii ve Raver, 2007, s. 6). Ancak değerlere odaklanıldığında normların, kuralların, sosyal ağ ve çevre gibi daha büyük sosyal yapıların davranışlar üzerindeki etkisi göz ardı edilmiş olmaktadır (Wasti ve Fiş, 2010, s. 13). Bu eksikliği gidermek amacıyla Gelfand, Nishii ve Raver, (2007, s. 6) tarafından sıklık-esneklik kültür boyutu ortaya atılarak kuramsal tartışmaların ilgi odağı olmuştur. Kültürel sıklık-esneklik adı verilen bu boyut bir toplumda var olan sosyal normların etki ve yaptırım gücü üzerinde durmaktadır. Bu araştırma ile toplumsal kültürün bir boyutu olarak ortaya atılan sıklık-esneklik boyutunun örgütsel bağlamda olası sonuç ve etkileri tartışılmıştır. Bununla birlikte ele alınan örgütlerdeki sıklık-esneklik eğilimlerinin sosyal kaytarma eğilimine etkisi, bu etkide örgütsel adalet algısının ve iletişim doyumunun aracılık etkisi de araştırılmıştır. Genel geçer kültürler arası araştırmalarda kendisine son derece sınırlı yer bulan sıklık-esneklik kültür boyutunun bu araştırmada incelenmesiyle kültürler arası araştırmaların değer odaklı, tek yönlü bakış açısını genişletme yönünde ilgili alan ve yazına katkıda bulunması beklenmektedir. Ayrıca, sıklık-esneklik kültür boyutunun kültürler arası örgüt ve yönetim yazınına başlı başına, ayrı bir kültür boyutu olarak kazandırılabilmesi kavramın birey ve toplum düzeyinde olduğu kadar örgüt düzeyinde de ele alınması ile mümkün olacaktır. Bu yönüyle araştırmanın örgüt kültürü açısından yeni olarak değerlendirilebilecek bir kültür olgusunu örgütsel düzeyde inceleyerek ve keşfetmeye çalışarak hem örgüt hem kültürlerarası yazına katkıda bulunma yönünde önemli bir adım attığı ifade edilebilir.

Çalışmada, ilk olarak değişkenler arasındaki ilişkiler açıklanarak hipotezler oluşturulmuş, daha sonra ise veri toplama süreci hakkında bilgi verilmiştir. Hipotezleri test etmek için yapılan analizlere ve bulgulara değinilmiştir. Sonuç bölümünde bulguların tartışması yapılarak yönetici ve araştırmacılar için önerilerde bulunulmuştur.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Örgütsel Sıklık-Esneklik ve Sosyal Kaytarma Algısı İlişkisi

Toplumları sıkı ve esnek olarak ayırt ederken dikkate alınması gereken bazı faktörler vardır. Literatür incelendiğinde, bazı toplumların hayatta kalabilme mücadelesinde tehditlerle, hastalıklarla, savaşlarla karşı karşıya kalma düzeylerine göre sıkı veya esnek olma eğilimine girdikleri, buna uygun norm ve kurallar geliştirdikleri görülmektedir (Pelto 1968, ss. 37-40;

Gelfand, Nishii ve Raver, 2007, ss. 1-59; Triandis, 1989, ss. 506-520; Gelfand vd., 2010, s. 14). Yani bu toplumlar çevreye uyum stratejileri geliştirdikçe sıklığa veya esnekliğe doğru yönelmişlerdir. Normların bağlayıcılığı, normların ne kadar belirgin ve yaygın olduğu ile yaptırımların bağlayıcılığı, yani normlardan sapmaların ne ölçüde hoş görüldüğü ve/veya cezalandırıldığı sıklık-esnekliğin iki temel bileşenini oluşturmaktadır (Wasti ve Fiş, 2010, s. 5). Sıklık ve esneklik örgütlere hem fayda hem de zarar getirmektedir. Sıkı toplumlar daha istikrarlı, daha az esnek ve değişime karşı daha dirençlidir (Ostroff ve Bowen, 2000, s. 212; Schneider vd., 2002, s. 222; Sorenson, 2002, s. 72), örneğin bu çalışmada üniversitelerin sıklık eğilimleri yüksek çıkmıştır. Ayrıca yüksek sorumluluk ve yaptırım nedeniyle çalışanların uyumluluğu daha muhtemeldir ve daha az sapkın davranışlara girme ihtimalleri vardır. Her ne kadar işe alım, seçim ve sosyalleşme süreçleri örgütsel öngörülebilirliği ve kontrolü artırsa da, bu uygulamalar sıkı toplumlarda örgütlerin hızla değişen koşullara uyum sağlama yeteneklerini engelleyebilir (Gelfand vd, 2007, s. 37).

Sosyal kaytarma; kişilerin, bir işi icra ederken, grup içinde diğer çalışanların gerekli çabayı sarf ettiği fikriyle kendi göstermeleri gereken çabayı sarf etmekten geri durmasıdır. Bireylerin yalnızken çalışmalarına kıyasla, bir işi kolektif olarak yaparlarken (kişisel çıktılarının diğer grup üyelerinin çıktıları arasında kaybolduğu bir etkinliktir bu) daha az bireysel çaba harcamalarıdır (Williams, Karau ve Bourgeois, 1993, s. 131). Sosyal kaytarmaya neden olan, gruptaki motivasyonun azalma sebebinin araştırılmasında kültürel farklılıklardan yola çıkılarak hem bireysel bazda hem de kolektif bazda inceler yapılmıştır (Tsaw ve diğerleri, 2011, s. 2). Bu incelemelerde esas olan aynı ülkenin işletmeleri arasında değil farklı ülkelerin işletmeleri arası kültürel farklılıklara bakmaktır. Sonuç olarak örgütlerin farklı olmasını farklı kültürel yapılara bağlamış, kültürler arası farka dikkat çekmiştir. Ancak, aynı ülkede olmasına rağmen yine farklı kültürel örgüt yapılarına sahip olduğu da bir gerçektir. Fakat örgütlerin aynı ülke içinde de her işletmede farklı bir kültür olduğu gerçeği kabul edilmektedir (Sünnetçioğlu vd., 2014, s. 23). Bu çalışmalardan hareketle araştırmanın bir numaralı hipotezi oluşturulmuştur.

H1: Akademisyenlerin çalıştıkları kurumla ilgili algıladıkları sıklığın, sosyal kaytarma eğilimleri üzerinde anlamlı ve negatif yönlü etkisi vardır.

1.2. Örgütsel Adalet Algısının ve İletişim Doyumunun Aracılık Rolü

İnsanlar nasıl toplumsal hayatlarında kendilerine adil davranılmasını bekliyorlarsa, işletmelerde de çalışanlar yöneticilerinden kendilerine adaletli davranmalarını beklemektedirler (Taylor, 2003, s. 210). Örgütsel adalet işgörenlerin kişisel olarak doyuma ulaşmaları ve örgütün de amaçlarına ulaşabilmesi için şart olduğu kadar adaletsizliğin de örgütlerde sıkıntı

oluşturabilecek bir unsur olduğu sosyal bilimcilerce kabul edilmektedir (Greenberg, 1990, s. 399). Greenberg, adalet standartları uygulanırken farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekip işgörenlerin adalete dair algılamalarının da sahip oldukları ve etkilendikleri kültürel normlara göre şekilleneceğinin unutulmaması gerektiğini söyler (Söyük, 2007, s. 23). Örgütte var olan kuralların her çalışana eşit şekilde uygulanması çalışanların işlerine, çalışma arkadaşlarına ve örgütlerine karşı olumlu tutum geliştirmelerini etkileyecektir. (Özdevecioğlu, 2003, s. 78). Adil olarak algılanan davranışlar, olumlu tutum ve davranışlara yol açarken, işgörenlerin de kendilerini örgüt içinde değerli hissetmesine sebep olarak güven duygusu gelişmekte, diğer yanda adaletsizlikler de bir o kadar örgütün amaçlarına ulaşmasını engelleyecek olumsuz davranışlara yol açmaktadır (Özmen vd., 2007, s. 19). İletişim doyumu, kişinin başkasıyla veya başkasının kendisiyle ne kadar başarılı iletişim kurduğunu gösteren doyumdur, şeklinde tanımlanabilir (Downs ve Hazen, 1977, s. 64). Bu aynı zamanda işyeri etkileşimleri sonucu iletişim için duygusal bir tepki olarak kabul edilebilir (Gray ve Laidlaw, 2004, s. 428). İletişim doyumu, çalışanın örgütündeki diğer kişilerle veya örgütle arasındaki iletişiminden niteliksel veya niceliksel elde ettiği memnuniyet düzeyi ve çalışanların organizasyon içindeki ilişkilerden ve bilgi akışından elde ettiği tatmini yansıtmaktadır (Kandlousi vd., 2010, s. 53; Gülnar, 2009, s.68). İletişim doyumu bir örgütte, örgüt içi iletişimin ne kadar etkin, ne kadar verimli ve ne kadar kaliteli kullanıldığına, örgüt üyelerinin bu sistemden ne kadar tatmin olduklarına bağlıdır (Eroğlu ve Özkan, 2008, s. 13). İletişim doyumu, örgütsel amaçlara ulaşmak için bir yol haritasıdır (Sefton, 1999, s. 59). Bu kapsamda sıklık-esnekliğin sosyal kaytarma eğilimine etkisinde örgütsel adalet algısının ve iletişim doyumunun aracılık etkisini incelemek üzere iki numaralı hipotez oluşturulmuştur.

H2: Örgütsel adalet ve iletişim doyumu, akademisyenlerin sıklık-esneklik algılarının sosyal kaytarma eğilimleri üzerindeki etkisinde aracılık rolüne sahiptir.

2. Yöntem

Araştırmada sıklık-esneklik ile sosyal kaytarma ilişkisi ve bu ilişkide algılanan örgütsel adaletin ve iletişim doyumunun aracılık rolü incelenmiştir. Çalışma kesitsel bir çalışmadır ve veriler kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Bu yüzden ilk önce ortak yöntem varyans sorunu olup olmadığı kontrol edilmelidir. Ortak yöntem varyans sorunu olup olmadığı Harman'ın tek faktör yöntemi ile test edilmiştir (Podsakoff, MacKenzie, Lee, and Podsakoff, 2003, s. 887). Tüm değişkenler tek bir faktör altında toplanarak oluşturulan ölçüm modelinin anlamlılığı test edilmiştir. Sonuçlara göre tek faktörlü modelin uyum değerleri kabul edilebilir

sınırların dışında oluşu için ortak yöntem varyans sorunu olmadığı değerlendirilmiştir (X²/df=2.650, GFI=00,85; CFI=0,91; RMSEA=0,068; RMR=0,09; NFI=0,90; IFI=0,90).

2.1. Örneklem

Araştırma Ankara ilinde bulunan bazı vakıf üniversiteleri ile Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu yerleşkesinde çalışan akademisyenler üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın amacı değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi incelemek olduğundan kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılabilen katılımcılardan veri toplanmıştır. Toplamda 368 katılımcıdan veri toplanabilmiştir. Uç ve boş veri analizinden sonra 7 anket veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan 361 veri ile analizler gerçekleştirilmiştir.

2.2. Ölçekler

Veri toplamak amacıyla sıklık-esneklik, sosyal kaytarma, örgütsel adalet ve iletişim doyumu ölçekleri kullanılmıştır. Tüm ölçekler beşli Likert (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) tarzında hazırlanmıştır.

Sıklık-esneklik kültür boyutunu ölçmek için Gelfand ve arkadaşlarının (2011) geliştirdiği ve Özeren'in (2011, s. 89) küçük değişiklikler yaparak örgütsel düzeye uyarladığı ölçek kullanılmıştır. Boyut toplam olarak ele alınmıştır. 5'li likertte puanlama 5'e doğru gittikçe sıklık algısı artmaktadır. Ölçeğinin Cronbach Alfa değeri de 0,873'tür. Bu sonuçlara göre ölçek güvenilir olarak değerlendirilmiştir. Ölçeği Türkçe'ye çevirerek uyarlayan Özeren (2011) yaptığı çalışmada Kaiser Meyer Olkin (KMO) değerini 0,705, iç güvenilirliğini de 0,726 olarak bulmuştur.

Sosyal kaytarma algısını ölçmek için Mulvey ve Klein (1998) ile George'nin (1992) çalışmalarından uyarlanan, Şeşen ve Kahraman (2014) tarafından Türkçe'ye çevrilen ölçek kullanılmıştır. Sosyal kaytarma ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0,916'dır. Bu sonuca göre ölçek güvenilir olarak değerlendirilmiştir. Şeşen ve Kahraman 2014 yılında uyarlayarak Türkçe'ye çevirdikleri ölçeğin iç güvenilirlik değeri 0,75'dir.

Örgütsel adalet algısını ölçmek için Moorman (1991) tarafından geliştirilen ve Taşçıoğlu (2010) tarafından Türkçeye çevrilen ölçek kullanılmıştır. Ölçekte örgütsel adalet; dağıtım, prosedür ve etkileşim alt boyutlarından ve 18 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirliği ise şu şekildedir: Prosedür adaleti için 0,893, etkileşim adaleti için 0,913, dağıtım adaleti için ise 0,934'dür. Bu sonuçlara göre ölçek güvenilir olarak değerlendirilmiştir. Ölçek orijinal haliyle Moorman (1991) tarafından kullanılmış ve faktörlerin toplam güvenilirliği 0,90 olarak tespit edilmiştir.

İletişim doyumunu ölçmek için Downs ve Hazen (1977) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirliği şu şekildedir: Üstlerle iletişim için 0.932; iletişim iklimi için 0,903; yatay iletişim için ise 0.853'dür. Downs ve Hazen (1977, s. 69) bir hafta aralıkla yaptıkları test yeniden test (test-retest) güvenilirlik analizi sonucunda anketin toplam güvenilirlik değerinin 0.94 olduğunu bulmuşlardır.

2.3. Ölçüm Modelinin Geçerliliği

Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerlilikleri doğrulayıcı faktör analizi ile kontrol edilmiştir. Örgütsel adalet ölçeğinin, birinci seviye faktör analizi neticesinde maddelerin faktör yüklenimlerinin anlamlı olduğu ve uyum değerlerinin de kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Daha sonra üst seviye faktör olan örgütsel adalet değişkeninin de modele dâhil edilmesi ile ikincil seviye doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. İkincil seviye faktör analizi neticesinde oluşturulan modelin uyum indeksleri genel olarak kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2/sd=3,100\leq 5$, RMSEA=0,076 $\leq$ 0.08, RMR=0,046 $\leq$ 0.08, NFI=0,918 $\geq$ 0.90, IFI=0,943 $\geq$ 0.90, GFI=0,880 $\geq$ 0.85 ve AGFI= 0,854 $\geq$ 0.85). Yalnızca CFI değeri sınırda çıkmış olup yazındaki geleneksel yaklaşımlar çerçevesinde (Heuvel vd., 2013, s. 16; Marsh vd. 2004) kabul edilmektedir (CFI=0,943 $\geq$ 0.90). Sıklık-esneklik algısı ölçeğine doğrulayıcı faktör analizi yapmak için birincil seviye tek faktörlü model oluşturulmuştur. Model uyum değerleri incelendiğinde χ^2/sd , CFI, NFI, IFI, GFI ve AGFI indekslerinin iyi uyum değerlerine ($\chi^2/sd=2.820\leq 3$, CFI=0,980 $\geq$ 0.97, NFI=0,970 $\geq$ 0.95, IFI=0,980 $\geq$ 0.95, GFI=0,976 $\geq$ 0.90 ve AGFI=0,944 $\geq$ 0.90), RMSEA ve RMR indekslerinin de kabul edilebilir uyum değerlerine (RMSEA=0,071 $\leq$ 0.08, RMR=0,046 $\leq$ 0.08) sahip olduğu görülmektedir. Sosyal kaytarma ölçeğine doğrulayıcı faktör analizi yapmak için birincil seviye tek faktörlü model oluşturulmuştur. Modeldeki uyum değerleri incelendiğinde RMSEA ve NFI hariç bütün uyum iyiliği indekslerinin iyi uyum değerlerine ($\chi^2/sd=2.842\leq 3$, RMR=0,013 $\leq$ 0.04, CFI=0.996 $\geq$ 0.97, IFI=0,996 $\geq$ 0.95, GFI=0,992 $\geq$ 0.90 ve AGFI= 0,960 $\geq$ 0.90), RMSEA ve NFI indekslerinin de kabul edilebilir uyum değerine sahip olduğu görülmektedir (RMSEA=0,072 $\leq$ 0.08, NFI=0,946 $\geq$ 0.90). İletişim doyumunu ölçeğinin ikincil seviye faktör analizine ilişkin modeldeki uyum değerleri incelendiğinde; χ^2/sd , IFI ve GFI indekslerinin iyi uyum değerlerine ($\chi^2/sd=2.877\leq 3$, IFI=0,964 $\geq$ 0.95, ve GFI=0,920 $\geq$ 0.90), RMSEA, RMR, NFI, CFI ve AGFI indekslerinin de kabul edilebilir uyum değerlerine (RMSEA=0,072 $\leq$ 0.08, RMR=0,044 $\leq$ 0.08, NFI=0,946 $\geq$ 0.90, CFI=0.964 $\geq$ 0.95 ve AGFI= 0,887 $\geq$ 0.85) sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgulara aşağıdaki tabloda da yer verilmiştir.

Tablo 1

Doğrulayıcı Faktör analizleri Sonucu

Ölçek	χ^2/sd	RMSEA	RMR	CFI	NFI	IFI	GFI	AGFI
İD	2.877	0,072	0,044	0,964	0,946	0,964	0,920	0,887
SK	2.842	0,072	0,013	0,996	0,946	0,996	0,992	0,960
S-E	2.820	0,071	0,046	0,980	0,970	0,980	0,976	0,944
ÖA	3,100	0,076	0,046	0,943	0,918	0,943	0,880	0,854

2.4. Analiz ve Bulgular

Sıklık-esneklik, sosyal kaytarma, örgütsel adalet ve iletişim doyumuna yönelik ortalama, standart sapma ve Pearson korelasyon değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Örgütsel değişkenlere ait betimsel istatistikler incelendiğinde Sıklık-Esnekliğe ait puanların ortalamasının 2,74 (ss.=0,93) olduğu görülmektedir. Bireylerin adalet algılarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde genel adalet algısının 3,57 (ss.=0,74) olduğu görülmektedir. Adalet algısının alt boyutlarında en yüksek ortalamaya (Ort.=3,68 ss.=0,82) etkileşimsel adalet sahiptir. Bireylerin iletişim doyumuna ilişkin ortalamalar incelendiğinde genel iletişim doyumunun 3,40 (ss.=0,77) olduğu görülmektedir. İletişim doyumunun alt boyutlarında ise en yüksek ortalamaya (Ort.=3,59 ss.=0,90) üstlerle iletişim sahiptir. Sosyal kaytarma algısına ilişkin ortalamasının da 2,74 (ss.=0,93) olduğu görülmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri görmek için yapılan Pearson korelasyon aşağıdaki Tablo-2’de sunulmuştur. Pearson korelasyon analizi sonuçları bağımlı değişken ve diğer değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Korelasyon analizi sonuçları, bağımlı değişken sosyal kaytarma ile bağımsız ve aracı değişkenler arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Yine aracı değişken olarak modele dahil edilen örgütsel adalet ve iş doyumunun alt boyutları ile bağımsız değişken olarak modele dahil edilen sıklık-esneklik algısı arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkin olduğu görülmüştür.

Tablo 2

Değişkenlere Ait Korelasyon Tablosu

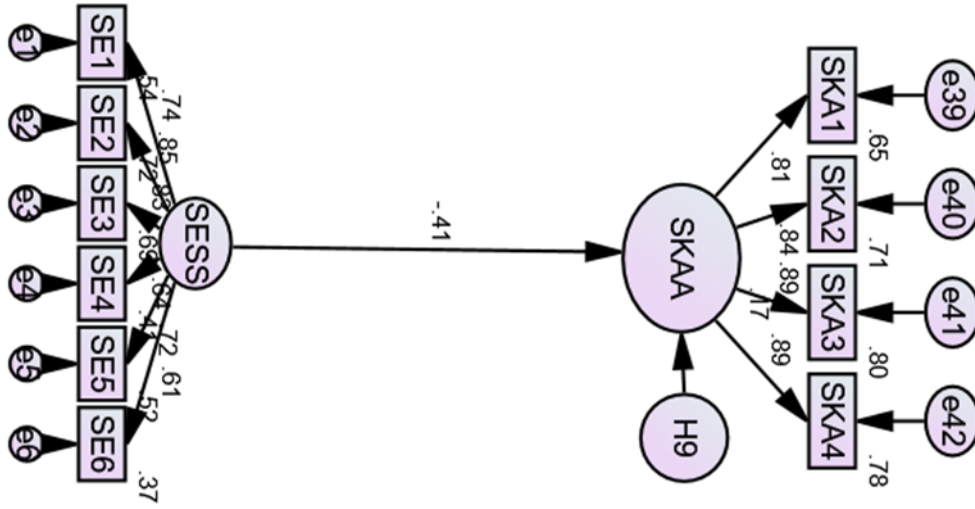
Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
Sıklık Esneklik	1							
Prosedür Adaleti	.215**	1						
Etkileşim Adaleti	.263**	.630**	1					
Dağıtımsal Adalet	.25s9**	.620**	.604**	1				
Üstlerle İletişim	.306**	.598**	.779**	.525**	1			
İletişim İklimi	.376**	.678**	.583**	.634**	.633**	1		
Yatay İletişim	.345**	.599**	.584**	.578**	.625**	.780**	1	
Sosyal Kaytarma	-.380**	-.382**	-.405**	-.342**	-.404**	-.449**	-.486**	1

**p<0,001

Ölçeklere ilişkin yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ile normallik testi sonuçları, verilerin ileriki analizler için yeterli olduğunu göstermektedir. Daha sonraki adımda hipotezleri test etmek amacıyla yol diyagramı oluşturularak aracılık testi yapılmıştır. Yol analizi, araştırmacıların hem elindeki verilerin oluşturduğu modeli doğrulayıp doğrulamadığını hem de değişkenlerin dolaylı etkilerini test edebildiği (Meydan, Şeşen, 2011) önemli bir analiz yöntemidir. Yol analizi, değişkenlerin aracılık rollerini görmek için de önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Nitekim YEM çalışmalarında aracılık ve dolaylı etki kavramlarının yeri oldukça önemlidir (Şimşek, 2007, s. 22).

Bu çerçevede öncelikle ilk koşul olan bağımsız (egzojen) değişkenin bağımlı (endojen) değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla yapısal eşitlik modeli oluşturulmuş ve aşağıdaki Şekil 1.'de sunulmuştur.

Şekil 1. İlk Model Test Sonucu

Sıklık esneklik algısının sosyal kaytarma algısı üzerindeki etkisini görmek amacıyla oluşturulan yapısal eşitlik modeline ait uyum değerleri aşağıdaki Çizelge 3.17.'de verilmiştir. Modele ilişkin χ^2/sd değeri 2.627 çıkmış olup iyi uyumu ifade etmektedir. Benzer şekilde CFI, NFI, IFI ve GFI değerleri de iyi uyuma işaret etmektedir. RMSEA ve RMR değerleri ise kabul edilebilir düzeydedir.

Tablo 3

İlk Model Uyum Değerleri

Ölçek	χ^2/sd	RMSEA	RMR	CFI	NFI	IFI	GFI
Araştırma Modeli	2.627	0,067	0,05	0,97	0,96	0,97	0,95

Elde edilen bulgulara göre sıklık-esneklik algısı, sosyal kaytarma eğilimi üzerinde negatif yönde anlamlı bir etki oluşturmaktadır ($\beta=-0.408$, $p<0.001$). Bu sonucu göre birinci koşul sağlanmıştır.

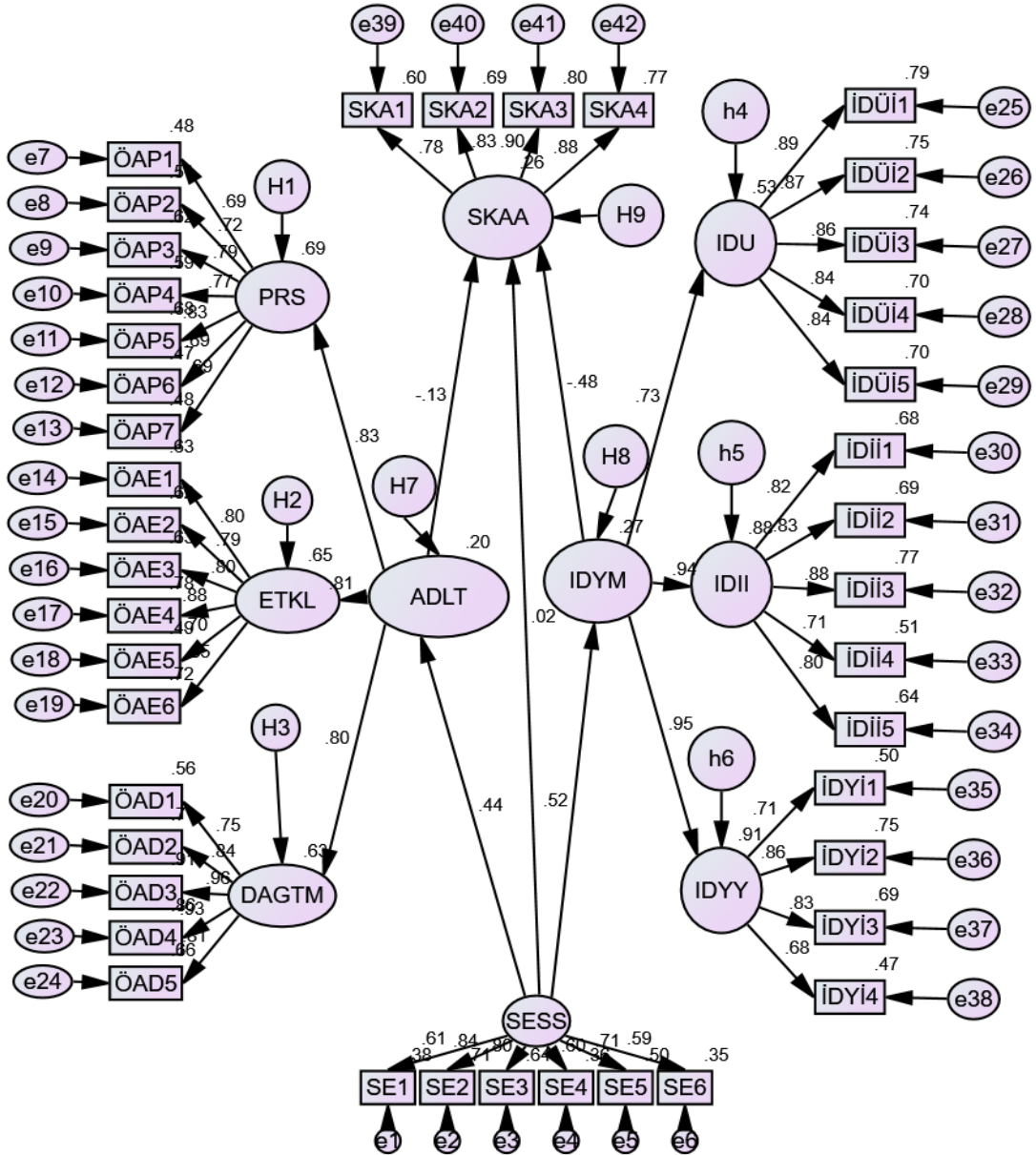
Tablo 4

İlk Model Yol Katsayıları

Koşul	Yol	Standardize Beta	Standart Hata	p
1. Koşul	Sıklık-Esneklik → Sosyal Kaytarma	-.408	.073	0.000

Daha sonra ise sıklık-esneklik algısının sosyal kaytarma üzerindeki etkisinde örgütsel adalet ve iletişim doyumunun aracılık etkisini görmek amacıyla yol diyagramı oluşturulmuş ve aşağıdaki Şekil 2.'de verilmiştir.

Şekil 2. İkinci Model Test Sonucu

Diğer koşulların sağlanıp sağlanmadığını görmek amacıyla kurulan yapısal eşitlik modeline ait uyum değerleri aşağıdaki Çizelge 3.17.'de verilmiştir. Modele ilişkin χ^2/sd değeri 2.650 çıkmış olup iyi uyumu ifade etmektedir. CFI değeri yazındaki geleneksel yaklaşımlar çerçevesinde (Heuvel vd., 2013: 16; Marsh vd. 2004) 0.90 üzerinde olduğu için kabul edilmektedir. Yine RMR değeri de yazındaki bazı çalışmalara göre (Kline, 2015: 278; Schermelleh-Engel vd., 2003: 52) kabul edilebilir düzeydedir ($RMR \leq 0.10$). Diğer uyum değerleri de kabul edilebilir düzeydedir.

Tablo 5

İkinci Model Uyum Değerleri

Ölçek	χ^2/sd	RMSEA	RMR	CFI	NFI	IFI	GFI
Araştırma Modeli	2.650	0,068	0,09	0,91	0,90	0,90	0,85

Elde edilen bu sonuçlara göre ikinci olarak belirtilen bağımsız değişkenin aracı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı çıkması koşulu sağlanmıştır. Sıkılık-esneklik, iletişim doyumunu ($\beta=0.520$, $p<0.001$) ve örgütsel adaleti ($\beta=0.445$, $p<0.001$) anlamlı olarak etkilemektedir. Sonuçlar üçüncü olarak belirtilen aracı değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi olması koşulunu da karşılamaktadır. Sosyal kaytarma üzerinde iletişim doyumunun ($\beta=-0.477$, $p<0.001$) ve örgütsel adaletin ($\beta=-0.125$, $p<0.05$) anlamlı etkisi vardır. Son olarak aracılık etkisini ortaya koyan dördüncü koşul da sağlanmıştır. İlk modelde sosyal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye ($\beta=-0.408$, $p<0.001$) sahip olan sıkılık-esnekliğin bu etkisi anlamsız hale gelmiştir ($\beta=0.021$, $p>0.05$). Bu sonuca göre sıkılık esneklik algısının sosyal kaytarma eğilimi üzerindeki etkisinde iletişim doyumunu ve örgütsel adaletin tam aracılık etkisi vardır.

Tablo 6

İkinci Model Yol Katsayıları

Koşul	Yol	Standardize Beta	Standart Hata	p
2. Koşul	Sıkılık-Esneklik → Örgütsel Adalet	0.445	0.061	0.000
2. Koşul	Sıkılık-Esneklik → İletişim Doyumu	0.520	0.075	0.000
3. Koşul	Örgütsel Adalet → Sosyal Kaytarma	-0.125	0.104	0.047
3. Koşul	İletişim Doyumu → Sosyal Kaytarma	-0.477	0.095	0.000
4. Koşul	Sıkılık-Esneklik → Sosyal Kaytarma	0.021	0.100	0.769

Yapısal eşitlik modeli, bağımsız, aracı ve bağımlı değişkenler arasındaki nedenselliği toplam, doğrudan ve dolaylı olarak üç grup altında vermektedir. Aşağıdaki Çizelge 3.19.'da söz konusu bu etkiler sunulmuştur. Sıklılık esneklik algısının örgütsel adalet ($\beta=0,413$, $p<0,05$), iletişim doyumu ($\beta=0,490$, $p<0,05$) ve sosyal kaytarma ($\beta=-0,434$, $p<0,05$) algıları üzerindeki toplam etkisi anlamlı çıkmıştır. Sıklılık esneklik algısının örgütsel adalet ($\beta=0,413$, $p<0,05$), iletişim doyumu ($\beta=0,490$, $p<0,05$) ve sosyal kaytarma ($\beta=-0,208$, $p<0,05$) algıları üzerindeki doğrudan etkisi de yine anlamlı çıkmıştır. Sıklılık esneklik algısının, iletişim doyumu ve örgütsel adalet üzerinden sosyal kaytarma üzerindeki dolaylı etkisi de anlamlı çıkmıştır ($\beta=-0,226$, $p<0,05$). Bu sonuç örgütsel adalet ve iletişim doyumunun, sıklılık esnekliğinin sosyal kaytarma üzerindeki etkisinde aracılık rolüne sahip olduğunu göstermektedir.

3. Tartışma ve Sonuç

Çalışmada sıklılık-esneklik ile sosyal kaytarma ilişkisi ve örgütsel adalet algısı ile iletişim doyumunun bu ilişkideki aracılık etkisi incelenmiştir. Genel olarak akademisyenlerin kurumlarında sıklılık algısına yönelik bir algısı söz konusudur.

Ulusal ve uluslararası yazında yeni tartışılmaya başlanılan sıklılık-esneklik olgusunun örgütsel adalet, iletişim doyumu ve sosyal kaytarma gibi geleneksel olgularla ilişkisinin yeterince incelenmediği görülmüştür. Yazında yeni bir olgu olması dolayısıyla sıklılık-esneklik önemli bir tartışma alanı sunmaktadır. Nitekim örgütsel adaletin sosyal kaytarma üzerinde negatif yönde etki ettiğine dair çalışmalar bulunmakta olup sıklılık-esneklik ve iletişim doyumunun sosyal kaytarma üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Ayrıca yazında başka olgular arasındaki aracılık rolü çalışılan örgütsel adalet ve iletişim doyumunun, sıklılık-esneklik algısının sosyal kaytarma eğilimi üzerindeki etkisinde aracılık rolü incelenmemiştir. Bu yönüyle çalışmanın, değişkenler arasındaki ilişkileri farklı bir modelde ele alarak yazına yenilik katacağı düşünülmektedir. Yine ulusal ve uluslararası yazında son zamanlarda incelenen bir konu olan sıklılık-esneklik olgusunun çalışmaya dâhil edilmesi olgunun ulusal yazındaki inceleme alanına zenginlik katacağı düşünülmektedir. Ayrıca analiz yöntemi olarak yapısal eşitlik modelinin kullanılması değişkenler arası ilişkilere dair kabul edilebilir bulguların elde edilmesini sağlamıştır.

Elde edilen bulgular, sıklılık-esnekliğinin sosyal kaytarma eğilimi üzerindeki etkisinde örgütsel adalet ve iletişim doyumunun aracılık rolü olduğunu göstermektedir. Örgütsel sıklılığın sosyal kaytarma eğilimini azaltabilmesi için adil bir örgüt yapısı ve çalışanların iletişim doyumunu

ile desteklenmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle örgütsel sıklığın doğrudan etkisinden ziyade iletişim doyumu ve örgütsel adalet olguları üzerinden oluşturduğu dolaylı etki çalışanların sosyal kaytarma eğilimlerinin azalması için daha önemlidir. Bulgular, sosyal kaytarma eğiliminin azaltılması ya da ortadan kaldırılması için sıkı bir örgüt yapısının tek başına yeterli olmadığını başka uygulamalarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim örgütsel sıklık, örgütsel adaleti ve iletişim doyumunu pozitif olarak etkilediği görülmektedir. Buradan hareketle bulgular, örgütsel sıklığın sosyal kaytarma eğilimi üzerindeki etkisinin, adil bir örgüt yapısının ya da çalışanlar arasında iletişim doyumunun oluşmasını sağlaması dolayısıyla olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla araştırmanın her iki hipotezi de kabul edilmiştir.

Çalışmanın bulgularının yönetici ve araştırmacılar açısından birtakım faydaları olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü, örgütler çalışanların algılarını ve bu algılarının yansıdığı davranışlarını değerlendirmek amacıyla yönetim stratejilerini nasıl belirleyeceklerini tayin edebilirler. Bu davranışların aynı zamanda çalışanların performanslarını da etkileyeceği düşünülmektedir. Sakal ve Macit (2018:3352-3362) yaptıkları araştırmada sıklık-esneklik bileşeni ile çalışanın performans algısı arasında ılımlı pozitif ilişki gözlemlemişlerdir. Elde edilen bulgular çalışanların istendik veya istenmedik davranışlarının nedenini anlamada örgüt yönetimine ışık tutabilir. Aslında bu bulgular sadece yönetime değil aynı zamanda çalışanlara da bir yol haritası olabilecektir, örgüt yönetimi tarafından hangi çalışan davranışlarına değer verildiğinin bir göstergesi olabileceğinden motivasyonu da arttırabilecektir.

Bu çalışmada yapıldığı üzere, kültürel sıklık-esnekliğin örgütsel değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi ileride yapılacak araştırmalar için temel teşkil edebilecektir. Sonraki araştırmalarda sıklık-esnekliğin hem diğer kültür boyutları ile ilişkisine hem de örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık, etik iklim, performans gibi örgütsel çıktılarla ilişkileri de incelenebilir. Ayrıca sıklık-esneklik kavramı farklı ülkelerdeki farklı kültürel yapılarda nasıl örgütsel çıktılara sebebiyet vereceğinin araştırılması da yine güzel bir çalışma konusu olabilecektir.

Kaynakça

Downs, C. W. and Hazen, M. D. (1977). A factor analytic study of communication satisfactio. *Journal of Business Communication*, 14 (3), 63-73.

Eroğlu, E. ve Özkan, G. (2008). *Analyzing the relationship between the “organizational culture” and “communicational satisfaction” and an application in eskisehir woodlands administration 6th International Symposium Communication in the Millenium*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi. ISBN: 978-975-404-833-9. Erişim tarihi: 10 Mart 2017. yer: cim.anadolu.edu.tr.

Gelfand, M. J., Nishii, L. H. and Raver, J. L. (2007). *On the nature and importance of cultural tightness-looseness*. CAHRS Working Paper Series, 1-59. Ithaca, NY: Cornell University, School of Industrial and Labor Relations, Center for Advanced Human Resource Studies. Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017, <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cahrswp/462>

Gelfand M. J., Raver, J. L., Nishii, L., Leslie, L.M., Lun, J., Lim, B.J., Duan, L., D’Amato, A., Almaliach, A., Ang, S., Aycan, Z., Arnadottir, F., Biasoli, Z.M.M., Boehnke, K., Boski, P., Cabecinhas, R., Chan, D., Chhokar, J., Ferrer, M., Fischlmayr, I. C., Fischer, R., Fülöp, M., Georgas, J., Kashima, E. S., Kashima, Y., Kim, K., Lempereur, A., Marquez, P., Othman, R., Overlaet, B., Panagiotopoulou, P., Peltzer, K., Perez-Florizno, L. R., Petrovna, L., Realo, A., Schei, V., Schmitt, M., Smith, P. B., Soomro, N., Szabo, E., Taveesin, N., Toyama, M., Vliert, E.V., Vohra, N., Ward, C., Yamaguchi, S., Yan, X. (2010). *The difference between “tight” and “loose” societies revisited: ecological, socio-political, and societal correlates of tightness-looseness in modern nations*. Working Paper. Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017, <http://www.gelfand.umd.edu/science.pdf>

Gelfand M. J., Raver, J. L., Nishii, L., Leslie, L.M., Lun, J., Lim, B.J., Duan, L., Almaliach, A., Ang, S., Arnadottir, J., Aycan, Z., Boehnke, K., Boski, P., Cabecinhas, R., Chan, D., Chhokar, J., D’Amato, A., Ferrer, M., Fischlmayr, I. C., Fischer, R., Fülöp, M., Georgas, J., Kashima, E. S., Kashima, Y., Kim, K., Lempereur, A., Marquez, P., Othman, R., Overlaet, B., Panagiotopoulou, P., Peltzer, K., Perez-Florizno, L. R., Ponomarenko, L., Realo, A., Schei, V., Schmitt, M., Smith, P. B., Soomro, N., Szabo, E., Taveesin, N., Toyama, M., Vliert, E.V., Vohra, N., Ward, C., Yamaguchi, S. (2011). *Differences between tight and loose cultures: a 33-nation study*. *Science*. 332: 1100. Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017, <http://www.gelfand.umd.edu/science.pdf>

George, J. M. (1992). Extrinsic and intrinsic origins of perceived social loafing in organizations. *Academy of Management Journal*, 35 (1), 191-202.

Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today and tomorrow. *Journal of Management*, 162(2), 399-432.

Gray, J., and Laidlaw, H. (2004). Improving the measurement of communication satisfaction. *Management Communication Quarterly*, 17, 425-448.

Gülнар, B. (2009). İletişim doyumunu boyutları ile örgütlenme yapısı ilişkisi: Selçuk Üniversitesi akademisyenleri örneği. *Selçuk İletişim*, 5, 62-82.

Heuvel, M., Demerouti, E., Bakker, A. B. and Schaufeli, W. B. (2013). Adapting to change: The value of change information and meaning-making, *Journal of Vocational Behavior*, 83, 11–21.

Kandlousi N, Sheykh A E, Anees, J A ve Anahita A (2010). Organizational citizenship behavior in concern of communication satisfaction: the role of the formal and informal communication. *International Journal of Business and Management*, 5(10), 51-61.

Kilmann, R. H., Saxton, M. J., & Serpa, R. (1986). Issues in understanding and changing culture. *California Management Review*, 28(2), 87-94.

Kline, Rex B., (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*, New York: Guilford,

Marsh, H. W., Hau, K. T. and Wen, Z. (2004). "In Search of Golden Rules: Comment on Hypothesis-Testing Approaches to Setting Cutoff Values for Fit Indexes and Dangers in Overgeneralizing". Hu and Bentler's (1999) Findings, *Structural Equation Modeling*, 11(3), 320–341 Copyright © 2004, Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi: AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perception influence employee citizenship?. *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845-855.

Mulvey P.W. and Klein H. J. (1998). The impact of perceived loafing and collective efficacy on group goal processes and group performance. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 74, 62-87.

Ostroff, C. and Bowen, D.E. (2000). *Moving HR to a higher level: HR practices and organizational effectiveness*. In K.J. Klein & S.W.J. Kozlowski (Eds.), *Multilevel theory, research, and methods in organizations: Foundations, extension, and new directions* (211-266). San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 77-96.

Özmen, Ö., Arbak, Y. ve Özer P. (2007). Adalete verilen değerlerin adalet algıları üzerindeki etkisinin sorgulanmasına ilişkin bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 17–33.

Özeren, E. (2011). *Örgüt kültüründe yeni bir boyut olan sıklık-esneklik ile örgütsel yenilikçilik ilişkisi: Türk ve İtalyan mermer sektöründe karşılaştırmalı bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Pelto, P. (1968). The difference between 'tight' and 'loose' societies. *Transaction*, 5, 37-40.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.

Sakal, Ö. ve Macit, R. (2018). Sıklık-esneklik ve performans: psikolojik güçlendirmenin aracı rolü. *Social Sciences Studies Journal*, 4(21), 3352-3362.

Schermelleh-Engel, K., Helfried, M. and Hans, M. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23-74.

Schneider, B., Salvaggio, A.N. and Subirats, M. (2002). Climate strength: A new direction for climate research. *Journal of Applied Psychology*, 87, 220-229.

Sefton, L. A. (1999). *Does increased employee participation affect job satisfaction, communication satisfaction and organizational commitment?: A quantitative study incorporating the views of both management and non-management*. Unpublished Doctoral Dissertation, Southern Illinois University at Carbondale, UMI Dissertation Service.

Sorenson, J. B. (2002). The strength of corporate culture and reliability of firm performance. *Administrative Science Quarterly*, 47, 70-91.

Söyük, S. (2007) *Örgütsel adaletin iş tatmini üzerine etkisi ve İstanbul ilindeki özel hastanelerde çalışan hemşirelere yönelik bir çalışma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sünnetçioğlu, S., Korkmaz, H. ve Koyuncu, M. (2014). Konaklama işletmelerinde algılanan örgüt kültürünün çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını algılamasına etkisi üzerine bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 17-34.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Şeşen, H. ve Kahraman, Ç. A. (2014). İş arkadaşlarının sosyal kaytarmasının, bireyin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve kendi kaytarma davranışlarına etkisi. *İş ve İnsan Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 43 – 51.

Taşçioğlu, H. (2010). *Örgüt kültürünün örgütsel adalete etkisi: bir örnek olay (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Taylor, A. J. W. (2003). Justice as a basic human need. *New Ideas in psychology*, 21, 209-219.

Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96, 506-520.

Tsaw, D., Murphy, S and Detgen, J. (2011). Social loafing and culture: Does gender matter?. *International Review of Business Research Papers*, 7 (3), 1 – 8.

Wasti A. ve Fiş, A. M. (2010). Örgüt kültüründe sıklık-esneklik boyutu ve kurumsal girişimciliğe etkisi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 10, 11–32.

Williams, K. D., Karau, S. J. and Bourgeois, M. J. (1993). *Working on collective tasks: Social loafing and social compensation*. In M. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social psychological perspectives* (130-148). New York: Harvester Wheatsheaf.